

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Witold Gombrowicz

Günlük

1953-1958

Çeviren: Neşe Taluy Yüce

WITOLD GOMBROWICZ • Günlük 1953-1958

Y K Y
YAPI KREDİ YAYINLARI

GÜNLÜK 1953-1958

Witold Gombrowicz (1904, Polonya-Małoszyce – 1969, Fransa-Vence), soylu bir ailenin üyesi olarak doğdu. Varşova'da Hukuk Fakültesini bitirdi; Paris'te felsefe ve ekonomi eğitimi gördü. Çok kısa bir süre hukukla uğraştı, daha sonra tümüyle kendini edebiyat çalışmalarına verdi. İlk eseri *Olgunluk Çağı Güncesi*'ni (*Pamiętnik z okresu dojrzewania*) 1933'te yazdı. Daha sonra *Ferdydurke* (1937) yayımlandı.

Gombrowicz, 1939 yılının ağustos ayında, "Chrobry" adlı transatlantik, tam yirmi dört yıl yaşayacağı Arjantin'e gitti. Bir süre Buenos Aires'teki Polonya Bankası'nda çalıştı. Ama kendisini edebiyat çalışmalarından ayıran bu iş onun için kabusla eşdeğerti. Eserleri basılıp başka dillere çevrilmeye başlayınca bankadaki işini bıraktı. Gombrowicz ülkesinden çok uzakta, Arjantin'de uluslararası bir üne kavuşmuştu artık. Üç ciltten oluşan *Günlük* (*Dziennik* (1953-1956), (1957-1961), (1961-1969) adlı eserinin de büyük bir bölümünü Arjantin'de yazmıştır.

1963'te Avrupa'ya döndü. Önce Batı Berlin'de daha sonra da Fransa'da yaşadı. Bu süre içinde *Günlük*'ün son bölümünü de yazdı. Savaş sonrasında Gombrowicz'in eserleri, edebiyatın sosyalist gerçekçi kostümüne uymadığı gerekçesiyle özellikle Polonya'da sert değerlendirmelere maruz kalmıştı. Oysa ki Gombrowicz için en büyük mesele, "insanlararası ilişkileri" oluşturarak bu ilişkileri biçimleyen belirli mekanizmaları görünür kılmaktır: Biçim –varoluş biçimi– yalnızca bizden kaynaklanmaz, aynı zamanda bize dıştan zorla kabul ettirilir. Gombrowicz'in eserlerinin ortak özelliği, yapaylık ve sıradışılık, zaman zaman da yalnızca, kahramanlarının çevreyle anlaşmazlıklarını canlandırdıkları durumların absürdlüğüdür.

Sıradışı kişiliğiyle tanınan Gombrowicz, ölmenden bir yıl önce (1968) Nobel'e aday gösterildiyse de bu ödül alamadı. Ne var ki 1969'da öldüğü zaman dünyaca tanınmış ve eserleri pek çok dile çevrilmiş bir yazardı.

Eserleri:

Roman: *Ferdydurke* (1937); *Pornografi* (*Pornografia*, 1958); *Kozmos* (*Kosmos*, 1965); *Atlantik Ötesi* (*Trans-Atlantyk*, 1953); *Çılgınlar* (*Opełani*, 1939)

Öykü: *Olgunluk Çağı Güncesi* [*Bakakaj*] (*Pamiğtnik z okresu dojrzewania*, 1933; *Bakakaj*)

Oyun: *Iwona, Burgonya Prensesi* (*Iwona, księżniczka Burgunda*, 1938); *Nikâh* (*Ślub*, 1953); *Operet* (*Operetka*, 1966)

Neşe Taluy Yüce Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Bölümü'nde ve aynı üniversitenin Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı anabilim dalında lisans öğrenimini tamamladı. 1996'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim dalından doktor, 2005 yılında profesör unvanı aldı. Halen aynı anabilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

2006 yılında Leh edebiyatının başyapıtlarını çevirdiği ve bu edebiyatı Türkiye'de ustaca tanıttığı için Polonya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Stefan Meller'den özel bir ödül almış, 2009 yılında, *Testosteron* (A. Saramonowicz) adlı oyunun çevirisiyle, Ankara Sanat Kurumu tarafından, "En İyi Çevirmen Ödülü"ne layık görülmüştür.

Başlıca Çevirileri: *Başlıksız Olabilir*, Wisława Szymborska; *XX. Yüzyıl Polonya Edebiyatı Çeviri Seçkisi*; 21:37, Mariusz Czubaj; *Bikini*, Janusz L. Wisniewski.

WITOLD GOMBROWICZ

Günlük
1953-1958

Lehçe aslından çeviren:
Neşe Taluy Yüce

YAPI KREDİ YAYINLARI

Bu kitabın yayımlanmasına verdiği destek için
İnstitut Książki ©POLAND Çeviri Programı'na teşekkür ederiz.

Yapı Kredi Yayınları – 4493
Edebiyat – 1274

Günlük 1953-1958 1. Cilt / Witold Gombrowicz

Özgün adı: **Dziennik**

Lehçe aslından çeviren: **Neşe Taluy Yüce**

Kitap editörü: **Fahri Güllüoğlu**

Düzeltili: **Korkut Tankuter**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**

Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**

Grafik uygulama: **Akgül Yıldız**

Baskı: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
Orhangazi Mahallesi, 1673. Sokak, No: 34 Esenyurt / İstanbul
Sertifika No: 12039

Çeviriye temel alınan baskı: Wydawnictwo Literackie, 2011, Kraków
1. baskı: İstanbul, Eylül 2015
ISBN 978-975-08-3395-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2012
Sertifika No: 12334
Copyright © 1997 Rita Gombrowicz

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Önsöz

Witold Gombrowicz 1953'te *Günlük*'ünü yazmaya başladığında, kırk dokuz yaşındaydı. Savaşın onu bir sürprizle yakaladığı 1939 yılından beri Buenos Aires'te yaşamaktaydı. Geleceği parlak genç bir yazar olarak, 29 Temmuz 1939'da, Gdynia Limanından kalkan, *Chrobry* (Cesur) adlı büyüleyici transatlantikle Polonya ve Arjantin arasında yeni bir deniz güzergâhının açılış yolculuğuna resmi olarak davet edilmişti. 22 Ağustos'ta Buenos Aires'e geldikten bir gün sonra, Almanya ve Sovyetler Birliği saldırımazlık anlaşması imzaladılar. Bir hafta sonra, Naziler Polonya'yı işgal ettiler. Geminin, Avrupa'ya dönmesi planlanmıştı. Gombrowicz, Polonyalı arkadaşlarıyla birlikte gemiye bindi, ancak son dakikada –*Chrobry* kalkmadan kısa bir süre önce– iki bavulunu kavrayarak, iskeleye doğru ilerledi. Arjantin'de kalmaya karar vermişti. Yazmaya başlamadan önce ülkesinin kaderinin ne olacağını bekleyerek, savaş büyük yoksulluk içerisinde geçirdi. Stalinizm, 1945'te Polonya'nın üzerine çöktü. Gombrowicz'in yazar olarak kaderi mühürlenmişti. Birçok Doğu Avrupalı yazar gibi, göçmen yayınlarına bel bağlayarak ve Berlin'de yaşarken bile Rusça yazan Nabokov geleneğini izleyerek, Lehçeden başka bir dilde yazmayı reddetti.

Gombrowicz, anonim olmaktan kurtulmak için, romanı *Ferdurke*'yi (1937'de Varşova'da yayımlandı), içlerinde Kübalı yazar Virgilio Pinera'nın da bulunduğu birkaç arkadaşının yardımıyla, İspanyolcaya çevirdi. Ancak bu çevirinin 1947'de Buenos Aires'te yayımlanması edebi çevrelerde önemsenmedi. Arjantinliler, daha önce hiç duymadıkları bu Polonyalının eseriyle ilgilenmediler. Aynı yılın Aralık ayında, Gombrowicz Buenos Aires'teki bir Polonya bankasında çalışmaya mecbur kaldı. Çalışmalarını bilen ve arkadaşı olan banka müdürü işyerinde yazmasına izin verdi. İşte, Paris'te Polonya göçmen gazetesi *Kultura* tarafından yayımlanan romanı *Atlantik Ötesi*'ni yazmaya böyle başlamıştı. Ancak öteki çalışanlardan gelen baskı Gombrowicz'i mesai saatleri sırasında yazmayı bırakmaya zorladı. Hafta sonları yazan bir yazar olarak

yeni ifade araçları uğruna roman yazmayı bıraktı. 1952'de, André Gide'in *Günlükler*'ini okurken, kendi günlüğünü yazmaya karar verdi. Aynı yıl, 6 Ağustos'ta *Kultura*'nın direktörü Jerzy Giedroyc'a; "Ben kendi yorumcum, hatta daha iyisi, kendi tiyatro yönetmenim olmalıyım. Düşünür Gombrowicz'i, dâhi Gombrowicz'i, kültürel demonoloğu ve öteki birçok gerekli Gombrowicz'leri yaratmalıyım" diye yazdı. *Günlük*, onun bu çılgın tutkusunun gerçekleştirilmesiydi. Ancak Gide günlüğünü zaten ünlüyken yazmıştı, Gombrowicz ise ünlü olmak için. Bir Fransız gazetecinin dediği gibi, o "bilinmeyen yazarların en büyüğü" idi ve uzun bir zaman öyle kalacaktı.

1953'te başladığı ve Temmuz 1969'da ölümüne dek sürdürdüğü *Günlük*'ü, *Kultura*'ya yazdığı aylık yazıların meyvesidir. Günler, noktalama biçimi olarak kullanılmıştır. *Günlük*'ün Lehçedeki ilk yayınının üç ayrı cilt (1957, 1961, 1967) halinde yapılması, yazar açısından herhangi bir maksadı yansıtmamaktadır, bu durum o tarihte metinlerin bir kitap halinde toplanması gereksiniminden ortaya çıkmıştır. Aslında, *Günlük*, sadece yazarının ölümüyle kesilmiş tek bir sürekliliktir. 8 Nisan 1957'de Giedroyc'a "Bir bütün olduğu için, parçaların bu yazıldıkları düzende ortaya çıkması benim için çok önemli... bu mozaiği görüldüğünden daha çok önceden düşünerek tasarladım" diye yazmıştı.

Bir edebiyat dergisi olan *Kultura* ve bu derginin yayınevi *L'Institut Littéraire* 1947'de Jerzy Giedroyc tarafından kurulmuş ve 2000 yılında ölümüne kadar onun tarafından yönetilmiştir. Paris yakınlarındaki Maisons-Laffitte'de basılan bu Polonya dergisi, dünya üzerine yayılmış üç bin okuyucuya sahiptir. Öteki göçmen yayınlarının aksine, ne milliyetçiydi ne de geçmişe odaklanmıştı. *Kultura* komünist rejime karşı çıkmak konusunda özgündü ve aynı zamanda komünist diktatörlük altında olanlara özgürlük ifadesi getirebilmek için sansürün ağır peçesinin altından kaymaya çalışıyordu. Bu politik-edebi dergi, katkıda bulunanların kalitesi ve ruhunun bağimsizliğiyle, en üst derecedeki Avrupa süreli yayınlarının arasında yer aldı. Komünist rejim, parti liderleri bile istekle okuduğu halde onu hızla bir düşman olarak görmeye başladı ve sert bir biçimde yasadı ilan etti. Kuryeler yasaklanan dergiyi ve öteki yasaklanmış kitapları ülkeye sokmak için sahte kitap kapakları dahil olmak üzere, her türlü hileye başvurdular. Bu kuryelerin bazıları yakalanıp, mahkemeye çıkarıldılar ve hapse atıldılar. Gombrowicz'in *Günlük*'ü derginin kalbiydi. Mektup ve cevaplarını yayımladığı okuyucular

arasında sert tartışmaları kışkırtarak, sürgün, vatanseverlik, komünizm ve Katoliklik gibi, Polonyalılar için temel olan konulara değiniyordu. Bu şekilde, Gombrowicz tartışma için gerçek bir forum, bir internet öncesi “blog”u yaratmıştı. Gombrowicz *Günlük* ile Polonya kültürünü tamamen yenilemiştir. *Kultura*, Gombrowicz’in edebi olarak yaşamını sürdürmesini sağlamış ve Gombrowicz, bu dergi sayesinde bir özgürlük ikonu haline gelmiştir.

Komünist Polonya’da Gombrowicz’in tüm eserleri –*Kultura*’nın yanı sıra– komünist blok varolduğu sürece yasaklanmıştı. Ancak, vatandaşları onun eserlerini yayımlamak için birkaç girişimde bulunacaklardı. Bunlardan ilki 1956-1958’de oldu. Władysław Gomułka 1956’da başa geldiğinde, rejim, “çözülme” olarak nitelenen bir liberalleşme dönemine girdi. 1957’de Polonyalı yayıncılar, yazarın izniyle, *Günlük* dışındaki tüm kitaplarını çıkardılar. Başarı çok gecikmedi. *Ferdydurke* hızla on bin kopya sattı. Oyunları oynandı. Ancak ertesi yıl, kitapları artık kitapçılarda bulunamaz olmuştu. Oyunları artık afişlerde görünmüyordu. Basın sessizdi; “normalleştirme” geri dönmüştü.

1978-1986 arasında, editörler cep kitapları üretmek için ofset baskı kullanarak, *Günlük* de dahil olmak üzere, Gombrowicz’in eserlerini el altından basmaya başlamışlardı. Sonra 1986’da, Berlin Duvarının yıkılmasından üç yıl önce, toplu eserlerini içeren dokuz cilt, *Günlük*’ten on iki pasajın sansürlenmesine rağmen Kraków’da yayımlandı. Belli ki “tartışılmaz” kısımlar Rusya’yı muhatap almıştı. Bir örnek: Ruhun doğru çalışmaya başlaması için bedensel gereksinimlerin tatmin edilmesi gerekir mi diyorsunuz? Herkes için asgari bir refah düzeyi sağlanmalı diye mi iddia ediyorsunuz? Garanti, sanki sizin sisteminiz refah sağlıyor mu ki? Yoksa bu garantiyi, kölelerin sağladığı işgücü olmadan kendini doyuramayan Sovyet Rusya’da mı aramalıyım? Bir başka örnek: “Tandil’deki Bahia Blanca’dan komünist öğrencilerden birine, inancından, bir an bile olsa kuşkuya düştü mü diye sordum. –Evet, bir kez– diye yanıtladı. Kulaklarım dikilmişti. Onun toplama kamplarından, Macaristan’ın boğuculuğundan veya Stalin’in maskesinin düşüşünden bahsedeceğini düşünerek kulaklarımı dikmiştim. Ama sözünü ettiği soyut resim yüzünden aforoz edilen, kısacası ortamdan uzaklaştırılan Kandinski’ymiş.” *Günlük*’ün 1989’dan sonraki basımlarında on iki sansürlü pasaj yerine döndü. Gombrowicz’in eseri şimdi Polonya

okullarında okutulmaktadır. Müfredata zorunlu okuma olarak girmiştir.

Günlük'ün en etkileyici yönlerinden birisi otobiyografik karakterini sürdürmesidir. Bir edebiyat dergisinin sınırları ve kısıtlamaları içerisinde, son derece Polonyalı ve felsefi temalar aracılığıyla nasıl irdelemeliydi, kendisi hakkında bu kadar çok kişisel bilgiyi böylesine dürüstlükle sunabilecek miydi? –Kimi zaman karşılaştırıldığı– Montaigne gibi kitabının gerçek öznesiydi. İlk cildinin önsözünde, “Pazartesi. Ben. Salı. Ben. Çarşamba. Ben. Perşembe. Ben.” diye yazmıştı. Gombrowicz, yıllar boyunca, varoluş yolunu, “biçimini” arayan “Gombrowicz’in” çoklu enkarnesini, okuyucuları için yarattığı kendi portresini çizecekti.

Günlük onun en kişisel eseridir, ayrıca aynı zamanda en evrensel çalışmasıdır. Kendi Öz'ünü savunması mutlak varoluşun reddedildiği bir çağın karşısında bireyin savunmasından daha başka bir şey değildir. “Polonyalı olmanın” eleştirisi her kişi ve her insan tarafından üstlenilen kimlik arayışının bir parçasıdır. Bruno Schulz onu “kültürel yalanların acımasız avcısı” olarak nitelemiştir. Bir gizem çözücü ve hümanist, bir put kırıcı ancak aynı zamanda ahlakçı olan Gombrowicz, dünyaya yeni gözlerle bakmıştır: Resim, müzik, edebiyat, felsefe, komünizm, Katoliklik, gençlik, kadınlar, Arjantinliler, Polonyalılar, Yahudiler, acı, ıstırap ve ölüm. Kitapta, yolculuk hikâyelerinden başka lirik ve mizahi yazılar da bulunur. Gombrowicz'in benzersiz bir şekilde zengin –eylemde, denemede ve sanat eserinde özyaşamöyküsü– *Günlük*'ü çağdaş edebiyatta özgün bir yere sahiptir.

Rita Gombrowicz
Paris, 8 Kasım 2011

Başlangıç İçin Birkaç Söz

Bu kitap, günlüğümün Kultura dergisinde yayımlanan bölümlerinden ve bu zamana dek yayımlanmamış eklemelerden oluşmaktadır. İstiflenmiş halde bekleyen –çok daha özel– bazı şeyleri de yazmamayı yeğliyorum. Sorunlarla karşılaşmak istemiyorum. Belki ... Daha sonra.

Bu günlük –aydan aya– düzensiz yazılmıştır; mutlaka kendimi pek çok kez tekrar ettim, kendimle pek çok kez çeliştim. Düzeltmeli mi? Temizlemeli mi? Çok düzenli olmamasını yeğlerim.

O zamanlarda yazılmış iki makale de, günlüğün sorunsalı ve o dönemdeki yaşamımla bağlantılı oldukları için kitabın sonuna eklenmiştir.

Witold Gombrowicz

1953

Pazartesi

Ben.

Salı

Ben.

Çarşamba

Ben.

Perşembe

Ben.

Cuma

Józefa Radzyńska *Wiadomośc* ve *Życie* dergilerinin onlarca cildini büyük bir cömertlikle bana vermişti; ayrıca ülke basınından birkaç örnek de elime geçmişti. Bu Polonya gazetelerini, sanki örneğin birdenbire Avustralya'ya gitmiş çok yakın birçok tanıdığın garip serüvenlerinin öyküsü gibi okuyorum... Öyle ki bu serüvenler artık gerçek değil ve o eski tanıdıkla gevşek özdeşlik bağlarına sahip yepyeni, bambaşka birine ilişkin. Bu sayfalarda zamanın varlığı o kadar güçlü ki, bizde teklifsiz olmanın açlığını, mükemmel olarak gerçekleştirilmese bile yaşama arzusunu uyandırıyor. Oysa yaşam camının ardında –uzak– sanki artık hiçbir şey bizim değil, sanki bir tren camından görünür gibi.

Ah keşke bu krallıkta sona eren kurmacanın gerçeğinin sesini duymak mümkün olsa. Hayır – bu ya on beş yıl önceki seda ya da ezberlenmiş bir şarkı. Ülke basını, görev icabı söylediği notayı seslendirerek bir mezar, dipsiz bir uçurum, bir giz gibi suskun kalıyor;

göçmen basını ise dürüst. Kuşkusuz ruhumuz göçmenliğin rahmetine kavuşmuş. Göçmen basını, nekahet dönemindekilere az ekşili çorba veren bir hastaneyi anımsatıyor. Yaraları ne diye kaşımalı ki? Bize yaşamı kolaylaştıran niye acı vermeli, üstelik bize tokat atana kibar davranmamız da gerekmiyor mu? Demek ki burada, iyilik, insanlık, merhamet, saygı, ölçülülük, alçakgönüllülük, terbiye, sağduyu, dürüstlük var; burada yazılanlar içinde Hristiyan erdemlerinin en önemlisi olan yardımseverlik başta olmak üzere tüm erdemler hüküm sürmekte. Bunca erdem! Eğer ayaklarımız üzerinde güçlü bir halde durabilseydik bu kadar erdemli olmazdık. Başarısız olanların erdemlerine, yoksulluktan doğan bu erdemlere güvenmem ve bu ahlaklı olma hali bana Nietzsche'nin şu sözünü anımsatır: "Törelere uymak zayıflıklarımızın sonucudur."

Göçmen basınının tersine, ülke basınının sesi öyle keskin ve sert çıkıyor ki, inanılması güç, sanki gerçeğin ve yaşamın sesi değil. Burada en azından neler olup bittiği, ak mı kara mı, iyi mi kötü mü olduğu belli. Burada ahlakın sesi yüksek ve bir sopa gibi iniyor. Eğer şarkıcılar bu şarkıyı söylerken dehşete düşmemiş olsaydı, hani eğer seslerinde, acıma uyandıran o titreme hissedilmeseydi, söylenen bu şarkı harika olurdu... Bu devasa sessizlikte, bizdeki itiraf edilmemiş, dilsizlik ve ağzı tıkanmış gerçek biçimleniyor.

Perşembe

"Kraków. Onlara muhteşem gelen, biz İtalyanlar içinse büyük bir değer olmayan heykeller ve meydanlar."

Galeazzo Ciano, *Günlük*

Lechoń'un¹ *Wiadomośc*'da çıkan *Polonya Edebiyatı ve Polonya'da Edebiyat* başlıklı makalesi.

Bu ne kadar içten olabilir? Bizim dünyanın en iyi edebiyatçılarıyla eşit olduğumuzu göstermek için sunulan kanıtlar (ah, bu kaçınıcı!) –eşitiz, ama unutulmuş ve değerlendirilmemiştir. Şöyle yazıyor (daha doğrusu şöyle diyor, çünkü New York'taki Polonya diasporası için yapılan bir konuşma): Yazarlarımızın çoğu Polonya edebiyatıyla ilgililer, edebiyatımızı diğerleri arasında bir yere yerleştirmek, başya-

1 Jan Lechoń (1899-1956). Polonyalı şair. (ç. n.)

pıtlarımız için dünya çapında bir yer bulmak görevini yapamadılar: Yalnızca büyük şair, büyük usta sözleriyle yurttaşlarına şairlerimizin düzeyi hakkında bir fikir verebilirdi, dünyanın en büyükleriyle, yani Dante'nin, Racine'in, Shakespeare'in yapıtlarıyla bu şiirin aynı maddeden, aynı incelikle yapılmış olduğuna inandırabilirdi.

Ve böyle devam edip gidiyor. Aynı maddeden demek? Lechoń pek de başarılı değil galiba. Çünkü bizim edebiyatımızın yapıldığı madde farklı. Mickiewicz²'i Dante veya Shakespeare'le karşılaştırmak, meyveyi marmelatla, doğal ürünü işlenmiş ürünle, çayırı tarlayla, köyü, katedralle veya kentle, kırsal ruhu, doğada değil de insanda kök salan ve insan ırkının dünyasıyla dolu kentsel bir ruhla karşılaştırmaya benzer. Mickiewicz, Dante'den daha mı küçük peki? Eğer bu ölçütler içinde düşünecek olursak, Dante, kendisine başka bakış açıları açan kocaman dağların (bu dağlar, insanlardan oluşmuş) doruğuna çıkmışken, Mickiewicz, dünyayı, Polonya'nın alçak tepelerinden izliyordu. Dante, belki "daha büyük" olmadan daha yükseğe yerleştirilmişti, bunun için daha tepedeydi.

Bu da bir şey mi? Beni daha çok, asla yinelenmesi sona ermeyen o eski moda yöntemler ilgilendiriyor aslında. Lechoń, Lautréamont'un Mickiewicz'i andığından gururla söz ederken, benim yorgun düşüncelerim benzeri gururlu ifşaların olduğu geçmişe uzanıyor. Kim bilir kaç kez o, bu, belki Grzymała veya Dębicki *urbi et orbi* ile söze başlayıp ağaç kovuğundan çıkmadığımızı, çünkü Thomas Mann'ın *İlahi Olmayan Komedya*³'yı büyük bir eser olarak düşündüğünü veya *Quo Vadis*⁴'in tüm dillere çevrildiğini söylemiştir. Çok eskiden beri, güçlenmek için bu şekeri yutarız biz. Ama ulusun atının dişleriyle Lechońların o tatlı elini kaptığı anı görmek isterdim.

Lechoń'u ve yaptığı işi anlıyorum. Her şeyden önce zorunlu göçteki tarihsel ana dikkat edilerek yapılan vatansever bir sorumluluk. Polonyalı yazarın üstlendiği rol budur. İkincisi, o yazdığı, söylediği şeye "bir ölçüde" inanıyor, çünkü bu irade isteyen bir türün gerçeği. Eğer "yapıcılık" söz konusuysa bu girişimin çok yapıcı ve yüzde yüz olumlu olması da doğal.

-
- 2 Adam Mickiewicz (1798-1855) Polonya'da çağlar üstü şair olarak anılan ünlü romantik şair (ç. n.)
 - 3 Polonyalı romantik şair Zygmunt Krasiński (1812-1859) tarafından yazılmış bir yapıt. (ç. n.)
 - 4 Nobel ödülü sahibi Polonyalı yazar Henryk Sienkiewicz'in (1846-1916) yapıtı. (ç. n.)

Tamam. Ama benim bu soruna yaklaşımım farklı. Bir keresinde? Polonya'nın ruhuna ruh katmaya ve onu güçlendirmeye adanmış böylesi bir toplantıya katılmıştım. Hani Rota⁵'yı söyleyip Kraków'ya dansı yaptıktan sonra, bu ulusu veya "Chopin'i biz yetiştirdik" ya da "Madam Curie Skłodowska'mız, Wawel⁶'imiz, Słowacki⁷ ve Mickiewicz'imiz var; üstelik Hristiyan surlarını oluşturan biziz, Üç Mayıs Anayasası da çok gelişmiş bir Anayasadır" türünden konuşmalar yapan bir konuşmacının dinlendiği bir toplantıydı bu... Konuşmacı kendisine ve çevresinde toplananlara ne kadar büyük bir ulus olduğumuzu açıklıyordu, ne var ki, artık böylesi ritüelleri bilen ve sürpriz beklemenin gereksiz olduğu bir ayine katılır gibi bu toplantıya katılan dinleyicileri coşturmuyordu belki de. Ancak yine de yurtsever bir zorunluluğun onayı olan bir tür hoşnutlukla karşılanıyordu. Ama ben bu törende kendimi cehennemde gibi hissetmiştim, bu ulusal ayin, bana şeytani bir alay, kötülükçü bir grotesk duygusu vermişti. Çünkü onlar, Mickiewicz'i yüceltirken kendilerini aşağılamışlar, Chopin'i överken, asla ona ulaşamayacaklarını göstermişler, kültürlerini yere göre koyamayarak ilkeliklerini açığa çıkarmışlardı.

Dähilermiş! Cehenneme kadar yolları var! Orada toplananlara şöyle demek isterdim: "Bana ne Mickiewicz'den? Sizler benim için Mickiewicz'den daha önemlisiniz. Ne ben ne de bir başkası Polonya ulusunu Mickiewicz'e veya Chopin'e göre yargılamayacak ama bu salonda olanlara ve konuşulanlara göre yargılaması olası. En büyük sanatçısının Tetmajer⁸ veya Konopnicka⁹ olduğu, kültürel bağlamda çok yoksul bir ulus olsaydınız, yine de onlar hakkında rahatça özgür ruhlu insanlar diyebilseydiniz, itidalle ve ölçüyle onlar için uygun insanlar diyebilseydiniz, sözleriniz köyün ufkuna kadar değil de dünya çapında olsaydı... İşte o zaman Tetmajer sizin için övülecek bir kişi olurdu. Ama ya işler böyleyken? Chopin Mickiewicz'le birlikte olsa olsa, sizin ne kadar küçük olduğunuzu göstermeye yarıyor – çünkü bu, kendi değerinizi güçlendirmek ve kendinize bir anlam katmak arzusuyla bir çocuk saflığı içinde, sıkılmış yabancıların burnunun dibinde zıplayarak Polonez yap-

5 Ulusal bir marş. (ç. n.)

6 Kraków'da bulunan kraliyet sarayı. (ç. n.)

7 Juliusz Słowacki (1809-1849) Polonyalı romantik şair (ç. n.)

8 Kazimierz Przerwa-Tetmajer (1865-1940) Polonyalı şair. (ç. n.)

9 Maria Stanisława Konopnicka (1842-1910) Polonyalı yazar, şair. (ç. n.)

maktır sadece. Büyükannesinin bir zamanlar bir çiftliği olduğu ve Paris'te yaşadığı ile övünen dilencilere benziyorsunuz. Diğerlerini etkilemeye çalışan yoksul akrabaları gibisiniz bu dünyanın.

Ne var ki en kötüsü, en çok dokunanı, en fazla aşağılayıcı olanı, en acısı bu değildi. En korkuncu, yaşamı, çağdaş aklı, ölümlere adamaktı. Çünkü bu durum Mickiewicz adına, Polonyalıların birbirini körleştirmesi olarak tarif edilebilirdi... Öyle ki, oradaki kimse kötü, bahaneci, yalan yanlış sözlerle bağırnlardan oluşan bu topluluk kadar aptal değildi. Üstelik toplananlar, akıllı olmadıklarını da biliyorlardı, akıllı değillerdi, çünkü ne düşünsel ne de duygusal olarak bunun üstesinden gelebilecekleri bir soruna dokunuyorlardı. Zaten bu saygı, tümceye karşı bu çekingen arzu, sanata bunca hayranlık, ezberlenmiş bu söylemler, bu içtensizlik ve güvenilir olmama hali bundan kaynaklanıyor. Burada bu söyleniyordu. Ancak burada toplananlar huzursuzluk, sahtecilik ve yapaylık içeriyorlardı çünkü Polonya da bu duruma katılmıştı. Polonyalı Polonya'ya karşı nasıl davranacağını bilmez; Polonya onu kendine karşı güvensiz kılar, utandırır, öyle ki içinden çıkılmaz bir duruma sokar ve kaskatı bırakır – buna karşın Polonyalı O'na yardım etmek ister, Onu yüceltmeyi arzular. Dikkat edin, bakın, Polonyalılar Tanrı'ya karşı (kilisede) normal ve düzgün hareket ederler ama Polonya söz konusu olunca bu hali yitiriyorlar, henüz buna alışamadılar.

Arjantinli bir arkadaşın evindeki çay partisini anımsadım, orada bulunan tanıdık bir Polonyalı, Polonya hakkında konuşmaya başlamıştı; tabii doğal olarak Mickiewicz, Kościuszko¹⁰ ile birlikte, masaya Kral Sobieski ve Viyana kuşatması da gelmişti. Yabancılar, anlatıcının ateşli nutkunu kibarca dinliyorlardı, bu arada Nietzsche ve Dostoyevski'nin de Polonya kökenli oldukları, iki yazarımızın Nobel'e layık görüldüğü bilgisini de edindiler. O zaman kendini ya da ailesini böyle öven birisi olsa ne büyük kabalık yapmış olurdu diye düşünmüştüm. Dâhiler ve kahramanlar, hizmet ve kültürel etkinlik bağlamında başka uluslarla girişilen bu açık arttırma, fazlasıyla anlamsız diye de düşündüm; çünkü bizim yarı kan Fransız olan Chopin'imizle, kesinlikle tümüyle yerli olmayan Kopernik'imizi, İtalyan, Fransız, Alman, İngiliz ve Ruslarla yarışa sokmamız

10 Tadeusz Kościuszko (1746-1817) Polonyalı general, halk kahramanı. (ç. n.)

uygun olmuyor, dahası bu bakış açısı bizi daha da aşağılanmaya mahkûm ediyordu. Yabancılar, sanki soylulara karşı hırslı olan ve her an büyükbabasının kale komutanı olduğunu hissettirenleri dinler gibi sabırla dinlemeye devam ediyorlardı. Ama bir yandan da bu anlatılanlar onları hiç ilgilendirmedeği için çok sıkılıyorlardı; çünkü genç bir ulus olarak dâhilere sahip olma şansından yoksundular ve böylece zaten yarışma dışı kalmışlardı. Ama buna rağmen hoşgörü hatta sempatiyle dinliyorlardı; çünkü nihayetinde *del pobre polaco*'nun psikolojik durumunu anlıyorlardı, öteki de rolünü benimsemişti, durmaya hiç niyeti yoktu.

Ancak Polonyalı bir yazar olarak benim durumum gittikçe tatsız bir hal alıyordu. Kendimden başka bir şeyin temsilcisi olmak için yanıp tutuşmuyorum, ne var ki bu temsilci işlevi irademiz dışında dünya tarafından bize yapıştırılıyor; Arjantinliler için de çağdaş Polonya edebiyatını temsil ediyor olmam benim suçum değil. Yani seçim yapmak zorundaydım: Ya bu yoksul akrabanın üslubunu onaylayacaktım, ya bozacaktım – tabii bu bozma işi, bizim için söylenen az veya çok pohpohlayıcı olumlu bilgiye mal olacak ve Polonyalıların çıkarlarına kesinlikle zarar verecekti. Ama özellikle, başka bir şey değil de ulusal onur beni herhangi bir hesaptan alıkoymuştu; çünkü ben hiç kuşkusuz kişisel anlamda da keskin bir onur duygusu taşıyan bir adamım; bu öyle bir adam ki, ulusuna sıradan yurtsever bağlarla bağlı olmasa da her zaman ulusunun onurunu korur, hatta bu yüzden ulusundan ayrılamaz ve tüm dünya için o bir Polonyalıdır – işte bunun içindir ki, ulusa karşı yapılan tüm aşağılamalar onu insanların karşısında kişisel olarak aşağılar. Bu öyle baskın ve bizden bağımsız bir duygudur ki, tüm öğretilmiş ve ezberletilmiş vıcık vıcık duygulardan yüz kere daha güçlüdür.

Bizi, bizden güçlü böyle bir duygu sardığında ise, kör gibi hareket ederiz, bu anlar sanatçılar için önemlidir, çünkü o sırada biçimin saldırı üsleri şekillenir, ateşli görev için takınılacak tutum belirlenir. Ne mi dedim? Yalnızca radikal bir biçimde ses tonumu değiştirmenin rahatlatma getireceği kanaatine vardım. Böylece sesimde bir *hafife alma* edasının ortaya çıkmasına çabaladım ve sanki ulusunun bu güne kadar kazandığı başarılarla çok büyük bir anlam yüklemeyen, geçmişin gelecekte daha az değerli olduğunu düşünen, hani en önemli yasanın şu andaki yasa olduğunu göz önünde

bulunduran, bu yasayı da şu andaki en son derecedeki ileri ruhsal özgürlüğün yasası olarak gören birisi gibi konuşmaya başladım. Chopin'in, Mickiewicz'in, Kopernik'in kanlarındaki yabancı katkılardan söz ederek (herhangi bir şeyi sakladığım, beni rahat hareket etmekten alıkoyan bir şey olduğu düşünülmesin diye) biz Polonyalıların, onlara "verdiğimiz" şeyler bağlamındaki metaforları çok da abartmamak gerektiğini çünkü onların yalnızca aramızda doğduklarını söyledim. Bayan Kowalska ile Chopin'in ortak yanı neydi? Chopin balat yazdığı için Bay Powalski'nin özgül ağırlığını bir dirhem arttırdı mı? Viyana muharebesi, Radom'dan Bay Ziğbiecki'nin şerefini bir nebze çoğalttı mı? Hayır, –dedim– biz geçmişin mirasçısı değiliz, ne akıl, ne erdem ne de günah adına hiçbir şeyin mirasçısı değiliz; herkes yalnızca ve yalnızca kendinden sorumlu, herkes sadece kendisi.

Burada çok da derinlikli olmadığımı fark etmiştim (eğer söylediklerimin etkili olması gerekiyorsa) daha geniş bir ölçekte hareket etmem gerekiyordu. Böylece ulusun büyük başarılarında, yazarlarının yapıtlarında belli bir topluluğa özgü erdemler olduğunu bir yere kadar kabul ederek, kitlede doğan güzellik, enerji ve heyecanı ve onun ifadesinden oluştuğunu da itiraf ederek ulusun kendine düşkün olmasının dibine vurdum... Eğer ulus gerçekten de olgunluğa erişmişse, kendi görevlerini de yargılamalıdır, gerçek bir ulus önemsememeyi öğrenmeli, bu gün için güncel olmayan sorunlarıyla ve şimdiki oluşumlarıyla giriştiği ilişkide kesinlikle mağrur olmalıdır.

Yapısökümcülük mü? Yapısalcılık mı? Ortada olan bir şey varsa o da, bu sözlerin "propagandanın" ince ince işlenmiş gamlarını yıkacak denli fırtınalar kopardığıydı, hatta yabancıları bile rahatsız etmiş olmalıydı... Aman ne zevk: Başkaları için değil de kendin için konuşmak! Her sözcük derinden seni onaylarken, iç gücünü arttırırken, seni binlerce ürkütücü hesaptan rahat bırakırken, hani sonucunun kölesi değil de özgür bir insan olarak konuşmak!

Et quasi cursores, vitae lampada tradunt.

Suçlamamın sonunda, o bulutlu doğaçlama ortamında, bana en çarpıcı ve baskın gelen düşüncüyü bulmuştum. Kendine ait hiçbir şey insanı bunca etkilemez; eğer bizi yüceliğimiz ya da geçmişiz etkiliyorsa, bu onun kanının bize geçmediğinin kanıtıdır.

Wiadomość dergisindeki en karakteristik bölüm okuyucu mektupları.

“Wiadomość dergisi redaktörüne: Son sayınızda Zbyszewski her zamanki gibi pervasız, Mackiewicz perspektiften yoksun, buna karşın Naglerowa insana parmaklarını yalattıyor. Feliks Z.”

“Wiadomość dergisi redaktörüne: Ne yazık ki, bizim yazarlarımız, kendi üzerlerinde çok az çalışıyorlar, iyi malzemeleri var, ama rafine değil; yalnızca Hemar, gerçek bir Avrupalı. Çalışmak gerek! Józef B.”

“Wiadomość dergisi redaktörüne... Son mektubumda Bay Roman'ın Żeromski'den daha iyi olduğunu yazmıştım; şimdi en iyi olduğunu söylüyorum. Bu son yazı için Tanrı layığını versin Bay Roman, bir harikaydı!!! Aman devam et. Çocukları operim! Konstanty F.”

İyi niyetli bir köşecik! Bay Wincent'in rahatça kendisini ifade edebildiği, Bay Walery'nin öfkesini kustuğu, Bayan Franciska'nın bilgisini paylaştığı bir köşe. Bunda kötü bir şey var mı? Hayır, hem de hiç yok. Zira bu biçimde edebiyat popüleriteye ulaşır ve buradan da aydınlanma ortaya çıkar.

Buna başka yerlerde, yani daha az iyi niyetli yerlerde olmayı haketmeyen kişilerin köşe bucak içlerini dökülüp rahatlaması denir. Söylüyorum işte, bu iyi niyet beni iğrendiriyor. Çünkü edebiyat, katı ahlak kuralları olan bir hanımefendidir, böyle sağından solundan ona asılmak yakışıksız olur. Edebiyatın özelliği keskinliğidir. Hatta okuyucuya nazikçe gülümseyen bir edebiyat bile yaratıcısının keskin ve sert gelişimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Edebiyat, bu köşe etkinliklerine hoşgörü göstermek yerine, ruhsal yaşamı güçlendirmeye çabalamak zorundadır

Aslında bu, önemsiz olmasına karşın karakteristik bir ayrıntı; çünkü sert olması gereken bir alanda yumuşaklığın işgalini görünür kılıyor. Seri üretim romanlar, köşeyazıları yazan türlü çeşit iyi niyetli teyze, ikinci sınıf düzyazıcılar, şairler, kolay sözcüklerle donanmış denizaneleri tarafından durmaksızın yumuşatılma, lop bir yumurta olması gerekirken –ve buna yatkınlığı varken– onu cıvık bir yumurta haline getirme tehlikesi, işte tüm bunlar edebiyatı tehdit etmektedir.

Bay B.T'nin *Wiadomość*'taki makalesinden: "Polonya optimizminin –tüm karşı görüşlere karşı– yalnızca tembel düşüncelerden doğduğunu söylemeye cesaret ediyorum. Kötü bir duruma düştüğümüzde hemen 'moral yükseltme' geleneğine sığınırız."

Hemen o sayfanın yanında Bay W. Gr.'nin makalesi: 'Edebiyatın büyüklüğünün 'kendi kendinin efendiliğine' dayandığını unutmayabladık... Sanat kimseye hizmet etmez..."

Çok sıcak... Gücümü alıyor, daha fazla okumak istemiyorum. Bu tümcelerle yine beni huzursuz ediyor. Bunların altına imza atabilirdim, içerikleri bana o kadar yakın ki. İşte tam da bunun için bu yakın içerikleri bakımından huzursuz edici ve düşmanca. Çünkü başka birisinin yazısı, başka dünyaların, değişik stilin ve ruhsal temellerin sonucudur. Bay W Gr.'nin şu tümcesini okumam yeterli:

"Fircyk Kur Peşinde"¹¹ gerçek bir edebiyat... Kendi kendine yeten bir biblodur, tıpkı neşeli bir güneş altında ya da esintili bir gölgede duran sağlıklı insanın kendine yeten bir biblo olması gibi.

... Bu biblo ve sağlık birleşimi, bu yazarın diğer çalışmalarından aşına olduğum bana tanıdık olan şeyleri esinlendirmiş olacak ki, ondan ve bu sorundan beni uzaklaştırdı, açıklama biçimi itici olmaya başladı. Desteklediğimiz, bizim olan düşünceleri kimin dilendiriyor olduğu çok şeye bağlıdır. Düşünüyorum da, Polonya'da fikirler insani destekten yoksundu... İnsanlar yalnızca bu fikirlere değil, iyice "yoğrulmuş" bir ruhun uyguladığı manyetik çekime de yeterli gücü vermediler. Bunun yanında ender biçimde çok sayıda soylu hatta yüce yazarımızın olması çok daha garip. Ne var ki, Żeromski'nin¹², Prus¹³'un ya da Norwid¹⁴'in, hatta Mickiewicz'in kişilikleri (en azından bende) Montaigne'in uyandırdığı güvenin yanına yanaşamaz. Görünüşe göre bizim yazarlar, gelişme yolunda içlerinde saklanıyorlar ve bu saklanmanın sonucu olarak da çok yönlü bir içtenliğe ulaşmaya yetkin olamıyorlar, sanki onların erdemleri her tür günahın gözüne doğrudan bakmayı beceremiyor.

11 – "Fircyk w zalotach" Franciszek Zabłocki'nin (1752-1821) eseri. (ç. n.)

12 Stefan Żeromski (1864-1925) Polonyalı yazar. (ç. n.)

13 Bolesław Prus (1847-1912) Polonyalı yazar. (ç. n.)

14 Cyprian Kamil Norwid (1821-1883) Polonyalı romantik şair. (ç. n.)

Ama kendi kendine öğreterek “biz” demek... Biz Polonyalılar, şöyle şöyleyiz... Biz Polonyalıları şu şu oluyor... Biz Polonyalıların hataları şunlar... Bu üslup çok yorucu, çünkü bulaşıcı, bugün kim içinden ulusu böyle öğütlemiyor ki? İşte bir yazar için pusuya yatmış üslup tuzaklarından biri ki, bundan kurtulmak –kendimden bilirim– duyulmamış ölçüde zordur.

Ve bu üslup kayması önemli bir hastalığın belirtisidir her zaman. Bu hatalı düşünce şu aforizma ile biter *medice, cura te ipsum*. Tabii ki, bu “biz” sözcüğü kibarlıktan söylenen bir sözcük – çünkü yazar, bizi Avrupa’yla kıyaslayan ve eksiklerimizi acımadan dile getiren bir eğitimci gibi davranır. Yani kendini beğenmişliğin yükü öylesine sahte bir alçakgönüllü dikkatin arkasına siner ki, bu biçimin, pedagojik durumun ağırlığı bir yana, çok ucuz ve basit kaçır. Öyle ki, herkes, “Avrupalı” havasına bürünebilir. Ama bu hatanın temel kökleri öyle derinlere ulaşır ki, ona ebediyen elveda demek çok emek gerektirir.

Bunu nasıl anlatmalı? Bu bir enerji ve yaşamsallık sorunu. Yaşamımızla tamamen ilişkili bir sorun. Ah Adaş, okuldayken sürekli hatalarını düşünür, onları nasıl düzeltereğini kurardı, hani Zdiş gibi dini bütün, Jozio gibi pratik, Henrys gibi sağduyulu, Wacio gibi şakacı olmayı arzulardı... Öğretmenler onu çok överlerdi. Ama arkadaşları hiç sevmezlerdi onu ve fırsat buldukça iter kakarlardı.

Pazartesi

Saat 16'dan sonra Buenos Aires'e otobüsle gitmeye katlanılabilir (ama keşke şu hoparlörleri yırtan tango olmasa) – Salsipuedes'in yeşil tepeleri ve tüm bunların arasında ben, Miłosz'un¹⁵ kitabını *Tutsak Edilmiş Akıl*'i koltuğumun altına koymuş gidiyorum. Yağmur dün aralıksız yağdığı için, bugün kitabın sonuna geliyorum. Yani buna mahkûm edildiniz, kaderiniz yolunuz böyleymiş, eski tanıdıklar, arkadaşlar, Ziemiańska mahallesinden, Zodiak kafeden yoldaşlar, ben burada, siz orada, her şey böyle belirleniyor, böyle maskesi düşüyor her şeyin. Miłosz, Polonya'da iflas etmiş edebiyatın öyküsünü pürüzsüz biçimde anlatıyor; ben de onun kitabı üzerinde, bu mezarlıkta, bir gün önce asfaltlanmamış şose yolda otobüsle gittiğim gibi, sarsıla sarsıla gitmekteyim.

Korkutucu asfalt! Beni *tempora mutantur*¹⁶, korkutmuyor da, *nos et mutamur in illis*¹⁷ korkutuyor. Yaşamın koşullarının değişmesi, ülkelerin yok olması, kentlerin imhası, tarihin göğsünden fışkıran başka beklenmedik gayzerler de korkutmuyor beni. Ne ki, X olarak tanıdığım bir adamın birden Y'ye dönüşmesi ve kişiliğini ceket değiştirir gibi değiştirmesi, kendine karşı etkinlik gösterip kendine karşı konuşan ve düşünen insan beni korkutuyor, tedirgin ediyor. Bu korkunç bir utanç! Komik bir kuyruk! Üstünde *His Master's Voice* –Sahibinin sesi– yazan bir plağı çalan gramofon olmak ha? Bu yazarların ne grotesk bir yazgıları varmış!

Yazarların mı? Her yazabileni “yazar” diye adlandırmayarak kendimizi pek çok düş kırıklığından koruyabilirdik – öyle “yazarlar” tanırım ki, sığ bir entelektüellikle birlikte dar bir ufka sahiplerdir ve benim aklımda hiç iz bırakmamışlardır... Ama buna karşın bu gün vazgeçecek bir şeyleri yok. Bu cesetler, yaşamda şu

15 Czesław Miłosz (1911-2004) Polonyalı, Nobel ödüllü şair, yazar. (ç. n.)

16 (Lat.) Zaman değişiyor. (ç. n.)

17 (Lat.) Biz de zamanla birlikte değişiyoruz. (ç. n.)

özellikleriyle karakterize edilirlerdi: Yüzleri ahlaki ve ideolojik olarak kolayca üretilebilir, bu biçimde eleştirmenler ve okuyucuların önemli bir bölümü kazanılabilir. Onlar için yüzlerini ahlaki ve ideolojik olarak üretmek ve böylece eleştirmenlerin ve okuyucuların önemli bir bölümünün övgüsünü kazanmak kolaydı. Jerzy Andrzejewski'nin Katolikliğine bir an bile inanmamıştım; romanından birkaç sayfa okuduktan sonraysa, ruhani ve acılı yüz ifadesini Zodiak kafede öyle kuşkuyla selamlamıştım ki, yazar bana küsmüş ve benimle tüm ilişkisini kesmişti.

Ama hem Katolikliği hem acısı hem de kitabı, saftirikler tarafından kanlı bir biftek gibi alkışlarla ve "hossana" çılgınlıklarıyla kabul edildi; oysa yeniden ısıtılmış bölük pörçük et parçasıydı. Gerçekten de yetenekli olan Gałczyński¹⁸'nin sarhoş milliyetçiliği, Ważykların¹⁹ entelektüalizmi veya "Prosto z mostu" adlı grubun ideolojisi kadar değerliydi. O zamanlar Varşova kahvehanelerinde, dünyadaki tüm kahvehanelerde olduğu gibi, "fikir ve inanç" gereksinimi vardı, böylece yazarlar cumadan cumartesiye kadar ya ona ya ötekine inanırlardı. Bense bunu çocukça bulurdum hep; hatta eğlenirmiş gibi bile yapardım, oysa gelecekteki Maskeli Balo'ya giriş sunumu karşısında yüreğimin derinliklerinden gelen bir korku sarardı beni. Her şey öncelikle ucuzdu, kadınların takındıkları o tiksindirici insanlıktan Tuwim'in²⁰ ve Skamander²¹ grubunun şiirseliği, avangardların buluşları, Peiperlerin,²² Braunların ve diğer edebi olayların estetik-felsefi çılgınlıkları daha az ucuz değildi.

Ruh, ruhun sahteliğinden doğuyor ve yazar, en sonunda yazar olabilmek için yazar taklidi yapmak zorunda kalıyor! Savaş öncesi Polonya edebiyatı, ufak tefek istisnalar dışında edebiyatın iyi bir kopyasıydı; işte o kadar. Bu insanlar nasıl büyük yazar olunacağını biliyorlardı –"özgün"- "derin"- "yapıcı"– yani bu koşulları hemen yerine getirmeye çalıştılar; ne ki bunun kendi "derinlikleri" ve "yücelikleri" olmadığını, tersine, yazar olabilmek için bu derinliği kendi içlerinde yarattıklarının bilincinde olmak onları bozuyordu. Değerlerin bu

18 Konstanty Ildefons Gałczyński (1905-1953) Polonyalı şair (ç. n.)

19 Adam Ważyk, (Adam Wagman) (1905-1982) Polonyalı şair, yazar, kuramcı.(ç. n.)

20 Julian Tuwim (1894-1953) İki Savaş Arası Dönemi Edebiyatı şairlerinden. (ç. n.)

21 Polonya'da İki Savaş Arası Dönemi Edebiyatında ortaya çıkan şiir gruplarından biri. (ç. n.)

22 Tadeusz Peiper (1891 – 1969) Polonyalı şair, edebiyat kuramcısı. (ç. n.)

ince şantajı öyle bir noktaya gelmişti ki, artık birinin yalnızca ortaya çıkmak ve yükselmek için mi alçakgönüllülük gösterdiği ya da yalnızca iyi bir edebiyatçı sayılmak için mi kültürün iflas ettiğini dile getirdiği belirsizdi. Bu yaratıklar arasında kendi iç çelişkileriyle çatışma, gerçek ve temiz değerlere karşı açıklık arttıkça, hareketsizlik duygusu ve her yandan saldırıya geçmiş ucuzluk çoğalıyordu. Ah o okuyucular için olan, üzerinde çalışılmış zekâ, çok yüksek düzeyler, saçlarından yukarı çekilmiş o incelik, o boğucu işkenceler! Bu cehennemden çıkmak için tek bir araç yeter: Gerçekçiliği ortaya çıkarmak, tüm bu mekanizmayı açmak, insani prizmayı Tanrısala karşın tanımak –ama bundan yalnızca bizim edebiyatımız korkmuyor, bunu edebiyatçıların hiçbiri kabul etmek istememişlerdi– gerçi bu yeni hakikat ve içtenlikle silahlanabilirlerdi. İşte savaş öncesi Polonya edebiyatının gittikçe daha çok taklit olduğunun kanıtı. Ama bunu ciddiye alan dürüst halkçık, “öncü yazarların” tarihi anlar tarafından duvara sıkıştırıldıkları anda deri değiştirmeye başladıklarını, yeni inançlara rahatça alıştıklarını ve çalan müziğe göre dans ettiklerini görerek çok şaşırdı. Yazarlar! En önemlisi de şu: Bu yazarlar, yazarlıklarını ellerinde tutabilmek için, yazar olmayı bırakıp daha kahramanca bir duruma kendilerini adamaya hazırdılar.

Onlarla aynı baskılar altında kalsaydım, aynı düşünsel iflasa düşmezdim demiyorum asla, hatta büyük bir olasılıkla bunun olacağını düşünüyorum – ama en azından onlar kadar aptallaşmazdım; çünkü kendime karşı daha dürüstüm ve bu artan kesin mutlak değerler ağızımdan böyle gürül gürül çıkmazdı. O zaman Varşova’nın kalabalık ve karmaşık kahvehanelerinde söylediklerimin bir sonucu olarak yüzleşme, ifşa ve teşhir günün yaklaşmasını hissetmiş gibi her olasılığa karşın klişelerden kaçınmayı yeğledim. Ama bu iflas içinde her şey iflas etmemişti; bugün, Miłosz’un kitabında, son felaketin belirtilerindense yeni gelişme olanaklarını arama eğilimi içerisindeyim. Beni şu soru ilgilendiriyor: Bu acılı deneyimler, Doğulu yazarları, Batılı meslektaşlara karşı daha ne kadar üstün kılacak acaba?

Ne de olsa kendi durumlarında, özel bir biçimde Batı üzerinde üstünlük sağladıkları kesin. Miłosz, sahtekarlık, terör ve yapı bozukluğu eğitiminin kendisine sağladığı gücün ve zekânın altını birçok kez çiziyor. Ancak Miłosz’un kendisi bu gelişimin resmi; çünkü ölümcül sakinlikle betimlediklerine bakan bu acıcı söz-

cüklerinin Batı'da tomurcuklananlardan başka türlü bir olgunluk tadı var. Miłosz'un kitabında iki cephede savaştığını söyleyebilirdim: Burada yalnızca, Batı kültürü adına Doğu'yu kınamak değil söz konusu olan, bir de Batı'ya kendi farklı deneyimlerini ve buradan kaynaklanan dünya hakkındaki yeni bilgilerini dayatmak da var. Çağdaş Polonyalı bir yazarın, kendi değerlerini, gücünü, farklılığını göstererek Batı'yla giriştiği düello artık neredeyse kişisel bir hal almış; öyle ki bu durum bana, ender biçimde nüfuz edici olmasına karşın kesin bir yeni öge getiremeyen komünizm meselesinin analizinden daha ilginç geliyor.

Bir zamanlar bizzat Miłosz, Batılı aydınla Doğulu aydın arasındaki farkın, Batılının g..ne sıkı bir tekme yememiş olmasından kaynaklandığına dair bir şeyler söylemişti. Bu özlü sözde bizim lehimize bir şeyler var (buna kendimi de dahil ediyorum) ne de olsa bizim *şiddete maruz kalmış bir kültürün* temsilcisi olduğumuzu gösteriyor ki bu da bizi yaşama daha yakın kılıyor. Ama Miłosz bu gerçeğin sınırını mükemmel bir biçimde biliyor – ve eğer saygınlığımız bedenin tekme yemiş kısmında olsaydı çok acıklı olurdu. Çünkü bedenin tekme yemiş kısmı, normal durumda değildir; felsefe, edebiyat ve sanatsa, dişleri sökülmemiş, gözleri oyulmamış, çeneleri kırılmamış insanların kullanımı için oluşturulmuş olsa gerek. Ama Miłosz'a bakın; kendi vahşetini Batı'nın zarafetinin gereksinimlerine nasıl da uydurma çabası içinde.

Ruh ve beden. Bedensel rahatlık, bazen ruhun keskinliğini artırıyor; sık perdeler arkasında, burjuvanın havasız odasında, tanklara şişelerle saldıranların hayal bile edemeyecekleri bir acımasızlık doğar. Adileşmiş, saldırgan kültürümüz yalnızca, gerçek kültürün yeni bir yüzü, sindirilmiş bir şey, bir biçimde evrensel bir ruh için tasarlanmış ve örgütlenmiş bir katkı olsaydı yararlı olabilirdi.

Soru: Miłosz mu yoksa özgür Polonya edebiyatı mı bir bölümüyle de olsa bu programı gerçekleştirme yetisine sahip? Her şeyi küçük odamda yazıyorum, şimdi bitirmem gerek, çünkü Las Delicias pansiyonunda beni akşam yemeğim bekliyor; yani şimdilik hoşça kal günlükçüğüm, ruhumun sadık köpeği seni –ama uluma– sahibin gidecek, lakin hemen dönecek.

Bir süredir (belki de buradaki varlığımın monotonluğu sonucunda) beni bu zamana dek hiç tatmadığım, yoğun bir merak sarmış durumda – az sonra ne olacağına ilişkin bir merak bu. Burnumun ucundaki karanlığın duvarından nasıl bir tehlikeli görüntü çıkıverecek? Bu köşenin ardında... Ne var? İnsan mı? Köpek mi? Eğer köpekse ne biçim bir köpek, hangi cins acaba? Masada oturuyorum, az sonra ortaya çorba gelecek... Ama acaba nasıl bir çorba? Bu çok temel bir his; sanat bunu ele almamış; insan, Bilinmeyeni Bilinene dönüştüren bir alet olarak sanatın başkahramanlarının arasında yer almıyor.

Miłosz'un kitabını bitirdim.

Hepimiz için, Polonya edebiyatı için son derece öğretici ve uyarıcı bir metin, aynı zamanda sarsıcı da. Yalnız kaldığımda, neredeyse aralıksız bunu düşünüyorum ve Batı uygarlığının koruyucusu Miłosz gittikçe beni daha az ilgilendiriyor. Batı'nın rakibi ve karşıtı olan Miłosz'a ise daha da çok ilgi duyuyorum. Batı yazarlarından farklı olmaya çalıştığı yerler benim için en önemli yerler. Aklıma takılan bir şeyin onda da olduğunu hissediyorum; bu onlarla giriştiğimiz ilişkide, acı bir güçsüzlükle karışan bir çeşit isteksizlik ve önemsememe hali. Miłosz'u Claudel'le ya da örneğin Cocteau'yla hatta Valéry'yle birlikte hesaba katsak garip bir sonuç ortaya çıkar. Bu Polonyalı yazarın, Andrzejewski ve Gałczyński'nin meslektaşının, Ziemiańska Sokağı'nın sakininin, daha büyük bir gerçekçiliğe hükmettiği ve daha "çağdaş" olduğu, hatta ek olarak, ruhsal bağlamda özgür ve gerçeğe karşı daha açık ve daha sadık olduğu düşünülebilir; sonrasındaysa çok yalnız olduğu duygusu verebilir; daha sonraysa Batılı büyük yazarların takılıp kaldıkları gerçekleştirememiş umutlarının kalıntılarını reddeder (çünkü Valéry bu umutlardan tümüyle arınmış olsa da, belirli bir çevreye ve belirli bir toplumsal katmana ait bir insan olmayı bırakamaz; oysa Miłosz, bal gibi de oturduğu eyerden aşağı atılmıştır). Yani bu adileşmiş kültürün, fena olmayan bir ağırlık kazandırdığı düşünülebilir. Ama her şey sanki sonuna dek götürülmemiş, söylenmemiş, sağlamaştırılmamış ve bize gerçek bir güç veren, tam anlamıyla ayrıcalık kazandıran nihai bilinçlendirmeden yoksunuz. Bilmece-miz de anahtardan yoksun.

Batı'yla ilişkimiz ne kadar da rahatsız edici biçimde belirsiz! Doğu dünyasıyla karşılaşan Polonyalı belirli ve anlaşılan bir kişidir. Yüzünü Batı'ya dönmüş olan Polonyalıysa, bulanık bir surata sahip, anlaşılmaz öfkelerle dolu, güvensiz ve sırlı sürtüşmeler yaşayan bir insandır.

Perşembe

Yağmur yağıyor ve hava hayli soğuk. Ben de tüm gün *Karamazov Kardeşler*'in Dostoyevski'nin mektuplarını ve yorumlarını da içeren o harika basımını okudum.

Cuma

Posta geldi. R. Bana mektuplar yollamış; içinde *Kultura*'nın son cildi de var. Miłosz'un bilmediğim bir Prix Européen'i aldığını öğreniyorum: *La prise du pouvoir*. Aynı dergide Miłosz'un *Nikâh* ve *Atlantik Ötesi* hakkındaki yorumu var.

Cumartesi

Atlantik Ötesi'yle ilgili aldığım mektuplar “en kutsal duyguları incittiği” için ne bir protesto, ne polemik hatta ne de bir yorum içeriyor. Yok. Bu okuyucular yalnızca iki büyük soruna değinmişler: Hangi cesaretle cümlelerin ortasında büyük harf kullanıyorum? Hangi cesaretle b... sözcüğünü yazıyorum?

Bu zamana dek, sözcüklerin kullanıldığı biçime göre değiştiğini öğrenmemiş bir insanın, kültürel düzeyi ya da herhangi başka bir düzeyi hakkında ne düşünülür bilmiyorum. Öyle ki “gül” sözcüğü bile sahte bir estetikçinin ağzında kokmayan bir şey olabilirken, b... sözcüğü, disiplinli amaçlara bilinçli olarak hizmet etmesi için kullanıldığında harika biçimde terbiyeli olabilir, değil mi?

Ama hayır, onlar birebir, kelimesi kelimesine okurlar okuduklarını. Birisi yüce sözler ederse –soyludur; güçlü sözler ederse –kuvvetlidir; sıradansa sözleri –sıradandır. Bu kör birebirlik toplumun en tepesine kadar uzanırken Polonya edebiyatını geniş bir ölçekte düşünmek nice olur?

Salı (Buenos Aires'ten döndükten iki hafta sonra)

Mitosz'tan Atlantik Ötesi'ne ilişkin aşağıdaki eleştirileri içeren bir mektup aldım.

Fırsattan istifade, yazdıklarınız hakkındaki düşüncelerimi sizinle paylaşmak istiyorum. Bana öyle geliyor ki, bazen yel değirmenlerine ve koyunlara bir yaşam veren Don Quijote gibi davranıyorsunuz. Ülke açısından (daha önce yediği en güçlü dayak bağlamında) sizin Polonyalılıktan kurtarmaya çalıştığınız 'Polonyalılar' varoluşun inanılmaz ölçüde zayıflığına sahip zavallı gölgesidirler. Öyle davranıyorsunuz ki, bu korkunç biçimde etkili yok ediş, Polonya'da hiç olmamış da, sanki Polonya'yı aydan gelen bir afet silmiş süpürmüş; hâlâ siz 1939 öncesindeki kırsal, yeniyetme Polonya'yı konuşuyorsunuz. İnsanın kendi başına giriştiği bu hesaplama gerekli olabilir, hatta kesinlikle gereklidir, ama bence onlar artık hesabı fazlasıyla kapatmış durumdaki insanlardır. Pek çok sorun bu biçimde kapatılmakta. Bu Marksizm'in bir şeyleri ortadan kaldırmasına bağlı (aynı prensiple örneğin kentlerin yıkılması evlilik sorunlarının, mobilyalara gösterilen özenin ortadan kalkmasına vb neden olur) zor bir sorun.

Ama burada nihilist bir tuzak var ve Polonya'daki insanlara bir şeyler söylemenin arzusuyla –yani bu Polonya'da, Marksizm'in sindirip eritmek zorunda olduğu post Marksist formasyonda bir şeyler yaratmak demek– tümüyle kendine özgü bağımsız düşünceleri (yani işgal altındaki ülkelerde egemen olan, geçmişi gelecekle değiştiren o havayı sayamayan düşünceleri) söylemek arzusu arasındayız. Sizi okuyunca bunları düşünüyorum işte. Ben de onu şöyle yanıtladım:

Sevgili Bay Czesław,

Eğer doğru anladıysam, Atlantik Ötesi'ni iki bağlamda eleştiriyorsunuz. Öncelikle Polonya'nın şu anki gerçeğini atlayarak 1939 öncesindeki, artık uçup gitmiş Polonya'yla hesaplaştığımı söylüyorsunuz. Düşüncelerimin kendi yolunda giden kedi gibi olduğundan dem vuruyor, dünyanın eski veya boş yere bağırıp çağıran veya zamanı geçmiş bir şey olarak algılanabileceğinden bahsediyorsunuz.

Ama bu sorunu ülke bağlamında değerlendirdiğinizi ne de güzel söylüyorsunuz. Bense dünyayı başka açıdan değil, yalnızca kendi perspektifimden görebiliyorum.

Duygularımı bir düzene sokmak için (çok eskiden beri) sadece kendi gerçeklerim hakkında yazmaya karar vermiştim. Şu andaki Polonya hakkında bir şey yazamam, çünkü bilmiyorum. Bir çeşit günlüğüm olan Atlantik Ötesi de benim 1939 yılıma, Polonya'nın o zaman yüzleştiği felakete değinecektir.

Geçmişin Polonya'sıyla girilen bir hesaplaşma şu andaki Polonya için önemli olabilir mi? Mektupta Don Quijote'den söz ediyorsunuz. Ben Cervantes'in Don Quijote'yi zamanının kötü şövalye hikâyeleriyle hesaplaşmak için yazdığını düşünüyorum ki, bu hikâyelerin artık izi bile kalmamış. Ama Don Kişot hâlâ geçerli. Daha mütevazı yazarlar için, geçici şeyleri, geçici olmayan biçimde yazmak dersi çıkabilir bundan.

Atlantik Ötesi 1939'un Polonya'sından hareketle Polonya'nın şu anını ve geleceğini hesaplamaktadır, çünkü benim yapmak istediğim şey, ulusal biçimlerin üstesinden gelmek, sanki olmamış gibi şu veya bu biçimde tüm "Polonya üslubuna" mesafe koymak. Bugün ülkemizdeki Polonyalılar, yeni toplumsal yaşamın dayattığı bir tür "Polonya üslubuna" teslim olmuş durumdalar. Yüz yıl sonra, eğer bir ulus olarak hâlâ varlığımızı sürdürüyor olursak, bizi başka başka biçimler oluşturacak ve benim torunumun torunu tıpkı şu anda benim yaptığım gibi bunlara karşı isyan edecek.

Polonyalı biçimine saldırıyorum, çünkü bu benim biçimim... Ve tüm yapıtlarım belli bir anlamda (belli bir anlamda – çünkü bu benim anlamsızlıklarım içinde tek anlam) çağdaş insanın kendisinden aracısız olarak gelen değil de, "insanlar arasında" doğan biçimlere karşı ilişkisini düzenlemeyi arzulamakta. Bu düşüncenin tüm dal ve budaklarıyla, insanların tamamen bilinçli olarak, insanı bir biçime soktuğu günümüz çağının çocuğu olduğunu size söylemem gereksiz herhalde; hatta bana öyle geliyor ki bu düşünce bu günün bilinci için bir anahtardır.

Gerçi hiçbir şey beni anakronizm kadar korkutmuyor, bugünün çarçabuk değişen sloganlarına bağlanmamayı yeğlerim. Sanatın, sloganlardan uzak durması ve kendi, özgün yolunu araması gerektiğini düşünüyorum. Sanatsal yapılarda en çok, yapının yazıldığı döneme tutunurken kendi yaşamını sürdüren ayrı bir bireye ait olmasını sağlayan gizemli sapma hoşuma gider.

Bu mektuplaşmayı, okuyucunun ben ve Miłosz gibi, yazarlık çizgilerini –kendi bildiklerine göre– arayan insanların konuşmalarını görmesi için veriyorum. Ama bir yorumla bunu ta-

mamlamalıyım. Eğer bu savların, yolların, sorunların hiç mi hiç umurumda olmadığını, ama doğrusu pek de istemeden bu işlerle uğraştığımı, aslında her şeyden önce *çocuksu* olduğumu yazsaydım, Miłosz'a yazdığım o mektup gerçekleri içeren, daha içten ve tam bir mektup olurdu. Acaba Miłosz da her şeyden önce *çocuksu* mu?

Çarşamba

Miłosz birincil derecede güçlü. Çağa yetişmemiz için tempomuzu hızlandırmak için gönderilmiş, açık ve belirli bir görevi olan bir yazar; muhteşem bir yeteneğe sahip, amaçlarını gerçekleştirmeye harika bir biçimde uygun. Onda “gerçeğin iradesi” olarak adlandıracağım altın değerindeki o yeteneğin yanı sıra, krizimizin sarsıcı noktalarını duyma yetisi de mevcut.

Sözlerinin bir anlamı olan ender kişilerden (onu tek şey yok edebilir, o da acelesi).

Ama bu yazar hem ülke uzmanına hem de komünizm uzmanına dönüştü. Miłosz'u Doğulu ve Batılı Miłosz olarak ayırabilirim; “mutlak” bir yazar ve yalnızca anlık tarihin yazarı olan Miłosz olarak da ayırmak mümkün. Bu Batılı Miłosz (hani Doğu'yu Batı adına yargılayan) daha küçük ölçekte ve daha vahim. Batılı Miłosz'a, tek bir sorunla yani komünizmle beslenen günümüz edebiyatının tümüyle ilgili bir dizi suçlama yöneltmek mümkün.

İlk suçlama şöyle: *Abartıyorlar*. Yok, tehlikeyi büyütüyorlar anlamında değil, bu dünyaya ender görülen, daha önceden var olmamış bu bağlamda da çok şaşırtıcı şeytani bir karakter vermeleri anlamında. Ama bu yaklaşımı yaşamın özünü bilerek onun olaylarına şaşırmaya izin vermeyen olgunlukla bağdaştırmak olanaksız. Devrimlermiş, savaşlarmış, felaketlermiş, tüm bu sabun köpüklerinin varoluşun temel tehdidi yanında anlamı nedir ki? Diyorsunuz ki, bu zamana dek böyle bir şey olmadı öyle mi? En yakın hastanede daha mı az zulüm var; bunu unutuyorsunuz ama. Diyorsunuz ki, milyonlarca insan ölüyor? Dünya kurulalı beri aralıksız olarak, bir an bile ertelemeyen etmeden milyonlarca insanın öldüğünü unutuyorsunuz ama. O tehdit sizi korkutuyor ve şaşkına uğrattıyor, çünkü hayal gücünüz uykuda ve her adımda cehenneme süründüğünüzü unutuyorsunuz ama.

Bu önemli – çünkü komünizm çok sert ve derin bir varoluşçu bakış açısıyla kesin olarak yargılanabilir belki, ama asla yüzeysel ve hafif bir kentsoylu bakış açısıyla değil tabii. Resmi daha parlak renklerle boyamak, ona netlik kazandırmak için arzuya kapılıyorsunuz; oysa bu sanatçılara uygun bir şey. İşte sizin edebiyatınızın komünizmi abartması buradan ileri geliyor, öyle güçlü ve ender görülen bir fenomen oluşturuyorsunuz ki, bir önünde diz çökmediğiniz kalmış.

O halde soruyorum şimdi, bu dünyayı perdenin ardından yep-yeni, hiç duyulmamış, şeytani bir dünya olarak değil de, bildiğimiz dünyanın bozulmuş ve örselenmiş hali olarak algılasanız, bu çalkantılı nöbetlerle, alttan akıp giden güçlü ve o derin yaşam arasındaki dengeyi yitirmesiniz, tarihle, dünya ve insan hakkındaki görüşlerimizle daha bağdaşmış olmaz mısınız acaba?

İkinci suçlama: Her şeyi bu Doğu ve Batı arasındaki karşıtlığa bağlarsanız (kaçınılmaz olarak) kendi yarattığınız şemalara katlanmak zorunda kalırsınız. En çok da gerçeğe ulaşma arzusuyla, bu savaştaki psikolojik seferberliğe ulaşma arzusunu birbirine karıştırmak zorunda kalırsınız. – Size bunları söyleyerek propaganda yapıyorsunuz demek istemiyorum, ama bugün, sizde insanları tek bir savaşa hazırlanmaya çağıran, tek bir konuya odaklanmayı emreden derin bir içgüdü doğuyor demek istiyorum. Kendi dilini, kavramlarını, mitlerini yaratan kitlesel bir hayal dünyası akıntısında yüzüyorsunuz ve bu akıntı sanki sizi istediğinizden daha uzağa taşıyor. Miłosz'ta, Orwell'in ne kadarı var? Ya Orwell'de, Koestler'in? Peki ya ikisinde birden o tek bir konu hakkında baskı makinesinden çıkmış gibi günden güne artarak üretilen binlerce sözcükten neler var? Amerikan doları kazanmak için değil de, kendisi için tam olarak belirlenmiş dünyayı arzulayan doğamızdan kaynaklanmıyor mu bu? Yaşamın zenginliği ve sınırsızlığı sizde birkaç sorunda özetleniyor ve geçici olduğunu çok iyi bildiğiniz dünya kavramını basitleştiriyorsunuz.

İşte katıksız, saf sanatın değeri, şemaları kırmasından kaynaklanıyor.

Üçüncü suçlama çok daha dokunaklı: Kime hizmet etmek arzusundasınız? Bireye mi, kitleye mi? Çünkü komünizm, insan birliğinde insanı düzene sokar ki, buradan da komünizmle savaşın en temel biçiminin bireyi kitleye karşı güçlendirmek olduğu sonucuna varılıyor. O zaman politikanın, basının, pratik etki için

hesaplanan güncel edebiyatın Sovyetlerle girişilen savaşta toplu güç yaratmak istemesi anlaşılabilir, ama esas sanatın görevi daha ciddi ve daha farklıdır. Bu sanat ya dünyanın başından beri olduğu gibi kalacaktır, yani bireyin sesi, tek insanın temsilcisi olacak ya da ölecektir. Bu anlamda, Montaigne'in bir sayfası, Verlaine'in bir şiiri ya da Proust'un bir tümcesi sizin oluşturduğunuz o suçlayıcı korodan daha antikomünist olacaktır. Bunlar özgür ve özgürleştiricidirler.

Ve en sonunda dördüncü suçlama: Gerçek hırslı sanat (çünkü bu iddialar sıradan birine değil, yalnızca yüksek ölçekte tutkuya sahip ve sanatçı olarak adlandırılmaktan vazgeçmeyen yaratıcılara ilişkindir), zamanını aşmalı yarının sanatı olmalıdır. Bu büyük işi güncellikle yani bu günle nasıl bağdaştırmalı? Sanatçılar son yıllarda insana ilişkin düş güçleri inanılmaz biçimde arttı diye gururlular –öyle ki, kısa bir süre önce ölmüş yazarlar bu bağlamda masum kalıyorlar– ama tüm bu gerçekler ve öteki yarım yamalak gerçekler onlara sadece saklı kalanları bulup da üstesinden gelsinler diye verildi. Öyleyse sanat, gelecek kavramlar adına bugünkü kavramları yıkmalıdır. Ama bu gelecek tatlar, yarının duyguları, bizi bekleyen ruhsal durumlar, heyecanlar, yalnızca bugünün görüşü ve bugünün çatışmalarının sağlamlaştırılması için uğraşan o kalem altında nasıl doğabilirler? Benim oyunum hakkında Miłosz'un *Kultura*'ya yazdığı uyarılar iyi bir örnek oluşturuyor buna. *Nikah*'ta “zamana uygun” olanı belirlemiş –insan onurunun aşağılanması sonucunda doğan umutsuzluk, acı ve insani uygarlığın devasa çöküşü– ama bugünkü dış duvarın ardında sinmiş ve her an insanı bu yenilgisinin üzerinde yüceltmeye hazır olan zevki ve eğlenceyi fark etmemiş.

Bugünkü duygularını, yavaş yavaş emmeye başlıyoruz. Bizim senfonimiz baritonun ayağa kalkıp “kardeşlerim kendi şarkılarınızı dökülün, farklı tonlar çıksın!” diyeceği ana yaklaşıyor. Ama geleceğin şarkısı, kalem aracılığıyla doğmaz, çünkü şimdiki zamana bağlıdır.

Yangını görüp de zillere basan insanlara karşıymışım gibi davransaydım aptalca olurdu. Yok. Benim niyetim bu değil. Ama herkes yeteneği ve eğilimi olduğu şeyi yapsın diyorum. Yüksek kalibreli edebiyat yüksek hedeflere nişan almalı ve her şeyden önce ıskalாமamaya çalışmalı. Daha uzağı vurmak istiyorsanız namluyu yukarı çevirmeniz gerek.

Wiadomość'un yeni cildinde benim öyküm, "Şölen" var. Bir de Miłosz'a "yaltaklanan" bir makale. Okuyorum: "Tutsak Edilmiş Akıl göçmen edebiyatının büyük sönüşü." Devam ediyorum. "Miłosz'un bazı bölümleri bildiğim kadarıyla Proust'u anımsatıyor. Ama Proust'tan daha iyi."

Bu giriş şöyle devam ediyor: "Geri kalan bölümler – yazarın bilgisini aştığı açıkça belli olan tarih, ekonomi ve felsefe teorisi üzerine. Bunlar, temel olarak bilim ve bilgi yoksunu, harika biçimde söylenmiş özlü sözler; kitaptaki iddialar, gerçek değerini aşıyor."

Korkarım bu değerlendirme yazısındaki iddia da, gerçek değerini aşıyor. Eğer göçmen edebiyatı "sönüş"e gereksiniyorsa ve bu Miłosz'un başlıca hizmetiye, şöyle veya böyle kafasında daha basit sorunlar olan Proust'tan söz etmemek daha iyi olurmuş.

Ama Miłosz'u genel anlamda Proust'la karşılaştırmak okuyucunun tüm duygu dünyasını usta bir biçimde altüst etmek ve onun "dam üstünde saksagan, vur beline kazmayı", "lafa bak hizaya geç" bağlamında bağırmasına neden olmak demektir.

Ama bu çok önemli değil. Tarafımdan alıntılanmış üçüncü pasaj daha kayda değer. Bay Mackiewicz, sorarım size; edebiyatçıların, okumuş insanların, hatta âlimlerin içinde kim "bilim ve bilginin esaslarına" sahip acaba? Kütüphanemiz bizim hacmimizi aşamaz mı, hepimiz bu bağlamda az veya çok cahil değil miyiz, bize kalan tek şey sahip olduğumuz bilgiyi en iyi niyetimizle kullanmak değil midir? Yani Miłosz gibi ince bir entelektüelliğe sahip bir insanın kendisine, şikâyetçi, cahil ve kendini beğenmiş denmesin diye en kişisel deneyimlerini anlatmaya ve cesur bir biçimde buradaki gerçeği aramaya hakkı yok mudur? Altıncı sınıftayken münazara kulübü üyesiydim. En öldürücü iddialar şuydu (öyle öldürücüydü ki bunlar, atılan top gibi geri gelirdi): Asıl sen kendini bir şey sanan cahilin tekisin!

Zaten kitabın güya büyük bölümünü oluşturan felsefi, ekonomik ve tarihi teoriler hakkındaki bu şeyleri de nereden çıkarmış? Sizleri temin ederim ki, kitaplar hakkında sıradan şeyler yazılır.

Benim Wiadomość'a (Kultura'ya da) ve St. Mackiewicz'e karşı duyularım karışık. Wiadomość'u harika ve çok yararlı bir dergi

olarak görürüm; Mackiewicz'i bazen beni kızdırsa da çok büyük bir zevkle okurum, ama edebiyatla hesaplaşan edebi basındaki bu inanılmaz hafiflik bende direnme gücü uyandırıyor. Edebiyat basınının içinde öyle bir şey var ki, edebiyatın boğazına takılıyor.

Perşembe

Bir zamanlar adamın birine demiştim ki “insanın insana göre kozmik anlamını doğru düzgün hissetmek için şunları hayal etmek gerekir: Çölde yapayalnızmışım; asla hiçbir insan görmediğim gibi başka bir insanın var olabileceğini de düşünmemişim. Aniden, benim görüş alanımda benzer bir varlık belirmiş, ama ben değilmişim bu, başka bir gövdede aynı ilkeyle ete kemiğe bürünmüş biriymiş – tıpkısının aynısı, ama bir yandan da yabancıymış ve muhteşem bir bütünlükle birlikte acı dolu ayrılığı da aynı anda tadıyormuşum. Ama her şeyi tek bir aydınlanma sarıyormuş: Ben, sınırsız ve kendisi tarafından beklenmeyen, tüm olasılıklar içinde kendi, taze yabancılığıyla ancak bir taraftan da bana kendine yaklaşır gibi dışarıdan yaklaşan aynı güçle çoğalan bir şey oluyormuşum.”

Miłosz'la ilgili hesaplaşmayı bitirmeye gelince: Doğu'ya ilişkin deneyimlerimizin Batı'ya nasıl taşınabileceğini, Batı edebiyatına, Çağdaş Polonya Edebiyatı'nın katkılarının ne olacağını anlamaya çalışacağım.

Muhtemelen duruma biraz öznel yaklaşıyorum. Düşünme uzmanı değilim, düşüncenin benim için yalnızca yardımcı bir iskele olduğunu da saklamıyorum. Olsa olsa içimdeki hangi tellerin şu bizim Doğu gerçekçiliğimizi çaldığını söylemek isterim.

Devrim, inanan bir komüniste, aklın, erdemin ve gerçeğin zaferi gibi gelir, ona göre devrimde normal insani gelişimden en ufak bir sapma, uzaklaşma yoktur. Oysa devrim, Miłosz'un deyişine göre “kâfirlere” şu tümceyi içeren başka bir düşünce verir: İnsan, insanla her şeyi yapabilir.

Burada, biz Doğulu edebiyatçıları Batı'dan kabaca ayırmaya başlayan bir şey var. (Dikkat edin çok temkinliyim, “kabaca” ve “başlayan” diyorum). Batı, her şeye karşın, yalnız adamın ve mutlak değerlerin görüşüyle yaşıyor. Bizim için daha bir somut formül ortaya çıkarıyorum: İnsan artı insan, insan tarafından çoğalan insan – ama bunu herhangi bir kolektivizmle bağdaştırmak gerek.

Yahudi filozof Buber, bu zamana kadar görülen bireyci felsefenin artık sona erdiğini, yakın bir zamanda insanı bekleyen en büyük düş kırıklığının, kitlesel işlev olarak bireyi saran ve ona toplumsal sınıf, devlet, ulus, ırk gibi soyut şeyleri gerçek olarak veren kolektif felsefenin iflasının olacağını söylerken haklıydı; işte ancak bu düşüncelerin cesetleri üzerinde insanın üçüncü görüşü doğuyor: İnsan bir başka gerçek insanla bağlantılı, senin ve onunla bağlantılı bir ben var...

İnsandan çıkan insan. İnsana göre insan, İnsan tarafından yaratılan insan. İnsanın büyüttüğü insan. Bunda gizli ve yeni bir gerçekçilik görmem acaba benim yanılısam mı? Ne de olsa, Batı'yla aramızda büyüyen bu anlaşmazlıkta her zaman yaratma kategorisi katına çıkarılmış bu "öteki adam"a rastlıyorum. Bunu yirmi değişik yolda açıklamak yüz elli biçimde anlatmak mümkün, ama hiçbir şey biz Doğu'nun çocukları için, Fransız edebiyatının yarısının beslendiği bireysel vicdan probleminin ellerimizde erimeye başlamasının, Lady Macbeth ve Dostoyevski'nin de inanırlılıklarını yitirmelerinin gerçek oluşunu değiştirmez... Öyle ki, Mauriac'ın değişik metinlerinin en azından yarısının ayda yazıldığını sanıyor, Camus'nün, Sartre'ın, Gide'in, Valéry'nin, Eliot'ın, Huxley'nin sesinin bizim için bitmiş zamanların sindirilmez lüksü olduğunu hissediyoruz. Pratikte bu farklılık çok açık, öyle ki, örneğin ben (bunu hiç abartmadan söylüyorum) sanatçılarla sanat hakkında konuşacak durumda değilim –çünkü bu zamana dek mutlak değerlerine sadık olan Batı, sanata ve onun bize verdiği zevke hâlâ inanıyor, benim içinse bu, zorla verilen bir zevk, bizim aramızda doğuyor– ve onlar Bach'ın müziği önünde diz çöken bir adam gördükleri zaman, ben, birbirlerini hayranlığa, zevke ve şaşkınlığa karşı diz çökmeye zorlayan insanları görüyorum. Yani bu sanat vizyonu, benim sanatla olan ilişkiye öyle yansıyor ki, konserleri başka türlü dinliyor, büyük ustalara başka biçimde hayran kalıyor, şiiri bir başka değerlendiriyorum.

Her şeyde olduğu gibi bu da böyle. Eğer duygularımız yeterli derecede güçlü biçimde tarafımızdan algılanmıyorsa, bu, dil mirasının kölesi olduğumuz içindir; bu algılama, biçimin çatlaklarından gittikçe güçlenerek yüzeye çıkıyor. Polonya'da ve lekelenmiş, harap edilmiş insanların ruhlarında, bir gün eski düzeni boğan yeni düzen ortadan kalkınca ve ardından hiçbir şey gelmeyince ne-

ler doğacak, neler *doğabilecek*? İşte bir tablo: Bin yıllık uygarlığın gösterişli yapısı çökmüş, sessizlik ve boşluk, kalıntılar üzerinde, henüz şaşkınlıktan kurtulamamış, sıradan, küçük insan sürüşü. Önünde diz çöktükleri kiliseleri, altarı, yağlıboya tabloları, vitrayları, anıtları, onları koruyan tonozları, küle dönmüş atık, onlar sa tüm çıplaklıkları içinde dilsiz olmuşlar. Nereye saklanacaklar şimdi? Kime tapacaklar? Kime dua edecekler? Kimden korkacaklar? İlham ve güç kaynaklarını nereye sığdıracaklar? Eğer kendi içlerinde tek bir yaratıcı güç ve Tanrısallık olduğunu görselerdi garip olmaz mıydı bu? İşte bu, insani ürünlere hayranlıktan çıkıp insanı kaçınılmaz biçimde çıplak bir güç olarak keşfetmeye giden yoldur.

Batı medeniyetinin muhteşem binasının sakinleri, yeni insani duyguları olan evsiz insanların işgaline hazırlanmalılar... Ki böyle bir işgal olmayacak. O anda fikrimi değiştirdim. Çünkü Bulgar, Bulgar'a güvenmiyor, Bulgar Bulgar'ı küçümsüyor, Bulgar Bulgar'ı s...ne bile takmıyor (burada o ünlü sözcüğü üç noktayla ifade etmek gerek). Zaten biz kimseye duygularımızı kabul ettirmeye çalışmıyoruz, çünkü duygularımızı ciddiye almıyoruz. Ve kendilerini önemsemeyen insanlar arasında böyle bir insani vizyon doğmuş olsaydı çok garip olurdu.

Salı

Başka bir eleştiri yazısı; bu defa, Orzeł Biały'da *Atlantik Ötesi* ve *Nikâh* hakkında. Jan Ostrowski yazmış. Eğer ben, bu çarpık çurpuk, dağınık, berrak olmayan, doğru dürüst anlaşılmayan garip bir saçmalamayla bezenmiş cümlelerden bir şey anlayamadıysam, başka biri ne anlayacak acaba?

"Her zamanki gibi edebiyatın avangard antenleri, en sarsıcı şeylere, domalmış 'popolara' rastlıyorlar"

"Söylemlerine bakılacak olursa, Gombrowicz'in sorunsalı... Kısmi mükemmelliğin ilahi biçimde ortaya çıkmasında yatıyor."

"Gombrowicz savaş sırasında, ufak tefek edebiyat haberlerini ithal ederken, şimdi Polonya edebiyatının ihracatçısına dönüşmüş durumda."

Ya da şöyle gramer hataları:

Bir sanat eseri olarak "hazır bir kitabı" yazarın teorilerini temize çıkarmaz.

Bu kılıksız yazı için üç sütun. Bildiğim kadarıyla Ostrowski, Orzel'in edebiyat bölümü yöneticisi. Demek ki, bu makale yazarı tarafından sınıflandırılmış olmalı.

Acaba neden bu Sayın Bay Redaktörün tutsak edilmiş aklı benim kitabıma vuruyor, onu bulduğu yerden çimdikleyip duruyor ki? Bu sırrın izini sürdüm ve bir sonraki cümlede nedeni buldum: "Kendisini ve göçmenliği 'lekeliyor'... Şimdilik insanlardan polemik bir tokat, uyuşturucu bir sessizlik dozuyla aldığı tepkilerle kaldı." Bay Ostrowski, polemik tokadın sonuç vereceğini düşünüyor, gerçi konuşmayı beceremeyen kişiler uyuşturucu sessizliği seçmek zorunda kalacaklar. Bay Ostrowski, konu ben olunca susmak, yalnızca aptallığın var olduğu dudaklarda daha çok ölümcül olur.

Şu Ostrowski tipli fenomen köşe yazarlarıyla ne yapmalı? Birkaç sözcükle dünya görüşlerini yıkan, öğütler veren, gerçekleri ortaya çıkaran, biçimleyen, birleştiren, forma sokan, maskesini düşüren, yapılaştıran, tanıtan, anlayan, benim üstümden nemalanmaya çalışan latif bir hayran. Köşe yazısını gerekirse Tanrı'yla baharatlandırır. Ama Tanrı filan umurunda değil aslında, onu ilgilendiren tek şey kimin k...a iğne batıracağı. Acaba ona Tanrı'nın adını, köşe yazısını dolduran önemli isimleri bunca savurganca kullanma ve okuyucunun inancını bunca harcama yetkisini ne veriyor? Ne? Tabii ki – sağlıklı idealler. Ama şeytani bir yıkıcılığa ve sinik düşüncelere sahip olan ben, sağlıklı ideallere sahip olmaktan daha kolay bir şey olmayacağını bilirim. Bunu herkes becerebilir. Herkesin sağlıklı idealleri vardır – kendine göre tabii. Bu sağlıklı idealler, yenilgi, hastalık bu sahtekâr yüzyılımızın lanetidir. İşte Ostrowski, Miłosz'un tanısını koyduğu bu hastalığın mikrobudur – evet küçük nedenler böyle felaket bir sonuca yol açıyor. Marifet, büyük ideallere sahip olmak değil. ama büyük idealler adına ufak tefek sahtekârlıklardan kaçınmaktır.

Çarşamba

Grodzickilerde genç ressam Eichler'le karşılaştıktan sonra, resme inanmadığımı itiraf ettim! (Müzisyenlere de müziğe inanmadığımı söylüyorum!) Zygmunt Grocholski'den daha sonra öğrendiğime göre Eichler, benim böyle paradoksları eğlence için mi bulduğumu sormuş. Onlar bu eğlencenin içinde ne kadar çok gerçek olduğunu düşünemiyorlar bile... Galiba bu gerçekler onların sanata “adanmış” köleliklerini besleyen gerçeklerden daha fazla gerçek.

Dün N.N ile birlikte, Museo Nacional de Bellas Artes'e, ısrarla dayanamayarak gittim. Daha tek tek bakmaya başlamadan önce tabloların çokluğu beni usandırmıştı; salon salon dolaştık durduk; tabloların birinin önünde bazen durup kalıyor, sonra bir başka tabloya gidiyorduk. Arkadaşım, elbette ki “basitlik” ve “doğallık” soluyordu (bu doğallık, sahteciliğin üstesinden gelmenin yolu) ve *savoir-vivre* görevine bağlı olarak abartı şeklinde adlandırılacak her şeyden kaçınıyordu... Bense iğrençliğin, isteksizliğin, isyanın, kötülüğün ve saçmalığın renkleriyle parlayan umursamazlığı yayıyordum.

Bizden başka on kişi daha vardı... Gelen, tablolara bakan ve giden... Bu insanların hareketlerindeki mekaniklik, sessizlik, onlara sanki kukla görünümü veriyordu, yüzlerinin tuvallerden bakan yüzlerle ilgisi yoktu. Yaşayan insanların yüzünü boğan bir sanatsal yüz canımı sıkıyor, ama bu ilk defa olmuyor. Kimler müze gezer? Bir ressam –güzel sanatlar okulundan öğrenciler ya da ilkokul öğrencileri–, ne yapacağını bilmeyen bir kadın, birkaç sanat âşığı –uzaklardan gelip kenti gezen kişiler, onlardan başka hemen hemen kimse gelmez müzeye; gerçi herkes de dizlerinin üstüne çöküp Tiziano'nun veya Rembrandt'ın tüylerini ürperten mucizeler olduğuna yemin etmeye hazır, o başka.

Müzeye gelmeme durumu beni şaşırtmıyor. Tablolarla dolu büyük boş salonlar iğrençlik uyandırıyor ve kederin dibine vurmaya eğilimli. Tablolar, çıplak bir duvarda yan yana asılmak için uygun değildir; tablo iç mekânları güzelleştirmek ve onunla ilgilenene

mutluluk vermek için vardır. Buradaysa bir yığın var, nicelik niteliği eziyor, düzinelerce başyapıt bir araya gelince artık başyapıt olmuyor. Bir tablonun hemen yanındaki Tiepolo kendisine bakılmasını talep eder, öteki otuz tane başka tablo da 'bana bak, bana bak' diye bağırırken kim Murillo'ya bakabilir! Biricik olmayı isteyen bu tabloların niyetleriyle, bu binaya asılı olmaları arasında dayanılmaz, aşağılayıcı bir zıtlık var. Ama sanat –yalnızca resim değil– görmüyor gibi davrandığımız böylesi uç çatışmalar, absürlükler, çirkinlikler, aptallıklarla dolu. Zygfyrd rolündeki bir tenor, görülmeyen freskler, burnu kopmuş Venüs, genç şiirleri ağdalı bir dille okuyan yaşlı kadın bizi rahatsız etmiyor.

Ancak ben, hassasiyetimi sınırlamaya gittikçe daha az eğilimliyim; sanata eşlik eden ama sanat olmayan absürd durumlara göz yummak istemiyorum. Sanattan yalnızca sanatsal anlamda iyi olmasını değil, yaşama da iyi oturmasını bekliyorum. Onun biraz komik mabetlerine, saçma sapan dualarına hoşgörü göstermek istemiyorum. Eğer bunlar, bizi hayranlığa düşürmesi gereken başyapıtlarsa neden duygularımızdan emin değiliz, neden bu duygular bizi korkutuyor, el yordamıyla dolaşıyor bu duygular? Bir başyapıtın önünde diz çökmeden önce, bunun bir başyapıt olduğunu düşünmeliyiz, bizi şaşırtmalı mı diye cesurca sormalıyız. Bu cennet zevklerini denememize izin var mı diye birbirimize soralım – daha sonra hayranlığa teslim olalım. Sanatın, sözde bu şimşek gibi, dayanılmaz, kendiliğinden ve belirgin gücüyle tepkilerimizin kararsızlığını nasıl bağdaştırmalı? Her adımda komik gaflar, korkunç düşüşler, felaket yanılgılar, dilimizdeki tüm sahteliğin maskesini düşürüyor. Gerçekler her an yüzümüze tokat gibi vuruyor. Neden orijinal tablo on milyon ediyor da, kopyası (aynı artistik etkiyi verdiği ve aynı biçimde mükemmel olduğu halde) yalnızca on bin ediyor? Neden orijinalin önünde, müminler topluluğu birikiyor da, kopyaya kimse rağbet etmiyor? Şu tablo, "Leonardo'nun eseri" olarak değerlendirildiğinde Tanrısal bir heyecan yaratmıştı, ama bugün kimse ona dönüp bakmıyor, çünkü boya analizleri sonucunda ustanın bir öğrencisinin eseri olduğu ortaya çıktı. Gauguin'in şu sırtları şaheser, ama şaheserliğini değerlendirebilmek için tekniği, tüm resim sanatını bilmek ve özel bir tada sahip olmak gerek – peki, hangi hakla bu hazırlıktan yoksun kişiler bunlara hayranlık gösteriyorlar? İşte (dedim arkadaşşıma müzeyi terk ettikten sonra)

boyaları analiz etmek yerine, seyircilerin tepkilerini sıkıca sınayabilseydik, tüm Parthenonları hızla yere çakan ve Sistine Şapeli'ni utancımızla patlatan sınırsız sahtekârlıkları yüzeye çıkarabilirdik.

O ise bana yan gözle baktı – o anda bir güven krizi yaşadığını anladım. Benim argümanlarım, ona, haklı olmadığım için değil, ama sanatsal bir dil olmadığı, Malraux'nun Cocteau'nun ya da saygı duyduğu başka birsinin diline yakın olmadığı için basit geliyordu, onlar bu biçimde konuşmazlardı ki. Bu onların çok eskiden terk ettikleri kavramlar birikimiydi, bu “daha alçak bir düzeydi”, gerçekten de çok aşağı bir düzeydi; yok, bu tonla sanat hakkında konuşulmazdı! Aklına geleni de biliyordum: Ben Polonyalıyım, yani çok ilkel bir yaratıktım. Aynı zamanda, onun “Avrupalı” olarak adlandırdığı bir romanın da yazarıyım... Yani benim ağzımda bu sözcükler Slav ilkelliği olmazdı da, daha çok kendimi deli gibi göstererek onunla bir tür dalga geçme, olabilir miydi? “Kızdırmak için söylüyorsunuz bunları” dedi.

Kızdırmak! Eğer sizlerin bu aptallığı beni kızdırıyorsa, izin verin de ben de sizi kızdırayım. Neden şu gerçeği kabul etmiyorsunuz: Rafinelik basitliği dışlamaz ve bu ikisinin kol kola gitmesi mutlaka gereklidir, değil mi? Kendini karmaşıklaştıran kişi, aynı anda kendini sadeleştirmeyi beceremezse, kendinde uyanan ve onu yok edecek güçlere karşı koyan iç direncini yitirmez mi? Eğer benim sözlerimde, sanatı hoş görmeye ve ondaki egemenliği korumaya yönelik sözlerden fazlası yoksa bunu alkışlamak gerek: Çünkü bu, sanatçı için sağlıklı bir politikadır. Zaten bundan başka, benim içimde onun bilmediği daha derin nedenler de sinmiş durumda. Ona şunu söyleyebilirdim:

— Benim saf olduğumu mu düşünüyorsun, saf olan sensin esas. O tabloları baktığında içinde olan bitenden habersizsin. Sanıyorsun ki, kendi isteğinle sanata yaklaşıyorsun, onun güzelliğiyle mutlu oluyorsun ve bu ilişki özgür bir atmosferde olduğu gibi, sende kendiliğinden, Güzelliğin Tanrısal tınısıyla büyülenmiş bir zevk dalgası oluşuyor. Oysa gerçek şu: Bir el, seni ensenden yakalıyor, tablonun önüne götürüyor, seni dizüstü yıkıyor –senden daha güçlü bir istenç, bunun için gerekli olan duyguları, deneyimlerini buyuruyor. Bu kimin eli ve hangi istenç acaba? Bu el, tek bir kişinin eli değil, istençse insanlar arası boyutta doğan sana hayli yabancı, kolektif bir istenç. Yani hayran olan sen değilsin – sen yalnızca hayran olmaya çalışıyorsun.

Daha da fazlasını söyleyebilirdim... Ama kendimi tuttum... Hepsi içimde kalmalıydı – çünkü ben kimsenin saymadığı küçük bir memur parçasıyken, bu düşüncenin gerçek yükünü nasıl aktarabilir, onu yeniden inşa edip daha geniş bir çalışma için nasıl örgütleyebilirdim ki? Yarım yamalak sözcüklerle mi? Bütünlüğü içinde ortaya çıkarılması olanaksız gerçeğe yapılan göndermelerle mi? Beni çarpıklaştıran absürde karşı güçsüzce itirafsız ve bölük pörçük kalmalıydim... Ve sadece ben değil...

O “Ben hayranım” der. Bense ona “hayranmış gibi yapıyorsun. Bu biraz farklı, ama bu ufak fark üstünde kocaman, dindar yalanlardan bir dağ oluşturuluyor. Ve bu yalan okulunda bir üslup oluşturuluyor. Yalnızca sanatsal değil – düşüncenin ve buraya duygularını mükemmelleştirmek ve bir biçim kazanmak için gelen seçkinlerin hislerinin üslubu bu” derim.

Cuma

Aklıma birkaç yıl önce Fray Mocho’da (daha sonra da Kultura’da) yayımlanmış olan *Şairlere Karşı* başlıklı bir yazım geldi. Avrupa’dan uzak olan bu Arjantinlilere, dizeli şiire yaklaşımımızı yenilememiz gerektiğini söylediğimde bana –nasıl yani, sizin gibi seçkin bir yazar olan birisi sanatın “herkes için” mi olmasını istiyor denmişti.

Asla popüler sanat istemem (yine benim için söylendiği gibi) sanatın düşmanı değilim, onun önemine ve anlamına da kuşkuyla yaklaşmam. Sadece bizim ona yüklediğimizden daha farklı bir etkinliği olduğunu düşünüyorum. Ve beni bu mekanizmayı bilmemenin, güvenilirliğin çok değerli olduğu bir yerde bizi sahteletirmesi kızdırıyor. En çok da buna Polonyalılarda rastlayınca kızıyorum.

Çünkü bizim sanatsal sorunlara karşı takındığımız Slav tutum çok daha rahattır; biz Batı Avrupalılardan daha az sanata bağlıyızdır ve bu da bize hareketlerimizde daha fazla özgürlük sağlar. Paris tarafından ezilen, Polonyalılığının acısını çok çekmiş olan Zygmunt Grocholski’ye bunu pek çok defa açıklamışımdır; onun çektiklerinin, tek sloganları “Avrupa’ya yetişmek” olan Polonyalı sanatçıların ağır dramına eşit olduğunu, bu yarışta, değişik ve özel bir Avrupalı olmanın, tam Avrupa olmayan bir Avrupa’da doğmuş olmanın onları rahatsız ettiğini söylemişimdir. Grodzickilerde konuştuğumuz Eichler’e de bu tarz şeyler söyledim:

– Polonyalı ressamaların sanat alanındaki Polonyalılık kozundan yararlanmamaları beni şaşırtıyor. Sürekli Batı'yı mı taklit etmeniz gerek? Resmin önünde Fransızlar gibi eğilmek mi gerek? Ciddiyet takınıp da mı resim yapmalı? Dizler üzerine çöküp çok derin bir saygıyla cesaretsiz bir biçimde mi yapılmalı resimler? Bu tarz bir ressamlığa saygı duyarım, ama bu bizim doğamızda yok, ne de olsa geleneğimiz farklı, Polonyalılar sanatla hiçbir zaman için çok ilgilenmediler, biz her zaman burnun enfiye için değil, enfiyenin burun için olduğunu düşünmeye daha eğilimli olmuşuzdur; bize “insan ürettiğinden daha yücedir” düşüncesi daha çok uyar. Kendi tablolarınızdan korkmayı bırakın, sanata tapmayı bırakın, sanata Polonyalı gibi davranın, ona yukarıdan bakın, teslim alın onu, işte o zaman sizdeki özgünlük ortaya çıkacak, önünüzde yeni yollar açılacak, en değerli en üretken olana ulaşacaksınız: Kendi gerçekliğinize.

Tüm gücüyle kendisinde katı bir Avrupalılık oluşturmaya çalışan Eichler'i ikna edememiştim – bana artık alıştığım, “konuşması kolay!” diyen o bakışla bakmıştı. Ressamlar, plastik sanatçılar, devasa teknik zorluklar içinde, sanatlarını, resimlerini, renklerini mükemmelleştirme savaşına yoğunlaşmış durumdadırlar, bu sebeple de atölyelerinden çıkmak istemezler, çözülmeyecek düğümleri çözmeye izin veren yeni fikirleri değerlendiremezler. Ben onlardan resim yapan insanlar olmalarını istediğimde, onlar yalnızca ressam olmak isterler. Ancak bugün içimizde sanat için ayrılmış özel bir yer olduğuna inanıyorum. Ayrıca zaten alıcıyı anlayıp kavrayamadığımız şeyleri korumaya zorlayan aristokrat kavramı ve yaratıcıyı ürettiği şeyi küçümsemeye zorlayan yalnızca küçük ve basit insanlar için iyi olan proleter kavramını da peş peşe deneyimledik. Bu iki düşman ekol, bizim bedenimizde var olup öyle bir güçle birbirlerini yok ediyor ki, içimizde bir boşluk oluşuyor. Acaba bu hamamdan arınmış olarak çıkıp kendi, farklı yaratıcı edimimize bir gün ulaşabilecek miyiz?

Avrupa'yla yarışarak vakit yitirmeyiniz, ona asla yetişemeyeceksiniz. Polonyalı Matisse'ler olmaya da kalkışmayınız, sizin yoksunluklarınızdan Braque doğmaz. İyisi mi, Avrupa sanatına vurun; yabancı mükemmelliklere kapılacağınıza şu maske düşürücülerden olan siz, Avrupa'nın mükemmel olmayışını ortaya çıkarın iyisi mi. Dünya yüzünde tarafsız bir varlık olmak için kendi gerçek

duygularınızı örgütlemeye çalışın, kendi pratiğinizle uyuşan teoriyi bulun, kendi bakış açınızla sanata eleştiri getirin, size uyan dünyanın, insanın ve kültürün tablosunu yaratın – çünkü bu tabloyu yapınca, diğerlerini de kolayca yapacaksınız.

Cumartesi

G. R. bana, bana yazılmış olduğunu iddia ettiği Polonya'dan gönderilen bir mektup okudu. Aşağıdaki paragrafları alıntılıyorum:

“Gerçekten de hiçbir şey bilmek istemiyorum, hiç, hiç, hiç... Yalnızca inanmak istiyorum. İnançlarımın hatasız olduğuna ve ilkelerimin doğruluğuna inanıyorum. Sağlıklı bir insan kendisine mikrop bulaşmasını nasıl istemezse, ben de bana yaşam için gereken, hatta yaşamın ta kendisi olan inançlarımı zayıflatacak düşünsel salgını solumak istemiyorum...”

“Eğer inanmak istersem ve inancıma bir bebek gibi bakabiliyorsa inanabilirim; ama inancını test eden bir kişi, ona inanmıyor demektir. Evet, öyle. Yalnızca inanmak yeterli değil. İnanıldığına inanmak lazım. İnanç içinde inanca sahip olmak lazım! İnancına âşık olmalı insan.”

“İnanç içinde olmayan bir inanç güçlü değildir; kimseye de bir tatmin vermez”

Bunları Fray Mocho'da okudum. Polonya'da Katoliklik, Polonya'nın o eski *siempre fidelis*²³ günlerinde olduğu gibi hâlâ ateşli mi diye birisi meraktan sormuştu. Ben de bugün Polonya'nın kuru bir ekmek gibi olduğunu söyledim, hani bir vuruşla ikiye ayrılan: İnananlar ve inanmayanlar diye. Eve döndükten sonra yukarıdaki paragrafların iyice irdelemeye uygun olduklarını düşündüm. Şu “inanç içinde inanç” meselesi, iradenin içinde yatan çok güçlü bir vurgu, inancı yaratan, yaratıldığı düzleme doğru inançtan geri çekilen – işte benimle ilgili olan şey bu.

Ayrıca, Katolikliğe karşı takındığım tutum ne? Sanatsal çalışmalarım ile ilgili konuşmuyorum, çünkü burada bir tutum ya da durum söz konusu değildir. Sanat kendi kendini yaratır – ama edebiyatımın toplumsal biçimini, hakkında yazılan makaleleri, köşe yazılarını düşünüyorum da... Bu sorunla tümüyle tek başıma yüz-

23 her zamansadık (ç. n.)

leşiyorum, çünkü bizim oralarda düşünce 1939'da felce uğradı, o zamandan beri, bu sorunun temeline doğru tek bir adım atabilmiş değil. Hiçbir şey düşünemiyoruz, çünkü özgür bir kafaya sahip değiliz. Düşüncelerimiz durumumuza öyle çakılı kalmış ki, komünizmle öyle büyülenmiş ki, yalnızca ya ona karşı ya da onunla birlikte düşünebiliriz – ve *avant la lettre* onun arabasına sürülmüşüz, biz sahte bir özgürlükle mutlu olurken, o bize sahip oluyor, bizi bizden alıyor. Yani bugün Katolikliği yalnızca dirence yeteneği olan bir güçmüş gibi düşünebiliriz. Tanrı sanki Marx'a ateş etmesini istediğimiz bir silahla duruyormuş gibi. Bu öyle kutsal bir güç ki, en sert masonların başını eğen, laik köşe yazılarından her tür kilise karşıtı şakayı süren, Lechoń'un şiirlerinde Meryem Ana'ya düzülmüş hisli dizeleri dikte ettiren, sosyalist ve ateist profesörleri ilk komünyon törenindeki masumluğuna döndüren, bu zamana dek filozofların hayal bile edemedikleri bir mucize gerçekleştiren bir güç. Ama... Acaba bu güç Tanrı'nın mı, yoksa Marx'ın mı? Eğer Marx olsaydım, çok gururlanırdım da, Tanrı olsaydım, doğrusu sonsuz bir varlık olarak kendimi biraz rahatsız hissederdim. Sizi gidi riyakârlar! Eğer Katoliklik size gerçekten de bunca gerekliyse, ona daha fazla önem verin ve daha çok yaklaşın. Bu yalnızca ortak bir politik cephe olarak kalmasın. Ben buna sizin ruhsal yaşamınızda bir şeylere yol açıyor diye varım. Ateistlerin Kiliseyle anlaşma yolu aramalarını zorunlu kılan an geldi çattı işte.

Temel bağlamda ortaya konan bu sorun birden öyle zor bir hal alıyor ki, insan çaresiz kalıyor. İnanan, inanmayı isteyen ve dogmanın indeksinde bulunmayan başka bir düşünceyi kabul edemeyen bir insanla nasıl anlaşacağız? Montaigne ve Rabelais'den çıkmış olan ben ve şu inanç mektubunu yazan kişi arasında ortak bir dil var mıdır? Ona doktrinlerine uyduğunu söyledim. İçindeki her şey çözülmüştür, çünkü o, evren hakkındaki en yüksek gerçeği bilir, insanlığının topyekûn değişik karakteri olduğunun ve benim bakış açımdan inanılmaz bir biçimde garip görüldüğünün de farkındadır. Onunla uzlaşmam için şu yüksek gerçeği ezmeliyim – ama bu durumda onun için bir iknacıdan çok şeytani olacağım ve kulaklarını daha sıkı kapatacak. Onu kuşkuda bırakmak olmaz, benim haklarım, onun *credo quia absurdum*²⁴'u için yem olacak.

24 (Latince) Saçma olduğu için inanıyorum. (ç. n.)

Burada ciddi bir benzetme ortaya çıkıyor. Bir komünistle konuştuğunda – bir “inananla” konuştuğunun farkında değil misin? Komünist için de her şey halledilmiştir, en azından diyalektik oluşum sürecinde, o gerçeğe sahiptir, bilir. Ve dahası inanır, daha da fazlası, inanmak ister. Onu ikna etmeye kalkışsan da o ikna olmaz; çünkü partiye teslim olmuştur. Parti daha iyisini bilir, parti onun adına bilir. Sana da bu sözcükler, bir duvara çarpıp geri gelen bezelye tanesi gibi hermetizmden yansıyor gibi gelmiyor mu, öyle ki bu inananlarla inanmayanlar arasında gidip gelen bu yol ve bu inanç kıtasının, Katoliklik, komünizm, Nazizm, faşizm gibi farklı, birbiriyle kavgalı kiliseleri kuşatacağını düşünmüyor musun? İşte bu anda o yüce Kutsal Engizisyon tarafından tehdit ediliyormuş hissine kapılıyorsun...

Cumartesi

Mühendis L. beni Katolik bir derneğin toplantısına davet etti. Yirmi kişi ve bir keşiş. Kısa bir dua okundu, sonra L., Simone Weil'den kendi yaptığı – ve bence çok iyi olan çeviriyi okudu. Sonra tartışmalar.

Bu toplantılarda olduğu gibi her şeyden önce bu girişimdeki teknik eksiklikler beni çarptı. Simone Weil, içsel yaşantılarla yüklü ve zordur, onu anlamak için düşüncelerine birkaç kez dönmek gerekir – bu insanlardan hangisi onu yakalayabilir, içselleştirip, hatırlayabilirdi? Tuttular yakaladılar diyelim, ya sonra...

Tartışma, kimseyi endişelendirmeye yetkin konulardan değildi, bu bağlamda taze ekmek havasında gidiyordu. Buna karşın bu durum bana sanki Shakespeare gibi bir şeyler söylüyordu:

Ama içimde tekinsiz bir şeyler var,

Öyle ki, sana dikkatli olmanı öneriyorum...

Herkesin eşit olduğu, herkesin herkesle tartışabildiği doğru değil. Simon Weil, bu daha az gelişmiş beyinlerin, galiba daha az olgunlaşmış ruhların eline düşmüştü ve onlar bu ne yapacağını bilmez ruh hali içinde, kendilerinden daha üstün ve daha yüksek bir fenomeni sunmaya başlamışlardı. Gayet alçakgönüllü bir biçimde, iddiasız konuşuyorlardı, ama hiçbiri, hiçbir şey anlamadığını ve konuşmaya hakkı olmadığını söylemeye muktedir de değildi.

En garibi de, Weil'den bizzat aşağıda oldukları halde, kendilerini yücelten o ortak bilgelikle, sanki ondan daha üstün gibi davranıyorlardı. Gerçeğe sahip olduklarını hissediyorlardı. Eğer bu toplantıya Sokrates gelmiş olsaydı, ona taze bir acemi çaylağa davranır gibi davranabilirlerdi, çünkü o da derin bir bilgiye sahip değildi... Onlar daha iyisini biliyorlardı ne de olsa.

İşte bu, daha aşağıda bulunan insanın, daha yukarı seviyelerdeki insanla bizzat yüzleşmekten kaçınmasını oluşturan mekanizma bana hiç ahlaklı gelmiyor.

Pazar

Ama ben yine de Katoliklikle savaşmayı dilemem, arzulamam; içtenlikle bir anlaşma yolu arıyorum. Tabii ki bu politik konjonktürden bağımsız olacak. Boy²⁵'un "kara istila"ya saldırdığı zamandan bu yana köprülerin altından çok sular aktı. Ben yüzeysel bir laikliğin yandaşı olmadım hiçbir zaman, savaş sırasında ve savaş sonrasında olanlar bu bağlamda bende pek bir değişiklik yapmadı, daha doğrusu dünyayı çok daha esnek ve derin bir perspektiften gösterdi bana.

Eğer Katoliklikle barışıksam, fikirlerin beni gittikçe daha az ilgilendirdiği ve tüm enerjimi insanın fikirle ilişkisine verdiğim içindir. Fikir, başka ve daha önemli olayları saklamak için bir paravandır, her zaman da öyle kalacaktır. Fikir bir bahanedir. Fikir bir araç, bir yardımcıdır. İnsani gerçeklikten ayrılmış bir düşünce, heyecanlı bir çılgıktan başka bir şey olmayan tutkulu, ulaşılmaz varlıklar kitlesine yönelen görkemli ve muhteşem bir şeydir. Aptal tartışmalar... Argümanların dansı. Entelektüellerin ukalalıkları. Felsefenin boş formülleri. Hepsinden sıkıldım. Ah, ne mantıklı, ne bilimsel, ne yöntemsel, ne rafine, ne anlamlı, ne mesnetliydi konuşmalarımız, buluşlarla doluydu, ne harikaydı; bir de bizden yirmi kat yüksekte olmasaydı. Kısa bir süre önce bir entelektüelin evinde kahvaltıya davet edilmişim. O önemli eserlerden yapılan alıntılarla dolu açıklamaları duyan, tüm bunların bir yüksek seviyeye çıkabilmek için çırpınan, tümüyle kör bir yarım akıllının sözleri olacağını asla düşünmezdi.

25 Tadeusz Boy-Żeleński (1874 –1941) Polonyalı, edebiyatçı. (ç.n)

İçimde yalnızca bu sıkıntı yok. Tüm bu fikirlerin değişimi de yüreklendiriyor beni. Artık sözcüklerin içeriğini duymuyorum neredeyse, yalnızca onların nasıl söylendiklerine veriyorum dikkatimi; insandan beklediğim tek şey, kendi aklı içinde aptallaşmaması, dünya görüşüne kapılıp doğal sağduyusundan uzaklaşmaması, doktrinlerinin onu insanlıktan alıkoymasına, sisteminin onu mekanikleştirmesine, felsefesinin onu körleştirmesine izin vermemesi. Sistemler, fikirler, doktrinlerle beslenen bir dünyada yaşıyorum, ama hazımsızlık belirtileri gittikçe artıyor ve hastayı bir hıçkırık tutuyor ki, sorma gitsin.

Fikre karşı duyduğum bu isteksizlik, ona inanan insanlar arasında *modus vivendi* bulmama izin veriyor. Katoliklere sorduğum soru “hangi Tanrıya inanıyorsunuz?” değil, “nasıl bir insan olmak istiyorsunuz?” oluyor. Bu soruları yöneltirken, az gelişmiş insanı dikkate alıyorum. Kanımca bunlar, karşılıklı olarak birbirlerini yaratmak için belirli mitlere bağlı gruplara ayrılıyorlar. Bana göre, kabul edilen mitin yardımcı bir karakteri var, en önemlisi de bu etki altında nasıl bir insan doğacağı. Burada benim beklentim, daha öncekinden, aklın zafer çağından daha az karmaşık bir hale geliyor. Bugün Katoliklere sanki kendime bakar gibi baktığımda, –o aynada tarihin son yıllardaki acımasız etkinliklerinin bende yarattığı farkı görebiliyorum. Acaba bugün insanlıktan, ilerlemelerini, kör inançlarla savaşmalarını, aydınlanmanın ve kültürün bayrağını taşımalarını, sanatın ve bilimin gelişimine özen göstermelerini talep edebilir miyim? Tabii ki... Ama her şeyden önce şu karşıdaki adamın beni ısırmamasını, bana tükürmemesini, beni rahatsız etmemesini arzulardım. Ve burada Katoliklikle karşılaşıyorum işte. Doğamızda da var olan ondaki cehennemin delici duygusu ve insanın ölçüsüz devingenliği karşısında duyulan korku beni ona bağlıyor. Katoliklere bakarken bir bağlamda daha dikkatli olduğumu görüyorum. Nietzsche’nin Dionysos’un yaşamını zimmetine geçirdiği o gururlu günündeki gibi, Katolikliğin dikkatli politikası, doğal güçlerle olan ilişkisinde, yaşam iradesinin en yüksek gücüne erişip kendisini yemeye başladığı andan itibaren bana daha yakın geliyordu.

Kendimi insana karşı duyduğu güvensizlik konusunda da kiliseye yakın hissediyordum – benim biçime karşı olan isteksizliğim, şekle girmekten kaçınma arzum, her düşünceme ve duyguma eşlik eden “ben hâlâ ben değilim” deymi kilisenin doktrinleriyle yoğun bir biçimde örtüşmekte. Kilise insandan korkuyor, ben de insan-

dan korkuyorum. Kilise insana güvenmiyor, ben de insana güvenmiyorum. Kilise dünyeviliğin karşısına ebediyeti, yerin karşısına göğü koyarak insanın, benim için vazgeçilmez olan doğasıyla arasına bir mesafe koymaya çalışıyor. Bizim Güzelliğe yaklaşımımız gibi bir yakınlığın altını asla çizmiyor. Hem ben hem o –Kilise– bu acı dolu dünyada güzellikten korkuyoruz, onu yok etmeye çalışıyoruz, ölçüsüz çekiciliğine karşı savunmayı arzuluyoruz. Bana göre kesin bir biçimde, o ve ben insanı bölmek istiyoruz; o insani ve Tanrısal çekirdeklere bölmek isterken, bense yaşam ve bilinç bağlamında bölmeyi arzuluyorum. Sanatın, felsefenin ve politikanın, integral, tek, kesin ve sözcüğün tam anlamıyla bir insan aramaya başladığı dönemden sonra, çelişkilerin oyunu olan eşsiz adama, antinomların fışkırdığı fiskiye ve uyumluluk düzenine olan gereksinim yükseldi. Bunun bir “kaçış” olduğunu söyleyen akıllı değildir.

Her şeye karşın çok aşağıda bir yerde olgunlaşıyoruz. Fikrimce, eğer Katoliklik Polonya’nın gelişimine zarar verdiyse bu, içimizde, yaşama ve onun aracısız gereksinimlerine hizmet veren çok basit ve uygun bir felsefe seviyesine indiği içindir. Derin ve trajik bir Katoliklikle bugünkü edebiyatın anlaşması zor değildir, yani Katoliklik, edebiyatın, dünyadaki çılgınlığa baktığımızda içimizde büyüyen duygusal içeriğini kapsıyor. Geri çekilme! Geri çekilme! Geri çekilme! Uzağa gittiğimizde ve kendimizden çekilmek istediğimiz an, o dâhi İsa bize elini uzatır. Bu ruh, başka hiçbir ruhun bilmeyeceği kadar geri çekilmenin sırrını bilir. Roma İmparatorluğu’nu yıkan öğreti, bugün inşa ettiğimiz o yüksek binaları yıkma, çıplaklık, basitlik ve sıradan, temel erdeme ulaşma yolunda verdiğimiz savaşın yandaşıdır.

Yaşadığımız entelektüel kriz, aklın gücüne karşı duyulan kuşkudan çok, onun menziline kısa olmasından kaynaklanıyor. Onları çarpıtmak, küçültmek, kendi tutkularının aracı yapmak üzere doğrularımızı kaçırmaya kalkışan milyonlarca karanlık düşünce tarafından çevrili olduğumuzu dehşet içinde görüyoruz; insan niceliğinin, doğrunun niteliğinden daha önemli olduğunu keşfediyoruz. İşte, filozofun, kara cahille buluştuğu bir yer olması bağlamında, basit ve temel dile gereksinim duymamız buradan geliyor. Hristiyanlığa duyduğumuz hayranlık da, bunun tüm düşüncelerle, en alçağından en yükseğine tüm seslerle yüzleşen ve bilincin herhangi bir düzeyinde aptallığın oluşmadığı bir bilgelik olmasından kaynaklanır. Ama birisi tutar da buna karşın, özgür ruhlu

bir insanla, dogmatik bir insan arasında hiçbir biçimde gerçek bir anlaşma olmayacağını söylerse ona şöyle yanıt veririm: En iyisi siz Katoliklere bakın. Onlar, onun etkilerine maruz kaldıkları sırada var oldular. Katolikliğin inanca karşı ilişkisi algılanmaz ölçüde yavaşça değişti. Acaba onların kaç bu yazının başında sözünü ettiğim mektubu okuyunca benim anladığımı anladılar: “İnandığına inanmak lazım. İnanç içinde inanca sahip olmak lazım!”

Bu mektubu yazan hanımın babası, hiç kuşkusuz düpedüz tamamen inanırdı – herhangi bir ön girişim olmadan yani. Ama o öyle mi ya? İnanmak için önce “inanmak istiyor”, inanç onda bir zahmet haline geliyor. Tanrı, varlığını bu Katoliğe hissettirmeyi kestiğinde, bu Katolik kadın, onu yaratmak zorundadır, hepimiz cennetten inmedik mi dünyaya ve bu inanç istenci insani, hatta aşırı insani değil midir? Böylelikle vahiye dayanan bir inancın tüm insani fikirlerle birlikte öz kaynaklarına doğru yürüyüşü başlamıştır. Yani bu yaklaşımla, anlaşılma bağlamında gerçek, belirli bir insan olmak –herhangi biri olmak– için kendine belirli bir ilke dayatma arzusu ve istenci kadar engel değildir.

Kendi yararına konuşuyorum: Bu gerçeğin farkında olmalı, onu asla gözden kaybetmemeli, ilahi gücün insanla birlikte olduğu noktayı aramalı, çünkü benim düşüncelerimin geleceği buna bağlı. Çağdaş inancın, en vahşi hallerinde bile, sözcüğün eski anlamıyla o inanç olmadığını asla unutmamalıyım. İnanmak isteyenler inanılardan büyük bir farkla ayrılıyorlar. İnanç üretmede çağdaşlığın vurgusu, böyle bir şeyin mevcut olmadığını gösteriyor. İnanç esaslarımızdan bağımsız olarak, hepimiz görünen, halihazırdaki dünyayı, kendi kendini yaratan dünyaya dönüştürmeliyiz – eğer bu olmazsa, anlaşabilmenin son olanağı da ortadan kalkacak.

Perşembe

Colón’da konser.

Bugün, öğleden sonra bir falsolu melodinin boylu boyunca yarıp içine sızdığı, akşamına ise, fraklı bir *maitre*’ın altın bir tabakla getirdiği köftelerle sunulan müziği iğrenerek fırlatıp atan ruhumun keyfinin kâhyasının yanında en iyi virtüözün esamisi mi okunur? Birinci sınıf restoranlarda yenilen yemek her zaman en leziz olan değildir. İşte, sanat da mükemmel olmayan, bölük pörçük, rastgele bir biçim-

de ortaya çıktığında bana güçlü biçimde hitap ediyor, hani beceriksiz bir yorumun ötesinde, yalnızca kendi varlığını şöyle bir yorumlamama izin verdiği zaman. Açık bir pencereden yayılan Chopin'i, konser salonlarında, tüm haşmetiyle sunulan Chopin'e yeğlerim.

Şu Alman piyanist, orkestra eşliğinde dörtlüde koşuyor. Tonların arasında sallanırken, düşler, düşünceler arasında yitiyorum –aklıma ertesi gün halletmem gereken bir sorun geliyor– sonra av köpeğim Bumfili... O sırada konser devam ediyor, piyanist dörtlüde koşuyor. Bu piyanist mi, bir at mı yoksa? Bunun hiç de Mozart'la ilgili olmadığına yemin edebilirdim, ama acaba, hızlı koşan bu cins at Horowitz veya Rubinstein'dan dizginleri alabilir miydi? İşte bütün mesele buydu. Oradaki herifçikler, karıcıklar tek bir sorunun peşindeydiler: Bu virtüözün seviyesi nedir? *Pianoları* Arrauyla ölçeğinde mi, *forteleri* Gulda'nın yüksekliğinde mi? Bir boks maçı seyrettiğimi hayal ettim, piyanistin Braişowski'yi nasıl ringden attığını, Giesecking'i oktavlarıyla nasıl dövdüğünü, Solomon'u nakavt etmeyi nasıl yüksek tonlarla hedeflediğini gördüm. Bu piyanist mi, at mı, yoksa boksör mü? İşte o an, bana bu adam Mozart'ın üstüne atlamış, Mozart'ı süren, ona vuran, itip kakan, mahmuzlayan bir boksör gibi geldi. O da ne? Finiş çizgisine gelmiş! Alkışlar, alkışlar, alkışlar! Jokey attan atladı, alnını bir mendille silerek selam veriyor.

Oturduğum locadaki kontes, iç çekti ve "harika, harika, harika!" dedi. Kocası kont, "çok iyi bilmem bu işleri, ama bence orkestra yetişemedi" dedi.

Onlara bir köpeğe bakar gibi baktım. Soylu takımı, nasıl davranılması gerektiğini bilmediğinde amma da sinir bozucu oluyor! Onlardan beklenen ne kadar az şey var, bunu bile beceremiyorlar ya! Bu tipler, müziğin, onların takındıkları pozlar ve manikürleriyle katılımcı olacakları cemiyet hayatı için bir bahane olduğunu bilmek zorundaydılar. Ama kendi alanlarında, aristokrat cemiyet hayatı içinde kalacaklarına, sanatı ciddiye almak arzusundaydılar, onun ürkek bedelini ödemekle yükümlü hissediyorlardı kendilerini – böylece kontluk ve kontesliklerini sarsıp birer acemi çaylağa dönüşüyorlardı! Hani komplimanın önemini bilen insanların sinizminden kaynaklanan havadan sudan konuşmalarına çoktan razıydım da... Onlar içten olmaya çalışıyorlardı... Zavallılar!

Sonra fuayeye geçtik. Gözlerim sağa sola selam verip kıvrılarak ilerleyen muhteşem bir toplulukta dinlendi. Y, Milyoner X'i gör-

dün mü? Bak, bak, şurada generalle, büyükelçi, az ileride başkan, profesörün eşine gülümseme yollayan bakanı yağıyor. Hanımlar, Wagner'i pırlanta bir toka gibi saçlarına ilıştirdiklerinde, Bach'ın sesleri arasında adların, onurların, etiketlerin, paranın, egemenliğin geçit töreni gerçekleştiğinde, kendimi konsere müzik dinlemek için değil de yalnızca kendilerini göstermek için gelen Proust kahramanlarının arasındaymış gibi hissediyordum. Aman ne varsa bunda? Onlara yaklaştığımda, Tanrıların alacakaranlığı gerçekleşti, güçleri ve büyüklükleri yitti... Birbirlerine konser hakkındaki izlenimlerini aktardıklarına kulak misafiri oluyordum... Bu izlenimler, ürkek, ezik, müziğe karşı saygı dolu, aynı zamanda, *aficionadonun* söyleyebileceklerinden daha kötü. Onların indirgendikleri durum bu muydu? Bana bunlar başkan değil de ortaokul beşinci sınıf öğrencileri gibi görünüyordardı; o ürkek gençliği fırlatıp attığım için olsa gerek okul yıllarına dönmeye hiç de hevesli değilimdir.

Ve çağdaş olan ben, abartılardan yoksun olan ben, salon adamı olmayan ben, yenilgilere uğramış, kafasından kaprisleri küslükleri atmış olan ben, düşündüm, locada yalnız başıma: Müzik tarafından tanrılaştırılmış bir insan, müziği tanrıçalaştıran bir insanın dünyasından daha çok hitap ederdi bana.

Sonra konserin ikinci bölümü başladı. Piyanist, Brahms'ın sırtına atlamış dört nala koşuyordu. Kimse çalınan şeyin ne olduğunu tam olarak bilmiyordu, çünkü piyanistin mükemmelliği Brahms'a yoğunlaşmamıza izin vermiyordu, Brahms'ın mükemmelliği ise dikkatlerin piyaniste çevrilmesine engel oluyordu. Ama piyanist yoluna devam etti ve sona geldi. Alkışlar. Profesyonellerin alkışları. Amatörlerin alkışları. Aptalların alkışları. Sürünün alkışları. Alkışları çağıran alkışlar. Gittikçe artan, büyüyen, birbirlerini heyecana getiren alkışlar; artık kimse alkışlamadan duramaz, çünkü herkes alkışladı.

Sanatçıyı kutlamak için kulise koştuk.

Sanatçı el sıktı, kibar sözcüklerle karşılık verdi, bir kuyruklu yıldızın soluk gülümsemesiyle, komplimanları ve davetleri kabul etti. Ona ve onun o büyüklüğüne bakakalmıştım. Çok hoş, hassas, entelektüel ve kültürlü ve zarif bir havası vardı... Ama ya o büyüklüğü? Bu büyüklüğü sanki bir frak gibi üzerinde taşıyordu, acaba bu büyüklük bir terzi tarafından kesilip biçilmiş miydi? Bunca saygı karşısında, bu ünle, Debussy ya da Ravel'in ünü arasında fazla

bir fark yok gibi görünüyordu, değil mi ki, onun da adı tüm ağızlar-daydı ve onlar gibi bir “sanatçıydı” Ama ancak, ama ancak... Beethoven gibi, Gillete’in tıraş bıçağı gibi veya Waterman’ın tükenmez kalemi gibi ünlü müydü? Uğruna bedel ödenen ünle, para kazanan ün arasında nasıl muazzam bir fark vardır!

Ama o, onu yüceltecek bu mekanizmaya karşı koyabilmek için zayıftı, ondan direnç beklemek gereksizdi. Tam tersine, çalınan müziğe göre dans ediyordu, çevresinde dans edenlere göre de çalışıyordu.

Cuma

Bu günlüğü isteksiz yazıyorum. Onun o içtensiz içtenliği beni yoruyor. Kimin için yazıyorum? Eğer kendim içinse, niye bastırıyorum peki? Eğer okuyucu içinse, neden kendi kendime konuşuyormuş gibi yapıyorum? Başkaları seni duysun diye mi kendi kendine konuşuyorsun?

Affedersiniz “yaratma” durumu içindeyken içimdeki güvenden ve coşkudan ne kadar da uzağım. Bu kâğıtların üzerindeyken, kut-sanmış bir geceden, beni esnemeyle kuşatan ve tüm eksiklerimi açığa çıkartan sabahın sert ışıklarına ulaşmış gibi hissediyorum. Günlüğümün oluşumunda yanıp sönen bu sahtelik beni cesaretsiz kılıyor, özür dilerim, ah özür dilerim... (Belki de son sözlerim gereksizdir, belki de zaten yapmacıktır?)

Ama yazının tüm katmanlarında kendin olman gerektiği düşüncesindeyim, yani, yalnızca şiirde ya da dramada değil, sıradan düzyazıda da, makalede, günlükte –kendimi ifade etmem gerek– ve sanatın uçuşu, tıpkı yere konan bir akbabanın gölgesi gibi, gündelik yaşamı düzeyinde kendine uygun olanı bulmak zorunda. Dahası, en uzak derinlere sıkışmış alandan günlük yaşama bu geçiş, gerçekte yer altındadır ve bu da benim için inanılmaz ölçüde önemli. Balon olmak istiyorum, ama ağırlıklarla, anten olmak istiyorum, ama topraklı, kendimi günlük dile çevirmek istiyorum. Ama – *traduttore, traditore*.²⁶ Ne ki, kendime burada ihanet ediyorum işte, kendimden daha aşağıyım.

Zorluk kendim hakkında, geceleyin ve yalnız olarak değil de, insanların ortasında gazetede yazıyor olmamdan ileri geliyor. Bu durumda kendimi önemsemem uygun olmaz, “alçakgönüllü” olmalıyım; o zaman da tüm yaşamım boyunca beni bunaltmış o aynı şey, insanlarla olma biçimimi etkileyen o şey yine bunaltmaya başlıyor içimi; hani, beni önemsemeyenlere ya da benim hakkımda

26 (İtalyanca) Çevirmen ihanet eden kişidir. (ç.n.)

hiçbir fikri olmayanlarla uyumlu olmak için kendini önemsememe durumuna girmem. İşte bu “tevazu”ya teslim olmayı hiç istemiyorum, onu ölümcül düşmanım gibi görüyorum. Günlüklerini incellekle yazan Fransızlara ne mutlu; ama ben bu inceliğin değerine inanmıyorum, bunun doğası itibarıyla çekingen olan problemenden kurtulmanın en zarif yolu olduğunu biliyorum.

Ama ben boğayı boynuzlarından yakalamalıyım. Çocukluğumdan beri bu sorun benim için mahrem, içimde büyüdü, bugün artık bununla baş etmeliyim. Her sanatçının yapmacık bir cafcafa sahip olması gerektiğini biliyorum (çünkü anıtına kaide istiyor) ve birkaç kez de bunu söyledim; ama aynı zamanda bu yapmacıklığın saklanması üslup hatası olduğunu, kötü bir “içsel çözümlememe” olduğunu da bilmekteyim. Açıklık. Kartları açık oynamak gerek. Yazmak, sanatçının ünü için öteki insanlarla giriştiği bir savaştan başka bir şey değildir.

Ama eğer bu düşünceyi, burada, bu günlükte gerçekleştirmeye yetkin değilsem – bunun değeri nedir ki? Ne var ki yapamıyorum, bir şey beni engelliyor: çünkü benimle insanlar arasında sanatsal bir biçim yok ve ilişkimiz utanç verici hale geliyor. Bu günlüğe, beni sizin huzurunuzla çıkaran bir araç gibi davranmalıyım – bir biçimde beni anlamaınızı sağlayan– benim (hadi tehlikeli bir sözcük olsun) yeteneğimi gösteren bir araç. Bu günlük daha çağdaş, daha bilinçli ve yeteneğin bende, ancak sizlere bağlı olarak – ortaya çıkabileceği ve bu yeteneği içimde yalnızca sizin coşturabileceğiniz – dahası– yaratabileceğiniz düşüncesiyle dolu olsun.

Önerdiğim şeyin benim kişiliğimde olgunlaşmasını isterdim. Bunu insanlara, ömür boyu ona tabi olsunlar diye bir kişilik olarak dayatmak isterdim. Başka günlükler “ben böyleyim”den başlayıp, “şöyle olmak isterim”e gitmek zorundadır. Yalnızca iddia edilen o ölü sözlerle alışkınız biz, ama yaşamı çağıran söz evladır. *Spiritus movens*. Eğer günlüğün sayfalarında dolaşan ruhu çağırabilseydim, pek çok şey yapabilirdim. Öncelikle (bu ben Polonyalı bir yazar olduğum için çok gerekli) beni hapsetmek istediğiniz o dar kafesi kırardım. Daha iyi yazığa layık çok fazla kişi zincirlere vuruldu. Kimse değil, rolümü belirleyen ben olmalıyım.

Dahası – bir başlık önerisi gibi sunarak, benimle az veya çok bağlantılı sorunları ortaya koyarak, bu sorunlara kayıyorum, onlarsa beni başkalarına, benim henüz bilmediğim sırlara yönlendi-

riyor. Kùltürün bakir alanlarına kadar, onun yarı vahşi olduğu yerlerine, hatta uygunsuz yerlerine gitmek, sizi aşırılığa karşı tahrik ederek kendimi de tahrik etmek... Bu balta girmemiş ormanda hem sizin, hem de benim için zor ve rahatsız bir biçimde size bağlanarak, sizlerle buluşmak istiyorum. Dahası, şu andaki Avrupa düşüncesinden ayrılmak zorunda değil miyim? Düşmanlarım benim de benzediğim doktrinler ve yönelimler değil mi? Farklı olmaya zorlamak için onlara saldırmalıyım – sizleri de bunu onaylamaya zorlamalıyım. Dahası şimdidenliğimi ortaya çıkararak günümüz içinde kendimi size bağlamalıyım.

Bu günlükte, Henryk'in açıkça üçüncü perdede kendisine yalandan bir nikâh düzenlemesi gibi, ben de kendime açıkça yetenek inşa ediyorum... Neden açıkça? Çünkü kendimi açığa çıkararak sizin için kolay çözülen bir bilmece olmaktan alıkoymayı arzuluyorum da ondan. Sizi varlığımın kulisine götürerek, kendimi daha derinlere gitmeye zorluyorum.

Hepsi bu. Keşke ruhu çağırabilseydim. Ama buna gücüm yok... Ne yazık ki üç senedir, katıksız sanatla aram bozuk, çünkü benim tûrüm, pazar günleri ya da tatilleri diz üstünde yapılacak bir iş değil. Bu günlüğü değer yitirmek korkusundan ve boğazıma kadar gelen sıradan yaşamın dalgalarına kapılmaktan kurtulmak için yazmaya başladım. Ancak gereken güçten yoksun olduğum ortada. Pazar günleri var olabilmek için bütün bir hafta yok olamam. Gazeteciler ve sizler, saygın danışmanlar ve fanlar, korkmanız için bir neden yok. Benim tarafımdan gelen hiçbir azamet, hiçbir anlaşılmazlık sizi tehdit etmiyor. Sizinle ve dünyanın geri kalanıyla gazeteciliğe doğru yuvarlanıyorum.

Cumartesi

Benim Polonya'ya karşı tutumum, biçime karşı tutumumdan kaynaklanır. Polonya'dan da biçimden kaçındığım gibi kaçınmak arzusundayım; Polonya'nın üstünde, biçimin üstünde yükseldiğim gibi yükselmek arzusundayım. Orada da burada da, görevim aynı.

Bir biçimde kendimi Musa gibi hissediyorum. Doğamdaki kendi adıma görülen bu abartma eğilimi gerçekten de çok eğlenceli. Hayallerimde yapabildiğim kadar kibirli olurum ben. Ha, ha, neden

– diye sorarsınız neden kendimi Musa gibi hissediyormuşum? Yüz yıl önce Litvanyalı şair, Polonyalı ruhuna biçim vermişti, bugünse ben Polonyalıları bu biçimden özgürlüğe götürüyorum; Polonyalıyı kendinden alıp götürüyorum.

Şu bendeki megalomaniye gözlerimden yaş gelene dek gülüyorum! Ama teoride bu karşıtlık çok da haksız sayılmazdı; merak ediyorum, mevcut, ünlü P.T'ye²⁷ sahip entelektüellerinden kaç kişi bu sürecin anlamını hissedebilirdi? Düşünün, Polonyalının biri, Polonyalı olayım diye çok fazla ve güçlü bir biçimde çaba göstererek sırf Polonyalı olduğu için, yalnızca Polonyalı olduğu için, Polonyalılıktan kesinlikle kurtulmak arzusundaydı – ve bizim aramızda, ulusun içinde güçlü biçimde kalıcı iz bırakmanın sonucu olarak, bu fikre tümüyle ters bir duygu ve düşünce doğmalıydı. Yine soruyorum, bu P.T entelektüellerinden kaç kişi, onu nihai biçimine erdirmeye götürebilecek ölçüde kararlı ve büyük insanlar bulunması halinde önümüzde ölçüsüz biçimde açılan bu devrimi anlamaya yetkindir? Bu ne kadar canlandırıcı! Ne kadar yaratıcı bir enerji akımı bu, Polonya'nın kendisiyle olan yenilenmiş ilişkisine dayanan özgürlüğündeki nasıl bir esneklik bu! Ah bazen beni tarihimizin fenomeni boyutuna uçuracak taraftarlar bulduğumu hayal ediyorum ve sonra bu olanaksız olmazdı diye iddia ediyorum, çünkü fikrimce, etkinliklerin önemi, onu yazan kadar, okuyana da bağlıdır. Bazı kitaplar vardır, hani insanlar onları kaldırıp ağızlarına götürüp üflerlerse Jericho'nun savaş borusu gibi çalarlar... Değerlendirilmemiş Polonya olanaklarının çöplüğüne atılmış borazanım, uyu!

Çöplük. İşin aslı şu ki, ben sizin çöplüğünüzden çıkmayım. İçimde, sizin yüzlerce yıldır attığınız atıklar gibi bir ses çınlıyor. Eğer biçimim, biçimin parodisiyse, ruhum ruhun, kişiliğim kişiliğin parodisidir. Biçimi başka biçimin karşısına koyup onu zayıflatmak değil de biçimle olan ilişkisinde onu gevşeterek zayıf düşürmek olası değil midir? Hayır, bir kahramana çok gereksindiğimizde birden ortaya, bilinçli ve bunun sonucu olarak da ciddi bir soytarının çıkması rastlantı değildir. Yazgıyla giriştiğiniz oyunda, uzunca bir süre çok yalın, çok masumdunuz. İnsanın yalnızca kendisi olmadığını kendisi olmaya öykündüğünü unuttunuz. Elinizde tiyatro ve oyunculukla ilgili ne varsa çöpe attınız ve unutmaya çabaladınız.

27 *pleno titulo – saygın unvan* (ç. n.)

nız. Bugün pencereden baktığınızda o çöplerin üstünde bir ağacın yükseldiğini görüyorsunuz, ama ağacın parodisi olan bir ağaç bu.

Varsayalım ki ben doğmuşum (kesin değil ama) doğmuşum da, neden biliyor musunuz? Sizin oyununuzun maskesini düşürmek için. Benim kitaplarım, size kim olduğunuzu değil, kim olmaya öykündüğünüzü söyleyecektir. İçinizde var olan kısır hatta utanç verici olarak düşündüğünüz şeylerin bereketli olmasını isterdim. Eğer oyunculuktan nefret ediyorsanız, içinde olduğu içindir – benim içinse oyunculuk, yaşamın ve gerçeğin anahtarıdır. Eğer yeniyetmelikten iğreniyorsanız, içinde yer aldığı içindir – benim içinse Polonya'nın yeniyetmeliği, kültürle olan tüm ilişkimi belirler. Sizin gençliğiniz, eğlenceye duyduğunuz arzu, biçimlenmemişliğe ve esnekliğe eğiliminiz benim dudaklarımda ses buluyor... İçinizden silemediklerinizden nefret ediyorsunuz siz. Bendeyseniz, gizlenmiş Polonyalı, sizin alter egonuz, maddiyatınızın öbür yüzü, ayın bu zamana kadar görünmeyen tarafı ortaya çıkıyor. Ah keşke, oyunların bilinçli oyuncuları olsaydınız!

Ancak şu anda halkları düşünüyorum, binlerce, binlerce basit insanı. Buna neden gereksinim duyarlar ki? Neyse, bulunduğum karanlıkta, bir körden farklı bir biçimde hareket edemem. Tüm bunları tepkileri ölçmek için yazıyorum... Ki olumlu tepkiler alırsam daha ileri gidebilirim.

Çarşamba

Şu benim kendini beğenmişliğim, önemli bir hastalık kokusu yayıyor. Köşe yazarlarının bana hak ettiğim eleştirileri yapmalarından korkar oldum. Peki ya beni saran gurura ne yapmalı? Doktora mı gitmeli? (Bu kendimi güvence altına almak ve bu koruma sırasında daha fazla manevra özgürlüğü kazanmak için yazıldı).

Ayrıca ben kendimi anlıyor muyum ki? Kendimi belirlerken, yalnız kendi felsefeme karşı değil, her şeyden önce lirik öğeme karşı günaha giriyorum. Çok duyarlı bir okuyucu beni mektubuyla şöyle uyardı: Kendiniz hakkında yorum yapmayın. Yalnızca yazın lütfen. Ne yazık ki siz kışkırtılmaya izin veriyor, eserlerinize önsöz, hatta yorum yapan önsözler yazıyorsunuz!

Ancak ben kendimi yapabildiğim kadar açıklamalıyım. Kendisi hakkında yazamayan bir yazarın, tam bir yazar olmadığı düşüncesi sarıyor içimi.

Z. K. ile –oda arkadaşım, benim gibi bir memur– birkaç yıldır günde yedi saat aynı odada oturuyordum ve onu seviyordum... Geçen cuma, her zaman olduğu gibi vedalaştık. Pazartesi günü masasında oturmuyordu. Yok oldu, yani öldü. Aniden öldü, sanki onu birisi eliyle aramızdan almış gibi kayboldu. Onu son kez, tüm gözleri üzerine çeken rahatsız edici bir şey olarak yattığı tabutta gördüm. Acı verici bir izlenimdi.

Arkadaşlardan birisi bu biçimde uçup gittiğinde, başımızı omuzlarımıza gömer ve “Hının, hmm” deriz (başka ne denir ki); bir de bir hafif şaşkınlık havaya asılır kalır. Biz memurların büyük çoğunluğu ölme süreci içindeyiz. Kırk yaşını geçen insanlar sona yaklaşırlar, her yıl bir yıl daha yaşlı olurlar. Cenaze töreninde, bunun canlıların, göçüp gidene vedası olmadığını, ama ölmekte olanın ölene vedası olduğunu düşündüm. Güneşli bir öğleden sonra, mezarlıktaki o gergin yüzler, tabuttaki ceset gibi, kesin bir biçimde umutsuz görünüyordu ve herkes ölüm dolu bir çantayı taşırcasına kaldırıyordu kendi bedenini.

Cenaze töreni boyunca, yaşlılık olarak adlandırdığımız yavaşça ölmenin çirkinliği bir kaya parçası, bir taş gibi ağır geldi bana; öyle ki bu taş mutlak ve kaçınılmazdı, *sans phrases* taşıydı. Ona eşlik eden aldatıcı gizemi düşündüm. Çünkü insanlar arasında, gelişme ve çöküş gibi, ölmeye başlayan kırk yaşını devirmiş bir insanla, gelişen, kırk yaşından önceki insan arasında olduğu gibi biyografinin başlangıcı ve sonu kadar, karşıtlık yoktur, olamaz da. Bu insanın varlığı içinde değişen ateş ve sudur. Her ikisi de farklı tonlardan çalarken genç bir insanla yaşlananın arasında ortak bir nokta var mıdır? İşte bunun içindir ki, bana iki ayrı dil olmalıymış gibi geliyor: Birisi yaşamı gittikçe daha çok elinde tutanın, ötekiyse yavaş yavaş bırakanın dili. Ama bu zıtlık sessizlik içinde geçecektir; yaşlanan hâlâ yaşıyormuş gibi davranacaktır, hiç kimse ölümün eşiğinde olan insanlar için özel bir dil yaratamaz. Sanata bakın, bu lanetli sınırı silmek için elinden geleni yapıyor. “Yetişkinlerin” konuşmalarına bakın – aynı gençler gibi konuşurlar. Aynı şakalar, aynı minnet sözcükleri, belki biraz daha komik ve boş laflarla süslenmiş, o kadar. Gerçek şu ki dilimiz, bu lanetli sınırı aşarken hiçbir değişime uğramaz, Beethoven’ın ilk ve son

sonesi arasında doldurulmaz bir uçurum yoktur, kanıtlanmıştır ki, insan bireysel varlığı içinde konuşamaz –çünkü sessizliktir– ifadeden yoksundur.

Fransızların, ölüm hakkındaki güncel düşünceleri, benim için öteki *memento moriler* kadar sahte. Onlar düşüncelerimizin bize yabancı olması açısından bir örnek daha koyuyorlar ortaya. Bu ölüm çarkı tek bir şeyi gösterir, o da onu özümseme durumunda olmadığımızı; bir başka deyişle, o –gerçekten de varlığını hissediyor olsaydık– bizi uykumuzdan iştahımızdan ederdi; ama sinemaya gitmemizi bile engellemiyor. Katolikliğin acı ve ıstırap dolu arafından ve cehenneminden söz etmeye bile gerek yok. Böylece düşüncelerimize aldırıyoruz, öyle görünüyor ki bu düşünce Hegelvari bir biçimde tek başına kendini düşünmüş gibi sanki. Yani ölümün, insanın gerçek problemi olduğuna inanmıyorum, onu ele alan sanatsal çalışmaların da tümüyle özgün olmadığını düşünüyorum. Bizim esas meselemiz yaşlanmak, yani her gün deneyimlediğimiz ölümün yüzüdür. Yalnızca yaşlanmak da değil, tümüyle korkunç bir biçimde güzellikten mahrum kalma. Bize acı veren yavaşça ölmek değil, asıl olan yaşamın zevklerinin ulaşılmaz oluşu. Mezarlıkta mezarların arasından sanki başka bir dünyadan gelmiş bir delikanlı gördüm. Biz dilenciler gibiyken, o gizemli ve cömertçe çiçek açmış bir biçimde yürüyordu. Bu manzara beni çarpmıştı, ancak güçsüzlüğümüzü kesin ve kaçınılmaz bir şey olarak hissetmedim.

İçimdeki bu duygu hemen hoşuma gitti. Hoşuma giden duygu ve düşüncelere tutunuyorum, beni bozacak şeyleri düşünme ya da hissetmeye yetkin değilim. Kısacası, içimde beliren ve umut doğuran bu düşüncenin yolunda gittim. Acaba, olgun yaşı, yaşam ve gençlikle bağdaştırmak gerçekten olanaksız mıydı? İnsana giderek alışmamdaki bu sahtelik, bende yavaşça ve inatla büyüyen bu *idée fixe*, biçimimizin bu korkutucu kesinliğinin tek olasılık olmaması düşüncesi dünyayı benim için esnek hale getiriyor, daha önceleri, her şeyin söylenmiş olduğunu düşünürken, bugün beni biçimlerin ve fikirlerin sonsuz bileşimleri sarmış durumda; çevremdeki her şey verimli. (Burada şunu belirtmeliyim ki, birazdan görünecek tümceleri yarım saat aradım. Çünkü bir meseleyi, çözümünü bilmeden, ama çözümün benim için olası olduğu içgüdüseline dayanarak ortaya koyarım her zaman – mezarlıkta da meseleyi sonuna dek düşünmemiştim). Bana göre gençlik, ruhun derinliğinde kendi gü-

zelliğini sevmez ve ona karşı kendini savunur –işte güzelliğe karşı bu isteksizlik, onun içinde güzellikten daha güzeldir– öldüren me-
safeyi yenme olanağı bir tek bunda bulunur.

Cuma

Giedroyc, Cioran'ın (Rumen yazar) "Sürgünün Kolaylıkları ve Zor-
lukları" başlıklı makalesine yanıt vermemi istedi. Bu yanıtta göç-
men edebiyatının rolü hakkındaki görüşlerim de yer alacak.

Cioran'ın sözleri, bir mahzen soğukluğu, mezar küfü kokusu yayıyor
ortalığa, ama her şeyden önemlisi çok değersiz. Burada kimden söz edili-
yor? "Sürgündeki yazar" deyimiyse kastedilen kim? Adam Mickiewicz pek
çok kitap yazmıştır, Bay X de aynı biçimde yararlı ve düzgün kitaplar
yazmıştır; bu iki isim de "yazardır", ayrıca sürgündedirler... Ama arala-
rındaki tüm benzerlik bundan ibarettir.

Rimbaud? Norwid? Kafka? Słowacki?(hepsi de değişik biçimlerde
sürgündür). Sanırım, bunlardan hiçbirisi cehennemin bu türünden bu
kadar korkmamışlardır. En acıklı şey okuyucusuz kalmak –eserleri ya-
yınlayamamak da çok tatsız bir durum– tanınmamış olmak çok tatlı
bir şey değil – insanı yukarı çıkaran, ünü örgütleyen, tanıtım yapan
mekanizmanın yardımıyla yoksun kaldığını bilmek hiç de hoş değil...
Ama sanat yalnızlık ve kendine yeterlilik öğeleriyle doludur, kendi do-
yumunu ve gerekçesini yine kendinde bulur. Anavatan mı? Ne de olsa
her ünlü, ünün sonucu olarak kendi evinde bile yabancısıdır. Okuyucular
mı? Sonuçta, onlar okuyucu için değil, okuyucuya karşı yazarlar. Onur,
başarı, şan, ün – ünlüdürler çünkü kendilerini başarılarından daha
değerli görürler.

Hatta ufak çaplı bir yazarda bulunan Kafka'ya veya Conrad'a ya da
Mickiewicz'e ait izler, gerçek bir yetenek, üstünlük ve olgunluktur – hiç-
bir ölçüde Cioran'ın bodrumuna sığmaz. Cioran'a hatırlatmak isterim ki,
yalnızca sürgün sanatı değil, bütün sanatlar, yıkılmışlıkla sıkı sıkıya bağlı
kalmış, dekadandan doğmuştur ve hastalığın sağlığa dönüşümüdür. Ge-
nel olarak tüm sanatlar, soytarılık, yenilgi ve değer kaybetmeyle iç içedir.
Cioran'ın dediği gibi "hırslı, yenildiğinde saldırgan, yaşam küskünü ve
bencil bir fatih" olmayan bir sanatçı var mıdır? Acaba Cioran, megaloman
olmayan ve olmaması gereken bir sanatçı, bir yazar görmüş müdür?
Ve sanat, Boy'un da isabetle belirttiği gibi, bir mezarlıktır: Öyle ki bu
mezarlık, sancılı yetersizlik düzeyinde kalarak ortaya çıkmaya muktedir

olmayan, ancak bir veya iki kişinin "var olabildiği" binlerce insan için yapılmıştır. Yani bu kirliliğin, doyumsuz hırsların zehrinin, bu boşlukta savruluşun, bu felaketin, sürgünlükle alakası yoktur; ama sanatla çok ilgisi vardır. Bunlar her edebiyat kafesinin karakteristik özelliğini oluşturur ve gerçek yazar olmak için yeterli derecede yazar olmayan yazarların dünyanın neresinde acı çekeceği önemsizdir.

Belki de onların, hibeden, alkıştan, toplumun ve ülkenin o eski güzel günlerde, "ailevi yaratıcılığı desteklemek" adına dağıttığı sevgiden yoksun kalmaları daha sağlıklı olacaktır. Büyüklük ve ün içerisindeki aile oyunu, soytarıca gülen basın ve olayların ölçeği duygusundan yoksun ham eleştirmenler tarafından çıkarılan sempatik gürültü –sahte bir biçimde şişirilmiş "ulusal yazar" adayları için olan bu süreçte yapılan her şeyleş gibi ucuzluk kokmuyor mu? Sonuç? En iyi ihtimalle birkaç gerçek sanatçıyı çıkarmaya muktedir uluslar, bu harika grubu kuluçkahanelerde küvezlerde beslediler, teyze iyiliği ve değerlere karşı takınılan alaycı aldırmaçlıkla karışık bu aile sıcaklığı içinde tüm hiyerarşiler eriyordu. Ulusun rahminde özenle bakılan bu sera ürünlerinin, rahim dışına çıkınca solmalarında ne gariplik var? Cioran, bize toplumundan koparılmış yazarın nasıl öldüğünü anlatıyor. Ama o yazar asla var olmamıştı ki: Yazar dölütüydü yalnızca.

Doğrusu –maddesel zorlukları aşır işi teorik olarak ele alacak olursak– bana öyle geliyor ki göçmenlik olan bir dünyaya dalmak, edebiyat için duyulmamış bir dürtü olarak kalmalı.

İşte yurtdışına atılmış bir seçkin. Belki o dışarıdan düşünecek, hissedecek, yazacak. Mesafe kazanacak. Duyulmamış bir biçimde ruhsal özgürlük kazanacak, tüm bağları patlayacak. Belki çok daha fazla kendisi olacak. Bu yaygın karmaşa içinde o zamana dek olan tüm biçimler gevşeyecek ve böylece geleceğe doğru daha acımasızca hareket edebilecek.

Ender görülen bir fırsat! Düş gibi bir an! Daha güçlü bir bireyselliğin, bu bağlamda daha zengin bireyin aslanlar gibi kükremesi beklenir. Ama neden kükremiyorlar acaba? Neden, bu insanların sesi, yurtdışında zayıflıyor ki?

Kükremiyorlar, çünkü... Çünkü her şeyden önce çok özgürler. Sanat, üslup, düzen ve disiplin ister. Cioran, çok fazla bağımsız kalmanın ve özgürlüğün tehlikeli olabileceğinin isabetli bir biçimde altını çiziyor. Onların bağlı olduğu, onları bağlayan her şey –vatan, ideoloji, politika, grup, program, inanç, ortam– hepsi, tarihin girdabında yok olmuş, yüze-ye, hiçlikle dolmuş bir köpük çıkmış sadece. Kendi küçük dünyalarından

atılmışken, sınırsız olduğu için kimsenin egemen olamadığı bir dünyayla yüz yüze kalıyorlar. Yalnızca evrensel kültürler dünyayı düzene sokabilir; yerel kültürler, varoluşun kırıntılarıyla yaşayan insanlar değil. Vatan kaybı, daha derinlere, vatanından daha aşağılara dalmayı bilen, vatani yalnızca evrensel ve sonsuz bir kutsal görüntü olarak göreni anarşiye teşvik etmez. Vatan kaybı, vatani dünya olanların iç düzenini bozmaz. Çağdaş tarih, ulusal ve özgün olan edebiyatlar için çok vahşi ve sınırsızdır.

Bu aşırı özgürlük, yazarı en fazla sınırlayan şeydir. Dünyanın devasallığı ve sorunlarının keskinliği ile tehdit edilenler, geçmişe sıkıca sarılı; kendilerine de sarılı; eskiden oldukları gibi kalmak isterler; her şeyin birden parçalanacağını düşünerek en küçük değişimden bile korkarlar; sonuç olarak ellerinde kalan tek umuda sarılırlar ki, bu vatani yeniden kazanma umududur. Ne var ki, vatan savaşmadan kazanılmaz. Savaşsa güç ister, kolektif güç yalnızca kendi beninden vazgeçme yolunda ortaya çıkabilir. Bu gücü yaratmak için, yazar kendisine ve yurttaşlarına pek çok olanaksızlıkla birlikte kör bir inanç uygulamalıdır; tarafsızlık ve özgür düşünceye günahların en büyüğü haline gelir. Yani vatansız bir yazar olmayı beceremez – vatani kazanabilmek için yazar olmayı, en azından ciddi bir yazar olmayı bırakmalıdır.

Sadece, en azından entelektüel kesim değil de, sanatçılar söz konusu olduğunda, belki de bu ruhsal felcin tek bir nedeni yoktur. Aklımda, Batı Avrupa’da oluşmuş olan sanat kavramı ve sanatçı var. Çağdaş inançlarımızın, sanatın varlığına, sanatçının rolüne, sanatçının toplumla ilişkisinin gerçeği kapsamasına bağlı olduğunu pek sanmıyorum. Batı’nın sanatsal felsefesi kristalize bir toplumda, seçkinler arasında, dili bozacak hiçbir şeyin olmadığı bir ortamda yaratılmıştır – ancak geleneğin dışına atılmış bir insanın kazancı da kolay elde edilecek bir şey değildir. Perdenin öteki tarafında, zafer kazanmış proletarya bürokrasisi tarafından dövülerek şekillendirilmiş sanat kavramı, daha seçkindir... Ve daha masumdur. Oysa yalnızca ulusunun dışında kalmaya değil de seçkinlerden yoksun olmaya da zorlanmış sürgün sanatçı, doğrudan ruhsal ve entelektüel olarak daha aşağı bir düzeye fazlaca yüzleşir; bu temastan onu hiçbir şey soyutlayamaz, bu gaddar ve olgun olmayan yaşamın baskısına kişisel olarak dayanmak zorundadır. Salon olmadığına, salonda takıldığı kibar davranışların değerini yitirdiğini gören iflas etmiş bir kont gibidir. Bu durum bazısını “demokratik” sığınağa, iyi yürekli sıradanlığa, kaba bir “gerçekçiliğe” iter, kimilerini de soyutlanmaya mahkûm eder. Aristokratlar (sözcüğün derin anlamıyla) gibi hissetmek için başka bir

yol bulmalıyız.

Eğer, göçmen edebiyatının çürümesi ve dekadansı söz konusu edilecek olursa, konuya bu biçimde yaklaşmak bana daha yakın gelirdi, çünkü en azından burada, ufak tefek şeylerin kısır döngüsünden bir an için özgür kalırız, gerçek yazarları yok etmeye muktedir zorluklara dokunuruz. Bu zorlukların üstesinden gelmenin, büyük bir kararlılık ve ruhsal cesaret istediği gerçeğini de reddetmiyorum. Sürgün ölçeğinde yazar olmak kolay değildir, çünkü bu ölçek neredeyse tümüyle yalnızlık demektir. Yani kendi zayıflığımızdan ve görevlerimizin yüceliğinden dehşete düşüp, kafamızı kuma gömmemizde, geçmişin parodisini örgütleyerek, dünyadan, küçük dünyamıza kaçmamızda şaşacak bir şey yok değil mi?

Ama er ya da geç düşüncelerimiz bu çıkmazdan çıkış yolu bulmak zorunda kalacak. Problemlerimiz kendi insanlarını bulacaktır. Şu verilen sürede yalnızca yaratıcılık değil, yaratıcılığın olasılıklarını kazanma söz konusu. Özgürlüğün, cesaretin, acımasızlığın –hatta diyebilirim ki– onsuz yaratmanın olmayacağı sorumsuzluğun bölümünü oluşturmaliyiz. Varoluşumuzun yeni ölçeğine alışmalıyız, hem de doğrudan. Yeni değerlerimize ulaşmak için bizim için en değerli olan duygulara, teklifsizce ve soğukkanlı bir biçimde yaklaşmalıyız. Bulunduğumuz yerden, ortamdan dünyayı biçimlemeye kalktığımız anda, işin devasılığı küçülecek, sınırsızlık biçim alacak, kaosun fırtınalı suları dinmeye başlayacak.

Perşembe

Birisi bana Paris'ten henüz okumadığım ve okumam gerektiğini düşündüğü kitaplardan oluşan bir paket yollamış, çok da iyi yapmış. Elime geçen kitapları okumaya mahkûmum, çünkü kitap alacak durumda değilim. Öyle veya böyle işime yarayacak eserlere ben ulaşmazken, sanayici ve tüccarların odalarını süslemek için kendilerine kütüphane yaptıklarını düşündükçe dişlerimi gıcırdatıyorum. Ne de olsa benim her şeyi bilmemi ve okumuş olmamı istiyorsunuz değil mi? Iwaszkiewicz²⁸ günün birinde bana, sanatçının çok şey bilmemesi gerektiğini söylemişti. Bu tabii ki çok doğru, ama sanatçı kendi sesinin geç kalmasına izin veremiyor; züppe paranın önünde sonuna dek açık olan konser, tiyatro salonlarının ve kitapçıların kapılarını sanatçıya kapayan bu sistemin sınırsız aptallığının öcü de sizden alı-

28 Jarosław Iwaszkiewicz, (1894-1980) Polonyalı yazar, eleştirmen. (ç. n.)

nacaktır. Entelektüeli, ondan gelişme olasılığını alan gri bir sona iten bu sistem gelecekte değerlendirilecek, torunlarınız sizi aptal yerine koyacak (ama bu da sizin çok umurunuzdaydı sanki).

Paris dostluğunun cömertliği sayesinde, Camus'nün *L'Homme révolte*²⁹ adlı eseriyle kitabın çıkışından bir yıl sonra tanışabildim. Bir zamanlar okulda yaptığım gibi bu kitabı da sıranın altından okudum. Camus'nün haklı olarak bu tarz kitaplara itirazı olabilir – ama buna karşın onun metni düşüncelerimin merkezi oluvermişti hemen. “Dehşet”? Evet, “dehşet” (doğrusunu söylemek gerekirse, tırnak içindeki duygulardan başkasını deneyimlemedim). Ama eğer dehşetten söz edecek olursam, kitabın betimlediği dram, beni yazarın kendisinde hissedilecek dram yaratma durumundan daha az dehşete düşürüyor. Bunu okurken her an düşündüğümüz, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche daha az dramatik değildir – ama insanlığın trajik düşüncesinde kendini keşfetmenin zevki vardı, Schopenhauer'da bu açıkça görülür, Nietzsche'de de belirgin ve çocukçadır. Camus'deyse soğuk.

Bu kitaptaki cehennem çok daha huzursuz edici, çünkü soğuk; dahası kasıtlı. Bu sözcüklerden daha haksız bir şey yok gibi sanki, çünkü daha insani ve insana olan ilişkisinde daha coşkulu ve eğilimlerinde daha soylu olan bir eserden söz etmek zor. Ama ondaki ölümcül soğukluk, Camus'nün, dünyayı anlamanın verdiği zevkten kendisini mahrum etmesinden, acıyla kendi kendine uğraşmak istemesinden, tanılarıyla mutlu olacak doktorun zevkini reddetmesinden kaynaklanıyor. Münzevi olmak istiyor. Trajedi arzusunun köklerinde bugün bizim için, trajedi ve büyüklük, trajedi ve derinlik, trajedi ve gerçeğin eşanlamlı olması durumu yatıyor. Yani trajik olmaktan başka, büyük, derin ve gerçek olmayı bilmiyoruz.

Bu belki de geçmiş yüzyılın boşluğunda var olan düşüncemizin başlıca özelliklerinden birisidir. Bir taraftan, o kadar olgunlaşmışız ki, artık kendi gerçeğimizle mutlu olamıyoruz. Öte yandan trajik olmaya yönelerek onu bir hazine arar gibi arıyoruz. Galiba, monoton ve mutsuzluk içinde trajik hale gelen bu dünya değil de, insan yalnızca. İşte buna endişe etmek gerek asıl; çünkü uçurumun üstüne eğilip hiçliğin şeytanını çağırmayı kesmezsek o, varoluşumuzdaki tüm kuytu köşeleri dolduracak. Dünya istediğimiz gibi olacak. Eğer göklerde bir Tanrı varsa, üstelik bir de merhametliyse bu Tanrı, bizim “kötü düşler

29 Başkaldıran İnsan (ç. n.)

görmememizi” sağlasın, çünkü bu “ne iyidir ne de iyiye olabilir..”

Başkaldıran İnsan’ın ahlak anlayışı hakkında ne diyebilirim?

Tüm yüreğimle onaylamak istediğim bir eser bu. Ama bu bağlamda, benim için vicdan, yani bireysel vicdan, dünyayı kurtaracak güce sahip değil. Her adımda vicdanın neredeyse söyleyecek hiçbir şeyi olmadığını görmez miyiz? Acaba insan buna hakkı olduğunu düşündüğü için mi işkence ediyor, öldürüyor? Öldürüyor, çünkü başkaları da öldürüyor. İşkence ediyor, çünkü başkaları da işkence ediyor. En korkunç eylem bile yolu açıldıktan sonra kolay hale geliyor ve örneğin toplama kamplarındaki ölüm patikaları oluşturulunca, evindeki sineği öldüremeyen bir adam insanları rahatça ölüme yollayabiliyor. Yani bugün bizi rahatsız eden şu veya bu sorunsal değil, nasıl ifade etmeli bunu, insan kitlesindeki sorunsalın erimesi ve insan etkinliği altında yok edilmesi.

Öldürüyorum, çünkü sen öldürüyorsun. Sen, o, siz işkence ediyorsunuz, o zaman ben de işkence ediyorum. Onu öldürdüm, çünkü eğer ben onu öldürmeseydim, siz beni öldürürdünüz. Zamanımızın dilbilgisi böyle işte. Bu da şunu gösteriyor ki, eylemin zembereği, bireysel vicdana değil de insan ve insanlararası ilişkinin içine yerleştirilmiştir. İçimizdeki Tanrı’yı yok ettiğimiz için kötülük yapmıyoruz, eylemin kötü nedeni diğer insan olduğunda, Tanrı’nın, hatta şeytanın önemi kalmaz ki. Camus’nün kitabında, hiçbir yerde şu basit gerçeği bulamıyorum: Günah, onu işleyen insanların sayısıyla ters orantılıdır. Günahın ve vicdanın değer yitirmesi, amacı onları büyütmek olan bir eserde yansımaz. Camus, başkalarının adımlarının izinden giderek, insanı insan kütlesinden çıkarır, hatta tek tek ruhları varoluşla yüzleştirerek onu başka insanla yabancılaştırır bile. Yani bu balığı sudan çıkarmaya benziyor.

Onun düşüncesi, fazlaca soyut, fazlaca bireysel. Bu ahlakçı ırk bana, eskiden beri boşluğa asılıymış gibi gelir. Eğer öldürmememi, gaddarlık yapmamamı istiyorsanız bana “değerleri onaylamanın” isyan olduğunu açıklamaya çalışmayın – en iyisi benimle başkaları arasında ortaya çıkan gerginlik ağını azaltmaya çalışın ve ona nasıl boyun eğilmeyeceğini gösterin. Vicdan? Gerçekten de vicdanım var, ama içimde olan her şey gibi o da yarım vicdan, hatta pek vicdan sayılmaz. Yarı körüm ben. Düşüncesizim. Şöyle böyle biriyim. Daha aşağı dünyanın saldırgan ustası olan Camus bile, insan olmayışımızda başat olan boşluğu en iyi yorumlayabilenlerden birisi

olarak, zarif formüllerde kurtuluşu arıyor.

Neden acaba ahlak kuramcılarını okurken, içimde hep onların insanları atladığına dair bir izlenim var? Sanki güçsüz, soyut ve kuramsal geliyor ahlak bana – hani sanki gerçek varoluşumuz onun ötesinde bir yerde oluvermiş gibi. Soruyorum: Bu kitapta benimle konuşan Camus mü yoksa çeşitli Pascal'lerin kolektif etkisiyle Fransız toprağında büyüyen ahlak kuramcısı düşünce okulu mu? Peki ya Pascal'ler, bu aleti mükemmelleştirip onca düşünürün özenli çalışmasıyla bilemiş, benim ve başka insanların kullanımına sunmuş olabilirler mi? Bu sakın uzmanlaştırılmış bir ahlak olmasın? Hani süslenmiş püslenmiş? Diyelim ki, adam akıllı derinleştirilmiş? Battal boy? Devasa? Yalnızca rafine bir derinliği olan duygulara sahip insanların eseri değil bu ahlak, üstüne üstlük karşılıklı olarak başkalarıyla bu ahlak içinde mükemmelleşen insanların da eseri. Onların düşünceleri görünürde bireysel – evet, bireyle ilgili bu düşünceler, ama bireyin eseri değil.

Camus'nün tutkusu, bu iskelete sürekli vurup parçalıyor onu, öyle ki o anda soluk alıyorum. Yine de, bana sunduğu bu şişirilmiş vicdan, bu sonlandırılmış ve evrensel vicdan beni yoruyor. Bu ahlakı nasıl canlandırmalı; onu bu kuramsal bakış açısından nasıl kurtarmalı; nasıl bana, insana isabet etmesini sağlamalı? Camus benim vicdanımı derinleştirmek istiyor. Ama benim sorunum vicdanımı mükemmelleştirmek değil, her şeyden önce bu vicdanın ne kadarı benim onu bilmek. Ne de olsa bendeki bu vicdan, bir kültürün ürünü, kültürse insanların oluşturduğu bir şey, ama insanla özdeş değil ki. Burada şunu söylemek istiyorum: Bu kolektif yaratıyı sunarak, bana evrende özgür bir ruhmuşum gibi davranmıyorsunuz, çünkü bana gelen yol, başka insanlardan geçiyor. Eğer benimle kesin bir biçimde konuşmak istiyorsanız, asla doğrudan hitap etmeyin bana.

Camus'den yayılan yalnızlık, Marksistlerin kuru ortaklaşmalarından daha az yormuyor beni. Bu kitabın değeri arttıkça daha çok yoruluyorum. Hayran oluyorum; onaylıyorum; yazılanların altına imzamı da atarım, destekliyorum da. Gelgelelim, bu onayımdan kuşku da duyuyorum.

İstedğim için değil de, zorunlu olduğum için bu yolda gidiyorum.

Cumartesi

Dün Goska'daki *garden party*'de *petites tables thé dansant*; soyağacımla bir övündüm bir övündüm, orada kim varsa hepsinin önünde, önce yüksek sesle, kaba saba, sonra alçak sesle, sonra daha bir ısrarcı, bağıra çağıra, sonra kırk dereden su getirerek, temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp koydum ortaya; öyle övünmüşüm ki, en sonunda Hala ve Zosia yapay bir esnemeyle: "Allah aşkına, bırak şunu, kim-senin umurunda değil!" diye bağıldılar.

Pazar

Hanımlar böyle bağırınca, ben de "Düşünün –dedim– benim kont olmadığım ortada. Ama birkaç yıl önce kendimi, her gece gittiğim kafe Rex'te kont ilan etmişim; bir süre sonra beni telefona "conde Gombrowicz" diye çağırır olmuşlardı. Ama kısa bir süre sürdü bu, çünkü kafe Rex'teki dostların eline Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler*'i geçmiş ve burada yurtdışına giden her Polonyalı'nın kont olduğunu okumuşlar."

Tam bunları söylemişim ki, orada bulunanlardan birisi "Bu nasıl bir takıntıdır ki, yabancıların önünde, sürekli Polonya'nın adına gölge düşürmek arzusundasınız!" dedi.

"Ha!" –dedim– "ben gölge düşürmek için değil ki... Şaka olsun diye!"

Ira, Maja ve Lusia buna karşı şöyle bağıldılar:

"Ama Witold'cuğum, kusura bakma da, bizden senin gibi, senin seviyende bir insanın böyle aptallıklar yapacağına inanmamızı beklemiyorsun herhalde!" Fila da hemen ardından ekledi:

"Zaten sen bir yazarsın, yani kont olmaktan daha önemli bir şey bu."

Daha sonra...

Daha sonra...

Daha sonra...

Onlara garip bir biçimde kendimi ele veren o sefil bakışlarla bakıp içtenlikle şöyle dedim:

“Güzel sanatlar kontu, aydınların markizi, edebiyatın prensi olacağıma *tout court*³⁰ kontu olmayı yeğlerim.”

Bir ağızdan bağırdılar:

“Ne çeviriyorsun sen?”

Pazartesi

Goska'daki bu konuşma, bana Zygmunt'taki başka bir konuşmayı anımsattı. Evet, evet, o gece kredimi az arttırmamıştım yani! Geç gitmiştim, gece hızını iyice almıştı. İçeri girer girmez Krysia, Jolanta ve Irena ile konuşarak bir kenara oturmuştum. Ama benim gelişime ilgisiz kalınmamıştı ki, hemen bir iki kişi bize katıldı, kısa bir süre sonra da oradaki neredeyse bütün Polonyalı grup çevremizde toplanmıştı... Meraklı... Arzulu... Dinleyen, ah doğrusu özensiz ama keskin frenlenmiş bir duygusallıkla ortaya çıkan sözlerimi hızla kapam bir grup. Ne mi anlatıyordum? Sohbetin akışıyla insanın Faust ve Apollonvari kavramları hakkında, barok akımının çağdaş zamanlardaki karar verici rolü hakkında konuşuyordum. Yüksek amaçlarını günlük yaşam üzerinde baskı yaparak uygulayan dehanın içsel ve soylu titreşimiyle anlatıyordum. Katılığım (“Hayır, sakın böyle söylemeyin!”) gizemle (“Huzursuzluk nedir?”) ve ruhsal liderin kesinliğiyle (“İşte yol bu ve bu çizgiden –çarpık çurpuk bu çizgiden– yürümeliyiz!”) bağlanmıştı. Işıklar kararmıştı. Bir an geldi, benim bulanık parlaklığımla büyülenmiş olan dinleyiciler sanatın neye benzediğini, sanatın neye dayandığını, sanatın ne olduğunu söylememi talep etmeye kalkıştılar. Bu sorular bana, yıllar önce Wsola'daki malikânenin önünden arabayla geçerken saldıran köpekler gibi saldırmaya başlamışlardı. Yanıt verdim:

“Hayır, bunu size söylemem!”

Ekledim:

“Bunu ancak bana eşit düzeyde birisine söyleyebilirim. Bu grup içinde yalnızca bir kişiye söyleyebilirim.”

Sordular:

“Kime?”

30 (Fr.) Yalnızca. (ç. n.)

“Ona” –dedim, elimle orada bulunan bir hanımefendiyi gösterek– “sadece ona, çünkü kendisi prenses!”

Salı

Zygmuntlardaki bu sahne daha acı veren, yakın zamana ait anıları canlandırıyor...

X’lerdeki o akşam yemeğinde ise garip bir şey oldu bana!

Acaba sosyal anlamda benden daha iyi durumda mıydılar? Sanmam. Oligark olarak adlandırılan ve Castellene, Buccleuch –et Queensberry, Wrumband– Stuppach, Brancaico Ruffano ailesi yapılan evliliklerle uluslararası soylu sosyetesine girmiş, Arjantin’in zengin ailelerinden birisi. Bu onurun üstünlüğünü kabul etmiş olsaydım, benim sanatsal önemim nerede kalırdı? Onları bana saygı duymaya zorlayacak olan rafinelik ve tadın mükemmelliği idi!

Ama olanlar olmuştu...

Salona rahatça gireceğime, ürkekçe girmiştim. Belki de yalnızca bir anlığına beni etkilemelerine izin vermiştim. Bu da yetmişti zaten. Birden öteki bendeki, hani o yoksul kahvehanelerin sakini olan, hani ikinci sınıf yazarlara, hatta kabzımallara özgü o ıvır zıvırla sıkı sıkıya bağlı olan o kimliğimdeki tüm kaba saba keder ve donukluk fırlayıvermişti ortaya... Ne korkunçtu! Lapa gibi olmuştum... Uzun bir süre sessizce oturdum, kaldım. Ve sonra birden denemeye başladım! Ah, evet, konuşmaya başladım ve denedim... Rahat olmayı denedim –ve zarif– ve hoş...

Tüm dünyam yıkılmıştı. Yıllarca emekle biriktirdiklerim, enka-za dönmüştü. Nerede kalmıştı gururum? Sağduyum? Onurum? O tepeden bakışlarım? Her şey yerle bir olmuş, sen tutmuş deniyorsun, ha, deniyorsun, o binlerce kez devirdiğin Tanrı’nın önünde diz çökmüşsün, deniyorsun!

O hamamdan çıkıp boş kentin sokaklarında koştum; Toro şarabı içerken zar atan sevgili dostlarıma, arkadaşlarıma “..lardan dönüyorum” demek için o ikinci sınıf kahvehaneme gittim.

Çarşamba

Ama bu olay bana başka bir şeyi, daha uzak bir anıyı anımsattı.

Savaş öncesi. Varşova’daki Kafe Ziemianska. Sigara dumanının-

dan bulutlu. Genç şairlerin ve yazarların masası. Avangard. Proletarya. Gerçeküstücülük. Toplumcu gerçekçilik. Hurafelerden kurtulmuş. “Sona eren kentsoylu çağın aptal züppeliği!” ya da “Feodalitenin komik, ırkçı önyargıları!” gibi şeyler söylüyorlar.

Bense oturuyorum ve oturduğum yerden öylesine konuşmaya başlıyor ve babaannemin İspanyol Burbonlarının kuzeni olduğunu anlatıyorum. Sonra da kibarca onlara şeker uzatıyorum – ama Karzimerz’e değil (o hepsinin reisi, çünkü içlerinde en iyi o şiir yazıyor) ama Henryk’e (o daha sosyetik ve babası albay). Tartışma başlayınca da Stefan’ın tarafını tutuyorum, çünkü ailesi toprak sahibi. Veya “Stas –diyorum– şiir şiirdir, ama sana önerim, sakın taşralı olma!” ya da “Sanat her şeyden önce bir hanedan arma-sı fenomenidir!” gibi şeyler söylüyorum. Onlar, gülüyor, esniyor, sözlerime karşı çıkıyorlar. Aylarca, yıllarca, absürdün keskin kararlılığı, saçmanın ciddiyetiyle ve büyük bir çalışkanlıkla bunu yapmaya devam ediyorum çünkü bunca çabaya değemeyen bir iş. – Sıkıcılık! Budalalık! Geri zekâlılık! – diye bağırırsalar da, yavaş yavaş, önce biri daha sonra diğeri yenildi bu oyunda; birisi dedesinin Konstantin’de bir villası olduğunu geveledi ağzında, öbürü, büyükannesinin kız kardeşinin “toprak sahibi” olduğunu hissettirdi, bir başkası sanki oyunmuş gibi peçetenin üstüne aile armasını çizdi. Toplumcu gerçekçilik ha? Gerçeküstücülük ha? Avangard ha? Proletarya ha? Şiir ha? Sanat ha? Hayır. Soy ağaçlarından oluşmuş bir orman, bizse onun gölgesindeyiz.

Şair Broniewski³¹, bana şöyle demişti o zaman:

“Ne yapıyorsunuz siz? Bu nasıl bir yoldan saptırmacadır böyle? Komünistleri bile armayla zehirlediniz.”

Perşembe

Arjantin’de, kendimi beş kuruşsuz, çok zor bir durumda buluvermiştim birden. Edebiyat dünyasına sürüklenmiştim, benden beklenen, akıllı davranışlarla oradaki insanları kazanmamdı. Ama ben onlara soy ağacı sundum ve böylece, anlayışlı bir biçimde gülümsemelerini sağlamış oldum.

Bu tutku, bu üsluba girmiş bir delilik ve budalalığın en yüksek

31 Władysław Broniewski (1897-1962) Polonyalı şair; devrimci lirğin temsilcisidir. (ç. n.)

seviyesi! Beni harabeye çeviren ve toplumsal kariyerime mal olan bu soyağacı manyaklığı! Keşke gerçekten züppe olsaydım. Ama değilim işte. “Sosyeteye” “girmek” için en küçük bir çaba bile sarf etmiş değilim, o ortamlar beni sıkar, hatta bulantı verir.

Bana bu anıları düşündüren ne? Ne? Hanedan arması kitabı. Bana Arjantin’de birisinin göçmenler için özel bir arma kitabı çıkarmaya niyetlendiğini söylemişlerdi. Göçmen arma kitabı işte absürdün dorukları, şahikası. Ama buna karşın şayet bu kitap yayımlanırsa, aramızda doğan en gerçek şeylerden biri olacak. Çünkü bu şeyler bitmedi, bende ve başka birçok Polonyalının içinde hâlâ sürüyor. Savaşlar, devrimler, kentlerin yerle bir olması, milyonların ölümü, ideolojiler ezip geçti bizi, ama çayırımızda armalar kitabının mitolojisi çiçeklendi, eski aşkımızın hayali kaldı geriye: kontlara karşı duyduğumuz aşk bu. Bu hanımeline sarabilen başka bir canavar yok. Kısa bir süre önce dünyanın en asil kadınının gözyaşları içinde Almanların Polonya’da X’e nasıl işkence ettiklerini anlattığını duydum. Ama bunu niye anlattığını iyi biliyordum. Fare için pusuya yatan bir kedi gibi bekledim... Sonunda zaten kaçınılmaz olarak bildiğimi işittim:

– Bunu bu kadar içselleştirdiğime şaşmayın, çünkü onlar benim ailem. Annem *primo voto*’ydu...

İtiraf edin ki, şu sizin çılgınlığınızın yeter derecede kanlı bir bahanesi yok.

Yalan söylemeyin ve bugüne dek, salonlardan atılsanız bile, yüksek isimleri durmaksızın ağızınızda gevelediğinizi itiraf edin.

Niye kızardınız ki? Niye öfkeleniyor, artık onu aştığınızı söyleyerek karşı koyuyorsunuz? Öyle olmadığını, bunu hâlâ içinde taşıdığınızı çok iyi biliyorsunuz ya...

Ama bu durumda... Ama eğer onunla doluysanız... Eğer içinde varsa o... Varoluşun gerçeğini nasıl arzuluyorsunuz. Gerçek bir yaşamı? Daha önceki çeyrek dünyanızdan ortaya çıkan hiyerarşiler, mitler ve onurlar ve bugün ölümler... Çünkü onların ortaya çıktığı varoluş parçası zaten kaybolmuş, varlığımızı örtmeye devam ediyor ve o ölü Tanrılara, gizlice komik kurbanlar sunuyoruz.

Yeter, yeter... Neden siz diyorum ki? En iyisi kendim hakkında konuşmak. Benim öykümü dinleyin. Benim için soyluluk, benden mi doğduklarını yoksa bana zorla mı kabul ettirildiklerini bilmediğim yeniyetme bir bozukluğa sahip, canavarsı, yeşil çekiciliklerden

birisi ki, bunlarla edebiyatta, daha çok da gerçek yaşamda savaşıyorum. Ve her zaman yeniyetme mitolojide olduğu gibi, onu yenmek duyulmamış ölçüde kolay gibi geliyor; ancak ona daha derinden bakınca vicdanın hassas muhasebesi tüm yırtıcı yıkılmazlığını gösteriyor. Bana gelince – bu tür durumlarda bizi bekleyen uygun sözcükleri kuşanarak züppeliği düpedüz aşağılayabilir, tersyüz edebilirdim: “Hayır, bu beni etkilemiyor, etiketin benim için anlamı yok, önemli olan insanın değeri; hayır, kim bu saçma yorumlara inanır ki!” Böyle konuşarak çok da yalan söylemiş olmazdım, hatta mantığıma uyardı, daha doğrusu o eski aptallıkların gelişmiş ve aklanıp paklanmış oldurdu dediklerim. Ama doğru olsa bile yalnızca belirli ölçüde olurdu bu doğruluk, soruna bu biçimde yaklaşmak benim için çok zekice olmazdı. Bir taraftan da yüzeysel bir yaklaşıma tanıklık ederdi, çünkü yeniyetme mitolojinin gücü, bize tam olarak kavrayamadığımız ama saçma olduğunu çok iyi bildiğimiz izlenimini vermekte yatar. Tüm bu hurafelerden kurtulduğunu ilan eden bir yetiškine, etten kemikten bir prens yaklaşmayagörsün, onun içindeki tüm “eşitlik” faal hale gelecek ve güçlenecektir; ha, ama eşitsizliğe düşmemek için hazır ola geçmesi gerekir! Eğer buna karşı savunuyorsan kendini, bu durum bir şeylerin var olduğunun kanıtıdır! Sorunlar her zaman demokratik bir edebin arzu ettiği gibi pürüzsüz olmuyor.

Hatta bu çağdaşların, neden hiyerarşiye saygı gösterdiklerini anlamak çok da zor değil. Sakın markiz seni etkilediği için değil, başkalarını etkilediği için, onlara saygı gösteriyor olmayasın? Herkesin önünde eğildiği birine kardeşinmiş gibi davranman kolay değildir. Boşuna kendi kendine gizlice onları aptal yerine koyarsın. Yeniyetmelik kendi insanlarını işte böyle bulur ve ayakta kalır. Soylunun bireysel değerini saymayarak, onun yüzyıllarca süren (ve hepimizin arzu ettiği) bir lüksün ürünü olduğu, zenginliğinin, dertsizliğin, özgürlüğün kişileştirilmiş ve haklı veya haksız olarak yaşamın yoksulluğundan kendini kurtarmış olduğu gerçeğine karşı duyarsız da değiliz. Atalardan kalma soyluluk sevaplarıyla ayırt edilmez. Bu insanlar, genellikle kötü yetiştirilmişlerdir. Çok keskin zekâları yoktur, zayıf ve tatsız bir karaktere sahiptirler. Çok kötü estetik zevkleri ve kuşku götürür *charm*eleri vardır. Hizmetkârları onlardan, davranış bağlamında bile daha üstündürler. Soyluluğun kusurları, onun yaşam biçiminden ortaya çıkar, bu kusurlar, yaşam

standardının tanıklarıdır ve biz, fenomenin ahlaksal ve estetik doğasına karşın bu zarif standarda taparız. Soyluluğun kendine özgü gizemi olan tüm kapalı dünyalar gibi çekici ve etkileyici olduğunu da eklemeli. Proust'ta parlayan yanıp sönen bu aynı gizem, Bayan Guermantes'in salonundaki *jeunes filles en fleur*³² grubu örneği baştan çıkarıyor insanları.

Ne ki züppeliği birkaç sözde olgun sözle özetlemek, kendini böyle savunan birisi için yararlı olmazdı, yani başka bir yol aramalıydım, ama nasıl? Acaba anı kitabımı yine açsam bu benim açımdan fazlaya kaçmak gibi mi olurdu, doğrusu bilemiyorum... Evet, evet! Rothschilds, Faucigny Lucinges, yaşlı prenses, Francis'in eşi veya Eddy Montague Stuart'ın benim üzerimde planlar yapmalarına doğam itibarıyla izin veremezdim. Kendimi savunmalıydım; oh evet, eğer kültür içinde herhangi bir anlam ifade etmek istiyorsam, gökyüzümdeki kont veya prens Zodyakları un ufak etmeliydim. Ama nasıl? Bu hastalığa deva bir tek ilaç biliyorum: Açık yüreklilik. Bu gizli hastalıklar ancak açıklıkla tedavi edilir. Francis'in yaşlı eşini bir davette gördüğümde, prensesin el kol hareketleriyle, biraz da ahlaksızca bir incelikle beni yönlendirmeye çalışmasına, üzülmemiştin de, bunu itiraf etmekten utanmam, – bu ağzı sıkılık, benim için yenilgi olmuştu. Kendi zayıflığımı yüksek sesle dile getirmeye cesaret ettiğimde beni topuğumdan bağlayan zincir kırılmıştı. Hiç unutmam; yıllar önce, kız kardeşi Paulina de Anticoli-Corrado, Pescopagano markizi ile birlikte Oppedheimherlerde yaşayan Prens Gaetano'yla Stockholm'de karşılaşmıştım. Evet, soyluluğa yaklaşma yöntemimi orada ilk kez oluşturmuştum.

Toprağı bol olsun, babamla prensi bir zamanlar yaşanmış mahrem bir ilişki, hatta belki de uzak bir akrabalık bile bağlıyor olabirdi. Kim olduğumu öğrenince her gün akşam yemeğinden sonra birlikte kahve içmemiz için beni davet etmişti. Ama ben bu tür salonların müdavimi olmadığımın soyluluğa karşı olan hassasiyetimin bu bağlamda ortaya çıkacağından ve rahatsızlık vereceğinden daha önceden söz etmiştim. Kısacası prens Gaetano'ya yapacağım bu ziyaretler çok hoş olmayacaktı; zaten çok kısa bir süre içinde de taşınması güç yük haline gelmişti, çünkü *haute société*'nin parlak

32 (Fr.) Çiçekler içindeki genç kızlar. (ç. n.)

krem tabakası sürekli oradaydı ve beni imha eden bir *genre* doğmuştu. Durchlaucht'un dünyevi tabakasına girmek için kuşkusuz yeterli değildim, bu tür aileler arasındaki ilişkilerde deneyimim yoktu, bu zarafetin avı olarak onu belirleyen entrika ve dedikodulara karşı yeterli derecede *au courant* da değildim. Ah, aşağılık halimi ve boğazımın düğüm düğüm olduğunu itiraf etmek, akı kararı gün ışığına koymak ne büyük zevk verirdi bana! Ama bu hiyerarşi itiraf etmeme üzerine kuruludur; daha üst dünyanın etkileme gücü, herkesin sanki etkileme hiç önemli değilmişçesine, sanki etkileme, aralıksız ve bitip tükenmez bir biçimde en gerekli bir içerik değilmiş gibi davranmasında yatar. Daha üst dünya kendi gerçek anlamında yakalamaya izin vermez bu da onun savaşılmaz olmasına neden olur. Yani Prens ve onun yanındaki ahali bana beni sayıp saymadıkları belli olmayacak biçimde davranıyorlardı...

Evet – bu salonu kırıp dökmek, yıkmak olanaksızdı, çünkü kendinden olmayanı anında kapı dışarı ediyordu bu salon. Kurnaz davranmalıydım; ilk zaferimi aynaya bakıp, prense yeterli derecede seçkin görünüyor muyum (*Croyez-vous que je suis assez distingue?*) diye sorarak kazandım.

Bu soru ilk anda şaka olarak algılandı. Ama ben şaka olmadığını anlattım diye soruyu bir daha tekrarladım!

O sırada ortalıkta hafif bir panik havası esti, çünkü salonun asal anlamı seçkinlikti, ama salon, kimse bundan haberdar değilmiş, sanki seçkinliği doğuştan edinmiş zaten onda hep var olduğunu kabullenmiş gibi davranıyordu!

O zaman sorumu bir kez daha tekrarladım; ama bu kez eğleniyormuşum gibi şakacıydım.

Daha sonra şöyle sordum: *Pourrais-je un jour être aussi imposant et aussi distingue que vous, prince, et vous madame? Voila mon rêve!* (Acaba bir gün siz hanımlar, beyler gibi ben de seçkin olmayı becerebilecek miyim? İşte tüm hayalim bu!)

Bu soru bir öncekinden çok daha acıtıcıydı, artık ince bir ip üstüne çıkmıştım. Bu soru ciddi olsaydı, ayıp kaçabilirdi, ama şaka olarak çok daha terbiyesiz, patavatsız hatta cüretkardı. Bu soru onların prensliklerini (onlara burada paye de vermiştim) kabul ettiğimi açıkça göstermek için böyle sorulmalıydı ama aynı zamanda, hafif bir eğlence ögesi içermeliydi; hani bu durumla eğleniyormuşum, onlarla ve kendimle eğleniyormuşum gibi.

Niyetim buydu. Evet, onlarla eğlenmek – benim girişimimin, son zaferi belirleyen dönülmez gizli hedefiydi! Ne var ki, ancak kendimle, yani onlara karşı takındığım cesaretsiz ve beceriksiz tutumumla eğlenmem kaydıyla eğlenebilirdim onlarla da. Ancak bu iki ucu keskin eğlence, ayyuka çıkardığım bu görgüsüz, pöf, bu çiğ gerçek karşısında onlarla arama mesafe koyabilirdi. Gaetano bunu anlamıştı. O da benim içtenliğime ve oyunuma sarıldı. Aslında oyunum, soyluluğun kanlı, zalim ve aynı zamanda maskeli anlamına varacağı için onun hoşuna gitmişti. Yani onu, benim açım-dan aramızdaki farkı iyice açığa çıkarmakla belirginleşecek olan oyuna katmama yavaşça izin verdi. Böylece sezdirmeden, soyluları tüm maskelerinden yoksun bırakmayı, onları çırpıplak soymayı, soyluluğun kendi gerçek özünü saklamaktan alıkoymayı sağlamayı başarmıştım. Bir süre sonra, açıkça bundan zevk almam için izin vermeye başlamıştı; Gaetano, beni etkilemek için hiç utanmadan bana kendi aile ağacını sundu. Ya da paçasını kaldırarak, en iyi şarap kadar soylu topuğuyla bunun beni yok etmesine izin verdi. Ben de eğlenerek eğlenceye kendimi bıraktım... Zevk aldığım için eğlenerek zevklendim.

Tabii bu tek bir epizottu... Kapalı ve bulanık gökyüzünde bir stil şimşegi oluşturmuştu. Kısa bir süre sonra Stockholm'ü terk etmiş-tim ve yaşamın bulanık sıkıntıları, bu anlık zaferimi silip geçmişti. Yıllar sonra Paris'te teyzem Fleura'nın evinde prensle karşılaştığımızda, onun prensliği, oyunumuzu unutmuş bir halde, bir şişe eski konyak örneği sımsıkı kapalıydı. Buna karşın, soyluluk kaplanı-nı ehlileştirmeyi hedefleyen benim o gizli görevim Stockholm'de başlamıştı. O andan itibaren içimde teşhirle özgürleştirmeye dayalı bir davranış biçimi gelişmeye başlamıştı. Bundan sonra, kontların sıradışı dünyasına biraz zevk alarak çapkınlığımla girdim; onların törenlerine, ta ki, demokratik akıl, züppe bir çapkına dönüşen entelektüelin görüntüsünden şaşırıp afallayınca dek, gereken saygı-yı göstererek, törenselliği tam anlamıyla yapıp kutsal töreni yerine getirerek katıldım. Ama siz birinin kendi yeniyetmeliğinden zevk almasına izin veren zafer hakkında, aynı zamanda onun özgürlüğü ve yengisi olan bu duygu hakkında ne bilirsiniz ki? Ayrıca, yaşamın gerçek ve kaba değerlerine (sağlık, akıl, karakter) karşı, tek anlamı değerler ve hiyerarşi oyununa dayalı olan, kurmaca, kont-lara özgü, yeniyetme bir parmaktan emilen değerlerin karşıtlığının

ilahlığının farkında mısınız? Acaba, aklın tüm protestolarına karşı, olduğu gibi olan kendi gerçeğiniz üzerinde inat etmenin ne demek olduğunu biliyor musunuz? Absürdle çıldırmanın zevkini tattınız mı hiç? Ha, eğer prenslerin önünde diz çökersem, bu onlara teslim olduğum için değildir...

Diz çok Ryszard, daha üstün olmak için

Sir Ryszard bir Plantagenet hanedanı üyesi olarak kalk...

Ben, bir Plantagenet, prenslerin önünde diz çökerek, onlarla ve kendimle eğleniyorum. Onlar benim prenslerim değil, ben tüm prenslerin prensiyim!

(Peki, niye bunları yazdım?

Beni ilgilendiren yöntemim.

Bu yöneme dikkat edin ve öteki mitlerin içini de böyle doldurmaya çalışın.)

Cumartesi

Ne yazık ki bu kuşağın ruhsal evrimi tümüyle farklı bir yol seçti – benim önerdiğimi değil. İşte, temel gereksinimlerini karşılamamanın peşinde olan yoksul ve ciddi çalışanların kuşağı; ben lüksün, eğlencenin hatta oyunların sözcüsüyken, gri, sıradan işçilerin, memurların kuşağı.

Ya bu gri sıradanlık varoluşun tüm parlaklığını söndürürse? Asla bu mühendisler tarafından anlaşılmayacağımdan hiç kuşku yok. Ne var ki... Kimin daha derin, kimin daha yüzeysel olduğunu gelecek gösterecek. Acaba eğlence de en temel gereksinimlerden biri değil mi? Proleter gençlik, tekdüze bir işin çarkını çevirmedikçe, gülümseyemez mi acaba?

Çarşamba

Kultura dergisinin Eylül sayısında, Jan Winczakiewicz'in, Baliński,³³ Lechoń, Lobodowski³⁴ ve Wierzyński'yi³⁵ konu ettiği bir makalesi var. Dr. St.Lem'in *En Ünlü Polonyalı Mülteci Şairler* başlığı altında yazdığı antolojide yer alıyorlar.

Winczakiewicz'in bu yazısı yalnızca tek bir doğruyu içeriyor ve onun için bu denli güçlü vuruyor... Ancak eğer, yazarı şiirin önünde ince bir biçimde eğilen bir kültün şairi olmasaydı onu yıkıcı olarak adlandırmazdım. Ama Winczakiewicz'in, şiir Musa'sının ellerini eski çağ aşkıyla öpmesi, benim paylaşacağım şu sözlerdeki inlemeyi bastırmıyor: Neden her şey küf kokuyor? "Bu dört şair birden geçmişe bakıyorlar" diye acıyla iddia ediyor bu hayran, daha sonra da daha acısını ekliyor: "Geçmişe baktıkça, geçmişin gözüyle bakıyorlar. Dahası, günlük olaylara bakarken de geçmişin gözleriyle bakıyorlar."

Ne acı! Eğer söz konusu olan sıradan şiir olsaydı bu önemli değildi. Ama bunlar, bunca hayranlık uyandıran "harika", "mükemmel" şiirler de en azından bizi utandırmazdı. Keşke bu dört "en ünlü" yüz, eski aile albümlerindeki fotoğraflar gibi bakmasalardı bize; keşke bu hayran olunan ciltler, kurumuş sonbahar yapraklarından yapılan albümler gibi olmasaydı. *Qu sont les neiges d'antan?*³⁶ Bu dört seçkin prens bize ne saçmıyorlar, o içli arptan çıkan nağmeler hangi kantiki³⁷ çalıyor acaba? Oh, bu kantik bir ninni aslında! Hadi uykuya...

Bu dört mükemmel şaire saldırdığım falan yok (Winczakiewicz'in dediği gibi gözlerini değiştirmeleri zor) onlara olan hayranlığa saldırıyorum yalnızca. *Qu sont les neiges d'antan?* Göçmen edebiyatının,

33 Stanisław Baliński (1898-1984) Polonyalı yazar, şair, diplomat. (ç. n.)

34 Józef Lobodowski (1909-1988) Polonyalı şair. (ç. n.)

35 Kazimierz Wierzyński (1894-1969) Polonyalı gazeteci, şair. (ç. n.)

36 (Fr.) Hani nerede mazinin karları? (ç. n.)

37 (Fr.) Cantique. 1. Dinsel şarkı. 2. Her hangi bir duyguyu anlatan şarkı. (ç. n.)

anılarının, acının, geri çekilmenin, kaçışın en iyi olasılıkla şimdiki zamanın şiiri olmamasını emreden mantıkta, evet, bu mantıkta öyle diyalektik ve tarihsel bir yan var ki, sanki tokat yemiş gibi oluyor insan. Bu seçkin anı parfümünden başka geriye bize ne kalıyor acaba? Geçerliliğini yitirmiş toplumsal sınıfın şiirinin bugünün şiiri olması gerektiği Marksist Leninist kitaplarda onaylanıp yazıldı mı acaba? Bu tarihsel bağlamda onaylanmış dört şairin arabasına binelim ve onlarla birlikte eski bülbüllerin ve güllerin korusuna, mazide kalan kartpostallara, büyükannelerin hatıra defterlerine uzanalım. *Qu sont les neiges d'antan?* Bay Weintraub gibi bazı Leh edebiyatı uzmanları, Wierzyński'nin yeni söylem biçimleri aradığını ve ritminin gittikçe "daha özgür" olduğunu, lirizminin ise daha doğrudan ve daha sessiz olduğunu söyleyerek bizi boş yere sevin-diriyorlar. Ama ne yazık ki, burada söz konusu olan ne ritim ne daha yüksek ya da daha sessiz lirizm; ruhsal bir tutum, hatta ruh halinin kendisi söz konusu, yalnızca arp değil, arpçılar da önemli.

Qu sont les neiges d'antan? Ancak, Winczakiewicz'in bazı sözlerine, yani romantizmin onları bugünden kaçmaya zorladığına, anti-entelektüelliklerinin bugünün anti-romantik dünyasındaki çaresizliklerinin nedeni olduğuna, çünkü bu dünyada yalnızca entelektüel şiir için yer bulunduğu katılmıyorum. Hayır. Yaşadığımız gün, dur, yanlış söyledim, yaşadığımız gece, binlerce Byron'ın gücüyle ağzına dek romantizm dolu. İnsanlığın harap olmuş rahminde asla böyle bir fırtına olmamıştı; okyanus kükreyip kayalara fırlatıyor bizi. Hatta bu tehdidin mucizeleri sözü edilen dört tarihi ozana yabancı değildir demeye eğilimliyim. Ama bu güzelliği şiirlerine, hani o eski, savaş öncesi dönemde biçimledikleri şiirlerine yerleştirememişler, bu güzellik ne metaforlara asılmış ne de üsluplara yerleşmiş.

Onların şiire ve şaire, şiirsel biçimlerinin kültüne, şiirsel ortamın yarattığı tüm kurmacalara bağlılığa karşı besledikleri inancın naifliği nasıl da bu insanlardan intikam aldı! Bugünün şairi bir çocuk olmak zorunda, ama kurnaz, uyanık ve dikkatli bir çocuk. Tamam, yazsın şiirini, ama her an şiirin sınırlılığını, çirkinliğini, aptallığını, komikliğini gerçekleştirmeye yetkin olsun. Tamam, şair olsun, ama her an şiirin yaşamla ve gerçekte olan ilişkisini gözden geçirmeye de hazır olsun. Bir şair olarak insan olmayı bir an bile bırakmasın, insan olarak da "şair"i emri altına almasın. Ne var ki, tek derdi, "güzel şiir

yazmak” olan naif Skamander Ekolü alaycılığı, ironiyi ve aşagılamayı kendisine çevirecek durumda değildi. Yani bugün Lechoń, kendini şair Lechoń olarak yenileyip yeniden biçimlemek zorunda kalsa, dayanak noktasını ne olarak belirleyecek, hangi değişimleri yapmayı göze alabilecek? Tek bir virgölün yerini bile değiştirmekten korkar, çünkü kim bilir, ya o zaman şair olmayı bırakırsa, şiirleri daha az güzel şiirler haline gelirse? Bu anlamda, eęer Lechoń, –yazıldığı gibi– “altissimo poeta” ise ve yine eęer şiir onun uzmanlığı, toplumsal statüsü, ruhsal tutumuysa, bu Lechoń, şair Lechoń’a nasıl karşı çıkabilir? Okuyucuyla kurulmuş olan bu mutlu uyum bozulur mu hiç?

Hayran olmamız ve hayran olurken de kitlesel ölümün ve güçsüzlüğün tadına varmamız için bize sunulan tarihsel bağlamda onaylanmış bu dört şairde sorun biçimsizlik değil, onların biçime karşı mesafelerinin olmaması. Tüm dünya karşısında özgürken, onları kısıtlayan tek bir nokta var: Şiir. “Ben şairim” demek korkunç, çok bunaltıcı, bunu kutsal sırlara ermenin verdiği ihtişamlı söylemek, onları dünya işlerinden doğan güzelliklerden koparır, biçimin kutsallığına vurur. Kimi zaman kendi katılıklarına karşı bir suikast düzenleyerek korkunç yenilikler de getiriyorlar: Yeni bir ritim veya asonans gibi. Hepsi bu.

Kendisini sanatın içinde gerçekleştiren bir sanatçı asla yaratıcı olmayacaktır. Sanatın yaşamla çakıştığı yerin sınırına, yani “Yazdığım şiir ne kadar konvansiyonel, ne kadar gerçekten yaşıyor acaba? Bana hayran olanlar acaba ne kadar yalancılar, peki ya ben kendime şair olarak hayran olurken ne kadar yalancıyım?” gibi çok da hoş olmayan soruların bulunduğu o sınıra sığmak zorundadır. “Şairlere Karşı” başlıklı makalede, asla karmaşık olmayan, ama tek kendine has özelliği şiir sanatına değil de, onun gerçekte olan ilişkisine dayanan böyle birkaç soru sorduğumda, kimsenin hiçbir şey anlamadığı ortaya çıkmıştı; en az anlayanlar da şairlerdi. Çünkü bu din de diğer tüm dinler gibi kuşkuyla yer bırakmaz ve bilmek istemez. Ama yeter artık. Niye mi şairlerle uğraşıyorum? Bu iyicil zalimliğimin nedenini size ve kendime açıklayacağım: Bir şairin, tek bir koşulla, her şeye dayanabileceğini hiçbir şeyden incinmeyeceğini biliyorum; o da şair olarak kabul edilmiş olmak. Onlara garanti verip yüz kere şair olduklarını, hatta tanınmış şairler olduklarını, hatta antolojilere göre en tanınmış şairler olduklarını söyleyebilirim (hiç buna karşı değilim).

Ama sen ey halkım, onların tarihsel olarak onaylanmış alacakaranlığına karşı uyanık ol. Onların “şarkı söyledikleri” seninse hayran olduğun bu oyuna gelme. Basmakalıp sözlerini süzgeçten geçir. Bazen hayran olmaya alıştığımız için, ya da geçit törenimizi bozmamak adına hayran olduğumuz olur. Bazen de kibarlıktan, kimseyi incitmemek için hayran oluruz. Her olasılığa karşın benim tavsiyem, onlara devrilip devrilmeyeceklerini görmek için güçlü bir biçimde yumruk atmaktır. Belki bu yumruk bizi şimdiki zamana atar ve geleceğin anahtarını verir. Sizi gidi budalalar! Neden şairlerin size tarihi zorla kabul ettirmelerine izin veriyorsunuz? Onları ve tarihi siz kendiniz yaratmalısınız.

Cuma

Ostende’de, bir moda dükkânına gittim; daha sonra ayağımı sıkıdığı anlaşılan bir çift sarı pabuç aldım. Dükkâna geri gittim, bu pabuçları aynı biçimde ve aynı numarada, her anlamda tıpatıp benzeyen başka bir çift pabuçla değiştirdim, daha sonra onların da ayağımı sıkıdığı anlaşıldı.

Bazen kendime hayret ettiğim oluyor.

Cumartesi

Arjantin’in Polonya diasporasında sözü geçen X. ve eşiyle birlikte, Bay Y, bana birkaç dedikodu anlattılar. Dediklerine göre bir oluşumun örgüt toplantısında benim adım üye adayı olarak geçmiş—bunu duyan başkan ve üyelerden birisi atlayıp, böyle yozlaşmış tiplerin burada yeri yok diye kükremişler. Başka bir komite toplantısında, benim “işbirliğim” uygun görülmemiş.

Tanrı iyiliklerini versin. Hani eğer bana bandolu, çiçekli delegasyon bile yollasalar, beni öldüresiye sıkıan o komitelerle işbirliği yapmazdım. Tutup da başkanlık falan da kabul etmezdim, çünkü ciddi bir adam olarak figüranlık yapamam. Bu başkanlık oyunları, komiteler ve oturumlar *sontagsjaeger*³⁸lerin işi, kendi edebiyatının ve kültürünün tarlasında kan ter içinde çalışan benim gibi bir ırğa göre değil. Üstelik iyi biliyorum ki, hiçbir delegasyon beni taciz etmez, çünkü komitelerin bana olan nefreti, komitenin doğasından

38 (Alm.) Sahtekâr, avcı müsveddesi (ç. n.)

gelir; öyle ki, üyelerinin her biri kulağıma teker teker eğilip “saçmalayabildiğiniz kadar saçmalayın” demiş olsa bile benimle savaşmışlardır. Ah gökten bir ateş düşse de bu Arjantinli Polonyalıların aşırı bayağılıklarını temizlese. Bu insanları anlayamıyorum. Nasıl oluyor da cehennemin yedi katından geçmiş, ruhunun derinliklerine uzanan deneyimler geçirmiş, savaşı, acıyı, umutsuzluğu, inancı ve kuşkuyu son kertede yaşamış bir adam, buraya, Arjantin’e geliyor, gelir gelmez de hiçbir şey olmamış gibi kalkıp bir komiteye katılıyor ve görünüşe göre, ölümsüz laf salatalarına başlıyor; işte bu benim için bir bilmece. Yaşam hakkında edindikleri, edinmek zorunda kaldıkları bilgiler, sanki yanı başlarında, ceplerinde duruyor, ama kendileri için değil, çünkü zaten ceplerin ağızları da dikili.

Ses tonlarındaki o çocuksuluk dayanılmaz. Haftalık dergi Głos (Ses), son yıllarda yeni kalemleri transfer ederek, çöplükten, gururlu ve yararlı bir yayın organına dönüştü; yine de ergen yeğenlerini taciz etmemek için tüm önlemleri almaya kendini adayan teyzeleri ve dayıları toplamaktan geri de kalmıyor. Bugünün Polonyalılarının tufandan önceki devrin saflığına karşı gösterdikleri bu özen, gerçekten de çok etkileyici. Yaşamın en keskin yönlerini gören kişilere, yalnızca gerektiği ölçüde tatlandırılmış ve yumuşatılmış konularla uğraşmasına izin verilen beşinci sınıf kız öğrencilere davranıldığı gibi davranılıyor. Belki de Głos’un bu dikkati iyi bir şey. Çünkü eğer Głos kendi sesiyle konuşsaydı, bu dergi ve tüm koloni, korkarım, havaya uçurulurdu. Kendi gerçek sesimizden korkuyoruz, onun için böyle kusursuz bir kısırılık sergileyen Głos’u kullanıyoruz.

Ancak ben, bu durumu düzeltmek için etkili araçları kullanmaktan uzağım. Bir süre sonra, birisi – muhtemelen başkan, para işlerine bakan bir görevli ya da bir sekreter, bana teklifsizce dönüp koloninin kamçısı olmamı ve ona buna vurmamı söyler. Bu rol bana hiç de sevimli gelmiyor. Birbirimizi ikiyezlü, aptal, yetersiz gibi suçlamalarla, karşılıklı olarak kirleterek hiçbir şey elde edemeyiz. Bunun yerine bu Polonyalılarda onların gerçek olmadıkları ve bir kurmaca içinde yaşadıkları bilincini uyandırmalı ve bu bilinci onlar için belirleyici hale getirmeye çabalamak gerek. Onlara sürekli şunları tekrarlamalı: Sen olduğun gibi değilsin; söylediğini gerçekten aştın; rol yapıyorsun, çünkü başkalarına uymanın peşindesin; herkes kutlama yaptığı için kutlama yapıyorsun; herkes yalan söylediği için yalan söylüyorsun; oysa hem sen hem de biz, hepimiz bu

oynadığımız farstan çok daha iyiyiz. İşte bu düşünce onlar için can yeleği olmayıncaya dek bu sözleri yinelemeli. Bu tarz bir ketman³⁹ bizim için kesinlikle gerekli. Kendimizi, üstlendikleri rolün darlığı ve bayağılığı yüzünden oynanamayan kötü bir oyunun oyuncularını gibi hissetmeliyiz. Bu bilinç en azından, daha gerçekçi olacağımızı ana dek, olgunluğumuzu korumamızı sağlayacaktır.

Kimseyi suçlamıyorum, suçlu olan insanlar değil, bu durum yalnızca.

Perşembe

O, Miłosz, ötekiler gibi (yani “toplumsal” sorunlarla eğitilmiş edebiyatçılar gibi), daha önceki yazarların kesinlikle bilmediği mücadeleyi, sıkıntıyı, kuşkuyu deneyimledi.

Rabelais’in “tarihsel” mi yoksa “tarih üstü mü” olduğu konusunda en ufak bir fikri yoktu. Ne “mutlak yazarlığı” gerçekleştirmeye, ne “saf sanata” biat etmeye ne de –tam tersini– kendi çağını anlatmaya niyetliydi. Aslında yazarken hiçbir niyet beslemiyordu, çünkü bir çalının dibinde ihtiyaç gideren bir çocuk gibi tüm istediği rahatlamaktı o kadar. Kızdığına çarpıyor, önüne çıkanla savaşıyordu; yalnızca zevk için yazıyordu –kendine ve başkasına zevk vermek için– kaleminin ucuna geldiği gibi yazıyordu.

Tabii ki Rabelais, kendi çağını anlattı ve yaklaşan çağı hissetti, tüm bunlarla birlikte hiçbir zaman geçici olmayan katıksız sanatı yarattı. Bu işi başardı, çünkü kendini tam özgürlükle ifade ederken, zamanın çocuğu ve yaklaşan çağın kaynağı olarak, kendindeki ve insanlıktaki sonsuz varlığı da ifade etmiş oldu.

Ama bugün Miłosz (bir tek o değil tabii) elini şakağına koyup düşünüyor: Ne yazsam, ne hakkında yazsam? Yerim neresi acaba? Sorumluluklarım ne? Tarihe mi dalsam yoksa? Belki de “karşı kıyıyı” aramalıyım. Kim olmam gerek? Ne yapmalıyım? Huzur içinde yatsın, Zeromski’nin, böyle durumlarda şöyle söyleme âdeti vardı: Kalbinin söylediğini yaz – işte öğüt diye buna derim ben.

Yeni ve gerçek dünyayı görmek için, mutlağın *chochollarının*⁴⁰ tiranlığının sınırını ne zaman aşacağız acaba? Bu felsefi çatışkı-

39 Cz. Miłosz’un *Tutsak Edilmiş Akıl* başlıklı eserine yapılan bir gönderme. (ç. n.)

40 Chochol: Saman örtüsü. Wyspiański’nin *Düğün* başlıklı oyununda kullandığı bir simge. (ç. n.)

nın gücü o kadar büyük ki, Miłosz kiminle konuştuğunu tümüyle unutuyor ve bana “katıksız sanatın” savunucusu rolünü sunuyor, neredeyse bir estet görevi veriyor bana. Bununla ne ilgim mi var? Eğer güncel edebiyatı tehdit eden bir şemaya karşı çıkıyorsam, bu kesinlikle başka bir şema ortaya koymak için değil. Ben ne sonsuz edebiyatın ne de katıksız sanatın peşindeyim. Miłosz’a şunu söylemek istiyorum: Dikkat etsin de, yaşam politikanın veya felsefenin veya estetiğin kalemiyle yansımaları bize. Ne yararlı sanat istiyorum ne de arı. İstedğim yalnızca özgürlük, “doğal” bir eser istiyorum, hani insanın önceden tasarlamadan gerçekleştirdiği türden.

Ama o diyor ki; “Korkuyorum... Tarihten uzaklaşırsam (yani zamanımızın basmakalıplılığından) yalnız kalırım diye korkuyorum. Ben de ona diyorum ki; “Bu korku hayâsız, daha kötüsü hayal ürünü. Hayâsız, çünkü belli ki, yalnızca kusursuzluktan vazgeçmek değil, kendi gerçeğinden de vazgeçmek bu; edebiyatın yaşam-sallığı galiba gururu ve gücü yapan kahramanlıktan vazgeçmek. İnsanların küçümsemesinden ve insanlar içinde yalnız kalmaktan korkan iyisi mi sussun. Bu korku aynı zamanda hayal ürünü, okuyucunun ve dönemin akımlarının hizmetinde olan popülerlik yalnızca yayın yapmaya yarar, başka bir şeye değil. İnsanlardan sıyrılıp tek başına bir adam olarak duran sonra iki, üç, on hayran, kardeş edinen kişi sanatın sınırında yalnızlıktan kurtulur ancak.

Ve (içinde, kişiliğinin en değerli özellikleriyle tartışan bu akılcı düşüncenin egemenliğinde kalarak) diyor ki: Biz Polonyalılar Batı’ya yukarıdan ve cesurca bakıyoruz “çünkü (burayı olduğu gibi alınılıyorum) ülkemiz, düpedüz olabilecek en önemli değişimlerin mekânıdır ve bu değişimlerde, Moskova’nın ülkemizin üstündeki egemenliği yıkıldığında yükselecek olan ‘geleceğin şarkısı’ var.” Buna karşı şu öğüdünü verebilirim: Bu fikri aynı zamanda, tarihsel öncülükte bulunan Bulgaristan’a veya Çin’e de yakıştırmalı. Hayır, Miłosz, hayır, hiçbir tarih, bireysel bilincin, olgunluğun, derinliğin yerini alamaz; günahını bağışlamaz. Eğer kişisel olarak önemliysen, yerkürenin en geleneksel noktasında yaşayan için bile, dünya hakkındaki tanıklığın önemlidir. Ama hiçbir tarihi silindir, yeni-yetme bir insanın ağzından çıkan önemli sözleri ezmeyecektir.

Zamanımızın karmaşık akını altında her şey kuşkulu, karanlık, kafa karıştırıcı; ama bugün yeni ve özel bir biçimde, konuşmadığımızı, yazmadığımızı, olanların dünyanın başından beri

aynı olduğunu anladığımızda kristal berraklığına kavuşacak. Hiçbir kavram büyük ustaların örneklerinin yerini alamaz; hiçbir felsefe, edebiyatın, gururla içi doldurulmuş isimler bağlamında verimli soyağacının yerini alamaz. Seçenek yok: Ya Rabelais, Poe, Heine, Racine veya Gogol gibi yazmalı – ya da hiç. Bu büyük soyun bize kalan mirası, bizi yöneten tek yasadır. İşte ben burada soylu bir at olan Miłosz ile polemige girmiyorum, ancak geçmişinin onu inciteceği endişelerle dolu olan arabanın koşumuyla polemige giriyorum.

Pazartesi

Winczakiewicz'in yazısı hakkında yazarken, onun şiirleri de antolojide olduğu halde neden Wittlin'den söz etmedim?

Onu atladım, çünkü Winczakiewicz de, Wittlin'in eski şiirlerinin çok da kayda değer olmadığını iddia ederek es geçiyor. Ama burada nokta koymak isterdim.

Eğer Wittlin yalnızca antolojideki şiirlerin yazarı olsaydı, kesin onunla ilgilenirdim. Ama Wittlin, hem karada hem suda yaşayan bir yaratık ve şu on gerçeğin sakini: Düzyazı da yazan bir şair, aynı zamanda isyancı olan bir aziz, avangardın akrabası bir klasik, hem bir yalnız adam, hem de bir yurtsever, kozmopolit ve toplumcudur. Bu Wittlinlerden biri gerçekten de onun tüm mirasını yüklenerek doğrudan Skamander'den çıkar; geri kalan dokuz Wittlin değişiklik talebiyle onu kovalarlar. Wittlin'in içinde yer alan Wittlinlerin o sakini fırtınası, o sözde sönmüş volkanın kaynaması, o bitkin ve etkin insanlık benim düşmanım değil, aksine yandaşım. Wittlin'deki büyük isyan gücü, aslında onun hiç de isyan etmek istememesine, eğer isyan ediyorsa, zorunlu olduğu için bunu yapmasına dayanır. İşte bunun için hiçbirimiz onun kadar inandırıcı değiliz, kimsenin sözü insanların katılaşmış önyargılarını bu kadar yatıştırmaya yetkin değil. Bu gücü, bizzat deneyimledim, çünkü Wittlin'in kitabım için yazdığı önsöz, günlük dinamikle yüklü iyiliğin ve iknanın apaçık şaheseri. Yalnızca bu önsöz yüzünden Wittlin'e vurabilirdim, hani beni koruyup desteklediği için onu kolladığım söylenmesin diye vurabilirdim ona (ne sefildir benim duygularım!).

Evet, ne denirse densin, boynuma kadar ulaşır kötülükçü dişlerini geçiren köşeyazarlarından korkarım. Zihinsel yetilerini kaybetmiş olsalar ne yazar? Hakkında aptalca bir yazı çıktı diyelim, ne kadar cakalı, devasa arşılâyı aşmış ultra geri zekâlı bir yazı bile olsa önemden yoksun değildir, çünkü aptalın adı Milyondur. En önemlisi de böylesi bir değerlendirme yazısı ne kadar zekâdan yoksun, gerçek bir gazeteci küstahlığıyla a'dan z'ye yalan söyleyen bir yazı bile olsa, ne seni ne de kitaplarını bilen ve kendi başlarına senin hakkında bir fikir edinme olanağından yoksun olan insanlara ulaşır.

Okuyucularla alay etmek, onları yok etmek, cesaretlerini kırmak, maddi ve manevi acılar çektirmek arzusuyla (hepsi kutsallık ve idealleri savunma adına) irinli yaralarla karşılaştıktan sonra, insan dürüstçe yazılmış bir makale üzerinde tökezler, gururun ilahi havasını ciğerlerine doldurur. Ryszard Wraga'ya saygılar! Benim yazdıklarımın onun hoşuna gitmesini beklemem; *fair play* bir oyun sürdürdüğü için de ona gönül borcum var. Sözlerini yüzüme aptal maskesi takmak için sinsice koymuyor ortaya. Hadi bakalım. Niha yet doğru dürüst bir gazeteci! Görüşlerimi sert bir biçimde eleştirse de, bir açıdan kitabın kendi kapasitesini aştığını ve bu yüzden de bu yayını "muhteşem ve büyük" olarak adlandıranları anlayamadığını itiraf etmekten çekinmiyor. Bu içtenliği etik bağlamda değerli. İdeolojik eleştirileri bana hakkımı vermesini engellemiyor ve hatta "Sienkiewicz, Gombrowicz'in eline su dökemez" bile diyor. *Nikâh* için "devrimci bir oyun" diye yazıyor; hatta "en etkileyici sahnelerinden birinden" alıntı bile yapıyor.

Bu övgülere susamış falan değilim. Ama Bay Wraga'nın bana bahsettiği sözler, benim için altın değerinde, çünkü bir muhaliften gelen sözler bunlar. Fakat zarif bir biçimde tarafsız kalmaya özen gösteren bir muhalif bu. Aynı zamanda bu muhalif, benim eserlerimi tanımayan okuyucunun onda var olan bozukluğu (tehdit edilen idealleri savunma adına) ve sahtekârlığı (incinmiş kutsallığı savunma adına) ortaya çıkarmaya yetkin olmadığı gerçeğinden kaynaklanan üstünlüğü hor görmekte.

Gerçekten de! Böylesi dürüst bir gazeteciyi örnek almalı. Bunu da bu vesileyle bildireyim.

X'lerin evindeki partide MS 1953 yılının sonunda, ulusa yönelerek yapılmış bir konuşmadır:

Bayram yaklaşırken, anılarınızın çiçek tarhını gözyaşlarınızla sulamayı ve kaybedilen vatan topraklarına kederle iç çekmeyi seviyorsunuz. Komik ve sulu göz olmayın! Kendi değerinizi nasıl yükselteceğinizi öğrenin. Grójec, Piatrkow, Biłgoraj'ın sisli güzelliğini anlatmayı bırakın artık. Şunu bilin ki, ne Grójec, ne Skierniewice, hatta ne de ülkenin tamamı sizin vatanınızdır, bırakın da yüzünüzü pembeleştiren kan vatanın ta kendisinin siz olduğunuz düşüncesinin gücünü versin! Varsın Grondo'da, Kutno'da veya Jedliński'de olmayıverin, ne çıkar? Acaba insan kendinden başka bir yerde olmayı bir kez olsun başarabilmiş mi? İster Arjantin'de olun ister Kanada'da, siz, yine sizdesiniz; vatan haritada bulunan bir şey değildir; insanının özünde yaşar.

İçinizde sofu hayaller, sahte duygusalılıklar beslemeyi bırakın. Hayır, asla Ülkemizde mutlu olmadık biz. O çamlar, huş ağaçları, söğütler gerçekte canınız sıkkın bir biçimde her sabah pencereden bakarken sizi bitmez tükenmez esnemelere gark eden sıradan ağaçlar. Grójec, bir zamanlar, o donuk varlığınızın süründüğü, korkunç ve ücra bir taşra kentinden başka bir şey değil. Yok, yalan bunlar: Radom, asla bir şiir veya yükselen bir güneş olmadı! Orada açan çiçekler, muhteşem ve unutulmaz değil; tam tersi, yoksulluk, pislik, hastalıklar, bıkkınlık ve acı kuşatmıştı o zamanlarda bizi, tıpkı Polonya köylerinde, alacakaranlıkta, açlıktan uluyan köpekler gibi.

Mızımız olmayın, diyorum. Unutmayın, Polonya'da yaşadığınız sürece içinizden hiç biri Polonya'yla ilgilenmiyordu, çünkü o sizin için günlük bir şeydi. Oysa bugün Polonya'da yaşamıyorsunuz, ama buna karşın Polonya sizin içinizde yaşıyor, hem de daha güçlü olarak. Bu Polonya ki, kuşakların çalışmalarıyla kuşanmış olan insanlığınızın en derininde varlığını sürdürüyor. Şunu bilin ki, genç bir erkeğin bakışlarının, genç bir kızın gözlerinde yazgısını bulduğu her yerde ama her yerde doğar vatan. Dudaklarınızda öfke veya hayranlık belirlediğinde, alçağın biri yumruk attığında, bir bilginin sözleri ya da Beethoven'ın müziği ruhunuza manevi bir dünyaya götürüp de yakıp kavurduğunda, ister Alaska'da olun ister Ekvador'da, orada doğar vatan. Eğer bayağılığın içinizdeki güzelliği öldürmesine izin verirseniz, Varşova'daki Sas meydanında ya da Kraków'un merkezi Rynek'te dolaşan evsiz barksız serserilere, yersiz

yurtsuz işportacılara, para için çırpınan umutsuz ve sıradan insanlara dönersiniz.

Göçebeliğinizdeki hazin anlamı ortaya çıkarabilmekte yeterli derecede esin sahibi ve soylu olmadığınız için ağıt tutmalı.

Ne var ki, umudunuzu yitirmeyin. Yaşamın derin anlamını ve güzelliğini bulmak için verdiğiniz savaşta yalnız değilsiniz. Ne iyi ki, hemen yanı başınızda, artık bugün Polonya sanatı var. O sanat ki, evsiz barksız bakanlıklardan, güçten yoksun yönetim organlarından daha önemli ve daha gerçek bir şey haline gelmiş durumda. O sanat ki, size derin bilgiler verecek, kamçısı sert, ama aynı zamanda iyicil de. Siz söylenmeye, sulugözlülüğe, mızımızlanmaya her başladığınızda o kamçı şaklayarak inecek. O sanat ki, gözlerinizi çağdaşlığın güzelliğine, görevinizin büyüklüğüne açacak, daha yerel olan duygularınız dünya ölçeğinde, önünüzde açılan yeni ufukların ölçeğinde, yeni duygulara bırakacak yerini. Size uçma yeteneği verecek ve insanların sizin hakkınızda Shakespeare'in şu sözlerini söylememelerini sağlayacak:

Tokuşan Kılıçların ucunda öfke birikmişken

Araya girmek sıradan varlıklar için tehlikelidir.⁴¹

41 W. Shakespeare, *Hamlet* (çev. B. Bozkurt, Remzi, 2012) V. Perde II. Sahne. (ç. n.)

1954

Cuma

Şu danslı toplantıda görünmüştüm (yılbaşı günüydü), sabahın ikisine dek, hindinin yanı sıra çok fazla votka ve şarap da vardı. Bu toplantıda tanıdıklarla buluşmak üzere sözleşmiştik; ama yoklardı, pek çok salona girdim çıktım, hiç beklenmeyen bir kalabalığın çiftler halinde dans ederek daldığı bahçede oturdum bir süre.

Bu durum, benim bulunduğum yerden neredeyse hiç duyulmayan yalnızca perküsyonun donuk vuruşları ya da sıçrayan melodinin varlığını hafifçe hissettirerek gelen müzik yüzündendi. Sürekli olarak devam eden ancak bana ulaşmayan cümlelerin çevresinde dönerek çalınan bölümlerin göksel davetine, burada eğlenceli, vahşi, oyuncu, ısrarcı, patlama noktasına dek dans eden beden ritmi yanıt veriyordu. Bu ritim, uzaktan gelen yansımadan çok daha somut ve gerçekti, öyle ki sanki dans müzikten doğmuş değildi de, dans müziği doğuruyordu. Sanki alttan gelen bu dayanılmaz ritim, yukarıdaki sesin uygun hatlarını yırtıyordu.

Ama ne dans! Göbeklerin dansı, eğlenen kel kafaların dansı, solgun yüzlerin dansı, çalışmaktan yorulmuşların dansı, tatil günü coşup boşalan günlük sorunların dansı, sıkıcılığın dansı, biçimsizliğin dansı... Bu, oradaki kişilerin başkalarından daha kötü olması anlamına gelmiyordu. Ama bu adamlar, genellikle yaşlı insanlardı, sonuç olarak, kaçınılmaz yoksulluğuyla sıradan bir insanlıktı bu. Adı geçen yoksulluksa arsızca sarsılıyordu; öyle ki bu sarsılmalar, müzikten yoksundu, amaçsız bir kâfirlik, korkunç bir putperestlik, vahşi bir hayâsızlıktı. Sanki Güzelliği, Şakayı, Zarafeti, Neşeyi fethetmeye çalışıyorlarmış gibi görünüyordu. Bedenlerinin kusurlarını ve zevklerini zıplamalarına bırakarak, ortak bir eğlence ve ortak bir dans biçimi oluşturmuşlardı ki, buna hiç hakları yoktu, bu düpedüz biçimin gaspıydı. Ama güzelliğe ve inceliğe karşı duyulan çılgın arzu en üst gerilime yükselerek melodiden yaşam izini, dansa neden olan birkaç mutlu tonu kopardı

birden; bir an dans kutsandı – ama hemen sonra kendinden geçmiş bedenlerin vahşi, karanlık, sağır ve Tanrısız ortak çalışması yeniden görüldü.

İşte bu dans, hiç de mükemmel olmamasına karşın müziği yarattı, bu dans melodiyi zorla elde etti! Bu düşüncenin görüntüsü beni derinden etkilemişti; çünkü dünyadaki tüm düşünceler içinde bu düşünce tam da bizim içindi, bugün, tüm düşüncelerin en önemlisiydi öyle ki bu görüntü, ateşli bir biçimde kendi kendime söylediğim, sanırım Lechoń'un çevirdiği Valéry'nin o şiirindeki perdenin arkasına sinmişti.

Kapının, bitmez tükenmez ağır uykusu

Yavaşça havalanan yakut renkli, ağır perdeler...

Bu tüm kitaplarımızın, tüm çabalarımızın, dehamızın, kocaman cesaretimizin ta dibindeydi. Bu fikir –yani dansın müziği yaratması– insanlığı yola döküyor. Bu fikir, bir esin, zamanımın miladı haline geliyordu. Gittikçe daha sıkı spiraller çiziyordum, ona doğru. O sırada yok oluyordum. Çünkü bu düşünceyi yalnızca dokunaklı olduğu için düşündüğümün farkına varmıştım!

Perşembe

Kuş uçuyor. Aynı anda köpek havladı.

“Kuş uçuyor, köpek havlıyor” diyeceğime, kasten, “köpek uçuyor, kuş havlıyor” dedim.

Bu tümcede özne mi yüklem mi daha güçlü? Yani, “köpek uçuyor” tümcesinde, “uçmak” mı yoksa “köpek” mi yerinde değil? Dilin bozulmasında böyle sapık bir birleşime dayalı bir şeyler vardır diye yazılır mı acaba?

Cumartesi

Karol Świerczewski'yle *Nikāh* hakkında yapılan konuşma; aynı zamanda, *Nikāh*'ın Birleşik Devletler'de sahnelenmek istendiğine dair S'den gelen bir mektup; bir de Camus'den gelen mektupta, Paris'teki bir rejisöre *Nikāh*'ı sahnelemesi için öneri götürmesinde bir sakınca var mı diye soruluyor.

Ne yapmalı? Tiyatrosuz *Nikāh*, sudan çıkmış balığa benzer. Evet, bu yalnızca tiyatro için yazılmış bir oyun değil, ama en azından ni-

yet bağlamında, teatral varlığı özgür kılıyor. Ama bir çekincem var, o da bu oyunu benden başka kimse yönetmeye yetkin değil. Böylesi bir sahneleme, eserin sahnelenme kariyerini uzun yıllar gömerek ve bana büyük bir utanç vererek harabeye dönüşür.

İşin en zor tarafı, *Nikâh*'ın herhangi bir konu ya da durumun sanatsal ifadesi olmayışı (hani Fransa'nın bizi alıştırdığı gibi değil durum); bu oyun gerçekten de, belirli bir yöne çevrilmiş, gergin düş gücünün rahatça boşalması. Tabii bu, *Nikâh* bize bir öykü anlatmıyor demek de değil; bu oyun, dünyası yıkılmış, evinin bir hana, nişanlısının da hayat kadınına dönüştüğünü (düşünde) gören çağdaş bir adamın öyküsü. Bu adam, geçmişi kurtarmayı arzulayarak babasını kral ilan ediyor, nişanlısını da bir bakire olarak görmek istiyor. Ama boşuna. Çünkü yıkılan yalnızca dünyası değil, kendisi de harabeye dönmüş durumda, duyguları hepten bitmiş... Ancak ortaya çıkmış o eski dünyanın yıkıntıları üzerindeki yeni dünya, korkunç tuzaklar ve beklenmedik devinimlerle dolu, garip sarsıcı biçimlerdeki insanlardan oluşmuş, Tanrısız bir dünya. Zincirlerinden kurtulmuş insanlığının yere göğe hâkim oluşunun sarhoşluğu içinde, kendisini kral, Tanrı, diktatör ilan ediyor, bu yeni düzenekler yardımıyla, içindeki temizliğin ve aşkın yeniden canlanmasını sağlamayı istiyor... Evet, böylece, kendi nikâhını kıyıyor, insanları bunu onaylaması için zorluyor! Ama biçim tarafından yaratılmış bu gerçek, ona geri dönüyor ve onu yok ediyor.

Konu bu... Ama bu *Nikâh*'ın içeriğini yok etmiyor, çünkü burada ortaya çıkan yeni dünya bilinmiyor, hatta yazar bile bilmiyor bu dünyayı; oyun Geleceği gizleyen gerçeğe sanatsal bağlamda ulaşmanın biricik denemesi. Bu, çağımızın acılarını ifade eden ama aynı zamanda çağın müjdecisi olan, onu çözmeye çalışan çağ hakkında bir düş. Eylemin kıyısında kahraman-sanatçının düş gören ruhu karanlığı delmek istiyor, bu, yarının şeytanlarıyla yapılan bir düşsel savaş, Yaratılan yeni dünyanın göksel kutlanışının şöleni... Yani *Nikâh* sahnede, bir Sina Dağı, mistik vahiylerle dolu bir yer, binlerce anlam yüklü bir bulut, esinin ve düş gücünün dörtnala koşusu, Grand Guignol, verimli oyunlar, zamanın dönemecinde bilinmez bir altarın ayakları dibinde bulunan *missa solennis* bilmececi olmalı. Bu düş karanlıkta geçen bir düş, onu yalnızca yıldırımlarla aydınlatmalarını istemeye hakkı var. (Böyle yüksekte uçarak

kendimi ifade ettiğim için bağışlayın, ama başka türlü *Nikâh*'ın nasıl sahneleneceğini anlatamam).

Eğer onu, yaklaşan zamanın belirsiz önsezileriyle yüklü bir ruhun hafiflemesi, geleceğin ayını olarak kabul ederseniz, sahne-
de işe yarar, ama unutmayın ki, bu oyun, şehvetli olduğu kadar, metafizik de olmalı; bu zincirinden kurtulmuş biçimlerin, parlaklığı ve korkusu, maskenin sarhoşluğu, oyun için oyun, ona zevk vermeli. Sonuç olarak unutmayın ki oyunun son trajedisi, kendisi için tahmin edilmez bir durumda biçimlendiğini gören ve kendisiyle biçim arasındaki uyumsuzluğu fark eden insanın korkusu üzerine kurulmuştur.

Bu ipuçlarında bir melankoli var. Dünya gözüyle *Nikâh*'ın sahnelendiğini görebileceğime dair güven yok içimde.

Pazar

En azından birinci perdenin sahnelenişini nasıl hayal ettiğimi ana-
hatlarıyla belirtmek isterdim.

İlk sahne: Henryk ve Władzio. Düşün nostaljik, kırılğan melo-
disi ve Henryk'in acısı. Władzio'nun "basitliği", gençliğin korku-
tucu "basitliği" ve tıpkı bir efsun gibi kendi kendine büyüyen bir
beklenti doğuran "hola".

Anne ve babası görününce, Henryk, "gezin" havasına bürü-
nür, bu bir hancı için tipik bir sahnedir. Hemen ardından baba-
nın çılgılığı ve bu çılgılığa eşlik eden bir çılgılla annenin içeri girişi.
Henryk'in iki monoloğu:

Öyle görünüyordu

Ama tam da kesin değil.

Ve

Doğrudan, öylece söyleyemem...

İşte iki kreşendo: Burada kendisini bir din adamı gibi hisset-
meye başlar ve ayını başlatır. O andan itibaren hem oyunun içinde
hem dışında yer alacaktır. Bazen onun anlamını bitirmek isterce-
sine ateşli bir destek verir, bazen sarhoşluğuna yoldaş olur, bazen,
kenardan yardım eder ona, kimi zaman da tümüyle durdurur...

Ailesiyle giriştiği diyaloglar değişen tonlarda, değişen ruh
hallerindedir. Ama sanki bir müzikal metin gibi yüksek sesle
olması ve teatrallliğini ortaya çıkarması gereklidir. Bu şölenin

kutsallığı, masaya çiftler halinde yapılan teşrif töreni, groteskin patlamasıdır. Burada bir anlığına dramı unutup gerçekten eğlenirler.

Daha sonra, Mañki-Mani'nin görünüşü, düşün gizemli bir acıyla baharatlandırılışı, umutsuz, fakat eğlenceli bir biçimde Władzio'yla birlikte basitliğe, vurdumduymazlığa teslim olan Henryk; ritim ve uyağın onları şaşkına çevirişi. Sonrasında Sarhoşların içeri dalışı, hayran babanın “domuz”la büyülenişi ve ısrarcı “domuz Manka”, “domuz Manka” leit-motivi. Henryk, kendisinin bu onaylamanın içine çekilmesine izin verir ve bir köşede şunu söyler:

“Bir şişe acı domuz!”

Ya da Sarhoşların sözlerini tekrarlar: (Manka salatalık turşusu! Çarmıhın tam içinde!) Bunları sanki bir dini törene katılırmış gibi yapar. Kendi kendine konuştuğu an gelip de “Ne zaman bitecek her şey?” diye sorduğunda, Sarhoş, rolünden çıkar gibi yanıtlar onu: “Çabucak” ve bir süreliğine *Nikâh* için tipik olan akışa ara verilmesi olagelir:

Henryk. (Sarhoşa): Pencerenin ardında ne var?

Sarhoş: Göz alabildiğince ova.

Bu dokunulmazlığa karşı duyulan umutsuz gereksinim ve Sarhoşun parmağına karşı duyulan vahşi korku babanın krallığını doğurur – parmak yeteri derecede büyük ve iğrenç olmalıdır.

Bu “senfoniye” (Henryk, ah Henryk!) diyen ve azametliyle (Domuz – domuz) diyen ilkinin aşağılanmasıya karşı duran ikinci büyük giriş, uygun bir havada olmalıdır, aynı zamanda “Kral, Kral!” çılgınlıklarını desteklemeli ve Yüksek Rütbeli Erkânı göstermelidir. Bu Erkân, düşün karanlığı ile sarmalanmış olarak görülmeli ve bu sahne yavaş yavaş kraliyet sarayının yeni açısıyla birleşmelidir. Dua sahnesinde Babalık, Tanrısal bir karaktere bürünür, Tanrı Babanın babasıdır – Bu babalık, Henryk’e bağımlılık sözleri arz ederek kendine azap verir ve kendini zorlar... Ve bir boşlukta olan Henryk, ne yapacağını bilemez... Ama o anda hafif ve mükemmel bir sözcük düşüverir ortaya: “Nikâh” ve sahne aydınlanır; düğün marşıyla birlikte zafer geçişiyle finale gelinir, Babanın gerçekleştirmeye “zorladığı” Polonez, son, kısa bir çılgınlıkla “domuzlarla” bozulur.

Kendi eserlerimle ilgili yorumlar yazmam uygun olur mu? Çok mu abartıyorum acaba? Sıkır mı insanları?

Kendine de ki, “insanlar seninle tanışmayı hayal ediyorlar”; “seni istiyorlar”; “seni merak ediyorlar” de. Onları, hatta ilgisiz olanları bile işlerinle ilgilenmeleri için yönlendir. Seni ilgilendiren şeylerle ilgilenmeleri için zorla. Senin hakkında daha çok şey bildiklerinde onlara daha çok gerekeceksin.

“Ben” insanlara yakın ilişki kurmakta engel değildir; “ben” onların arzu ettiği bir şeydir. Ama “ben”in yasak bir mal gibi kaçak olmamasına dikkat etmeli. “Ben” neye dayanamaz? Eksikliğe, korkaklığa, utangaçlığa.

Salı

Bay Goetel’le benim aramda ne fark var?

Goetel (*Wiadomośc*’da yazdığı makalesi “Bıkkınlık”ta) Polonyalıların sürgünde, eksik ve gerçek olmayan bir yaşam sürdürdüklerini ve gerçekten de yaşamaya başlamaları için ülkeyi geri kazanmaları gerektiğini söylüyor. Ona göre, Polonya’nın bu bitip tükenmez, asırlarca süren, asla bitmeyecek olan savaşı zaman zaman bizlere bıkkınlık veriyor. Gerçeklerden kaçışın şeytanının, bu görevi savuşturmanın çeşitli yollarını kulağımıza fısıldadığını da ekliyor; ama bunun nafile bir çaba olduğunu da söylüyor, çünkü ona göre, bizler için Polonya’nın dışında gerçek bir yaşam yok, başkaca bir yazgımız, işimiz, görevimiz yok bizim, varsa yoksa Polonya’yı geri kazanmak.

Her şeyden önce şunu soracağım: Acaba, Polonyalının Polonya’daki yaşamı, gerçekten ve kesin olarak daha mı az eksik ve daha mı gerçek? Oradaki yaşam da sefil, yoksul ve dar değil miydi? “Yarın başlayacak olan” yaşam için sonsuz bir bekleyiş yok muydu? Savaş öncesinde Varşova tramvaylarındaki yüzleri hatırlayın. Nasıl yorgunlardı! Nasıl işkence çeker bir halleri vardı! Bu yüzlerden yaşamın kötülükçü anlamını, evrensel anlamını okurdunuz.

İkinci olarak şunu soracağım: Polonyalının gurbetteki yaşamı en temel anlamlardan yoksun olmak zorunda mıdır? Katolik Kilisesi ne öğretmişti size? Bulunduğunuz enlemden bağımsız olarak

ölümsüz ruhlar olduğunuzu öğretmemiş miydi? Nerede bulunursanız bulunun kendiniz ve yakınlarınızın ruhlarının kurtuluşu için endişelenin dememiş miydi?

Benim durumum, Kilise'nin durumuyla çakışıyor, ama bir fark var aramızda, ben, Kilise kavramındaki ruh yerine, insanda var olan başlıca değerleri, yani akıl, soyluluk, yeteneklerin gelişimi, özgürlük ve içtenliği öne sürerdim... Bay Goetel'in sözlerinden bu değerlere giden yolun yalnızca Polonya'dan geçtiği düşüncesi çıkabilirdi; ama bence bunlara giden hiçbir yol yok, çünkü bu değerleri insan içinde taşır.

Şimdi sırada bir ateşten gömlek, şeytani bir soru var: Size Polonyalı olmak için insani değerlerinizden vazgeçmeniz önerilseydi, yani yalnızca insan olarak daha kötü, daha az yetenekli, daha az akıllı, daha az soylu olmanız istenseydi, Polonya'yı korumak adına bunları feda edebilir miydiniz?

İçinizden, kendilerine ölmek öğretilenler buna olumlu yanıt vereceklerdir. Ama ezici çoğunluk böyle bir dilemmanın ortaya çıkmayacağını, çünkü Polonya'nın bu erdemlerin değişmez şartı olacağını ve bir Polonyalının Polonya olmadan tam bir insan olmayacağını söyleyecektir. Ama böylesi bir yanıt, en klasik biçimde bir kaçış olarak adlandırılır; işte gerçekten korkan bir ödleğin yanıtı. Çünkü sözü edilen o değerlerin mutlak bir karakteri vardır ve hiçbir şeyden bağımsız değildir. Bu durumda, yalnızca Polonya akıl ve soyluluk verebilir diyen kişi, kendi aklından ve soyluluğundan vazgeçiyor demektir.

Görüyorum ki, Bay Goetel'le, asla anlaşılamayacağım. Çünkü onun derdi Polonya ile benimkiyse Polonyalılar ile. Evet, Goetel Polonya'yı öyle yüklenmiş ki, Conrad'ın ya da Curie-Skłodowska'nın başarılarını yalnızca propaganda bağlamında değerlendiriyor; Polonya'nın adına yurtdışında popülarite kazandırmaları bağlamında saygınlık. Goetel, "aydınların" rollerini küçümsüyor; çünkü Polonya sorununa çok yardım edebilecek gibi değiller. Yani Conrad, Curie ve aydınlar tek bir ışığın çevresinde, Polonya'nın çevresinde dönen böcekler, o kadar.

Goetel tüm bunlara ne der, peki? Ne diyecek, benim gerçeklerden kaçan, zayıf, megaloman bir aydın müsveddesi, hain, ödle bir estet olduğumu söylerdi. Başka bir şey söylemezdi Goetel, bunu (en temiz vicdanıyla) söylemelidir.

Dil... Sorun dilsel bir yanlış yapmakta değil, yanlışın insanı kepaze etmesinde. Herkes yazarken yanlış yapabilir, hatta gramer hatası, yazım hatası bile olabilir bu. Ama bazıları üzerlerine klasik bir eh-ram kuşandıkları için hata onları yıkıyor, en ufağı bile. Buna karşın yazma eylemi içindeki bir yazar, tümüyle kusursuz olmayı istemez, kendine ufak tefek takılmalar için izin verebilir, kimse de bundan dolayı onu sorumlu tutamaz. Böylece yazar yalnızca diline değil, ama –her şeyden önce– dille ilişkisindeki tavrına dikkat etmek zorundadır. Bu tavır, olabildiğince az utanç veren biçimde olmalıdır. Sözcüklerinin kendisini yakalamasına izin veren yazar, kötü üsluplu yazardır. Masumiyetleriyle ün salan bazı kadınlar gibi, kötüdür bu yazar. Çünkü en küçük bir günah bile bu durumda skandal olur çıkar.

Stilin aşırılığından zevk alan, dilin var olamayan matematiğiyle şaşırtmaya çalışan “ustalarla” flört eden (Anatole France ekolü) yazarlar, artık zamanımız yazarlarından değil, özellikle hazcılık moda değil artık. Çağdaş üslupçu, dile karşı sonsuz bir duyguya, hareket bağlamında zapt edilmez bir hisse sahip olmalıdır. Bu üslupçu biçimdense biçimle girdiği çekişmeye vurgu yapar. Elinden kaçan bir şeymiş gibi güvensizce sözcüğe döner. Yazarın sözcükle olan bu gevşek bağlantısı sözcüklerin kullanımında büyük bir cesaret oluşturur.

En önemlisi, bu kuramın aşırılığı ve üsluba hodbince bir yaklaşım, pratikte ve yaşamda sözcüklerin etkisini azaltmaz. Sonucunda sanat, yaşayan, gerçek insanlar yani mükemmel olmayan insanlar arasında cereyan eder. Bugün, sıkan, yoran, canını çıkaran üslup oğul vermiş durumda, çünkü bu entelektüel bir tarifenin ürünü, dost olmayan düpedüz kötü yetiştirilmiş insanların işi. Sözcüğün amacı, insan, kavram değil, insan, sanat değil. Bu gündükte kullandığım dil aşırı düzgün, diğer eserlerimde daha özgürüm.

Cuma

İster çağdaş olsun, ister eski olsun, o iyi Polonya edebiyatı bana çok bir şey vermedi, çok şey öğretmedi, çünkü asla bireysel insana ulaşma cesaretini göstermedi de ondan.

Birey kitaplarda göründüyse bile, çok ödle, zayıf, sahte ve asla sonuna kadar anlatılmayan bir kişi oldu. Polonya edebiyatı, tipik bir baştan çıkarıcı edebiyattır. Bireyi büyülemek, onu kitleye tabi kılmak, vatanseverliğe, vatandaşlığa, inanca, hizmete boyun eğdirmek ister. Bu pedagojik bir edebiyattır, yani güven uyandırır.

Oysa kötü Polonya edebiyatı benim için daha ilginç ve eğiticiydi. Pek çok teyzenin "Kurier Warszawski"nin Pazar sayılarındaki korkunç öykücüklerini ya da German'ın, Mniszkówna'nın, Zarzycka'nın, Mostowicz'in romanlarını okuyarak gerçeği keşfetmişim... Çünkü bu romanlar maske düşürüyorlardı, hainlerdi. Başarısız kurmacaları her an patlardı, çatlaklardan yarım yamalak yazar ruhunun kirine, pisine göz atılabiliirdi.

Edebiyat tarihi... Tamam, ama neden yalnızca iyi edebiyatın tarihi? Kötü sanat, ulus için daha karakteristik olamaz mı? Polonya grafomani tarihi, bizlere Mickiewiczlerin, Prusyalıların tarihlerinden daha çok şey anlatabilir belki.

Pazartesi

Tigre'ye gittik. Parana'nın deltası. Motorla, adalar ormanı arasında hafifçe çalkalanan karanlık ve sessiz yüzey boyunca ilerliyoruz. Yeşil, mavi, hoş ve eğlenceli. Bir durakta duruyoruz, motora genç bir kız biniyor, hani... Nasıl derler? Güzelliğın kendine özgü gizemi vardır. Pek çok güzel melodi vardır, ama yalnızca bazıları gırtlak sıkan bir ele benzer. Bu öyle alımlı bir güzellikti ki, herkes bir garip oldu, hatta utandı. Kızın parlayan varlığını gizlice izlemeyen bir çift göz bile olmadığı halde, kimse ona baktığını itiraf etmeye cesaret edemezdi.

O sırada kız, olabildiğince huzurlu bir biçimde, burnunu karıştırmaya başladı.

Çarşamba

Virgilio Piniera (Kübalı yazar): Siz Avrupalılar, bizi yok sayıyorsunuz! Asla, bir an bile burada bir edebiyatın doğabileceğine inanmadınız. Amerika konusundaki kuşkuculuğunuz o kadar mutlak ve sınırsız ki! Öyle dokunulmaz ki! Aşağılamanın, daha çok katledici tarzı olan ikiyüzlülükle öyle maskelenmiş ki! Bu aşağılamada

yılmaz bir şeyler var. Ne yazık ki öyle! Biz bu aşağılamaya eşdeğer bir yanıt verebilecek gibi değiliz.

Amerikan naifliğinin saldırısı – buradaki en iyi akıllar bile ona tutsak oluyor. Ne kadar akıllı olursa olsun, isterse dünyada var olan her çeşit azamete bulaşmış olsun, her Amerikalı'nın içinde o saklı taşralılık durur ve bazen çocukça olan bu yakınma patlayıverir işte. Virgilio –dedim– çocuk olmayın. Kıtalar, uluslara dayalı bölünmeler, bu beter şemalar sanata dayatılmışlardır. Ne de olsa yazdığınız her şey, sizin “biz” sözcüğünü tanımadığınızı, yalnızca “ben” sözcüğüne tanış olduğunuzu gösteriyor. Peki, bu “biz Amerikalılar” ve “siz Avrupalılar” ayrımı da nereden çıkıyor.

Perşembe

Ben de başkaları gibi ölebilecek miyim; peki ya o zaman yazgım ne olacak benim? Kendilerinden kaçan insanlar arasında ben kendimde tutuklu kaldım. Kendimde kendimi büyütmemin sınırı ne? Bu sağlıksız bir şey mi? Ne ölçüde ve hangi anlamda sağlıksız? İçine düştüğüm bu büyütme etkinliğinin doğaya ilgisiz olmadığından ve bir kışkırtma olduğundan kuşkulaniyorum bazen. Doğuştan gelen güçlerimle olan ilişkimde temel bir şeylere dokunmamış mıyım acaba? Yazgım “daha sonra” kendime diğerlerinden farklı davrandığım gerçeğinin sonucu olarak başka mı olacak?

VIII

Pazar

Trajedi.

Şapkanın siperini alnıma eğmişim, yakalarım kalkık, ellerim cebimde yürüyordum, yağmurda.

Sonra eve döndüm.

Sonra bir şeyler yemek için bir daha dışarı çıktım.

Ve yedim.

Cuma

İspanyol ressam Sanza'yla birlikte Galeon'dayım. Buraya iki aylığına geldi, tablolarını birkaç bine sattı; Lobodowski'yi tanıyor ve ona değer veriyor. Arjantin'de fena para yapmamasına karşın, bu ülke hakkında çok da ateşli konuşmuyor. "Madrid'de insan sokaktaki bir kafeye oturur, kesin olarak onu bekleyen hiçbir şey olmadığı halde, her şeyin olabileceğini bilir: Dostluk, aşk, macera. Burada da hiçbir şeyin olmayacağı ortada."

Ama öteki turistlere oranla, Sanza'nın hoşnutsuzluğu daha ölçülü. Yabancıların Arjantin hakkındaki o mutsuzlukları, o çalımlı eleştirileri, o genel yargıları en iyi nitelikte değilmiş gibi gelmiştir hep bana. Arjantin, mucizelerle, büyülerle doludur, ama bu büyü gizlidir, fazla şey söylemeyen bir gülüşe sarmalanmıştır. Daha üretime geçmemiş olsak da, burada hiç de fena olmayan *materia primaya* (hammadde) sahibiz. Burada Notre-Dame ya da Louvre'umuz yok gerçi, ancak sokaklarda parlayan dişler, harika gözler, bedenlerin uyumlu ve endamlı biçimleri, sıklıkla görülür. Zaman zaman Fransız donanmasından denizci öğrencilerin bizi ziyaret ettikleri olur. İşte o zamanlarda Arjantinli bir kadın sanki Paris'i görmüş gibi açık ve kaçınılmaz bir hayranlığa düşer, ama şöyle söylemekten geri kalmaz: "Keşke daha yakışıklı olsalardı" Fransız kadın oyuncular, Arjantinlilerin başlarını parizyen parfümleriyle döndürürler, ama bu erkekler, onlar hakkında şöyle demekten geri kalmazlar:

“Tam anlamıyla her şeyi yerli yerinde olan bir tane bile yok” Gençlikle dolu olan bu ülkenin, kolayca hareket eden ve utanmaya gereksinim duymayan varlıklara özgü soylu bir sakinliği var.

Burada özellikle gençliğin adı geçiyor, çünkü Arjantin’in güzelliği, genç, “aşağı” ve yerlerde olmasından ileri geliyor, bunu üst ve orta tabakada asla büyük ölçüde bulamazsınız. Burada yalnızca sıradan insanlar asil. Yalnızca halk soylu. Yalnızca gençlik her ayrıntıda kusursuz. Bu işbirlikçilerinin hepsinden daha fazla stil sahibi olan, tüysüz delikanlının edebi *revistayı* sattığı, plütokratik, entelektüel salonların, bayağılıklarıyla şaşırttığı, otuzuna merdiven dayamış gençliğin, tam olarak sıkıcı bir olgunluğa dönüştüğü, belaya bulaştığı tersine bir dünya. Arjantin, Amerika’nın geri kalanıyla birlikte genç, çünkü gençken ölüyor. Ama gençliği aynı zamanda her şeye karşın sonuçsuzdur. Buradaki eğlencelerde mekanik bir ses eşliğinde Mozart’ın bir melodisini andıran yirmilik bir işçinin Benvenuto Cellini’nin vazosunu andıran bir kıza yaklaştığını görürsünüz; ama bu iki başyapıtın buluşmasından hiçbir şey çıkmaz ortaya. Demek ki bu diyar, şiirin gerçeğe dönüşmediği, ama daha güçlü bir biçimde, onun korkunç sessiz varlığının perdenin ardında hissedildiği bir yer.

Aslında başyapıttan söz etmek de gereksiz çünkü Arjantin’de bu sözcük abes kaçıyor. Burada başyapıt yok, yalnızca yapıtlar var. Burada güzellik acayip bir şey değil, yalnızca sıradan sağlığın ve ortalama gelişimin ete kemiğe bürünmüş hali, Tanrı’nın bir görüntüsü değil, maddenin zaferi. Ve bu sıradan güzellik, olağanüstü bir şey olmadığını biliyor, bunun için kendisini çok değerli bulmuyor. Bu güzellik, tümüyle dünyevi, lütuftan yoksun. Ancak özülle lütf ve tanrısallığa bağlı olduğu için bir feragat örneği ve elektrik çarpmışçasına etkili.

Ve şimdi:

Fiziksel güzellikle olduğu gibi aynı şey biçimsel güzellikle de oluyor. Arjantin daha erken ve kolay biçimin ülkesi, kendini, yalnızca, yavaşça ve büyük bir güçle mükemmelleştiren bir biçime eşlik eden sıkıntılara, pisliğe, düşüslere, acılara fazla rastlanmaz burada. Çam devirme ender olur. Cesaretsizlik arada bir görülür. Açıkça ortaya konan aptallık sık görülmez, bu insanlar ne melodram yaşarlar, ne duygusallığa, ne vıcık vıcık acıya ne de soytarılığa bulaşırlar; en azından hep birlikte bulaşmazlar bütün bunlara. İşi kolaylaştıran

ve pürüzsüzleştiren o erken ve kolayca olgunlaşan biçiminin (hani onun sayesinde çocuğun olgunluğun rahatlığıyla hareket ettiği) sonucu olarak bu ülkede değerler hiyerarşisi Avrupa ölçeğinde şekillenmemiştir, işte belki de Arjantin'i benim için en çekici kılan budur. Bizim kadar iğrenmez, öfkelenmez, suçlamaz ve utanmazlar. Biçimi denememişlerdir; dram nedir bilmezler. Arjantin'de günah daha az günahkâr, kutsallık daha az kutsal, iğrençlik daha az iğrençtir ve yalnızca bedensel güzellik değil, ama genel anlamda erdem burada daha az çalınılıdır ve günahla aynı tabaktan yemeye eğilimlidir. Burada havada yatıştırıcı bir koku vardır... Ve Arjantinli kendi hiyerarşisine inanmaz ya da onu zorunluluk olarak kabul etmez. Arjantinlilerin ruh salınımı ikna edici değildir, kendileri de bunu zaten iyi bilirler. İşte burada iki ayrı dil vardır. Birisi, retorik ve ritüel olan ruhun hizmetindeki halk dili, ötekiyse ilkinin ardından iş çevirerek insanların birbiriyle anlaştıkları özel dil. Bu iki dil arasında en ufak bir ilgi bile yok. Arjantinli onu tumturaklı yapan düğmesine basıyor, sonra günlük yaşama döndürecek olan düğmeyi açıyor.

Arjantin nedir? Henüz pişmemiş bir pasta, biçimlenmemiş bir şey, ruhsal mekanizmaya karşı protesto bir protesto mu, yoksa otomatik olarak oluşan birikimi kendinden uzaklaştıran özensiz ve isteksiz insanın jesti mi? Bir hayli entelektüel olan entelektüellik mi, oldukça güzel olan güzellik mi, epey ahlaklı olan ahlak mı? Bu iklimde ve bu konumlandırılmada, gerçek ve yaratıcı olan, Avrupa'ya karşı protesto konumuna getirilebilirdi... Eğer yumuşaklık sert olmak için bir yol bulabilseydi... Eğer belirsizlik bir program ya da belirleme olabilseydi.

Perşembe

Los Angeles Tartışma Kulübü üyelerine mektup:

Sempatik "Merry Christmas and Happy New Year" mesajlarınız için teşekkürler. Kulübünüzün ilk oturumunu benim çalışmalarına ayırışınız hakkındaki haber de beni çok sevindirdi. İzin verin de sayın üyeler, kendinizi adadığınız etkinlik, yani tartışma sanatı hakkındaki birkaç görüşle sizin nezaketinize yanıt vereyim.

Sizinle birlikte bu konu hakkında düşünmek istiyorum, çünkü üzülerek görüyorum ki, tartışma, kültürde, genellikle bize aşağılamadan başka

bir şey getirmeyen, "ehliyetsizlik" olarak adlandırabileceğim olaylara aittir. Tartışmanın bize içirdiği bu kepezelik zehrinin nereden çıktığını düşünelim. Kimin haklı, neyin doğru olduğunu aydınlatacağını umarak işe koyulalım. Buna karşın primo konuyu belirleyelim, secundo kavramı tanımlayalım, tertio dile getirme hassasiyetine özen gösterelim ve quarto söylemin mantığına dikkat edelim. İşte tüm bunlardan Babil Kulesi yaratılır, kavram kargaşası, sözcük karmaşası olur ve gerçek, zırvallıklarda boğulur. Daha ne kadar bir profesör naipliği ile tartışmanın örgütlenme olması gerektiğini söyleyen geçen yüzyıldan kalma bir düşünceyle hareket edeceğiz? Hâlâ bazı şeyleri anlamıyor musunuz? Zırvalamanın gerçeğe asla köprü olmayacağı düşüncesini kabullenmeniz için bu tartışma hastası dünyada daha çok zırvacıya mı gereksiniminiz var? Deniz feneri bile karanlığınızın duvarlarını delemezken, siz bir kandilden mi medet umuyorsunuz?

Tabii, tartışmanın "ehliyetsizlik"le ilgili olaylara ait olduğunu söyledimde, aklımda azametli, farklı olaylar var, yoksa kimse patates çorbasının yapılışını tartışma konusu yaparak kendisini utandırmak ve komik duruma düşürmek istemez. Ancak aptallık yalnızca tartışmanın görevini gerektiği gibi yerine getiremeyeceğinden çıkmaz, her şeyden önce bizim konunun ağırlığı arttıkça, tartışmanın daha yoğun olacağı yanılgısına düşmemizden kaynaklanır. Başka bir deyişle yalnızca gerçeğin peşindeymişiz gibi kendimizi ve başkalarını kandırırız, oysa aslında gerçek, tartışmadaki kişisel çıkış yolumuz, kıcasası yalnızca zevkimiz için bir bahanedir. Tenis oynarken, başkalarını, oyundan farklı bir şeyle ilgilendiğiniz konusunda ikna etmeye kalkışmazsınız. Ama ortaya bir sav attığınızda, gerçek, inanç, dünya görüşü, ideal, insanlık ya da sanatın bir top haline geldiğini itiraf etmek istemezsiniz. Aslında tüm sorun, kimin kimi yeneceği, kimin parlayacağı, öğleden sonrayı böyle sevimli bir biçimde dolduran bu itiş kakışta kimin kendini göstereceğidir.

Peki, bu durumda, Tartışma mı Gerçeğe hizmet ediyor, yoksa Gerçek mi Tartışmaya? Kesinlikle hem biri, hem öteki. Bu iki yanlı görüşte yakalanamayan bir şey, yaşamın ve kültürün gizi de saklı galiba. Konuşan adam neden konuştuğunu bilmeli, tartışmanın daha önemsiz yüzünü utançla saklamak için yeterlidir, artık tarzımız yalan olur, kırılır ve rezalet çıkar. İnsanlar, öteki insanları unutarak, yalnızca Gerçeğe ulaşmaya yoğunlaşırlar; yanlış ve ağır konuşurlar, sözleri yaşamsallıktan yoksundur, topa değil kurşuna dönüşmüştür. Ama zevki özgür bırakmayı becerenler, tartışmayı hem iş hem eğlence olarak görenler, eğlence için iş yapan, iş için eğlenenler, ezilmeye geçit vermeyeceklerdir ve o anda,

görev değişecektir, kanatlanacak, zarafetle parlayacak ve sonuçlarından bağımsız olarak zafer olacak. Çünkü eğer onlarla eğlenmeyi bilirsen, aptallık bile, yalan bile sırtını yere getiremez.

Bana öyle geliyor ki, burada rastlantısal olarak üslubun en büyük gizini ifşa etmiş bulunuyorum: Sözcüklerden zevk almamız gerek. Eğer edebiyat konuşmaya cüret edebiliyorsa, doğruluğundan emin olduğundan değil, ancak zevkenden emin olduğundandır. Sevgili üyeler eğer dikkatlerinizi tartışmanın bu özelliği üzerine çevirmenizi arzuluyorsam, dünyanın ölümcül bir biçimde aptal ve ciddi bir hale gelmesinden ileri geliyor; onlarla oynamayı reddettiğimiz gerçeklerimizse acayip sıkılıyorlar ve intikam almak için de bizi sıkmaya başlıyorlar. Unutmayalım ki, insan yalnızca başka insanı ikna etmek için var olmaz, aynı zamanda onu kazanmak, etkilemek, baştan çıkarmak, büyülemek ve ona sahip olmak için de vardır. Tartışmanın meselesi gerçeği bulmak değildir. Mesele çekiciliktir, kendi tarafına çekmektir. Gerçek, fikirlerin soyut çatışmasında olmasa da insanların karşı karşıya gelmelerinde kendisini gerçekleştirir. Yalnızca savlarla dolu birkaç kitabı okumaya mahkûm edilmiş biri olarak, insandan ayrı gerçeğin, basmakalıp gerçeğin ne demek olduğunu iyi bilirim. Onun için size bir çağrı yapıyorum: İçinizdeki fikrin kişiliğiniz pahasına büyümesine izin vermeyin.

Konuşmalarınızın konusu olduğumu yazıyorsunuz. Sormak isterim: Acaba benim kişiliğime saygı duyuyor musunuz? Sözleriniz titreşimden yoksun değil mi? Acaba benim hakkımda, sanata uygun bir biçimde, heyecanla, esinle, tutkuyla mı konuşuyorsunuz? Yoksa benden bazı "görüşler" alıp onları iskeletimden çıkan kuru kemikler gibi mi dişliyorsunuz? Benim hakkımda sıkıcı, sıradan ve olağan konuşulmayacağını biliniz. Bunu kesinlikle yasaklıyorum. Kendim için, törensel sözler isterim. Benim hakkımda sıkıcı ve akılcı konuşanları şöyle zalimce cezalandırırım: Ben onların ağzında ölürüm ve ağızları, benim cesedimle dolar.

Pazartesi

Dionys Mascolo: *Le Communisme (révolution et communication ou la dialectique des valeurs et des besoins*⁴², Gallimard, Paris,1953).

Ancak yüz sayfa kadar okuduğum bu daha önemli kitap hakkında (daha önemli, çünkü seçkinliğin tüm baharatlarıyla lezzet-

42 Komünizm (Devrim ve İletişim ya da Gereksinimler Diyalektiği) (ç. n.)

lendirilmiş, rafine bir komünizm, aristokrat komünizmi) yazacak birkaç şey daha var sanırım.

Ama şimdilik şunlar:

Metin çok garip bir izlenim bırakıyor. Mutlak bir ciddiyet ve mutlak bir çocuksuluk. Mutlak bir içtenlik ve mutlak bir sahtecilik. Gerçek hakkında mutlak bir bilgi ve mutlak cehalet.

Acaba Mascolo'nun temel olarak, varoluşun anlamını tükettiği, ama bir ikinci tamamlayıcı anlamdan da yoksun olduğunu söylemek uygun düşmez mi? Bu eser sağlam, ama tek ayak üstünde duruyor.

Var olan kültürün zehirli kimyasına ve bizim hileli kartlarla oynadığımız oyuna, kör edici parlaklıkta züppe bir ışığı sıkça saçmasının nedeni işte bu. Burada sanki Mascolo yararlı olabilir. Ne var ki kendi sahteciliğine karşı tümüyle güçsüz. Çünkü kendisi olmak istemiyor, yalnızca bir alet olmak istiyor. Kendi fikrinin emrine amade bir adam bu. Dünyayı algılayamaz, çünkü kendini dünyaya dayatmak istiyor; dahası anlamının tek biçiminin dayatma olduğunu düşünüyor. Kasıtlı biçimde cüretkâr bir ruh bu.

Üslubuna da yansımış. Bağırان bir dil: Ben seviyeliyim. Ben derinim. Ben içe işlerim. Ben bilincim, ben özgünüm. Tüm manevraları kullanabilir, tüm reçeteleri bilirim; asla bir saflık yakalayamayacaksınız bende. Ama bu dil bireysel bir dil değil. Sanki Mascolo, çağdaş entelijensiyanın soluduğu havada bulunan yüklü miktarda bilinci, inceliği, keskinliği vb kendine uyarlamış gibi görünüyor. Sanki her şeyi sahiplenmiş ve becerikli bir biçimde kullanıyormuş da, ama tüm bunlar kendi malı değilmiş gibi. Zaten hiçbir şey Mascolo'nun öz malı değil, hatta kendisi bile. Kitaptan bu "üslubu" alıp ona karşı göndermek mümkün, yalnızca başka bir zarfa koyup başka bir adrese yollamak yeterli.

Ortak kullanıma uygun kılınmış aydın kesimin şeytanının kendini, hem şeytansı hem soyut evrene dayattığı bu eserde tek bir gerçek eksik; o da yazarın alçakgönüllü, sıcak, teklifsiz gerçeği.

Perşembe

Eleştiri, eskiden beri –diyelim ki, insanlarla ilk edebi bağlantıya geçtiğim andan itibaren– benim için ateşli bir konu. Polonyalılar genel olarak psikolog değildir. Bir Polonyalı, örneğin konuştuğu bir adamı ya da kitabını okuduğu bir kişiyi değerlendirecek düzey-

de değildir. Polonyalının, bende şakanın nerede ciddiye döndüğü, sorumsuzluğun sorumluluğa, olgunlaşmışlığın olgunluğa dönüş-tüğünü ortaya çıkarma zahmetini yüklenemediğini, oyunlarımı ortaya çıkarmayı veya onların nedenini anlamayı beceremediğini bilirdim. Gelgelelim, bütün Polonyalılar içinde, edebiyat eleştirme-ni dediğimiz o uzmanları değerlendiren o kişi, insanlar hakkında, hatta edebiyat hakkında en az bilgisi olandır; ne de olsa ondaki entelektüel ağırlık, insanın içgüdüsel duygularından geri kalanı düpedüz ezer. İşte *Ferdydurke*'yi, o sıradışı, o zor, dahası yanıltıcı, şaşırtıcı kitabı yazarken eğer savunmasız bir biçimde o beylerin ellerine kendimi teslim edersem, kaybolacağımı biliyordum.

Bununla birlikte kendime sorduğum bir dizi soru vardı. Ya-zarın, eleştirmenin karşısında savunmasız olması uygun mudur? Beni toplumun önünde yargılayan ve belki de yaşam hakkındaki bilgisi benden daha az olan, ama kesinlikle, benim –onun değil, benim– sorunlarım hakkında hiçbir fikri olmayan o Bay X'in de-diklerini, neden karşı koymadan kabullenmem gerekiyor ki? Enin-de sonunda öznel bir fikir olan Bay X'in bu fikri, gazetede yazıldı-ğı gerçeğinden mi kaynaklanarak yüksek karar mercii durumuna geçiyor? Neden acaba, eleştiri olarak adlandırılan bu küstahlığa, saygısızlığa, bu şapşal törenselliğe katlanmak zorundayım? Eğer insani yargıların benzer bağlılığına onay gösterseydim, eserlerimin “özgüven” kazandırması, özgürlük ve bağımsızlık getirmesi gere-ken temel çabasıyla çatışma içine girmez miydim? Ama her şeyden önce kendime şu soruyu sordum (çünkü *Ferdydurke*'yi yazarken kendimi en büyük ölçekte açığa çıkarmak çabasındaydım): Acaba yazarlar, yazma eylemi içindeyken eleştirmenleri hiç takmadıkları-nı gösteren bir tutuma girseler, tüm bu yargıların başka bir geze-gende olduğunu düşünselerdi bu yerinde olur muydu? Ne de olsa gerçekte hepimiz yalnızca insanlar için yazıyoruz, onların yargıları bizim için önemli, onların karşısında duyulan korkuysa, baskın olan şey..

Bu sorular çok dokunaklı kaçıyordu, çünkü neredeyse hiç ta-nınmayan ve otoriteden yoksun bir yazar olarak küstahça bir ce-saretle ve kışkırtıcı bir havayla yazdığım kitapta toy bir delikanlı olan ben tutmuş topyekûn kültürle hesaplaşıyordum. Ancak gü-cüm, tam da güçsüzlüğümü açığa çıkarmama dayanıyordu. Kitabın çıkış noktası –yeniyetmeliğin açığa çıkarılması– kitabın gücünün

sığınağıydı. Böylece ben de, hep yapıldığı gibi, yaratıcılığın bu tarafını utanç verici bir suskunlukla geçiştirmek yerine, eleştiriye karşı tutumumu açıkça ortaya koymaya karar verdim. Kitabın eleştiri korkusuyla ve eleştiriye karşı bir nefretle, aynı zamanda eleştiri-yi atlatmak arzusuyla yazıldığını, açık ve net bir biçimde görünür kılmaya çalıştım.

Bugün doğal olarak, kendimi daha fazla güvende hissediyorum. İnsanlar arasındaki yerim daha iyi. Artık kitaptan ilk örneklerle Kister'e gittiğim o günlerdeki gibi korkunç yalnız değilim. Bugün, beni yarım akıllı bulan Bay X'in görüşünü, bana saygı duyan Bay Y'nin görüşünün karşısına koyabilirim. Ama...

Pazar

Kuzeyden esen soğuk rüzgâr, Buenos Aires'ten sıcak ve nemli havayı silip süpürdü; şimdi de uluyarak, ısıklık çalarak, vızıldayarak ve camları titreterek, yerdeki kâğıtları havaya savurarak, kavşaklarda görünmez bir büyücünün çıkardığı cümbüşe neden olarak üfürüyor. Bu sözde sonbahar rüzgârı beni benden alıyor ve –her zaman olduğu gibi geçmişe– savuruyor. Beni geçmişe götürmeye çok meraklı ve saatlerce bir bankta oturup ona teslim oluşum ilk kez değil. O esip dururken, ben, bir daha geri dönmeyecek dönemlerdeki Witold Gombrowicz'le bağlantı kurma arzusuyla, gücümün üstündeki şeylere ulaşmaya çabalıyorum. Geçmişimi yeniden yapılandırmaya çok zaman adadım ben, gayretle kronolojiyi düzenledim, Proust gibi kendimi arayarak, belleğimin son sınırına dek zorladım; ama olmuyor; geçmişin dibi yok, Proust yalan söylüyor – olmuyor, asla olmuyor... Ama bu öğleden sonra rüzgârı, organizmamda bir ayaklanmaya neden olarak, bende içinde umutsuzca yolunu yitirmenin yattığı bir aşk arzusu yaratıyor, bir an için çarpık bir ağızla, eski varoluşumu içimde uyandırmaya çabalıyorum.

Avenida Costenera'da, deniz kenarındaki taşların arasına hidetle vuran beyaz yumaklarıyla yukarı doğru fışkıran dalgalara bakakalmış bir biçimde bugünkü Gombrowicz'i, titreyişler ve gençlik savunmasızlığı içindeki o uzak protoplazmama bağladım ben. O günlerin önemsiz olayları bugün anlam kazandı benim için (yani artık her şeyi bilen benim için, bugün, geçmişin geleceğinde olan benim için, o günkü toy delikanlının bilmecelerini çözen (benim için)

işte o uzak başlangıçların efsanelerinin kutsallığı anlam kazandı; ben bugün, o komik acıların ciddiyetini şimdi biliyorum; o *ex postu* biliyorum şimdi... Yani, örneğin, bir gece, onun –benim– komşu köy Bartodziej’de onu –beni– büyüleyen insanların, yani benim –onun– kendimi göstermek, önlerinde parlamak istediğim kişilerin de davetli olduğu bir davete gittiğimi, kendimi göstermenin bana –ona– ne kadar gerekli olduğunu hatırlıyorum. Ne var ki, salona giriyorum, hayranlık yerine, teyzelerin merhametleri, kuzenlerin şakaları, çevredeki mülk sahiplerinin kaba ironileriyle karşılaşıyorum. Ne olmuştu? Olan şuydu: Kaden –Bandrowski⁴³ beni yetenekten dışlayan hoşgörü sözcükleriyle, bir öykümü ezmişti. Bu gazete de onların eline geçmişti. Onlar da ona inanmışlardı, ne de olsa “yazar dediğin ne dediğini bilir”di. İşte o gece, ben nereye saklanacağımı bilememiştim.

Eğer o –ben– bu durumlarda güçsüz kalıyorsa, bu durumun kendisini aşmasından ileri gelmiyordu. Tersine. Bu durumlara karşı konulmazdı, çünkü karşı konulmaya uygun değildi, ne de olsa verdiği acıyı ciddiye almak için epey aptalca ve komik durumlardı. Yani acı çekiyordun, aynı zamanda da o zamana dek daha kötü şeytanlarla baş etmiş olan sen, burada korkunç bir biçimde yıkıldığın için, kendi acınla oyundışı kaldığın için, çektiğin acıdan utanıyordun. Ah zavallı, zavallı çocuk! Neden o zaman yanında yoktum, neden o salona girip karşında durarak yaşamının geç dönemindeki anlamla güçlendiğini hissettiremedim sana? Oysa ben, –senin icraatın– vardım –varım– ; senden binlerce mil, onlarca sene uzakta otururdum –oturuyorum– tam burada, bu Amerika kıyısında, bunca acı biçimde gecikmiş olarak... Ve kutuplardan dörtnala gelen rüzgârın mesafesiyle dolu taş surların ardında fişkıran suya bakarak.

Pazar

Bugün, yıllar sonra, çok daha sakin ve yargıların merhametine veya merhametsizliğine daha az bağımlı bir durumdayken, *Ferdydurke*’ye ait eleştirilere ilişkin varsayımlara göz atıyorum, altlarına bir kez daha hiç kuşkusuz imzamı atarım. Bunlar epey masum çalışmalar; yaşama, hani sanki binlerce budalaca değerlendirmeye karışacağını bilmeyen bir ifadeyle giren çalışmalar. Yazarları da sanki

43 Juliusz Kaden-Bandrowski (1885-1944) Polonyalı yazar, gazeteci. (ç. n.)

bu tecavüzlerin yüzeysel yargı tarafından gerçekleştiğini, onlara dokunmayacak, dikkate alınmayacak kadar önemsiz olduğunu düşünüyor havasındalar. En temiz niyetle doğmuş olsalar bile, bu çalışmaların, yazarının insanlarla giriştiği oyunda avantajı garantileyecek şekilde yazılmış olmaları gerekli. Bu üslup öyle bir üslup ki, kendini insan yargısı önünde koruyamıyor, yaratıcısını sıradan bir ahmağın garezine teslim ediyor, en önemli görevini yerine getirmiyor. Oysa bu yargılara, bir budaladan bile gelseler bizim için ne kadar önemli olduğunu kabullenip, tevazu göstererek karşı konulabilir. İşte bunun içindir ki, sanatın insani yargılar karşısında savunmasızlığı onun gururunun acıklı bir sonucudur: Ah ben aşkırım, yalnızca akıllıların düşüncesini hesaba katarım! Ama bu kurmaca absürddür. Gerçekse evet, zor ve trajik gerçekse, aptalın yargısının da önemli olduğudur, bizi yarattığı, bizi içten, dıştan biçimlediği, geniş kapsamlı yaşamsal ve pratik sonuçları kendisine çektiğidir.

Ancak eleştirinin başka bir bakış açısı vardır. Onu yazarın tarafından da görmek mümkün, halkın tarafından da. İşte o zaman skandalın, aldatmacanın, kandırmacanın o daha parlak rengini alabilir. İşler nasıl yürümektedir? Halk, çıkan kitaplar hakkında basın aracılığıyla bilgi sahibi olmak arzusundadır. Edebiyatla ilişkili insanlarla güçlenmiş eleştiri gazeteciliği dalı böylece ortaya çıkmıştır. Ancak, eğer insanlar sanat alanında gerçekten bir şeyler yapmak isteselerdi, burada kök salabilselerdi, kesinlikle bu makalelerle sınırlanmazlardı. Yani hayır, bunlar neredeyse, her zaman, ikinci, üçüncü sınıf edebiyatçılar, ruhsal dünyayla yalnızca gevşek, daha doğrusu dostane bir ilişkiye girmiş kişiler, ilgilenmeleri gereken konuların düzeyinde olmayan kişiler. İşte, üstesinden gelinemeyen en büyük zorluk buradan kaynaklanıyor; eleştirinin skandal havası ve ahlaksızlığı buradan doğuyor. Şimdi soru şu: Daha aşağı bir adam kendinden daha yukarıdaki bir adamın kişiliğini hangi biçimde eleştirecek, çalışmalarını nasıl değerlendirecek, nasıl olacak da bu iş absürd olmadan olacak?

Bu eleştirmen beyler, en azından Polonyalı olanlar, asla, ama asla bu hassas soruna beş dakika bile dikkat etmemişlerdir. Örneğin Norwid gibi bir yazarın sınıfındaki bir adamı yargılayacak olan Bay İksoğlu kendini olmayacak ve çok tehlikeli bir duruma sokmuş demektir. Çünkü Norwid'i değerlendirebilmesi için Norwid'den

daha yüksek bir seviyede olması gereklidir, ne var ki Norwid'den daha aşağıdadır. İşte bu temel yanlış, bitmeyecek yanlışlar zincirine neden olacaktır. Ve bu biçimde eleştirmen kendisine ait en büyük amaçların karşısına geçmiş olur.

Sanatın yargıçıları mı olmak istiyorlar? İyi de o zaman doğrudan içine dalmalılar sanatın; oysa girişte bekliyorlar; sanatın yükseldiği ruhsal duruma ulaşma eksikliği var onlarda, sanatın yoğunluğundan habersizler.

Yöntem sahibi, usta, tarafsız ve adil mi olmak istiyorlar? İyi de hâkim olmadıkları konularda söylevler vererek amatörlüğün zafesinin ta kendisi durumundalar; gaspın en kanunsuz örneğini oluşturuyorlar.

Ahlak bekçiliği mi peki? İyi de, ahlak değerler hiyerarşisine dayanır, onlar hiyerarşiyle alay edenlerin ta kendisi olmak durumundalar, varlıkları ahlaksızlığın özü zaten. Kısacası hiçbir biçimde bu rolü takınmaya hakları olduğunu göstermediler, kanıtlayamadılar. Sadece redaktör onlara yazmaları için izin verdi o kadar. Ucuz söylemlere, kolay, acele yargılara dayanan bu ahlaksız işe kendilerini adayarak, yaşamlarını sanat üzerine kurmuş insanların ahlaklarını yargılamak arzusundalar.

Üslubu mu değerlendirmek istiyorlar? İyi de üslup parodisinin ta kendisi, gösterişin canlı örneği olmak durumundalar. Artık o derece kötü bir üslup haline gelmişler ki, şu lanetli “daha yüksek” ve “daha alçak” uyumsuzluğunun iyileştirilemez oluşu onları incitmiyor. Yazdıkları şeylerin acele ve uyduruk bir biçimde olduğundan söz etmiyorum bile; bunlar en ucuz yayıncılığın kırı pisi...

Öğretmenlik mi, eğitmenlik mi, ruhsal liderlik mi, peki? Aslında Polonya okuyucusuna öğrettikleri bir gerçek var, o da edebiyatın bir çeşit okul ödevi, hani hocadan not almak için yazılmış bir çalışma olduğu; yaratıcılığın kontrol edilmez güçlerin oyunu, enerji patlaması, ruhun kendini yarattığı bir iş olmadığı, olsa olsa değerlendirmeler, yarışmalar, ödüller ve köşe yazılarıyla ayrılmaz bir bütün havasında yıllık bir ürün olduğu gerçeği. Bunlar, bayağılığın ustaları, sert bir yaşamdan, her şeyin daha az önemli ve sıradan olduğu sıkıcı bir lapacılığa dönüşen sanatçılar.

Bu kötü sonuçlar parazit çokluğuna neden oluyor. Edebiyat hakkında yazmak, edebi yazmaktan daha kolay; işte bütün mesele

bu. Ben onların yerinde olsam, adı ‘çok fazla basitleştirme’ olan bu rezaletten nasıl kurtulurum diye derin derin düşünürdüm. Onların sesi gür olduğu için gür çıkmıyor, bu sesin gür bir biçimde yayılmasının nedeni, basın mikrofonuyla konuşmalarına izin verilmesindendir.

Peki, nasıl kurtulmalı?

Sana durumunun sağladığı bu sahte avantajların gururu ve öfkesinden kurtul. Çünkü edebiyat eleştirmenliği, bir adamın başka bir adamı değerlendirmesi demek değildir (kim veriyor ki sana bu hakkı?); ama kesinlikle aynı haklara sahip iki kişiliğin sürtüşmesidir.

Demek ki, yargılamayacaksın. Yalnızca kendi tepkini betimleyeceksin. Ne yazar, ne de eser yazacaksın yani, yalnızca yazar ya da eserle yüzleşmeni anlatacaksın. Kendin hakkında istediğini yazabilirsin.

Ama kendin hakkında yazarken, kişiliğin sanki yaşamanın anlamını ve önemini özümsemiş gibi, sanki kesin bir savını aktarıyormuşsun gibi yaz. Demem o ki, sözde bir bilim adamı gibi değil de, sanatçı gibi yaz. Eleştiri, dokunduğu şey gibi, yoğun ve yaşayan bir şey olmalı, yoksa gazı kaçmış balona, çürümeye, anatomiye, mezara benzer.

Eğer bunu yapamıyorsan ya da yapmak istemiyorsan o zaman uzaklaş.

(Bunu Gurbetteki Polonyalı Yazarlar Birliğinin, eleştirinin, yazma yaratacılığı için çok önemli olduğunu düşünerek en iyi eleştiri yazısı için 25 Pound ödül vereceğini öğrendikten sonra yazıyorum. Gerçi tüm ödüller benim dışımda, gerçi bu asla davet edilmediğim bir dans... Lakin belki bu kez; kim bilir? Aşağıda bu ödül için bir “eleştiri yazısı” sunuyor ve Komite’nin dikkatini hararetle rica ediyorum).

Cumartesi

Benim yazı tekniğimle ilgilenenler için şu reçeteyi öneriyorum.

Düş älemine dal.

Sonra aklına gelen ilk iyi öyküyü yazmaya başla ve 20 sayfa yaz. Sonra oku.

Bu 20 sayfada seni heyecanlandıracak belki bir sahne, birkaç tümce, bir metafor bulunabilir. O zaman, seni heyecanlandıran bu

unsurların yapıtaşı olmasına özen göstererek tekrar yaz; yaz, gerçeğe aldırmadan, yalnızca düş gücünü tatmin etmek için yaz.

Bu ikinci redaksiyon sırasında düş gücün bir yön kazanacak ve etkinlik alanını belirleyen yeni bir çağrışıma ulaşacaksın. Şimdi bu çağrışımların peşinden giderek, her zaman heyecanı, yaratıcılığı, gizemi açığa çıkaran öğeleri arayarak 20 sayfa daha yaz. Sonra her şeyi bir kez daha yaz. Bu biçimde, anahtar metaforların, sembollerin (*Atlantik Ötesi*'ndeki, "yürüyüş", "boş tabanca", "aygır", *Ferdydurke*'deki "beden parçaları" gibi) sahne dizelerinin ne zaman yaratıldığına dikkat edersin ve özel şifreyi çözersin. Her şey senin parmaklarının altında, kendi mantığının gücüyle tombullaşır: Sahneler, kişiler, kavramlar, manzaralar kendilerini tamamlamak arzusundadırlar ve yarattığın şeyler sana geri kalanı yazdırmaya başlar.

Ancak, bu biçimde, pasif kalarak işe teslim olmuş, her şeyin kendi kendini yaratmasına izin vermişken, bir an bile onları kontrol etmeyi bırakmayacaksın. İşte işin özü burada yatar. Bu bağlamda senin kuralın şu olacak: İşin beni nereye götüreceğini bilmiyorum; ama nereye götürürse götürsün ifade ve tatmin etmek zorunda kalacaktır beni. *Atlantik Ötesi*'ne başlarken, konunun beni Polonya'ya götüreceğine dair hiçbir fikrim yoktu, ama baktım ki gidiyoruz, yalan söylememeye –ya da çok az söylemeye– çabaladım; bu durumu kullanarak içimdekileri boşalttım, yaşama tutunmaya çalıştım... Biri işin kendi kendine doğmasından ve körlemesine kendini yaratmasından kaynaklanan tüm bu sorunlar, yani ahlaksal, biçimsel, zihinsel sorunların hepsi, senin en keskin bilincinle birlikte, gerçeğin doruklardaki katılımı eşliğinde çözülmesi gerektiğini sana sunar (bu katılım çok önemli, çünkü her şey bir denge oyunu: Sen çılgın, fantastik, içgüdüsel, öngörülemez, sorumsuz oldukça, daha ayık, kendine egemen ve sorumlu olma zorundasın).

Sonuç olarak: Seninle yazdıkların arasında, tıpkı at arabası sürücüsüyle atın arasındakine benzer bir mücadele ortaya çıkacaktır. Ata egemen olamam belki, ama arabanın dönemeçlerde devrilmesini sağlayabilirim. Bu sürüş nerede biter bilmem, ama gideceğim yere tek parça gitmeliyim. Dahası bu yolculuktan olabildiğince keyif almalıyım.

Sonucun sonunda: Yazdıklarımın iç mantığı ve benim kişiliğim

arasındaki savaştan (çünkü yazdıklarım söylemek istediklerim için bir araç mı yoksa ben yazdıklarım için bir araç mıyım o belli değil), bu mücadeleden üçüncü bir şey doğuyor, doğrudan olmayan, sanki benim tarafımdan yazılmış değil de ben olan bir şey bu, arı biçimle benim söylemlerim arasında kalmış bir şey değil, ama “arada” doğmuş bir biçimsizlik bu: “Arada” derken, benim ve biçimin, benim ve okuyucunun, benimle dünya arasında kalmış demek istiyorum. İşte bu garip yaratıyı, bu piç kurusunu bir zarfa koyuyor ve yayıncıya gönderiyorum.

Sonra siz de basında şunları okuyorsunuz: “Gombrowicz’in, *Atlantik Ötesi*’nde söylemek istediği...”, “*Nikâh*’ın savı şudur...” Gombrowicz *Ferdynand*’de, demek istemiştir ki...”

Cuma

Tanımadığım Bay H’nin Londra’dan yazdığı mektup. Acaba benim fikrime göre, bir Yahudi’ye güncesinde “korkak” diyen bir Polonyalı diplomatı antisemit olarak sansürlemek gerekmez mi diye soruyor.

Aşağı yukarı şu havada olan cevabımı kopyalamadığım için pişmanım:

“Çok yanılıyorsunuz bayım. Yahudiler için hakaret içeren sözcük “korkak Yahudi” sözüdür. “Korkak” sözü günlük dilde Ari ırktan olanlar için de kullanılır; her iki deyim de kökenleri ortak olmakla birlikte, bunu yalnızca Yahudi kökenli birini anlatmak için kullanmaya kimsenin yetkisi yoktur. Sizin sözünüzü ettiğiniz yazıyı ben de birkaç gün önce okudum, lakin yazarı antisemit olarak adlandırmak aklıma bile gelmedi. Üstelik itiraf etmeliyim ki, eserlerimden de kolayca anlaşılabilirdiği gibi antisemitizmle hiçbir ilgim olmadığı halde, sıradan bir Semit beni kızdırdığında bazen benim de ağzımdan “korkak Yahudi” sözü kaçıyor. Böyle şeyler oluyor, çünkü ben katı bir Yahudisever değilim, tüm toprak ağalarından kalan bir atacılıkla, daha gevşek anlamda bir Yahudiseverim.”

Sanırım bu cevap mektup arkadaşımı tatmin etmemiştir. Öyle ama ne yapalım. Zaten benden beklenen cevabı yazmaya içimdeki utanç izin vermiyor. Yahudilere karşı işlenen ölçsüz suçun acısı, sonsuza kadar içimde kalacak. Yine de bunu bu mektuba sığdırmayı yeğledim. Ama bir antisemite yazdığım mektupta yazabilirdim.

Ancak şunu da belirtmeliyim ki, tek bir sözcüğün üzerine atlamak çok da ikna edici gelmiyor bana. Trajedinin ciddiyeti açısından durum önemsizleşiyor, işte acıyan nokta bu. Hatta az daha ileri gidip şunu da söyleyeyim ki, inatla kendisine “adam gibi” davranılmasını talep eden bir Yahudi, sanki diğerlerinden farklı değildir, bana öyle geliyor ki Yahudiliğinin yeterince ayırdında olmayan bir Yahudi’dir. Bu eşitliği arzulamakta hakları var, bu anlaşılabilir, doğal bir şey; ama bu onların gerçekliği ölçeğinde değil. Çok kolay, çok basit...

Yahudiler hak ettikleri yere konmadıkları zaman, bu durum hoşuma gitmez. Akli başında Yahudilerle yaptığım konuşmalar da, kendi yazgılarını değerlendirirken karşılaştığım o küçümseme beni birçok kez şaşırtmıştır. Neden tüm dünya Yahudileri sevmez? Çünkü daha yeteneklidirler, paraları vardır, rekabet oluştururlar. Neden tüm dünya Yahudilerin başka insanlar gibi olduğunu düşünmez? Çünkü propaganda işidir bu, ırkçı bir düşüncedir, cahillikten ileri gelir...

Bu insanların ağzından Yahudi ulusunun farklı olduğunu duyduğumda, sanki Michelangelo’nun kimseden farklı olmadığını iddia ettiğini, Chopin’in “normal” bir yaşam arzuladığını, Beethoven’in herkesle eşit olduğunu söylediğini duyar gibi oluyorum. Ne yazık! Kendisine yükseklik hakkı verilenlerin eşitliği istemeye hakları yoktur.

Bunlardan daha dâhi bir ulus yok; bunu yalnızca dünyadaki en önemli esinleri içselleştirdikleri için söylemiyorum, ama her an ölümsüz bir isimle patlamış, damgalarını tarihe basmışlardır. Yahudi dehasının, kendi yapısı içinde, bireysel dehada sıklıkla olduğu gibi hastalıklı, düşüş ve aşağılamayla bağlantılı olduğu ortadadır. Hasta olduğu için dâhidir. Aşağılandığı için daha yüksektedir. Anormal olduğu için yaratıcıdır. Bu ulus, Michelangelo, Chopin ve Beethoven gibi çokuşu yaratıcılığa ve ilerlemeye dönüştürmüştür. Bu ulusun yaşama katılımı kolay değildir, yaşamla anlaşamaz, onun için kültür oluşmuştur zaten.

Bu ulusun başka uluslar üzerinde uyandırdığı nefret, horlama, korku, isteksizlik, tıpkı hasta, sağır, kirli, isterik, abartılı el kol hareketlerine sahip Beethoven’in, yürüyüşleri sırasında Alman köylülerde bıraktığı duygulara benziyor. Yahudi’nin haç yolu Chopin’in yolunun aynısı. Bu ulusun tarihi, tıpkı tüm büyük adamların bi-

yografilere gibi, yazgının gizli bir kışkırtmasıdır. Seçilmiş bir ulus olarak görevlerini yerine getirmeleri adına, üzerlerine çektikleri tüm felaketler bağlamında yazgının kışkırtmasıdır. Bu korkunç gerçekten yaşama dair hangi güçler çıkar kimse bilmez. Bu gerçeği oluşturanlar, sakın ola bir an için bile gevşemesinler ki, bu uçurumdan, rahat düzlüklere çıkmayı becerebilsinler.

Gariptir ki, en sıradan, en sağlıklı bir Yahudi bile ünlü bir adamın yaşamı düzeyindedir daima. Ne kadar, sağlıklı, olağan, başkalarından hiçbir farkı olmayan birisi olursa olsun, kendisine farklı davranılması gereklidir, yeri ayrıdır –ne kadar istemese de– marjinaldir. Yani, denebilir ki, en sıradan Yahudi bile, yalnızca Yahudi olduğu için büyüklükle cezalandırılır. Yalnızca büyüklükle de değil; kendi kendisiyle savaşmaya, kendi biçimiyle tuttuğu umutsuz savaşa girişmeye cezalıdır, çünkü kendisini sevmez (Michelangelo gibi).

Diyeceğim o ki, “sıradan” olduğunuzu düşünerek ve hümanistliğin idilsiz çorbasıyla beslenerek bu tehdidi alt edemeyeceksiniz. Keşke sizlerle girişilen savaş daha az alçakça olsaydı. Bana gelince, parlaklığınız beni hep aydınlatmıştır ve sizlere gönül borcum var.

Perşembe

Her zamanki gibi saat on civarında kalktım ve kahvaltımı ettim: Çay, kedidili bisküvisi, sonra yulaf ezmesi. Mektuplar: Biri New York’tan Litka’dan, öteki Paris’ten Jeleński’den.

Saat on ikide büroya geçtim (yürüyerek, çünkü uzakta değil). Marril Alberes’le çeviri hakkında, Russo’yla Goya’ya yapılacak gezi hakkında telefonla konuştum. Rios aradı, Miramar’dan döndüklerini söyledi, bir de Dąbrowski aradı (ev hakkında konuştu).

Saat üçte kahve, salamlı ekmek.

Saat yedide bürodan çıktım, avenida Costanera’ya biraz hava almak için gittim (çok sıcak, otuz iki derece). Aldo’nun bana dün anlattıklarını düşündüm. Sonra Cecylia Benedi’e gittim, birlikte akşam yemeğine çıktık. Yemekte şunları yedim: Çorba, patatesli biftek, salata ve komposto. Uzun zamandır onunla görüşmemiştik, bana Mercedes’teki maceralarını anlattı. Yanımıza bir şarkıcı kadın da oturdu. Adolfo ve onun astrolojisi hakkında konuşuldu. Oradan saat on iki civarında çıkıp Rex’e kahve içmeye gittim. Yanıma Eisler oturdu; aramızda şuna benzer bir konuşma geçti:

“E, ne haber Bay Gombrowicz?”

“Bir an olsun kendinize sahip olsanız Bay Eisler, çok rica edeceğim.”

Eve dönerken, paketi almak ve Poczo’yla konuşmak için Tortonilere uğradım. Evde Kafka’nın *Günlükler*’ini okudum. Saat üç civarında uyumuşum.

Bir günümün aşağı yukarı nasıl geçtiğini bilmeniz için yukarıdakileri yazdım.

Cumartesi

Olağanüstü akıllı
Derin biçimde ahlaklı
Mutlak biçimde gerçek
Çok içten

Acayip aptal
Rezil biçimde ahaksız
Çılgın biçimde gerçekdışı
Çok içtensiz

Mascolo'nun kitabını (Dionys Mascolo: *Le Communisme, révolution et communication la dialectique des valeurs et des besonis*) okurken tepkim böyle çift taraflı oluyor. Bu kitap kendi savaşıcı tekdüzeliği içinde dokunaklı ve tehdit edicidir. Bu çalışmanın özel hedefi, Marksizmdaki gereksinim teorisini, diyalektik materyalizmin temeli olarak ön plana çıkarmaktır. Ancak fırsattan istifade Mascolo, çağdaş entelektüalizme, antikomünist alanların tümüne sert bir biçimde kılıç çekiyor ve darbeleri de isabetli oluyor, çünkü onun düşmanı kendi içinde; o Parisli, Madridli ya da Romalı tipik bir entelektüel, aynı kahvelerin müdavimi, aynı şiirlerin hayranı, aynı müziğin dinleyicisi, aynı tatların çeşnicisi ve aynı düşüncelerin besleyicisidir...

İşte bunun içindir ki, bu kitap tüm itirazları öngörerek bir an bile zafiyete düşmeden uyanık halde yazılmıştır. Kendi durumunu nasıl da güvence altına alır! *Primo*: Bu kitap seninle komünist bir tonla konuşmuyor, ama komünizmi anlayan bağımsız bir entelektüelin tonuyla konuşuyor. Bununla beraber (bu bağımsızlığın Diamatla pek anlaşılamaması gerçeği karşısında) bu klasik bir entelektüelin çalışması değildir, ancak komünist olmamak için yeterli derecede entelektüel olan, entelektüel olmak için de yeterli derecede komünist olan bir adamın çalışmasıdır. Zaten burada Mascolo, komünizmle, klasik entelektüalizm arasında kendisine bir konum belirliyor. *Secundo*: Burada düşüncenin en yüksek derecesi devreye giriyor, burada gerçekten ve ciddi olarak düşünüyor, yani yalnızca Sovyet Rusya'yı eleştirmiyor, hatta komünizmin en ağır ve en kanlı görevlerden birisi olduğu gerçeğini saklamıyor bile. Ama bunun ka-

çinılmaz olduğu, kimsenin buna engel olamadığı, ahlaki ve materialist bir gereklilik olduğu, tarihsel ve vicdani bir zorunluk olduğu söyleniyor. *Tertio*: Komünizmin bu günün alfası, omegası, bugüne kadar görülmemiş ölçekte tüm değerlerin düzene konmuş hali, her şeyin altüst olmuş biçimi olduğunu göstermek için hiçbir zaman zayıflamayacak olan en büyük enerjiyi ortaya çıkarmaktadır. Tek olasılık devrim ve devrimdir, devrim tüm devrim olasılıklarını sarmalar; onun o kadar içindeyizdir ki, “dışında” kalmak olasılık dahilinde değildir; bu bakış açısı, metne dünyayı sırtında taşıyan bir balinanın gücünü verir. Mascolo, komünist entelijensiyanın, bir fikrin karakterini komünizme bağışlarken, onu başka iyi fikirlerden biriymişçesine savunma gafletine düşmesinden kaçındığı kadar başka hiçbir şeyden kaçınmamıştır; hayır, komünizm bir fikir değildir, gerçek değildir, gerçeği ve fikri insan için kolaylaştıran bir şeydir. Komünizm, insanın bugüne dek onun doğasına uygun biçimde doğru dürüst düşünmesine ve hissetmesine izin vermeyen maddeye ilişkin bağımlılıklardan kurtuluşudur. *Quarto*: Ruh ve madde ilişkisi hakkındaki o ezici ağırlıktaki sav, o etkileyici, açığa çıkarıcı o düşünce, burada sanki Tanrı’nın Musa’ya görünmesi gibi görünür ve yasayı dikte eder.

Tüm bunlar olağanüstü değil; ama beni pek çok kez usandırmış bu alametlerin ortaya çıkışı çok dokunaklı olmaya başlıyor, çünkü aşağı yukarı benim düşünce prizmama benzer bir prizmadan, benim kültürüme benzer bir kültürden çıkmış; burada bana çok yakın, benim gibi aynı ustalarla yetişmiş bir kişi konuşuyor; ne var ki benimle aynı yoldan giderken farklı bir panorama görülen başka bir yere geçmiş. Neden? Nasıl oldu bu? Acaba hangimiz yolu şaşırdık? Benim gibi insanların komünizme direnmesinin çok zor olduğunu da itiraf etmek gerek, çünkü bu tarz insanlar komünist düşünceye bir dereceye kadar öyle bağlanmışlardır ki, sanki bu, kendi öz düşünceleri gibi olmuştur; ne var ki, aynı zamanda bu düşünce bir noktada biçim bozukluğuna uğramış bir yabancı, bir düşman haline gelmiştir. Kutsal üçlemeye inanınca komünizme karşı zafer kazanmak zor değildir. Geçen güzellikleri soluyup içe çektikçe zor olmaz bu. Ortamının inançlı bir yandaşı olunca, kont, süvari, toprak sahibi, tüccar, sanayici, mühendis ya da doktor olunca, cemiyet hayatına mensup bir hanım, bir muhafazakâr kişi ya da bir banker olunca, Sienkiewicz veya antisemit olunca kolaydır. Peki,

ya ben? Fetişsiz bir insanlık isteyen ben, “hain” ben, “ortamımda” “kışkırtıcı” olan ben, kültürü aldatıcı bulan ben... Elim kendi yüzümden ve başka suratlardan maskeleri sıyrırken, içimde sahate olmayan gerçeğe karşı bunca yoğun bir arzu yaşarken, bu yeni dünyanın acılı doğumuna bunca aşıkken, neredeyse iki yüzyıldır yolları aşındıran ve bir durumdan başka duruma, bu dünyaya hoş geldin derken, ben nasıl olur da komünizme ters düşerim? Sanırım, kendi hesabıma, pek çok komünistten daha özgün bir biçimde bu sürecin giriş fazını gerçekten de geçmiş durumdayım. İçimden Tanrı'yı çıkardım. Acımasızca düşünmeyi öğrendim. Dahası, eski güzelliklerin yıkılışından güzelliği, eski kalp kırıklıklarından aşkı keşfetmeyi öğrendim. Beni sıkıca bağlayan maddi, çevresel, toplumsal yapıların bağları çoktan çözüldü. Bugün şeref yok, otorite yok beni durduracak herhangi bir bağ yok, özgürüm, özgürüm ve saire özgürüm! Neden komünizmi reddedeyim ki?

Pazar

Eichler köye gitti, ben de birkaç günlüğüne onun evine taşındım. Bu günlükte sanatı sevmemeyi yeğlediğimi yazmıştım. Bu şu demek, sanatın bana yapışmasını bekliyorum; onun peşinden koşanlardan değilim... İşte Eichler'in tabloları da bu dar odanın duvarlarından bana çözemediğim bir içerikle yapışmaya başladı. Bu adamda ve ona çok benzeyen, inatçı bir biçimde onun olan, temiz, üslubunun alışılmadık biçimdeki dar ölçeğinde en yüksek seviyede bir ifadeye ulaşan resimlerinde, çözemediğim biyolojik bir sır yerleşmiştir. Onun histerik olduğundan kuşkulanıyordum, ama yakın ilişkiye girince güçlü ve dengeli bir doğası olduğunu keşfettim. Öyle veya böyle, biçimin pek çok birleşiminde, tek ve aynı şeyi yineleyen bu renkler ve bu çiziler, sanatın özelliği olan bu inatla, bana “ipeksi bir hıyaneti” düşündürdü ve daha iyi bir betimlemeyi bulamamanın verdiği bir duyguyla buna sarıldım. Hıyanet mi? Hangi hıyanet? Buna ulaşılabilir mi? Her birimiz farklı çıkışlardan yaşamdan kaçıyoruz ve milyonlarca kapı, hıyanetin uçsuz bucaksız tarlasına götürüyor bizi. Ama (bu ikiyüzlü biçimin karşısında oturarak düşünüyorum) varoluşun karşısında hangi güçsüz kuram var? Eichler bana Mascolo'nun parmaklarından kayan bir su, otlarda kaybolan bir yılan, bir karınca, rüzgârla titreyen yaprakların üzerindeki böcek gibi görünüyor.

Komünizme karşı entelektüel yapıda bazı suçlamalarda bulunabildim.

Bu felsefe birçok nedenden dolayı bana ikna edici gelmiyor. Bana göre komünizm teknik bir sorun kadar felsefi ve etik değil. Ruhun doğru çalışmaya başlaması için bedensel gereksinimlerin tatmin edilmesi gerekir mi diyorsunuz? Herkes için asgari bir refah düzeyi sağlanmalı diye mi iddia ediyorsunuz? Garanti, sanki sizin sisteminiz refah sağlıyor mu ki? Yoksa bu garantiyi, kölelerin sağladığı işgücü olmadan kendini doyuramayan Sovyet Rusya'da mı aramalıyım? Yoksa sistemin teknik etkinliğinden başka her şeyden söz eden düşünce biçiminizde mi aramalı? Eğer komünizm materyalizmse ve ruha materyal koşulların değişimiyle etki etmek istiyorsa bana neden ruhla alakalı bunca vaaz veriyorsunuz ve ruhun maddeye karşı zafer kazanma olasılığından bunca az söz ediyorsunuz. Yönetim ve üretim uzmanları tarafından sürdürülmesi gereken tartışma, sanki söz konusu olan sıradan bir felsefeymişçesine genel bağlamda sürdürülüyor. Ama komünizmin teknik olasılıkları çözülmekçe, öteki tüm çözümler hayal olur.

Ne var ki, sizin hesaplarınız, sisteminizin, insanı yoksulluktan kurtararak kişi başına düşen refahı ikiye hatta üçe katladığını apaçık gösterse bile, ben kişisel olarak bu hesapları kontrol edecek durumda değilim. Çünkü bu teknik sorun, dünya hakkında teknik bir bilgi gerektirir, ama ben bir uzman olmadığım için bu bilgiye sahip değilim. Kısacası size inanabilirim, ama aynı zamanda sizin hesaplarınızın tam aksini söyleyen uzmanlara da inanabilirim. Bugüne dek, doğaya hükmedebilmek için var olan tüm örgütlenmeleri yıkan devrime ulaşmayı kırılğan bir temel üzerine mi konumlandırmalıyım? Başlangıca eşlik eden tüm tecavüzleri yumuşacık yutuktan sonra hem de, öyle mi?

Perşembe

Entelektüel bir temelde komünizme karşı pek çok başka savım olabildi.

Ama bunlar hakkında yazmasaydım, hatta üzerlerinde düşünmeseydim bunlar benim bireysel politikamın bakış açısı olarak

kalmaz mıydı? Bu beyinsel kurgunun topraklarında baştan çıkarılmaya izin veren bir sanatçı kaybolmuş demektir. Biz sanat insanları, son zamanlarda, filozofların veya öteki bilim insanların bizi yularımızdan tutup uysalca oraya buraya götürmelerine fazla izin verir olduk. Farklı olmayı beceremedik. Bilimsel gerçeğe gösterilen fazlaca saygı öz gerçeğimizi örttü. Gerçeği anlamak adına ortaya konan fazlaca ateşli istek içinde, burada gerçeği anlamak için değil, yalnızca onu ifade etmek için bulduğumuzu, sanatın ve bizim gerçek olduğumuzu unuttuk. Sanat, hakikate eklenen bir yorum değil, hakikatin ta kendisidir. Açıklamak, anlatmak, sistemli bir hale getirmek, kanıtlamak bizim işimiz değil. Bizler “canımı acıtan bu”, “bende hayranlık uyandıran bu”, “bunu seviyorum”, “bundan nefret ediyorum”, “bunu arzuluyorum”, “bunu istemiyorum” diye iddia eden sözleriz. Bilim her zaman soyut kalacaktır, ama bizim sesimiz, ama kan ve kemikten olan insanın sesi bireyseldir. Fikir değil, kişilik önemli bizim için. Kavramsal düzeyde değil, kişi düzeyinde gerçekleşiyoruz. Biz kişiyiz ve öyle kalmalıyız. Rolümüz gittikçe soyutlaşan dünyada yaşayan, insani sözcüklerin ortadan kalkmamasını önlemektir. Düşünüyorum da, edebiyat bu yüzyılda profesörlere fazlasıyla teslim oldu, öyleyse biz sanatçılar bu ilişkiyi koparmak için skandallar yaratmalıyız; bilimsel aklın formülleriyle yapılan bu sağlıklı flört arzusunun uzaklaşması için bilime karşı kibirli ve küstah bir tavır takınmalıyız. Bizim bireysel aklımız, bireysel yaşamımız ve duygularımız en sıkı laboratuvar gerçeklerine karşı koymalı.

Belki de Marksizm’i anlamaya ve bu olayın, soluduğum hava gibi içime işlemesine izin vermeye çabalasam daha iyi olurdu.

Ama bu entelektüel kaçış, somut bir kişi olarak ona karşı koymadığım anlamına gelebilirdi. Ne var ki ben kendi gerçeğini çığırın bir akıncı gibi yabancı bir krallığa dalmalıyım. Söylemeliyim ki, bu argümanlar, karşı-argümanlar, âlimlerin de ehliyetsiz insanlar gibi adımlarını şaşırdıkları bu kadril dansı benim çok da umurumda değil. Ama dürüst duygulara sahip bir insan olarak, konuştuğunuzda, teorinin yüzünüzü nasıl çarpıttığını görüyorum. Haklılığınızı onaylamak için burada değilim, haklılığınız yüzünüzü maymun suratına çevirmesin diye, bunun etkisiyle iğrenç, nefret edilen, yutulması zor bir hale gelmemeniz için buradayım. Benim işim fikri kontrol etmek değil, yalnızca fikrin kişiye nasıl

etki ettiğini aracısız olarak iddia ediyorum. Sanatçı, “bu adam akıllı konuşuyor ama aptalın ta kendisi” diyendir. Ya da “adamın ağzından saf bir ahlak dökülüyor, ama dikkat, kendi ahlakına sahip olmayıp domuza dönüşür” diyebilendir.

Sanıyorum değerli olan, insandan ayrı bir fikrin tam olarak var olamayışdır. Ete kemiğe bürünmüş bir fikir gibisi, bedenlenmiş bir sözcük gibisi yoktur.

Pazartesi

Mascolo'nun açmazı ve onun durumunda olanlar...

Onu oluşturan bu ruhsal durum, ne harikadır! Son iki yüz yıl içinde, durağandan hareket haline geçmek için, insandan, insana verilmiş bu dünyadan, bıkıp tükenmeyen bir yaratıya teslim olmuş bir dünyaya ulaşmak için, tıpkı açık denize açılan bir gemi gibi tüm çapalarını atmış bir insanın görüntüsünden daha heyecan verici şey yoktur. Cenneti yıkıp tüm durağanlığı yok ettikten sonra kendimizi, öngörülmeleyen bir öge olarak ifşa ettik kendimize; evrendeki yalnızlığımız, biricikliğimiz ve insanlığımızı bizden başka hiçbir şeyle dolamayacak olan uzaya salmak belki şaşırtıcı ve korkutucu olabilir. Bu desteğin cüretinin koşutluğu yok. Mascolo gibi, benim gibi, tüm Avrupalı entelijensiya gibi bu sürece dahil olmuş kişiler tabii ki en dehşet verici korkuları tadacaklardı, eğer eşyanın doğasının kaçınılmaz bir karakteri olmasaydı.

Eğer komünizm pek çoğu için bunca etkileyici bir olay haline geldiyse, bu zamana dek entelektüellerin metalaşarak en güçlü biçimine dönüşmüş olmasındandır. Bu sanki en aydınlanmış ruhların büyülenmesinin sonucunda var olmayan bir şeyden sosyal bir güç çıkması gibi yani insanlardan oluşmuş ve somut bir etkinlik yetisi olan bir güç gibi bir şey. Bu kurt ormandan çıkarılmış olmalı, şimdi tüm sorun bizi yememesi.

Mascolo'da, komünizmin kendisini yutmasına izin vermek için bu fikri yumurtlayan entelektüel kesimin açmazı kişileşiyor. Tüm bu düşüncede, büyük bir çekişme ve karşılıklı iki yoğun ögenin oyunu ortaya çıkıyor: Güç ve zayıflık. Galiba bilmecenin anahtarı da burada saklı: Neden bu düşünce hem ahlaklı hem ahlaksız, hem akıllı hem saçma, hem ayık hem sarhoş gibi geliyor acaba?

Bu düşünce, söylendiği gibi, eski metafizik düzeni yıkıp dünyayla göz göze geldi. Bu dünya, düşüncenin egemenliğine girmek için sınırsız bir biçimde kolaydı –öyle gibi gelmişti– çünkü düşünceyi frenleyecek tüm frenler yok edilmişti, böylece düşünce gerçeği bilen tek otorite olmuştu. İşte Mascolo bu yüzden kendini dünyanın efendisi gibi hissetti (bu kitaptan yayılan azamet ve güç duygusu buradan ileri geliyor). Ama öte yandan Mascolo bulunduğu tepeden bakışlarıyla tüm dünyayı sarmışken, kendi çeşitliliğinde, bu hareketi, içinde yorulmaya olanak vermeyen öyle çılgınca büyük bir şey gibi göründü ki, nihayetinde Mascolo yani bu büyük kağan, kendini dünyada kaybolmuş gibi hissetti; düşüncesi ise korkudan güçlkle soluk almaya başladı (işte kitaptaki panik hali bundan ileri geliyor). Mascolo, kendi düşüncesiyle yüzleşmek için bakışlarını dünyadan ayırdığında da kendisini aynı çelişkinin kısılcığında buldu. O da şudur: Bir yanda, insanlığın rehberi, maddenin örgütçüsü, en büyük hâkim olan bir düşünce durmaktadır; öbür tarafta pek de temiz olmayan, var olmaya bağımlı, maddeye teslim olmuş, bu sözcüğün eski anlamıyla zar zor “düşünce” denebilecek bir şey vardır. İşte bu görüntü ona hem gücün baş döndürücü o insanı uçuran hissini verdi hem de aynı anda, güçsüzlüğün en belalı yok edici duygusunu tattırdı. Peki, şimdi ne yapmak lazım? Düşünceye inanıp onunla birlikte dünyaya mı saldırmalı? Düşünceye inanmadan, dünyayı, kendi kendisini yaratması için rahat mı bırakmalı? Bu ikinci durumda akıl, dünyanın nasıl olması gerektiğini değil de, görüş alanını daraltarak, “dünyada nasıl davranmalıyım?” sorusunu sorar. Böylece yüzlerce yıldır var olan bir şey, bireysel yaşam ölçeğinde bireyin idrak aracı olur. Bu azaltılmış ölçekte kendini daha emin hisseder.

Gel gör ki, Mascolo ikinci yolu seçti. Neden? Her şeyden önce şunun için: Maddeden bağımsız olan –sözde– düşünceye maddeyi değiştirmekten başka bir şey kalmaz. Bir Marksist olan Hegelci için düşünce koşullarının reformuna, yani dünyanın reformuna giden yoldan başka bir yol yoktur. Ancak Mascolo’nun bu düşüncesi, dünyaya umutsuzca adım atmasına neden olan tek şey değildi. Bu bireysel düşünce, içinde bir miktar oran duygusu olsa bile, bu kadar cesurca etkinliğe kalkışamazdı. Burada Mascolo’nun durumunu iyi anlayabilmek için düşüncesinin hiç de kendi düşüncesi olmadığını, kolektif bir düşünce olduğunu, sayısız bireysel katılı-

mın üzerine kurulmuş binlerce yıllık bir sürecin sonunda ortaya çıktığını dikkate almalıyız. Aklımı, tramvaya binmeli miyim diye karar vermek için kullandığım zaman o kolektif düşünceyi beklemeye gerek duymam, ne yapacağımı kendim bilirim çünkü. Oysa insanlığın nasıl olması gerektiğini düşünecek olursam o birikim kütüphanesinden yararlanmaktan başka bir şey yapamam. İnsanlığa ait bir sorun, yalnızca insanlığın düşüncesiyle çözülebilir, tek bir bireyin değil. Ne var ki, bu insanlık düşüncesi, bizim öznel düşüncelerimizden daha güçlüdür, bizi sarhoş eder, çıldırtır, bireysellik üstü kararların alınması gereken bir alana iter.

Daha sonra Mascolo'nun başına gelenler: Dünyaya egemen olmak için, öznel düşüncesine göre, daha güçlü olan o öteki düşünceye kaçtı; gel gör ki, bu düşünceye de hâkim olacak durumda değil ve bu düşünce onu şimdi dünyaya fırlatıyor.

Pazartesi

Dağlar, Cordoba. Buraya, Vertientes'e bu sabah geldim ve Lipowkilerin muhteşem *châlet*lerine yerleştim. İnsanın bakışları, sıradağlardan ve sırtlarından oluşan karışık coğrafik bir yapıyla dolmuş boşluğa dalmak için atlardan, horozlardan, köpeklerden kopuyor. Panorama.

Şimdi beni Mendoza yolculuğu bekliyor.

Salı

Mascolo'nun yukarıda anlatılan macerası, tümüyle somut gerçekten koparılmış, dibine dek soyutlukla dolu, entelektüelin konuştuğu dile benzeyen dil içinde kendisini gösteriyor. Aynısını, gerçekte eyerin üstünden düşmemek için kasılırken, sözde bir özgürlük havasına dayanan atçılık eğitiminde bulabilirsiniz. Ama her an öyle bir derinleşiyor ki, Mascolo battıkça batıyor, öyle inceliyor ki, Mascolo kendi ağına takılıyor, öyle genel bir havada ki, yüzlerce başka anlamı olabilir, öyle kesin ki, sanki boşluğa asılmış bir saatçi ustasının işi gibi. Mascolo'yu okuduğumda, çoktandır bildiğim düşünce beni daha az ilgilendiriyor, daha çok ilgilendiğimse, düşünürün düşünceyle giriştiği umutsuz savaş. Ama ne çaba, ne çaba! Bu yazarın çabalarını okuyucularınkiyle çarpın, okuduğunu

anlamayan öteki zayıf akıllıları işgal edecek tasım dağlarının nasıl olduğunu bir düşünün ve Mascolo'nun düşüncesinin bu kafaların her birinde nasıl ayrı bir yanlış anlama içinde çiçek açacağını hayal edin. Öyleyse neredeyiz? Güç ışık ve hassaslık ülkesinde mi ya da yetersizliğin kirli krallığında mı?

Güç	Zayıflık
Aydınlık	Karanlık
Yöntem	Karışıklık
Zafer	Yenilgi

Bu iki ayin-iki kız kardeş nasıl da yakın komşuluk yapıyorlar! Ama en fazla şaşırtan ve huzursuz eden şey, düşüncenin erdem fazlasından günaha düşüşü. Fazla akıldan aptala dönüşü. Güç fazlalığı sonucunda zayıflayışı. Çok fazla aydınlık arzu ettiği için karanlık oluşu.

Mascolo'nun durumuna bir daha bakalım.

Batağa girmiş durumda... Ama kurtulabilirdi... Eğer özgürlüğü korusaydı, hani, batağa battığımızda geri çekilmemize izin veren özgürlüğü korusaydı. Bu dönme olasılığı, bu “ağırlaşma” abartıdan çok daha insani, daha özgür bir ölçeğe dönmek, işte benim için tek gerçek özgürlük budur. Ama bugün, özgürlük bile sert ve ölçüsüz durumda. Çok hoşuma giden ve ta uzaklardan gelip özlemlerimin kalbine nişan alan övgü dolu bir mektup aldım. “Günlüğünüzde anlattığınız özgürlük, Sartre’ın o zorlama ve profesörlere özgü bilgin özgürlüğünden daha gerçek” Bu karşılaştırma birden bana burada özlemini çektiğim özgürlükle ve çok “zorlama” olduğu için sonunda yeni bir hapishane haline gelen o entelektüel özgürlüğün farkını gösterdi. Ama benim özgürlüğüm, o sıradan, günlük, normal serbestlik, beyinsel bir meditasyondan daha çok içgüdüsel bir mesele olan bu özgürlük yaşam için bize gerekli, bu öyle bir özgürlük ki, mutlak bir şey olmanın peşinde değil, yalnızca serbestlik istiyor, pervasızca, kendi serbestliğiyle ilişkisinde bile serbest olmak isteğinde. Sartre ve Mascolo insanın orta ölçekli bir basınçta ve ortalama bir sıcaklıkta yaşamak için yaratılmış bir varlık olduğunu unutmuş gibi görünüyorlar. Bugün ölümcül soğuğu ve yaşayan ateşi tanıyoruz, ne var ki canlandıran ve soluk almaya izin veren meltemin sırrını unuttuk.

Özgürlük! Özgür olmak için sadece özgür olmayı istemek yetmez, çok fazla özgürlük istememek lazım. Çok ileri giden hiçbir arzu, hiçbir düşünce aşırılığa karşı koymaya yetkin değildir. Mascolo içindeki özgürlüğü, sıradan ve aracısız özgürlük duygusunu entelektüel akla teslim ettiğinde öldürmüştür. Eğer bu köleye özgür mü diye sorsaydık, elbette evet diye yanıt verirdi, çünkü tarihin diyalektik sürecine vs vs bağımlı olduğunu anlayan özgürdür. Yani bu akılcı özgürlük onu nasıl zekâdan koruyabilir; bu özgürlük kavramı başka kavramlar karşısında ona nasıl serbestlik sağlayabilir? Ona herhangi bir biçimde rahatlama verebilecek bir şey söz konusu bile değildir.

İşte bunun için Mascolo geri çekilemez. Hep ileri gitmelidir. Sanki bisiklete biner gibi, eğer durursa düşer. Mascolo motorize olmuştur zaten, artık bir bisiklet değil, bir motosiklettir. Kolektif düşünce ve kolektif acılarla dolu, proletaryanın dinamiğiyle ileri doğru itilmektedir. Birikimin bitip tükenmez istifine dayalı kültürün ve uygarlığın itici gücüyle hareket etmiştir. Gücünün ötesinde hızlandırdığı kuşkunun onu durduracağını mı düşünüyorsunuz? Çok yanılıyorsunuz; o merkezini yitirmiş bir adam. Görevinin gücünün üstünde olması, bu yüce görevi yapabilmesi için kendini alt etmesi anlamına gelir. İşte bundan dolayı o, kendisi için bir araçtır, bundan dolayı Mascolo, Mascolo için zafer yolunda bir engeldir. İşte bunun için kitabı başkalarındansa kendisi için yazılmıştır: Mascolo burada, her şeyden önce dönüş yolunu keserek Mascolo'yu alt eder. İşte evrende, kendini mahmuzlayarak böyle hızlanır. Evren büyüdükçe uçsuz bucaksızlığının korkutucu akıcılığında daha az yakalanabilir oldukça, bu parmaklar, evreni daha bir mengene gibi kavrar. Çünkü bu insan, tüm öteki insanlar gibi sonsuz bir dünya arzular. Gelişimin, oluşumun, bağımlı hale getirmenin tüm diyalektiği, tek gerçek arzuyu, sonsuzluğa ulaşma arzusunu saklayan ince bir yalandır. Yeni bir biçim vermek için, biçimi yıkıyor –biçimsiz var olmak olanaksız– biçim ne olursa olsun onu seçtiğinde en üst sonuca ulaşmalıdır. Neden A diyor? Belli değil. Ama A dediyse B de demeli.

Çarşamba

Güneyden gelen rüzgâr ve bulut kümeleri tepeleri kuşatıyor. Tek başına dolaşan bir tavuk çimleri gagalıyor...

Somut bir adam olmak. Birey olmak. Tüm dünyayı değiştirmek için uğraşmamak, dünyayı doğamın elverdiği ölçüde değiştirmeye çalışarak yaşamak. Gereksinimlere, bireysel gereksinimlere uygun olarak gerçekleşmek.

O diğer düşünce, hani kolektif ve soyut olan düşünce ve İnsanlık önemli değil demek istemiyorum. Ama bir denge sağlanmalı. En çağdaş düşüncenin yönü, insanı yeniden keşfedecek olandır.

Cuma

Jeleński'nin, *Preuves*'de yayımlanan yazılarım hakkında Collector'un kısa yazısına yanıt verdiği mektubu *Wiadomośc*'ta yer alıyor. Benimle Pirandello (deformasyon sorunu) ve Sartre (*Ferdydurke*'de pek çok varoluşçuluk habercisi bulunabilir) arasında bir yakınlık olduğunu, Jeleński'ye tümüyle katılmama karşın Collector'un iddia ettiği gibi onlara ortak bir yanımın olmamasını yeğlerdim. Her şeye karşın kimseye benzememeyi yeğliyorum. Bu düşünce sanat ögelerinden birisi olsa, "aşk kutsaldır" ya da "yaşam güzeldir" gibi en sıradan düşünceden göz alıcı bir esine şaşırtıcı özgünlükteki bir güç çıksa bile bu böyle. Fikir nedir, hatta sanatta dünya vizyonu nedir? Tek başlarına bir şey ifade etmez bunlar. Yalnızca hissedildikleri ve ruhsal olarak tüketildikleri bağlamda, çıktıkları irtifada ve bu irtifadan yansıttıkları parlaklık ölçeğinde anlam kazanabilirler. Sanat eseri bir düşüncenin ya da bir keşfin meselesi değildir; binlerce küçük esinin oluşturduğu bir yaratıdır, kendi madeninde yaşayan ve buradan yeni mineraller çıkaran insanın yaratısıdır.

Ama Sartre ve Pirandello'dan başka nedenlerden dolayı da farklı olmayı arzulardım, yani sosyal ve dünyanın doğası bağlamında. Polonyalı yakınlığımızın özel koşullarında, "ünlü bir ismin" yardımıyla birisinin tutup da beni aşağılaması, Sartre'la şişerek acımayla "İşte Gombrowicz" demesi pek sık olur. Her zaman yalnızca bireysel sorunlardan söz edilen, insanlar arasında kendi kişiliğime bir yer bulmayı ve onu savunmayı arzuladığım bu özel gündükte böyle bir şeye onay veremem.

Ah dostum Jeleński!

En sonunda o taşradan, bekleme salonundan, kafesten çıkmak ve Polonyalı yani daha alt seviyede bir yazarlık olmamak, değil mi? Ama kendi anlamı ve hakkı olan bir fenomen olmak! Ortamımın öldürücü ikinci sınıflığını yıkmak ve en sonunda gerçekleşmek! Benim durumum dramatik, hatta diyebilirim ki umutsuz. Uzun zamandır "ünlü isimlerle" döşenmiş olan bu zihinlere zarifçe şunu

öneriyorum: Eğer gerçekten kesin olarak kendin olabiliyorsan, bir anlam ifade etmek için dünya çapında ünlü olmaya gerek yoktur. Ama benim ünlü olmamı istiyorlar, ancak o zaman beni kayda değer bulacak beni çözmeye çalışacaklar. Polonyalı dalgın duayenlere göre, Sartre'ın veya Pirandello'nun düşünceleriyle benimkiler arasında bir çakışma olması beni bitiriyor. Düşünüyor ki, açık kapıları sarsarak onlarla aynı şeyleri söylemek istiyorum; eğer başka bir şey diyorsam bu daha az yetenekli ve daha az önemli ve de daha bulanık olmamamdan kaynaklanıyor. Onlara göre örneğin benim pratik sonuçlarıyla birlikte biçim duygum “yeni değildir”, benim sanat eleştirimi, önceden tasarlanmamış bir dudak bükme, kötülük ve kapris olarak değerlendiriyorlar; züppe ukalalığıyla (çünkü züppe dediğin kişi kendi değerinden dolayı değil de değerli birini tanıdığı için ukaladır) benim tepkilerimin içsel mantığını kontrol etme yükünü yüklenmiyorlar, onların uşak ruhları benim ruhumu, bu beylerin ruhunun onurlu ama beceriksiz taklitçisi bir hizmetli gibi, ama almayı becerebilse büyülenmiş olacak.

Buna karşı ancak kendimi açığa çıkararak, durmaksızın kendimi betimleyerek savunabilirim. Kendimi öyle çok, öyle uzun betimlemeliyim ki, en budala uzman bile benim varlığımı fark etsin. Benim yöntemim şuna dayanıyor: Kişiliğim için insanlarla sürdürdüğüm savaş göstermek ve kendi benliğimi daha belirgin biçimde oluşturmak için benimle onlar arasında ortaya çıkan tüm kişisel acılardan yararlanmak.

Çağdaş düşüncenin en keskin, en aşırı heyecanıyla kendini Sartre'cılığa karşı betimlemek mi?

Ama daha kolay bir şey yok! Ben kör bir düşünceyim, orta sıcaklıktaki bir yaratığım, bir ölçüde gevşemiş bir ruhum... Gerilimi azaltan kişiyim. Hani reklama inanacak olursak, en aşırı ağrıyı bile ortadan kaldıran aspirin gibiyim.

Benim günlüğümü okurken nasıl bir izlenim ediniyorsunuz? Sandomierzli bir köylü gürül gürül bir fabrikaya girmiş de, sanki kendi tarlasında dolaşıyormuş gibi değil mi? İşte varoluşçuluğun üretildiği fırın, Sartre burada erimiş kurşundan kendi özgürlüğünü – sorumluluğunu hazırlıyor. Şurada, montaj hattının ve dişlilerin baş döndürücü hızının ortasına terleri damlayan binlerce işçinin, giderek keskinleşen elektromanyetik bıçağı, giderek sertleşen bir malzemede kullandıkları bir şiir atölyesi, burada da ideoloji, dünya görüşleri ve

inançlar kaynayan kazanlar var. İşte Katoliklik çukuru. Daha ilerde Marksizm'in demirhanesi, burada psikanaliz çekici, şurada Hegel'in artezyen kuyusu ve fenomenal makineleri, az uzakta gerçeküstücülüğün veya yararcılığın galvanik ve hidrolik kümeleri. Fabrika hızlı hızlı gürüldeyerek, vızıldayarak gitgide daha mükemmel aletler üretiyor da üretiyor; öyle ki, bu aletler üretimin daha iyi, daha hızlı ve daha çabuk olmasını sağlıyor, böylece her şey daha güçlü, daha şiddetli ve daha kusursuz bir hale geliyor. Bense bu ürünlerin ve makinelerin arasında düşünceli, üstelik ilgisiz bir havada, sanki köydeki meyve bahçemde geziyormuş gibi dolaşıyorum. Ara sıra şu ya da bu ürünü (armut veya erik gibi) tadarak, "Hmm... hmm... Bu benim için biraz sert", ya da "Benim ölçülerime göre bu epey fazla" veya "Bunun cehenneme kadar yolu var, rahatsız, çok çetin", belki de "Ha, bu kadar ateşli olmasaydı bunca kötü olmazdı" diyorum!

İşçiler beni kaçamak ve isteksiz bakışlarla kuşatıyorlar. İşte ürünlerin arasındaki tüketicici!

Cumartesi

Evet! Keskin, akıllı, yetişkin olmak, "sanatçı", "düşünür", üslupçu" olmak; ama yalnızca bir dereceye kadar, asla çok olmamak. Bu "asla çok olmamaktan" çok, çok, çok yoğun güçlerle eşit güç çıkarmak. Tüm devasa olayları kendi insan ölçeğinde korumaya çalışmak. İnsan kültürde köylülükten, Polonyalı olmaktan, daha fazla bir şey olmaz. Hatta köylü Polonyalı olmak buna çok fazla gelir. Özgür olmak ama özgürlük içinde bile aşırıya kaçmamak.

İşte tüm zorluk burada.

Diyelim ki saf bir barbar, mutlak biçimde anarşist, tümüyle ilkel veya ideal bir köylü veya klasik Polonyalı olarak kültüre girseydim, buna hepiniz hemen alkış tutabilirdiniz. Saf bir durumda ilkelliğin hiç de kötü bir üreticisi olmadığım konusunda onay verebilirdiniz.

Ama o zaman ben de diğerleri gibi bir üretici olurdum, hani diğerleri gibi, hani ürünün kendilerinden daha önemli olduğunu düşünenler gibi. Üslubun bakış açısıyla, saf olan ne varsa basmakalıptır.

Bana göre, kültürdeki gerçek savaşım (ki bunun hakkında çok az şey duyulmuştur), düşman gerçeklerle farklı yaşam biçimleri arasında meydana gelmez. Bir komünistin dünya görüşü, bir Katolik'in görüşüyle çatışırsa, burada iki dünya görüşü var demek-

tir. Kültür-yabanilik, bilgi-bilgisizlik, aydınlık-karanlık gibi anti-nomlar da önemli değildir. Elbette ki bunların birbirlerini karşılıklı tamamlayarak ortak bir oyuna giren olaylar olduğunu da söylemek mümkün. En önemli, en şiddetli, en iyileşmez anlaşmazlık iki asal mücadelemizle içimizde srdrlendir: Birincisi biçim, şekil, belirleme arzusu, öbürü biçimin karşısında savunan, şekle girmeyi istemeyen duygu. İnsan yle yapılmış ki, sürekli kendini belirlemek ve sürekli kendini tanımlamaktan kaçınmak zorunda. Gerçekçilik kendinin bir biçim içine kapatılmasına izin veren bir şey değildir. Biçim yaşamın varlığıyla uyumsuzdur. Ancak biçimin bu yetersizliğini belirlemek isteyen düşüncenin tümü yine biçime dönüşür, böylece yalnızca biçime ulaşma arzumuzu onaylamış olur.

Demek ki, tüm diyalektiğimiz –felsefi ve etik– biçimsizlik olarak adlandırılan, ne karanlık ne aydınlık olan, ama tüm mayaların, düzensizliklerin saf olmayışın ve rastlantısallığın karışımı olarak ortaya çıkan ölçüsüzlük fonunda meydana gelir. Sartre’ın karşıtı rahip değildir. O bir değirmenci, eczacı, eczacının çocuğu, marangozun karısıdır, onlar orta düzey vatandaşlardır, biçimlenmemiş, değersiz, her zaman n görülmeyen ve sürpriz olan bir düzeye aittirler. İşte Sartre kendi karşıtını, “tam Sartre olmayan” diye adlandırılabilir bu düzeyde bulur. Onların savları, varoluşu sarmaya yetkin olan ne bir düşünce ne de bir biçimdir, bu sav her şeyi kapsadıka, daha da fazla yalancı olur.

Kendimi fazla mı abartıyorum? Kuřku götüren kendi edinimlerini yorumlayanın bu minnetsiz ve tehlikeli rolünü, rolünü başkasına vermeyi yeğlerdim; ama sorun řu ki, bulunduğum řu durumda kimse bunu benim yerime yapmaz. Hatta paha biçilmez savunucum Jeleński bile. řu biçim sorunu daha hissedilir olsun diye, kendi apımda hayli yol katettiğime inanıyorum.

Eserlerimde biçimin zorba yatağında gerilmiş insanı gösterdim, bu adamın biçime karşı açlığını ve ona girmek için gösterdiği isteksizliği anlatan özel bir dil buldum. Özel bir açıdan, bu adamla biçimi arasındaki mesafeyi gün ışığına çıkarmaya çalıştım. Galiba biçimin bizlerin arasında nasıl oluştuğunu, nasıl yaratıldığını sıkıcı olmayan, hatta eğlenceli bir biçimde, yani insani, canlı bir biçimde gösterdim. İnsanlar için çok önemli olan bu “insanlararası” katmanı yüzeye çıkardım ve karakterine yaratıcı g ekledim. Sanatta, gerçek afetin doğa değil insan olduğunu düşünen görüşe, yani insanın

yalnızca insanlar arasında bulunduğuna değil, insanlarla dolup onlarla esinlendiğine, öteki yazarlardan belki de daha yakınım..

İnsanın son referans noktasının, başka bir mutlak değer değil, ama yine insan olduğunu göstermeye çalıştım. Resmi olmayan hatta yasal olmayan mitolojinin yaratıldığı, kendisine âşık yeniyetmeliğin en zor krallığına ulaşmaya çabaladım. İnsanlıkta saklı kalmış çekinceli güçlerin gücünü ve aşağıda olanın, yukarıda bulanın üstüne yıkıldığı o vahşetin şiirini vurguladım.

Aynı zamanda bu deneyim alanını kendiminkiyle –Polonya’yla– bağladım ve Polonyalı entelijensiyanın kulağına, onun gerçek görevinin biçim yaratmakta Batı’yla rekabete girmek değil insanın biçimle, buna bağlı olarak kültürle ilişkisini açığa çıkarmak olduğunu fısıldadım. Çünkü biz bu biçimde daha güçlü, daha bağımsız ve daha etkin olacağız.

Galiba, kendi örneğimde şu olumsuzlukları, yani biçimsizliği, gelişmemişiği, yeniyetmeliği kendine söylemenin zayıflık değil güçlenme olduğunu, hatta yaşamsallığın ve gelişmenin dölütü haline geldiğini – sanatta olduğu gibi biçime öteki (diyebilirim ki isteksiz ve önemsemez) yaklaşımın sanatsal ifadenin araçlarının yenilenmesini ve genişlemesini sağlayabileceğini göstermeyi başardım. Olabilecek her yerde, insanın kendi yaratılarından daha üstün olduğunu ilan ederek zavallı ruhumuzun en çok gereksindiği özgürlüğe kavuştum.

Siz uzmanlar, bu kadar dar görüşlü müsünüz ki, her şeyi böyle gözünüze sokmam gerekiyor? Hiçbir şeyi anlamayacak durumda mısınız? Böyle bilginler arasındayken, sanki kümese girmişim gibi hissettiğime yemin edebilirim. Beni gagalamayı kesin. Oramı buramı yolmayı kesin. Gıdaklamayı, gaklamayı kesin! Hindi gibi kabara kabara bu düşüncenin çoktandır bilindiğini, söylendiğini dillendirmeyi kesin; kimseyle hiç duyulmamış bir fikir ortaya koyacağıma dair bir anlaşma imzalamadım ben. Soluk aldığımız havada gezen fikirler benim içimde yinelenmez, Gombrowiczvari bir anlamla bağlanırlar ki, o anlamın ta kendisi benim zaten.

Salı

La Falda.

Cordoba dağlarındaki bir kaplıca. Eden avenida’da bulunan kafelerde hanımlar ve beyler masalara oturmuş *refrescos* içerlerken,

ağaçlara bağlı eşekler, bağlandıkları ipleri dişliyor ve hoparlörden *La Traviata*'nın üçüncü perdesindeki uvertür yayılıyor.

Bunda olağanüstü bir şey yok. Ama benim için burası düşlerde görünen yüzlere benziyor –birleşmiş yüzler– iki ayrı suratın birleşmesiyle olmuş ürkütücü yüzler, karşılıklı birbirlerini maskeleyerek üst üste geçiyorlar. Buradan her yönden bana ağır bir sır gizleyen İkilik bakıyor. Her şey on yıl önce de buraya geldiğim için böyle.

Şimdi şunu görüyorum.

O zamanlar Arjantin'de işsiz, desteksiz, boşluğa asılmış, bir ay sonra ne yapacağımı göremeyen ben, geleceğin bende uyandırdığı ve bazen hastalıklı bir hale erişen merakla acaba bana on sene sonra ne olacak diye kendime sormuştum.

Perde açıldı. Kendimi o sokaktaki bir kafede görüyorum; evet, masada oturan benim on sene sonraki halim. Ellerimi masaya dayamışım karşıdaki eve bakıyorum. Garsonu yanıma çağırıyorum ve *un cortado* rica ediyorum. Parmaklarımla masada trampet çalıyorum. Ama her şeyde, on sene öncekiyle ilişkilendirilmiş gizli bir bilgi karakteri var, onun tarafından görülüyormuşum gibi davranıyor. Ama aynı zamanda ben de onun burada oturduğunu (belki de aynı masaya) görüyorum. İşte gerçeğin patladığı bu ikili bakışın dayanılmazlığı ve korkunçluğu buradan geliyor, sanki kendi gözlerime bakıyor gibiyim.

Hoparlörden *La Traviata*'nın üçüncü perdesi yayılıyor.

Çarşamba

Miłosz: *La prise du pouvoir*.

Çok güçlü bir kitap. Miłosz benim için bir deneyim. Fırtınanın ıslattığı tek sığınmacı yazar. Başkaları değil. Gerçekten de yağmur altındaydı hepsi, ama şemsiyeyle. Miłosz ise iliklerine kadar ıslanmıştı; sonunda kasırğa üzerindeki giysileri de yırttı aldı, çıplak kaldı. Edebin korunmasına sevinin! En azından içinizden biri çıplak. Geri kalan sizler, pantolonlarınız, değişik modellerdeki ceketleriniz, kravatlarınız, mendillerinizle edepsizsiniz. Ne ayıp!

Aramızda yeteneksizlik gibi bir sorun yok; örneğin Jozef Mackiewicz'in *Dostum Flor* başlıklı romanı çok çekici, Straszewicz ise bir gülmece çağlayanı gibi fışkırıyor. Ama hiçbirisi yeterli derecede

mahrem değil. Miłosz biliyor. Miłosz baktı ve anladı; fırtınanın aydınlığında bir şeyler görüldü ona... Zamanımızın Medusa'sı belki. Onun bakışlarıyla ezildi Miłosz, harap oldu.

Harap mı oldu? Belki de fazlasıyla. Sırdaş mı? Belki de aşırı ya da daha doğrusu sırdaşlığı çok mu edilgen? Kendi zamanına kulak vermek mi? Evet. Ama zamana teslim olmak değil. Onun bu zamana kadar yazdığı eserleri bazında bunu söylemek zor; düzyazıları *Tutsak Edilmiş Akıl*⁴⁴ ve *La prise du pouvoir* ile birlikte *Gün Işığı*⁴⁵ başlıklı şiir kitabından söz ediyorum. Bunların konuları özeldir; bir dönemin yinelenmesi, tanıklığı ve uyarısıdır bu konu. Ama Miłosz'un Tarihin yalnızca kendisine konu vermesine değil, bir de tutum dayatmasına izin verdiğini hissediyorum; bu tutumu yıkılmış bir adamın tutumu olarak adlandırabilirdim sanki.

Peki, Miłosz savaşıyor mu? Evet, savaşıyor, ama yalnızca rakibinin izin verdiği araçlarla; sanki komünizme inanıyormuş, ezilmiş bir entelektüelmiş ve ezilmiş bir entelektüel olarak son kahraman savaşına katılmış biri gibi gözüküyor. Kendi çıplaklığının acısına meftun olmuş bu dilenci, iflasa batmış bu müflis, etkin bir direnç için var olan olasılıkları galiba gönüllü olarak sınırlandırıyor. Miłosz'un hatası –kanımca bu yaygın bir hata– kendisini, betimlediği yoksulluğa indirgemesine dayanıyor. Boş laftan korkup lükse karşı olan tüm haklarını reddederek, o, Miłosz, şanssızlıkta kardeşlerine sadık ve dürüst kalarak onlar gibi yoksul olmak istiyor. Ama böylesi bir niyet sanatçıya uygun değildir, çünkü onun etkinliğine uymaz da ondan. Ne de olsa sanat lüktür, özgürlüktür, eğlencedir, düştür, güçtür; sanat yoksulluktan değil, varıllıktan çıkar, arabaya koşu- luyken değil, onun üstündeyken doğar. Sanat bazen eli böğründe kalsa bile, içinde bir zafer taşır. Hegel mi? Hegel'in bizimle ortak fazla yönü yok, çünkü biz dansız. Yoksullaşmaya izin vermeyen bir insan Marksizm'in eserine başka bir şaşırtıcı eserle, yaşamın öngörülmez yeni varıllığıyla yanıt verir. Acaba Miłosz kendisini bağlayan diyalektikten kurtulmak için yeterli bir çaba gösterdi mi?

Eğer göstermediyse, biliyorum ki bu güçsüzlükten değil, ama sadakatin büyük ölçüde olmasından ileri geliyor. Ama yetenek sadık olmamalı. Sadakat sınırlamadır, oysa yetenek sınırsızlığı arzular. Eğer Kolomb yumurtaya sadık olsaydı, Amerika'yı keşfedemez-

44 Znielowny Umysł (ç. n.)

45 Światło dzienne (ç. n.)

di. Daha pek çok keşfedilmemiş Amerika bulunmakta. Diyarların sonunda değiliz.

İşte Miłosz'u okurken böyle bir diyalog sürdürüyorum, ama biliyorum ki o biraz sabırsızdır. Bu kitaplar yeni gerçeklerin müjdecisi; amaçları –ki bu çok önemlidir– bizi tarihle kaynaştırmaktır. Dönüşüm –ki bu sanatın anahtar sözcüğüdür– daha sonra olacaktır.

Cuma

Banderita'nın ayaklarına uzanan akarsuyun kuru yatağında yürürken benimle birlikte geziye çıkan ikiz çocukları anımsıyorum (çünkü La Falda benim klavyemde unutulmuş melodileri çalan bir el). Böyle yüce bir şey yok. Bir vahiy sanki. Yaradan'ın esin verici ve eğlenceli bir şakası! On altı yaşındaki iki delikanlı, birbirlerine öyle benziyorlardı ki, onları gülen gözleri ve o kocaman *cowboy* şapkalarıyla asla ayırt edemiyordum. Bir orada bir buradaydılar, biri diğerinden biraz uzaktaydı, tıpatıp benzer olmaları bu etkiyi öyle güçlendiriyordu ki, tüysüz birer yeniyetme olmalarına karşın tüm boşluğu dolduran bir güce sahipmiş gibi görünüyorlardı ve oyunları dağlardan yansıyor. Bu ikizlerde her şey dâhice ve şaşırtıcıdır, şakacı ve muhteşemdir, önemli ve açıktır, çünkü bir yerlerde ikizlerden birisi, tıpatıp aynısının yanında pusuya yatmıştır.

İşte eskiden bana bahsedilen bu görüntünün kutsallığını ve değerini düşünerek, Eden Caddesi'ne dönüyorum. O sırada birisi kolumdan yakalıyor: “Witoldo!” diyor. Bir bakıyorum ikizlerden biri bu, ama bıyıklı! Biraz da zayıfça. Ha, ikiz dedim, ama ikiz değil! Eski ikizinden kurtulmuş ikiz.

Yanında genç bir kadın ve iki küçük çocuk.

İkiz: “Bu benim karım” dedi.

Hemen sonra biraz uzakta ikinci ikizi gördüm; onun da bıyıkları, karısı ve çocuğu var.

Perşembe

Toronto'dan Bayan Irena G., *Wiadomość*'un redaktörüne çabucak bir mektup yazmıştı. Bu o kadar güzel bir eser ki *Wiadomość*'un okuyucu mektuplarından oluşan olağanüstü koleksiyonda öbürlerinden farklı duruyor.

“1946’dan beri –okuyoruz– hobim, tanıdıklarımın kâhinlerle ilişkilerini özenle incelemektir.”

Bayan G. tanıdıklarının kâhinlerle ilişkisini inceleyip şu sonuca varıyor:

“Her şeye rağmen, yazarın büyüklüğüne *Vox Populi* karar verir. Bir oyunun dâhice olduğuna dair yüz tane eleştirmen bağırırsın isterse, salon boşsa oyun afişi aşağı iner.”

Bayan G. bu gerçeği keşfetmekle kalmıyor, neden onun yaygın olarak bilinmediğini de açıklıyor.

“Şaşıların demagoji yönetmelerine boyun eğen şaşılar ve bir avuç züppe çılgın kediler gibi cıyaklıyorlar, çünkü onların *Vox Populileri*, bu entelektüel kalabalık, bu en yüksek yetkililer onları sanatın sarayına salmıyorlar.”

Ama bu şaşılar, entelektüel kalabalığın en yüksek yetkilileri, ek olarak da sarayının bekçileri adına konuşan Bayan G’yi öfkeliendiriyorlar.

“Sakatlar rahatsız etmezler. Sakatlar merhamet uyandırırılar.”

En çok da Yunan usulü bitiş hoşuma gitti:

“İt ürür kervan yürür. *Vox Populi* tarafından güdülen o eşsiz, Hellen kervanı.”

Çarşamba

Kafka’nın *Günlükler*’i. Bununla bağlantılı biçimde, Gide’in sahne versiyonuyla karşılaştırarak yine *Dava*’ya göz gezdiriyorum. Ama bu kez bu kitabı doğru dürüst okumayı beceremedim. Talmud’un bulutlarını delip geçen dâhice metaforun güneşiyle gözlerim kamaşıyor, ama sayfa sayfa okumak gücümün üstünde.

Günün birinde yüzyılımızda bunca büyük sanatçının okunamayan bu eserleri neden yazdıkları anlaşılacak elbette. Tabii bir de nasıl olup da bu okunamayan ve okunmayan kitapların yüzyılımızı etkilediği ve nasıl bunca ünlü olduğunu da anlayacağız. Beni çok sıktıkları için okuduğum pek çok kitabı gerçek bir hayranlık ve yalansız bir saygıyla yarım bırakmak zorunda kaldım. Bir gün belki, okuyucuyla sanatçı arasında yapılan hangi yanlış evlilikten, artistik cinsel çekicilikten yoksun bu eserlerin doğduğu ortaya çıkacak. Ne rezalet! Bazen biz yazarların arasında yapıtları bozan, tümüyle anonim olduğu için kendimizi ona karşı savunmayı bece-

remediğimiz bir aptallığın yaşadığı izlenimine kapılıyorum. Kimi zaman absürd, bacaklarını ayırmış bir bakirenin utanmazlığı ile çıkıverir ortaya; işte birkaç gün önce başıma böyle bir şey geldi. Bir barda oturuyorum. Şilili şair Pablo De Rokha'nın basılmış şiir kitabını –küçük bir bavul büyüklüğünde– göstermek için yanıma bir Arjantinli geldi. Bavul gibi şeye bakıyorum. Açıyorum. İçinde sanatçının dört, karısının (o da şair) üç fotoğrafı var. Ayrıca elyazmalarının kopyaları, sanatçının “bu şiirleri Şili halkına adadığını” (ya da ona benzer bir şey) söyleyen önsözü ve pek çok başka ek de bulunuyor. Yirmi otuz sayfa atlayıp okumaya devam ediyorum:

“Suçlu yüzler soluk üçgenlere bağıyorlar.”

“Güneş sistemi içinde güçle çınlayan güneş, yıldırım dolu çöp arabası.”

“Günlük kasırga içinde, savaş fırtınası alacakaranlığına gök gü-rültüsünü iletiyor.”

Belki de tam olarak böyle değil, ama görüldüğü üzere iyi gibi, hiç de fena bir klase sahip değil. Fakat...

Arjantinli “Büyük bir şair” diyor.

Yanıt vermiyorum. Sıfır. Kucağımdaki bu kocaman ciltle, bu devasa nesneyle duruyorum... Maddenin büyüklüğü beni kocaman bir pabuç gibi eziyor. Üstelik biliyorum ki, yanıt verecek olsam, söylemek istediğimi söyleyecek olsam bana şiiri anlamadığımı, Şili ruhuna sızamadığımı, metaforları hissetmediğimi, sözcüğün yeraltı titreşimlerini yakalayamadığımı söyleyecek. Böylece ben de okuyacağımı söyleyip kitabı yüklenerek eve geldim ve bir köşeye koydum. Birkaç gün içinde okuyup Arjantinliye geri vermem gerekiyordu. Bu devasa nesne benim ulaşabilme alanım içinde oldukça, usta De Rokha'yı göklere çıkararak ebedi bir biçimde övmek için, evrendeki tüm benzer durumlardaki başka hamallar tarafından kekelenecek sözlerle bağlanan birkaç söz kekelemem gerektiği sonucuna da varmıştım, amin.

Evet, evet... Ama De Rokha'nın kitabı edebiyatın gizli utancı olan mikrobun büyütülmüş karikatürüydü, öyle ki artık ne cezbedecek ne de baştan çıkaracaktı. Vah zavallılar! Artık kimse sizi sevmiyor! Kimsenin hoşuna gitmiyorsunuz! Kimseyi cebzetmiyorsunuz! Sadece saygı görüyorsunuz – o kadar...

İnsan Ruhunun yetkinliğinin, Sanatın büyüklüğünün tanıkları-sınız ama insanlar sizi sevmiyor.

Çağdaş eleştirinin yeterli derecede entelektüel birikimden ve en zor görevi yapacak güçten yoksun olduğu gerçeği durumu zorlaştırıyor. En zor görev şu biçimde yapılır: Temel ve sonsuz biçimde güncel olan, ancak sırf çok basit ve kolay oldukları için aramızda ölüyor gibi görünen sorunlara dönmek gerek. Eleştiri, bugün bizi yöneten ve onun sayesinde edebi açıdan daha iyi kitapların çıktığı mükemmelleşmeye –absürde kadar mükemmelleşmeye– yetkindir yalnızca. Bu beyler bu sisteme dokunmaya asla cesaret edemezler, bu onların kapasitelerini de aşar zaten. Çünkü edebiyatın bu ve başka özellikleri, sanatçıyla öteki insanlar arasındaki bağların sonucudur. Şarkıcının başka türlü okumasını istiyorsanız onu başka kişilerle ilişkilendirmelisiniz, onu başkasına ve bir başka türlü âşık etmelisiniz. Üslupların birleşimi tükenmez, ama sonucunda hepsi kişilerin birleşimidir; insan tarafından büyülenen insanın büyülenmesidir. Edebiyat ne yazık ki, birbirlerine âşık ve birbirlerini onaylayan bu zarif ve yaşlı beyefendilerin aşk hikâyesi olarak kalıyor. Cesaret! Kırın bu kısırdöngüyü, yeni esinlerin peşine düşün, o küçük çocuğun, yarım akıllının, o bebenin sizi evcilleştirmesine izin verin, başka koşullardaki insanlarla bağlantı kurun!

Bugüne kadar, yalnızca Marksizm, yazarı proletaryaya muhatap ederek, yazarın durumunda bir reform yapmayı becerdi. Ancak gerçekte onu, tarihteki en sıkıcı eserlerden çıkan kurama ve bürokrasiye muhatap etmiş oluyor. Hayır. O biber gibi kurumuş, kavrulmuş savlarınızla bunu yapamayacaksınız. Sizi sizden çıkarması için, daha aşağı tabakalardan gelen gençleştirici ve büyülü bir dalgaya gerek var. Daha aşağıyla gerçekten seviştiğinizde onun hoşuna gitmeye başlayacaksınız. Hatta daha aşağı kardeşlerinize duyduğunuz aşk daha zor olsa bile artık âşık olunan, açıkça sevilen olacak, yalnız kalmayacaksınız.

Perşembe

Zbyszewski *Kultura*'daki makalesinde Polonya edebiyatının dünya pazarında şanssız bulunmadığını, çünkü Polonya yaşamının ilgi uyandıracak kadar güçlü olmadığını yazıyor. Gazeteci bakış açısından fena yazılmamış bir makale bu. Ama sanatsal bakış açısından nasıl da iğrenç. Ben Zbyszewski'ye dağ kavramının düz olması yüzünden kızgınım. O doruğa gazeteci teklifsizliğiyle, akılcılığımızın son deminden kaynaklanan pratik "ayıklıkla" tırmanıyor. Bu makalede edebiyattan, "reklam" ve "propaganda" isteyen bir "ürünmüş" gibi söz ediyor, okuyuculara bel bağlıyor ve yayıncı arıyor. Bu dille yazılmış beş yıllık kalkınma planlarına lanet olsun! Daha önce de Zbyszewski sıradanlaştıran bir buluşu usta bir şekilde ateşini esirgmeden savunmuştu: Edebiyatın ev işlerindeki kriz nedeniyle şansız kalmadığını, çünkü ev işlerinde yardım alamayan hanımların okumaya vakitleri olmadığını söylemişti. Belki de öyle, ama bu gerçekçilik çok fazla mutfakçı değil mi? Edebiyat sorununa bu biçimde yaklaşmak, edebiyatın neden şansız olmadığı sorusunun yanıtını vermiyor mu? Hayır, dünya için konumuzun daha egzotik olmasından dolayı değil bu. Konuyu değiştirip daha iyi bir hale getirmek olası... Ama bizlerin edebiyatı, ya romantizmin tepelerinde ya da ev işleriyle bir ayıklığın düzlüğünde ve *tertium non datur*⁴⁶ durumunda görüşümüzü değiştirmemiz zor. Ya kutsallık, görev, vahiy – ya da okuyucular, ödüller, yayıncılar. Sarhoşken uluyuz, ama ayıklığımız mutfak ölçeğinde, ululuğu ayıklıkla buluşturmak ise söz konusu bile değil. Bir profesör eşinin bu makaleden büyüldüğünü duydum. Neden olmasın! Ne de olsa bizim bunca dehamıza karşın tanınmıyor olma nedenimizi açıklıyor – tabii bu açıklama aynı zamanda deha eksikliğimiz ve sıradanlığımız ölçeğinde oluyor.

Dün Teodolina'da üç adam (biris tıraşlı, öteki bıyıklı, üçün-

46 (Lat.) Üçüncü yol yok. (ç. n.)

cüsü sakallı), Uzakdoğu'daki politik durum hakkında anlaşılmadıkları için çok şaşırmışlardı. Ben de onlara dedim ki: "Sizin konuşabildiğinize şaşıyorum. Her biriniz insan yüzü için değişik bir çözüm sunuyor ve değişik insan anlayışını kişileştiriyorsunuz. Eğer, sakallı olmak uygun düşünüyorsa, tıraşlı veya bıyıklı olmak canavarlıktır, soytarılıktır, yozlaşmışlıktır dolayısıyla absürddür; yok eğer tıraşlı olmak adamlıksa, canavarlık, alçaklık, saçmalık ve domuzluk sakaldadır.

Davranın! Ne duruyorsunuz? Dövüşe başlayın!"

Claudel'le Gide'in mektuplaşması – tiyatro resmen! Birkaç yıl içinde ne kadar da bozuldu! İnançsızla inançlı birisi arasındaki diyalog komik değildir, ama o frakçık yok mu? Muhteşem bir Fransız *mondalite* frakı, öyle ki her şey edebi olarak pürüzsüzleştirilmiş. Çıplak Maya ve giysili Maya, Monsieur Gide ve Monsieur Claudel arasındaki Tanrı. Ve bu rafinelğin naifliği. *Quelle délicatesse des sentiments!* Bu mektuplaşmanın esas yazarı ev işleri, Bu Zbyszewski için gerçekten de önemli. Çünkü tüm bu incelik daha aşağı insanlar tarafından özene bezene korunuyor, bu yüksek seviyeli diyalogun kökleri halkta, ama sanki köklerini unutuyor ve sanki kendi yaşamını sürdürüyormuş gibi sağa sola savruluyor. Yani temelinde, üstün doğru olan daha alt seviyedeki doğruya bağlanmanın gerekliliği, yeniden ortaya çıkıyor.

Zosia benim halımı iç edip odasını süsledi. İş üç yüz pezo ödemeye gelince acelesi yok diyor. Arkadaşları Goska ve Hala her zamanki gibi, hiç de zamanları olmamasına karşın onu pohpohladılar.

Concreto-Invencion adlı genç şairler grubunun (belki de Madi grubu) her hafta toplandıkları kafeye gitmiştim. Masada on şair oturmuş bağıra çağıra yoğun biçimde tartışıyorlardı. Ama bu kafe çok korkunç bir akustik var – hiçbir şey duyulmuyor. Ben de onlara "başka bir kafeye gidilse daha iyi olmaz mı?" dedim. Ama sözlerim uğultu içinde eridi gitti. Ben de bir kere, sonra bir kere daha bağırdım; ta ki, onların da birbirlerine bağırdıklarını ama birinin ötekini duymadığını anlayana kadar yanımda oturanların kulaklarına bağırdım durdum. Şu şair milleti garip. Her hafta, başka bir yere gitmek konusunda anlaşmayı engellemek için aynı yerde toplanıp durmak...

Ernesto Sabato'yla (Arjantinli yazar) "Helvetico" barındayız. Yazarlığın yanı sıra özel bir kursta felsefe öğreten Sabato bana yönteminin sırrını açıklıyor. Diyor ki: "*Hay que golpear*" (vurmak gerek). Onları alıstıkları gerçekten koparmalı ve sanki her şeye ilk kez bakıyorlarmış gibi hissettirmeli. Bu yeni görülen dünyada tümüyle çaresiz kaldıklarında huzursuzluk onları çözüm aramaya itecektir ve öğretmene döneceklerdir... Ama her şeyi yıkmak, bir tehdit ortamı oluşturmak gerek...

Doğru. Çünkü bilgi, matematiğin kesinliğinden sanatın belirsizliğine kadar, ne olursa olsun ruhları sakinleştirmek için değil, titreşim ve gerginlik yaratmak için vardır.

Cumartesi

Tuwim'in ölümü. Ölüm ilanlarını hayal edebiliyorum. Ama ben burada özel olarak şöyle yazabilirim: Polonya'nın en büyük çağdaş şairi öldü. En büyük mü? Kuşkusuz. Büyük mü yoksa? Hmın...

Bize hiçbir şey vermedi, hiçbir şey keşfetmedi, hiçbir gizi açığa kavuşturmadı, elimize hiçbir anahtar vermedi. Ama sarstı, fışkırdı, "şiirsel sözün" büyüyle göz kamaştırdı. Sözel bir lüks yayan şiirsel arpın şehvetli titreşimi, ilkel halkların sanattaki en büyük amaçlarıdır; yani o, bize saygınlık getirmeyen, hatta biraz olsun maskemizi düşüren bir şairdi. Tuwim'in her şiiri için "harika" diyebiliriz, ne ki Tuwim dünya şiirine ne katmıştır gibi bir soruya verecek yanıtımız yok, işte utanç bundan kaynaklanıyor. Çünkü Tuwim, Tuwim olarak var olmayan bir kişilik. Arpı olmayan bir arpçı.

Merak ediyorum acaba bu ölüm ilanlarını yazanlar bu gerçeği gösterebilecekler mi? Düşünüyorum da onlar daha çok, ihanetten kaynaklanan gözyaşlarıyla o sağlıklı geleneksel şiir üslubuna tutunacaklardır. Bizim şiirsel duygumuz biraz ilkel daha çoksa mekaniktir, ama onun hakkındaki konuşmalarımızı – şiirsel tondaki, sahte bir şiirsel duygusallık ve aynı biçimdeki sahte şiirsel heyecanla dolu nağmeler ve titremeler içeren o konuşmalarımızı büyük bir mükemmelliğe götürmüşüzdür. Bu tür cenazeye mükemmel uyar, yani sanırım bu vesileyle harekete geçecektir.

Bana göre Polonya şiiri (belki de genel olarak şiir) şu üç korunç kalıbı yıkmadıkça yerinden kıpırdıyamaz: 1. Şiirin görevi; 2. Şiirsel ton; 3. Şiirsel biçim. İstedığınızı yapınız. Kapılardan, pencerelerden çıkmaya çalışınız; siz içeride oldukça kimse sizi kurtaramaz.

Cuma

Leylek Yuvalarından Gelen Turistler.

Straszewicz bir mülkün beyi, valiyle eşit haklara sahip, Polonyalıları özgü pek çok şey taşıyan birisidir; Rej'in ve Potocki'nin soyundan gelmiştir, Sienkiewicz'in torunudur, hatta pek çok hayran çevresi içinde güven uyandıran Wiech'in soyundan bir kuzenidir. Straszewicz, pek çok şeyin yanı sıra Polonyalı olmanın karikatüristi olmakla beraber, tüm o eski tatlılara, eski bayrağa, eski duygusal soy-luluğa karşın, bizimdir, bizdendir. Tabii, hemen hemen... Neredeyse. Yalnızca neredeyse, çünkü Straszewicz'de her şey "işlevseldir". Straszewicz, temelinden sökülmüş, boşlukta parlayan ve itici bir güçle etkinleşen dünyanın Polonya'sıdır. Zaten gecikmiş midir peki?

Hayır! Gülmece... Gülmece... Eğer Straszewicz gülmededen yoksun kalsa, tümüyle olanaksız olurdu, ruhsal ve zihinsel anlamda, var olan gerçekte miskin olurdu, tıpkı...

Şey, niye isimleri vermeli, nerdeyse herkes değil mi? Ama gülmece her şeyi tersyüz eder, öyle ki gerçek bir gülmece yalnızca ustası olduğu şey olamaz; aynı zamanda hem olduğu hem de olmadığı şeydir. "Saç lülesini geri attı. Lüle yine öne düştü"⁴⁷ yazan el, Gogol'un inatçı elidir ve onun dokunuşları altında Straszewicz, anti-Straszewicz haline gelir; bu tezin sentezi ve antitezi bize süper Straszewicz'i veya henüz Straszewicz olmuş, ama artık Straszewicz'i hızla geçmiş bir Straszewicz'i verir. Bundan şu dersi çıkarıyoruz: Yıkıcı şartlar bizi içimize dönmeye zorladığında, gülmece tek sığınağımız oluyor. Bizi bizden kurtarıyor ve insanlığımızın kabuğumuzdaki acılı değişimden bağımsız olarak sürmesini sağlıyor.

Hiçbir ulus, bizim şu anda ihtiyacımız olduğundan daha fazla gülmeyi gereksinmemiştir. Ve hiçbir ulus gülmenin kurtarıcı rolünü daha az anlamamıştır.

47 Straszewicz'in *Leylek Yuvalarından Gelen Turistler* başlıklı eserinde yer alan bir tümce. Gombrowicz, burada, yazarın Gogol'den esinlendiğini düşünüyor. (ç. n.)

Ama bugünkü gülüşümüz artık dizginlenemez, otomatik bir gülüş olmamalı – bu gülüş tasarlanmış, bu gülmece soğukkanlı bir biçimde ve ciddiyetle uygulanmış olmalı, en ciddi şekilde trajedimize uygulanan bir gülüş olmalı. Straszewicz’in yaptığından daha geniş bir ölçekte olmalı. Korkunç gereksinimler tarafından dikte ettirilen bu gülüş yalnızca düşmanların dünyasını değil, her şeyden önce bizim kendimizin ve en sevgili şeylerimizin dünyasını da kuşatmalı.

Leylek Yuvasından Gelen Turistler’in yazarı, *Atlantik Ötesi*’yle ilgili bir makalesinde bana kanca takmış. Yanıtımı kısaca burada vereceğim, çünkü öteki açıklamalarımın tonunu ayarlıyor. On dört yıllık bir aradan sonra Polonya basınına yaptığım ilk çıkışlardan birisi bu. Yeniden anadilimde doğarken, duruma şöyle bir göz atıyorum ve fark ediyorum ki aşağıya doğru inişe geçmiş. Ülkede edebiyatın ağzının burnunun dağılmış olması, göçmen edebiyatında da “hizmet için uygun” olması; ideallere, anayurda, okuyuculara, yani kendi haklarından ve amaçlarından başka her şeye hizmet etmeye uygunluktan söz ediyorum. Ben de buna karşı bir asker olarak değil ama bir sivil olarak karşı koymaya karar verdim.

İşte ben de “Straszewicz’deki Marjinal Düşünceler” başlıklı bir yazı yazdım:

Risum teneatis kısa bir süre önce çıktı, artık buna yanıt vermem gerek. Halk acaba bu polemiklerden sıkılmıyor mu? Bizim edebi basının tonu fazlaca teklifsiz değil mi?

Edebiyatçıların kendileri hakkında yazmaları ve kendi aralarında tartışmaları, bu kişilerin daha yüksek sorunlar ve genel problemlere giden köprü oluşturması koşuluyla bana kötü gelmiyor.

O, Straszewicz, erdemli bir alçakgönüllülükle boyun eğerken sanki ben “yetenek”le şişmiş bir kendini beğenmişim gibi görünebilir. Ama tam tersi. Ben diyorum ki: Bir yeteneğim olması için çabalıyorum. Peki, Straszewicz ne diyor? Diyor ki: Benim yeteneğim var... Ama... Bakın! İşte onu vatanıma kurban ediyorum!

İşte, iddia ediyorum ki, Straszewicz'in yeteneği asla tam olarak gerçekleşmeyecek. Çünkü Straszewicz çok elzem bir şeyden yoksun: Yeteneğe saygı göstermek eksik onda.

Bizim Czesław nasıl Polonyalılara özgü o meşhur önemsemez tavırla bu değerlerden söz eder! Gerçek bir dramla karşı karşıyayken, yani vatan düşmüşken "yeteneği" ciddiye alma cesaretini gösteren bencil ve benmerkezcilere karşı aşağılama doludur.

Ama... Bu "yetenek" de neyin nesi? Eğer budalalar, edebiyatçıyı bir kafede oturup ara sıra tam olarak betimlenmeyen bu gizemli "yeteneğin" yardımıyla, aşağı yukarı başarılı romanları yazdıklarını düşünüyorlarsa, görüşlerini bir reforma sokmalarının tam zamanıdır. Yazar herhangi bir gizemli "yetenek" yardımıyla yazmaz, ama... Kendi yeteneğiyle yazar. Bu, kendi hassasiyeti, zekâsı, yüreği, sağduyusu, tüm ruhsal gelişimi, gerginliği ve Cicero'nun söylediği gibi tüm retoriklerin temeli olan tüm ruhsal heyecanı yazar demektir. Sanatta gizemli ve gizlemlili bir şey yoktur.

Abartmadan söyleyebilirim ki, edebiyata "kendimi adamıştım". Edebiyat benim için bir kariyer sorunu ya da olası heykeller demek değil, ama içimden yetkin olabildiğim en yüksek değerleri çıkarabilmek demek. Olur da yazdıklarım değersiz görülürse, bir edebiyatçı olarak değil, bir insan olarak yenilmiş olurum. Ama Straszewicz ve benzerleri, edebiyatçıya varoluşa eklenmiş de onun süsü olmuş gibi davranıyorlar; nasıl denir, ciddi bir etkinliğe kalkışmadığı sürece edebiyatçının varlığına hoşgörü göstermeye de hevesliler.

Bu felsefeye göre Miłosz'a da saldırılıyor. – Ah! Ah! O çılgın estetik düşkünü, o ortamda şiir yazamayacağını anlayınca Ülkeyi terk etti. Ne Ülke umurunda ne insanların çektikleri, varsa yoksa şiir! Bu yargıyı dilendirenler bana göre sorunu çözmek için yeteri kadar olgunlaşmış değiller. Ne sanat, ne vatan tek başına pek bir şey ifade eder. İnsan bu ikisinin yardımıyla varoluşun gerçek ve en derin değerleriyle bağlandığında ancak anlam kazanırlar.

Ödleklilik! Vatanseverlikten yoksun olmak!

Garip şey! Atlantik Ötesi, bugüne dek yazdığım en vatansever ve en cesur eser. Ödlek ve kötü bir Polonyalı olduğuma dair suçlamaları da o çekiyor üzerime. Düşünün, yaşamımın o dönemlerini hiç kurcala-

mayabilirdim. Bambaşka konularda yazabilirdim. Atlantik Ötesi'nden bölümleri bizzat yayınlamadığım sürece kimse bana hiçbir suçlama yapmadı.

Beni suçüstü yakaladığınızı düşünmeyin. Ben bizzat, gönüllü olarak, özgürce bazı duyguları itiraf ettim... Ama sizlerin de – özel olarak ve gizlice mutlaka birden fazla deneyimlediğiniz bu duygusal durumları açığa çıkarma, benim açımdan ne alaydır, ne utanmazlık. Bunu yapmak için kendime izin verdim, çünkü önemli nedenlerim var, çünkü beni genelin iyiliğini dikkate almaya yönlendirdi.

Bunlar hangi nedenler peki?

Polonya edebiyatının bugüne dek izlediği yönü bırakarak aksi yöne dönmesi gerektiğini düşünüyorum. Polonyalıyı, Polonya'yla en sıkı biçimde bağlamak arzusunu beslemek yerine, artık bizlerle Vatan arasına belli bir mesafe koymak için çalışması gerek. Polonya'dan duygusal ve zihinsel olarak ayrılmalıyız ki, onu yaratabilmek için gereken hareket özgürlüğünü kazanalım.

Mevcut Polonyalılığımızın geçici karakterinin farkında olmalıyız, diye düşünüyorum. Bu olmadan dünyayı yakalayamayız.

Bu onaylanmayabilir. Bununla savaşılabılır. Ama sakın, Straszewicz, tutup da benden, yalnızca onun doğru kabul edeceği bir biçimde, en iyi sağduyumla Vatana hizmet etmemi beklemesin.

O zaman ben de kalkıp Straszewicz'i kötü Polonyalı ilan edebilirim; ne de olsa benim görüş açımına göre onun temsilcisi olduğu bu tutkulu vatanseverlik bize en korkunç zararı verdi, politikamızı en belalı biçimde etkiledi; en kötüsü de kültürümüze yaptığı etkidir. Dinleyin bakalım, dünya bizim hakkımızda neler konuşuyor; bizi yabancıların nasıl gördüğünü bir düşünün: sancılı bir vatanseverliğin örneğiyiz.

Straszewicz benim gibi insanlara şöyle der: Hadi Bayım, orduya katıl! Vatan için savaş! Eğer ben bir şeyle savaşırsam, o da kendi insani değerlerim için vatanla savaşmak olurdu.

Straszewicz'in beni Hitler'le savaşa ya da Polonya'da eziyet çeken halkın yararı için savaş vermeye yüreklendirmesine gerek yok; vatan hakkındaki görüşlerimden bağımsız olarak bu acıların ve adaletsizliklerin derecesini biliyorum, suç işlenirken, "kavramlarla" yön değiştirmeye hiç niyetim yok.

Ama...

Korktuğumu –tıpkı Straszewicz gibi– saklamıyorum. En iyi niyetime karşın onları düzeltemediğimden korktuğum kadar, savaştan ve ordudan korkmadım. Ben bunun için yaratılmamışım. Benim alanım başka. İlk yıllarımdan beri benim gelişmem başka yönde oldu. Bir asker olsaydım felaket olurdu. Kendimi ve sizi rezil ederdim.

Chopin ve Mickiewicz'in savaşa katılmamalarının ödleklikten mi kaynaklandığını düşünüyorsunuz? Sakın kendilerini soytarı durumuna düşürmemek için olmasın? Güçlerini aşan şeylere karşı kendilerini savunmaya herhalde hakları vardı. Belki de bu itiraf gereksiz ve yersizdir. Belki de savaş patladığında "C" kategorisinde olduğumu, sonra Buenos Aires Elçiliğinden aldığım doktor raporuyla "D" kategorisine alındığımı söylemek yeterli olurdu.

Alfabeden sıkıldım. "A"dan "Z"ye, bu tartışmayı bitirmeyi yeğliyorum.

Straszewicz'in mükemmel bir soylu olduğunu kabul etmek gerek. Erdemlerine saygı gösteriyorum ve hizmetlerini göz ardı etmiyorum, yazarlık dramına da anlayış gösteriyorum; ama bu makale Pasek'in Anılar'ı gibi hokuyor. Straszewicz, Miłosz'u ve Gombrowicz'i yargılıyor. Bu ne demek? Ciddi tartışmalar yerine, gelsin Sejm⁴⁸ gitsin hayhuy, kargaşa. Yeni baştan "Sayın editör"e gönderilmiş çeşitli hayranların yazdığı derin anlamlı mektuplar, protestolar, karşı protestolar, saldırılar ve alaylar, öyle mi? Durgun sularınızdan gelen kurbağa vıraklamaları sizi tiksindirmiyor mu artık?

Hayır. Beni ancak yazdıklarımı daha dikkatli okuyarak yargılayabilirsiniz – vicdanınızın huzuru ve sakinliği içinde.

Pazar

En derin tevazuuyla itiraf ediyorum ki, ben, böcek, dün gece rüyamda bir Ruh gördüm; bana beş maddelik bir program sundu.

1. Korkakça, korkunç, zayıf ve cimri bir biçimde düzleşmiş Polonya edebiyatının özgüvenini geri kazanmasını sağlamak. Kararlılığı, gururu, esini sağlamak.
2. Onu "ben" üzerine sağlamca yerleştirmek, "ben"in bağımsızlığını ve gücünü oluşturmak ve sonunda "ben"i Lehçeye

48 Polonya meclisi (ç. n.)

götürmek... Ama onun dünyaya bağımlılığını da vurgulamak...

3. Onu en çağdaş yollarda yürütmek, ama yavaşça değil, sıçrayışla, öyle ki geçmişten doğruca geleceğe (çünkü *les extrêmes se touchent*). Onu en karışık konulara en acı verici karmaşıklığa çekmek... Ama ona hafifliği ve önemsemeyi, araya nasıl mesafe konulacağını öğretmek...

Ona kişiliğin fikri ve kültürünü aşağılamayı öğretmek.

4. Biçime karşı ilişkisini değiştirmek.
5. Avrupalılaştırmak; ama aynı zamanda onu Avrupa'ya karşı koymak için tüm olasılıklardan yararlanmak.

Aşağıda ironik bir yazı göründü: Eşek hoşaftan ne anlar!

Cumartesi

Işığın gözlerimi kamaştırdığı yere doğru yöneldim. Üç günlük araba yolculuğuyla güneşten patlayan bir küçük kente gidiş. Ama orada yol bitmişti. Yerleşim alanından bizi 70 kilometre ayırıyordu, böylece üzerinden uçakla geçtik.

Kırsalın Günlüğü

Cumartesi

Koyuna benzer inekleri dağıtarak ağaçlardan fazla uzakta olmayan bir çayıra yumuşak iniş yapmıştık – yakında bir yerlerde koyunlar da otluyordu. Ben uçaktan indim, ama neresi kuzey, neresi güney bilmiyorum, neler olup bittiğini de genel olarak iyi anlamıyorum, çünkü öyle terliyorum ki, bitap düşünüyorum, incelmış hava gözlerimin önünde dans ediyor... Okaliptüs ağaçları arasındaki malikâne papağan cıgıllıklarından kırılıyor.

Güneş minik pençesiyle gözlerimi kırıstırıyor, aynı zamandan ağaçların arasında dolaşıyorum, Sergio bir şeyler söylüyor, kocaman bir kuş havalanıyor –terliyorum– o havalanıyor ve ben terliyorum – o sırada onun “avlansak ya” dediğini duyuyorum. Ama ben terliyorum. Terliyorum ve biraz sinirliyim! Kaprisliyim. Üstelik bu oğlanın hep kendinden beklenenleri yapması beni sıkıyor; sofraya yemek konduğunda o da

oturuyor, geç olduğunda esniyor, kôye gittiğimizde de avlanmayı teklif ediyor. Ondan sıradanlıkla beni sıkılamasını ve kendisinden beklenmeyen bir şeyler yapmaya çalışmasını rica ettim. Yanıt vermedi. Sinekler vızıldıyor.

Pazar

Bir hayli geç kalktım ve nerede olduğumu teşhis etmeye çalıştım, ama bu kolay değil, çünkü güneş ışığı gözleri açmaya izin vermiyor... Yalnızca ayağımın altındaki kumlu yeri ve galiba bir de karıncaları görüyorum. Bakışlarımı kaldırmayı denedim ve sağıma baktım, bir inek, sonra sola baktım, yine inek. Yapraklarla kayan titrek güneş ışıkları boyunca yürüdüm, önümde bir ağaç belirdi. Bana eşlik eden Sergio ağaca tırmandı. Daha özgün bir şeyler yapmayı beceremiyor musun – diye sordum. Cevap vermek yerine tırmandı ama galiba bu kez ağaçsız bir biçimde. “Galiba” diyorum çünkü kapalı gözkapaklarımın altında göremiyordum, üstelik eriyorum...

Pazartesi

İşimi, edebiyattaki yerimi, sorumluluklarımı, görevimi düşünüyorum.

Ama sivrisinek soldan vızıldıyor, yok, sağdan, yeşillik mavinin içinde eriyor, papağanlar ötüyor ve ben o ana dek etrafıma bakamıyorum, çünkü öncelikle istemiyorum, ikinci olarak da sıcaktan eriyorum. Palmiyelerin yanında, kaktüslerin, sık ormanlık bir alanın, çayırların, çamurlu arazilerin, hatta bataklıkların olduğunu tahmin ediyorum, ama kesin olarak bilmiyorum; bir patika gördüm ve patikada yürümeye başladım, patika beni çay kokulu bir otluğa götürdü, ama çay değildi bu, sonra şapkamın kanatlarının altından sol taraftan Sergio’nun bacaklarını yamacımda gördüm. Burada ne yapıyordu ki? Gezintimde bana eşlik etme arzusunda mıydı acaba? Rahatsız olmuş bir biçimde, geleneksel olmayı ne zaman bırakacaksın diye sordum, o anda ayakları sanki yerden yükseldi, yerden 15 santim havada adım atmaya başladı. Birkaç dakika sürdü. Sonra aşağı indi ve yere bastı. “Sanki” sözcüğünü kullanmıştım, çünkü bunun olabileceğine inanmıyorum ve üstelik terliyorum, şapka, güçlü parlaklık ve çalılar görüş alanımı kısıtlıyor. Mandioka.⁴⁹

49 Tedavi özellikleri olan birtür tropik sebze. (ç. n.)

Salı

Hiçbir şey olmadı. Eğer yanılmıyorsam, beni bir at sürüsü gözleriyle izliyor, devasa sayıdaki inekler de bana bakıyor.

Akşamları daha serin, ama buna karşın kafamın içi çorba gibi, kemiklerim de sızlıyor. Sergio yemek sırasında sigarasını yakacağına perdeyi yaktı, bağırarak istedim ama baktık ki tam yakmamış, tam değil, daha doğrusu yarısını yakmış; öyle ki bu ailesini şaşkınlığa uğrattı, ama yarı şaşkınlığa, ben de candan bir hoşgörüyü şöyle dedim: “Sergio, ne işler karıştırıyorsun sen?”

Çarşamba

Mum gibi eriyorum; ama benimle birlikte her şey eriyor. Neresi kuzey neresi güney bilmiyorum. Belki de tersten görüyorum, aslında bir şey gördüğüm de yok, yalnızca güçlü ışıktaki boğulan sinekler, otlar, teller, titreyen hava ve vızıltı. Ancak Sergio beni düşündürmeye başlıyor. Bugün kahvaltıda yine bizi şaşırttı, çünkü öyle bir döndü ki, yemek salonuna girerken sanki içerden girdi, evet, içeriye içerden girdi gibi, öyle ki içeriden içeriye dalıverdi, ancak içeriden dışarıya... “Sanki” ve “gibi” diyorum, çünkü bunlar belirli dereceye kadar oldu; ama kuşkusuz bu oğlan gittikçe basmakalıplıktan uzaklaşıyordu. Ailesi de ona ilgi göstermişti ama bir dereceye kadar, çünkü bir yere yoğunlaşmak zor, terler akıyor ve her şey bulanıklaşıyor...

Perşembe

Eğer terlemeseydim ciddi biçimde huzursuz hatta paniğe kapılmış bir halde hissedebilirdim, çünkü garip şeyler oluyor. Tam öğle vakti, büyük bir sıcaklık ve titreyiş içinde, Sergio ata bindi. Ama yalnızca ailesinin değil herkesi şaşırtarak ata tam olarak binmedi ve tam olarak dörtlüye sürmedi, sonra da bir dereceye kadar attan indi ve odasına gitti; ama yeteri kadar değil. Bu tropik sıcakta kendileriyle birlikte eriyen endişelerini gizlemeyen ailesiyle uzun bir konuşma yaptım; bu konuşmanın sonucunda Sergio’ya gelecekte bu kadar sürprizli olmaması için ricada da bulundum. O güne kadar bilmediği olasılıklara karşı gözünü açtığını ve şimdi kendini kral gibi hissettiğini ve tahtı bırakmaya hiç niyeti olmadığını söyleyerek yanıtladı ricamı. Bu hiç hoşuma gitmedi ve ona

bu oyunun uygunsuzluklarını teker teker gösterdim. O da bunun üzerine şöyle dedi: "Peki, peki, doğru haklısın aslında..." Ama bu "aslında" gösterdi ki, aslında hâlâ dolaylı ve tamamlanmamış olmakta ısrarcıydı, aslında kendi entrikaları için biraz bulanıklık, biraz sisli bir akışkanlık kazanmaya çalışıyordu, aslının aslında da bu gerçekten yararlanarak biz nolenler volenler gözümüzü kapamalıyız, yaramazlık yapacak ama tam değil, istediği her şeyi yapacak ama tümüyle değil...

Bu konuşma çok olumlu bir sonuç vermemiştii, en çok da aynı zamanda çalılarının arasında bizi bataklığa götüren patikada yürüdüğümüz için olsa gerek; tam o sırada kamışların arasında olduğumu fark ettim, yanımdaysa Sergio'nun bacağından başka, yerel halktan Chango ve Camba adlı iki ırgatın bacakları da vardı. İşte o esnada korkunç bir şey oldu. Herkes durdu (ben de durdum) Sergio'nun eli, benim elime bir tüfek verirken öteki eli de birden beliren üçgen şeklindeki yeşilimsi-sarımsı-mavimsi bir ışıklı gölgeyi gösteriyordu, oradaydı, çalılarının arasında... Ateş ettim.

Gök gürültüsü çevreye yayıldı.

Bir şey hışırdadı, sıçradı ve kayboldu.

Ve yalnızca sivrisinek vızıltıları. Ben de onlarla birlikte, o sıcakta yürümeye devam ettim ve kısa bir süre sonra kendimi evde buldum. Timsah. Timsah! Bir timsah, hani ateş edilmiş, ama tam da değil; hani tam olarak ölmemiş; hani isabet almış da yeterli derecede değil ama... Ve şimdi o çevresindeki her şeyi deliyor. Ya o patlama, o delici, daha kötüsü mühürleyici patlama, evet, mühürledi!!! Cehennem sıcaklığı. Ter, göz kamaşması, çılgınlık, uyuşukluk, ya timsah, tam olmayan timsah orada... Sergio bir şey söylemiyordu, ama biliyordum ki oyuna devam etmek istiyor... Ve o tam olarak değil, ancak artık açıkça bir dala konup az biraz şakımaya başladığında hiç şaşırmamıştım. Neden olmasın ki? Şimdi –belli bir dereceye kadar– şimdi, ne olursa olsun – her şeyi yapabilir.

Bir kaçış planlıyorum. Belirli bir ölçüde toparlanıyorum. Timsah, hani tam olmayan, hani tümüyle olmayan timsah! Sergio'nun ailesi dört atın çektiği faytona binmişler de uzaklaşıyorlardı bile... Neredeyse aceleyle... Sıcak. Bunaltıcı sıcak. Kavurucu sıcak.

Cumartesi

Karol Świeczewski'yle San Isidro sokaklarında villalar, bahçeler arasında yürüyorum. Ama –tepeden– uzaklarda ısıldayan hareket-siz nehri *color de leon* görüyoruz. Nehrin sağında, okalıptüs ağaç-larının gölgesinde, Pueyrredonların kapalı pencerelerinin camları-nın parladığı, yüz yıllık, beyaz evleri var; Pirilidiano evi terk ettiğinden beri kimse yaşamıyor orada. O evle benim aramda sebebini bilmediğim büyük bir bağ var. Her şey şöyle başlamıştı: Günlerden bir gün oradan geçerken şunu düşünmüştüm: “Keşke bu ev benim olsaydı, bana yakın olsaydı, kaderime dalıverseydi izinsizce, başka bir nedenden değil de yalnızca bu nedenden dolayı bana yabancı olsaydı. Ne olurdu acaba?” Hemen ardından da şu düşünce gelmişti aklıma: “Neden onca ev arasında bu ev böyle bir dileği uyandırıyor, neden bu ev?” İşte o anda bu düşünce ötekini destekledi ve o andan itibaren Pueyrredon'un evine bağlandım. Şimdi bu ışık, bu çalı-lar, bu duvarlar, her seferinde daha da büyüyerek, bende heyecan uyandırıyor –ve huzursuzluk– her defasında buraya geldiğimde, dilsiz bir yükün altında eziliyorum, varlığımın sınırında, köşe-le-rinde bir yerde bir çılgılık, dehşet, korkunç bir panik hali patlıyor... Bu benim için çok karakteristik, evet bana özgü, öyle ki, bu korku deneyimleri, bu dibe dalışlar, acı, bu keder, asla etten kemikten değil –sanki duyguların dış hatlarına benziyorlar– belki de bunun için çok dokunaklılar, hiçbir şeyle dolu değiller, tümüyle tertemiz-ler. Ve bu ağır sancı Świeczewski'yle konuşmamı engellemiyor.

Peder Maciaszek hakkında konuşuyoruz.

Pueyrredon'un eviye arkadaş kalıyor, ardımda, onu görmüyorum, varlığı güçleniyor. Lanetli ev, hani yaşamıma izinsizce giren, işte onu daha az gördükçe o daha çok var oluyor. Orada, ardımda, orada! Orada! Abartılı bir biçimde, çılgınca orada, pencereleri, neo-klasik sütunlarıyla orada, benden uzaklaştıkça yok olacağına güçleniyor! Neden o? Bana eşlik eden, beni çeken o olmamalı, benim evlerim

başka, neden elâlemin evi, neden bu yabancı ev, bu bahçe içindeki beyaz varlık beni çekiştiriyor, bana saldırıyor? Ama ben Świeczewski'yle konuşmaya devam ediyorum. Ama konuşmam gerektiğini biliyorum. Bununla ilgilenmem gerektiğini de! Hatta burada bulunmam gerektiğini de! Peki, burada değilse nerede? Yerim neresi ki benim? Ne yapmalıyım? Nerede olmam gerek? Burası benim anavatanım değil, ne de baba ocağım; hiçbir düşünce, hiçbir sözcük bundan başka bir evim olmadığı kadar doğru değil. Evet, ne yazık ki, ne yazık ki, benim biricik evim bu boş ev, Pueyrredon'un beyaz evi!

Peder Maciaszek hakkında konuşmaya devam ederek Pueyrredon'un Evi'nden gittikçe uzaklaşıyoruz. O da, Świeczewski de sanki yokmuş, var olmamış, kuru bir dalı ufalıyor.

Salı

Polonya'da soylu kültürün kulesi yıkıldı ve orada fabrika bacalarından başka dik duran bir şey kalmayacak ve gelecek kuşak cüceleşecek zaten. Peki, bizim, yani göçmen Polonyalı entelijensiyanın da mı büzüşüp küçülmesi gerek? Bu garip ama gerçek: Boşlukta asılı olsak bile, ölen bir sınıfı oluşturuyor olsak bile, "temelden" yoksun bir "üst yapı" olsak bile, biz, gitgide daha az insan anlasa da, basit ve ilkel olmayan bir biçimde, sanki durumumuzda hiçbir şey değişmemiş gibi, durumumuza uygun bir biçimde düşünmeye devam etmeliyiz. Yapmalıyız, çünkü bu bizim doğamızda var, kimse olduğundan daha aptal olmamalı. Kendimizi göstermeli, a'dan z'ye anlatmalıyız. Zalim bir yaşama yetkin olan fenomenler var olma hakkına sahiptir.

Çarşamba

Gelecekte Polonya'nın nasıl bir kültüre sahip olmasını arzuladığımı iyi biliyorum. Yalnız acaba, ulusa yalnızca benim gereksinimlerimle ilgili bir program mı yayıyorum? İşte soru bu. Bugünün Polonya'sının zayıflığı biraz tek parça ve tek yanlı olmasına dayanıyor; yani tüm çaba, onu başka bir kutupla zenginleştirmek, tümüyle farklı bir Polonyalıyla tamamlamak olmalı.

Daha önce, başka bir yerde, acil olarak söz hakkı isteyen alter egomuzdan söz etmiştim. Tarih, doğamızdan gelen bazı özelliklerle-

ri abartmamız için bizi zorladı; aşırı olduk, fazla biçimlendirildik. Dahası, başkalarının olasılıklarının varlığını içimizde hissettiğimizde, onları vahşice yok etmeyi arzuluyoruz. Örneğin erkeklik sorununu nasıl temsil ediyoruz? Bir Polonyalıya (Latin ırkının tam tersi olarak) belirli bir dereceye dek erkek olmak yetmez, olduğundan daha fazla erkek olmak ister, kendine erkekliği dayatır, içinde var olan kadınsılığın yıkıcı unsurudur o. Eğer tarihin bizi sürekli savaşa ve mücadeleye zorladığı gerçeği göz önüne alınacak olursa bu vahşi ruh halini daha iyi anlamak mümkün. Bu kadınsı olma korkusu, bize zarar veren sert kararlar vermemizin nedenidir; savları kadar büyük olmamaktan korkan kişilerin hantallığını işaret eder; hep böyle değil de şöyle “olmak isteriz”, bunun sonucunda da çok küçük “oluruz”

Başka ulusal özelliklerimize bakacak olursak (vatan aşkı, inanç, erdem, onur...) hepsinde aşırıya kaçtığımızı görürüz. Bunun sonucunda, geliştirdiğimiz Polonyalı tip, olabileceğimiz ve bizde karşılık olarak bulunanı boğmalı ve yok etmeli. Buradan da şu ortaya çıkıyor, Polonyalı tam olarak kendi yarısını yoksullaştırıyor, öteki yarısına söz hakkı verse de doğal biçimde görünmüyor. Düşünüyorum da, gün bu gündür, artık ikinci kimliğimizi harekete geçirmemizin zamanı geldi. Evet, bugün, ama yalnızca dünyaya karşı daha rahat, daha esnek durmamız gerektiğinden değil, aynı zamanda bu işlem, ülke dışında yaşayan bizler için olası olan, inanılmaz ölçüde ruhsal özgürlük talep ettiği için, ama her şeyden önce de, bu müdahale gerçekten de bize yeni bir yaşamsallık esini vermeye ve yeni alanlar önünde gözlerimizi açmaya yetkin olduğu için.

Kendimize dönerken, o öteki Polonyalıyı keşfediyoruz. Zaten zıtlık, gelişmemizde baskın olmak zorunda. Gerçekten istemediğimiz, önünde irkildiğimiz şeyi içimizde arayarak uzun yıllarca zıtlığa teslim olmak zorunda kalacağız. Edebiyat mı? Şimdiye kadar yazılanın tam tersi bir edebiyata sahip olmalıyız; Mickiewicz’in ve tüm ruhların krallarına karşı yeni bir yol aramalıyız. Bu edebiyat, Polonyalının o zamana kadar kendisi hakkında edindiği fikirleri onaylamak zorunda değildir, ancak onu kafesten çıkarmalı o güne dek olmaya cesaret edemediği şeyi göstermelidir. Tarih mi? Yalnızca şimdiki zamana dayanarak, kendi tarihimizin yıkıcısı olmalıyız, çünkü tarih bizim için bir miras yüküdür, kendimiz hakkında sahte düşünceler dayatır bize, kendi gerçeğimize, tarihsel

çıkarımları beğenmemiz için bizi zorlar. Ama en dokunaklısı şu olacaktır: İçindeki Polonya üslubuna, Polonya güzelliğine saldırmak, öteki küremizden, o öbür kutuptan gelen yeni mitoloji, yeni gelenekler yaratmak – Polonyalının birbirine zıt iki kimliğiyle, yani o ana kadar olduğu kişilikle, var olduğu kişiliği yıkan haliyle kendisini sevmesi için, bu şekilde güzelliğimizi zenginleştirip geliştirmek gerek.

Bugün önemli olan geçmiş kuşakların bize bıraktığı mirasa tutunmak değil asla, ona karşı içimizde zafer kazanmak. Birbirine bağlayan, çakarak birleştiren, tanınmaya, yaratmaya ve yaşamaya değer hem bağlayan hem serbest bırakan zavallı Polonya kültürü.

Cuma

Dün (perşembe günü) geri zekâlı, kreten yine beni sinirlendirdi ve bütün gün asabımı bozdu. Aslında onun hakkında yazmasam daha iyiydi de... Ama bu günlükte ikili oynamak istemiyorum. Şöyle başladı; saat bir civarında, Acasusso'ya, sanayici ve mühendis Bay Alberto H'ye kahvaltıya gittim. İlk bakışta villa bana fazla Rönesansvari gelmişti, ama bu izlenimimi açık etmeden yine Rönesansvari olan sofraya oturdum ve yemeğe başladım ki, bu yemek ölçeğinde Rönesans gittikçe belirli oldu, yemek esnasındaki konuşma tümüyle Rönesans'a yoğunlaştı en sonunda belirginleşti, hatta Yunanistan, Roma, çıplak güzellik, bedeninin çağrısı, Evöe, Pathos, Ethos (?), hatta Kreta'daki yani Girit'teki bir sütun yoğun biçimde övülmeye başlandı. Söz Kreta'ya yani Girit'e gelince, geri zekâlı, kreten⁵⁰ sürünerek çıktı ve sütundan indi (?) ama Rönesansvari (!!) değil, kretenvari (?) bir neo-klasik biçimde. (Bunu yazmam gerektiğini, çünkü epey garip kaçtığını biliyorum).

Saat dörtte oradan çıktım, çok yorgundum, etrafta ağaçlar, yapraklar, evler vardı, birbirine karışmış durumdaydılar, hatta diyebilirim ki oraya hiç uymayacak biçimde fazlasıyla bakımlıydılar. Neyse. Metrodan çıkıp Rex kafesinde oturmuştum ki, Kafe Paris'ten (bu kafeler neden birbirlerine böyle yapışıktır bilinmez), sanki masaya oturmuş da kedidilini kremaya bandırarak yermiş gibi yapan tanıdık hanım arkadaşlar bana başlarıyla işarete (?) baş-

50 Bir hormon eksikliğinden kaynaklanan ve erken dönemde teşhis ve tedavi edilmediğinde, zekâ geriliğine neden olan hastalıktan mustarip kişi. (ç. n.)

ladılar. Ama gizem hemen açığa çıkmıştı, çünkü dört ayağı da eğri olan emaye masaya oturmuşlar, suratlarındaki açıklığa şunu, bunu tıktırıyorlardı ama bu sırada burunları, kulakları ve tabii topukları da masanın altından, yani masa üstünün altından çıkıyordu. Onun bunun hakkında lak lak, ama görüyorum ki, bir şu, bir diğeri dışarı çıkıyor (?), fırlıyor (??) ben de en sonunda özür diledim ve zamanımın olmadığını söyleyerek oradan uzaklaştım.

Sosyolojik olarak. Acaba bu itiraflara devam etmeli miyim bilmiyorum;

Ama toplumsal sorumluluklar bana topluma, geri zekâlıca bir takım şeylerin olduğunu haber vermemi buyuruyor... Ortaya çıkmak için geri zekâlıca tüm yorumların, tahminlerin buna dayandığını düşünüyorum, öyle ki aşırı geri zekâlılık onları açığa çıkarmaya izin vermiyor, öyle ki ifade edebilmek için fazlaca aptal... Paris kafeden çıkıp Rex kafeye girdim. O sırada yanıma tanımadığım bir bey yaklaştı; kendisini Zamszycki olarak tanıtarak (belki de yanlış duymuşumdur) uzun zamandır benimle tanışmak istediğini söyledi. Ben de çok memnun olduğumu ifade ettim, o zaman teşekkür etti, selam verdi ve yanımdan uzaklaştı. Hırslı bir biçimde onu geri zekâlı olarak adlandırmak istedim, ama o zaman fark ettim ki, geri zekâlı değildi; benimle tanışmak istemiş, tanışmıştı, sonra da gerekeni yapmış yanımdan uzaklaşmıştı. Başlıyorum düşünmeye: Geri zekâlı mı değil mi? O esnada önümde bir sokak lambası yandı, sonra ikinci, ikincisi yanınca üçüncüsü, sonra dördüncüsü, dördüncüyle birlikte beşincisi. Beşinci yanmıştı ki, altıncı, yedinci, sonra sekizinci, dokuzuncu da yandı, tam o anda bir araba geçiyor, iki, üç, beş, bir tramvay, ikinci, onuncu, insanlar yürüyor, bir, iki, on, on beş, önümde bir ev var, iki, üç, birinci kat, ikinci kat, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı. yedinci, yedinci katta balkon var ve balkonda kim var? Henryk ve eşi. Bana selam veriyorlar.

Ben de selam veriyorum. Ama tam olarak olmasa da, sanki bir şeyler söylediklerini görüyorum – aynı zamanda selam veriyorlar. Ben de selam veriyorum. Adam konuşuyor. Kadın konuşuyor. Ama ne konuşuyorlar? Selam veriyorlar. Arabalar, tramvaylar, insanlar, trafik, kalabalık, reklam ışıkları yanıyor, her tarafta parıltılar, kornalar, ziller, onlarsa konuşuyorlar, yedinci katta. Yeniden selam veriyorlar. Ben de selam veriyorum. Bakıyorum: Kadın selam veriyor, adam selam veriyor. Ben de selam veriyorum. Bakıyorum, adam selam verdi...

Ama doğrusu, artık selam vermedi de, sanki verir gibi yaptı. Kendi kendime bu nedir diye düşünürken yine kendi kendine selam verdiği görüyorum (bunu nasıl ifade edeceğimi bilmiyorum, bu oldukça çaresiz bir durum, ama hiçbir şey saklamamalıyım) ve adam kendi içine selam veriyor, sanki şişede gibi. Ben selam veriyorum. Sonra kadın (ama hayır, hayır, kendimi geri zekâlı haline getiremem; eğer Geri zekâlı olduğum açığa çıkarsa, kendimi geri zekâlı haline getirmeliyim) o zaman kadın onun yerine selam veriyor ki, ona selam veriyor (ona mı selam veriyor?) sonra ikisi birden yerlere kadar eğilip selam veriyor ki yuh artık.. (Ha, bunu artık söyleyemem, bu beni aşar!)

Pazartesi

Bir süredir, değişik makalelerde kişiliğime yapılmış sisli göndermeler yakalıyorum. Acaba yanılıyor muyum? Bay Juliusz Sakowski “dogmatik ikon yıkıcılar” dan, “kuşkulu gizlerin zangoçları”ndan söz ederken beni anlatmıyorsa kimi anlatıyor peki? Bay Goetle’nin “bazı göçmenlerin, entelektüel olarak anılmak adına geleneksel Polonya tutumlarına karşı yüzlerini buruşturmaları” tûmcesi beni işaret etmiyorsa kimi işaret ediyor? Hatta galiba, Bay Grubiński’nin Greko-Romen, Parizyen-Atinalı, Tukididis-Gibbonesk köşe yazısı “Hırgür! Hırgür!”⁵¹de bile bana hafifçe, ah nasıl da hafifçe fırlatılan bir bakış var.

Yanılmıyordım şaşırırmazdım, çünkü onlar için gerçekten de sinir bozucu bir olay olmalıyım. Ayrıca bu beni güldürüyor da. Bu yazılardaki yayılım ateşe uğradığım bölümlerden yapılan bir seçmede görüleceği gibi, bu insanların hiçbirisinin benim hakkımda zerre kadar fikri yok.

“Bezgin” sıfatı hiç de beni betimlemiyor, “gerçeklerden kaçmak” eylemi hayli ayrıntı talep ediyor, “entelektüellik” tam isabet etmiyor, “özgür düşünceli estet” de bir şey ifade etmiyor. Buradan şu ortaya çıkıyor ki, hiçbir kitabımı okumamışlar, okudularsa bile üstünkörü yuduruk okumuşlar.

Perşembe

Zygmunt Grocholski’nin Galatea’daki sergi açılışı. Masada bir katalog dolusu gravür. Duvarlarda, renge doymuş büyük boy plan-

51 Awantura! Awantura! (ç. n.)

lar. Gururlu bir soyutluk içinde donmuş kompozisyonlar, duvarlardan karınca gibi dağınık insanlara, garip bir düzende devinen iki ayaklı uyumsuz kalabalığa bakıyor. Duvarlarda: Astronomi. Mantık. Kompozisyon. Salonda: Karışıklık. Denge karmaşası. Her taraftan fışkıran aşırı örgütlenmemiş ayrıntı. Hollandalı ressam Gesinus'la üzerinde eğri, gergin çizgiler tarafından dizginlenmiş bir kitlenin bulunduğu ve bunların sanki dizgine vurulmuş atların donmuş bir atlama içinde olduğu bir gravür üstüne konuşuyorduk ki, o sırada birisi beni göğsümün altından dürttü. Sıçradım. Bu önemli konukların pozlarını yakalamak için yarı beline kadar eğilmiş bir fotoğrafçıydı.

Dengemi kaybetmiştim, ama şöyle böyle de olsa kendime çekidüzen verdim. Alicja de Landes'le birlikte bir renk karmaşasına savrulmuştum ki arkadan birisi beni bir bizon, bir su aygırı gibi barbarca itti... Kim bu? Profilden *en face* çekmek için olmayacak bir biçimde eğilmiş şu fotoğrafçı.

Hızla kendimi topladım ve kataloğun önsöz yazarı Aldo Pellegrini'yle lineer yapıtlardan birindeki iç mantığı tartışan Fransız tanıdıklarımı görüp onlara doğru yaklaştım... Ayağım bir şeye mi takıldı? Yok artık, yine o fotoğrafçı! Adamı paylamak için arkamı döndüm... Ama birden önümde bir yüz. Tanımadık. Ve tanıdık. Tanıdık mı? Tanımadık mı? Kimin bu yüz? Yüz bana bakıyor ve birden...

"Kimleri görüyorum! Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşmuş! Onca yıl sonra!"

"Gerçekten de. Ah ne tesadüf ama!" dedim. Fakat gel gör ki, koca bir delik. Karanlık. Boşluk. Tanımıyorum. Anımsamıyorum. Acı çekiyorum. O sırada fotoğrafçı sıçırıyor, makineyi kuruyor ve düğmeye basıyor, sonra da elime makbuzu sıkıştırıyor, 20 Pezo. Parayı ödüyorum, makbuzu alıyorum. Bunca itiş kakıştan sonra, aptal bir suratla, tanımadık bir yüze bakarken fotoğrafımı çektiği için kızgındım. Eve gittim. ben kaosun çocuğu, karanlığın, kör rastlantının ve karanlığın oğlu!

Evde çılgın bir düşünce sarıyor beni: Belki de Mendoza'dan tanıdığım Kowalski'dir? O mu, değil mi? Bir kez daha görebilseydim keşke, yüzü gözümün önünde silikleşiyordu.

Sonra aklıma fotoğraf geldi. Ne de olsa fotoğrafta o yüz vardı! O fotoğrafçıyı yöneten gizemli mantık, birden beni sanki aniden Zygmunt'un eserlerindeki en mükemmel düzlemler dengesini ve dinamik gerilimleri görmüşüm gibi çarptı! Makbuzda yazan adrese

koştum. Kahpe felek! Sapık mantık! Şeytani kompozisyon! Evet, bu bir mantıktı, ama alçaklığın son deminde bir mantık. Makbuzda yazan adrese gittiğimde bana şöyle dedi:

“Siz de mi makbuzla geldiniz? Pek çok kişi sizin gibi böyle geldi.” Makbuzda kurmaca bir adres yazan o fotoğrafçı bir sahtekârmiş, fotoğraf çekiyor gibi yapıyormuş...

(Ayrıca Rebinder’in paltosunu da çalmış.)

Çarşamba

Yine bir kadın (çünkü en fazla kadınlar ilgileniyor; ama bu kez benimle savaşıyor düşman bir kadın). Şöyle yazıyor: “Siz bana göre eksantrik değil, egosantriksınız. Basitçe, bir gelişme evresi bu (vide Byron, Wilde, Gide) – bunlardan bazıları daha dramatik olabilecek ikinci evreye geçebilmişler, ötekiler yerlerinde saymış egolarında kalakalmışlar. Bu da trajedi, ama özel bir trajedi. Ne Pantheon’a giriyor ne tarihe geçiyor.”

Yavan söze ne denir? Yalnızca çılgın bir adam, bilerek, insandan kendisiyle ilgilenmemesini, kendisiyle uğraşmamasını, kısacası kendisini kendisi zannetmemesini talep eder. İşte bu kadın benim ben olduğumu unutmamı istiyor, ama çok iyi biliyor ki, eğer apan-dis krizine girersem o değil ben bağıracağım.

Bugün –kendi varlığımızdan vazgeçmemiz için yapılan– her yönden teslim olduğumuz büyük baskılar, tıpkı diğer varsayımlar gibi gerçekleşmez, yalnızca yaşamı saptırır, sahteleştirir. Kendisine karşı içten olmayan bir kişi şöyle diyebilir: “Başkasının acısı kendi acımdan çok canımı yakıyor” böylece verbalizmin, tüm genellemelerin, her şeye karşı olan yumuşak abartıların anası “kolaycılığın” içine düşer. Eğer söz konusu olan bensem – hayır, asla ve asla olmaz. Ben benim.

Boyun eğen ve bu saldırgan düzene teslim olan sanatçı kaybolmuş demektir. Sizi sindirmelerine izin vermeyin. “Ben” sözcüğü öyle temel ve doğaldır ki, öyle elle tutulurdur ki, bu nedenle en samimi gerçektir, bir rehber gibi yanılmaz, bir sarraf gibi titizdir, onu boğmak yerine, önünde diz çökmek gerekir. Ben kendimle ilgilenmek konusunda yeteri kadar fanatik olmadığımı düşünüyorum ve başka insanların önünde duyduğum korku yüzünden bu göreve kendimi adamayı ve belli bir acımasızlıkla bu konuyu yete-

ri derecede ileri itmeyi beceremiyordum. En önemli şey benim ve herhalde benim tek sorunum şu: Kahramanlarımla içinde en önem verdiğim, üzerinde en çok durulması gereken kişi benim.

Kendini yaratmaya başlamak ve Gombrowicz'den Hamlet veya Don Kişot gibi bir tip oluşturmak—?—!—

Perşembe

Bu gün N.'deki çay partisine, oradan buradan birkaç Arjantinli edebiyatçı geldi. X., bize genç bir işçiye ve onunla birlikte Stalin'de İsa'yı gören annesini anlattığı öyküsünü okudu. Edebi olmaktan daha çok dini olan bu duygusal öyküyü sıkılarak dinledim. Sonra tartışma başladı: Chamico, metne yedirilmiş tüm sıradanlığa ve geleneksel havaya isabetli bir biçimde işaret etti. Ben söz almadım. Diyebilirdim ki, hiçbir burjuva edebiyatı köylü ve işçi hakkında bu derecede yanıltıcı bilgi vermedi; bu kederli onur, komünist yazarlara düştü, ne de olsa proletaryayı putlaştırdılar. Bu da dramatik sonuçlar doğurabilir, çünkü böylesi bir idealize ediş, partili entelijensiyanın meseleyi yaşama geçirme gücü üzerindeki kontrolümü yavaş yavaş yitirmesine neden olur, uzak gelecekte onların, entelektüellerin, proletarya konusunda korkunç biçimde çuvalladıkları görülebilir.

X., Chamico'nun suçlamalarına yanıt verirken, basitleştirmenin gerekliliğinden dem vurdu... Psikolojik bağlamda en temel bakış açısına inebilse, kullandığı dili en önemli 800 sözcükle sınırlayabilse çok daha mutlu olacağını iddia etti... Edebiyatın küçük adamlara uygun olması gerektiğini, rafine bir tabakaya, entelektüellere yazmadığını, yalnızca halk için yazdığını vurguladı!

Bu mistik ve fanatik surat bana karanlık geldi —ve çocukluğumda, köyde, akşamları, lamba ışığı altında ortalık sessiz, sakin de-
vamlı olan bir şeyi, şeytani bir durumu anımsadım— birden onun yüzünü gördüm: sanki Sürece teslim olmuş gibiydi. Daha yüksek kültürden bir adamın, basit insanla sınırlanması gerçeğinde şeytani bir hava vardı. Ancak... Bu oldukça çekici geliyor... Alt Seviyenin, Üst Seviyeyi ele geçirmesi gibi vahşi bir etkinliğin beni şaşırttığı kadar hiçbir şey beni şaşırtamaz. Bu adamda, vahşetin dinamiği yok mu, daha daralmış, bastırılmış güçle doldurulmuş, daha esnek değil mi?

X.'in hakkında konuştuğu bu baskılar bana çok da yabancı değildi. Bunlar gerçekten de halkla bir bağı gösterseydi, sıca-

cık karşılardım hepsini. Ama X halka adanmış değildi. Yalnızca doktrine adanmıştı. Teori ırzına geçiyordu. Aslında, bir an bile, bir öğretmen, bir rehber olarak yaklaştığı işçilere karşı “üst seviyede” olmayı bırakmamıştı. Onun için basit insanlar yoktu – yalnızca “proletarya” vardı. Yabancı alt seviyeye teslim olduğu için değil, bir program gerçekleştirdiği için kendini kısıtlamıştı. Bu Pimkoların Marksizmleri dayanılmaz derecede ucuz! X.’in formülü şöyle: Ben, olgun bir adam olarak, yüce gönüllülükle proletaryaya hizmet için ve onlarla birlikte, gelecekte daha akılcı bir dünya kurmak için üst entelektüel seviyemden vazgeçtim. Aman ne ucuz!

Bunların formülleri, bizi proletaryaya bir santim bile yaklaştırmadı. Üst seviyeyi, alt seviyeye bağlamak adına yapılan devasa işler yalnızca sahte olarak kaldı.

Pazar

“Russo”yla –Aleksander Russovich’le– birlikte Cecyla’nın Mercedes yakınındaki *quintasına* gittim.

Russo, benim için, Arjantin’in dâhi, anti-dâhiliğinin cisimleşmiş halidir. Ona hayranım. Beyninin hatasız işleyişine. Harika entelektüelliğine. Kavrayışına, anlayışına. Düş gücüne, esinine, gülmecesine. Kültürüne. Dünyayı özgürce, kompleksiz algılamasına...

Basitliğine. Bu basitlik elindeki kozlardan yararlanmak istediğinden –yoksa beceremiyor mu?– ileri gelmiyor. Bir Avrupalı bunu bereketli topraklar gibi ekip biçerdi. Bir aletin üzerine eğilir gibi kendine eğilirdi. Ama o bu olumlu yönlerinin doğal biçimde çiçeklenmesine izin veriyor. Önemli biri olabilirdi, ama istemiyor – yoksa beceremiyor mu?– İnsanlarla dövüşmek istemiyor. Basiret. Kendini dayatmak istemiyor.

İyilik. İyilik onu silahsızlaştırıyor. İnsanlarla ilişkisi yeterince sert değil. “İnsanlar” arasında bir şey değil. İnsan, onun önünde yengi için bir engel oluşturmuyor. O Arjantin rahatlığının oğlu; çünkü herkes burada kendisi için yaşar, birbirinin sırtına binmez, burada insan (ruhsal alanda) daha yükseğe çıkmak için insanı atlama sıırığı olarak kullanmıyor; insan, insan için (ruhsal olarak) bir kâr nesnesi değil. Ben onların yanında vahşi bir hayvanım.

Arjantin. Yalnız değil. Bu henüz daha “doldurulmamış” ve dramatik olmayan bir diyar.

Dede'nin nişanlısı şu Portekizli, bir anda, kadınlara karşı gösterdiğim bu aşağılayıcı tavır nereden geliyor diye sordu ve oradaki herkes de onu destekledi hemen.

Aşağılayıcı tavır mı? Ne münasebet. Hayranlık duyarım... Gerçi şu ana kadar kadının benim ruhsal düzenimde ne düzeyde olduğunu tam olarak anlamadığım doğrudur: Acaba düşman mı yoksa yandaş mı? Ama bu insanlığın yarısının ellerimden kaydığını gösteriyor.

Kadınları atlamanın kolaylığı! Sanki yoklarmış gibi! Çevremde etekli, uzun saçlı, ince sesli pek çok insan görüyorum, ama buna karşın erkek ve kadın ayırımına uğramamışlarcasına onlara "insan" diyorum; Cinsiyetin öteki sözcüklere yüklediği ayrılığı da fark etmiyorum.

Portekizliye eğer bir aşağılamadan söz edecek olursak bu yalnızca sanatsal bağlamda olur diye yanıt verdim... Evet, eğer onları aşağılıyorsam, onlar güzelliğin kötü rahibeleri, gençliğin kötü ilham verenleri olduklarındandır. İçimdeki kızgınlık sadece büyümüyor, bu kötü sanatçılara karşı öfkelenmemi de sağlıyor. Evet, onlar sanatçı, çünkü çekicilik onların uğraşı, estetik meslekleri; sanki bir sanat gibi, hayranlık uyandırmak için doğmuşlar. Ama ne beceriksizlik bu! Ne hilekârlık! Vah zavallı güzellik! Vah zavalı gençlik! Kadınlarda yok edilmek üzere bulunuyorsunuz; çünkü kadın, sizin hızlı bir yok ediciniz. Şu genç kıza bakın, yalnızca anne olmak için genç ve güzel! Gençlik ve güzellik hani karşılıksız olacaktı, hani hiçbir şeye hizmet etmeyecekti, hani doğanın harika bir armağanı olacaktı, taç giydirmesi olacaktı?... Ama kadında bu çekicilik üremeye hizmet ediyor, hamilelik ve çocuk beziyle astarlanıyor, en büyük ereği çocuk oluşturmak ve bu da şiiresselliği sona erdirmek demek. O kıza dokunan delikanlı, kızla ve aynı zamanda kendisiyle büyülenmiştir, artık babadır, kızsız annedir; kısacası genç kız **sanki** gençliği uygulayan, ama gerçekte onu yok etmeye hizmet eden bir yaratıktır.

Ölümle ve gençliğin, güzelliğin bir meşale gibi elden ele geçmesi gerçeğiyle bir türlü barışamayan biz ölümlüler doğanın bu gaddarlığına karşı isyan etmeyi bırakmayacağız. Ama burada söz konusu olan kısır bir isyan değil. Kadının, genç kız letafetiyle kurduğu bu ölümcül ilişki, sürekli ortaya çıkıyor ve tam da buradan onun özneliği oluşuyor, öyle ki gençliğini ve güzelliğini gerçekten hissetmiyor; bir erkekten daha az hissediyor. Şu kıza bakın hele! Ne romantik... Ama bu romantizm, kilisedeki altların altında, şu şişman avukatla yapacağı sözleşmeyle sona erecek; bu şiir yasallaştırılmalı artık; bu aşk, dini ve dünyevi iradelerin izniyle işleve geçecek. Ne estetik ama... Ona yeterince iğrenç gelebilecek olan, kel, göbekli ya da veremli bir erkek yok; hiç zorlanmadan güzelliğini çirkinliğe teslim eder ve bir canavarın yanı başında veya daha da kötüsü bu iğrençliklerin ete kemiğe bürünmüş halindeki erkeklerden birinin yanında zafer kazanmış bir edayla görürüz onu. İğrenmeyen bir güzellik! Güzellik duygusuna sahip olmayan güzellik. Kadının erkek seçimindeki zevki ve sezgisindeki kolaylık, anlaşılmaz bir körlük ve aynı zamanda aptallığa yol açar; kadın bir erkeğe toplum içinde tanınmış ve sivrilmiş olduğu için âşık olur, toplumsal yaşamdaki ikinci derecedeki değerler, onun için bedeninin ve ruhunun Apollonvari biçimlerinden daha önemlidir; evet, kadın baldıra değil de çoraba, yüze değil de bıyığa, göğüs kafesine değil de ceketin biçimine âşık olur. Bir uyduruk yazarın kirli lirizmine hayran olur; bir aptalın ucuz coşkusuna kapılır, zarif bir şıklık onu baştan çıkarabilir. Maske düşürmeyi bilmez. Aldatılmaya uygundur, çünkü kendi kendini aldatır. Tabii ki yalnızca kendi “düzeyinden” bir erkeğe âşık olur; insan cinsindeki doğal güzellikleri hissetmez, sadece ikincil, toplum yarattığı güzellikleri anlar – Ah o büyük adamların hayranları, generallerin hizmetlileri, tüccarların, kontların, doktorların cariyeleleri. Kadın! Sen şiirsel olmayışın bedenleşmiş halisin!

Kadın kendi şiirselliğinden erkeğinkinden anladığı kadar anlar – hatta bu konuda daha az başarılıdır. Eğer kadınlar, bu uyduruk yazarlar, kendi bedenini çizen bu kötü ressam, kendi şeklini oluşturan bu başarısız heykeltıraşlar güzelliği yöneten yasalar hakkında bir şey bilselerdi, kendilerine yaptıklarını asla yapmazlardı.

Sözünü ettiğim yasalar her sanatçı tarafından bilinir ve ilan edilir:

1. Sanatçı eserini asla “Bu güzel bir şey! Buna hayran olun, çünkü hayran olunacak bir şey” diyerek kimsenin burnuna sok-

mamalıdır. Sanat eserindeki güzellik ketum ve g steri siz olmalı, gönülsüzce, sanki başka bir ereğin kıyısında kalmı  asına ortaya çıkmalıdır.

(Oysa kadın, inatla güzelliğini sunar, saatlerce aynanın önünde onu m kemelle tirir. Gizlilik nedir bilmez. Her an beğenilme arzusunda olduğunu açığa çıkarır. Yani böylece kraliçe değil de k le olur. Bir tanrıça, arzuya layık bir değer olarak görüleceğine, elde edemediği güzelliğin peşinden ko an korkunç bir beceriksiz gibi ortaya çıkar. Genç bir adam zevk için top oynarken, güzel olduğunu düşünür; kadınsa güzel olmak için top oynar; yani kötü oynar, ayrıca bu güzellik terle birlikte uçar gider, bitip tükenir! Ama bununla da i  bitmez, çünkü her yerde göz süzüp, sanki erkekleri hiç  nemsemezmi  gibi havaya girer. Ve şöyle der: Ah ben yalnızca estetik için! Kim inanır bu açık yalana!)

2. Güzellik aldatmacaya dayanmamalıdır.

( irkin taraflarını unutmamızı arzular. Bize kadın olmadığını, bir beden olduğunu, tüm bedenler gibi asla yalnızca güzel olamayacağını, güzellikle çirkinliğin karışımı ve bu iki ögenin sonsuz oyunu olduğunu (burada güzellik daha farklı, daha üst kategoride bulunmaktadır) söylemeye çalışır. Kimse bazı bedensel işlevleri kirletmez. Aynı biçimde kimse kirlenmekten ruhu tümüyle kurtaramaz. Ama kadın kendisinin bir  i ek olduğuna inanmamızı ister. Kendisini bir tanrıça, “temizlik”, masumluk timsali olarak gösterir. Bu absürd çaba içinde komik olmaz mı peki? Ba arısızlığa mahkûm değil midir? Ne maskaralık ama! Onun bir buket yasemin olduğuna inanayım diye mi parf me bulanır? Yarım metre topukların üzerinde gördüğümde uzun mu zannedeceğim onu? Tek gördüğüm şey bu yüksek topukların üzerinde doğru dürüst hareket edemediği, o kadar. Evet, bu güzellik onu utandırıyor, onun hareketlerini kısıtlıyor, bu her adımda, her sözcükte ortaya çıkan bir utanma hali, bu asla kurtulamayacağı bir k bus...)

(Bu kadınsı çılgınlıkla etki duygusunu tümüyle yitiriyor, kendi korkaklığı ve bedeninin –ve ruhunun– yalan anlamını bize bula tırmaya yetkin olduğunu sanarak açıkça aldatıyor. Moda mı? Ne canavarlık! Paris’te zarafet olarak adlandırılan o tüm çizgiler, siluetler, profiller bedenin biçimini aşırı biçimde değiştirmeye dayanan o  a ırtmacadan daha fazla tatsız değil mi?  u kadın kocaman poposunu bir kuyrukla s sleyince, çok devasa olduğunu düşünür,

işte şuradaki pantere öykünür, buradakiyse pörsüyen derisini karmaşık bir şapka yardımıyla Melankoliye bulayıp değiştirmeye çalışır. Ama kim ki hatasını –boşuna– gizlemeye çalışır, hataya teslim olmuş demektir. Hata galip olmalıdır – ahlaki ve fiziksel bağlamda hata, gerçek değerle zafer kazanmalıdır. Paris moda dergilerinin, Dior'un, Fath'ın kreasyonlarının bize sundukları kalça kemikleri ortada, yukarıdan aşağıya dümdüz inen bedenli bükük parmaklı tüm o canavarlar aptal bir "ayrımnda" donmuştur. İşte sanatın bakış açısından iğrençliğin dorukları, mide bulantısı doğuran rüküşlük, bu aptalca saf ve beceriksizce kurumluluk, bu sarhoş bir arabacının ulaşabileceğinden çok daha zevksiz bir sıradanlık).

3. Güzellik yüce olmalı.

(Genç kız, süt sağan genç kız, selam sana – kraliçe! Söyle bana neden kabul edilmeyeceksin diye ölümcül bir titreme yok sende? Reddedilmekten korkmaz mısın? Biliyorsun ki, arzulanmanı sağlayan şey güzelliğin değil, ama cinsiyetin – biliyorsun ki, çok estetik olmasa bile erkek her zaman senin kadınlığını arzulamıştır. Yani güzelliğin, cinsiyetinin hizmetinde değil; korkmuyor, titremiyor, kendini ortaya koymuyor, sakın, doğal, galip... Oh! Dayatması yok, baskısı yok! Oh, seçkin!)

Çarşamba

"Estetikten" oluşmuş tapınağındaki "sosyetik" kadının günahları ölümcüldür ve bu tapınakta kendisini evinde gibi hissetmelidir. Bunu erkeğin ilhamı, lirizmimizin sağlayıcısı olarak düşünmeli ve bu fıçının şarabıyla sarhoş olmalıyız. Kadının doğa tarafından süslenen temel güzelliği eşsizdir – bir erkeğin hem hizmetlisi, hem sahibi olan genç bir hanım arkadaş bulması kadar, tahrik ve sarhoş eden bir şey daha yoktur; kadın ses tonundan daha mükemmel bir şey de yoktur, bu ikincil şarkı erkekliğin gizli bir tamamlayıcısı, dünyayı başka bir ölçekte algılamadır, bizim için ulaşılmaz ayrı bir yorumlamadır. Neden bu mükemmellik bunca korkunç vahşete boyun eğiyor peki? Burada önemli bir farka da dikkat etmek gerek: Korkunç olan kadın değil, bugünkü kadınlık. Kadın tek başına korkunç değil, ama aralarında oluşan ve hepsinin itaat ettiği o stil korkunç. Bu kadınlığı yaratan kim peki? Erkek mi? Erkeğin bu işin girişimcisi olduğu kesin de, daha sonra kadınlar kendi aralarında

bunu mükemmelleştirmeye başlıyorlar, bu büyüleyip baştan çıkarma sanatı, tıpkı diğerleri gibi, mekanik olarak büyüyor, geliyor – gerçeklik duygusunu gerçeklik ve ölçek duygusunu yitirerek artık otomatik bir hale geliyor. Bugün kadın, olması gerektiğinden daha çok kadındır; kendisinden daha güçlü olan kadınlıkla doldurulmuştur; toplumsal bir geleneğin ürünüdür; kadının ve erkeğin bir biçimdeki birlikteliğinden oluşan oyunun sonucudur – öyle ki, bu dans aralıksız büyüyerek ölümcül hale gelmiştir.

Ben ne yapmalıyım peki? Buna karşı nasıl bir tepki vermeliyim? Her zamanki pusulamın yardımıyla yönümü bulacağımı. Bu da, biçime karşı mesafeli durmak! Erkeğin “içini boşaltmasını” istediğim gibi, kadının da “içini boşaltmasını” sağlamaya çalışmalıyım. Peki, erkeğin “içini boşaltması” ne anlama geliyor? Erkekler arasında oluşan bir tür erkekliği güçlendirici etki yapan bu erkek stilini boyunduruk altından çıkarmak, bu erkek duygusunun sahte bir şey olduğunu, ona boyun eğmenin zayıflığa neden olduğunu anlatmak, Erkeğin içindeki erkeğe karşı daha özgür bir ilişkide olmasını sağlamak. İşte kadından kadını aynen böyle çıkarmak gerek. Burada her zaman yazarken güttüğüm amaca benzer olan amacım –amaçlarımdan birisi– oyunu bozmaya dayanıyor; başka bir deyişle, müzik susup da eşler ayrılınca, gerçeğin olası istilası başlıyor, yalnızca o anda oyunun gerçek olmadığı yalnızca oyun olduğu açıkça ortaya çıkıyor. Balonuza davetsiz konuklar getirmeli, sizi kendinizle başka türlü bağlamalı, birbirinizi başka türlü belirlemenizi sağlamalı; dansınızı bozmalı.

Edebiyatımın, benden daha aşkın ve çılgın olduğu doğru olabilir, hatta öyle olduğu kesindir. Bunun denetim yoksunluğundan ortaya çıktığını sanmıyorum – daha çok bugün kitaplarda, en üst düzeyde resmi sonuçlarına kadar büyütülen büyülerin ortaya sürülmesidir. Ama bunlar bende oldukları gibi kalıyorlar, yalnızca düş gücünde küçük bir sapmaya, hafif bir “eğilmeye” uğruyorlar. Bunun içindir ki, doğrusunu söylemek gerekirse sanatta, asla sıradan aşkı ve sıradan büyüyü betimlemeye yetkin olmadım ve olmayacağım; çünkü bu aşk ve büyü bende yerin altına tıkılmış orada boğulmuş, çünkü ben bu şeylerde sıradan değilim, ama şeytansıyım (grotesk bir şeytansılık!). Sansürsüz güzelliklerin tehlikeli gerilimlerini göstererek, uzlaşmacı lirizmi günışığına çıkararak, sizi raydan çıkarmak isterdim – sizin tren raylarınıza koyduğum bir

taştır bu. Yeniden gençliği ve güzelliği bulup farklı biçimde deneyimlemeniz için, sizi içinde bulduğunuz düzenden çıkarmak...

Pazar

Stanislaw Odyniec'te Mar de Plata'dayım. Akşam geç saatte, plajda gazino önünde: Tanıdık fısıltı ve şıkırtılar. Suyun yükselen ve düşen kara göğsü. Hışırdayan köpüklerden yelpazeler ayaklarımın dibine kadar yayılıyor. Güneyde, tepelerde evlerin silueti, önümde direk ve bayrak, solda alçalan ve yükselen kırık kazıklar... Gök gürledi. Bahar. Ancak iki ay sonra sezon açılacak; şimdilik burada kimse yok, boş ve sessiz, otelin kapalı pencereleri, bir köpeğin gezdiği, rüzgârın ipleri salladığı, geçen seneden kalan konserve kutularında ısıklıklar çaldığı, kâğıtları çevresinde döndürdüğü plaja bakıyor...

Altı yüz bin insandan mahrum kalan kentin kocaman boşluğu, bu kapalı, bloke olmuş, insansızlıkla ağızları tıkanmış, okyanus kıyısında yer alan, sokakların, meydanların, evlerin, dükkânların ölümü, öyle ki, bu okyanus, kendi varlığının dokunulmazlığını geri kazanmış ve artık yalnızca kendisi için var; kıyının kumunu sessizce işgal ediyor... Bu da ne? Neler oluyor burada? Bir şeyler oluyor, ama ne, biliyorum...

Tam olarak ne? Plajda, köpüklerin sınırlarında yürüyorum ve gerçek duyguyu arıyorum, ayağının altındaki, sonsuza dek aynı biçimde balık ve tuz kokan bu kumlardan neyi elde etmeyi bekliyorsun, neyi? Yoksa sonsuzluğa ulaşmayı mı? Ya da ölüme? Belki Tanrı'yı bulmayı bekliyorsun? Kendi hiçliğini veya büyüklüğünü deneyimlemeyi mi? Yoksa mekânı ya da zamanı mı? Ama yapamıyorum... Bir şey engelliyor... Çok fena bir şey... Hani bilinen, bir kez değil, bin kez söylenmiş olan... Hatta yazılmış olan bir şey!

Bense özgün olmalıyım!

Yani köpüklü çizgiler boyunca, başım önde, kumlara bakarak, sonsuz süreci dinleyerek yürüyorum, ama kalbim düğümlemiş – çünkü özgün olmalıyım, birisini yinelemek olmaz, en sahici duygu bile, başkası benden önce onu deneyimledi ve söyledi diye bana yasak. Bekle, dur, düşün... Ne de olsa kimse görmüyor burada seni, şu pencerelerde canlı bir ruh yok, sokaklarda asfalttan başka bir şey görünmüyor, kent kalabalıktan yoksun – peki, neden kendi kendine sonsuzluk, doğa ya da Tanrı hakkında sıradan bir düşünce için izin

vermeyeceksin ki, neden yeni, asla görülmemiş ve düşünülmemiş bir şeyin peşinden koşasın ki... Hatta burada, bir köpeğin dolaştığı bu kıyıda? Bakın: işte burada, bu tuzlu tazelik ve sessizlik içinde duruyor, o yalnızlığın tümlüğünü bakışlarımla sarıyor ve tereddüt ediyorum... Acaba bu bilindik doğrulardan ve sıradan gerçeklerden birine teslim mi olmalı? Şimdi gülümsüyorum... Çünkü (hatırlıyorum ki) bir hafta içinde Buenos Aires'teki Polonya Kulübünde kitaplarım hakkında bir tartışma olacak; sanki o ekşi yakınmaları duyuyormuşum gibi, özgün olabilmek için çabalayacakmış gibi basitliğini yitirmiş ve farklı duygular uyandırıyor gibi her şey *pour epater*⁵²... Şimdi, hıştının durduğu kayalık kıyıya yaklaşıyorum, su kayaları dövüyor, havaya fışkırıyor. Ve yine değişmeyen dalgalarda aynı çağrı: Herkes gibi ol, her şey serbest sana, kimse yok burada, işte yüzlerce yıldır deneyimlenen şeyi deneyimleme anı geldi çattı...

Ama ben özgün olmalıyım!

Ne pahasına olursa olsun! Yapacak bir şey yok! Ne olmuş kent insansızsa? Bu boşluk gerçek değil, onlar içimde ve benimle birlik-teler, kuyruğum onlar benim, sorgucum; bağıyorlar: Sıradışı ol, yeni ol, hiç bilinmemiş bir şeyler düşün! Utanarak gülümsüyorum, çevreme hafifçe bakıp başımı omuzlarıma çektim sonra yaptığım işin parlaklığıyla yaklaşan gecede yüzümü suya çevirdim. Evet, basitliğimin gururuyla –özgünlüğe zorlanan biri olarak– çözümleyemediğim şeylerin okyanusunun sonsuz benzerliğiyle dalaşan– her zaman yeniye aç –bilindik şeyler karşısında sabırsız bir bıkkınlığa düşen– önündeki her şeyi arzulayan kolektif ruhun korkunç ve kabul edilmez bir aracı olarak duruyorum... Bugünün duygularını yarınki duyguların uğruna, içimde imha ederek, şimdiki zamanı öldürerek öylece duruyorum...

Sonra bu sokakların boşluğunda eve gittim – ama sanki gözleniyor gibiydim.

Pazar

Kadınlara olan öfkem, etki altındaki şiir, boyun eğen roman ve tüm âciz sanata saldırmamı buyuran öfkeyle aynı... Hepsi beni rahatsız ediyor. Bu kadınsı üslup kötü... Ama bu yine, ninelerimizi, dedelerimizi ısıtmış olan o meşhur kavga, kadın-erkek arasındaki bitmez

52 (Fr.) Etkilemek için. (ç. n.)

tükenmez mücadele demek değil. Eğer bu sorunla ilgileniyorsam başka nedenlerle – güncel nedenler yüzünden.

Kadın erkeği açan anahtardır. Bu anahtar çok şeyi açabilir, hele şimdi, günümüzde. Peki, kim için? Tabii ki Polonyalılar için.

Kültürümüzün en büyük sorunlarından birisi, Avrupa'ya karşı olmaktır. Kendimizi Avrupa'dan soyutladıkça, tam anlamıyla Avrupalı olamayacağız; çünkü Avrupalılık, Avrupa'yla kaynaşma demek değildir, ancak onun ayrılmaz bir parçası –çok özel ve yerine konulmaz bir parçası– olmaktır. Aynı zamanda bizi yaratan şey olan Avrupa'ya karşı koyma hareketi, en sonunda bir kimlik kazanmamıza da neden olabilir... Hani kendi yaşamımızda.

Bu durumda: Polonyalı kadının Avrupalı kadına karşıtlığı; Doğu Avrupalı kadının Batılı kadına karşıtlığı, ayrı bir esin kaynağı olduğu bir noktaya ulaşıyor. Eğer kadını değiştirirseniz, tüm tatlarınızı, tüm beğenilerinizi değiştirmiş olursunuz, yaşamda ve sanatta yeni alışkanlıklara ulaşırsınız. Olabilir mi böyle bir şey?

Eğer bu olasılığı görmeseydim, gerçekleşecek bir sorunu irdeler miydim hiç? İnaniyorum ki bir Polonyalı, burada, gurbette, düşüncelerindeki durgunluğa karşın, memlekette maruz kaldığı teröre karşın, hem orada hem burada onu içine çeken boşluğa karşın, kendisini ateşli bir biçimde buluyor. Demek ki, biz radikal, temel, hatta gözü kara düşünceler alanında bulunuyoruz ve bizler için uç bir karar yok.

Kadınları değiştirebilir miyiz? Kadınlar bizim için değişirler mi?

Bu zamana dek Paris (kabaca ve simgesel bir ifadeyle) bize istediği kadını dayatmıştır. İşte Paris'in bizim düş gücümüzde hüküm sürmesi, çekicilikle zehirlenmiş, Ville Lumiere'in elektriğiyle, kıvılcımıyla Sarmat⁵³ Parisli'nin iğrençliği bu yüzden. Paris'in elektro-erotik büyü, ama... Cesaret, anti Parisli olun, tüm bu erotik iğrençliği deneyimlemeye çalışın.

Fransızların yatak odalarındaki aşk dilini dinleyin. Tahrik eder mi sizi? Eğlendirir mi? Üzer mi? Acaba dünyanın canavarlarından birisi olarak, bu sabahlık içindeki aşkı, bu zafer kazanmış don-

53 MÖ 6-4. yüzyıllarda Orta Asya'dan Ural Dağlarına, ardından Güney Rusya ve Kuzey Kafkasya'ya, sonrasında ise Balkanlara kadar yayılmış olan bir İranî halk. Barok dönemi Polonya sanatında ve yaşam biçiminde bu asil halkın tarzı benimsenmeye çalışılmıştır. Polonya kültüründe soylu bir yüce gönüllülük ve yiğitlikle eş anlamlıdır. (ç. n.)

ları, bu ekstazi halindeki burjuvazi oynaşmalarını, hepsini kusmaya hazır mısınız? Şimdi onların yüksek düzeydeki aşk dilini dinleyin. Hangisini yeğlersiniz? Şehvet ataklarını analitik olarak sınavan akıllı bir kelin entelektüel dilini mi, yoksa salonların zarif dilini mi, frakların zıplaması, perukların dansı, zevke göre baharatlanmış erkek veya kadın konfeksiyonun dilini değilse, neyi peki? Fransız aşk şarkılarının çirkinliği bu şarkıların çirkinliği kabullenmesinden oluşur. Fransız, medeniyetin çirkinliği ile barışmıştır, hatta onu sevmiştir. Bunun için Fransız, çıplak kadınla ilişkiye girmez, giysili bir kadınla, giysilerinden soyunmuş bir kadınla ilişkiye girer. Fransız Venüs'ü çıplak bir genç kız değildir, ama *fort distinguee*⁵⁴ Madame benlidir. Fransız'ı beden kokusu değil, parfüm heyecanlandırır. *Charme*⁵⁵, zarafet, letafet, şakacılık, giysi, *maquillage*⁵⁶ – biyolojik çöküş ve orta yaşı maskeleyen tüm güzelliklere hayrandır; yani Fransız güzelliği kırklı yaşlarındadır. Eğer bu güzellik dünyayı ele geçirdiyse vazgeçiş olduğu içindir. Yaşlı ve zengin hanımların ulaşabileceği bir şeydir bu tıpkı orta yaşlı *causer*ler ve *bonvivant*lar gibi. Bu vazgeçilmiş ve gerçek olan güzellik şarkı söyler: Sevecek bir şeyin yoksa elindeki sevilir! Bu Fransız güzelliği, Fransız kadınlarının tipi bizim Slav avukat hanımlarının ve avukatların kalbini fethetti. Ama ya Slavlar! Her şeye karşın sizin Slav lirizminiz bunu protesto etmedi mi? Ne de olsa içinizde başka kadınların-kızların takıntısı yaşıyor. Ne de olsa siz erotizmin idealistlerisiniz! Sizin rüyalarınızın kadını temiz ve basittir. Sizin bu erotik idealizminiz, yerine konanlarla kendini tatmin eden ve etmeye devam edecek bir sanat olan kültürdeki yetersizliğinizin nedeni değil midir? Burada tat almanın çeşitliliği gereken ödemeyi yapmıyor. Biz gerçekten uzlaşmıyoruz, uygarlıkla da, çirkinlikle de ve Fransız kurnazca ve zekice doğanın güzellik sunduğu Fransız kadınlarını parfümleyip boyayıp giydirdirken (onların dişlerine bakmadan) biz rüya görüyoruz... El değmemiş Olenka'yı, sade Zosia'yı, masum Basia'yı... Iwona'yı (Alman'ın) ve Vahşi Şey'i (Zarzycka'nın) düşünüyoruz. Bu düşler bizim toplumsal, erotik yaşantımızın, modamızın töremizin gerçeğinde bulunmasına karşın, Fransız'ın güzelliği zafer kazanmıştır.

54 (Fr) Seçkin güçlü.(ç. n.)

55 (Fr) Çekicilik.(ç. n.)

56 (Fr) Makyaj. (ç. n.)

Neden Wokulskilerin ulusu Parisli kadınları alt edemedi? Çünkü Parisli kadın gerçeğe yakındır... Bizim “tipimiz” düşe uygundur... Onlarınki yaşama...

Gerçi bugün, savaş ve devrim yüzünden roller değişti. Sanırım şimdi gerçek bizim tarafımızda, Paris’in karşısında. İdealizminin ırzına geçildi. Düşlerimiz ezildi. Kahretsin! İşgal boyunca birkaç yıl, Alman’ın eldivenden çıkmış eliyle çıplak varlığa dokundunuz, sizi koruyan yastıklı yatak kaybordu. Bu Antaeus dokunuşu sizi güçle doldurmuş olmalı. Savaştan sonra komünizm geldi, yani idealizmin inkârına devam edildi, kadın gökten yere indirildi; her seferinde daha yüksek bir düzeyden daha alçak düzeye, proletarya düzeyine. Ülke içinde ya da gurbette bulunan kadınlar, terzi, mürebbiye, satış elemanı olarak çalışıyorlar.

Pek çoğunu tanırım bunların.

Bu eski hanımefendi acaba bu durumda ne için çabalayacak? Tabii ki hanımefendiliğinden bir an bile vazgeçmemek için. Şıklığı zorunluluklardan dolayı yoksullaşsa da şık giyinmek ister. Son modayı takip edemese de modaya uygun olmak ister. Üçüncü el olsa da şapkası Paris’tendir. Salon sınıfdışı olsa bile *genre*i salona iç geçirtmelidir. Estetiği ve zevki hâlâ o eski zamanlardan kalmadır – zariftir. Onunla saatlerce konuşabilirsin, bir an bile farklı ve kötü şeyler yaşadığını hissetmezsin.

Polonyalı kadın... Keşke biraz daha yaratıcı olsan. En azından, dünyayla giriştiğin oyunda kozlarını daha iyi kullansan. Yok, seni kışkırtmak istemiyorum... Ama olduğun –artık o olmadığın halde– kadın için kadınlığa isyan edemez misin? Senden daha fazla bir şey talep etmiyorum – yalnızca özünden çıkan isyan kıvılcımını istiyorum. Kadın ol, “ama bu dünya için değil” – batı burjuvası için değil. Peki, hangi dünya için? Proleter dünya için mi? Yok canım, o senin özün değil ki bir kere. Onun ve ötekinin dışında bir şey olmaya çalış, daha doğrusu ikisinin ortasında, durumunun üslubunu yaratmasına izin ver.

Bu ne istediğini bilmen anlamına da gelmiyor, asla. Ne istemediğini bilmen yeterli. Gerisi kendi kendine olur zaten. İçindeki o ulaşılamayan güzelliğe dön – bu biçimde kadın reformunu sağlayacaksın.

D n Polonya kulübünde. Ruhumun ve eserlerimin silindirle ezilmesinin tam sonuna yeti mi tim. Beni öven yazı Karol  wieczewski'nindi. Bayan Jezierska ise bunun tersi bir yazıyı okumu tu. Sonunda söz benim ortaya  ıktı ım bir tartışmaya geldi çattı. Bu konularda uzman, bilirkı ı Thomas Mann şöyle der: Hiç kuşkusuz ki, ba ından beri onaylanmanın ışığında gelişen sanat, kendine güçlükle, a a ılanma pahasına yer edinmek zorunda kalan sanattan farklı olacaktır. Acaba bunca yol sonra, bugün kendimi yasaklanmış, utanılan ve uygun olmayan bir şeye adamak zorunda olmasaydım benim eserlerim, ilk andan beri  d llenip ta landırılsaydı nasıl olurdu? Ne var ki, salona girdi imde, orada bulunanların büyük bir bölümü beni içtenlikle selamlayınca, *Atlantik  tesi*'nin bölümlerinin *Kultura*'da yayımlanmasından bu yana pek çok şeyin de i ti i izlenimine vardım. Bunu özellikle g nl  e kaydediyorum. Ayrıca söylenenlere göre, tartışmada çoğunluk benim lehime konu mu .

Dalgаланan kalabalığa batmış bir biçimde kendimi *Odyseia*'daki gemiciler gibi hissettim: Beni karşılayan, bana yaklaşan bu dost yüzlerde baştan çıkarıcı kaç Siren var! Bu insanların kucaklarına atlayıp “ben sizinim, hep sizindim” demek zor olmamalıydı. Ama dikkat! Sempatiyle satın alınmaya sakın kanma! Polonya edebiyatının bo uldu u o tatlı kitle anlayışına ve köpüklü duygusalı a batmaya izin verme! Hep yabancı kal! Gönülsüz ol, güvenilmeyen ol, din  ol, keskin ol, egzotik ol! Sağlam dur, oğlum! Ehlile meye, evcille meye gelme! Senin yerin onların arasında değil, onların dışında; çocukların atladı ı ip gibisin sen – hani üzerine atlamak için ileri fırlatılan.

Salı

K  e yazıları. K  e yazılarından, kafes ardındaki aslanların tehditkâr homurtularını duyuyorum. Onları birileri mi engellemiş de orada tutuyor, yoksa şimdilik kendi ölümcül imalarından hoşnut, kendi istemleriyle mi dışarı çıkmıyorlar, bilmiyorum. Geçtiğimiz yıl ve ondan önceki yıl, göçmen basını bana karşı zehirli entrikalarla  i ek açtı. Örneğin bir makalede okuduğum “bazı göçmenlerin, entelektüel olarak anılmak adına geleneksel Polonya tutumlarına

karşı yüzlerini buruşturmaları” ifadesi. Burada kimden söz ediliyor acaba? Ya da “kuşkulu girişimlerin zangocu, dogmatik ikon yıkıcı” kim olabilir? Okumaya devam ediyorum: “yeni moda dramalar çok sıkıcı ve anlaşılmaz” ya da “X’in romanı, bazılarının, karanlık, en kötü zevke sahip, yenilik peşindeki romanlarından bin kez daha iyi. Burada sözü edilen hangi drama, hangi roman acaba?

Köşe yazarlarına şaşırmıyorum. Onların yerinde ben de olsam aynı biçimde sinirlenirdim. Bizim bu gurbet eldeki uyuyan krallığımızda her şey olması gerektiği gibi oluyor, roller dağılmış durumda, kardeşlik, genelin hoşnutluğu için bir bedel öderken, Arjantin’den, bu çeteye dahil olmayan bir herif çıkıyor – üstelik bu herif kendisine Yazar diyor, hiçbir köşe yazarının iznini almadan yalnızca roman ve drama yazmakla kalmıyor, duvarları yıkıyor, duyguları incitiyor ve üstüne üstlük, kalkıyor bir de küstahça Yazar Günlüğü yayımlamaya başlıyor. Kimsenin onayını almadan genelin saygınlığını istemeden! Üstelik bu günlüğün her satırı gıcık. Ne skandal! Aslanların soğukkanlılığına şaşmak lazım. Pantolonumun paçalarını parçalarlar diye düşünmüştüm, ama yalnızca çitin öteki tarafından köşe yazarının havlaması duyuldu.

Eğer göçmen Polonya basını hani dünün ayını yansıtan su birikintisinin durağan mükemmelliğinde (mükemmel mi?!) olmasaydı, boş bir konuşma, zırvalama olmasaydı, temcit pilavı gibi ısıtılıp ısıtılıp ortaya konmasaydı, bir büyükbaşın geviş getirişi olmasaydı, okuyucuya yönelip iki ayak üstünde durup sırttan zevkli köşe yazısından daha iyisi olabilseydiniz, sizinle çoktan açık ve samimi bir savaşa girerdim. Arkadan gizlice anonim biçimde, kaba etleri çimdiklemek yerine yüzüme doğrudan vurulurdu, ben de kinayeci toplumun gözlerinde düşmanın nasıl komik duruma düşürüleceğini ve ona nasıl iftira atılacağını sormayan, ama sadık bir biçimde gerçeğini arayan ve ona iç inancın tüm gücüyle vuran dürüst bir polemige girişirdim. Ancak böyle bir polemik tüm köşe yazılarının gücünü aşar. Köşe yazıları benim gerçeğime ulaşmayı hedeflemezler, yalnızca çimdiklemek için k... ulaşmak isterler. Köşe yazıları benimle polemige giremezler, çünkü onların o kurnaz ve aptal hesapları, benim reklamımı yapmamak için beni es geçer. Köşe yazıları için genelde her şey kişiselliğe, aptal taktiklere, eşit derecede aptal stratejiye indirgenir. Köşe yazıları benim edebiyatımla daha köklü biçimde tanışmaya ve bilmedikleri şeyleri düşünmeye başlamalıy-

dılar; onların bildikleri yalnızca kinaye, yüz ekşitme, şaka, çiftleme ve başka fırlıklıklar. Köşe yazıları, her ihtimale karşı benimle ciddi biçimde ilgilenmezler, çünkü o zaman benim asla skandal yaratmadığım, ama dürüst, belki de düşüncelerimizi yenilemede onu gerçeğimize uygulamada başarısız (kimse kusursuz değildir) bir deneme olduğum ortaya çıkabilir. Ama köşe yazıları benim skandal yaratmamı isterler, bu durum onların şeytani psikolojilerine daha fazla uyar, yüz ifadelerini ayarlamalarına izin verir çünkü.

Bu köşe yazıları tarafından basın yaşamımıza sunulan cıvıltılar iyi bitmeyecek. Her şey okuyucunun önünde itiş kakışa dönüşüyor. Bu şartlarda gazetecilik ölçeğinde bir şeylerin doğması söz konusu değildir. Burada artık eski ağıdalı basmakalıp sözler değil, bir fıkra hüküm sürüyor. Birbirimizi esprilere ve özlü sözlerle boğan bir grup turistiz. Düşüncesizliğimizin boşluğunda, hiçliğin köşe yazısının bıkkın birikiminde, bizim o sonsuz Lirik şiirimiz çöküp kalıyor ve ıslak bir köpek gibi başını göğe kaldırıp uluyor.

Cuma

“Şairlere Karşı” başlıklı hırçın deneme hırstan ortaya çıktı, çünkü gerek Varşova’da gerek Varşova’dan uzakta geçirilen uzun yıllar boyunca şairler beni inatçı ve geleneksel “şairlikleriyle” sinir ettiler – canıma tak etmişti artık. İlk önce toplumun tepkisi ve onun mutsuz *genre*ı var. Ama bu kötülük beni şiir yazmanın tüm sorununu ortaya çıkarmaya zorladı.

Acaba bu makale yüzünden basında ortaya çıkan savaşım dikkate değer bir şey ortaya çıkarmadı mı?

Muhalliflerim benim durumumu anlamak isteselerdi şimdi tüm alanlarda ortaya çıkan değerlerin büyük revizyonu fonunda bunu algılamaları gerekirdi. Bu neye dayanır? Bizim tiyatronun kulisinin açığa çıkmasına. Olayların görmek istedikleri olmayışının açığa çıkmasına. Ahlakı, idealizmi, bilinci, psikolojiyi ve tarihi tekrar değerlendirelim... İçimizde gerçeğe karşı bir açlık doğdu. Kuşku rüzgârları esti, işte maskaralığımızı bozan şey bu.

Yalnızca sanat mı tabu olarak kalmalı –acaba her şeyden önce o da revizyon istemiyor mu– tek bir revizyon daha – hatta daha sarsıcı bir revizyon belki? İşte Dingo’nun ahır! Hiçbir şey bizim sanatla ilişkiye girmemiz kadar aptalca olamaz.

Bu kurumun –şiiir– binlerce yıldır işlev gördüğünü herkesin ona hayran olduğunu mu söylüyorsunuz? Bu, hayranlığı kontrol altında tutmak için iyi bir nedendir. Ünlü şairlerin isimlerinden mi söz ediyorsunuz? Onlardan daha fazla meşhur olanlar, büyüyen güvensizliğimizin alevlerinde duman oldular.

Ama soru işaretlerimin polemiklerden ortaya çıkanlarla zenginleştirilmesini beklemem boşaydı – onlar sadece birtakım argümanlarla onu daraltmayı bilirler, örneğin: Gombrowicz kimsenin şiir sevmediğini iddia ediyor, ama askerlere şiirle hitap ettiğimde, onların yüzlerinde şunları görüyorum vb veya: Tasso’nun oktavlarını Toskanalı çobanlar ezbere söylerlerdi. Şiirle ilişkilerimizin esas anlamını çözmek, sınırları aşmak, duygularımızın nasıl olduğunu, dahası onlara ne kadar güvenebileceğimizi anlamak istiyorken onlar bana çobanlar ve askerler yolluyorlar...

Zor ve derin bir sorunun basın polemiğinin oyun alanında ortaya çıkması çok aptalca oldu (ama bu benim hatam). Eğer buna el atsaydım, kendimi gizem kokan alandan ayırmış olurum. Şiirin revizyonu, yalnızca eşsiz, daha evrensel ve bizim sanatla, biçimle ilişkimizi kucaklayan bir revizyonun çerçevesinde yer alabilir.

Yine de benim anti-şiiirsel çıkarımlarım, doğru dürüst incelemeye değermiş gibi geliyor. Bunu kaprisli kaleminizin iki uç hareketiyle beş dakikada halledemezsiniz, bu gerçek deneyime dayalı yeni bir düşüncedir.

Cuma

Bu polemiklerdeki dikkatimi çeken bir başka suçlama da özellikle Łobodowski’nin benim hoşla gitmek için “dâhice başvurduğum edaları” hedef alması; yani ben “dâhilikle” cilveleşiyor, megalomanlığa eğilimi ispiyonluyorum. Sanırım bu tür ağır hakaret yağmuru-na ilk kez yakalanmıyorum – ben ve tabii ki günlüğüm.

Nesneleri geleneksel biçimde görmeye alışmış, alçakgönüllü bir bakışa göre, buluş, övgü, hatta deha söz konusu olunca iştahımı açığa çıkaran bir ahlaksızlığa sahip olmam rahatsız edici olabilir, kabul ediyorum. Alçakgönüllülük timsalleri, korkmanıza gerek yok, ben de yüzüme alçakgönüllü bir hava verebilirim, sizinkilerden hiç de aşağı kalmaz, ancak daha gerçekçi olmak istediğim ve

edebiyatta güçlerin gerçek oyununda sağlama alınmış okuyucumla ilişkimde bu bana yarar sağlamaz.

Benim “edalarımda” sizin aba altındaki o zarif davranışlarınızdan daha fazla hırsı ele veren alçakgönüllülük olabilir... Genel olarak şunu söylemek isterim, ne yaptığını, neden yaptığını bilen bir adamla ilişkiye girerseniz, çimdiklemek gibi ucuz oyunlara kalkışmayın.

Perşembe

K. A. Jeleński'ye yazdığım mektuptan:

“Ah keşke, yoğunlaşıp konsantre olsam, her şeyden önce okuyucudan uzaklaşsam. Bu günlük olması gerekenin yüzde otuzu, yine de daha mutlak bir düzeye götürülebilirdi. Benim sorunsalım, tüm sorunlarımın bir dizesi, toplum gözünde oluşumum daha büyük radikallik, normal yazı sürecinden daha keskin bir farklılık istemekte. Oysa para kazanmak için yazmaktan bunalmış ve her ay bir köşe yazısı başlığı altında yazarak okuyucuyla doğrudan ilgiliyim ve ona bağımlı haldeyim – ne yapmam gerek? Dağılmış durumdayım. Kendimi daha çok göstermeli ve açığa çıkarmalıyım – ama bu işler yarım yamalak yapılmaz. Yavaş yavaş, bir gün, bu günlüğü doğru bölgeye çekebileceğim, toplumsal varlığımı yoğunlaştırıp biçimlendirme sürecine uygun bir keskinlik sağlayacağım diye avunuyorum.

(Bu programın onun ilgisini çekeceğini hesap ederek ve onun benden bu tonda bir yazı beklediğini düşünerek sorunlarıma onu çekmek için biraz yazmak. Beni anlayan, bu bağlamda kariyer yapan, Polonya ve Fransız basınındaki yerini kendi belirleyen Jeleński'ye özen göstermeliyim. Hesaplı veya hesapsız, yukarıdaki pasaj doğruyu söylüyor).

1955

Cumartesi

Tito'dan öğrendiğime göre Cesar Fernandez Moreno Arjantin hakkındaki konuşmalarımızı kaydetmiş, bir dergide yayımlamayı düşünüyor. Yayımlatmadan önce bana göstermesi için telefonla rica ettim.

Ama Arjantin edebiyat dünyasıyla ortak yaşamımın nasıl oluştuğunu siz bilmezsiniz ki. Bu zamana dek özyaşamöykümün bu bölümü hakkında aydınlatılmadığınızı fark ettim. Hiç kuşku yok ki zevkle dinleyeceksiniz bunu. Acaba benimle ilgili hiçbir şeye ilgisiz kalmamanızı başarabilecek miyim?

Bilindiği gibi Buenos Aires'e "Chrobry" adlı gemiyle savaş patlamadan bir hafta önce geldim.

O zaman buradaki "Gal'in" direktörü Jeremi Stempowski bana göz kulak oldu ve önde gelen yazarlardan birisi olan Manuel Galvez'e beni takdim etti. Galvez, ben gelmeden önce burada bir yıldan fazla kalmış ve çok sempati toplamış Choromański'yle dostluk yapmış bir yazar. Galvez bana çok konukseverlik gösterdi, pek çok şeye yardımı oldu, ama mustarip olduğu sağırılık illeti onu bir kenarda yalnızlığa itmişti – böylece beni, ondan daha az tanınmış bir yazar olmayan, aynı zamanda Choromański'nin dostu Artur Capdevila'a devretti. Bayan Capdevila bana: "Ah eğer siz de Choromański kadar büyüleyiciyseniz kolaylıkla kalplerimizi fethedersiniz" dedi.

Ne yazık ki öyle olmadı. Arjantinlileri suçlayamam. Benim deliliğimde kendilerini bulmak için büyük kentin, insanlarla ilişki kuran aceleci değirmeninin istediğinden daha büyük dozda idrak uygulamaları gerekiyordu ki, buna alışmak için sabır meleği olmaları gerekirdi. Bu durumda benim kayıp gökyüzümde ortaya çıkan "takımyıldız" suçlu...

Polonya'dan Arjantin'e gemiyle geldiğimde acayip moralim bozuktu. Asla –belki de Paris'te yıllar önce geçirdiğim günler hariç– bu kadar dağılmış durumda olmamıştım. Edebiyat mı? Hiç ilgilen-

miyordum, *Ferdydurke*'nin basımından itibaren dinlenmeye karar vermiştim –üstelik bu kitabın doğuşu benim için güçlü bir sar-sıntıydı– yeni bir içeriğe yönelmeden önce köprünün altından çok sular geçmesinin gerektiğini biliyordum. Üstelik ben kendi içimde “genç mi” yoksa yetişkin mi olmak istediğimi içten bilemediğim bu kitabın zehrinin etkisi altında mıydım? Benim gençlikle yani büyü-leyicilikle, aşağılıkla sonsuz mest oluşumun mu yoksa gurur veren ama trajik ve itici olgun üstünlüğe doğru mücadelemın uzlaşmacı bir ifadesi mi olmuştu? Oysa “Chrobry’la”⁵⁷ Alman, Fransız, İngiliz yani henüz işlenmemiş bir suçun korkusuyla donmuş, beklememe-nin boğucu havası içindeki o tüm Avrupa kıyılarını geçerken, san-ki kıyılar bana şöyle bağıryorlardı: Düşüncesiz ol, sen hiçbir şey-sin, bir iş yapmadın ki, sana kalan tek şey sarhoşluk! Kendime göre sarhoş olmuşum, hani illa da alkolle sarhoş olunmaz ya, ama şu gerçek ki, tam bir sersemlik içinde sarhoş bir halde yol alıyordum...

Sonra, ülkelerarası sınırlar yıkıldı ve yasa tabletleri patladı, kör güçlerin kapıları açıldı ve –ah!– birden Arjantin'deyim, tü-müle yalnız, kopmuş, kaybolmuş, yıkılmış ve anonim bir halde. Ama aynı anda içimden bir ses beni yok eden bugüne kadar sür-dürdüğüm düzeni yıkan bu yumruğu tutkulu bir duyguyla se-lamlamamı söyledi. Savaş mı? Polonya'nın yıkılışı mı? Yakın aile-min yazgıları mı? Yoksa benim yazgım mı? Her şeyi zaten baştan beri bilen, anlamış olan ben, bunu, nasıl derler hani normal bir biçimde kabullenmeli miydim? – Evet, belayla yıllardır iç içeyim derken yalan söylemiyorum. Bu iş olduğunda kendime şöyle bir şey söylemişim: Ah işte sonunda!... İçimde yetiştirdiğim ayrılma ve terk etme yeteneğinden yararlanmanın zamanının geldiğini anladım. Hayır, ne de olsa hiçbir şey değişmedi, bu evren, içi-ne hapsoldüğüm yaşam, varoluşumun belirli bir düzeni sona erdi diye başka bir şey haline gelmemişti. Ama bir biçimde korkunç ve ateşli olan heyecanın titremesi duygularımda ortaya çıktı, vahşet, adlandırılmamış ve biçimlendirilmemiş, varlığı bana yabancı ol-mayan bir şeyi özgür kıldı, yalnızca “daha aşağı” ve “daha genç” olduğunu bildiğim afet, bu kara ve vahşi gecede bir sel örneği ha-rekete geçiyor şimdi. Söyleyeceklerimi yeteri kadar açık anlatabi-lecek miyim bilmiyorum, ama ilk andan itibaren, beni de yıktığı için nefret ettiğim bu belaya âşık olmuşum; doğam aşağılık ve

57 Gombrowicz'in Arjantin'e geldiği geminin adı. (ç. n.)

karanlıkla bağlantı kurmak için fırsat olan bu belayı hoş karşılamamı emrediyordu bana.

Capdevila –şair-üniversitede profesör-*La Prensa* dergisi redaktörü– ailesiyle birlikte Palermo’da güzel bir villada yaşıyordu. Bu evde Kurier Warszawski ve Lourse Kafe havası vardı sanki. İlk kez akşam yemeğine gittiğim günü anımsıyorum. Capdevila’ya kendimi nasıl takdim edecektim? Düşman tarafından istila edilmiş bir ülkeden trajik bir sürgün mü? Sanattaki “yeni değerleri” tartışan, kaldığı ülke hakkında kendini bilgilendiren bir edebi kişilik olarak mı? Bu söylediğim tiplerden birisi olarak görüneceğim yönünde hem Capdevila beklenti içindeydi, hem de eşi Bayan Capdevila; üstelik “amigo de Choromański” için potansiyel bir iyi niyetle de doluydular – ama önlerinde, aslında pek de genç olmayan gepgenç bir delikanlı gördüklerinde ne yapacaklarını şaşırdılar...

Ne oldu? Evet. İtiraf etmeliydim: Savaşın etkisi altında, “daha aşağı” ve ilkel güçlerin yoğunluğu bende çöküntüye ve gecikmiş bir gençliğin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Yenilgiden gençliğe kaçmış o kapıyı kapamıştım. Zaten her zaman, –kendimin ve başkalarının– gençliğini aramaya, “değerlerden”, yani “kültürden” korunmaya, bir yere sığınmaya karşı eğilimim vardı. Bu günlükte daha önce de yazmıştım: Gençlik, kendi başına bir değerdir, yani ona yaramayan tüm değerleri yok edici bir değerdir, çünkü kendi kendine yeterlidir. Böylece, bu güne kadar sahip olduğum her şeyin –vatan, ev, toplumsal ve sanatsal durum– yok olması karşısında gençliğe sığınmıştım, üstelik de büyük bir hızla yapmıştım bu işi, çünkü âşıktım. *Entre nous soit dit*⁵⁸, savaş beni gençleştirmişti... İki etken de buna yardımcı olmuştu. *Genç görünüyordum*, taze bir yüzüm vardı, yirmili yaşlarda gösteriyordu. Dünya bana genç gibi davranmıştı – ne de olsa beni okuyan sayısız Polonyalının ezici çoğunluğuna göre, çılgın bir zıpcıktı, ciddi olmayan bir adamdım; Arjantinliler içinse taşradan gelmiş, yeni yazmaya başlamış, hiç tanınmayan, ancak yeni yeni tanınmaya ve ün kazanmaya başlayacak bir yazardım. Bu insanlara, kendimi bir değer, ciddi bir yazar olarak dayatmak isteseydim bile, dilleri bana çok yabancıyken ve kırık dökük bir Fransızcayla benimle anlaşmaya çalışırken bunu nasıl yapacaktım ki. Kısacası her şey, gerek görünümüm gerek du-

58 (Fr.) Aramızda kalsın.(ç. n.)

rumum gerekse kültürden tümüyle atılmış olmam ve ruhumdaki gizli titreşim, yani her şey gençliğin düşüncesizliğine ve gençliğin tek başına yeterliliğine itiyordu.

Capdevilaların yirmi yaşında Chinchina adlı bir kızları vardı. Öyle oldu ki, bir süre sonra o ve eşi beni kıza devrettiler, kız da kendi kız arkadaşlarıyla tanıştırdı. O lanet 1940 yılında, bana müzeleri gösteren, birlikte pasta yemeğe gittiğim, Avrupa'daki aşkları anlattığım o genç kızlarla flört eden Gombrowicz'i bir düşünün hele... Capdevilaların yemek salonundaki büyük yemek masası etrafında on iki genç hanım ve –aman ne idil!– ve *l'amour européen*'i anlatan ben. Gerçi bu sahne, o yıkılmış sahnelerin utanç verici biçimde tersi olsa da, o sahnelerden çok da uzak değildi, daha doğrusu, aynı yenilginin farklı bir kişiliği aşağı tarafın görüldüğü yolun başıydı. Varlığımı tümüyle önemsizleştiriyor gibi olmuştu. Hafif ve boş bir hale gelmiştim. Bu arada Arjantin'e – hani öteki taraftan uzakta, egzotik, göz yuman, ilgisiz ve günlük sıkıntılara teslim olmuş Arjantin'e batmıştım. Roger Pla'yla nasıl tanıştım? Galiba Galignana Segura adındaki genç hanım aracılığıyla. Pla'nın beni ressam Antoni Berni'nin evine götürmesi ve orada ressam ve edebiyatçı çevresine Avrupa'yı anlatmam yeterli olmuştu. Ama anlattığım her şey çok kötüydü, fakat bir miktar tanınmanın önemli olduğu o anda, tarzım beni aldatmıştı, sözcüklerim o kadar berbattı ki, neredeyse uzlaşmacıydı. Ne hakkında konuşmuştum? Avrupa'daki gerilemeyi anlatıyordum, neden ve nasıl Avrupa'nın vahşiliği arzuladığını ve Avrupa ruhunun bu hastalıklı eğiliminin temelinden bariz ayrılmış kültürün revizyonu için nasıl kullanılabileceğinden söz ediyordum. Bunları söylerken galiba bizzat kendim bu gerileyişin kederli bir görüntüsü ve utanç verici resmini oluşturunuyordum – sanki sözlerim beni ele veriyor ve bu sorunsalın düzeyinde olmadığını, söylediklerimden çok alt seviyede olduğumu kanıtlamak istiyordu. Hâlâ bugün bile, Diagonal Norte'de, Pla'nın çıkarımlarımı saf ve aptalca bularak beni suçladığını anımsıyorum – bense içten içe ona hak verdiğim hatta onunla birlikte bundan yakındığım halde, yaptığının kaçınılmaz olduğunu biliyordum. İçsel varlığınızın ikiye bölündüğü dönemler olur, bir yarınız oyun oynarken, öteki başka bir yol, başka bir amaç seçer. İşte Bernilerde, Alvear sokağındaki evinde değişik bohem grupları toplayan Cecylia Benedit de Debenedetti'yle tanışmıştım. Cecylia, bir tür, sarhoş, uyuşmuş,

şaşkın ve yaşamla kafayı bulmuş biçimde yaşıyor, her yönden kuşatılmış, başka, belki de daha fantastik bir düşe dalmak için uyanmış, maddenin varlığıyla Chaplin tarzı bir kavgaya tutuşmuş bir kadındı... Var olduğu gerçeğine dayanmaya yetkin değildi... Üstelik harika öğelerin, ünlü erdemlerin soylu ve aristokrat bir ruhun kadınıydı. Varoluşun gerçeğiyle harap olmuş ve korkmuş olmasına karşın, çevresindeki herkes onun için birdi. Cecylia'daki davetler mi? Aklımda kalan şeyler dans eden Joaquin Perez Fernandez, küfelik Rivas Rooney ve bilinçsizce eğlenen çok genç, çok güzel bir kız... Evet, evet, bu davetler de, başka yerlerdeki başka davetlerle karışıyor kafamda, kendimi elimde bir kadehle görüyor, uzaklardan gelen ve Julieta'nın sesiyle karışan sesimi duyuyorum:

Ben: *Şu köşedeki iki küçük hanım? Tanıyor musun onları?*

Julieta: *La Fleur'la konuşan hanımın kızları. Dur sana onun hakkında konuşulanları anlatayım: Bu kadın sokaktan iki delikanlı alıp otele götürmüş, oğlanları tahrik etmek için de iğne yapmış... Ama çocuklardan birisinin kalbi zayıfmış, çocuk orada ölmüş mü sana, düşünebiliyor musun durumu! Hadi polisti, soruşturmaydı derken... Neyse kadının çevresi geniş tabii, tanıdıklar falan, davanın üstü örtülmüş, o da bir yıllığına Montevideo'ya gitmiş.*

Bu haberin benim için ne kadar önemli olduğunu ele veremedim ve yalnızca şöyle dedim:

"A, öyle mi?!"

Ama hızla toplantıyı terk ettim ve durgun, lacivert bir Arjantin gecesinde, Retiro'ya doğru yola koyuldum; siz Retiro'yu Atlantik Ötesi'nden biliyorsunuz: "Tepelerin nehre doğru eğildiği, kentin limana doğru indiği ve sessiz sulardan gelen hafif bir esintinin ağaçlarla çevrili meydandan şarkı gibi geçtiği yerde... İşte orada pek çok genç Denizci vardı..." Meraklısı için açıklamak isterim ki, çok erken yaşta yaşadığım birkaç macerayı saymazsak asla eşcinsel değildim. Bir kadınla nasıl baş edeceğimi bilmiyorum; belki kadınla duygusal alanda baş edemiyorum, çünkü bende duygusallığa karşı bir çeşit fren sistemi var, hani sanki duygudan korkuyorum... Ama kadın, özellikle bazı tip kadınlar beni çeker, içime çökerler. Yani Retiro'ya erotik macera aramak için gelmemiştim. Ne var ki, afallamış, kendimi kaybetmiş, suspus olmuş, raydan çıkmış bir halde, içimde yanan kör tutkular, yıkılmış dünyam ve iflas etmiş yazgım tarafından dolmuş bir biçimde – ne arıyordum? Gençliği. Diyebilirim ki, hem kendimin

hem başkalarının gençliğini arıyordum. Başkalarının – çünkü o denizci veya asker üniforması içindeki gençlik, Retiro'daki bu genç adamların gençliği benim için ulaşılmazdı, cinsiyetin kimliği, cinsel çekimden yoksunluk, katılma ve sahip olma olasılığını tümüyle dışlıyordu. Kendimin – çünkü bu gençlik aynı zamanda benim, benim gibi birinin içinde gerçekleşmiş, bir kadında değil, bir erkekte değil, bende; bu beni terk eden aynı gençlik, şimdi başka birinde çiçekleniyor. İşte erkek için kadının zarafeti, güzelliği, gençliği, asla kesin bir ifadeye olmayacaktır – çünkü kadın aynı zamanda başka bir şeydir, bizi bir ölçüde biyolojik olarak kurtaracak olan şeyi yaratma olasılığı vardır: Çocuk. Oysa burada, Retiro'da gençliğin, cinsiyetten bağımsız olarak kendi kendini ifade ettiğini gördüm; en sert, en radikal –umutsuzluğun peşini bırakmaması yüzünden– şeytani biçimde insan türünde çiçek açışını deneyimledim. Dahası, aşağıya, aşağıya, aşağıya! Bu beni aşağıya, en alt katmana, aşağılık diyarına çekiyor; burada gençlik, gençlik olarak artık aşağıda, ikincil bir aşağıya, hani kırsal ya da proleter bir gençliğe teslim olmuş durumda... Ben *Ferdýdurke*'de, kitabımın üçüncü bölümünde, ırgatla “kardeşlik kurmaya” çalışan Mientus'un öyküsünde bunu yinelemiştim!

Evet, evet! Önceki ülkemdeki, bende ki çürüme, aşağılama dibe vurmuşken ve yukarıya doğru çıkmasına az bir şey kalmışken, teslim olduğum eğilimlerin düğümünü yönlendirdiğim yer burası. Bu benim, eskisinin yerini yavaş yavaş alan yeni vatanım. Retiro'da, Leandro Alem'de dolaşmak, büyük bir zevkle bira içmek, tanrıçanın bakışını, hem çiçeklenen hem aşağılanan yaşamın sırrını avlamak için kaç kez cemiyet toplantılarından sanatsal buluşmalardan kaçmışımdır. Buenos Aires'te bulunduğum normal günlerin hepsi, anılarımda Retiro'daki gecelerle astarlı. Kör ve sağır takıntılar bana egemen olmaya başlasalar da, aklım çalışıyordu, tehlikeli bir sınırdı olduğumu idrak etmiştim, doğal olarak aklıma ilk gelen, bilinçaltı eşcinsel eğilimlerin beni bu yola sürmüş olmasıydı. Belki de bu gerçeği hoş karşılayabilirdim, eğer özgün bir gerçekliğe beni yerleştirebilseydi tabii; ama hayır, aynı zamanda kadınla da daha fazlasını istemeyecek kadar yakın ilişkiler kurmuştum. Bu dönemde kızların peşinden fazla koşmuştum, hatta skandal bir duruma bile girmiştim. Bu itiraflar için lütfen bağışlayın. Sizi erotik yaşantımda dolaştırmak niyetinde değilim, istediğim yalnızca deneyimlerimin

sınırını belirlemek. Eğer başlangıçta, ulaşamadığım değerlere karşı gençliğe sığındıysam, kısa sürede gençliğin bana yaşamın en yüksek ve mutlak değeri ve tek güzelliği olarak görünmesindendir bu. Ama bu “değerin” galiba şeytan tarafından uydurulmuş bir özelliği vardı; genç olmak daha aşağı düzeyde bir şey olmaktı – aşağı seviyeyle sıkı ilişki içindeydi, aşağılığın ta kendisiydi.

Sanırım, 42 yılında şair Karol Mastronardi’yle dostluk yapmaya başladım. Bu benim Arjantin’deki ilk entelektüel dostluğumdu. Mastronardi’nin sayısız şiiri, onun Arjantin sanatındaki yerini sağlamlaştırmıştı. Kırkın biraz üstünde, zarif, tel çerçeveli gözlüklü, ironik, alaycı, içine kapalı, belki biraz Lechoñ tarzındaydı. Bu şair, taşradan, Entre Rios’tandı, ancak fazlaca Parisli bir Avrupalılıkla süslenmişti, alaycılık zırhına bürünmüş meleksi bir iyilikti –aşırı duyarlılığını koruyan kabuklu bir hayvandı. O zamanlar, Arjantin’deki kültürlü Avrupalı örneği ilgisini çekmişti; pek çok kez geceleri bir barda buluşuyorduk... Bu buluşmaların benim için gastronomik bir önemi vardı, çünkü bana sıklıkla raviole ve spagetti ısmarlıyordu. Zamanla, ona kendi edebi geçmişim hakkında açılmış *Ferdydurke* ve öteki sorunlardan söz etmiştim. Bildiği Fransız, İspanyol ve İngiliz sanatından farklı olan bendeki tüm Slav özellikler ilgisini çok çekiyordu. O da bana entelektüellerin garip bir biçimde ellerinden kayan, kolay olmayan, ayrıca da ürküten Arjantin’in sahne arkasını anlatıyordu. Oysa benim için oyun çokmaskeliydi, çünkü yasaktı. Her şeyi söyleyemezdim. “Retiro” diye adlandırdığım geceyle sarılan içimdeki o yeri açığa çıkaramazdım. Mastronardi’ye raydan çıkmış, herhangi bir “çözüm” arayan beynimin çalışmasını sunmuştum, esinin kaynağından söz etmeden ama – böylece o, “yaşlılığa” vuran, (yüksekliğe, yaşlılığa, olgunluğa dayanan) kültürde aşağıdan kabilen, yaşlılığı gençlikten, yüksekliği alçaklıktan bağımsız kılan bu akımın görünmesini istediğim tutkunun bana nereden geldiğini bilmiyordu. “Yetişkinlerin Gençlere teslim olmasını” isterdim. Gençleşmeye karşı olan bitmez tükenmez eğilimimizin eninde sonunda resmileşmesini, Gençliğin bir kişilik ve öteki değerlere karşı ilişkimizi değiştiren gerçek bir değer olarak kabul edilmesini isterdim. İçimdeki tutkuyu anlıyor gibi yapmalıydım bu da beni gerçekten de kayıtsız olduğum ölçüsüz düşünce yapılarına götürüyordu, ama bu biçimde insanların arasında vatandaşlık hakkı için çabalamayı bilmediğimiz kör eğilimlerin, gereksinimlerin,

tutkuların ilgisiz vekili olan düşünceler doğmaz mı? Bu diyalogu temize çıkaran tek etken çocukluktu; çünkü Mastronardi, neredeyse benim kadar çocuksuydu, benimle, benim onunla oynadığım gibi oynamayı da şans eseri beceriyordu. Çocukluk, gençliğin bir biçimde yakın akrabası olarak, kesinlikle daha az rahatsız edicidir: Bunun içindir ki, çocuk olmak, olgun insana genç olmaktan daha kolay gelir; yine bunun içindir ki, her zaman bir türlü baş edemediğim tazelik şeytanına karşı hemen hep çocukça dururum. Ancak, ne kadar çocuk olmak istiyordum, ne kadar çocuk olabiliyordum acaba? Ne kadar genç olmak istiyordum, gecikmiş gençliği ne kadar yakalayabiliyordum acaba? Ne kadarı benimdi, ne kadarı benim aşık olduğum şeydi?

Mastronardi, Victoria Ocampo'nun grubuyla sıkı ilişkiler içindeydi. Bu grup ülkedeki en önemli edebiyat merkezi olup *Sur* adlı bir derginin çevresinde toplanmıştı. Bu dergi, yaşlı, aristokrat, milyonların üzerinde oturan, coşkulu inadı sayesinde Paul Valéry'nin dostluğunu kazanan, evinde Tagor ve Keyserling'i ağırlayan, Bernard Shaw'la çay içmişliği olan ve Stravinski'nin yakın dostu olarak tanınan aynı Victoria tarafından çıkarılıyordu. Bu yakın ilişkilerde Bayan Ocampo'nun milyonlarının ya da kişiselliğinin kuşkusuz yeteneklerinin ve iyi özelliklerinin ne derece ağırlığı olduğu yanıt vermek için çaba göstermediğim bir soru. Bayan Ocampo'nun milyonlarının akıncı kokusu, insanın burnunun direğini kıran bu finansal parfüm, onunla dostluk kurmamı engellemişti. Tanınmış bir Fransız yazarın onun önünde diz çöktüğü, bağırarak yapılacak edebi *revue* için yirmi, otuz bin vermezse ayağa kalkmayacağını söylediği anlatılıyordu. Adam parayı almış, çünkü "diz çöken ve ayağa kalkmayan bir adamın karşısında ne yapabilirdim? Vermek zorundaydım." diyormuş Bayan Ocampo. Bu Fransız yazarın Bayan Ocampo karşısındaki tutumu bana çok sağlıklı ve çok içten gelmişti; ama biliyordum ki, önünde bir ay boyunca diz çöksem bile Paris'te tanınmadan ondan hiçbir şey koparamazdım. Ben de San Isidro'daki konuta doğru hacca gitmek için acele etmedim. Üstelik Mastronardi haklı olarak bu *el condenin* (çünkü daha önce kendimi kont olarak tanıttığımı söylemişim) garip ve kavranmaz biçimde davranmaya hazır olmasından korkarak, beni bu toplantılara götürmeyi erteliyordu. Öncelikle beni, Victoria'nın kız kardeşi, Adolfo Bioy Casares'le evli olan Silvina'ya takdim etmeye karar vermişti.

Bir akşam onlara yemeğe gittik.

Sonraları pek çok edebiyatçı tanıdım, neredeyse Arjantin edebiyatçılarının önemli bir yüzdesini, ama ilk adımlarımda uzunca süre durmaya niyetliyim, çünkü daha sonrakiler onlardan çok farklı değillerdi. Silvina bir “şairdi” sık sık şiir kitabı çıkarıyordu... Eşi Adolfo, iyi fantastik romanların otoritesiydi... Bu kültürlü çift, konserlere, sergilere katılarak, Fransız yeniliklerini öğrenerek, taş plak koleksiyonlarını tamamlayarak şiirle düzyazıyla uğraşıyorlardı. Neyse, o yemekte, entelektüel keskinliğini kişisel acıları-yla sivriltilmiş, sanırım Arjantin’in en yetenekli yazarı olan Borges de vardı. Bense haklı veya haksız bir biçimde, entelektüelliğimin, basitliğimin uygar dünyada var olabilmesini sağlayan pasaportum olduğunu düşünüyordum. Ama teknik sorunlar, yani benim o ağır aksak İspanyolcam ve Borges’in konuşma bozukluğu –çok hızlı ve anlaşılmaz konuşuyordu– bir yana, benim sabırsızlığım, gururum, sancılı bir egzotikliğin ve yabancılıkla zincirlenmenin sonucu olan sinirim de bir yana nasıl olup da benimle bu entelektüel, estetik ve filozof Arjantin arasında anlaşma olanağı sağlanacaktı? Bana bu ülkede aşağı düzey çekici geliyordu, bu yüksek bir düzeydi. Beni Retiro’nun karanlığı etkiliyordu – onlarıysa Paris ışıkları. Benim için ülkenin açıklanmamış, sessiz gençliği duygusal durumlarımın titreşen bir onayıydı, bu yüzden ülke beni bir melodi gibi ya da bir melodinin habercisi gibi yakalıyordu. Onlarsa bunda hiçbir güzellik görmüyorlardı. Benim için ifadenin uygunluğuna ulaşan, onu bir sanat, üslup ve tarz olarak etkileyebilen bir şey varsa, o da gençlerde gelişmenin ilk etaplarında görülüyordu, asla yetişkinlerde değil. Gençlerdeki bu önemli şey neydi? Herhalde yetişkin ve donanımlı bir insandan daha kötü ve zayıf olan sağduyusu, deneyimi, tekniği, bilgisi değil; ama tek başına gençliği – işte bu onun tek kozu. Ama onlar bunu koz olarak görmüyorlardı. Bu Arjantin seçkini daha çok büyüklerinden hızlıca her şeyi öğrenmek hırslında olan uslu ve çalışkan gençleri anımsatıyor. Ah, genç olmamak! Ah olgun bir edebiyat sahibi olmak! Ah Fransa’yla İngiltere’yle aşık atmak! Ah büyümek, hızla büyümek! Üstelik bunlar belli yaştaki insanlarsa ve kişisel statüleri ülkenin genel gençliğiyle açık bir biçimde çatışıyorsa, yüksek sosyal sınıfa ait olmaları alt tabakayla kaynaşmayı dışlıyorsa nasıl genç olabilirler ki? Örneğin Borges, kendi yaşını hesaba katan, kendini tabanından tümüyle ayrılmış,

yetişkin bir adam, Montparnasse'da doğması muhtemelken hatta daha bile iyi olacakken, şans eseri Arjantin'de doğmuş bir entelektüel, bir sanatçı.

Ancak ülkede öyle bir atmosfer vardı ki, bu uluslararası rafine Borges (Arjantinli bile olsa, bu Avrupalı bir havada olurdu) alt tonu yakalayamadı. O bir sanki yapıştırılan eklemeydi, bir süstü. Yaşlı olduğu için doğrudan gençliği anlatmasının, üstün olduğu için de aşağılığı ifade etmesinin talep edilmesi çok anlamsız olurdu. Ama onlara kendi kültürlerine uygun, kendi gerçeklerine, Arjantin'in gerçeklerine yakışan çalışmalar yapmadıkları için kızgındım. İçlerinden bazıları kişisel bakış açısıyla yetişkin olsalar da, yetişkin olmanın yetişkin olmamaktan daha zayıf olduğu bir ülkeden geliyorlardı ve burada, Arjantin'de sanat, din, felsefe Avrupa'dakilerle aynı değildi. Onları canlı canlı buraya getirip, toprağa ekip sonra ağaç raşitik oldu diye şikâyet edeceklerine, buradaki toprağın doğasına uygun bir şeyler yetiştirsele daha iyi olmaz mıydı?

İşte bunun için Arjantin sanatının yumuşak başlılığı, dürüstlüğü, iyi öğrenci ifadesi, davranışları bana göre, kendi yazgısına karşı iktidarsız olmasının kanıtıydı. Yaratıcı bir gafı, hatayı, özensizliği yeğlerdim, yeter ki enerji dolu olsun, hani ülkenin bir soluk aldığı ve kafalarını kitaba gömmüş halde yanından geçtikleri şiirle sarhoş olsun. Bunu Arjantinlilere pek çok kez söylemiştim, Polonyalıları da söylediğim gibi: Bir an için şiir yazmayı, resim yapmayı, sürrealizmden söz etmeyi kes; tart bakalım, bunlar seni sıkıyor mu; her şey senin için bu kadar önemli mi, bir gözden geçir; acaba şu taptığın tanrıları önemsemezsen daha özgür, daha gerçek olmaz mısın, bir düşün. Bir an için dünyadaki, kültürdeki yerini, seçtiğin araçları, amaçları düşünmeyi kes. Ama hayır. Onca zekâlarına karşın benim ne demek istediğimi anlamadılar. Bu kültürel üretim akımını hiçbir şey frenleyemezdi. Sergiler. Konserler. Alfonsina Storni ya da Leopoldo Lugones hakkında okumalar. Yorumlar, dersler, çalışmalar. Romanlar, öyküler. Şiir kitapları. Üstelik ben Polonyalı değil miydim ve onlar Polonyalıların genellikle *finos* olduklarını, Paris sorunsalı düzeyinde olmadığını bilmiyorlar mıydı? Böylece benim derin bir bilinçten yoksun, onları anlamadıkları şeylere boğan, ikinci elden, kafası yeteri kadar karışık anarşistlerden biri olduğuma karar verdiler ve beni *elan vital* ilan eden olarak gördüler.

İşte Bioy Casareslerdeki yemek böyle bitti... Hiçbir şey... Tıpkı

Arjantin’de tükettiğim tüm edebi akşam yemekleri gibi. Ve zaman geçti... Mitolojimin korkunç acılarla büyüdüğü Avrupa’daki gece ve benim gecem geçiyordu... Ve bugün bana ağır bir tat ve mahrem bir kutsallık veren sözcüklerin, şeylerin, kişilerin listesini sunabilirdim – İşte bu benim yazgımdı, benim tapınağımdı. Eğer sizi o katedrale götürseydim, bu tapıtığım kültün, bu *sacranın* ne kadar önemsiz, bazen nasıl sefil ve aşağılanmayı hak etmiş ve günlük sıradanlığıyla ne kadar komik olduğunu görerek şaşırırdınız –ama ne de olsa kutsallık tanrısallığın büyüklüğüyle ölçülmez, kendini kutsayan ruhun direnciyle ölçülür– ne olursa olsun. “Ruhun seçtiğiyle savaşılmaz” 1943 sonuna doğru üşütmüştüm, bitmez tükenmez bir ateş musallat olmuştu. O sırada Corrientes’deki Kafe Rex’te satranç oynuyordum, satranç salonunun müdürü Frydman, soylu ve iyi bir dosttu, sağlık durumumdan endişelenince biraz para toplayıp beni Córdoba dağlarına gönderdi –ki bu büyük zevkle yaptığım bir yolculuktu– ama ateşim orada da düşmemişti, en sonunda Frydman’dan ödünç aldığım termometre patladı ve kırıldı, ben de gidip yeni bir termometre aldım... Ve ateş düştü –evet, La Falda’da kaldığım birkaç ayı Frydman’ın bozuk ve birkaç derece fazla gösteren termometresine borçluydum. Bu tatilim komşu Valle Hermoso’da yaşayan bir hanım arkadaşla tatlanmıştı (aramızda gizli bir anlaşma vardı); bu hanımı dansöz Rosita Contreras’ın kız kardeşi olan Cleo aracılığıyla tanımıştım.

La Falda’ya gelirken beni korkunç ve komik bir deneyimin beklediğini bilmiyordum.

Her şey çok uygundu. Parasal zorluklardan kurtulmuş biçimde San Martin otelinde kalıyordum, kısa süre sonra bir çift ilginç ikizle tanışmıştım (onlardan daha önce söz etmiştim); gerek onlarla gerekse başka gençlerle yürüyüşler yapmış, içlerindeki yeni doğan yaşamın arı kuşu gibi titrediği yeni dostlar edinmiştim, bu dostların yüzlerine bir gülüş oturmuştu; bu gülüş bildiğim en asil olaylardan birisiydi, çünkü her şeye karşın, her şeyden önce tüm ölçüsüz mutluluklara, ezici nostaljiye ve doyumsuzluğa mahkûm edilmiş yılların pişmanlığına karşın gerçekleşiyordu. Şu deniz kenarında ya da dağlarda yapılan eğlenceli tatilleri bilirsiniz ya – rüzgâra kapılan bir şapka, bir kayanın üstünde yenen bir sandviç ya da yağmurda sıırılsıklam olma– harika Avrupa ırkının tazelenmesi olan Latin Amerika’yla anlaşmam garip bir biçimde sessiz ve

kendi hoş varoluşu içinde gizliydi, bana hiçbir şey tarafından bozulmamış gibi geliyordu. (Bu sırada, erkek kardeşim ve yeğenim toplama kampındaydılar, annem ve kız kardeşim bombalanmış Varşova'dan çıkıp taşrada oradan oraya geziyorlardı, Ren kıyılarından Alman karşıtı acı ve korkunun haykırışı yayılıyordu; ama asla unutmadığım bu haykırış, bu çığlık sessizliğimi artırıyordu). Ama bu çocuklarla yakınlaşmam sanki onlardan biriymişim gibi davrandığımı düşündürmesin, çünkü bendeki gülünç olma duygusu buna asla izin vermiyordu – yetişkinliğin tüm avantajlarından yararlanarak, onları boğuyor, onlarla alay ediyor, rahatsız ediyordum; tıpkı yaşlı adamlar gibi davranıyordum. Ama en çok da bu onları etkiliyor, gençliklerini ateşliyordu; ne var ki, bu zulüm dışında aramızda birbirimize karşı olan gereksinimimizden kaynaklanan gizli bir dayanışma da vardı. Ancak bir gün aynaya dikkatle baktığımda yüzümde yeni bir şey gördüm: alnımda, gözlerimin altında ve dudaklarımın kenarında ince bir kırışıklık ağı yayılıyordu; tıpkı görünürde masum bir mektubun kimyasal etkiler altında düşmanca içeriğini ortaya çıkarması gibi. Lanetlenmiş yüzüm! Yüzüm beni aldatmıştı, ihanet, ihanet, ihanet!

Havanın kuruluşundan mı? Sudaki kireçlenmeden mi? Yoksa genç tenimin yalanlarından yaşımın ortaya çıkışının kaçınılmaz anı mı gelip çatmıştı? Bu acıyla komik ve alçakgönüllü bir hale giren ben, kendi yüzüme bakarak anladım ki, işte son, sınır, final, nokta, bitiş noktası! La Falda'dan çıkan şosede evlerin ve otellerin ışıklarının bittiği yerde bir sınır vardır; orada tepelerin ve cüce ağaçların içinde kırılan karanlık bir alan başlar, cüce alanı, sanki sakat, sanki kirli gibi. Conrad'ın arkasındaki bu sınıra "gölge sınırı" diyordum; geceleri bu sınırı geçtiğimde Valle Hermoso'ya giderken ölüme girdiğimi biliyordum; oh, anlamsız ölüme, eğer isterseniz, hassas ve yavaş ölüme ama ölüme... Öyle ki ben yaşlanma sürecinin ta kendisi, canlı bir ölümüm, hani yaşıyormuş, hâlâ yürüyormuş, konuşuyormuş, hatta eğleniyormuş, iyi zaman geçiyormuş gibi yapan, ancak yalnızca ölümün derece derece gerçekleşmesi bağlamında canlı bir ölümüm. Cennetten kovulan Âdem gibi karanlığa dalıyorum, hani gölge sınırı ötesinde, bensiz, zarafetin parlaklığında hazdan çıldıran yaşamdan atılmış bir biçimde. Evet, esrarengizlik kendini göstermeliydi, bir gün çiçeklenen yaşamdaki bu yasadışı ve gecikmiş gezi kesilmeliydi ve işte şimdi ben yaş-

lanma süreciyim ben, bir zehirlenmiş, ben, bir iğrenç, ben – bir yetişkin! Korkunç bir dehşetle doldurulmuştum, çünkü artık büyümlü çemberden dışarı atıldığımı ve doğanın hoşuna gitmediğimi anlamıştım; eğer gençlik yaşamdan daha az korkuyorsa, bu onun kendisinin başlı başına çekici, özgürleştirici, büyümlü bir yaşam olmasından ileri gelir, bilir ki, sevimlidir ve sevecenliğine güvenir... İşte çiçeklenmeye bunca dalışımın sebebi buydu; ancak şimdi, acımasız yıldız kubbesi altındaki bu kuru toprakta, sakat, hiçbir şey başaramayan – çekici olmayan bir varlık olarak varlığın baskısına dayanmak zorunda kalmıştım, aniden!

İşte burada cinsiyet, kadın-erkek ayrımı, bir kurtuluş olarak gözüktü... Çünkü çakışan yolumun sonunda, kız arkadaşımın beni beklediği o tanıdık villaya vardığımda, yazgımın tüm panoraması değişmişti, yeni bir güç olmuştu bu, “tüm takımyıldızımı” baş aşağı eden bir güç akımı haline gelmişti. Yabancı bir güç! Orada beni gençlik bekliyordu, ama başka bir gençlik, benimkinden farklı bir insan bedenine bürünmüş bir gençlik – hem aynı hem egzotik olan bu kollar, aynı zamanda beni başka birisi yaptı ve bu kucaklamada onunla tamamlanırcasına yabancılıkla uyum sağlamaya zorladı. Kadınlık benden gençlik değil, erkeklik bekliyordu; ben yalnızca erkek olmuşum, işgalci, sahiplenmeye yetkin, başkasının biyolojisine eklenen bir erkek. Kendi çirkinliğini hesaba katmayan, beğenilmeyi umursamayan, yayılmacılığın ve şiddetin bir örneği, yalnızca kendini tatmin etmeyi arayan bir hükümlürlüğe sahip erkekliğin canavarı... Bu belki de kısa bir an süren rahatlatma olabilirdi... Sanki korku dolu ve tehdit edilmiş insan varlığını bırakmışım, bir bey, bir sahip, bir hükümdar olmuşum gibi... Ve o, kadın, içimdeki oğlanı, erkeklikle öldürüyordu. Ama bu uzun sürmüyordu.

Varlık cinsiyet yardımıyla iki kutba ayrılınca dek sürmüştü. Sabaha karşı soğuk alacakaranlıkta eve dönerken çevremdeki her şey yine bir kubbe halini almış ve kaçış olmayan bir döngü olarak kapanmıştı –kendimi dolandırıcı gibi hissediyordum ya da dolandırıcı kurbanı olmuş biri gibi– ölüm bilinci yine içimi kemirmeye başlamıştı. Artık negatif bir işaretle desteklenmişim. Yaşama karşı ters taraftaydım. Kadın artık beni kurtaracak durumda değildi, zaten ancak bir erkek olarak kurtarabilirdi beni, ama ben yaşayan bir varlıktım, başka bir şey değil. Ve yine içimdeki gençlik arzusu geri dönüyordu, bu “benim gençliğimdi” öyle ki, başkalarının

kendinden daha genç olanların varlığında tekrarlanan benim gibi birinin gençliği... Yani bu benim için tek yaşam alanıydı, yoksun olduğum mutlak büyüleyici bir şeyin, hani içinde çiçeklenmenin olduğu, benim çiçeklenmemin olduğu bir yer. Bu tek zafer, bozulmuş, eskimiş, çaresizliğe düşmüş ve aldatılmış insan canavarının içindeki tek sevinçti. Canavarların arasında duruyordum, ben – bir canavar. İçinde çeşitli oğlanların banal bir uyku uyudukları, vadiye saçılmış evlere baktığımda, vatanımın onlara taşındığını düşünüyordum.

Buenos Aires'e bana kalan hiçbir şeyin olmadığı bilinciyle döndüm... Elimde yerine koyabileceğim bir şey yoktu Herhangi birisinin önünde açmaya utandığım aşağılayıcı sırrımla gidiyordum; çünkü bu "erkeksi değildi", bense bir erkek olarak erkeğe biat ediyordum – bu kaba cinsin yüksek sesli, yüz­süz gülüşü beni onlara ait zorba şifresini kırdığım için tehdit ediyordu. Rosario'da tren yirmi yaşlarındaki delikanlılarla doldu, bunlar Buenos Aires'teki üslerine dönen gemicilerdi.

Şimdilik bu kadar, yazmaktan elim ağrıyor artık. Ama Arjantin'deki o çok uzak olamayan geçmiş yıllara ait anılarım bununla bitmiyor.

Pazar

Arjantin'deki geçmişim hakkındaki sözlerimi bitirmek istiyorum.

Nasıl bir ruh haliyle La Falda'dan Buenos Aires'e geldiğimi biliyorsunuz.

O sırada edebiyattan bin mil uzaktaydım. Ya sanattan? Yazıdan? Ne var ki, her şey öteki kıtada, üstü tahtayla çakılıp kapatılmış biçimde kalakalmış, bitap düşmüştü... Ben, Witold, yine de zaman zaman kendimi *escritor polaco*⁵⁹ olarak takdim ediyordum. En azından bu pampanın konuk ettiği, geçmişin özlemiyle yerinden yurdundan olmuş, mirastan mahkûm bırakılmış pek çok kişiden biriydim. Kopmuş, ayrılmıştım... Ve biliyordum ki, bu tarım ülkesi Arjantin'de edebiyat beni ne toplumsal ne maddi kazanım anlamında refaha ulaştıracaktı. Peki, niye bununla uğraşıyordum o zaman? Ancak 1946'nın ikinci yarısında (çünkü zaman geçiyordu), kim bilir kaçınıcı kez meteliğe kurşun atar halde kalakalmış ve nereden bir kuruş bulurum düşüncesine dalmış halde kendimi bulduğumda aklıma şu fikir geldi: Cecilia Debenedetti'den *Ferdydurke*'nin İspanyolcaya çevrilmesini parasal bağlamda desteklemesini rica ettim ve bu iş için altı aylık bir süre öngördüm. Cecilia bunu hoşnutlukla kabul etti. Ben de aşağı yukarı şöyle görünen bir çalışmaya kalkıştım: Önce yapabildiğim kadarıyla ben çeviriyordum, sonra elimdeki daktilo sayfalarıyla kafe Rex'e gidiyordum, oradaki, Arjantinli dostlarım, gerekli sözcüğü benimle birlikte arayarak, tümce yapısıyla savaşıyor, yeni sözcüklerin peşine düşerek dilin ruhuyla, tümce tümce çalışıyorlardı. Bu zor işe önümdeki birkaç ayı kurtarmak için başlamıştım, Amerikalı yardımcıları bu işe gönüllü oldular, çünkü bu savaş kurbanının "ganchada"⁶⁰ yapışından geliyordu. Ama *Ferdydurke*'nin ilk sayfalarını çevirdiğimizde, önümde kayıtsızca yatan ölü kitap aniden yaşam belirtileri

59 (İsp.) Polonyalı yazar. (ç. n.)

60 Arjantin İspanyolcasında iyilik yapmak. (ç. n.)

göstermeye başlamıştı... Çevirmenlerin yüzünde yükselen bir ilgi fark etmiştim, ah, şimdi metni nasıl bir ilgiyle dışlıyorlardı bilsen! Kısa sürede bu çeviri, insanları çekmeye başladı; Rex'teki toplantıların bazılarında onlarca insan olurdu – ama bu işi kendi işi gibi gören, birkaç edebiyatçıdan oluşan “komitenin” yöneticisi saydığım ve son düzeltmeleri yapan kişi çok yetenekli bir edebiyatçı olan Kübalı Virgilio Piñera'ydı. O birinciydi, ondan sonra da Humberto Rodriguez Tomeu geliyordu. Bu iki adam da Kübalıydı, ikisi de Avrupalı ruha sahipti, çevrelerindeki ve içlerindeki Amerika'yla ateşli ve çaresiz bir savaşa tutuşmuşlardı; bir de Arjantinli bir şair olan Adolfo de Obieta vardı; hepsi birden bu zor, ama aynı zamanda daha sonra eleştirmenlerin değerlendirdikleri üzere çok önemli olan çeviriyi sonlandırmak için uğraşıyorlardı.

Bense *Ferdydurke*'yi yedi yıldır okumuyordum, yaşamımdan çıkarıp atmıştım sanki. Şimdi yeniden satır satır okumaya başlamıştım... Ve benim için romandaki sözcükler önemli değildi. Sözcüklerin hiçliği. Fikirlerin, sorunların, üslupların, kişilerin hiçliği, sanatın hiçliği. Sözcükler, sözcükler, sözcükler – içimdeki hiçbir şeyi halletmiyordu, tüm bu çaba, beni yalnızca yeşilliğimin derinliklerine gömüyordu. Neden bu yeniyetmeliği boynuzlarından yakalamışım ki – beni fırlatsın diye mi? *Ferdydurke*'de iki aşk, iki arzu savaşı – yetişkin olma arzusu ve yeniyetmeliğin yeniden gençleşen sonsuzluğu – bu kitap kendi yeniyetmeliğine âşık olan bir adamın, olgunluğuyla savaşmasının resmidir. Ne var ki içimdeki bu aşka galip gelmediğim hatta onu uygarlaştıramadığım açıktı; o vahşi, yasak, eskiden beri, yasaklı ve gizliden gizliye içimde coşup duruyordu. Neden yazmıştım ki onu? Yaşam karşısında duran sözcüklerin iktidarsızlığına ne demeli peki!

Ancak! Benim için önemsiz olan metin benim dışımda etkili olmuştu – dış dünyada – benim için ölü olan tümceler, başkalarında canlanmıştı – kitabın hemen değerli bir şey olmasını, bu genç edebiyatçılara kişisel bağlamda yakınlaşmasını başka nasıl açıklayabilirdim ki... En azından yalnızca bir sanat olarak değil ama bir isyan, değişim ve bir savaş olarak da böyle olmuştu. Buradan kültürel sinir merkezlerine, rahatsız edici bölümlere dokunduğumu belirleyebilirdim, aynı zamanda her birinde ayrı ayrı beliren ve çok uzun sürmeyeceğini gördüğüm bu ateşin “kendi aralarında” pekişmeye başladığını ve birinin diğerinin gücüyle uyanıp ateşlendiğini

de biliyordum. Ancak eğer bu iş bir avuç dolusu kişiyle oluyorsa, *Ferdydurke* basılınca neden ötekilerle de denenemesindi? Öyleyse kitabın, burada, yurtdışında Polonya'da çıkardığı aynı sesi –hatta belki daha fazlasını– çıkaracağına güvenileirdi demek. Evrenseldi. Büyük bir olasılıkla, yabancıların, birinci sınıf okuyucuların ilgisini gerçekten çekebilen bizdeki pek çok az sayıdaki kitaptan birisiydi. Ya Paris'te? *Ferdydurke*'nin dünya çapındaki kariyerinin yalnızca düş olmadığının (çok önceden bildiğim; ama unuttuğumun) farkına vardım.

Ne ki, aşağılığa çakılı doğam, üstün olma olasılığı yolunda birden durmuştu ve yaşamıma edebiyatın yaptığı tekrarlanan baskınlar Retiro'nun son tasfiyesi gibi görünebilirdi –ki bundan korkuyordum–. Size karakteristik bir şey söyleyeyim: *Ferdydurke* yayımlandığında kitabı alıp oraya, “İngilizler tarafından yapılmış kuleye” götürmüş –vedalaşmak için, galiba son ilişkiyi koparmanın işareti olarak– Retiro'ya göstermiştim. Alevli bir pişmanlık ve korku! Nasıl bir göz aldanması! Amerika'nın uykulu ataletini değerlendirmemiş-tim. Her şeyi çözen sıvılarını da. *Ferdydurke* bu atalet içinde boğulmuştu; ne basında çıkan yazılar ne de savunucularının çabalarının bir yardımını olmuştu; sonuç olarak bu bir yabancıнын kitabıydı ve *notabene*, Paris'te tanınmayan biriydi bu adam, evet, Paris'te tanınmıyordu... Politik edebiyat beklentileri olan, Marx'ın ve proletaryanın etkisi altındaki Arjantinli entelijensiyanın ilgisini çekmediği gibi, Avrupa mutfağının özel tatlarıyla beslenen grubun da ilgisini çekmemişti. Kitapta, tarafımdan yazılan, Arjantin ve Polonya yazarlığını kurmaca bir olgunlukla suçlayarak fazla saygı göstermediğim, okuyucuya ise –her ihtimale karşı– fazlaca yaltaklanmadığım bir giriş vardı. Girişi, kötü bir duruma düşmemek için, bu gibi durumlarda genellikle yapıldığının aksine nezaket sözcükleri kullanmayan bir söylemle bitirdim. Çünkü bugüne dek sanatın toplumdaki rolü öyle yanlış anlaşılmıştı ki, bunun sonucu olarak, ne sanatçılara nasıl davranacağınızı ne de onlarla nasıl konuşacağınızı biliyorsunuz, diye yazdım, bana hiçbir şey söylemeyin. Kendinizi ve beni bu utançtan sakının. Eğer eserin hoşunuza gittiğini bana hissettirmek isterseniz, sağ kulağınıza dokununuz; sol kulağa dokunmak olumsuz bir yargı anlamına gelir, burnunuza dokunursanız orta karar bir yargıya vardınız demektir. İşte *Ferdydurke*'yi Arjantin dünyasına bu hafiflik hatta aldırılmazlıkla sunmuştum – çünkü bu

canavarı başlangıç, merhamet uyandırır da uyandırmasa da, bir biçimde, okuyucunun önünde beni daha az uzlaşmacı kılmıştı.

Bunu görelî bir başarı olarak görüyorum, çünkü baskı birkaç ayda tükenmişti, yayıncım para kaybetmediği gibi, bana da birkaç kuruş kazandırmıştı. Üstelik ortalama Arjantinli okuyucu hiç de kötü değildi, tam tersine yüklerinden daha az miras almış ve Polonyalılarından daha az kompleksli haliyle uyum sağlamaya daha yatkındı. Ama kimsenin başkasına değer dayatmadığı ortamlarda, kimse bir başkasına güvenmezdi (ikincil kültürel ortamların felaketi), *Ferdýdurke*'de otorite kazanamadı – oysa anlamak için çaba isteyen kitapların okunmaya zorlanması için otorite gereklidir. Şöyle veya böyle yine edebiyat dünyasına çekilmiştim işte. *Nikâh*'ı yazmaya başlamıştım ve artık dâhi olmak üzere, doruğu, yani *Hamlet*'i, *Faust*'u hedefleyerek dâhilik yoluna çıktığımı utanmadan söyleyebilirdim; bu metinde çağın acıları anlatılmıyordu yalnızca, yeni doğan insan duyguları da vardı... Dâhilik ve büyüklük bana ne kadar kolay gelmişti; en azından iyi bir metnin gerektirdiği doğruluktan daha kolaydı. Ama bu benim saflığımdan ileri gelmiyordu, dâhilik, içimdeki tüm değerlerle birlikte, benim için çok önemli olan bir şeytan tarafından, o büyük değer canavarı tarafından, gençlik tarafından yok edilmişti. Bu değerlere saygı duymuyordum, onlara özellikle bağımlı değildim, dolayısıyla onları rahatça tüketebilirdim. Eğer insan yükseğe alışık sa on katlı bir binaya bir tahta üstünde çıkmak zor olmaz – sanki yerde yürür gibi orada yürürsün çünkü. (Ama *Nikâh*'ı bununla suçlamak olmaz – en azından o, kendi “kolaylığını” saklamıyor).

Yeraltının mayalanmasını ortaya çıkaran Avrupa patlamasından sonunda gına gelmişti ve kendimi uygarlaştırmaya başlamıştım. Ama ilk edebi eserim Polonya'da ortaya çıktığında iç ve dış baskılardan olmuştu, bu ikincisi ise dış güçlerin etkisiyle gerçekleşti –orada, o zamanlarda içsel gereksinimle yazıyordum– burada, şimdi beni edebiyata mahkûm etmiş durumlara teslim olmuş durumdayım; yıllar önce kaldığım yerden devam ediyorum.. Ölçülmez bir trajik anlama sahip küçük bir ayrıntı, benim var olmayı kestiğimi ve yörünge dışına atıldığımı haber verdi– öyle ki artık sadece daha önce kendime yaptıklarımın sonucu olarak var oluyordum. Espri anlayışımı korumuştum... Her şeyden önce günahın arınan çocukluk görüntülerini korudum. Edebi çalışma beni ye-

niden gerçeğimin diyalektiğine çekiyordu ve yine şu soru ortaya çıkıyordu: Edebiyatta ve kültürde gençlik ve aşağıda olanla uzlaşıcı bağlarımı hangi ölçüde ifşa etmeli? Bu yalnızca bir kompleks mi, hastalık mı, sapıklık mı, klinik bir casus mu – yoksa normal insan arasında var olmaya hakkı olan bir şey mi? İkinci soru şuydu: Zaten açık olan kapıları mı kırıyordum, vahşi alanlara yapılan, zor –bir bakir gibi ürkek– bir akın mıydı bu? Özetlersek: Sanatta tükenmeye izin veriyor muydu?

Psikanaliz! Teşhis! Formüller! Beni içsel dünyamdan çekip çıkarmayı isteyen psikiyatrin elini ısırabilirdim. Kompleksleri olmaması gereken sanatçı değildir, ama kompleksini kültürel değere çevirebilmelidir. Freud’a göre sanatçı, kendi kendini iyi eden bir nevrotiktir, bundan da başka kimsenin onu iyileştiremeyeceği sonucu çıkar. Ama yaşamda yalnızca benim keşfetmediğim bu gizli rejisörlüğün hincını çıkarmak istercesine, bu sırada duygularıma komşuluk eden klinik histerinin görüntüsü bir uyarıydı: Dikkat et ondan bir adım ötedesin! Arjantin’e konuk sanatçı olarak gelen balet arkadaşlarımla aracılığıyla çılgın ve aşırı eşcinsel bir ortama girdim. “Aşırı” diyorum, çünkü “normal” eşcinselliğe çoktan bulaşmıştım; herhangi bir paraleldeki sanatsal dünya bu tür aşkla doluydu. Ama burada bana çılgın yüzünü göstermişti bu aşk. Bu konuya isteksizce iliştiriyordum. Bu konudan söz etmek için, köprülerin altından çok suların akması gerekecek, o zaman yazmalı. İhtirasla bozulmuş ve çamurlanmış başka bir alan yoktur. Burada hiç kimse ne tarafsız olmayı arzular ne de tarafsız olabilir. *De gustibus*⁶¹ “Erkeksi” erkeklerin iğrençlikle bükülmüş öfkesi –içindeki erkekliği karşılıklı besleyen ve güçlendiren erkek olma hali– ahlakın lanetleri, tüm ironiler, kadının çekiciliğinin önceliğine dikkat eden kültürün alaycılığı ve kızgınlığı, bizim resmi varlığımızın sınırlarına gizlice sinen efemeninin üzerine düşer. Bu gelişmenin yüksek kademelerini zehirler. Daha altta, orada, aşağıda, trajik veya alaycı algılanmaz, halktan gelen sağlıklı ve sıradan oğlanlar, kadın bulunmadığı için buna teslim olurlar – görüldüğü gibi bu onları hiç de bozmaz, sonradan yapılan geleneksel evliliklere bile engel olmaz.

Ancak şimdi karşılaştığım bu grup, herhangi bir kadından çok erkeğe âşık olan erkeklerden oluşmuştu. Bir an bile dinlenmeksizin

61 (Lat.) *de gustibus non est disputandum*: Zevkler tartışılmaz. (ç. n.)

sürekli kovalama peşinde *putos*’lardı, “oğlanlar tarafından köpekler gibi parçalanmışlardı” tıpkı *Atlantik Ötesi*’ndeki Gonzalo’ma benziyorlardı. Takıldıkları başlıca yerlerden birisi olan o restoranda yiyordum ve her gece kendimi onların çılgınlıklarının tortusuna, ritüellerine, meftun ve acılı kumpaslarına, kara büyülerine batırıyordum. Üstelik bunların arasında harika ruhsal özelliklere sahip birinci sınıf insanlar da vardı, öyle ki onlardaki bu çılgın gölün yüzeyine baktığımda kendi sorunsalımın yansımasını dehşetle görüyordum. Kendime soruyordum dönüp dönüp her şeye karşın onlardan biri olmayayım? Hani ne bileyim, ben de onlar gibi içindeki karmaşanın fiziksel çekiciliği bastırdığı bir çılgın olmayayım? Artık kabul ettikleri tüm “bahaneleri”, acımasız gerçeğin ödlelikle güzelleştirilmesi olan her şeyle tanışmıştım. Ancak – hayır. Bu tazelikte, henüz bezgin olmayan genç yaşama aşkım neden sağlıksız oldu ki? Çiçek açamayan, kuruyan başka bir evre olmadığı için çiçeklenen yaşamlardan ismini hak eden tek yaşam. Bu gizli bir gıptanın ve herkesin, hani benim gibi yaşamın günlük çoğalışının zarafetinden yoksun ve yavaşça ölmeye mahkûm edilmişlerin daha az olmayan saklı hayranlığının bir nesnesi olmasın? Yaşamın giriş ve çıkışı arasındaki sınır her şeyin en önemlisi değil midir? Benimle “normal” erkekler arasındaki tek fark benim o tanrıçanın –gençliğin– parlaklığına tapmamdan ileri geliyor; ama ben yalnızca genç kızlardaki gençliğe hayran değilim, delikanlılardaki gençliğe de hayranım, hatta delikanlılardaki gençlik genç kızlardakinden daha mükemmel bir biçimde ete kemiğe bürünmüş durumda... Evet, günah, eğer varsa, bu günah, gençliğe, cinsiyetten bağımsız hayran olmaya ve onu Eros’un yönetiminden çıkarmaya cesaret edebilme gerçeğine götürür beni; onların genç bir kadını yerleştirdikleri kaideye ben genç bir oğlanı koymaya cüret ederim. Demek ki, erkeklerin, yalnızca ulaşabilecekleri, sahip olabilecekleri kadar bir gençliğe hayran olmaya onay verdikleri ortada... Ne var ki, onların biçimine bürünmüş ama birleşemedikleri bu gençlik onlara belirsiz bir biçimde düşman.

Düşman mı? Dikkat et (dedim kendime), dikkat et de aptal bir duygusallığa düşme hayal âleminde... Ne de olsa Yaşlıların Gençlere karşı iyilikçi hatta duyarlı olduklarını her an görebilirdim. Ancak! Ancak! Aynı zamanda tam tersini ortaya koyan bir gerçek de aşıkardı: Acımasızlık. Bu biyolojik aristokrasi, insanlığın bu çiçe-

gi –nasıl tıka basa yerim ve eğlenirim diyen yaşlıların restoranın camından bakan, doyurulmamış içgüdüler tarafından karanlığa itilen, doyumsuz güzellikle işkence gören, üstüne basılan, ezilen aşağılanan bu çiçek– her zaman korkunç biçimde açtır. Olgunlaşan gençliğin, görevliler tarafından delinen ve aynı adamlarca ölme gönderilen çiçeği, oğlanların, yeni yetmelerin savaşı olan bu savaşlar... Gereksinim duyulduğunda nasıl kanatılacağını bilmeleri için onları kör bir disiplinde yetiştirmeydi bu. Yetişkinin, acımasız gaddarlıkla gerçekleşen ve bu işe kendini adayanlarca onaylanan o tüm korkunç, toplumsal, ekonomik, entelektüel üstünlüğüydü. Sanki bir oğlanın açlığı, ölümü ve acısı, sanki bir Yetişkinin ölümünden, acısından, açlığından daha az bir ağırlığa sahip gibi, sanki bir oğlancığın önemsizliği onların çektiklerine derman oluyor gibi. İşte bu oğlancığın önemsizliği, bu oğlancık “aşağılıklığı” gençliği köle eden, zaten sağlamlaşmış insanlığın altındaki hizmetler için kullanılan bir şeydi. Her şeyin geçen zamanla insanın toplumdaki anlamının ve ağırlığının artması yüzünden kendi kendine olduğunu anlamıştım; ama aynı zamanda da Yetişkinin, Genci, onun önünde diz çökmek için ezdiği konusunda bir kuşku da ortaya çıkmıyor muydu? Utancın, benzer sorular çevresinde dolaşan boğucu buharı, burada itiraf edilmemiş ve toplumsal güçlerin oyunuyla açıklanmayan bir şeyin olduğunun kanıtı değil miydi? Bu yasaklı ve utanç dolu, erkeği oğlanın önünde diz çökmeye zorlayan devasa aşk dalgası, Yaşlananın, Yetişmekte olana yaptığı tecavüzün doğa tarafından alınan öcü değil miydi?

Bu müphemliği, belirsizliği hatta gelişigüzelliği benim gözümde onların anlamını azaltmıyor... Sanki bunda bir doğrunun olması gerektiği baştan beri bana malum olmuş gibi. Ama yaşama giriş ve çıkış arasındaki zıtlığın kültürümüze nasıl uzak bir yansıması olduğunu düşünmeye başladığımda işler gittikçe karışmaya başlamıştı. Ne istiyordum? Neyi arzuluyordum ki? İstedğim şeydu: Yaşamı yalnızca ikiye değil farklı ve ters evrelere bölen o belalı sınırın bilinmesi, görünür olması. Bu arada kültürdeki her şey sınırı bulandırma isteğini gösteriyordu – yetişkinler, gençlerin yaşadığı aynı dünyada yaşıyorlarmış gibi davranıyorlardı, başka dünyada yaşıyor gibi değil. Yetişkin hatta yaşlı bir insanda canlılık olduğunu yadsımıyorum, ancak bu ölme karşın var olan bir canlılıktır. Ama işte bu ölmüş insanların üstünlükleri vardı; yaşamları boyunca bi-

riken gücü kullanıma sundular, kültürü yaratıp dayattılar. Kültür yaşlıların – ölenlerin eseri idi.

Kültür dilinin sahte ve boş bir ses vermeye başlaması için Retiro'ya ruhsal anlamda bir an bağlanmam yetiyordu. Gerçekler. Sloganlar. Felsefeler. Ahlaklar. Dinler. Yasalar. Ama sanki her şey başka bir havada, kısmi olarak varoluştan soyutlanmış, gelecekten yoksun insanlar tarafından düşünülmüş yazılmış gibi... Bu insanlar, ağır yük altına alınmış, zorun zorunu yapmışlardı... Bu sırada, orada, Retiro'da bu kültürün tümü, bir tür genç yetersizlik, genç gelişmemişlik, genç yeniyetmelik içinde eriyordu; "daha kötü", "daha kötü" oluyordu, çünkü hâlâ gelişebilecek olan birisi, son halinden her zaman daha kötüdür. Retiro'nun gerçekten şeytani gizemi, hiçbir şeyin orada ifadeye erişememesiydi; her şey daha aşağı düzeyde, sanki giriş evresi, tam yapılmamış, hiçliğe batmış gibi olmalıydı... Ancak bu canlı bir yaşamdı, onun hayranlığa layık ete kemiğe bürünmüş en yüksek hali bize ulaşılabilirdi. Peki, Nietzschecilik ve onun yaşam hakkında özlü sözleri? Nietzsche'nin bu sorunlar hakkında en ufak bir fikri yoktu; onun üstün insanından ve genç insan canavarından daha sakil, komik ve daha zevksiz bir şey hayal etmek güç; hayır, bu doğru değil; tam değil, ama tam da bu yetersizlik, kötülük, aşağılık ve yeniyetmelik, genç ve canlı olana uygun. O zamanlarda, benimkine benzer, yaşamı canlı ve hareket halinde anlama isteğine bağlı zorluklar üzerinde varoluşçuların kafa patlattıklarından henüz haberdar değildim; bunlar savaş sonrasında seslerini duyurmaya başlamışlardı. Tüm sanatsal çalışmalarında bir çatlak haline gelmiş iç çatışmalarımı ve yalnızlığımı anlayın: Bir sanatçı olarak mükemmellik için mücadele etmem gerekiyor; ama mükemmel olmamak beni çekiyor; değerler yaratmak zorundaydım – ancak gerçekten değer verdiğim şey alt değerler ya da mükemmel olmayan değerlerdi. Milo Venüs'ünü, Apollon'u, Parthenon'u, Sistine Şapelini, Bach'ın füğlerini basit bir şakaya feda ederim, yeter ki aşağılık bir dudaktan çıkıyor olsun.

İtirafı sona erdirmeye zamanı. Burada yazdığım hiçbir şey içimde "çözölmüş" değil – bugüne dek mayalanmaya bırakılmış durumda. Belki başka bir zaman, ilerdeki yıllarda oradaki vatanımın, Polonya'nın yaşamıma akın edişinin beni nasıl Retiro'dan uzaklaştırdığını ve kısmen başka temalara döndürdüğünü anlatırım. Eğer, bu Arjantin deneyimlerini ortaya koyuyorsam, halka ko-

nuşan bir adamın –edebiyatçı– biçimin önyüzünün ardındaki dinleyicilerini zaman zaman kendi özel hikâyesinin kaynar kazanına çekmesinin önemli olduğunu düşünmemden ileri gelmektedir. Bu hikâye komik, hatta aşağılayıcı mı? Yalnız çocuklar ve iyiyürekli teyzeler (bu teyzelerin, kız kurusu masumiyeti toplum önünde önemli bir öğedir ne yazık ki) bir yazarı, sakince yücelmiş birisi olarak, kendi “yeteneği” ve İyi-Kötü hakkında yukarıdan talimatlar veren yüksek ruhlu bir varlıkmiş gibi düşünebilirler. Hayır, yazar doruklarda oturmaz, ancak aşağıdan yukarı doğru tırmanır – Kim varoluşun Gordion düğümlerini kâğıt üstünde çözmemizi cidden talep edebilir ki? İnsan zayıf ve sınırlıdır. İnsan, olduğundan daha güçlü olamaz. Ancak başka bir insan ona güç kattığında güç artar. Yani edebiyatçının görevi sorunları çözmek değil, bunları genelin dikkatine sunup insanların önüne koymaktır; burada sorunlar bir biçimde düzenlenip uygarlaşır.

Kapanış olarak eklemek isterim ki, bu sorunun önündeki iktidarsızlık duygum önümüzdeki yıllarda beni, kuramdan çekilmeye ve insanlara, insanoğlunun somutluğuna yönlendirmişti. Retiro’nun sislerinden iki belirgin ve önemli görev ortaya çıkmıştı, bu görevler gelecekte kendim hakkında daha içten konuşmam gerektiğine mi yoksa kendimi saklamam gerektiğine mi karar verecekti... Bunlardan ilki açıktı: İkinci sözcük “oğlan”ın üstüne birincil anlam vermek, tüm resmi altarları yıkmak bunun yerine konan kaideye, aşağı tarafla bağlantısı içinde tüm gücüyle, kötülüğün, aşağılığın, önemsizliğin gençlik ilahını yerleştirmek. Bu durum, sanata, en azından benim sanatıma, varoluşun öteki kutbunu getirmekle, yetersizlikle bizi bağlayan insan biçimini adlandırmakla, ondan alınan şanı ona geri vermekle kesinlikle bilincimizi genişletecek. Ama burada ikinci görev ortaya çıkıyordu, öncelikle “erkeklikten” kurtulmadan, bu konuya kalemin ucuyla dokunmam olanaksızdı ve yazmam, konuşmam için, kadınlık karşısında, bu bağlamdaki korkumu yenmem gerekti. Ah! Onların, erkeklerin, birbirlerini erkekliğe doğru dürterek, kadın cinsi karşısındaki o panik içindeki korkularıyla birbirlerini ona doğru zorlayarak, kendi aralarında ürettikleri o erkekliği iyi bilirim; Erkeğe ulaşma gerginliğinde, erkek kramplarıyla birbirlerine erkeklik dersi veren erkekler tanırım. Böyle bir erkek, kendi özelliklerini abartır: Ağırlığı, kabalığı, gücü ve ciddiyetiyle böbürlenir; tecavüz eden, zorla alan

birisi olur – böylece zayıflığın silahları olan güzellikten, zarafetten korkar; erkeklik canavarlığına dalar, pis bir hovarda, sıradan, aptal, sakar, önemsiz biri olur çıkar. Bu “okulun” gerçekleştirdiği en büyük Şey,  ar’ın sarhoş subaylarının verdiği ziyafetlerde masanın altından birbirlerinin erkeklik organlarına ip bağlayarak çeken ve dayanamayıp ilk çığlık atana yemeğin parasını  deten eğitim olmuştu galiba. Ama bu geliştirilmiş erkeklik ruhu, tarihte her Şeyde ortaya çıkmıştır. Bu paniğe kapılmış erkekliğin, erkekleri yalnızca ölçü duyusundan değil, esnek olmaları gereken dünyaya karşı takındıkları tüm sezilerden mahrum bıraktığını biliyordum. Oysa esnek olunması gereken bu dünyada kendini ileri atıp, geri çekip tüm ağırlığınca, gürültüyle vuruyordu. Her Şey onda ölçüsüz bir hale gelmeye başlamıştı, kahramanlık da, sertlik de, g   de erdem de. Tüm uluslar, galeyan içinde, izleyicinin onları *Ewig-Weibliche*⁶² ile bağlamaları korkusuyla toreadorun kılıcına atlayan bir boğa gibi kendilerini savurdular.. Böylece bu büyütülmüş boğanın, onun paha biçilmez cinsel organlarına saldırabileceğimi hissettiği anda, bana da saldıracağından hiç kuşkum yok.

Bunu önlemek için, kendime başka bir konum bulmalıydım –hani erkek ve kadın ötesinde, ama “   nc  cinsle de” ilgisi olmayan– cinsiyet ötesi ve cinsiyetle sakatlanmış havasız ortamı havalandırabileceğim, katıksız insani bir konum olmalıydı bu. Her Şeyden önce erkek olmamalıydı –yalnızca ikinci planda erkek olan bir insan olmalıydı– erkeklikle  zdeşleşmemeli, bunu istememeliydi. Bu biçimde erkeklikten  ıkabilseydim, ancak o zaman benim üzerimdeki yargısı etkisini yitirirdi ve artık o anda söylenmeyecek pek çok Şeyi söyleyebilirdim.

Ama bu projeler yalnızca proje olarak kalmıştı. Arjantin’de bulunduğum sürede çalışmak zorunda kalmamın baskısı beni o derece sarsmıştı ki, projenin uzun dönemde ve geniş ölçekte gerçekleşmesi teknik olanaksızlık haline geldi. Dikkatimi toplayamıyordum. Bürokrasi beni yutmuştu, gerçek hayat denizdeki gelgit gibi benden uzaklaşırken k  k kâğıtları ve sa malıklarıyla beni alaşağı etmişti. Son bir çabayla yazdığım *Atlantik  tesi*’nde buradaki deneyimlerimin çoğunu bulacaksınız; daha sonra, sizlere üstünkörü bir  zet, neredeyse gazeteci söyleminin yoksulluğuyla yazılmış bir metnin ötesinde bir Şey sunamadığım bu günlük gibi, yarı zamanlı bir ede-

62 (Alm.) Sonsuz dişilik. ( . n.)

bi işe mahkûm edilmiştim. Neyse. En azından bu, yazgımın beni yolladığı ve bu güne değin ondan nasıl ayrılacağımı bilmediğim ikinci acı vatanım Arjantin'deki yaşamımın izleri olarak kalsın, bırakın da.

Pazartesi

Bu anıların yazılmasında, Buenos Aires'te polisin Korydonizm bölgesinde büyük bir temizlik yapmasının etkisi yok değildi. Birkaç yüz kişi tutuklanmıştı. Ama polis hastalığa ne yapabilir ki? Kanser tutuklanır mı? Tifüse ceza kesilir mi?

En iyisi semptomları boğmak yerine mikropları ortaya çıkarmaktır. Ama burada hasta kim? Sadece hastalar mı? Yoksa sağlıklılar da mı? Yalnızca burada "cinsel sapıklık" gören dar düşünceyi paylaşmıyorum. Sapıklık, evet, ama yaş ve güzellik sorununun "normal" insanlarda yeteri kadar açık ve serbest olmamasına dayanıyor bunun kökleri. Bu bizim en ağır dilsizliğimiz ve güçsüzlüklerimizden biri.

Sağlığınızın histerik olduğunu burada hissetmiyor musunuz? Siz utangaç, ağzı tıkalı ve günahlarını itiraf etmemiş insanlarsınız.

İşte ben konuşmak istiyorum. Şunlar lazım: Hiçbiri kategorize edilmemiş. Hepsi hipotez... Her şey –neden saklamalıydım ki?– yaydığı etkiye bağımlı.

Bu özellik benim tüm yazarlık üretimimi belirliyor. Değişik roller deniyorum. Değişik tavırlar alıyorum. Yaşadıklarımın değişik anlamlar veriyorum – bu anlamlardan insanlar tarafından kabul gören olursa onu tutuyorum.

Benim içimdeki gençlik bu, Castorp'un dediği gibi *Placet expieri*.⁶³ Ama bir fikri, birinin yaşamının anlamını, bir etkinliği yaymanın tek yolunun bu adamla ötekiler arasında belirleneceğini sanıyorum. Yalnızca ben kendime anlam vermiyorum. Başkaları da anlam katıyor bana. Bu yorumların çarpışmasından beni belirleyen üçüncü bir anlam ortaya çıkıyor.

63 (Lat.) Deneyimlemek hoşnut eder. (ç. n.)

Pazartesi

Sirenler çalıyor, ıslık kıyamet, fişekler, şişelerden mantarlar patlıyor, büyük karışıklık içindeki büyük kentten büyük gürültüler yayılıyor etrafa. O anda 1955 senesine giriyoruz. Corrientes sokaklarında yalnız ve perişan dolaşıyorum.

Önümü göremiyorum... Umut yok. İçimdeki her şey bitmiş, başlamak da istemiyor. Hesaplaşma mı? Bunca gergin ve işle dolu yıllardan sonra kimim ben? Yazılara boğulmuş bir biçimde yedi saatlik çalışmadan sonra tükenmiş bir memur. Bu günlükten başka hiçbir şey yazamıyorum. Her şey boş, çünkü her gün yedi saat kendi zamanımı katlediyordum. Edebiyat için bunca çaba sarf ediyorum, oysa o bana en ufak bir maddi bağımsızlık –hatta– kişisel saygınlık bile sağlamaya yetkin değil. Yazar mı? Nerede! Ancak kâğıt üstünde! Yaşamdaysa – sıfır, aşağılık bir varlık. Eğer yazgı beni günahlarım için cezalandırırsaydı, karşı koymazdım. Ama erdemlerim için eziyor beni.

Kimi suçlamalıyım? Zamanı mı? İnsanları mı? Kim bilir daha kaç kişi, benden daha kötü un ufak olmuştur? Beni Polonya'da sildiklerinde başarılı olamamıştım – ama bugün, orada burada sayılmaya başlandığımda benim için bir yer kalmadı, sanki bu dünyada yaşamamışım gibi evsizim, sanki yalnız bir küre gibi gezegenler arasında boşluğa asılıp kalmışım.

Çarşamba

Bir kadından gelen mektup (aralık başında Kanada'dan alınmış, bu demektir ki, Kultura'nın kasım sayısını okuduktan sonra yazmış):

Değerli Bay Witold,

...Size kızgın olduğum için yazıyorum, aynı zamanda “yenilgi çağına” sakın ve utanmadan girdiğiniz için de endişeliyim. Neyse. Herkes sizin yerinize tüm çabaları harcamak zorunda mı yani? Sanırım, daha

doğrusu, korkarım ki, sizin şu Arjantin pampası sizi sıkıca yakalamış olmalı ki, ölmeden önce biraz daha yaşayacağınızı unutmuş olmalısınız. Dörtmala ölüme koşuyor gibi görünüyorsunuz, ama bu ölüm gerçek ölümle yarım asır boyunca kesişmeyebilir, gerçek ölümden sonra siz artık bu günlüklerde bir çift ayakkabıdan ya da akşam yemeği anılarından söz edemezsiniz.

İlk yazdıklarınızın polemiği, zıt karakterli ve tepki uyandıran bir havası vardı; olumsuz olsa bile güçlüydü karakteri. Son yazdığınız “günlükler” bende, yazdıklarınızın Kultura tarafından basılmasına duyduğum şaşkınlık dışında hiçbir tepki uyandırmıyor.

Çok endişeleniyorum. Çünkü eğer kendinizi boşa harcamak konusunda bu kadar ısrar ederseniz kim size yardım edebilir? Bana öyle geliyor ki çok inatçısınız. Bu çıkmazdan kurtulmanın yolu yok mu?

Acaba, uzun zamandır, şu “öğüt veren bölümlerle” kendinizi sınırlandırdığınızın farkında mısınız: Yeni sanat ne olmalı, edebiyat, yeni biçim ne olmalı – ya da ne olmamalı; neden hep size o veya bu kötü ve eksik gibi geliyor acaba?

Ne de olsa siz sanat, şiir ya da edebiyat eleştirmeni falan değilsiniz. Size yazar deniyor, öyleyse edebiyat yaratmalısınız: Demek ki, yaratmanız lazım, başkalarının yazdıklarını yorumlamanız değil (en çok da yazmadıklarını).

Çağdaş sorunsal nedir ya da çağdaş ruh veya tonlama nasıl olur bunları bileceksiniz de ne kazanacaksınız? Sanatçı yaratabileceği tonlamayı hisseder – bu tonlama çağdaşmış veya yüz yıl sonranın tonlamasıymış, sanatçıya ne bundan; öteki yazarların tonal veya atonal, hatta var olup olmamalarından sanatçıya ne.

Eğer çağdaş bir yol yaratmaksa hoşunuza giden, Dali’ye mi yoksa Sartre’a mı yakın olduğunuzun anlamı yok – ama yaratsanız keşke; ne yazık ki “fragmanlarda” bulduğumuz o échantillons⁶⁴ yaratmaktan çok yapıma havasında. Hiçbirinde o eski esin, o eski güç, o eski ikna yetisi yok. Yalnızca olumsuzluk var.

Kendinizi heba ettiğinizi düşünüyorum, yalnızca şöyle esaslı bir silkinme, bu süreci kesebilir.

Endişelenmiş mi? Beni sarsmak mı istiyormuş? Gerçekten de kasım sayısında çıkan günlük çok havai kaçtı – birkaç hafif not ve timsah hakkında yazılan bir gezi öyküsü. İyi de ben neden hep top ateşi

64 (Fr.) Eşantıyon, örnek (ç. n.)

açmalıyım ki? Canım isterse havalı tüfekle bir güvercine ya da tim-saha ateş edemez miyim?

Yukarıdaki mektup pek çok açıdan önemli, ama her şeyden önce, yazarın okuyucular tarafından gördüğü çetin baskıya tanıklık etmesi bağlamında anlam kazanmakta: – Öyle yazmayın, yalnızca böyle yazın... Ciddi olun yalnızca. Yalnızca esin verin. Eleştirmen olmayın. Düşünmeyin, nenize gerek düşünmek!... (Ben bu Polonya düşünce yoksunu ekolünü iyi bilirim). Bir dizi yasak, sınırlama... Şeyi anımsatan, neyi mi?... Bugünkü döviz kurları sınırlamalarını.

Benim yalnızca önemli şeyler (tabii ona göre) ve karışıklık uyardıran şeyler hakkında yazmamı isterdi. Ama ben bu günlükte kendi öykümü yazıyorum. Yani sizin ya da onun için değil, kendim için önemli olanları. Bu monologların her biri benim için gerekli, her biri bana hafif bir nabız atışı veriyor. Benim öyküm sizi sıkıyor mu? Bu sizin, onun içindeki öyküyü okuyamamanızdan ileri geliyor. Örneğin bu hanımı, yediğim akşam yemeklerini ya da bir çift ayakkabımı konu etmem kırıyor. Beni kahkahayla dolu zafer çığlıklarıyla ve davullarla karşılamalıydınız, başkası için önemsiz olan, ama benim için önem kazanan olay benim sayemde *urbi et orbi*⁶⁵ ilan edildi. Eğer yalnızca genel konularda yazmak serbest olsaydı, ne tür bir edebiyat bir çorbadan ya da bir çift ayakkabıdan söz ederdi acaba? Öyle ya, edebiyat her şeyi kucaklamalı, değil mi?

Bir günlük eğer, özel şeylerin yazıldığı ve özel kullanım için üretilen bir şey değilse nedir? Bu farklı çıkış noktası, günlüğü öteki türlerden ayırır – derinliği buradan gelir! Edebiyatın ikili bir anlamı ve iki taraflı kökeni vardır: Özgeci sanat çabasından doğan, saf sanatsal bir niyettir; ama aynı zamanda yazarın insanlarla giriştiği kişisel bir oyun, var olma savaşı yolundaki bir araçtır. Yalnızlıkta olgunlaşan bir sorundur, yalnızca yaratmak için yaratmaktır; ama aynı zamanda toplumsal bir sorundur, insanlara yapılan dayatmadır, çünkü toplumsal yaratı insanlar yardımıyla olur. Güzele, İyiye, Doğruya ulaşma arzusundan çıkar; ama bu arada ün, saygınlık, popülarite, zafer de ister. Bir yazarın, edebiyatın öteki bakış açısını belirleyen günlüğü saf sanatsal etkinlik ürünüdür. Sanatçının tam bir yaratı oluşturma etkinliği tablosuna onu ancak iki ölçekte değerlendirerek ulaşıyoruz: Özgeci ve tarafsız bir sanatçı ve insanlar arasında kendi için savaşıyan bir adam.

65 (Lat.) Kent ve dünya için.(ç. n.)

Öyleyse bu durumda günlükten, ucuz bir roman ya da bir köşe yazısı gibi yalnızca sizi hoşnut kılmak için yazılmış olmasını beklemeyin – çünkü o aynı zamanda, belki de daha büyük bir derecede sizinle savaşmak, sizi yazara “alıştırmak”, sizi gereksinim duyduğunuz –ama size gereksiz gelen” birinin varlığıyla doyurmak için vardır; eğer böyle özel yazıların olagelmesini istiyorsanız, bu türü rahat bırakın. Bana gelecek olursak, işime karışmazsanız akıllılık etmiş olursunuz. Beni öven, yeren her meraklının söylediğini dikkate alacak olsam aklımı kaçırdım. Günlüğümün basılı eserler için gerekli olan asgari zekâ ve yaşamsallık ölçeğinde olmasına dikkat edin, geri kalan şeyleri bana bırakın. Bu torbaya pek çok değişik şey atarım – üzerinizde güç kazandıkça ona alışacağınız bir dünyayı; bu dünyadan birçok şeyi gereksiz bulursunuz hatta gereksiz buldukça da bunların yayımlanabilecek olmasına şaşırırsınız.

Perşembe

Söylemek mi söylememek mi? Bir yıl önce aşağı yukarı şöyle bir şey oldu. Callao’da tuvalet için bir kafeye girdim. Duvarlarda değişik resimler ve yazılar vardı. Cebimdeki kurşun kalemi kazayla yoklamasaydım, istemsiz bir dürtü bana zehirli bir ok gibi saldırmazdı. Kurşunkalem dolmakaleme dönüşmüştü.

Kapalı bir yer, yalıtılmış, kimsenin görmediğinden emin olmak da var, bir çeşit sessizlik... Akan su fısıldıyordu. Yapsana, yapsana, yapsana. Kalemi çıkardım: Tükürükle ıslattım. Silinmesin diye yukarıda bir yere, duvara, İspanyolca tam anlamıyla uygunsuz olan bu tarz bir şey yazdım:

“Baylar bayanlar doğanızdan şaşmayın...

Kalemi cebime koydum. Kapıyı açtım. Tüm kafeyi geçtim, sokakta kalabalığa karıştım. Yazım orada kalmıştı.

O zamandan beri yazımın orada olduğu bilinciyle var oluyorum.

Bunu açıklamalı mıyım diye tereddüt etmiştim. Prestij açısından değildi tereddüdüm, yazılı söz yaygın olan belirli manyaklıklara hizmet etmemeliydi. Ama şunu saklamayacağım: Asla ve asla bunun, bu kadar elektrik veren bir şey olduğunu hayal bile etmezdim... Bunca yılı bu tehlikesiz ve ucuz zevki tanımadan heba ettiğim için pişman olmaktan kendimi zor alıkoyuyorum. Bunda bir şey var... Garip ve baş döndürücü... Bulunmayacak failinin mutlak

giziyle bağlantılı biçimde duvarda yer alan yazının korkunç açıklığından ortaya çıkan bir şey bu. Aynı zamanda benim eserlerimin düzeyinde olmaması da var öte yanda...

Cuma

Başarmıştım işte... Bu sanki ün gibi bir şey. Her şekilde, saygınlık. Denebilirdi ki: Gombrowicz, ev cephesinde zafer gibi bir şey kazandı ve şimdi karmakarışık suratların görüntüsüyle sarhoş olabilirsin... Bu karışık suratlar seni kısa süre önce soytarı diye adlandırıyorlardı ya. Öç tanrıların zevkidir! Bu karı sana karşı artık böyle cüretkâr olamaz. O geri zekâlı herifin de fikrinden geri çekilmesi gerekirdi. Görkem içinde yürüyordum. Ama bu görkem... hmm, hayır, sönüklüğüyle baş edilemiyor! Yenilmez bir şey!

Pek çok zafer haberinin kulağına gittiği Bayan X.'i gördüm dün. Selamlaştıktan sonra bana kesin bir onayla baktı ve dedi ki:

“Vay, vay, vay... Tebrikler... Ne kadar önemli oldunuz!”

Lanet karı! Sen beni hovarda biri olarak gördüğünde de önemliydim ben, ama sen bunu bilmiyordun. Ancak zafer kazandıktan sonra önemli olduğumu düşünüyorsun!

Dedi ki: “Kolay bir yaşantınız var.” Dedim ki: “Neden kolay bir yaşantım olduğunu düşünüyorsunuz hanımefendi?” Dedi ki: “Yeteneğiniz var! Hoşunuza giden şeyi yazabilirsiniz, tanınıyorsunuz ve bu da yaşamınızı değişik biçimlerde kolaylaştırır.”

Dedim ki: Yazmanın ne kadar çabaya, nelere mal olduğunu biliyor musunuz hanımefendi?

Dedi ki: “İnsanın yeteneği olunca her şey kolayca olur.” Dedim ki: “Ama ‘yetenek’ boş bir sözcük, yazmak için birisi olmak lazım, insanın kendisi üzerinde gayretle çalışması, hatta kendisiyle savaşması gerek, bu bir gelişme sorunu...” Dedi ki: “Aa, yeteneğiniz varken neden çalışmak zorunda olarsınız ki. Benim de yeteneğim olsa ben de yazardım.”

“Yazıyorsunuz ha? Bu gün artık herkes yazıyor. Ben de bir roman yazdım.” Ben: “Gerçekten mi hanımefendi?” O: “Evet, hatta çok iyi eleştiriler aldım.” Ben: “Kutlarım hanımefendi!” O: “Ah, övünmek için söylemiyorum, sadece bugün artık herkesin yazdığını söylemek istiyorum. Bunu herkes becerebiliyor.”

Cumartesi

Eğer pek çok Polonyalının izinden gidip 1918-1939 yılları arasında yaşanan bağımsızlıktan çok hoşlansaydım; gözlerinin içine soğuk ve törensiz bir havada bakmaya cesaret edemeseydim felaket olurdu. Soğukluğumu ucuz bir tepki olarak görmemenizi rica ederim. Özgürlük rüzgârları, bize o zamana dek eziyet edenden daha vahşi bir başka düşmanla –kendimizle– hesaplaşmaya girişelim diye verilmişti. Rusya’yla, Almanlarla mücadele ettikten sonra, bizi Polonya’yla savaş bekliyordu. Kısacası bağımsızlığın, kölelik zamanlarından daha ağır ve yaralayıcı olmasında şaşacak bir şey yok. Yabancı güce karşı isyanın baskısı altındayken, “kimiz?”, “kendimizle nasıl başa çıkmalıyız?” gibi sorular uykudaydı, ama bağımsızlık içimizdeki bilmeceyi uyandırdı.

Özgürlüğün kazanılmasıyla varoluş problemi önümüze dikildi. Ama gerçekten var olabilmek için kendimizi yeniden kurgulamalıydık. Ne var ki, böylesi bir yeniden kurgulama gücümüzün üstündeydi, özgürlüğümüz sahteydi, ulusun yapılanmasında etkinliğimizi utandıran sahtecilik ve vahşet ortaya çıktı. Zayıflığımızısa bizi kendimize dokunmamız için uyardı – çünkü her şey hemen dağılmaya hazırды. O günün Polonya’sını, her şeye karşın dayanıklılığını sınamadan, Don Quijote’nin zırhı gibi göğsümüzde taşıdık.

Polonya’nın bağımsızlık dönemi neşeli bir yaratı değil, içsel köleliğin görünmez bağlarıyla girilen acılı bir boğuşmaydı. Şifreli varoluşun dönemi, büyük bir kepezelik dönemiydi. O döneme ilişkin edebiyat tarihi yazsaydım, bu yazarların neden öne çıktıklarını sormazdım, ama bunca öne çıkan yazarlar olarak neden tam anlamıyla öne çıkamadıklarını sorgulardım. Bu dönemin edebiyat tarihini tersinden yazmalı, yani tam oluşmamış bir tarih olarak. En iyisi ölçülerimize gerçekten uymayan her şeyi atıp ona göre bir konum belirleyip gururlu olmakmış, yalnızca böylesi bir politika bizi aşağılanmaktan korur çünkü. Eğer edebiyat tarihi yazsaydım...

Ama yazamam zaten, bu yavan kitapların çoğunu bilmem; Polonya şiiri ve düzyazısı konusundaki bilgim şöyle böyledir, doğrusu bu kitapları okumam da şöyle bir göz atarım daha çok, Polonya yazını hakkındaki düşüncelerimse, okuduklarımın, duyduklarımın, yani etraftan edindiğim bilgilerin bir bileşimidir. Hepsi bir. Çorbanın lezzetli olduğunu veya neden lezziz olmadığını anlamak için tek bir kaşık içmek yeter... Bir araştırmacı ya da kitap tarayıcısı sıfatıyla değil de bu lokantaya gelenlerden birisi olarak konuşuyorum.

Önce genel bir düşünce: Edebiyatın ifade araçları ister gerçekçi, ister fantastik, ister romantik olsun, her zaman gerçekle sıkı bağlantı içinde olmalıdır – çünkü fantezi bile o kadar önemlidir ki, bizi ayık kafanın sıradanlığının yapabileceğinden daha derinlere götürebilir. Demek ki edebiyatın ya da ulusal ruhun gerçekliğinin sınanması için gerekli olan kesin an, onların gerçeğe en çok yaklaştıkları an olacaktır.

1918-1939 yıllarına bu bakış açısıyla bakmak isterdim.

Öncelikle bağımsızlığa girmek üzere olan düşünce biçimlerini oluşturan yazarlar grubuna bakalım.

Sienkiewicz. Sienkiewicz hakkında yazmıştım. Sienkiewicz, uyumadan önce kurduğumuz hayal gibidir... Ya da bir düş... Yoksa kurmaca mı? Yalan mı? Kendini aldatma mı? Ruhsal bir sefahat mi?

Ne var ki o, edebiyat yaşamımızın en açık gerçeğidir. Hiçbir yazarımız, Sienkiewicz'in yarısı kadar bile gerçek olamamıştır – onun gerçekten okunduğunu, zevkle okunduğunu düşünüyorum. Şöyle ki: Aşırı gerçek etki yayan, gerçek olmayan, yalancı bir dünya yaratmıştır. O bir göz aldanması mıydı, gerçekten var olmuş muydu ve onlarda daha çok mu varolmuştu? Dünyada bir şeyi değiştiren kurgunun gerçek olacağını da dikkate alalım. Sienkiewicz beş dakika bile muallak gerçeğe özen göstermedi; maskeleri yırtıcı bakışlarla yırtanlara ait olmadı ve içinde bir kuruşluk yalnızlık yaşamadı. Aslında dost canlısıydı ve hoşla gitmek isterdi; onun için insanlara bağlanmak gerçeklere bağlanmaktan daha önemliydi; kendi varlığının onayını başka varlıklarda arayan bir kişiydi.

Ne de olsa doğası gerçeği aramıyordu ama okuyucuyu arıyordu; tatmin edebileceği bir gereksinimi ortaya çıkarmaya sıra geldiğinde duyulmamış bir koku geliştirmişti. Ruhsal esnekliği ve kitlelerin gereksinimlerine yanıt veren içten ve kesin uygulamaları buradan

kaynaklanır. Kendini insanlar için biçimlediğinden, insanlar tarafından biçimlenir – ve bu da muhteşem bir üslup bütünlüğüne, insanca ve parlaklıkla, içe nüfuz eden biçime, mitleştirme kapasitesine, sanatta keşfetmesi en büyük ve en zor tehlikelerden birine –bunalma tehlikesine– yol açar. Gereksinimlerin –sahtelik için gereksinim olsa bile– değerleri yarattığı ölçüde gerçektir.

İşte paradoks burada: Tutucu olan bu yazar, bu anlamda bugünün devrimciliğinin habercisidir; “inanın” bu yazar, bilinçaltında mutlak değerleri yıkan felsefeye yakındır ve insanın değer ölçüğü haline geldiği yerdeki gereksinimlerden ortaya çıkan göreceli değerler diyalektiğiyle yaşar. Peki, Sienkiewicz’in inancı? Tanrı’nın onun için ulusla birlikte yaşama biçimi olduğuna inanmaya fazlasıyla eğilimliyim. Tanrısız ve Bolşevik bir Sienkiewicz olasılıkdışı mı? Tam tersine olası, eğer Polonya kızıl çağdaşlığı kendi büyük yazarını üretseydi, bu tam da Sienkiewicz *à rebours*⁶⁶ olurdu.

Ama o kendini bu yönden görmüyordu. Bunu anlamıyordu. Zaten anlasaydı, bu durum Sienkiewicz olarak onu bitirirdi. Çünkü Sienkiewicz bildiğimiz dünyada değil de, başka bir dünyada, hakiki dünya olarak benimseyip gerçeklikle olan bağlarını tanımak istemediğimiz türetilmiş düzlemde vardır. Sienkiewicz bu mekanizmanın farkında değildi, bu da onu çağdaş olmaktan alıkoyuyordu.

Ya Żeromski... Sienkiewicz’den büyük olasılıkla, daha derin ve yüceydi. Ama kusurluydu, daha doğrusu, iki sert hammadde yapılmış flüt temiz bir ses vermez.

Onda bulunan birbirine kötü kaynaklanmış şeyler mi acaba bu uyumsuzluğa neden oluyordu? Żeromski, tümüyle cinsiyet, aşk ve içgüdüdür, Eros tarafından yapılmıştır; burası onun diyarıdır, burada kendini evinde gibi hissederek, en duyarlı, en ince, en konuşkandır. Ama sevgili vatandaş olmuştur, aşk dolu heyecanların avcısı bir öğretmene dönüşür; tutkulu çılgınlığın izleyicisi bir toplumcu – vatansever olmuştur; acılı yanıp sönen lirisi, öğula gösterilen bir özenle Polonya üzerinde dolaşmaya başlar. Buradan, yaşanabilir bir evle gökkuşağının o tiksindirici karışımı olan, manzaraya zorla yapııştırılan o ölümcül metafor, sırça evler ortaya çıkar.

66 (Fr.) Doğasına aykırı. (ç. n.)

Cinsiyetin vatanla karışması... Neden sonuç vermez? Aşkın li-riği yalnızca görünürde bireyseldir, bu ruhsal durum, türe teslim olmaktan ileri gelir: Âşık kişiye tür, vahşet uygular ve vatani için ölen bir askerle, sevdiğini kurtarmak için yaşamını riske atan âşık arasında büyük bir fark yoktur. Her ikisi de kişisel olan her şeyden daha önemli bir çağrıyı yerine getirirler; hem bir grubu savunan kişi hem de varlığını çocuklarda sürdüren, içgüdünün onu yönlendirdiği kadından doğmuş kişi.

Ama Żeromski'de aşk duygusu aşkındır ve trajiktir. Vatan duygusu ikincildir, daha doğrusu didaktiktir. Aşk iksirlerinin damıtıcısı Żeromski çıplaktır. Vatansever Żeromski gerçekten de vicdan ve yürektir, ama aynı zamanda sakallı bir bey, bir vatandaş ve "Polonyalı bir yazardır". Aştan ortaya çıkan Żeromski, kayıtsızdır, zalimdir, özgür hareket eder; ama Polonya hakkında konuşmaya başladığında üzerine binlerce iyilik çöker – burada trajik olunmamalıdır, yapıcı ve olumlu olmak gerekir. Bunun içindir ki, Żeromski'nin çıplaklığı, Vatani bir gömlek gibi giyer üzerine. Ne tatsız bir görüntü.

Roman yazarlığıyla ilgisi olmayan, her yeri şair olan bir adam, toplumsal roman yazmaya başladı – ki bu romanlar da az garip değildi hani. Çünkü bunlar aynı zamanda azametli ve yüzeyseldir, delici bir algıyla çekici bir esinle yapılmıştır, aynı zamanda kompozisyonun som ögesi olarak ona giren her şey o kadar saf ve beceriksizdir ki, burada özellikle tümceler esin vericidir, ama kişiler, ama konular, roman fikirleri, psikoloji, sosyoloji, diyalog, ortam görüntüsü anlaşılmaz biçimde saf ve bayağıdır –sanki Rodziewiczówna esinine karışmış gibi– toplumculuk, hayırseverlik, halkçılıkla, soylu bir sabırla, sosyalizmle doldurulmuş Żeromskicilik ucuzdur... Birinci değil, ikinci sınıftır. O nasıl konu seçileceğini bilmez. Buyurun size yazdığı konuda kendine bir yer bulamayan yüksek sınıf bir yazar.

Żeromski'nin sanatsal gelişmesini, üslubunun erken biçimlenişini gözümde canlandırdığımda bu şeyler anlaşılır hale geliyor. Kader onu cinsiyet ve aşk bölümüne yerleştirmişti, ama yavaş yavaş, entelektüel olgunluğu ölçeğinde, Polonya'ya, halka, haksızlığa, verilen zararlara ilişkin sorunların baskıları büyüdü ve vicdanı onu rahatsız etmeye başladı. Bunu yazmak istemişti! Ama nasıl? Sanatın soğukkanlı olmayı gerektirdiği ortadadır; sanatçı bir konuya duygusal anlamda daha az bağlandığı ölçüde o konudan da isabet-

li ve güçlü bir biçimde söz eder; sanatçı görmek zorunda olduğu şeye karşı tarafsız olmalıdır, onun için de konuya mesafeli durmalıdır. Tüm duygular içinde en fazla engelleyici olanının saygı olduğu açıktır – sanatçı konusuna hâkim olmalı, dahası ondan zevk almalıdır. Bu sorunların karşısında Żeromski kimdir ki? Bunlara alışmak veya içselleştirmek, teslim olmak, birlikte yaşanır bir hale getirmek olası mıdır? Daha doğrusu onlara hizmet etmek mi, yani insanın kendini ve işini bu üstün işlerin hizmetine mi vermesi gerekir? Vicdanı, bu sorunları yok saymasını engelliyordu. Malzeme-yi yaratıcı biçimde ve özgürce ele almasına da izin vermiyordu. Bu saygı ve aşk elini öyle zayıflattı ki, yeterli derecede akılcı olamadı, alçakgönüllü, ciddi ve sorumluluk sahibi oldu –annesiyle eğlenmedi, ondan keyif almadı– ve bu saygın konular sanatına ve kişiliğine hazmedilmeden rafine edilmeden *in crudo* biçimde dahil oldu. Saygıyla yaklaştığı şey kanına nüfuz etmedi ve bu sevgili Polonya'ya sahip olmadı – daha çok ona saygı gösterdi.

Ya Wyspiański... Sienkiewicz'in antitezidir, çünkü biri okuyucuya teslim olurken, öteki sanata ve *notabene* tumturaklı sanata teslim oldu. Sienkiweicz doğrudan ruhları fethetmeye niyetlenmişti, Wyspiański'ye Sanatçı olmaya; Sienkiewicz insan arıyordu, Wyspiański'ye sanat ve büyüklük. Kavramların insanların yerine geçtiği soyut bir dünya, bir kültür dünyası.

Onun oyunlarının sıkıcılığı... Birileri bu dualardan bir şeyler anlıyordu. Wyspiański bizim en büyük utançlarımızdan birisidir; çünkü bizim hayranlığımız hiçbir zaman böylesi bir boşlukta doğmadı. Bu tiyatroya gösterilen alkışımızın, hürmetimizin ve heyecanımızın bizimle ortak bir yönü yoktu. Bu zaferdeki sır neydi? Wyspiański'de gereksinimleri doyurmuştu ama bunlar bireysel gereksinimlerin uzağında kalan ulusal gereksinimlerdi. Ulus bir heykele gereksiniyordu. Ulus, büyük bir sanat arzuluyordu. Ulusun dramı ulusal bir drama arzuluyordu. Ulus, kendi büyüklüğünü gösterişli biçimde ilan edecek birini gereksiniyordu. Wyspiański ulusun önünde durdu ve şöyle dedi: İşte ben varım ya! Küçüklükten eser yok, tümüyle devasa, üstelik Yunan sütunları altındaydı. Kabul edildi.

Dramaturg. Drama biçimi, her zaman büyüklüğe dayanır – bu ufak şeylerin aradan kaçtığı bir ağıdır. Ama bir eseri yaratanın önemsiz olduğu, somut olanın devasalık değil ayrıntılar olduğu da kesindir. Wyspiański herhangi bir ayrıntı olmak için fazla heykelsidir, temel güçler ve öğelerle ilişki kurmaya mahkûm edilmiştir: Kader, Polonya, Nike veya Saman Örtüsü. Bu sanat, Shakespeare veya Ibsen'deki gibi günlük yaşamı drama katına çıkaran bir sanat değildir (bana *Düğün*⁶⁷ demeyin), burada her şey, baştan sona Tarihin ve Yazgının göğünde süregelir. Ancak eser kendi başına devasalaşırken yaratıcısı küçük ve güçsüz olur. Wyspiański onu ezen o dokunaklı makineyi harekete geçirdi. Üretimin bunca büyük olmasının, Polonyalıları söylediği şeyin bu kadar küçük olmasının nedeni bu. Aslında Polonyalıları veya Polonyalı olmayanlara olsun, fark etmez. Bu oyun dışarıda Polonyalıları özgü olduğu için başarısız olmadı; evrensel bakış açısından zengin değildi.

Eski Yunan mı? Yunan draması Yunanlar için doğal bir şeydi ve onların gençlik dolu varlık deneyimleriyle uyumluydu. Ama bizler için bu drama artık otorite haline gelmiştir; Eski Yunan gibi tarihsel saygınlığının erdemiyle bizi etkiler. Wyspiański'nin Yunanlığı yalnızca görkemli bir dekorasyondur. Görüşü yenilenmek, arıtmak için değil – yalnızca törensellik için.

Bu da bu sözde gerçekçinin gerçekçilikten yüz mil ötede olduğunu gösterir. Wyspiański gerçek olayları görmez, gözleri onların kavramsal sentezlerine ve yüceliklerine takılmıştır. Büyük bir yapımcı. Harika dekorasyonlar oluşturdu. Gösterinin yüceliği için her şeyi sağladı. Ve sahneye çıktı, ama dekorasyonun gücü karşısında şaşırarak sustu.

Gelelim Przybyszewski'ye; o da kuşağına yük olanlardan. Przybyszewski, aramızda, değerleri yenileyebilen tek kişi oldu; en azından yaşamımızı, uyarıcı ve kendi sınırları içinde kategorize olan bir dizi mitle güçlendirdi. Moderni ve bohemi ithal edişi önemli değil – daha önemlisi, Polonya idiline şeytani bir süreç gibi artistik yaratı kavramını getirerek sanat konseptini, vatandaşlığımızı, temizliğimizi ve asaletimizi yıkması. Onun sanatı, zalim bir ruh boşaltması

67 Wesele, Wyspiański'nin 1900 yılında yazdığı eseri. (ç. n.)

olarak hiçbir şeye dayanmayan Polonya'daki ilk acımasız sanattır. Aramızda gerçekten ses isteyen ilk kişiydi.

Ama ne karikatürdür. Soyтары, hokkabaz! O derbederlik içindeki ahlaki yıkılışını, kahramanın melodram oyuncusuna dönüşmesini utanmadan izlemek zordur. Bu kasıntı, tatsız, bükülmüş, acı acı haykıran, düş gücünü nasıl betimlemeli? Przybyszewski hastalığına tutulma olabilir mi? Onu üreten bu Avrupa düşüncesi gülünçten bir komik öndeydi, ama asla gülünçle rezil olmamıştı – eğer Schopenhauer üslupta hatasızsa, Nietzsche ve Wagner yani Alman romantizminin ya da Fransız veya İskandinav satanizminin insanları, o fiyakalı kiçe pek çok kez bulanmışlardı. Ancak Polonyalıda bu tohum büyüyerek belirgin biçimde gülünç ve kiç bir ağaca dönüştü. Şeytani konulardan o kadar uzak mıyız, sahi?

Yine burada Polonyalının kültüre karşı olan güçsüzlüğü ortaya çıkıyor. Polonyalı için kültür onun ortak yaratıcısı olduğu bir şey değildir, kültür ona dışarıdan, daha yüksekte üstün insandan gelmelidir, böylece onun etkisi altına girer. Peki, Przybyszewski'yi ne etkiledi? Ulus mu? Sanat mı? Edebiyat mı? Tanrı mı? Przybyszewski'de, Avrupa'nın en soylu sofralarına kabul edilen bir köylü gibi bir şey vardı; ama Avrupa onu Przybyszewski kadar etkilemedi. Bir Polonyalıyı tarihsel ölçekte kendisi kadar etkileyen bir şey yoktur, hiçbir şey onu kendi büyüklüğü kadar sınırlamaz. Piłsudski'nin⁶⁸, Piłsudski tarafından ezildiği ve hatta korkutulduğu gibi, Wyspiański'nin, Wyspiański'nin ağırlığı altında ezilmesi gibi, Norwid'in, Norwid'i inleyerek sırtından çekiştirmesi gibi, Przybyszewski de Przybyszewski'ye korku ve kutsal bir tehditle bakıyordu. Yazdığı her şeyde şu duyulur: "Ben Przybyszewski'yim! Ben şeytanım! Ben açığa çıkaranıml!"

Güncelliği ve sıradanlığı büyüklük ya da yücelikle uyuşturmaya yetersiz olmak... Eğer sıradan bir adamın, duyma, tat alma, görme duyularını koruyacak olsaydı, gülme krizi onu şeytani *piruetleri* yapmaktan kurtarabilirdi. Ama Polonyalı olarak diz çökmeliydi. Ve kendi önünde diz çöktü.

68 Józef Klemens Piłsudski (1867-1935); İkinci Polonya Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı (1918-1922). (ç. n.)

Kasprowicz. Tam buğday ekmeği, ruh güvercini, yirmi dört ayar ozan... Aynı zamanda: Köylü – hain, sahtekâr çiftçi, doğal olmayan doğa, yapay basitlik. Kasprowicz köylüyü terk edip, entelektüele dönüşüp ama yine de köylü olarak kalmak ister – bir entelektüel olarak tabii.

Bu onun sanatsal yetersizliğinin kaynağıdır. Kentin ve köyün karışımı olarak kendi varlığında uyumsuzdu ama uyumu karakterize ediyordu. Bu şarkı eğer içten olsaydı, bir uyumsuzluk buketi, karışık kan bir şiir, birbirine zıt öğelerden doğmuş garip bir yaratığın marşı olurdu ancak o frakının üstüne köylü mintanını giymeyi yeğledi.

Polonya halk şiirinin şaheserlerine ulaşan Kasprowicz –ciddi bir biçimde yanlış anlaşılmıştır– “halk” şiirini –aslında bu insanlar hakkında bir şiirdir– halk şiiri diye adlandırmıştır. Ancak kentten, kültürün dürbünüyle baktığımızda, halk şiirsel bir esin haline gelir ama bir köylü olarak, asla köylü için şiir olmaz. Kasprowicz’in doğayı anlatmak için kendini köylü yapmasından daha sahte ne olabilir – köylü neden doğayı hissetmez bilir misiniz? O etrafını algılayamayacak kadar doğanın içindedir, onunla kavgaya tutuşur, onunla yaşar, ama ona tapmaz. Güneşin doğuşunu ve batışını turistlere bırakın. Köylünün yaşamında her şey sıradandır, yani etrafındaki hiçbir şey ona ilginç gelmez. Eğer köylü bir şeye hayransa o köy değil, kenttir. Tanrı ona bir makine olarak gözükür, yol kenarındaki bir kavak olarak değil. Dükkânda satılan ucuz bir parfümün kokusunu, leylak kokusunu yeğler.

Kasprowicz’i içindeki bu köylü şarkısını harekete geçirmekten men edebilir miydim? Nerede, bırakalım da içinde atanı dışarı çıkarsın. Ama bir sorum olacak: Kim olarak söyleyecek bu şarkıyı? Bir köylü olarak mı, Kasprowicz olarak mı?

Üslup için çabalamasaydı daha gerçek olurdu. Keşke içsel çekişmelerini basitlikle örtmeye çalışmasaydı – keşke sanatta bir biçim yerine, sanatla olan çatışmalarını yansıtaysaydı bize. İşte bu onu o sahte halkçılıktan ve edebi atalarından özgür bırakabilirdi. Bana kalsa, Kasprowicz’in belden aşağısına şalvar ve çarık giydirirdim, belden yukarısına da ceket ve dik yakalı gömlek. “İstedğini seç” diyerek böylece koyardım onu seyircinin önüne.

Ancak ben onların sanatçı ve yüksek ölçekte birer öğretmen olduklarını yadsımıyorum. Ama bu öğretmenler gerçeğin öğretmeni değillerdi. Sienkiewicz gerçeği ifade etmedi, çünkü kendini toplu fantezinin hizmetine teslim etmişti. Wyspiański ise kendisini estetik tarihsel sorunlara ve soyutlamalara adanmıştı ne de olsa. Żeromski de sosyal görevlerini içgüdüleriyle uzlaştıramamıştı ki. Przybyszewski satanizmle küfelik olmuştu. Kasprowicz'se Halkın kendisini yönetmesine izin vermişti. Oysa bir yazarın gerçeğe "ulaşması" için aynı anda şu iki şey olması gerekir: Toplu ruhun ve öz varlığının sözcüsü olmak; topluluk tarafından kontrol edilen bireysellik, bireysellik tarafından kontrol edilen topluluk olmak. Ne var ki, onlar ya kitle içinde ya da soyut şeylerde ulus, tarih, sanat gibi toplu kültürün üretimi olarak boğuldular tümüyle. Her zaman bir şeye hizmet ettiler. Her zaman bir şeyin önünde diz çöktüler. (Pozitivizm mi? Bu da ulus için yapılmış neredeyse politik bir doktrindir. Fark ettim ki, Prus'tan söz etmeyi unutmuşum. Ne yazık!)

Bu rahatsız, diz çökme durumunda bağımsızlığı selamladık. Özgür bir adam ne yapardı? Ayağa kalkar, gerinir, gözlerini siler, çevresine bakar, sanki yeniden düşünmeye başladır: Ben kimim, neredeyim, görevim ne?

Ama bağımsızlık, bize şu kadarcık özgürlük vermedi: Ne duygusal ne de görsel bağlamda pek bir şey sağladı. Ulus siyasal bağlamda özgür olmuştu; ancak her birimiz eskiden olduğundan daha zincirli ve içsel bağlamda daha zayıf kişiler haline gelmiştik. Devletin yeniden dirilişi, yeni göreve ve alçakgönüllü bir boyun eğiş çağrı değilse neydi? Ama devlet iyileşme döneminde olan ve ayakta zor duran bir hastaydı. Diğer her şey ne kadar ateşli ve gecikmeye karşı ne denli hoşgörüsüz olsa da tek bir emre boyun eğmek zorundaydı: Devleti güçlendirmek.

Diyorlardı ki:

"Ulus ya da devleti zayıflatacak tek bir düşüncen bile olmayacak."

"Yalnızca ulusu ve devleti güçlendirecek şeyleri yazacak, düşünecek ve hissedeceksin."

Ne var ki, bu durum içimizde bir karışıklığa neden olmuştu, aslında bu da bana göre tüm bağımsızlık dönemini anlamak için bir anahtardı. Çünkü dikkatinizi çekerim tam ve gerçek bireysel varlı-

ğımızdan, başka bir gerçeklik ve güç için vazgeçmemizi değil, yetersizlikle damgalandığı için hiçbir şeye ulaşamamış tam olamayan bir şey uğruna vazgeçmememizi istemişti. En canlı kanımızla doyurmak zorunda olduğumuz Polonya, ekonomik ve askeri bağlamda kırılıyordu, siyasal bağlamda iki uğursuz güç kavramı arasında konumlanmıştı, kültürel bağlamda da anakronizm hastalığından mustarıptı. Bu devlet doğru dürüst hiçbir politika yürütemezdi, hiçbir şeyi tam olarak yapamazdı, yalapşap işlerle kafasını kuma gömerek varlığını sürdürmek zorundaydı. En kötüsü de ne büyük, ne küçük bir devlettir: Tarihsel bir harekete çağrılmak için büyük, bunu gerçekleştirmek için de küçüktü.

Bu durum, iki savaş arası dönemi isle kaplayan, gerçek olmayan, zevksiz, grotesk bir hava doğuruyordu. Gerçekdişi – çünkü yaşama ilişkisi kurmak için bir aracımız yoktu. Büyük bir ordu kurmak için paralandık, ama ordu bir hayal oldu. Kendimizi ruhsal ve düşünsel anlamda sınırladık, ama devletimiz ve ulusal düşüncemiz bundan daha güçlü olmadı. Zevksizliğe gelince –ne de olsa, bireysel ve toplumsal aneminin kısılcısındaki en kutsal yeteneğimiz, tıpkı teknik, finansal ve toplumsal çabaların harcandığı gibi, harcanmak zorundaydı. Aynı zamanda grotesk de var – çünkü grotesk yetersizliğin işareti, ucuz malların fabrika etiketidir. Tüm Polonya yaşamını düşünmüyorum – ilgilendiğim şey yalnızca edebiyat. Politik ve ekonomik alanda yapacak hiçbir şeyin olmaması olasıydı, yapabileceğimizi yapmıştık. Ama sanatın özgürlüğü yüz kere daha büyüktür ve iddia ediyorum ki, bu durumda bile Polonya’da gerçek sanat yapmak olasıydı.

Dahası da var: Bu şartlarda, sanatın en önemli ve en başat görevi gerçek yaşamla olan ilişkinin yitmesine izin vermemek, indirgenmiş yaşamı gerçek ve varoluşla dolu bir hale dönüştürmek, bizi ilkel, öz varlığa bağlayan bir çapa olmaktır. Neden sanat bu bağlamda başarısız oldu acaba?

Küçük bir gaflet yüzünden... Bu konuya kısa bir süre içinde döneceğim ve bu küçük yanılmanın, seçilen yolda içine düştüğümüz çıkmaz sokaktan kurtulmamızı nasıl olanaksız kıldığını anlatacağım.

Pazar

Bugün o yıllara –bağımsızlık yıllarına– dönmeye biraz zaman ayıracağım. Maksat o yılları yok etmek. Benim bu belacı durumum bunu arzuluyor çünkü. Sanki ben çöllerde geberen bir şey, yabancı kıyılara fırlatılmış bir sakatken, bir sürgün, kaybolmuş, yitmiş, vatanızsız bir varlıkken, onların verimli topraklarda çiçek açan sağlıklı bitkiler gibi olduklarına içten içe onay verseydim eğer... Tüm varlığımı reddetmekten başka ne kalırdı ki bana? Bu nedenle: Onlardan daha iyi ve daha gerçek yaşadığımı göstererek durumumdaki tüm güçlü kozları harekete geçirmeliyim. Şimdi bağımsızlık dönemi şiiri hakkında küçük bir şey yazacağım... Ve bunun kendini gerçek olarak sürdürebilmesinin nasıl olacağına bakacağım... Bu merak –kalemimin ucunda doğmuş olan bu merak– ne kadar doğru olabilir...

Bu dönemin şiirleri, düzyazılarından daha iyiydi. Bunun açıklaması basit. Sanat resmileştikçe, ortamın ve dönemin dış baskılarından bağımsız hale gelir. Bağımsız Polonya’da en zor olan şey konuşmaktı, sonra, sıradan düzyazı, sonra, belirli bir üslupla düzyazı yazmak, görelî olarak en kolay yazılan şeyse uyaklı yazmaktı. Sıradan bir konuşmada, günlük bir düzyazıda hatasız bir şeyler söyleyebilmek için, dış şartlar tarafından söylemi çarpıtılmamış bir adam olmak gerekir. Ama bu “harika”, “mükemmel” şiirleri, eğer biçimi iyi öğrenirse, olabilecek tüm zincirlerle bağlı birisi de yazabilirdi.

Skamanderler ve avangardlar... Evet, anımsıyorum... Skamanderler, tazeliğin, modernliğin, Avrupalılığın işareti altında yükseldiler ve zaten bağımsız olan bir şiir yazmak istediler; özgür, tarafsız bir şiir, kendinden başka hiç kimseye hizmet etmeyen gururlu bir şiir üretmek istediler. Ne sağlıklı bir fikir! Zaman havayla sarhoş olmak zamanıydı. Peki, dağ neden fare doğurdu? Neden her şey hiç oldu?

Hiç. Tüm Skamander şairlerini, ruhsal yaşamımızdan çıkarsaydık (aman dikkat! Burada “ruhsal yaşamı” ciddi anlamda kullanıyo-

rum) hiçbir şey olmazdı... Bu durum hiçbir değişime yol açmazdı. Bu şairler vardı ama olmayabilirlerdi de... Birkaç metafordan, uyaktan, ithal edilmiş veya yerli birkaç şiirsel yenilikten yoksun kalmış olurduk, hepsi bu. Bu asil kanlı şairlerimizin hiçbirisi, elektrik veren, gerçekten kişisel bir şey, hiçbir çözüm, gerçeğin herhangi, özgün, farklı biçime dönüşümünü –hani herkesin yüzünün farklı olması gibi– üretmediler. Onların yüzü yoktu ki. Gerçekle ilgileri yoktu ki. Eğer içlerinden birisinin sözde bir inancı olsaydı, bunun çağın sıradan toplumsal ya da siyasal öğretilerinden farkı olmazdı: Słoniński'nin sosyalizmi pasifizimi, Iwaszkiewicz'in estetik anlayışı, Lechoń'un Lehçiliği. Hazır inançlar üzerine konmuşlardı, şu veya bu inanca ait olduklarını ilan ettiler, içlerinden hiçbirinin bireysel bir ayını yoktu. Uyakların dışında bunlar birer çocuk değiller miydi? Tüm dizeleri Valéry'den, Claudel'den, Rilke'den yırtın bakalım, ortada ruhsal bir fenomen, asla yenilenemez, biricik bir ruh kalacaktır. Skamanderlerin uyaklarını yakın, yaşamla bir biçimde baş edebilen bir grup sempatik delikanlı göreceksiniz.

Ne var ki, yetenekli olmalarını dikkate alarak soralım: Bu hiçliği neye bağlayacağız? Sanat zenginleşeceğine, kimilerinin kini yüzünden bu şartlarda zayıflama mı gösteriyordu? Kullandıkları formu, asla zenginleştirmenin değil de, arıtmanın peşinde olduklarını göz önünde bulundurduğumuz zaman, buna yanıt vermek zor olmayacak. Şiirsellik içermeyen, değişik bileşenlerle bozulmuş bir şiir buldular ve onu tam olarak şiirsel bir biçimde bırakmayı hedeflediler. Mor bir kraliyet pelerini gibi arkalarından sürükledikleri biçimin yetiştiricileri ve dindar yandaşlarıydılar – saygınlık, alçakgönüllülük ve çekingenlik doluydular. Ancak, biçime dokunmaya korkan ve ona karşı acımasız olmayı beceremeyen sanatçı, bu gereksinim ortaya çıktığında ne yapmalı? Henüz onaylanmamış, yarı soylu, yeni yeni olgunlaşmaya başlamış olan şiiri, kutsal bir şarkıya nasıl dönüştürmeli? Artık uyanmış olan bu devasa içeriği, bu dar kaba nasıl sığdırmalı? İşte yıkıcı görevleri, ifadeyi arıtıp kusursuzlaştırmayı hedefleyen Skamanderlerin korkulu çabalarını aşmıştı. Bunlar “seçilim” yoluyla şair olmuşlardı, zaten yalnızca şiirsel olan şeylerle yüz yüzediler, şiirsel olmayanı şiirle çevirenlerden değildiler.

Onlara göre hava hoştu. Çalan müzik onlara uygundu. Başka türlü olsaydı edebiyata nasıl tutunabilirlerdi? Entelektüel olarak za-

manın gerektirdiği düzeyde ve çevrelerinde olan biteni anlamlandıracak durumda değillerdi. Kişisel ve ruhsal biçimden yoksundular... Ancak, gerçekte bu durum, Polonya sanatında toplu bir patlamaydı; bu insanların her biri şiirsel, duyuşsal ve düşünsel bağlamda birbirlerinden ayrı olsalar da, geniş anlamda çok farklı değillerdi, bu nedenle, bugüne dek Skamander şiiri bir grup şiiri olarak kaldı. Ama acaba Polonya’da, yaşamla gerçek bir ilişki kuran, kendimiz için yaptığımız evlerin duvarlarını delip geçerek içeride neler olup bittiğini gören bir şiir oluşturmak olası mıydı? Bir dereceye kadar yerlerini bildiler, sanattaki yerlerinin farkındaydılar ama yaşamın sanattaki yerini bilmiyorlardı. Polonya’daki yerlerinin farkındaydılar ama Polonya’nın dünyadaki yerini bilmiyorlardı. Hiçbiri evinin konumunu görebilecek kadar yukarı çıkmadı.

Öte yandan, Polonya gerçeğinin bir hayli şişirildiğini de itiraf edecek kadar akıllıydılar. Yanılmaz şiirsel içgüdüyü hissederek ama aynı zamanda da bu gerçekle ne yapacağını ve nasıl bir sonuç çıkaracağını bilmeden, gerçeği çok fazla irdelememeye karar verdiler. Düşündüklerini de yaptılar. Kitaplarını yayınladılar, ünlerinin yayılmasından hoşnut oldular; ama bu ünü sorgulamadan tabii. Okuyucuları var diye sevindiler; ama bu “okumayı” yakından incelemeyen tabii. Şairler hiyerarşisinde yüksek yerler edindiler; ama bu hiyerarşinin derinlerine inmeden tabii. Kısacası dünyanın tüm şairleri gibi davrandılar (bazı istisnalar hariç); aslında biz bunu onlara karşı kullanabiliydik, bir şairin, şaire çok fazla benzememesi gerektiğine inansaydık tabii.

Avangardlar, bu Skamanderlerin karşısına dikildiler. Anılarım- da, avangardlar kâbusa benzer uğursuzlar olarak kalmışlar... İşte bu garip göğün altında ne çok uygunsuzluk vardı! Pek çok garip program, yazı, komik manifestolar anımsıyorum; sanki devrimci gibi, sanki ölü doğan şiirler, güçlü olmaya güçlü ama komik kuramlar ve kaçınılmaz küçük kitap yığınları da aklımda. Tadeusz Peiper (çiçek açan metafor) ve Stefan Kordian Gacki ve Braun ve Ważyk ve birbirlerine şiirler adayan yüzlerce üstat... Her şey benim için avangarddı. Bu üretim, tüm uygar kentlerde aşağı yukarı aynı biçimde görünüyordu; şimdi burada, Arjantin’deki kafelerde, sonsuzluk ananın memesini emen yaşlılarla ya da yaşlı olmayan gençlerle karşılaşıyorum. Ne ki tüm bunlar Polonya’da daha kirliydi – Polonya avangardının saçı başı dağınıktı, sünepeydi, ayak-

ları çıplaktı, yalın ayaklı köylü çocuğuna, haham kafası takmış bir ucubeydi. Kendi taşralılığında umutsuzluğa düşmüş Paris ve Londra'yla kendini eş görmeyi hayal eden ücra bir taşra köşesiydi. Bu buruşuk, ezoterik ve safsatalı hahamlardan, Kielce ve Lublin veya Lvov dolaylarındaki sırma saçlılardan yapılmış bu tip, kutsal bir saflıkla, ateşli bir fanatizmle ve tutucu bir inatla nitelendiriliyordu. Şairler. Şair olmaya karar veren şairler, içlerindeki şiirsel ateşi ve sarhoşluğu yaratıp avangardlıklarının içine oturan ve bir şişe gibi ağızlarını mantarlayan şairler.

Bunların hiçbirisiyle ciddi anlamda konuşma fırsatım olmadı. Kavramsal anlamda durumu ele alırsak, aramızda bir çakışma noktası vardı, çünkü başka bir havada olsa da, ben de bir avangardım; ne var ki onlardaki "şairanelik" alaycı bir yüz ifadesi ve itici bir şakayla silahlanmamı buyuruyordu bana. Ama beni derinden huzursuz ediyorlardı. Onların, henüz düşünülmemiş bir tür gerçeklik getirdikleri kesindi, sanki içine bir şey, gerçek bir şey... Ama ne acaba? Ne? Yoksulluk getirdiler. Bu lüks, korkunç bir yoksullukla astarlanmıştı. Yaratılarında, fiyakalı kâğıtları üzerinde gerçek değillerdi, ama bir hastalık belirtisiydi bunlar – hani hasta bir bedende beliren döküntüler gibi. Bunların büyük çoğunluğu, onsuz yazmanın olanaksız olduğu düşünsel verimlilikten yoksundu: Miskinler, dekadanlar, hayalciler, eğitimsizler, engelliler – Polonyalı gettosunun karanlık yaratıları, Polonya'nın ücra deliklerinin vatandaşları. Yoksulluklarından, gururlu bir öngörüye kaçtılar; bu bir kurtuluş arayışydı...

Çoktan gelen kurtuluştan arayışydı. Onlar yoksulluktan doğduklarını itiraf etmeye cesaret edemediler. Bu gerçek dışarıdan geldi ve bir gün Polonya Halk Cumhuriyeti ele aldı ve rollerini belirledi: o gün bugündür, bürokratik edebiyatın bir parçası oldular ve kendilerini sanat bürokrasisine dönüştürdüler. Her zaman kendilerinin dışında olup kendileri hakkındaki gerçeklere ve kendi varlıklarına dayanamadıklarından, gerçeği, düşle, soyutla, kavramla, estetikle tamamladıklarından, yitirecek çok şeyleri olmadı ve hatta onlara olan biten görünmez şeyi fark etmediler bile. O sırada orada değildim, ama korkarım, Polonyalı entelijensiyanın büyük bölümü sarhoşken Bolşevik oldu – ulusun kafası karıştı. Pek çoğu, pek çoğu neler olup bittiğini gerçek anlamda bilmiyordu.

Düzyazı.

Şu verimliliği anımsayalım: Roman ürün vermişti. Haklarında çıkan yorumlara bakılırsa hepsi de olağanüstü iyiydi. Günlerden bir gün Nałkowska'yla bir kitap hakkında şöyle bir konuşma geçmişti aramızda. O: "Burada pek çok mükemmel görüntü, çok değişik tatlar, küçük tatlar var, hani içtenlik, hani özel bir şeyler... Ama bunun için eserin içine girmek, yakından bakmak, aramak gerekir." Ben: "Eğer siz bu kibrit kutusuna bakmaya başlarsanız, içinden bütün dünyayı çekip çıkarabilirsiniz. Eğer siz bu kitaptaki tatları ararsanız, kesin bulursunuz, çünkü derler ya hani: Arayan bulur. Ama eleştirmen, araştırmak, aramak zorunda değildir, bırakın ellerini bağlayıp otursun da kitap onu bulana kadar beklesin. Yetenekleri mikroskopla aramak gerekmez, bir yetenek tüm çanları çalarak varlığını haber vermek zorundadır çünkü."

Ne var ki, gerçeklik duygusunun zayıfladığı dönemlerde her şey otomatikleştiği için Polonyalı eleştirmen değerlerin peşine düştü. Ve böylece Gojawiczyńska'da bile epik bir durum bulmak zor olmadı; ne de olsa sıradanlık bile bir şeyler ifade eder. Bu şişkinlikten kurtulup olayın gerçek ölçülerini kazanması için, gözleri eserden ayırıp yazara bakmaktan daha sağlıklı bir şey yoktur. Eğer yazarın kendisi büyük değilse, kitabı nasıl büyük olabilir? Bu dönemin nesrindeki kişilere dikkatlice bakarsak ne görürüz? Tüm bu romanlardan tek bir kişilik doğmamıştı – hatta hiçbirisi Żeromski ya da Sienkiewicz ölçeğine bile ulaşamamıştı. Peki, Bağımsız Polonya'da insanların bu denli cüceleşmesi nereden ileri geliyordu?

İki kişi bu sıradanlığı aşmıştı: Kaden ve Witkacy. Bir üslupçunun sinirine, çirkin bir saldırganlığa ve biçimlenen bir görüşün dölütüne sahip olan Kaden – kendi zamanından, bir tür Kadenci gerçeğe çıkabilirdi. Esini alay olan pervasız ve keskin Witkiewicz, Polonya "normallüğinden" çıkmak ve sınırsızlığa girmek için fazlasıyla yozlaşmış bir tip ve bir çılgındı, ama aynı zamanda çılgınlığı norma sokmak ve gerçeğe dönüştürmek için de oldukça sağduyulu ve bilinçliydi. İkisi de büyük yaratıcılar olabilirlerdi çünkü yazgı onları Polonya "normallüğünden" dışarı atmıştı. Ne var ki ikisi de kişisel tavıra boyun eğdiler ve ifade için sürdürdükleri savaşı tümüyle kaybettiler; bu yenilgi, önceki kuşağın yenilgisinin tekrarıydı. Ka-

den, sanatsal bağımsızlığından feragat edip kulaklarına dek Polonyalığa batarak, Żeromski gibi kendini harcadı – O ki Piłsudski'ci bir senatör,⁶⁹ “Polonyalı yazar”, bir savaşçı, vatanın babası ya da oğlu, halkının vicdanı, tiyatroların yöneticisi, bir redaktör, büyük usta, büyük öğretmen, bir rehberdi. Kaden'in düzyazısı ehrama bürünüp yüz ifadelerini yitirmeye başladı, edebiyat olmazdan önce edebiyatın töreni haline geldi. Witkiewicz ise anormali normalle bağlamayı beceremeyerek, Przybyszewski gibi, kendi şeytanlığı içinde boğuldu; bunun sonucunda da kendi tuhaflığının kurbanı oldu. Tüm tavırlar biçime karşı koyamama beceriksizliğinden kaynaklanıyor, bu tavır bize de bulaşıyor, bir tiryakilik veriyor, nasıl derler, hani bizden daha güçlü bir şey oluyor – bu yazarların gerçeğe zayıf biçimde dayanmalarına, daha çok Polonya gerçekdışılığına veya inanmadıkları gerçeklere dayanmalarına ve biçimin aşırı büyümesi karşısında kendilerini savunamamalarına şaşmamalı. Kaden'deki tavır, aşırı çaba ve çalışkanlıktı, tıpkı kendisi gibi. Witkiewicz için, Przybyszewski gibi, çabaları kolaylaştırma ve çabaların günahlarından kurtulma haline gelmişti; bu yüzden ikisi için de biçim aceleye getirildiği kadar özensizdi. Ancak Witkacy'nin yenilgisi daha entelektüeldi: Şeytani düşünce onun oyuncağı olmuştu ve bu trajik soytarı, tıpkı dişlerinin arasındaki kürdanla ölen Jarry gibi, kendi kuramları, arı biçimi, dramaları, portreleri, “göbekleri”, “şiş karınları”, pornografik dehşetli koleksiyonlarıyla yaşamı sırasında ölmüştü. (Witkacy'yi ilk ziyaretim: kapıyı çalıyorum. Açılıyor, karanlık girişte önümde bir canavarsı cüce beliriyor – bu Witkacy, çömelmiş, yavaş yavaş ayağa kalkıyor...)

Burada, özelliklerdeki gerçeğe karşı güçsüzlük yine belirginleşiyor. Aynı zamanda, onların düş güçlerinin pisliği de vurgulamaya değer: Witkacy'nin “göbekleri”, Kaden'in dudak sapırdatmaları, yalnızca Avrupa sanatının iğrençliğinin alanına zorla girmesinden kaynaklanmaz, her şeyden önce, köylünün kulübesinde, Yahudi'nin ininde, tuvaletsiz kırsal malikânelerinde bizleri yiyen pisliğin karşısındaki iktidarsızlığımızın ifadesidir. Bu kuşağın Polonyalıları, pisliği garip ve korkunç bir şey olarak açıkça kabul etmiş olsalar da onunla ne yapacaklarını bilmiyorlardı, bu onları zehirleyen bir yara gibiydi.

69 Józef Piłsudski'nin 1926-1939 yılları arasında kurduğu “sanacja” (iyileştirme) rejiminin destekçilerindendi. (ç. n.)

Böylece, düzyazı saldırganlaştıkça, garipliğe ve barok döneme doğru sendeliyordu – bu, okunabilir ve sanatsal bağlamda düzgün olan romanlarda nabızı atan bir yazıydı, hareketten yoksundu ve bir hanımeli örneği Polonya yaşamını inançla sarıyordu. Öncelikle kadınlar. İşte *testimonium paupertatis*.⁷⁰ O zamanın romanı en çok kadınlara dayanıyordu ve aynı onlar gibiydi. Dolgun hatlı, yumuşak, ağır aksak. Vicdanlı, detaycı, iyi niyetli, duygulu. “Yüreğinin akıyla insanın sıradan yazgısına eğildi” ya da “içtenlikli bir özen ve kutsal bir merhamet örneğinde, varoluşun pek çok motifini kanaviçe gibi işledi” Bu kadın yazarlar her zaman alçakgönüllü, özgeci, övgüye değer derecede özverili, başkalarının içinde yardımseverce eriyen, Renata’nın veya Anastazja’nın titreyen yapraklarda veya bir ağacın şarkısında, efsanenin sonunda keşfettikleri Aşk ve Merhamet gibi “kuşku götürmez doğruların” sesleridir... Dąbrowska’nın, Nałkowska’nın Gojawiczyńska’nın yeteneğine karşı koyan yok, ama evrende eriyen bu kadınsılık ülkenin bilincini bir biçimde biçimlendirebilir miydi acaba?

Kadınların, kadınca yazmasında ne gariplik olabilir? Garip ve tehdit edici olan, belirli bir süre düzyazıda görünen bu yeteneklerin yaşama tutunamayışı ve hepsinin ölmesi olmuştur. Şu veya o kitap pek çok kez, top ateşi gibi patlıyordu. Wittlin’in “Dünyanın Tuzu”⁷¹ yurtdışında zaferlerle parlıyordu. Choromański’nin havai fişeği “Kıskançlık ve ilaç”ı⁷² çanlarla karşılanmıştı: Sonunda büyük bir romancı çıkmıştı ortaya! Bruno Schulz’un “Tarçın Dükkânları”⁷³ farklı bir kulvardaydı, daha üst bir ölçekte. Maria Kuncewiczowa’nın “Yabancı Kadın”ı⁷⁴ bir öngörüş, öncü bir his, beklenmeyen bir kokuydu... Sorun, bu eserlerin eleştirilerinin neye dayandığı? İşte bu eserlerin gerçek kalitesini ölçecek hiçbir şeyin olmayışına dayanır bu. Şu veya bu bağlamda ustalık, şu veya bu sayfanın tümüyle evrensel, dünyasal olması, şu veya bu bakış açısıyla yazarın en mükemmellerle eşit olması – gerçek seçkinliğe buluşmuş bir yazarlıktır, ama bu bireysel dâhilik, kısmi üstünlük ne büyük bir eser ne de büyük bir yazar ortaya çıkarmıştı. Yani bu

70 (Lat.) Yoksulluğun kanıtı. (ç. n.)

71 Sól ziemi (ç. n.)

72 Zazdorsć i medycyna (ç. n.)

73 Sklepy cynamonowe (ç. n.)

74 Cudzoziemka (ç. n.)

kısa yetenek patlamalarının ruhsal gelişmenin bir sonucu olmadığı ve marjinalde kaldığı ortaya çıkmıştı – her şey kramplı bir rastlantısallığın izlerine sahipti. Yazarlar arada bir daha iyi şeylerin nasıl olup da ortaya çıktığını bilmiyorlardı. Hani atasözünün dediği gibi, ambarda ummadığı darıyı bulan kör tavuk misali. İşte bu edebiyat kör tavuk edebiyatıydı.

Boy-Żeleński, Antoni Słonimski. İkisi de bu işi adamakıllı kotarmış. Słonimski'nin şiirleri beni ele geçirmemişti; şiirselliği, benim için, düzyazıda patladı, *Wiadomości*'lardaki kroniklerde kendini oradan oraya attı, çok eğlendi, kahramanı (yani şairi) olduğu muziplikleri örgütlemekte ustaydı. Onun etkisini Sienkiewicz ve Żeromski'yle karşılaştırmak gülünç olur mu acaba? İddia ediyorum ki, onun üstünde bir kuşak yetişti, inananlara sahip olmak için Tanrı olmak gerekmez ne de olsa.

Ancak önemli ve ilginç bir şey daha düşünüyorum: Boy ve Słonimski'nin kaleme aldıkları, bu Bağımsız Polonya'da işlev gören tek düzyazıydı, amaçları –düzyazıyı– yukarıdan aşağıya, sağduyu düzeyine ve akli başında düşünce biçimine çekmekti. Güçleri balonlarının patlamasına dayanıyordu – bunun için de çok fazla çaba gerekmiyordu.

Boy'un eserlerinde kendine özgü çok şey yoktur; bu çevirmen, kendi özgün çalışmalarında bile, Fransızca'yı Lehçeye çevirirdi.

Eleştirmenlik. Bunu eleştirmenlik olarak adlandırmak mümkün mü? Her gazete, not veren bir hocaya sahiptir, ancak neden bazı insanlara bu hocalık verilmiştir de, diğerlerine verilmemiştir; işte bu kutsal bir sırdır. Bu durum, sanki gizli uzmanların bir emri gibi görünüyordu. Ama doğrusu şuydu ki, kimse, özellikle de uzmanların kendileri, neden yargılmak için seçildiklerini bilmiyorlardı (bunun yalnızca gazete editörünün kararına bağlı olduğunu fark etmediler). Onları –kim olurlarsa olsunlar– eserlerin yargıcı seviyesine yükselten, kavrama yeteneklerini aşan bu mekanizmadan korkmuş bir durumda, kendi cüretkâr ve saygısız tutumlarıyla nasıl baş ede-

ceklerini de bilmiyorlardı: Aslında aşağıda oldukları halde, yargıçlar gibi yukarıdan konuşuyorlardı.

Bu eleştirmenlik, bazen grotesk bir biçimde aptalca olurken, bazen de sanat hakkında yapılan entelektüel bir gevezelik olurdu, ancak ayrıcalıklı, güzel, köpüklü, eğilip bükülen cinsten... Hani bugüne dek aramızda ölmeyen bir şey. Kimsenin edebiyattan başka şeye burnunu sokmamasına büyük özen gösteriyorlardı; şiiri, düzyazıyı, eleştiriye gerçekte yüzleştirmeyi hayal bile edemediler; çünkü bunun onları ortadan kaldıracak bir hava akımına neden olabileceğini iyi biliyorlardı.

Gerçekte (ne kadar da tehlikeli bir sözcük!) şu bizim dönemin edebiyatı, basın edebiyatına dönüşmüştü. Dergi edebiyatı (*Wiadomość* ve *Prosto z mostu*) yazarlara ve onların eserlerine hizmet ediyormuş gibi görünüyordu; ama gerçekte yazarlar, dergiyi, o zamanın tek gerçek edebiyatını, bir biçimde beslemek için varlardı. Tüm dünyayı sarmış olan kaçınılmaz bir süreç mi bu? Yoksa şu Polonyalı “ben”in, hani yaratının temeli olan “ben”in zayıflamasının sonucu mu? Yazarlar kendilerinden emin değillerken, hiçbiri yeterli derecede gerçek görünmezlerken, kimse on ikiden vurmamışken, gelişme yönüyle en önemli şeyleri pas geçip kaçırmışken... Editörün sahneye çıkıp orkestrayı yönetmesi ve örgütlemesine şaşırılır mı hiç? Bu dergiler, bireyin üzerinde, Polonya toplu yaşamının bıraktığı bir ağırlıktı; tarihimizde, sanatın topluma tabi olmasının bir başka örneği idi ayrıca.

Dergiler, sanattan festivaller ve gösteriler yaptılar. Kim “en büyük”? Kimin reklamı yapılacak? Kim azarlanacak? Kim ödüllendirilecek? Şairler, yazarlar yarış atları gibi dörtlüde koşuyorlardı, geniş kitlelerse taraftar gibi kükrüyordu: Al onu! Al onu! Veya milliyetçiler gibi bağırıyordu: İşte Polonya’nın baş tacı! Ya da “ideolojik” bağlamda haykırıyordu: Vur kafasına, zararlı yaratık! Seçkin, hatta bazen Grydzewski gibi çok seçkin kimseler tarafından yönetilen *Wiadomość* gibi dergilerin yanı sıra, Stanisław Piasecki (gerçi görevi sırasında kahramanca ölmüştü) benzeri aptallarca yönetilen *Prosto z mostu* gibi edebiyat dergileri doğalarına uygun biçimde etkinlik gösteriyorlardı, tabii ki. Ama sanatçılar, kendilerini, özlere

uygun bir sosun içinde değil de, kızartma tavası içindeki küçük bir balık gibi hissediyorlardı, biraz. Onlara olması gerekenin olmadığı ve beklenmedik bir biçimde kullanıldıklarını gördüler—ama şunun altını çizmek gerekir ki, içlerinden hiçbiri, olan bitenle yüzleşmeyi denemedi, hatta tüm ketumluklarıyla hiçbir şey fark etmemiş gibi davranmaya çalıştılar.

Çarşamba

Evet, benim için neşeli olan bu eser, bu boşluğun nasıl soluk aldığını az veya çok böyle belirler – gerçi bugünün ağzı tıkalı sessizliğiyle karşılaştırıldığında, yüz çeneli çığlığa benzer o. Ama uçuşumuzun yüksekliğini, düşüşümüzün derinliğiyle ölçmeyeceğimi söylemiştim zaten. O zamanlarda Polonya’da olmak isteyip de olamadığım, söylemek isteyip de ifade edemediğim durumlarda hissedirdim kendimi... Ne yorucu bir felaket! Çevremde ne çok hayal kırıklığı dolaşırdı. Ne var ki insan malzemesi iyiydi, ötekilerden, Avrupalılardan, hiç de daha kötü değildi –hani çula sarılmış değerli şeyler gibi görünüyorlardı– bireysel olmayan, üstün, insanlar arası, kolektif, toplumdan çıkan bir şeylerle bağlanmışlardı. Tüm toplumsal sınıflar, sarkastik bir düştan çıkmış gibiydi: Toprak sahibi, köylü, kentli proletarya, asker, getto sakinleri... Ve Polonyalı düşünce, Polonyalı mitolojisi, Polonyalı insan ruhu... Hani bir duman gibi içimize işlemiş olan, hani bizi belirleyen bir kalıt olan Polonyalıya özgü beceriksizlik, yetersizlik... Köyden, kardeşlerimin yanından şeytani bir uyumsuzluğun düş kırıklığıyla dönmüştüm; ama kentte de beni yazgıyla çaresizce boğuşan kafeler ve kumluk zemindeki cüce ağaçlardan oluşmuş orman örneği insanlar bekliyordu.

Yavaş gelen bir mükemmelliğin, kademeli bir seçkinliğin elde edileceğine ilişkin umudunun ışığı parlayabilirdi... Peki, nasıl beklemeliydim? Yaşamımın, yalnızca yaşama giriş olması gerektiğini kabul edemezdim. Polonya sözcüğünün bir yüz yıl veya iki yüzyıl daha bağımsız biçimde ortaya çıkması için, edebiyatta bu güne dek olan delikleri yamama hizmeti mi bekleniyor benden acaba? Bu durumda yazmaya kalkışmaya değmez. Yaratıcısına, ruhsal düzlemde gerçek varoluş yeteneği sunmayan sanat, yalnızca bitmek bilmeyen bir utanç değil, aynı zamanda bayağılığa aşağılayıcı bir tanıklıktır da. “Arkadaşlardan” birinin, eninde sonunda gerçek bir yazar olma

umuduyla, ideolojik ya da estetik bir tutumu, inancı, içselleştirdiğini görmekteydim, devamlı. Ne var ki bu çaba, bir dizi yüz buruşturma ifadesi, zırva piramidi, gerçekdışılık cümbüşü ile sonuçlanıyordu.

Çünkü insan ya birisidir ya değildir – ama kendini yapay biçimde üretemez. Bağımsız Polonya’da kendini yapay biçimde üretme hali, gittikçe daha sık biçimde gerçek varoluşun yerini alıyordu: Bu entelektüeller ve sanatçılar, yalnızca var olmak için bu *arrière penséeden*⁷⁵ bir şey olmaya çabalıyorlardı. Tanrı’ya inanmanın, ruh gereksinimi için değil, yalnızca inancın güçlendirici özelliği için gerekmesi gibi. Ulusalçı olmanın, doğadan ve inançtan gelmesi değil, yaşam zorunluluğu olması gibi. Bir ideali kanında olduğu için değil de “örgütlendiği” için sahiplenmek gibi. Herkes, parçalara ayrılmamak için, hararetle, biçim aramaya başlamıştı... Eğer yaptıklarını itiraf etmeye cesaretleri olsaydı ve eğer kendilerini kandırmasalardı buna karşı koymazdım.

Gel gör ki, bu naif bir kendini kandırmaydı. Ben de en sonunda Polonya’da insanlarla ve onların yaratılarıyla olan tüm ilişkiyi kestim. Ne olursa olsun yalnızca kendi gözlerimle görmek için, yalnızca kendi yaşamımı yaşamaya karar vermiş biçimde içime kapandım – kendim olmayı başardığımda, ayağımın altında sert bir zemin keşfedeceğimi düşünmüştüm. Ama bu uç bireyselliğin, beni tek başına daha gerçek ve daha yaratıcı yapamayacağı, kısa sürede ortaya çıktı. Bu durum, hiçbir şeyi çözmedi, en başta da dilimi çözmedi zaten. Dayanmak istediğim “ben” neydi acaba? Geçmiş ve günümüzle biçimlenmemiş miydi? Olduğum gibi olan ben, Polonya gelişiminin bir sonucu değil miydim? Yaptığım, söylediğim, düşündüğüm ya da yazdığım beni tatmin etmemişti ki, büyük bir olasılıkla bu duygu sizce bilindik bir duygu. Çünkü aslında fark ediyorsunuz ki, istemediğiniz bir şeyi sürekli söylemeniz, tarafınızdan yazılan metnin, kasıntı, aptal ve sahte olması, yetişirken maruz kaldığınız sapkınlıklar, sizi biçimleyen etkiler, aşılana alışkanlıklar, var olmanın ve kültürün karşısındaki yeniyetmeliğiniz, biçimlenmenizi olanaksız hale getiriyor. Kendi gerçeğimi ifade etmek için bir biçim bulamıyordum. Genelde bu gerçeği belirleyemiyor, yerimi bulamıyordum. Bu şartlar altında (diğer yazarların örneğinde) yalnızca yazar gibi davranabiliyordum –*Ferdýdurke*’de bunu yazdım.

75 (Fr.) Art niyet (ç. n.)

Bu şeydeki güçlük tektir, üstesinden gelinmez. Yoktan var edemezsin ki. Kendin olmak mı? Evet, ama eğer kendim dediğin yeni-yetmelikse ne olacak?...

Ancak, asla kuşku duymadığım bir düşünce beni aydınlatmıştı: Eğer ben varsam, gerçek hakkında konuşma özelliğim de vardır... Özünde ben vardım, sesim vardı ve bu sesin duyulmaya hakkı vardı.

O sırada edebiyatta, başka bakış açısından ifade edilen tüm Polonya yetersizliğine baktım. İşte bana görünen buydu.

Bu edebiyat, kesinlikle gerçeği yeniden yaratmamıştı – hatta kendi güçsüzlüğü ölçeğinde gerçek olsa bile. Diyelim, drama yazmaya oturmuş bir yazarı düşünün. Eğer gereken içtenliğe ve ruhsal kararlılığa sahip değilse, eseri düşük yapmış bir yığın sözcükten ibaret olarak kalacaktır. Bu drama, bir eser olarak önemsiz ve dramatik özelliklerden yoksun olmakla birlikte, yazarının yenilgisinin tanığı olarak gerçek bir drama olacaktır. Bu yazar, yazar olarak önemsenmemeyi hak etse de, kendini ifade etme yöntemini bulamamış bir adam olarak büyük ve dramatiktir ve acınmayı hak eder.

Yani Polonya'nın gerçeği, ondan çıkmayan –yalnızca yanında olan– kitaplarda ifade edilmezdi; bu kitapların bizi ifade etmediği gerçeğinde bulunurdu. Varlığımız, yeterli derecede açıklığa kavuşmuş bir varlığımız olmamasına dayanırdı. Biçimimiz bize uygun olmayandan oluşmuştu. Bizi belirleyen şey, tam olarak bizim yetersizliğimizdi. Polonyalı yazarların yanlışı neye dayanıyordu? Olamayacakları bir insan olmaya çabalamalarına; biçimleme sürecinde biçimlenmeyi tamamlamış bir insan olmaya çalışmalarına... İkinci sınıf görünmeye mahkûm olacaklarını –çünkü bu rafine biçimle yarışamayacaklardı– dikkate almadan, şiirde ve düzyazıda, Avrupa düzeyine, daha belirgin ulusların düzeyine çıkmayı arzuladılar.

Bir Polonyalı olarak, benim kültürde tam bir değer gibi ortaya çıkmam şu biçimde olabilirdi: Yeni-yetmeliğimi saklamayarak, ama onu itiraf ederek ve bu itirafı ondan uzaklaşarak; bugüne dek beni yiyen kaplanı, üzerine atlayıp o “hatları belirgin” batılı insanlardan beni daha uzaklara götürecek bir küheylana dönüştürerek – ki bu durum bana paradoksal görünüyordu... İlk bakışta bu, bir program ve mücadele sloganı olarak tehdit edici görünmüyordu – işte çıkış yolu arayan zekânın büyük kaprislerinden birisi... Ama

(*Ferdydurke*'yi yazarken) bunun sonuçlarına vakıf olduğumda, onların sapkınlıklarının yıkıcılığını tam olarak anlamıştım. Bu ne anlama geliyordu? Polonyalılardan başlayarak her şeyi ters yüz etmek demektir. Kendisiyle gurur duyan, şişinen, kendine âşık olan Polonyalıdan, yetersizliğinin keskin bir biçimde farkında olan bir yaratık çıkarmak ve zayıflıkla saklamayan bu keskin görüşü ve acımasızlığı güce dönüştürmek. Böylece yalnızca tarihe katılımımız ve ulusal sanatımız yok edilmeye maruz kalmaz, tüm vatanseverliğimiz yeni temeller üzerinde dönüşüme uğramak zorunda kalırdı. Hatta dahası, dünyayla olan tüm ilişkimiz değişmek zorunda kalırdı, bizim görevimizse o zamana dek belirlenmiş bir Polonyalı biçimi çıkarmak değil, insanlar tarafından sürekli yaratılan ve onları asla hoşnut etmeyen biçime yeni yaklaşımlar kazandırmak olurdu. Dahası da var: Herkesin bizler gibi olduğunu ve uygar insanın, onu aşan kültürün karşısında tam anlamıyla yetersiz olduğunu göstermeli.

Bu durum, biçimi üreten insan için, bir biçimi olan insanı (bu ulus için de geçerlidir) değiştirmekten daha az önemli bir şey değildir; kuru ama dünyadaki Polonyalı varoluş biçimini aniden ve beklenmedik biçimde değiştiren bir tarife. Bana gelince, bu devrimin çılgın devasılığıyla hiç ilgilenmiyordum. Bugün bile tam olarak ters yönde çekilen, tüketilmiş ve yakalanmış Polonya kültürüne böyle bir şeyin uygun olup olmadığını sormam (çünkü totaliter uygulamada, diyalektik düşünce, dogmatik düşünceye dönüşür). Programlar beni korkutmaz, çünkü beni programlar değil, iç gereksinimler etkiler. Sanatçı mantık adamı değildir, işi tasımları düzenlemek de olamaz; sanatçı dünyanın resmini yaratmak için vardır, akıllara değil, sezilere seslenir. Dünyayı hissettiği gibi betimler ve alıcıdan da aynı biçimde hissetmesini bekleyip şöyle der: Evet, işte böyle, bu güne dek gerçek olarak adlandırdığım şeylerden daha gerçek bu – gerçi her ikisi de, yani hem sanatçı hem alıcı bunun neden daha gerçekçi olduğunu kanıtlamayı beceremeyebilirler, o başka tabii. Böylece diğer taraftan gelen gerçek yaşamın soluğu yeterli geliyordu bana. Bu yönde kör gibi mücadele ediyordum, ne de olsa, her adım benim sözcüğümü daha güçlendiriyor, sanatımı daha gerçekçi yapıyordu çünkü. Gerisi beni hiç ilgilendirmiyordu. Gerisi –er veya geç– kendi kendine olacaktır.

Mutlaka Pla'ya telefon etmeliyim.

Neden hâlâ Pla'ya telefon etmedim ki?

Bu gün de Pla'ya telefon etmeyi unuttum işte.

Yarın ilk iş, Pla'ya telefon edeceğim, kesin.

Pla, yalnızca 12:00 ve 13.00 arası evde olur. Yarın aramayı unutmamak lazım.

Aradım, ama telefon meşguldü.

Aradım, ama Pla az önce çıkmış. (Daha önce de telefon meşguldü).

Aradım, ama bir çocuk çıktı telefona, anlaşılamadım onunla.

Aramak istiyordum ki, o sırada Krystyna beni aradı.

Pla'ya telefon etmeliyim.

Neden hâlâ Pla'ya telefon etmedim ki?

1956

XVIII

(Mar Del Plata)

Cumartesi

Buenos Aires'e güneye giderken kısaca u gramıştım. Necochea'nın yakındaki "Dusia"ya Jankowski'nin *estanciasına*⁷⁶ gidecektim. Ama Odyniec beni arabaya bindirdi; Mar del Palata'ya götürdü. Sekiz saatlik yolculuk sonrasında – kent ve birden yanında, solda yukarıdan görülen o okyanus. Bir sokağa dalmıştık aniden ve en sonunda *quinta*. Bu tanıdık bir şey. Bahçenin büyük, hışırdayan ağaçları, köpekler ve kaktüsler, meyve bahçesi. Neredeyse bir köy.

Salı

Dün akşam birlikte yemek yedi imiz İspanyol. Aşırı kibar, yaşlıca bir beyefendi. Ama bu kibarlık, insanların üzerine, onları yakalamak için attığı bir a a benziyor. Öyle kibar ki, karşısında kendinizi savunamıyorsunuz bile. Medusa'nın saçları gibi bir kibarlık – acımasız ve a   zl . Konakta yalnız kalmıştım. Odyniec gitmişti. Bah ivanın karısı Formoza (Formoza'da do du u için ona böyle deniyordu) ortalığı temizliyor, yemek yapıyordu.

 arşamba

Bu Jocaral'da (*quinta* böyle adlandırılıyor) yalnızım.

Saat dokuzda kalkıyorum. Kahvaltıdan sonra on ikiye kadar yazıyorum.   le yemeği. Sonra plajda dolaşıyorum, saat yedide dönüyorum. Akşam yemeği. Yazıyorum. Sonra Dumas'nın *Le vicomte de Bragelonne*'u⁷⁷, bir az da Simon Weil'den *La pesanteur et la grâce*⁷⁸ okuyorum. Uyuyorum.

76 (İsp.) Güney Amerika'da sığır  iftli i. ( . n.)

77 (Fr.) Bragellone Kurbanı ( . n.)

78 (Fr.)  ekim ve Zarafet ( . n.)

Sezon yeni başlamış. Etraf neredeyse bomboş. Rüzgâr, rüzgâr ve rüzgâr. Sabah, quintayı saran ağaçların hışırtısı ve kuzeyden, güneyden, doğudan esen değişken rüzgârlar uyanışıma eşlik ediyor, sessiz kalmak istemiyor bu yeller; okyanus yeşil yeşil parlıyor ve tuzlu ve beyaz bir biçimde kayalık kıyılara vuruyor gürültüyle, köpükler patlıyor, yükselen, azgın su bir an bile duraksamadan kumlara aralıksız olarak tehditkâr bir biçimde akın yapıyor, gümbürtü ve hışırtı öyle yayılıyor ki bir süre sonra sessizliğe dönüşüyor. Sessizlik. Bu çılgınlık, huzur. Ufuk çizgisi hareketsiz. Sonsuz bir düzlemin hareketsiz parlaklığı. Hareket hareketsizleşti, sonsuzluğun tutkusu...

Limanın ardında, vahşi plajlar boyunca, Punta Mogotes'in ötesinde, amaçsızca yürüyordum, burada martılar, sürüler halinde, rüzgârda dönüp mücadele ederek, baş döndürücü yüksekliklere boyun eğip buradan eğik güzel bir çizgiyle karmaşanın ve uçuşun birlikteliğinde aşağı düşerek suyun yüzeyinde yuvarlanıyor. Hayranlık ve şaşkınlıkla saatler boyunca onları seyrediyorum.

Burada yürürken, okyanusun içimdeki huzursuzluğu temizleyeceğine ve Melo'da saldıran tehdit durumunun yok olacağına dair bir umut da eşlik ediyordu bana. Oysa rüzgâr, yalnızca korkularımı şaşırtmayı başarmıştı. Akşam, o gürüldeyen kıyılardan, umutsuzca hışırdayan bahçeye dönüş; boş evin kapısını anahtarla açıyorum, ışığı yakıyorum ve Formoza tarafından çoktan hazırlanmış ve artık soğumuş akşam yemeğini yiyorum, ya sonra... Ne? Oturuyorum ve "patlıyorum": dramım, yazgım, kaderim, varoluşumun belirsizliği patlıyor... Kuşatıyor her şey beni. Son yıllarda doğamdan ve insanlardan yavaş yavaş uzaklaşım –yaşlanma süreci– bu ruhsal durumu daha da tehditkâr hale getiriyor. İnsan yaşamı, yaşla birlikte kalıcı bir kapana dönüşüyor. Başlangıçta, yumuşaklık ve esneklik içine dalmak kolay – ama şimdi yaşamın yumuşak eli demirleşti, bu acımasız metalin soğukluğu, damarların korkunç ve zalim biçimde kemikleşmesi ortaya çıktı.

Bunu çoktan biliyordum. Ama önemsemiyordum. Çünkü geçen yıllar içinde kaderimle birlikte değişeceğini ummuştum; büyüyen tehdit içindeki duruma hâkim olabilen başka birisi olacaktım. Varlığımın bu süreci için herhangi bir duygu seçmemiştim kendime, bu duygular içimde, tam vaktinde, ortaya çıkacaktı nasıl olsa. Ama şu ana dek görünürde yoklar. Yalnızca ben varım

– tüm kapıların yüzüme kapanmasından başka çok az bir değişim oldu içimde.

Bu düşünceyi evden kıyıya taşıyorum, onu havanın ve suyun deviniminde kaybetmeye çalışarak kumlarda dolaştırıyorum –ama içimde oluşan acımasızlığı görüyorum– bu boşluklar beni daha önce özgür bıraksaydı keşke, bugünse hapsediyor, evet, boşluk bir hapisane oluyor ve kıyıda, duvarla sıkıştırılmış biri gibi yürüyorum. Bu farkındalık – artık çoktan edindiğim bir şey. Benim işte. Witold Gombrowicz, üzerimde taşıdığım, tamamlanmış iki sözcük. Benim. Çok fazlayım. Kendim için beklenmedik bir şeyi hâlâ yapabilecek olsam bile, istemiyorum artık – isteyemem, çünkü çok fazlayım. Elle tutulmaz göğün altında, bu belirsizlik, değişkenlik ve akışkanlığın arasında varım, artık yapılmış, tamamlanmış, belirlenmiş... Ben, benim ve öyle fazlayım ki, bu beni doğa dışına atıyor.

Perşembe

Rüzgâr korunaklı Torreon'un ötesine gittim; oturdum, Playa Grande'ye gittim, uzandım, kimse yoktu, denizin büyük kızgınlığı, patlama, gürültü, sağır vuruşlar. Dönüşte, boğan, içime işleyen ve yüzüme vuran rüzgâra karşı zor yürüyordum. Körfezlerin güzelliği, yamaçlarından aşağıya renkli ev toplulukları ve altın renkli güneşli plajlar, görünen heybetli tepeler.

Jocaral'a karanlıkta dönerken ağaçlar, sanki derilerinden soyuluyormuş gibi uluyorlardı. Şu günlüğü yazamaya oturdum, çevremde, anlamsız biçimde, yalnızlığın dolaşmasını istemiyorum, insanlara ve okuyucuya gereksiniyorum... Yok, anlaşılmak için değil. Yalnızca bir yaşam belirtisi vermek için. Uzakta da olsa o sedayı kaçırmak, hapsolmuş "ben" in soluk tadı için bugün tüm yalanlara, tüm geleneklere, günlüğümün üslubuna onay veriyorum.

Daha önce Dumas'ın yanında Simone Weil'in *La pesanteur et la grâce*'ını okuduğumu söylemiştim. Zorunlu okuma. Bir Arjantin dergisine bunun hakkında yazmam lazım. Ama bu kadın, onu itip kakmam için oldukça güçlü, özellikle de şimdi, öğelerin insafına kaldığım bu iç çekişme sırasında. Önümde büyüyen varlığından, onun Tanrısının büyümesi yükseliyor. "Onun varlığından" diyorum, çünkü benim için soyut Tanrı Yunan'dır. Biz Kierkegaard'ın torunları, Aristoteles'in, Aquino'lu Tommaso'nun, Descartes'in ya

da Kant'ın akla uygun Tanrısını sindiremeyiz. Bizim –benim kuşağımın– soyutla ilişkisi bozuldu, daha doğrusu kabalaştı, çünkü onda bir köylü güvensizliği bulduk; XX. yüzyılın tepelerinden, tüm bu diyalektik bana, Kant'ı bir dolandırıcı olarak düşünen geçmişin basit ruhlu kent soylusuna görüldüğü gibi görünüyor. Aynı sonuca varmak için gelişmenin bir üst basamağında ne kadar daha dayanılır acaba!

Ancak, daha önce de söylediğim gibi bugün yaşamım demirden olunca ne olacak? Yaşamın kendisi, kendi canavarlığı içinde beni metafiziğe itiyor. Ben doğa olmadığım, yalnızca doğanın dışına yavaş yavaş atılan bir şey olduğum için rüzgâr, ağaç, hışırtı, ev, her şey “doğal” olmayı kesiyor. Ben değil, ama bende olan biten bir şey Tanrı'yı istiyor, bu gereksinim ya da zorunluluk bende değil, benim durumumda. Simon Weil'e bakıyorum, benim sorum “Tanrı var mı?” değil ki. Bu kadına şaşkınlıkla bakıyorum, acaba o, nasıl, hangi büyü yardımıyla içsel düzenini sağlayabiliyor, beni yıkanı o nasıl düzene sokuyor? Tanrı'nın yaşam içine, saf insani bir güç olarak kapatıldığını ve Weil'in kuvvetiyle yaratılan bir Tanrı olarak hiçbir göksel alana bağlı olmadığını hissediyorum. Kurgu. Ama eğer ölmeyi kolaylaştırıyorsa...

Benimkilerden başka kurallara dayanan yaşamların olabileceği düşüncesi, hep şaşırtmıştır beni.. Benim varlığımdan daha sıradan, daha basmakalıp – hatta belki iğrenç ve kepaze bir şey yoktur (ben ne kendimden ne yaşımdan iğreniyorum). Hiçbir büyüklüğü, kesinlikle tanımıyorum. Ben Alpler'de, hatta Himalayalar'da kaybolmuş bir küçük burjuva gezginiyim. Kalemim her an en son, en önemli konulara dokunuyor, ama onlara ulaşıyorsa bu ancak oyun oynarken oluyor... Bir delikanlı olarak aralarına çıkıyorum ve düşüncesizce kayboluyorum orada. Simon Weil'in kahramansı varoluşu, bana sanki başka bir gezegenden geliyor gibi görünüyor. Kutbumun zıt yönünde bulunuyor: Ben yaşamı es geçmeye meyilliyken o tümüyle *elle s'engage*⁷⁹ yaşamı ele alıyor, benim firarımın karşı savı. Simone Weil ile ben düşünülebilecek en keskin iki karşıtlıyız, dışlanmış iki yorumuz, birbirine karşıduran iki sistemiz. Ve ben bu kadınla, kendimden kaçmanın zor olduğu bir anda, bomboş bir evde karşılaşıyorum.

79 (Fr.) Üstlendiği (ç. n.)

Bedenler, bedenler, bedenler... Bu gün, güney rüzgârlarından korunan, güneşin pek çok bedeni yaktığı ve pişirdiği plajlardayım. Plajın o duygusalılığı ama altı oyulmuşluğu ve kaybolmuşluğu da var aynı zamanda... Sağda, solda, kızların, kadınların, bir gizden ortaya çıkan bacakları, göğüsleri, sırtları, baldırları, ayakları, delikanlıların esnek uyumu. Ama beden bedeni öldürüyor, beden, bedenin gücünü alıyor. Bu çıplaklık, kendi aşırılığı içinde eriyerek bir olay olmaktan çıkıyor, kum, güneş ve hava onu yok ediyor, sıradanlaştırıyor... Plaja iktidarsızlık egemen oluyor, güzellik, zarafet, çekicilik – ne önemli, ne ele geçirici, ne yaralıyor ne de hayranlık uyandırıyor. Isıtmayan bir alev. Tahrik etmeyen beden, sönmüş bir beden. Bu iktidarsızlık beni güçsüzleştiriyor, eve kıvılcımdan ve takatten yoksun biçimde dönüyorum.

Ah, masanın üstünde romanım duruyor, ıslak barut gibi olan ve ateş etmek istemeyen sahneye biraz “zekâ pırıltısı” aşılamam gerekecek!

Pazar

Çaydanlığa baktım, bunun ve öteki çaydanlıkların, çevremdeki her şey gibi, zamanın akışı bağlamında benim için gittikçe daha korkunç olacağını biliyordum. Bu kadehteki zehri son damlasına dek içebilecek kadar bilince sahibim, ama ondan daha yükseğe çıkacak kadar yüceliğim yok; hiçbir yerden ışık almayan ezici yer altında ölüm beni bekliyor.

Kendinden sıyrılmak... Ama soruyorum, nasıl?

Tanrı'ya inanmakla hiç ilgisi yok bunun, Tanrı'ya âşık olmak söz konusu olan. Weil, “inanın” değil, âşık olan. Benim yaşamımda, Tanrı hiç de gerekli değildi –çocukluğumdan beri, beş dakikalığına bile olsa– hep kendime yetmişim ben. Diyelim ki, (hiç âşık olamadığım gerçeğini bir yana koyarak) şimdi “âşık olsam”, üzerime inen ağır tonozların baskısıyla olurdu bu. Hani kısa süreli, işkenceden ortaya çıkan, önemsiz bir çılgılık olurdu. Kendine dayanmadığı için birine âşık olmak. Bu zoraki bir aşk olmaz mı?

Sonra, odada dolaşarak, düşündüm: Weil'in yaşadığı bu aşk durumu, organik olarak benim için ulaşılmaz; benim ölçeğime, be-

nim doğama uygun analogik bir çözüm bulmak lazımdı. Acaba insan onu bekleyen şeyle baş edebilme yeteneğini içinden çıkarabilir miydi? Varoluşa ve ölüme, kendi çağında yüksek bir neden bulmak mümkün müydü? Kendi büyüklüğünü içinde yaratmak olabilir miydi? Büyüklük içimde saklı olmalıydı, benim olan her şeyde yeterli derecede üstündüm ama bunu açacak anahtarım yoktu. Oysa bu kadın iç akımlarından, insanüstü gücün ruhsal girdaplarından kurtulmayı başarmıştı.

Büyüklük? Büyüklük? Ey büyüklük seni ne kadar da kötü söylüyorum, bu sözcük dudaklarımda aptalca kalıyor. Büyük olan şeye karşı isteksizim.

Gustave Thibon, Weil hakkında şöyle yazıyor. “Hatırlıyorum da, onun keşfettiği –yani ona öyle geliyordu– genç bir işçi kızı vardı, bu kızı entelektüel yaşama çağırıyordu ve lütfedip, bıkip usanmadan kıza Upanişadlar hakkında muhteşem dersler veriyordu. Zavallı kız, ölümüne sıkılıyordu, ama gerek kibarlıktan gerekse cesaretsizlikten karşı çıkmıyordu”

Demek, “zavallı kız, ölümüne sıkılıyordu” öyle mi? Evet, sıradan insanlık derinlikten ve yücelikten sıkılır ve “gerek kibarlıktan, gerekse cesaretsizlikten karşı çıkmaz mı” acaba? Biz de kibarlıktan, âlimlere, muhteşem kahramanlara, dine, felsefeye dayanırız. Ya Weil? Arkasında ne var? Hermetik bir düzlemin içine kapalı, nerede ve neyle yaşadığını bilmeyen, diğerleriyle ortak bir paydası bulunmayan, neredeyse çılgın bir kadın. Yerinden sökülmüş. Sıradanlıkla çatışan büyüklük yenilmiş ve komik bir değer yitirmeye boyun eğmiş durumda ve ne görüyoruz? Rahatsız edici ve sıkıcı isterik bir kadın, şişmiş, saldırgan kişiliğinin başkalarını önemsemediği, kendisini başka gözlerden görme yetisi olmayan bir egoist – gerginlik, eziyet, halüsinasyon ve manyaklık düğümü dıştan dünyaya fırlatılan bir şey, hani sudan çıkmış balık gibi, bu ruhun gerçek ögesi kendi sosu yalnızca. Kendi özel sosunda bu metafizik sazanı mı deneyimlemeliyiz?

Durun bakalım. Benim canımı, onun büyüklüğünün herkese gereği kadar etki etmemesi sıkıyor. Thibon’la büyük ama kızla komik. İşte bu kısım kısım olma durumu tüm büyük insanları karakterize ediyor – büyük ya da tanınmış insanları. Öyle bir büyüklük isterdim ki, her ölçekten, her düzeyden insana dayanmaya yetkin olsun, aşağıda yukarıda demeden tüm varlık türlerini kucaklasın.

Yalnızca böyle bir ruh beni yenebilirdi. Yüksek, alçak tüm bilinçleri oyuna çekmek isteyen ve artık aristokrasiyle tatmin olmayan zamanın evrenselliği bana zorunluluğu aşıladı.

Salı

Hermitage'da, rastlantısal bir buluşmayla A. ve onun eşiyle yapılan kahvaltı. Yemekler –lütfen bağışlayın– sanki çok lüks klozetlerden çıkan kokular salıyor, nedenini tam olarak bilmiyorum, ama garsonların bu yoğun saygınlığındaki leziz zarafetlerin kıyısında bulunduğumda, yemin edebilirdim ki bu bir klozet. Üstelik uyumak istiyorum. Belki de bundan dolayı.

Ben ve eserlerim pek çok kez yargılandık – neredeyse hep anlamsız yere. Siz küçük deyin. Siz ister korkak deyin, ister kaçak deyin. Bunların birinde, sizin düşündüğünüzden daha büyük bir yaralayıcı gerçek var. Benim kaçaklığımın ölçüsüzlüğünü kimse hayal bile edemez. *Ferdydurke* boşuna “Yüzüm ellerimin arasında kaçıyorum ben” diye bitmez.

Kahramanlığın, ciddiyetin, sorumluluğun bayraklarını açan çağın ölçeğinde olmayabilir miydim? (Öte yandan Weil ise tüm çağdaş Avrupa'nın ahlakçılığının –Katolik, Marksist, varoluşçu– muhteşem bir ifadesi).

Ama izin verin: Saygıya değer, en üst seviyeye ve sonuca ulaşmış bir ruhsal tutum yoktur. Belki zayıflıktan çıkan güç, kararsızlıktan çıkan bir kararlılık, sonuçsuzluktan çıkan sonuç olabilir; bir de büyüklükten çıkan bir küçüklük. Cesur ödleklilik, çelik gibi yumuşaklık, saldırgan bir kaçış.

Çarşamba

Durmak bilmez bir rüzgâr.

Fiziksel olmayan acının bana ulaşabildiği kadar acı çekiyorum – sancıdan daha çok umutsuzluk bu. Şunun altını çizmek isterim: Acım ölçsüz olmadığı için gururluyum. Bu beni sıradanlığa ya da normlara, yaşamın en sert katmanlarına yaklaştırıyor.

Ya Tanrı. Eski usuldeki o mutlak büyüklüğündeki bir Tanrı'yı düşünmenin anlamı yok. Bu Tanrı bende gerçekten de öldü, içimden ne olduğunu bilmediğim bir Tanrı çıkarmayacağım, bunun için uy-

gun malzeme yok bende. Ama yardımcı bir araç olarak, diğer insana giden bir yol – köprü bağlamında var olma olasılığı bulunmakta.

Böyle bir Tanrı kavramı kolaylıkla haklı çıkabilir. İnsanın kendi türü çerçevesinde var olmak zorunda olduğunu, dünya doğasının her şeyden önce insan türü doğası olarak kendisine verildiğini ve öteki insanlarla ortak yaşamının dünyayla ortak yaşamından daha aşkın hale geldiğini bilmek durumunda kaldığını kabul etmek yeter. İnsan, insan içindir. İnsan, insana karşıdır... Böylece Tanrı miti mutlak biçimde ortaya çıkabilir, çünkü insana, diğer insanı keşfetmeyi, ona yaklaşmayı, onunla birleşmeyi kolaylaştırır bu durum.

Örneğin: Weil. Acaba Tanrı'yla mı bağlantı kurmak istiyor, yoksa Tanrı aracılığıyla diğer insani varlıklarla mı? Tanrı'ya mı âşık, yoksa Tanrı aracılığıyla, insana mı? Ölüme direnci, acısı, kederi Tanrı'yla mı yoksa insanlarla mı olan ilişkisinden doğuyor? Lütuf olarak adlandırdığı şey, düpedüz başka (ama insana özgü) yaşamla ortak yaşamından ortaya çıkan bir durum değil mi? Yani oradaki mutlak, sonsuz, hareketsiz "Sen", insani yüzü saklayan bir maske olabilir yalnızca. Yalnız, masum ama aynı zamanda heyecanlandırıcı... Kendimden iki metre uzaktaki yabancıya atlamak için Gök-yüzüne zıplayıp mı?

Eğer inanç, yabancı, geçici ve insani varoluşa götüren bir ruh haliyse, bu durum benim için, Tanrısallık hakkındaki yardımcı miti reddettikten sonra bile ulaşır olmalı – bunu kendime neden kanıtlayamadığımı da bilmiyorum gerçekten. Bir tür anahtar eksik. Belki de Tanrı bu anahtarlardan birisidir; ama başka bir anahtar, doğama uygun bir anahtar olmalı. Eğer konu bensem, tüm yaşamım, deneyimlerim, içgüdülerim beni Tanrı'ya değil de insana doğru itiyor. Bireysel ölümümün ağırlığını başkalarına atarak, genel olarak onlara teslim olarak ölümden fayda sağlayabilirdim, bir tür kolaylaştırma ve normalleştirme bu.

Bireysel insan varlığı için, insanlar korkutucu bir güçtür. Toplu varlığın gücüne inanıyorum.

J., Mauthausen'deki Alman toplama kampı cehennemini anlatmıştı bana. Bu kampın havası, insanların havası –çünkü insanlar tarafından yaratılmıştı– öyleydi ki ölüm kolay hale geliyordu – ve o gaz odasına giderken (ki buradan rastlantı eseri kurtulmuş), sabah tayınında verilen ekmeğe yetişemediğine yanıyordu. Ölümün sulandırılması, fiziksel işkencenin sonucu değildi – burada "ruh"

farklılaşıyordu... Değer yitiriyor, yıpranıyordu.

İnsanlarla olan ilişkimizin araçları bugüne dek önemli değildi. Çevresiyle zar zor iletişim kuran hayvanın korkunç yalnızlığı... Peki, ya insan? Hayvandan henüz az ötedeydik ve bir başka insanın bizim kilitli nefsimize girmesinin ne demek olduğu hakkında hiçbir fikrimiz yok.

Kendini gelecekte görmek... Ne bilgi ama!

Perşembe

Kierkegaard hakkında Lefebvre:

“Aşkını, nişanlısını yitirdi. Her şeyi ona geri vermesi için Tanrı’ya yakarıyor ve bekliyor...”

“Kierkegaard ne talep ediyor? Deneyimlemediği bir yaşamın yinelenmesini, yitirdiği nişanlısını yeniden kazanmayı”

“Regina’nın, tıpkı nişanlılık döneminde olduğu gibi, kendine geri dönmesi için, geçmişin yinelenmesini arzuluyor...”

Nikâh’taki gibi! Yalnız bir farkla, Henryk, Tanrı’ya dönmez. Baba –kralını (onu Tanrı ve mutlak ahlakla bağlayan biricik bağı) tahtından indirir, sonra kendisini kral ilan edip insanların yardımıyla geçmişi kurtarmaya, onlardan ve onlarla birlikte gerçeği yaratmaya çalışacaktır.

Tanrısal büyü, insansal büyü.

Varoluşçuluk hakkında yazan tüm Marksistler gibi Lefebvre de –benim için– zaman zaman çok dik, ama bir anda sanki pencereden aşağıya düşmüş de asfalta yapışmış gibi dümdüz oluyor.

Ne zaman bu fırtına, yaprakların çılgınlığı, dalların düş kırıklığı sona erecek? Ağaçların bazıları sakinleşirken, diğerleri ulumaya başlıyor; gürültü oradan oraya vuruyor da vuruyor; bense eve kapalı içime kapalı... Ve şimdi gece yarısı, “bir şeyin” bana görünmesinden korkuyorum... Anormal bir şeyin... Çünkü benim canavarlığım büyüyor, doğayla ilişkim kötü, gevşek dokulu ve bu gevşeklik beni “her şeye” açıyor. Hayır, bir şeytani güçten söz etmiyorum, ama “herhangi bir şey” burada söz konusu olan... Bilmem anlatabildim mi? Sanki masa, masa olmayı bırakmış da şeye dönüşmüş... Şeytani bir şey olması gerekmiyor. Şeytan olasılıklardan yalnızca biri – doğanın ötesi sonsuz...

“Kesinlik” beni her yanımdan sardı. Tehdit ve güçle sarılmış-

tım. Ama –biraz tatminle yazdığım gibi– içindeki tüm güçleri söndürüyorum. Benim durumumdaki bir romantik, memnuniyetle hırsa teslim olabilirdi. Bir varoluşçu endişelerini derinleştirebilirdi. Bir inanan, Tanrı'nın önünde secdeye yatabilirdi. Marksist biri, Marksizm'in dibine vurabilirdi... Bu ciddi insanlardan hiçbirinin bu deneyimi inkâr edeceğini sanmıyorum; bense günlük boyutlara, sıradan yaşama ve çok da ciddi olmayana dönebilmek için yapabileceğimi yapıyorum. Ne uçurumları, ne dorukları istiyorum, düzlükleri arzuluyorum...

“Kesinlikten” geri çekilmek...

Bu dönüşün örgütlediği düşünce yöntemine oldukça alışığım. Kendime şöyle diyorum: Senin ölümün yaşıyor, hatta tümüyle yoğun biçimde. Onu en canlı biçimde betimlemek için ölümü yaşıyorsun, kalan varoluşun için, edebiyat kariyerin için kullanmak istiyorsun onu, sonuna kadar. Başkalarına ne gördüğünü anlatmak için uçuruma bakıyorsun. Kendini diğerlerinden bir nebze yükseltmek için büyüklük arıyorsun. Önünde bir uçurum, ardında oğul vermiş insan dünyacığ...

Sadece ben mi? “İnsanlığın en büyük ruhları” aracılığıyla Bilinmezdeki arayışım, günlük yaşantı içinde, tanınmış bir filozof, şair ya da aziz olmak için mi? Söylediklerimde ironi olmadığını, daha doğrusu her şeyin benim umutlarıma dayandığını nasıl açıklamalı?

Küçük şeylerde büyüklüğü harap eden bir diyalektik. Vasatlığa ulaşmak. Daha yüksek düzeydeki vasatlığa ulaşmak –tüm aşırılıkları feda ederek, ama onları tükettikten sonra– her şey ölçeğim dahilinde kalmak suretiyle.

Cuma

Polonya Katolikliği.

Polonya'da tarihsel olarak gelişim gösteren Katolikliği, güçleri üzerindeki yükü başkasının –Tanrı'nın– üstüne atmak olarak anlıyorum. Bu tümüyle çocukların babayla olan ilişkisi. Babasının koruması altındaki çocuk. Onu dinlemeli, saygı göstermeli ve sevmeli. Onun buyruklarını yerine getirmeli. Çocuk böylece çocuk olarak kalabilir, çünkü tüm “Kesinlik” Tanrı-babaya ve onun dünyadaki elçiliği Kiliseye geçmiştir. Polonyalı bu biçimde yeşil dünyayı kazanıyor – yeşil, çünkü olgunlaşmamış, çünkü içindeki

otlaklar, ağaclar çiçek açıyor, ama siyah ve metafizik değil. Siyah evreni Tanrı'ya bırakarak, doğanın kucagında sınırlı bir dünyada yaşamak.

Korkunç biçimde Polonyalı ve korkunç biçimde Polonya karşıtı olan isyancı beni, Polonya'nın çocuksu, düzenli, dini bütün dünyası her zaman rahatsız etmişti. Polonya'daki tarihsel hareket yoksunluğunu, Polonya'nın kültürel iktidarsızlığını bu özelliklerine bağlıyorum – çünkü Tanrı, küçücük elimizden tutup götürüyor bizi. Bu uysal Polonya çocukluğunu, diğer kültürlerdeki yetişkin bağımsızlığının karşısına koydum. Felsefesiz, tarihi bilinci olmayan, entelektüel olarak yumuşak, ruhsal bağlamda çekingen olan bu ulus, yalnızca “dürüst” ve “asil” bir sanat üretmeye yetkin bu ulus, lirik şiirin yarım yamalak ulusu, folklorcuların, piyanistlerin ulusu, hatta Yahudilerin bile eriyip zehirlerini yitirdiği ulus... Benim edebi etkinliğim, Polonya insanını tüm ikincil gerçeklerden çıkarıp, onu doğrudan evrenle yüzleştirmeye adanmıştır – bırakın da olduğu kadar kendine yetsin. Ondaki çocukluğu yok etmek istiyorum.

Ama şimdi, bu gürültüde kendi çaresizliğimin karşısında, olan biteni düzeltme konusundaki yetersizliğimde, aklıma kendi kendimle çeliştiğim geliyor. Çocukluğu yok etmek mi? Neyin adına? Ne dayanabileceğim, ne de kabul edebileceğim bir olgunluğun adına. Ne de olsa Polonya Tanrısı (Weil'in Tanrısının aksine) insanı doğrudan olmayan varlık düzeyinde tutan mükemmel bir sistemdir, benim yetersizliğim tarafından talep edilen sondan dümen kırandır. Ben, kendim *per fas et nefas*⁸⁰ çocuk olmak isterken, onların çocuk olmamasını nasıl isteyebilirim ki?

Çocuk, ama yetişkin ciddiyetinin tüm olasılıklarına ulaşmış ve onları tanıyan bir çocuk. Bütün fark burada. Önce tüm kolaylaştırıcı şeyleri bir kenara bırakmalı ve dipsiz bir evrende bulunmalı, öyle ki yalnız benim için olan bir evrende, benim bilincimin en üst seviyedeki ulaşım alanı içinde olan bir evrende bulunmalı ve tüm kişisel yalnızlığımıza ve kişisel gücümüze bağlı kaldığımız bir durumu deneyimlemeli – ancak o zaman uysallaştırmayı başaramadığın uçurum, seni atın sırtından atar, sen de yere otur ve kumu, çimi yeniden keşfet. Çocukluğa izin vermek için, yetişkinliği iflasa sürüklemek gerek. Blöf yapmıyorum; “çocukluk” sözcüğünü kullandı-

80 (Lat.) Doğru veya yanlış yollar aracılığıyla (ç. n.)

gım zaman, çok derin, ama beni oluşturan ulusu uyandırmayan bir içerikten söz ediyormuşum gibi bir izlenim ediniyorum. Ancak bu, çocuğun çocukluğu değil, yalnızca bir yetişkinin zor çocukluğu.

Cumartesi

Bugün Noel arifesi. Ertesi gün sabah ayrılıyorum buradan.

Rüzgâr dindi ve öğleden sonra plajda uzandım –sıcak olmaya başlamıştı– ama akşam fırtına çıktı, sarkık toplara benzeyen kıvrım kıvrım devasa bulutlar, belleri kırılmış kendi kendilerine hızlı hızlı parçalanan bulutçuklar. Her şey sıkıştı, ağırlaştı, yakınlaştı, donuklaştı, dalgalandı, bir tek şimşek bile yok, akşamın karanlığı, fırtınanın karanlığıyla güçlendi. Ve kasılarak oradan oraya çırpınan ve sonunda yarım daire halinde zikzaklar çizen şimşeklerle patlayan, –inleyen– fırtınanın çılgın girdabına kapılan ve işkence çeken ağaçlar birbirine çarptı. Ev çatırdadı, pencereler çatırdadı. Işıkları yakmak istedim, elektrik telleri kopmuştu. Gökten, bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor. Parlayan karanlıkta oturuyorum. Gökler kararmıştı, ama şeytanın başkentinin görüntüsü gibi parlıyordu etraf, – aralıksız fosfor yayararak, bulutların arasında rastgele dolaşan ateşlere ve yuvarlanan gök gürültülerine benzer biçimde hem de. Ha, ha. Kendimden çok emin değildim. Hani derler ya: Ne gece ama! *C'est a ne pas mettre un chien dehors.*⁸¹ Ayağa kalktım, odada gezdim ve elimi uzattım, neden bilmiyorum – belki de korkumla korkarak eğlenmek için. Bu yapılacak iş değildi, böyle bir anda bu durumlarda tehlikeli olabilirdi.

O zaman, fırtına durdu. Yağmur, gök gürültüsü, parlaklık – her şey sona erdi. Sessizlik.

Böyle bir şeyi daha önce hiç görmemiştim.

Son sürat esen bir fırtınayı frenlemek, dörtnala giden bir atı durduraktan daha gariptir, bu birdenbirelik – sanki birisi hızını kesmiş gibi. Bunu anlamak lazım: Kendini doğal olarak tüketmemiş, ama birdenbire kesilmiş bir fırtına. Ve boğucu, sağlıksız bir karanlık, boşlukta yayılan patolojik bir şey, bir tür hastalık. Herhalde ben de yaptığım hareketin fırtınayı durduracağını düşünecek kadar çıldırmamıştım. Ama meraktan –artık şimdi tümüyle

81 (Fr.) Bu havada köpek bile dışarı bırakılmaz. (ç. n.)

karanlık olan odada– elimi yeniden uzattım –ve ne oldu?– fırtına, yağmur, gök gürültüsü yine başladı!

Üçüncü kez elimi uzatmadım. Çok özür dilerim. Üçüncü kez elimi uzatmaya cesaret edemedim – ve bugüne dek elim, bu utancın yarasıyla “uzatılmamış olarak kaldı”. Şaka yapmıyorum, ne sefillik! Ne utanç verici bir durum! Çünkü ben, ne bir histerik ne de yarım akıllı olan ben! Peki, nasıl oldu da –gelişme, ilerleme, bilim ve ilimle biçimlenen bunca yüzyıldan sonra, hiç şakadan değil, ama ciddi ve sağlam bir korkudan– “ya” fırtınayı yönetirse diyerek, elimi uzatmaya cesaret edememiştim? Ben ayık ve çağdaş bir insan mıyım? Evet. Ben bilinçli miyim, eğitilmiş miyim, yönlendirilmiş miyim? Evet, evet. Felsefenin son edinimlerine, günümüz gerçeklerine vâkıf mıyım? Evet, evet, evet. Batıl inançlardan yoksun muyum? Evet, tabii ki! Ama lanet olsun, elimin bir sihirli hareketiyle fırtınayı durdurup başlatacağımın garantisi nerede, bunu nereden bilebilirim?

Çünkü gerek kendimin, gerekse dünyanın doğası hakkında bildiklerim tam değil – sanki hiç bilmiyormuşum gibi.

XIX (La Cabania)

Salı

Dün sabah, otobüsle Necochea üstünden, Władysław Jankowski'nin kaldığı yere, "La Cabania"ya geldim. Eğer, birkaç yıldır yazılan bu günlük, benim düzeyime ya da sanatımın, dönemimin düzeyine uygun değilse kimsenin buna bir şey söylemeye hakkı olmamalı; çünkü bu iş, dayanamadığım göçmen dönemimin koşullarında bana dayatılan bir şey.

"La Cabania"ya akşam yedide vardım.

"Duś" Jankowski ve kızları Marisa'yla Andrea, Bay ve Bayan Stanisław Czapski (Józef'in kardeşi) ve kızları, bir de Andrzej Czapski ve eşi. Kıkırdayan küçük hanımlara yüzümün diğer yarısıyla göz kırptığım bir akşam yemeği.

Bahçedeki sessiz konuk evindeki geniş odada, onlarla yapacağım tartışma için hazırlanarak kâğıtlarımı sermiştim. Kim demiş söyleyecek bir şeyin olduğunda yazmalı ancak diye? Ne de olsa sanat, söyleyecek bir şeyin yazılmasından değil, ama toplu halde beklenmeyen bir şeyden oluşur.

Cumartesi

Ne okyanus var, ne parlaklık, ne tuz, ne rüzgâr. Orada, Jocaral'daki o fırtınadan sonra, burada huzur var. Sessizlik ve gevşeme. En önemlisi de yalnızlığın beni terk etmesiydi. Akşamları, lambanın çevresinde, on altı yaşından beri tatmadığım aile ortamı. Her zamanki gibi pastel renkli ve okalıptüs ağaçlı caddelerle ve ağaç buketleriyle sınırlanan pampalarda yürüyorum. Uzaklarda sıra dağlar.

Arjantin kırsalı beni her zaman şaşırtmıştır: Köylü yok, çiftçi yok. Polonya'da pek çok elin, birden çok elin olduğu mekânlar, burada boş. Bir adam, traktörle toprağı sürüyor. Aynı adam, harman

dövme makinesi olan motorlu biçerdöverle tarlada dolaşarak hasadı topluyor, hatta ürünü çuvallara dolduruyor. Tarla işinde çalışan, büyük miktardaki, öküz ve atlara bakan ve de hiç acele etmeyen “peon”lar ancak birkaç tane.

Her hōdūge bir beyin illa ki gerektiği o vahşi köylerden sonra bu ne büyük rahatlıktı böyle.

Varoluşçuluk.

Mar del Plata’daki huzursuzluğumu bir çözüme götürmek istedim. Daha bağlayıcı olmak için bir şeyler yazmam gerek.

Pazartesi

Varoluşçuluk.

Varoluşçuluğun benim ellerimde, oyuncaktan daha önemli bir şey olarak kalabilmesi nasıl olurdu bilemiyorum – ciddiyetle mi, ölümle mi, kendi kendini bitirmeyle mi? Burada varoluşçuluktan söz edişim, kendi amatör fikirlerime karşı olan saygıdan değil, kendi yaşamıma duyduğum saygıdan ileri geliyor. Ruhsal maceralarımı (sanki bedensel maceralarımı betimlermişim gibi) el verdiğince betimlerken, beni yıkan iki iflastan söz etmeden geçmek olmaz: Varoluşçuluk ve Marksizm. Bu varoluşçu kuramın bendeki kırılışını, felsefe konusundaki küçük dersim sırasında tartışarak onaylamıştım, kısa süre önce... *contre coeur* sanki bir şey artık ölmüş gibi.

Ferdydurke’yi 1936-1937 yıllarında yazdım, hani bu felsefe henüz dillenmemişken. Buna karşın *Ferdydurke*’ye iligine dek varoluşçudur. Ey eleştirmenler, *Ferdydurke*’nin varoluşçu olduğunu anlamanızda yardımcı olacağım sizlere: Çünkü insan, insanlar tarafından yaratılmıştır, çünkü insanlar birbirlerini karşılıklı olarak biçimler, işte varoluş budur, öz değil. *Ferdydurke*, boşluktaki bir varoluştur, varoluştan başka bir şey değildir. İşte bu kitapta, tüm temel varoluşçu konuların *fortissimoda* çalınmasının nedeni budur: ortaya çıkmak, kendini, özgürlüğü, korkuyu, absürdü, hiçliği yaratmak... Tek farkla, insan yaşamındaki tipik varoluşçu “katmanlara” ek olarak yani, Heidegger’in banal ve otantik yaşamı, Kierkegaard’ın estetik, etik ve dinsel yaşamı veya Jaspers’in “katmanlarına” ek olarak başka bir katman daha var, adlı adınca anmak gerekirse “yeniyetmelik katmanı”. Bu katman, daha doğrusu bu “kategori” benim özel varlığımın varoluşçuluğa katkısıdır. Hemen söyleyelim:

beni klasik varoluşçuluktan en fazla uzaklaştıran budur. Kierkegaard, Heidegger, Sartre için farkındalık derinleştikçe, varoluş daha gerçek olur; onlar içtenliği ve deneyimlerin özünü, farkındalığın yoğunluğuyla ölçerler. Ama acaba gerçekte, bizim farkındalığımız, insanlığımızın üstüne mi kurulmuştur? Yoksa bu zorlanmış, aşırı farkındalık bizim aramızdan –bizden değil– çıkmış olmasın, karşılıklı biçimde birbirimizi mükemmelleştirmenin çabasının bir ürünü olarak, felsefecinin felsefeciye dayattığını onaylayan bir şey olmasın? Bu durumda, insan özel gerçeğinde, çocuksu ve her zaman kendi farkındalığı altında olan bir şey olmasın? Sakın farkındalığı, kendine yabancı, dayatılmış ve önemsiz bir şey gibi hissediyor olmasın? Eğer öyleyse, bu gizli çocukluk, bu saklı değer kaybı er ya da geç sisteminizi patlatmaya hazır olacaktır.

Bir felsefe metninden çok bir sirk gösterisine benzeyen *Ferd-ydurke* hakkında kafa patlatmaya değmez. Ama şöyle bir gerçek kalıyor geriye, ben savaştan önce, kendi yolunda varoluşa yürüyen bir kedi gibiydim – öyleyse neden, daha sonra bana hiçbir yarar sağlamayan bu kuramla tanıştım ki? Oysa şimdi, her geçen yıl daha canavarlaşarak ölümle karışan varoluşum beni çağırıyor, ciddiyete zorluyor – neden onların bu ciddiyeti bana bir yarar sağlasın ki?

Düşünce olmak istemeyen düşüncelerin kıvrılan bağırsaklarını, yani profesörleri, onların mantıktan mantıksızlığa, soyuttan somuta atlayışlarını ve *vice versa* bağışlayabilirdim. Bu adamların öğürtücü düşünceleri gerçekte “olduğu gibi olmayan, olmadığı gibi olandır” – onların bölücü karşıtlıklarının derine nüfuz etmesi bu biçimdedir. Kendi ellerimizi kesmek için ellerimizi kullandığımız izlenimi veren, kendi kendini yok edici bir düşünce. Bu adamların eserleri, umutsuz bir iktidarsızlığın çığlığı, başarısızlığın en usta ifadesidir, burada kalan tek yöntem, duvara kafayı vurmaktır. Ama onları bağışlayabilirdim, hatta bu bana uyardı. Hatta böylece, öz-ne-nesne ilişkisine ya da klasik idealizm yüklerine veya Husserl’e olan yasadışı bağlarına ilişkin, meslektaşları tarafından bu adamlara dayatılan saf profesyonel sitemlerle de başa çıkabilirdim. Belki de felsefenin bir başarısızlık olması gerektiği düşüncesine alışmaya başlamıştım ve bu alanda yalnızca parçalara ayrılmış düşünceyi dağıtabileceğimizi biliyordum, böyle bir ata binen sürücünün düşeceği aşikâr. Hayır, talepkâr değilim. Mutlak sorulara, mutlak yanıtlar aramıyorum, sefilliğim içinde, bu açlığı bir an olsun kan-

dıran o gerçeğin diyalektik kısıntısıyla bile mutlu olabilirdim. Beni hiç olmazsa geçici olarak tatmin etseydi, bu kusmuktan oluşmuş gıdayı reddetmezdim.

Daha kolay tatmin olabilirdim –itiraf etmeliyim– kendi çıkış noktasında artık iflas etmiş olan bu felsefe, her şeye rağmen insan hakkındaki en derin bilgiyi sistematikleştirme denemesi olarak zenginleştirici ve çok fazla verimli hale gelmiştir. Soyut yorumlar yapan özgül skolastiği göz ardı edersek (ki varoluşçuluk bundan nefret eder ama bunla beslenir), pratikte çok önemli ve sağlam bir şey kalır geriye: Böylece, farkındalıkla varoluş arasındaki olası en derin ve en son yüzleşmenin sonucunda bir insan yapısı ortaya çıkmıştır. Varoluşçuların farklı savları, belki profesörlerin tekdüze sesleriyle anlattıkları gibi görülebilir, ama var olan insan, onların gördükleri gibi, farkındalığın büyük bir edinimi olarak kalacaktır. Bu model dipsiz bucaksız bir uçurum modeli, o kesin. Bu uçuruma düşünce, dibe ulaşamayacağımı biliyorum, ancak bu uçurum bana yabancı değil, benim doğamın uçurumu. Olasıdır ki, insanın ve yaşamın bu metafiziği hiçbir yere gitmez – ancak gelişmemiz için kaçınılmaz bir gereksinimdir, onsuz belirli bir maksimuma ulaşamayacağımız bir şey, elde edilmesi gereken en yüksek ve en derin çabadır. Soluduğumuz havada ne çok serbest bırakılmış sezgi var, öyle ki beni her gün rahatsız ediyor bunlar; burada umutsuzca arızalı ve tık nefes bir bütünlükle, ama yine de şöyle böyle de olsa tamamıyla örgütlenmiş, sistemle örülmüş sezgileri buluyorum. Ne olursa olsun varoluşçuluk, bizim var olan huzursuzluğumuz üstüne kurulmuştur. Bizdeki metafizik *dermier criyi*⁸² özgür bırakır. Hakkımızdaki en üst seviyede yarım yamalak doğru olan gerçekleri ortaya çıkarır. Öyle ki, Heidegger'in ya da Jaspers'in insanı, başka eski moda modellerin yerini almak zorunda kalır, evrendeki düşünce yapımızı belirleyerek kendini düş gücüne dayatır. Demek ki, burada, varoluşçuluk, insan yüzüne modellik eden o büyük kendi kendini belirleme etkinliği hattında, tehditkâr ve görkemli bir hal alır. Şimdi soru şu: Acaba bu son model bize ne kadar yeterli olacak? Çünkü tempomuz hızlı olduğu için açıklamalar daha hafif ve gelip geçici hale geliyor...

Varoluşçulukla ilişkim, acı veren biçimde belirsiz ve gergin. Onu ben büyüttüm ama ona hiç inanmıyorum. Benim varlığıma

82 (Fr.) Son çılgılık (ç. n.)

dalıyor, ama ben onu istemiyorum. Bu durumda olan bir tek ben değilim. Garip. Bizi gerçeğe çağıran bu felsefe, devasa bir sahteciliğe sürüklüyor.

Salı

Birbirimize rüyalarımızı anlatıyorduk. Sanatta, hatta insana en fazla esin veren müziğin gizemlerinde bile hiçbir şey rüyayla aynı kefeye konamaz. Rüyaların sanatsallığındaki o mükemmellik! Bu gece başyapıtları, bize, rüyaların günlük üreticilerine, sanatçılara ne çok dersler verebilir. Düşlerde her şey korkunç ve tamamlanmamış anlamlara gebedir, kayıtsız değildir, her şey günün en sıcak tutkusundan bile derin, daha teklifsiz ulaşır – işte ders bu: Bir sanatçı günle sınırlanamaz, sanatçı insanın gece yaşamına ulaşmalı, onun mitlerini ve simgelerini aramalıdır. Ayrıca rüya, yaşanmış günün gerçeğini bozar ve ondan bazı parçalar, garip bölümler çıkarır ve bunları rastlantısal bir biçimde düzenler – ama bizim için bu anlamsızlığın anlamı en derindir; sıradan anlamımızın neyin adına yok edildiğini sorarız; absürde hiyeroglif bakar gibi bakarak, yalnızca var olduğunu, mevcut olduğunu bildiğimiz nedeni çözmeye uğraşırız... Sanatın da gerçeği bozması, onu öğelerine ayırması ve bu öğelerden yeni ve mantıksız dünyalar oluşturması gerekir – ve bu rastlantısallıkta kendi anlamını ihlal eden bir gizli yasa vardır, dışsal anlamımızı yok eden çılgınlık bizi içsel anlama yönlendirir. Sanatın açık olmasını belirten klasik düşünceler tarafından oluşturulan bu görevin tüm aptallığını, düş ortaya koyar. Açıklık mı? Bu açıklık gecenin açıklığıdır, günün değil. Bu öyle bir açıklıktır ki, diğerlerini dipsiz karanlığa gömerek, o zifirin içinde tek bir nesneyi aydınlatan elektrik fenerine benzer. Işığının sınırları dışında, karanlık olmalı, yüzü peçeli Phytia'nın beyanı gibi karanlık, anlamdan daha geniş, pek çok anlamı ifade eden söylenmemiş bir biçimde olmalı. Klasiklerin açıklığı mı? Yunanların açıklığı mı? Eğer bu size açık geliyorsa, kör olduğunuz içindir. Bir öğle vakti en klasik Venüs'e bakmaya gidin, en karanlık geceyi göreceksiniz.

Duş, rüyasında, yakından Witkacy gibi görünen piskopos Krasicki'yi görmüş. Witkacy, uzun bir kamışı ağzına sokup fısıldayarak tüm satırları 'ş' yle başlayan, "şli şli" bir şiir oluşturulmasını istemiş. Duş uyandıktan sonra şiirin birkaç satırı aklında kalmıştı,

şekilden girerek şiiri okumaya başlamıştı:

Şakır şakır

Sulak alanlar içerisinde Çakalın samanlığındaki samanlar

Şçepan Sowizdrzał ve Şymon Şowispon

Sowizdrzał, Szowispon... Ne adamlarmış! Sowizdrzał absürdlüklerle doludur, Szowispon'nun absürdlükleri ise tehdit doludur, pençeleri vardır. Uzun süredir aklıma dadanan muhteşem isimler bunlar!

Witkacy'nın bir zamanlar benim için yazdığı ve içinde peygambervari bir öngörü (çünkü daha *Ferdydurke*'yi yazmamıştım, ben dâhil hiç kimse yeniyetmeliğin benim için *cheval de bataille*⁸³ olacağını bilmiyordu) gördüğüm şiiri okudum:

Adı Witold, Gombrowicz soyadı

Sıradan bir gezgin havasındaydı

Ama kendi garipliğinin farkında olmayan bir gariplik vardı bu beyde

Birçok adam yetişeceği kesindir sayesinde!

Sonra Duś (bu sırada Edith'le –bu Edith, kızların öğretmenidir, felsefe öğrencisi, kıvrak zekâlı bir kız– bazı “transandantal” sorunların üzerinde konuşuyorduk) nükteli bir şiir yazdı:

Bir anlığına pipoyu bırak

Ve cidden, şakasına

Aptalca yutturmacayla yutturup

Dolambaçlı, karışık bir şekilde anlat ki onlara

Özün esasını anlat ki

Pipo dumanı üfler gibi anlat masalı

İşgal edip ele geçirerek zihniyetleri

Hayal güçlerini patlat!

Perşembe

Varoluşçuluğun beni neden baştan çıkardığını nasıl açıklamalı? Onların adi olarak adlandırdıkları, geçici ve boş yaşamın düşüncesizliğine karşı, gerçek olarak adlandırdıkları varoluşu seçmeye uzak değildim belki. Her yandan gelen ciddiyet baskısı o kadar büyük ki. Bugün, bu sert zamanlarda, sana yüksek sesle bağırarak “kaçınma, oynama, yarışa cesaret et, sorumluluğu kabul et, alay

83 (Fr.) Askeriat. (ç. n.)

etme, kaçma” diyen ne bir düşünce ne de bir sanat var. Tamam. Ben de, her şeye karşın, kendi varlığıma yalan söylememeyi yeğledim. Böylece kendimdeki varlığa bütünüyle sadık kalarak gerçek yaşamı denemiş olurdum. Ama ne istiyorsunuz? Olmuyor işte. Olmuyor, çünkü bu gerçeklik, benim önceki dalaverelerimden, oyunlarımdan, birlikte atılan adımlardan daha yalancı çıktı. Tüm artistik coşkumla, bu savı pek fazla anlamıyorum, ama iş üsluba gelince burnum kokuyu alıyor. Üzerine varlığımı kurmayı deneyerek yaşama en yüksek seviyedeki bilinci uyguladığımda, başıma aptalca bir iş geldiğini fark ettim. Kötü, ama boşuna bir çaba. Olmuyor. *Dasein*’in tüm taleplerini yerine getirmek bir yandan da akşamüstü kruasanla kahve içmek olmuyor. Hiçlikten korkmazken, dışıdan korkmak. Pantolonla gezen bir bilince sahip olmak ve telefonla konuşmak. Kentte ufak tefek alışveriş yapan bir sorumluluğa sahip olmak. Anlamlı bir varlık yükünü üstüne almak, dünyaya anlam katmak, sonra 10 Pezo’nun üstünü vermek. Ne istiyorsunuz? Onların savında zıtlıkların nasıl bir araya geldiklerini biliyorum, yavaşça sırasıyla Descartes’tan Alman idealizmine dek onların yapısına alışmıştım, ama gülme ve utanç, bu yapının görüntüsünde, tümüyle saf olduğum o ilk günlerdeki gibi aynı güçle eziyor beni. Gerçi siz beni temel ve dayanılmaz gülünçlüklerin her zaman kalacağına dair bin kez “ikna ettiniz”!

Özellikle varoluşçulukta, buna dayanılmaz. Felsefe yaşamdan ayrı ele alındığı, kendi soyutluğunu sürükleyen saf bir neden olduğu sürece, bir dereceye kadar, vahşet, hakaret ve gülünçlük değildi. Düşünce düşünceydi, yaşamsa yaşam. Yalnızca aklın işi olduklarından, Kartezyen felsefeye veya Kantçı spekülasyonlara hoşgörü gösterebilirdim. Ne de olsa bilincin ötesinde varlık olduğunu hissediyordum. Varlıktaki ele geçmez oluşu duyuyordum. Aslında, işlevlerimden yalnızca bir tanesi olan, en üst düzeyde, yaşamsallığının genişlemesi haline gelen, bu yüzden teslim olmak zorunda kalmadığım muhakeme gücümün bir yaratısı olarak, bu sistemlere farklı davranmamıştım. Ya şimdi? Ya varoluşçuluk? Varoluşçuluk beni tümüyle ele geçirmek istiyor; yalnızca zihinsel güçlerimle ilgilenmiyor, içime, en derin varlığıma sızmak, benim varlığım olmak istiyor. Yaşamım tepeme dikiliyor ve tepmeye başlıyor. Varoluşçularla yapılan entelektüel polemikler beni çok eğlendiriyor. Varoluşunuza değinen bir şeyle nasıl polemiğe girersiniz? Bu artık

yalnızca bir sav değil, onların varoluşlarının, sizin varoluşunuzla kurdukları ilişkide beliren zorbaca eylemleridir ve bunlara tartışarak yanıt verilmez, ancak onların istediklerinden farklı biçimde –yaşamınıza sızamayacakları kadar koşulsuz biçimde– yaşayarak verilir.

Tarihsel bağlamda ele alırsak, insan ruhunun bu varoluş skandalına dalması, onun özgün, çaresiz zorbalığı ve aptal âlimliği –galiba– kaçınılmazdı. Kültür tarihi göstermiştir ki, aptallık, aklın ikiz kardeşidir; yalnızca bakir cehaletin balta girmemiş derinliklerinde yetişmez, doktorların ve profesörlerin terleriyle sürülmüş topraklarda da büyür. Büyük absürdlükler, mantıkları günlük sorunlar çevresinde dolaşanlarca düşünülmez. Öyleyse, yoğun düşünürlerin, en büyük aptallıkların üreticisi olmalarına şaşmamak gerek. Akıl diyalektik olarak kendini temizleyen bir makinedir ama bu durum pisliğin de ona ait olduğunu gösterir. Aklın bu kirli ve kusursuz olmayıştan kurtuluşu, –ilk filozoflardan başlayarak– kimsenin onu asla ciddiye almamasıydı. Bana gelince, Sokrates’in, Spinoza’nın ya da Kant’ın gerçek ve tümüyle ciddi insanlar olduğuna inanmam. İddia ediyorum ki, ciddiyetin aşırılığı, aşırı ciddiyetsizlikle koşullandırılıyor. Bu devasa düşünceler bundan dolayı mı doğuyor? Meraktan mı? Rastlantısal olarak mı? Hıristan mı? Yarar sağlamak için mi? Yoksa zevk için mi? Onların yaradılışının, gizli, samimi toyluklarının, çocukluklarının veya utançlarının kirini asla bilemeyeceğiz, çünkü bunu filozofların kendileri bile bilemez ... Çocuk Kant’ın, genç Kant’ın filozof Kant’a dönüştüğü yolu bilemeyiz... Ne var ki kültürün ve bilginin sanılandan daha hafif bir şey olduğunu hatırlamakta yarar var. Daha hafif ve dahası iki anlamlı. Hal böyleyken aklın emperyalizmi korkunçtur. Çünkü akıl, gerçeğin bir parçasının bile elinden kurtulduğunu fark etse, hemen onu yemek için fırlar. Aristoteles’ten Descartes’a kadar akıl, genel olarak sakin davranmıştı, ne de olsa her şeyin anlaşılır olduğu yargısındaydı. Ama önce *Saf Aklın Eleştirisi*, sonra da Schopenhauer, Nietzsche, Kierkegaard ve diğerleri düşüncenin ulaşılmaz alanlarını tanımlamaya ve yaşamın akılla alay ettiğini ortaya çıkarmaya başladılar. Akıl buna dayanamadı ve o andan itibaren varoluşçulukta trajik yüceliğine erişeceği ıstırapı başladı.

Artık burada akıl, en büyük, en ele avuca sığmaz alaycıyla, yaşamla göz göze geliyor. Kendisi bunu keşfediyor ve düşmanı

somutlaştırıyor, o kadar çok düşünmüşlerdi ki, en sonunda artık düşünemeyeceklerini düşündüler denilebilir. Bundan dolayı, bu ucube haline gelmiş aklın üretimleri karşısında insanı utanç sarıyor – çünkü burada, herhangi bir kötülüğün, iğrenç sapkınlığın gücüyle, şeytani bir burkulmadaki büyüklük, kocaman bir komiklik halini alıyor, derinlik iktidarsızlığın dibine vuruyor, doğruluk bodoslama, aptallığa ve absürde tosluyor. Dehşet içinde görüyoruz ki, bu şey önemli oldukça, önemsizleşiyor! Ama bizim için diğer filozoflara olduğu gibi olmuyor. Yaşam alanına girdikleri ölçüde komikliğe daha yakın hale geliyorlar, Nietzsche, Kant'tan daha komik, onlara ilişkin bu gülüş henüz kesin değil; çünkü ne de olsa düşünce soyutlanmıştı, en azından bir ölçüde soyutlanmıştı ve bizi belli bir biçimde bağlamıyordu. Kuramsal sorunun ancak Gabriel Marcel'in "sırrı" olması durumunda, sır, kahkaha attıracak kadar komik oluyordu!

Bu komikliğin doğasını belirlemeye çalışalım. Burada söz konusu olan, "sıradan gerçeklik"le onların en üst gerçekliği arasındaki umutsuz zıtlık değildir, bu zıtlık öyle somut, öyle yıkıcıdır ki, hiçbir analiz onarmayacaktır onu. Bu durumdaki gülüşümüz yalnızca "sağduyu"ya sınırsız basan bir kahkaha değil, daha kötüsüdür; çünkü sancılı ve bizden bağımsız bir gülüştür bu. Siz varoluşçular, bana bilinçten, korkudan, hiçlikten söz ettiğinizde gülmekten patlıyorum; ama size katılmadığımdan değil, size katılmak zorunda kaldığım için. Sizlere katılmışım ama hiçbir şey olmadı işte. Katılmışım, ama hiçbir şey bir nebze bile değişmedi. Yaşamıma aşıladığınız bilinç kanıma girdi, devasa yaşam haline geldi, bir ögenin antik zaferinin kahkaha kriziyle beni sarsıyor. Gülmeye neden zorlanıyorum? Ancak bu yolla rahatlıyorum çünkü. Gülüyorum, çünkü korkuyla âlem yapıyor, hiçlikle eğleniyor, sorumlulukla oynuyorum, ölümse yok.

Salı

Buna karşın, şunu söylemeliyim ki, herhangi bir kültürün, sanatın, edebiyatın varoluşçuluğu devre dışı bırakabileceğine inanmıyorum. Eğer Polonya Katolikliği, ya da Polonya Marksizmi kendisini bu akılsız önemsizlikten ayrı tutsaydı, bir çıkmaz sokak, bir arka bahçe, ücra bir köşe halini alırdı.

Pazar günü Duś'la birlikte komşu ziyaretine gittik.

Evin hanımı İngiliz'di (burada bir parça toprak alarak üstüne bir *chalet* inşa eden Buenos Aires'li zengin bir borsa komisyoncusunun karısı), bana garip bir saldırganlıkla davrandı, işin ilginç tarafı beni hiç tanımıyor olmasıydı. – Siz bir egosantriksiniz. Sizde egosantrik bir hava seziyorum!... Daha sonra da, tüm akşam boyunca, aşağı yukarı bana şöyle bir duygu hissettirmekten geri kalmadı: Sen bir şey olduğunu sanıyorsun, ama ben seni, senden iyi biliyorum! Sahte entelektüel seni, sahte sanatçı (eğer değerli bir şey olsaydın, ünlü olurdun!) demek ki, sen bir parazitsin, beleşçisin, boş konuşan bir kuramcısın, delisin, anarşistsin, işe yaramaz herifin tekisin ve kesin bir palavracısın! Çalışmak lazım! Toplum için yaşamalı insan! Bak, ben çalışıyorum, kendimi adıyorum insanlara, başkaları için yaşıyorum, oysa sen hayâsız, zevk düşkünü bir narsistsin.

Şu benim bencilliğimi bozan “ben”lere bir çift sözüm daha olacak: Ben İngiliz'im! Ben seçiciyim! Bak ne kadar içtenim, dolayısıyla dobrayım! Zarifim! Güzelim, eğlenceliyim, estetiğim ve aynı zamanda ahlaklıyım! Aklım başımda! Kimse beni etkileyemez!

Bir zamanlar, kimdi tam olarak hatırlamıyorum, ama ya Sabato ya Mastronardi, bana bir davette, tanınmış bir Arjantinli yazarın, bir *estancier*onun (iyi yetişmiş bir kişi) yanına gittiğini ve ona şöyle dediğini anlatmıştı: “Mankafanın tekisiniz siz bayım!” Yazarın hangi eserinin onda bu duyguyu uyandırdığı sorusu karşısında, hiçbir kitabını okumadığını, her ihtimale karşı *por las dudas*,⁸⁴ kendini bir şey sanmasın diye onu haşladığını söylediğinden söz etmişti.

Bu durumun burada bir ismi var. Buna “Arjantin savunması” diyorlar. Bu hanımefendinin savunması, gerçi biraz pozcu da olsa, doğrusu sempatikti, tehdit edici değildi, çünkü hoşla gitmek istediği ve bu *genre*'i güzel ve seçkin bulduğu için kullandığı anlaşılıyordu. Ancak bazen bu savunma durumunu alan bir Arjantinli gerçekten de çok kaba olabiliyor –ne var ki, bu kibar ülkede pek sık görülen durum değil bu.

Pazartesi

Düşünüyorum da, varoluşçuluğu reddetmek veya herhangi bir diyalaktığı devre dışı bırakmak kesinlikle olanaksız. Kanımca, sanat-

84 (İsp.) Kuşkularla (ç. n.)

çı olsun, edebiyatçı olsun bu girişimle yüzleşmeyen hiç kimsenin çağdaşlık hakkında fikri olmayacaktır (Marksizm onu kurtarmaz). Aynı biçimde, yine düşünüyorum da, bu deneyimin eksikliği –varoluşçu deneyimin– Katoliklik ve Marksizm çerçevelerine sınırsız bağlı olan Polonya kültüründe, Batı'ya göre onu elli veya yüz yıl geciktirdi.

Varoluşçuluğu atlamak olmaz, onu yenmek lazım. Ama onu tartışarak yenemezsiniz, çünkü buna izin vermez – ne de olsa entelektüel bir sorun değil. Varoluşçuluğu yalnızca tutkulu ve koşulsuz başka bir yaşam seçeneğiyle, başka bir gerçekçilikle yeneriz. Bu başka gerçekçiliği seçerek, o gerçekçilik oluruz. Yaklaşan dünyada, genel olarak tartışma, ikna ve kanıtlamanın “öznel” yöntemleriyle vedalaşmak gerekecek. Entelektüellikle Gordion Düğümümüzü çözemeyiz; kendi yaşamımızla bu düğümü keseceğiz.

Filozofların kuramsal ve yöntemsel varoluşçuluklarına karşı çıkıyorum; çünkü bunun üstüne kurulan bir dünya, benim yaşamıma ters düşüyor, yaşamıma uymuyor. Benim için varoluşçular, sahtekâr insanlar – bu his aklımdan daha güçlü. Fark ederseniz onları bu doktrine götüren düşünsel ya da içgüdüsel yola karşı herhangi bir kuşku yok. Varoluş olarak ortaya çıkan sonuç bağlamında onu reddediyorum, onunla baş edemediğim gibi ona uyamıyorum da. İşte diyorum ya, bu iş bana göre değil ve onu uzaklaştırıyorum kendimden. Onlardaki biricik bilincin varoluş gecelerini tutkulu bir kararla reddettiğim anda, soluk alabileceğim sıradan, somut dünyaya, yaşama dönüyorum. Burada konu, bu dünyanın en sahici gerçek olduğunu kanıtlamak değil asla, asıl konu, bu sezgiye karşın, doğamıza uygun tek yer olarak ölümlü dünyada yaşamın olası olduğuna inanılması, bunun kör ve inatçı biçimde onaylanması.

Varoluşçuluktan, Nietzsche veya Hegel'den haberdar olduğumuz gibi haberdar olmalıyız elbette. Dahası, tüm derinliği ve zenginliğiyle ne çekebilirsek çekmek lazım ondan. Ne var ki, ona inanmak olmaz... Elbette ki bu bilgiden yararlanacağız, çünkü elimizdeki en iyi bilgi... Ama ona inanan kişi, grotesk biçimde katı, ölü gibi ağırdır, beceriksiz ve sakardır! Bu bilinci, yardımcı olması adına ikinci planda tutalım. Öyle ki, varoluşçuluk gözlerimizi en büyük vahiyle bile kamaştıracak olsa, onu boğmalıyız. Onu yok saymak gerek. Burada sadakate yer yok.

Münih'ten J. Kempka'dan mektup var. Uniłowski'nin *Yaşamın Yirmi Yılı* adlı kitabının Polonya'daki yeni baskısına Zbigniew Mitzner'in yazdığı önsözden bası pasajları alınıyor.

“Uniłowski, edebi sahnede görüldüğünde, edebiyatı yaşamdan ayıran, acımasız kült gelişme eğilimlerine karşı çıktı. Bu dönem, Gombrowicz'in, ne yazık ki, çocukluk ve bilinçaltından söz ederek yaşlıları üzerinde büyük etki yaptığı ve Polonya edebiyatını 'popo-lamak'⁸⁵ istediği bir dönemdi.”

“Başlığı bir program ifade eden (ne de olsa *Ferdydurke*'nin anlamı yoktur) romanında insan yaşamına çocukluk tepkilerini getirmek istiyordu. Uniłowski'ye, çocuğun, bu katı ve kötü dünyada gelişmesini, olgunlaşmasını göstermek arzusundaydı. Gombrowicz, tam tersine hareket etmişti: Yaşamsal sorunları, toplumsal sorunları, çocukluk çağına, bilinçaltı tepkiler düzlemine taşımak istedi... Uniłowski, Gombrowicz ve yandaşlarının tersi yolda giden bir yazar oldu”

Acaba bu Mitzner sıradan ve basit bir aptal mı? Yoksa sistem onu aptallığa mı zorluyor? Belki de Mitzner akıllı da beni aptallaştırıp, popoluyor, hani daha kolay yok etmek için, ha? Duyduk duymadık demeyin! Eğer size öyle emredildiyse beni kesin, ama bu kadar aptalca kör, korkunç biçimde aptalca ve kör bir bıçakla değil!

Size anılarımın hazinesinden bir olay anlatayım; *Ferdydurke*'yi henüz daktilo edilmiş haliyle okuması için Uniłowski'ye verdiğimde zevkten köpürmüştü adeta. Bu eserin onu özgürleştireceğini ifadeden kaçınmamıştı. Minnetinden beni Adria'ya davet edip, sarhoş etmişti.

Bu mektuba *Dziś i Jutro* dergisinden bir makale de eklenmiş. Zygmunt Lichniak'ın “Şaşı Bakışı Değil Göz Ucuyla Bakış” başlıklı büyük makalesi. Göçmen edebiyatından söz ediyor, ama özellikle Miłosz'u ve beni top ateşine tutuyor. Ben burada hiçbir kurala uymayan bir “anarşist” olarak sahneye çıkıyorum.

Bu dürüstlük, A.N.'nin şu Lichniak'ın benimle ilgili *Kultura* der-

85 Upupic. Gombrowicz'in *Ferdydurke*'de kullandığı bir söz. Yeniyetmelige, çocukluğa geri dönüşü ifade eder. (ç. n.)

gisinde yer alan başka bir makalesinden söz ederken isabetle kullandığı gibi bir dürüstlük –ekliyorum– eşek dürüstlüğü. Nietzsche şöyle sorar: Eşek trajik olabilir mi? Evet, kaldıramayacağı kadar ağır yükün altına girerse, evet.

Ama yazgıya karşı onlardaki bu “dürüstlükte” bu “iyilikte” çok fazla olan bu “erdemlilikte” aşâğılık bir şeyler var... İlginç. Sanki orada çok sert bir yaşam varmış gibi geliyor. Bu arada bu ruhlar sıcak mantı gibi, bu kitaplar ve makaleler, eskiden beri ücra taşranın özelliğı olan yumuşaklıkla, donuk donuk soluk alıyor. Onlardaki bu yumuşaklık yalan değil, ne de keskin öğelerin katılımdan uzaklaştırdığı gerçeğın bir sonucu bu. Kolektif yaşam her şey haline geldiğinde, birey zayıflıyor, yasa bu. Korkarım ki, yeni Polonya’yı inşa edenlerden birkaçı –kişisel, ruhsal ve entelektüel bakış açısından– *purée*, lapa ya da kompostodur.

Yukarıda sözü edilen yazılardan başka, “Ülke” radyo istasyonunda benden de bahseden iki bülten yayımlandı. Aynı içtenlikle – hani yalanla karışık olan, ama o durgunluğu içinde neredeyse masum ve bulanık. Metinden birkaç alıntı yapıyor, anlam bükölüyor ve yorumla ıslanıyor. Hatta başbakan yardımcısı Cyrankiewicz’in kendisi bile, ulusun önünde “canavarlık! Büyük Tanrım, bizi bu saçmalıktan kurtar!” diye bağırarak için günlüğünden bu şekilde birkaç tümce çekiyor.

XX (La Cabania)

Çarşamba

“Roman” (benim eserlerimi roman olarak adlandırmak güç) iyi gitmiyor. Dili biraz sert, elimi kolumu bağlıyor. Korkarım ki şu ana kadar yazdıklarım –yüz sayfa kadar– korkunç bir domuzluktan başka bir şey değil. Bunu değerlendirecek durumda değilim, çünkü metinle kurulan uzun süreli ilişki bu hissi kaybettiriyor, ama korkuyorum... Bir şey beni rahatsız ediyor. Acaba her şeyi, aylarca süren işi çöpe atıp yeniden mi başlamalı? Tanrım! Ya “yeteneğimi” yitirdiysem de bir daha hiç... Hiç, en azından eski işlerin düzeyinde bile olmayan bir şeyse bu?

France: Yetenek yalnızca büyük bir sabırdır. Gide: Yetenek başarısızlık korkusudur. Eğer yetenek, sabır ve korkuysa demek ki yetenek eksikliği yok bende.

Kendime çekici ve heyecanlandırıcı bir konu buldum; korkunç vahiylerle dolu gerçekçilik ve pek çok düşünce, sayısız görüntü, içgüdü uyandıran eser kaynama durumunda. Ama yazmak gerek. Ancak dilim bana oyun ediyor. Fazlaca sakın, yeterince çılgın olmayan sözcüklerin sınıfına daldım.

Kızlar.

Marisa, on beş yaşında, zarif, romantik, dersleri bağlamında tembel, çünkü güzelliğin, aşkın, sanatın aydınlık buğusuna aralıksız olarak batıp çıkmakta. Konuyu yatlara, şelale kıyılarına ya da dağ zirvelerine taşıyıp ona Lolobrigida’yı veya Grace Kelly’yle yaşadıklarını anlatıyorum. İnandırıcı değil.

Andrea, on iki yaşında, çok yetenekli ve akıllı, cıvık, kıkırdamayı seven bir kıkırdak kız, pipomu çalmakta ustalaşmış. Ahırın pence-relerinden birinin “kötü” olduğunu – onu ve beni uykusuz bırakanın bu olduğunu, bu yüzden dikkatli olması gerektiğini söylüyorum.

Lena on dört yaşında. Küçümseme, sarhoşluk, kendinden geçme, lütuf, arzu, kinizm, umursamazlık, iğneleme, aşk, çılgınlık,

ironi, bıkkınlık, umursamazlık duygularını açığa vuran bakışmalar içeren ufak bir flörtle bağlandım ona... Büyükler bize bakmadıklarında, birbirimizle mimikler yardımıyla anlaşıyoruz. Üstelik beni küçümsüyor da.

Sarışın kızlar! Ne de güzeller! Hele o çiçek açışlarındaki zara fet ve sessizlik... Hem var hem yoklar sanki. Eğretiler, kendilerine âşıklar, kendilerini küçümsüyorlar, önemli ve önemsizler, varlıkları hem şaka hem ciddiyetle ortaya çıkıyor... Bense onlardan biraz daha yaşlı olarak, onlara her yaklaşımla, eğlencelerine teslim olmalıyım ve yalan söylüyorum, yalan söylüyorum, çünkü onların düş gücünün arzusu bu. İliğime kemiğime kadar yalan söylüyorum. Onlara son savaş sırasındaki anılarımdan söz ediyorum...

Perşembe

Bu tek düzlemde. Ötekinde – hiç olmazsa kendimden ahlak çıkarma, zamanımın ahlakını çıkarma düşünceleri olarak adlandırabilirim. Katoliklik, varoluşçuluk, Marksizm... Okalıptüs ağaçlarının çevrelediği yolda yürürken düşünüyorum, düşünüyorum ve bu beni şaşırtıyor – çünkü genel olarak düşünceden kaçınıyorum... Tertemiz bir vicdanla söyleyebilirim ki, ancak zorunlu olduğumda düşünüyorum. Düşünmektense boş boş bakmayı yeğliyorum.

Ama şimdi, Mar del Plata'daki günlerden, hani gerçekten de ölmekten korktuğum günlerden çok daha sakin düşünüyorum.

Ben acaba, ahlaki duygundan yoksun bir insan mıyım?

Hayır, kesinlikle değil. Benim doğam, daha çok soylu bir doğa, gerçi betimlenmez biçimde zayıf (ancak, bu konuda benim ustam galiba Chopin, kendimi öyle kurgulamışım ki, zayıflık bende güce dönüşüyor). Yine de alçaklığa karşı içimde doğan bu öfkeli, sağır ve biraz sancılı isyan yalan söylemiyor. Bugüne dek, tıpkı gençliğimden gelen diğer şeyler gibi, bir çocuğun basit ahlaki tepkilerini içimde korumuştum.

Öyleyse sisteme kapatılmış o ahlakla kurulan ilişkilere karşı içimde beliren bu isteksizlik nereden geliyor? Basitliğe duyulan aşktan geliyor. Gevşek dokulu bir ahlak istiyorum, doğamın ahlakını, bu tazeliği korumak istiyorum. Benim için insan yersiz, rahatsız edici bir ahlakta yapılanmıştır ki, bu ahlaki yaşamın ölümüdür. Peki, nedir bu? Çevremdeki dünya, gittikçe daha çok yapılanıyor,

gittikçe daha az hışırdayan ağaçlara benzerken, daha çok bir banyoya benziyor. İğrenç bir temizlik, parlayan emayenin ve metalin pürüzsüz parlaklığı, soğukkanlılık ve mantık, ısıldayan küvetin üstündeki borular ve musluklar –hatta *Kultura*’da bile birisi bunu isabetle fark etmişti– ve bu küvette banyo yapmak bir göle dalışla aynı değil. Bu helaya kilitlenmiş biçimde kusuyorum. Ufkumda, Sartre’ın çağdaşlaşmış tipi olan bir ahlakçı görüldüğünde, bunun derinlerden çıkan bir dalgıç olduğu izlenimine kapılıyorum – ama bu adam, dalgıç giysisini çıkarmayı unutmuştu. İnsana uygun olmayan basınç derecesi için tasarlanan o korkunç maske, suratına yapışmıştı.

Cumartesi

Marksist etik. Kabul ediyorum ki, komünizm, materyal varoluşu geliştirme isteğinden yüz kez daha çok, küstürülmüş ahlak duygusundan doğmuştur. Adalet! – İşte onun çılgılığı. Birinin sarayı varken, ötekinin kulübesi olmasına dayanamadılar. Her şeyden önce, birinin gelişme olasılığının olmasına, ötekinin olmamasına ve birini, ötekiyle ödettmeye dayanamadılar. Bu kin değildi, yasalar için bir talepti. Proletarya diktatörlüğünün herkese bahçeli bir ev vereceğinden hiç de emin değillerdi. Ama burada önemli olan şey, onların genel, adil kulübe ve yaygın yoksulluğu, adaletsiz refaha yeğlemeleriydi. Gerçek komünizm, artık hiç unutmayacağı sosyal adaletsizliğin farkında olan işkence görmüş bir ahlaki duyguydu – Bu adaletsizlik onun ciğerini tıpkı Prometheus’un ciğeri gibi yiyordu.

Neden o zaman sağ elimde, susturulmuş kinizmini bildiğim kapitalizm, sol elimde devrim, en insani duygulardan doğmuş protesto ve isyan varken onlarla katılmıyorum? Ne de olsa sanatım benim için önemli, bu sanat, asil, sıcakkana gereksiniyor – sanat ve isyan neredeyse aynı. Ben devrimciyim, çünkü sanatçıyım, neysem oyum. Ortaya çıktığım, Rabelais veya Montaigne, Lautréamont ya da Cervantes’le tohumlanan bu bin yıllık süreç, isyan için yapılan kesintisiz bir kışkırtmaydı, bazen alçaltılmış bir fısıltı ölçeğinde, kimi zaman da patlayan gürül gürül bir sesle. Nasıl oldu da, yazmanın tutku olması gerektiğini tam olarak anlayarak edebiyata isyan ve kışkırtma işaretinin altında düşen bana – bizzat bana, bari-katın karşı tarafından bir yer düştü?

Hangi eğilimler beni böylesi bir ihanete yönlendirdi! Bir bakalım. Acaba bu devrim programını ütopya olarak almalı ve adaletsizliğin, sonsuzluğun, değişmezliğin değişkenliğine inanmamalı mıyım? Mademki, sanat, bu reformu kör gibi yüzlerce yıl itip durdu, insanın hareketli oluşu ve gitgide daha hız kazandığı, tarihin gidişatının hızlandırılmış olduğu, artık yürümeyip de geleceğe doğru koşuyor oluşumuz içime işlediği halde, bugün neden ben tüm bunlara direnç göstermeliydim ki? “Değişmezlik” sözcüğü asla zamanıyla bundan daha az uyumlu olmamıştı. Ancak bu durumda, Tanrı ya da soyut aklın çıkarımları gibi, mutlak haklarına dayanan öfkeli proletaryanın nehrine karşıyım belki de? Hayır, bu kaya ayaklarımın altından kaydı, mutlak maddeyle karıştı ve diyalektik harekette düşünce saflığını kaybetti, varlığa bağlı oldu. Onlar tarafından verilen acının ve ceset dağlarının büyüklüğünü görerek sıradan merhamet adına direniyorum belki de? Hayır. Değil! Eğer ben çocuksam bile, Schopenhauer’in ve Nietzsche’nin okulundan geçmiş bir çocuğum. Soğukkanlılıkla söylersek: On milyon kölenin ya da yüz milyon cesetlik morgun acısı nedir ki? Eğer, bugüne dek, tarihte acı çekmiş tüm kurbanları yaşama döndürseydiniz, bitmeyen bir geçit töreni olurdu. Yaşamın özünün trajik olduğunu da çok iyi bilmiyor muyum sanki?

Bunu yazdığım sırada, Galapagos Adası yakınlarındaki bir küçük balık, cehennemin eşiginden geçiyor, çünkü başka bir balık kuyruğunu yutuvermiş.

Eğer, acı kaçınılmazsa, bırakın da en azından insan acılarına anlam yüklesin. Bize kendi anlamını yüklerken devrime nasıl karşı konur ki?

Pazartesi

Yirmi yıl önce, yüksek sınıfa ait, “toprak sahibi bir vatandaştım” Peki, bu gün? Maddesel bağlamda yıkılmış, kalemiyle para kazanan, tüm bağımlılıklardan kurtulmuş bir entelektüel, diğer tarafta eserleri için anlayış ve ekonomik karşılığını bulmayı uman bir sanatçı. Diğer tarafa atlasaydım ne kadar destek ve istekli yardım bulurdum, bu da haliyle benim ünüm için çok sağlıklı olurdu. Belki de beni perçinleyen, geçmişe duyduğum aşktır? Hayır, ne de olsa, özgürlük üzerine uzmanlaşmışım ben, içimde, doğduğumdan beri

var olan sürgün okulu, kendini benden ayıran, ayrılmanın sevinçli acısıyla güçlendi, eğer “önyargıdan yoksun” olan biri varsa, işte o benim.

Kesinlikle, eski dünya tarafından yapılmışım ben. Siz komünistlerden hangisi geçmişin çocuğu değil ki? Eğer devrim, miras kalan bilincin üstesinden gelmeye dayanıyorsa, ben neden bunu sizin gibi yapamayayım? Ruhtan özerkliği alan diyalektiği bildiğim için mi?

Salı

Yukarıda yazdıklarımı tamamlamak isterdim – şunu eklemeliyim ki, benim gerçekliğe bakışım, onların, komünistlerin bakışlarına çok uzak değil, aslında. Benim dünyam Tanrı’dan yoksun. Bu dünyada insanlar birbirlerini karşılıklı olarak yaratıyorlar. İnsanı insana bağımlı yapmak, insanı diğerleriyle durağan, yaratıcı bağlar içinde görmek, derinlere nüfuz etmek, en kişisel duyguları dikte etmek. *Ferdydurke*’de ve *Nikâh*’ta bu böyle.

Aslında hepsi bu kadar da değil. Bu “insanlararası düzlemi” her zaman insan olarak ortaya çıkarmaya çalıştım, örneğin bu düzlem *Nikâh*’ta bireysel bilinçten daha üstün yaratıcı bir gücün tepelerine çıkıyor – öyle üstün bir şey ki, ulaşılabilir tek tanrısallaşma. Bu böyle, çünkü insanlar arasında, herkesi bireysel olarak belirleyen Biçimin ögesi yaratılıyor. Ben, melodide kendine yer bulmak için, çıkan sese uymaya çalışmak zorunda olan orkestra elemanı gibiyim veya ettiği danstan çok diğer dansçılarla bağlantısı önemli olan bir dansçıya benziyorum. Bundan dolayıdır ki, ne düşüncelerim ne duygularım gerçekten özgür ve bana ait; ben onlarla uyak kurmak için insanlar “için” düşünür hissedirim; bu en üst gerekliliğin sonucu olarak eğilip bükülmeyi deneyimliyorum: Başka Biçimlere kendimi uyduruyorum.

Bu düşünceyi, bizden gelen sanat eserine karşı hayranlığımızın saflık olduğunu, bu hayranlığın, sanki karşılıklı olarak kendimizi hayranlığa zorlamışız gibi insanlardan değil, insanların arasında doğduğunu (gerçi kimse “bireysel” olarak hayran olmasa da) göstermeye çalışarak, örneğin sanata da (“Şairlere Karşı” başlıklı yazımda, ayrıca günlüğümde de ressamlar hakkında yazdıklarımda) uyguladım.

Gerçi bu da benim için gerçekten özgün ve tam olarak “benim”

olan bir düşünce olmadığını ortaya çıkarıyor. Yapaylık, en mahrem tepkilerde bile “insanlar arasındalığa” teslim olmuş insan varlığının ögesi işte. Öyleyse neden beni, komünizme teslim olan insanın yapaylığı ve yapmacıklığı rahatsız ediyor ki?

Bir şey daha var. Genellikle aristokrat edebiyatçı olarak anılırım – itirazım yok buna. Ancak acaba kim benden daha fazla üst düzeyin alta bağıllığını kabaca anlar ki? Kim bu yaratıcılığı, güzelliği, tüm tutkuyu ve daha yüksek, yaşlı ve olgunun, daha aşağı ve gence teslim olduğu dünyanın şiirselliğini hissetmekte benden fazla ileri gitmiştir? İşte bunların hepsi bende var; olabildiği kadar var bunlar bende, bu da beni devrime ateşli bir biçimde bağlaması gereken bir deneyim. Neden bağlamadı peki?

Perşembe

Yalan.

Dandy – bu beygir zevkime uygun! Belki biraz ensesi kısa, azıcık sinirli, ama atlama pozisyonu, atlama çubuklarına doğru aldığı start ve atlayışı, dönemeçlerdeki o yumuşaklığı, dikkati, tabii akrobatik atlayışları da cabası (gerçi ben hiç buna kalkışmadım, Lena atlıyor). Sabahları erkenden, Lena ve ben yola düzülüyoruz, o sakın Tilly’nin, bense Dandy’nin üstünde, çitlerin ve tellerin atların atlamalarıyla yutulduğu, ürkek tavşanların toynakların altından fırladıkları otlakların ve çayırların üstünde dörtlü, heyecan içinde gidiyoruz! Bazen arkamızda Marisa ve Andrea da oluyorlar, bize yetişemeyen Afrikalı Kız ve Lord Perez adlı atların üzerindeler... Umutsuzlar... Bize el sallıyorlar. Dün Duś ve Staś Wickenhagen’le ex re Traviaty hakkında sert bir tartışma yaptık; bu safkan bir kısarak yeni alınmış, ne yazık ki, stilden yoksun olmasa da yapmacık refleksli “Trockkett”i gevşetmeye çalıştım, önce dizginleriyle ilerlettim, sonra atlama, daha sonra da sakın bir tırıs; ama uzmanlar, hatta bu işle ilgisi olmayan Jacek Dębicki bile bana bir başarı ön görmediler.

Yalan, yalan... Yürürken farklıyım, atın üstünde farklı. Atlar ahlaka yalan söyler, ahlak atlara, ben – atlara, ahlaka ve kızlara. Birden bir gevşeme. Düşüncesizlik. Kimim ben? Gerçekten de “var mıyım” acaba? Arada bir “var oluyorum” Bu veya şuyum...

Okalıptüs ağaçlıklı yoldan yürüyorum. Kuzey neresi? Neresi doğu? Orası kuzeydoğu, buradan kaç kilometre uzakta? Binlerce.

Ben ne yapıyorum burada, bu kanatlanmış hoppalıkla tek başıma, bu pampada?... İşte yine, ezici yer altında yalnız başına gerbermenin tatsızlığı. Tanrı, söylendiği gibi, yaşlılığında benim için bir sığınak olmayacak, ne de kendi trajedisiyle sarhoş olan varoluşçuluğun aşkınlığına sığınırım. Ama keşke önemsenmeyen “ulus” sözcüğü içimde yeniden yaşasaydı ve –düpedüz– fiziksel olarak yaklaşıyordum ona, gemiye atlayıp şu onların devriminin beni kucaklayarak götürmesine izin verseydim... Ne olurdu ki bana? Geçici bir anlam bu, gerçekten de geçici, ama ona bağlı insan varlığının kitlesiyle çok büyük olan bu anlam, beni ölümüne karşı daha dirençli yapmaz mıydı? Bu tarihi enerjinin içime işlemesine izin vermek. Ona katılmak. Neden çekiniyorsun. Neden korkuyorum? Bu bayağılığın, bu aşağılığın önünde geri mi çekiliyorsun? Ama kendin de biliyorsun, bunu sen söylemiştin; yüksek bilinç, aşağıya olan bağımlılığını tanımak zorunda. Ve amaç, ahlaki amaç, yaşamın amacı...

Bu düşüncenin varlığına kendimi alıştırmak için yüksek sesle bunu kendime söylüyorum. Ama aynı zamanda biliyorum ki, bu olanaksız bir şey. Her zaman var olan, değişmeyen o sessizliğe kaçıyor sözcükler.

Olmuyor. Hatta entelektüel değil, daha çok doğaçlama olan doğanın benzeşmezliğini açıklamaya çalışalım. Olmuyor, çünkü ulaşılmaz “ben” den daha aldatıcı bir şey olmadığını bildiğim halde kendim olmak istiyorum; yine biliyorum ki, yaşamın değeri ve tüm onuru, aralıksız biçimde “beni” kovalamaya ve bıkıp usanmadan onu savunmaya dayanıyor. Bir Katolik bunu, kendi ruhuyla mücadele olarak adlandırırdı, varoluşçuysa özgünlükle. Hiç kuşkusuz bu ahlaki durumların merkez noktası Marksizm’le birlikte burada: “Kendi” ruhunun “ben”ini koruma özeninde yatıyor. Bu pratikte nasıl oluyor? İşte gemiye atılıyor ve açılıyorum. Ama daha yoldayken, değerli olarak gördüğüm bir yanımın yarısını atarak ampütasyon yapmak, zevkimi değiştirmek, kendimi geliştirip yeni duyarlılıklar ve duyarsızlıklar oluşturmak (ne korkunç bir girişim), yeni yazgıma göre kendimi modaya uydurmak zorunda kalabilirdim.

Acaba gideceğim yere ne durumda giderdim? Kendi parmaklarımla yoğurduğum dolgu malzemesinden bir bebek gibi mi?

Ancak Marksizm burada, tam da “ben”in kalbine isabet eden, aşırı biçimde içe işleyen ve muhteşem olan savları belirliyor. Senin benin –diyorlar– yaşamının şartlarıyla, tarihinin süreçleriyle çoktan yapılanmıştır, sen, sömürülen, bu sömürünün zincirli gerçeğinin bilincinde olan, her şeyin yabancı kanı emmek için adandığı düşüncesini istemediği ve kabullenmediği için dünyaya karşı olan tüm ilişkilerinde aldatılan toplumsal sınıfının seni yarattığı, belirlediği kişi kadarsın ancak. İşte bu beni sağlamlaştırarak kendi içindeki çarpıklığı sağlamlaştırırsın. Neyi savunmak istiyorsun? Ne için inat ediyorsun? Sana yapılan ve senin gerçek bilincinin özgürlüğünü öldüren o ben için mi?

Benim insan hakkındaki görüşlerime uygun, harika bir sav bu; çünkü biliyorum, bunu sanatsal olarak belirlemek için bin kez deneme yaptım; bilinç, ruh, ben bizim durumlarımızın sonucudur – dünyada ve insanlar arasında. Galiba bu komünizmin iki noktaya kırılan ve ikisinin de aşırı derecede ikna edici olduğu en merkezi düşüncesi. *Primo*: İnsan başka insanlar arasında köklenmiş bir varlıktır ki, dünyayla olan tüm ilişkisini, insanlarla olan ilişkisi belirler. *Secundo*: Kendimize güvenemeyiz, kişiliğimizi sağlayan tek şey, onu bağımlılıkların belirlediği bilincinin kesinleşmesidir.

Ama şimdi – dikkat! Hadi onları suçüstü yakalayalım! Burada oynanan kâğıtları bir kontrol edelim... O zaman buradaki diyalektik bir kapan olduğu sahteciliği tümüyle ortaya çıkacaktır. Bu diyalektik ve özgürleştirici düşünce, tam olarak komünizmin kapısında duracak: Kapitalizmin tarafında olduğum sürece kendi doğrularım üzerinde kuşku duymama izin var. Ama devrim saflarına katıldığımda bu özdenetimi kayboluyor. Buradaki şaşırtıcı dönüş sonucunda, diyalektik dogmanın yerini alıyor, benim göreceli, hareketli, açık olmayan dünyam, her şeyin açık ve besbelli olduğu belirgin bir dünyaya dönüşüyor. Az önce sorunsaldım – ama derimden daha kolay çıkabileyim diye beni böyle yaptılar, şimdi onlarla birlikte sınıflandırılmalıyım. İstisnasız her komünistin, hatta en rafine olan entelektüelin bile, inanılmaz ikiyüzlü olduğu gözünüze çarpmıyor mu acaba? Eski gerçeklerin yok edilmesi söz konusuysa, bu adam, ruhunun maskeleri indiren özgürlüğü ve içsel dürüstlük arzusuyla bizi hayran bırakır; ne var ki, bu şarkıyla baştan çıktı-

ğımızda ve kendimizi onun doktrinine bıraktığımızda, güm diye kapı ardımızdan kapanıverir – peki şimdi neredeyiz? Manastırda mı? Orduda mı? Kilisede mi? Bir örgütte mi? Boş yere yeni bilincini çarpıtan yeni bağımsızlıklar ararsın. O andan itibaren bilincin özgür kalır ve güven sana uyar. Senin “ben”in, güvene layık, garantili bir “ben” halini almıştır.

Eleştirimi çok kolaylaştırmanın peşinde değilim. Onların, düşman kampta uyanan özgür düşünceyi öldüren siyasal örgütlerindeki terörü ölçüp biçmiyorum. Kuramlarını, hatta örneğin geleceğin ideal sisteminde devrimin tam olarak geliştiği anda tarihsel diyalektiğin sürecinin durması gibi karakteristik paradokslarını da kastetmiyorum. Ne düşünsel sistemlerine ne de siyasal düzenlerine doğru ateş ediyorum, yalnızca bir bayrak gibi salladıkları vicdanlarına sesleniyorum. Bölgelerine geçildiğinde, aniden ortaya çıkan hinliği ve onlarla konuşulduğunda, aydınlığın karanlığa dönüşmesini, hani aydınlanmış birisiyle değil de gece gibi bir körle uğraşıyormuşsun hissini veren korkunç deneyim anındaki o zekice ama haince ton değişikliğini saptamak istiyorum. Özgür düşünceli mi? Evet, senin bahçende öyle. Kendi bahçesinde fanatik. İnancsız mı? Sana gelince öyle, kendi inancının üstüne bir keşiş ateşiyle titrer ama. Bir kuşkucuyu oynayan mistik, inancsızlığı kendi inancına yarar sağlayan bir alet gibi kullanan inanandır. Önünde gerçeği isteyen bir insan ruhu olduğunu düşündün, ama işte politikanın kurnazca parlayan körlüğü var. Söz edilen şeyleri bilinç, ruh, etik sandın, ama en önemlisi devrimin zaferi. Başka, kaba ve anonim güçlerin oyununu, Hristiyan, burjuva, yüce-ahlakımızın dışına çıkaran Nietzsche, Marx, Freud’un insandaki maskeleri düşüren üsluplarındaki mistifikasyonlardan birinin karşısında olduğumuzu biliyoruz. Ama burada bu mistifikasyon daha sapıkça, çünkü tam olarak maskelerin düşürülmesine dayanıyor. Bir insanın, günümüzde etik düzeyde, yaşayabileceği en derin hayal kırıklıklarından biri; çünkü burada, ardında sonsuz güç isteğini saklayan maske düşürme gücünün bile maskeye dönüşmesi var.

İşte bunların arasındaki namussuzluğun kaynağı bu. Daha alt seviyedekilerin de değil. En zekileri bile bu yarım yamalak dürüstlüğüğün iğrençliğiyle hastalanmıştır: Başkasının dünyasına karşı içten, ama engelli, kendi Kimera durumları söz konusu olunca da tüm doğruları hadım etmeye hazır bir içtenlik bu. Ofelia, doğru manastıra!

Ama bunu anlayabilirdim. Ne de olsa, bu eylem doktrini, bu yaratma doktrini, gerçek hakkında bir düşünce değil, ama gerçeği dönüştüren, varlık aracılığıyla bilinci belirleyen bir düşünce. Enerjilerini toplamaları lazım, bunun için bilinci sınırlandırıyorlar. Ama bu kez de benim senin, onun bunun ahlakı, temel olarak insani ahlak bunu itiraf etmenizi bekliyor. Şunu söylemelisiniz: Düşünsel anlamda kör olduk. Bunu söylemediğiniz sürece – kendine karşı dürüst olmayan birisiyle nasıl konuşulur ki? Böyle birisiyle bağlantı kurmak, –kendimin ve başkasının– ayaklarının altındaki son top- rak parçasını yitirip uçuruma düşmek olurdu.

Pazar

Kalkınma... Bunun, Rusya'da ve Polonya'da özgürlüğü ve doğruyu getireceğini varsayalım. Özgürlüğün %45'i, doğrunun %47'si. Bundan ne çıkar?

Eğer o hapishanede tutuklu olsaydım, buna iki elle asılırdım. Şimdiye kadar hücreden çıkmak yasak olsaydı, gardiyanların, hazır oldaki bakışları altında bahçede volta atmak ne kadar zevkli olurdu. Pratikte, küçük bir yalanın, büyük yalandan daha iyi olduğundan kim kuşku duyar? Anlık küçük bir özgürlüğün ötesinde, Polonyalı biçimi, Polonyalı üslubu, Polonyalı atılımı ve Polonyalı oluş meselesi var ne de olsa... Çünkü *Ersatzlara*⁸⁶ dayanamam, gerek yaşamda gerekse restoranda bana tavşan yerine kedi verilirse buna itiraz ederim ve bu durumda da bu *Ersatza*, bu vekile, bu dudak boyasına ve rüküşlüğe onay veremem. İzinli özgürlük, görelî özgürlüğe ödün! Ne demek bu? Ne ona uyar ne buna. Polonyalı yaşamının özgürlüğü sürdükçe, bu durum yalan söylemeyen bir ağız tıkaçından yüzde yüz daha kötü. Soyu sopu belli olmayan, temiz olmayan, zayıf, yarı canlı, gerçek ifadesinde tam olmayan bir varlık bu...

Kültürümüzdeki en kötü şeyin, ya zorla ya kendi isteğimizle ruhumuzu sınırlamamız olduğunu düşünüyorum. Tüm edebiyat, tüm sanat işte bunun belirtisidir. Son yıllarda Polonyalı farkındalığının hücreye tıkalması belki de ruhumuz için o kadar da kötü olmamıştı. Çünkü hücredeki bir mahkûm kendi kendine konuşabilir ve bu da galiba en dürüst sohbettir, ne var ki bu zamana dek frenlenen ve üretimi yeterli olmayan sözcüklerimiz yalanla yer de-

86 (Alm.) Özgün olmayan, yapay. (ç. n.)

giştirmişti. Yaşam onlar için dışsal bir yapaylık ve içsel doğruya ayrılmıştı – zor bir durumdu ama ölümcül değildi. Kim bilir, aptallık, derinde bir yerde mantığı keskinleştirmez mi acaba?

Haftada iki kere en yakın denetim bürosuna rapor vermek koşuluyla ruhun görelî özgürlüğe bırakılması, bugüne kadar tutsak doğruyu özgür yalandan ayıran kesin ve yararlı sınır çizgisini silebilirdi yalnızca. Yarım gerçek, yarım yaşam, tam olmamış yaratıcılık, görünüşte sarhoş olma alanına girebilirlerdi – peki bundan ne çıkardı? Gelecek özgürlük için kapıları zorlama durumunun politik bir kazanç olabileceğini yadsımıyorum. Ama ben politikadan anlamam... Bildiğim bir şey varsa, o da tarz, biçim ve ifade gerek sanatta olsun gerekse yaşamda ödün verilerek ve ölçülü dozlarda üretilerek yapılamaz. *Aut Caesar*⁸⁷...

Zaman zaman o taraftan diyorlar ki, şimdi benim görevim ülkeye dönmekmiş. Merak ediyorum, niye ki? Acınmaya değer birisi olmak için olsa gerek (çünkü bir mühendis veya işçinin bu sistemde saygı görmeye hakkı varsa, bir edebiyatçının, hani yularından çekilen ve başkalarının yularından çeken onların “Yazarının”, iğrenç bir grotesk figür, hoca öğrenci karışımı komik bir bileşimi –işte didaktikliğin iki köşesi– olması doğaldır). Ama eğer bana vatan için gurbeti harcıyorsun dersiniz, ben de size kendime nasıl ulusal bir rol biçtiğimi söylerim.

Onların sözlüklerini kullanarak, hangi tip bir “toplumsal gereksinim” benim Amerikan varlığının Polonya’daki en azından bazı insanlar için, anlamdan yoksun olmayacak olmasının garantisi olur ki. Hangi insanlardır bunlar? Herhalde kısa pantolonla yetinenler değil. Ama şu da kesin ki, bu çocuksu, ikincil, çekingen sahte gerçekliğin dışında Ülkede başka bir bilgi daha pusuya yatmış durumda, keskin, içe işleyen, ayık, kendini kandırmak istemeyen, başka bir tonda bir bilgi bu, daha akılcı, zalimce olgun. Benim görevim Polonya’nın öz sesine ulaşmak, trajik ve bilinçli Polonyalıyı ortaya çıkarmak olmalıydı. Onu başka başka hayallerle doldurup da bir şeyleri onun için kolaylaştırmak değil. Ama tam farkındalık ve tam bir varoluş talep eden Polonyalı görevinin acımasızlığını belirtmek isterim. Peki, benim, bunun felsefi yönünün farkındalığıyla zıtlaşırken, bundan ısrarcı olmak –ki bu benden daha güçlü– ve insanlığımızın *sine qua non*⁸⁸ şartı gibi bunu talep etmek zorunda oluşum bir çelişki midir?

87 (Lat.) *Aut Caesar aut nihil*: Ya İmparator ol ya da hiç ol. (ç. n.)

88 (Lat.) *Olmazsa olmaz*. (ç. n.)

Bir şey daha. Bu trajedinin bir bela olmaması önemliydi. Bireysel yaşamlarını boyun eğmez kılabilcek olan uygun bir tarihsel hazırlık olmadan, toplu yaşamın demir dişleri içine girdiler –bu bağlamda, içlerinden pek çoğu, bugün kendisi olmak ne demek bilmemekte– dürüstçe, erdemlice, kesin olarak – bir bayrak altında durmadan, bir sistem, bir dogma, bir inançta sığınak aramadan kendilerine nasıl dayanacağını da bilmez. Çaresiz ve aşağılanmışlardır. İşte iddia ediyorum ki, bireysel yaşam üslubu oluşturmali ve bu basınca karşı koymalı.

Polonya kültürü için ne tarafa doğru giderse gitsin – olgunluğumuzunu hesaba katan bu üsluptan daha önemli ne olabilir. Bu *modus vivendi* belirlenmeli, çünkü gelecekteki Polonyalı sahiciliği yalnızca böyle bir farkındalık üzerine kurulabilir. Eğer Polonya'daki insan, yalnızca bilinçli bir insan olduğu için alçak olduğuna inanırsa... Eğer iktidarsızlığını konuşmaya izin verirse... İşte o zaman, uzun bir çocukluk bizi bekliyor demektir...

Ama ben bunu öğretemem –öğretmen değilim– yalnızca, kitaplarımı ve bu günlüğü kapsayan kendi yaşam tarzımı bulaştırabilirim.

Salı

Polonya, kalkınma, dönüş, komünizm, nereden daldım bunlara, neden yazgımın ayrıntılarını tartışıyorum?

Ya ahlak? Kendimi Katolik etiğine göre mi, varoluşçuluğa göre mi, yoksa Marksizm'e göre mi belirliyorum – ama ahlak yalnızca bir bölüm, her taraftan her taraftan bana baskın yapan yüzlerden biri yalnızca! Gerçek tükenmezdir. Kendimle ne yapmalı? Kendimle ne yapmalı? Kendimle ne yapmalı? Bu vicdan hesaplaşması benim içimde hiçbir şeyi halletmedi ve işte yine, buradayım – bu Arjantin pampasında, bu *estanciadayım*.

Yarın Buenos Aires'e gidiş. Eşyalarımı toplamalıyım. Parana nehrinde, kuzeye doğru, uzun bir gemi yolculuğu bekliyor beni.

Perşembe

Coğrafya.

Neredeyim? Gitmeden önce, son kez okaliptüs ağaçlıklı yolda yürüdüm. Orada, bu ağaçlara karşı, ağaçlıklı yolun perspektifinde,

ağaçlar, yapraklar, toprak, sopa, kabuklar gibi belirgin şeylerin arasında, o kırılğan sınırdan duruyordum.

Ama aynı zamanda Güney Amerika'dayım – neresi kuzey, batı, güney; Çin'e Alaska'ya göre yerim neresi, peki, ya kutup nerede?

Alacakaranlık –Pampanın o devasa ufku yıldızları fırlatıyor, birbiri ardına çıkan yıldızlar, kaynayarak geceyi oluşturuyor– ağaçların, toprağın, yaprakların dokunulabilir dünyası, o biricik dost ve güvenilir dünya, görünmeyen, var olmayan bir şeyin içinde eriyor... Kayboluyor. Buna karşın yürüyorum, ayaklarımı sürüye sürüye, ama artık yolda değildim, astronomik bir boşluğa asılmış olan uzaydayım. Yerküre boşluğa asılıyken, ayağınızın altındaki yerden emin olabilir misiniz? Kendimi evrenin rahmindeki dipsiz bir uçurumda buluyorum, ama en kötüsü de, bu bir hayal değil, gerçeklerin en gerçeği. Eğer buna alışılmazsa delirmek olası yani...

Beni Buenos Aires'e, kuzeye götüren trende yazıyorum. Açılacakım nehir Parana, kocaman bir su.

Sakinim. Oturuyorum. Pencereden dışarıya bakıyorum. Küçük, çilli elleriyle karşımda oturan kadına göz atıyorum. Aynı zamanda evrenin rahmindeyim. İçimdeki tüm karışıklıklar bana *rendez vous* veriyorlar –dinginlik ve öfke, ayıklık ve sarhoşluk, gerçek ve palavra, büyüklük ve küçüklük– işte yine boğazımda demir bir el hissediyorum, hani yavaşça ve evet, hafifçe boğazımı sıkan... Ama sıkıyor işte.

Rio Paraná Günlüğü

Salı

Öğleden sonra saat birde gemi kıyıdan ayrıldı, seyrettiğim bu değildi... Çünkü limanın derinliklerindeki gemileri seyrettim... Hani yavaş yavaş hareket etmeye başlayan gemileri... Onlarla birlikte, her şey sanki bir eksen üzerindeymiş gibi sola doğru hareket etmeye başladı ve Buenos Aires hareket etti... Yüzüyoruz gemiyle.

Saat akşamüstü altı. Rio de la Plata'yı tüm genişliğiyle keserek –yaklaşık yetmiş kilometre– Uruguay'ın yeşil kıyılarına vardık neredeyse. Daha sonra geminin seyrini kuzeybatıya çevirdik şimdi Parana deltasında yüzüyoruz gemiyle. Nehrin sağında uçsuz bucaksız bir morluk ve beyazlık, işte Uruguay nehri. Delta'da yüzüyoruz gemiyle.

Saat, akşamın sekizi. Delta Parana'da yüzüyoruz gemiyle. Su metalik, gökyüzü kızgın, kötü – bulutlar, Uruguay üzerine koyuvermişler saçlarını ve yağmurla uzanıveriyorlar toprağa. Keder.

Su kabarıyor, toplanıyor, önümüzdeki bulutlar ufku tıkamış; nehir karanlıkla kabarıyor, bulutlar karanlığı salıyorlar içlerinden; karanlık kıyılara birkaç kilometre uzaklıkta buğulanıyor. Yüzüyoruz gemiyle.

Saat, gecenin ikisi. Az önce uyandım ve hafif bir titreme var. Zar zor hissedilen bir sallantıyla sindirilmiş bu titreme bana nerede olduğumu anımsattı. Gemide, bu kamaradaydım. Ama gemi neredeydi? Gemiye ne olduğunu, kendime ne olduğunu bilmediğim gibi bilmediğimi anlamıştım. Titreme yüzduğümüzü belirtiyor da... Nereye yüzüyoruz, nasıl yüzüyoruz? Sonra hızla giyinip güverteye çıktım. Yağmurdu yağan. Yağmurun şıkırtısı, aniden yanaklarımdan aşağı kayan damlalar, ıslak tahtalar, akıtan damlar, küpeşte ve halatlar da cabası. Ama yüzüyorduk gemiyle. Karanlığı karanlıkla delen gemide tek bir ışık yoktu; ancak bu iki karanlık birbirine uymuyordu ki, her biri kendine özgüydü ve su görünmüyordu, sanki birisi her şeyi ele geçirmiş gibi çevredeki hiçbir şey görünmüyordu zaten. Yalnızca, bu çifte karanlıkta, geminin seyrini damlalarıyla dolduran yağmur. Kuzeybatıya doğru yüzüyorduk gemiyle; bu her şeyi saran gecenin sonucu olarak, seyrimiz yağmurla birlikte en büyük ve biricik fikir oldu, ne var ne yoksa her şeyin doruğuna oturdu.

Kamaraya döndüm, soyundum. Soyunurken uzanmıştım, uyumuşum; yüzüyorduk gemiyle.

Çarşamba, öğleden sonra saat dört

Beyazlık uzaklarda öte dünyalara uzanan yola açılan bir kapı gibi akar-ken, o esnada o devasa sıvının üstünde, tüylü ve çiçekli gökyüzünde, ışıklı hatlar oluşuyor. Ama yüzüyoruz gemiyle. San Lorenzo manastırını geçtik, sağda Entre-Rios toprakları, solda Santa Fe, bizse yüzüyoruz gemiyle.

Yolculardan bir beyefendinin, bilinmez kıyıları ve çalıları –ya da ağaçları– ya da bulanık suda bir an görünüp sonra ileri giden kapkara bir tahtayı görme ye yarayan sahra durbünü var. Bugün yine yanına yaklaştım, o sordu:

“Bakmak ister misiniz?”

Ama... Dün de aynı şeyi söylemişti. Fakat bu gün başka türlü sanki. Başka türlü... Hani sanki bunu söylemek istememiş gibi ya da söylediği şeyi sonuna dek söylememiş gibi... Sancılı bir kesilmeye uğramış sanki. Yüzüne

baktım, neşeli, sakin bir yüz. Yüzüyoruz gemiyle. Açıklı koyulu yeşilin eşliğinde (çünkü kıyıya yaklaşıyorduk), taşkın su ışıkla doymuş, patlayıncaya kadar toparlanıyor, olabildiğince, göğe çıkıyor – bizse yüzüyoruz gemiyle. Kahvaltı ettiğimde de yüzdük, satranç partisinden sonra, güverteye çıktığımda bir de baktım: Yüzüyoruz gemiyle. Su sarı, gök ağırılmış.

Aynı günün akşamı. Kara bulutlardan oluşmuş çitin ardından kocaman, fışkıran, kırmızı bir yüz çıktı ve parlayan suyun akıntısının üstünde patladı; suyun ayna gibi yüzeyinin çarpılması sonucunda, oradaki kıstakların ardında kalan en uzak takımadalar, körfezin derinliklerinde beliriverdi kutsal biçimde. Güneş Parana şehrine vurdu, tavuskuşu kuyruğunu açtı, renklerin tonlarından oluşan bir burç haline geldi, bir renk kalesi oldu, bu sessizlikte ve tōrensel sakinlikte bombardıman gibi bir yayılım ateşi başladı. Işıltı korosu suda yükseliyor, şimdi zaman zaman on kilometreye kadar uzanan bir oluk içinde gidiyoruz, su bol, neredeyse ölçüsüz derecede bol; bizse yüzüyoruz, yüzüyoruz gemiyle.

Geminin provasında, benimle satranç oynayan rahibe rastladım.

“Yüzüyoruz gemiyle” dedim.

“Yüzüyoruz.” dedi o da.

Çarşambayı Perşembeye bağlayan gece

Onun, geminin bense yüzmesine, ben onunla değilken, yüzdüğünü ve nasıl yüzdüğünü bilmediğim bir durumda yüzmesine dayanamayarak gece uyandım yine... Yıldızlı gökyüzü. Gemi yukarı doğru bastırdı, akıntıya, rüzgāra karşı; yaklaşık yüz metre sonra, yükselen beyaz bir kıyı gördüm, hani pupa giden, sürekli, aralıksız, pupa, pupa!

Ertesi Sabah

Gücsüz bir enginlik, tembel nehir, hava durgun, sancaklar asılı duruyor, ama biz hareketsiz beyazlığın hıştırtısıyla ilerliyoruz –hep ileriye– ve astropikal bölgeye giriyoruz, yani güneş olmamasına karşın hava sıcak.

San Nicolas’lı sanayici konuştu: “Hava rezalet...” Ama sanki bana, başka bir şey söylemek istiyormuş gibi geldi... Hani onu değil de başka bir şeyi söylemek istiyordu... Aynı izlenimi kahvaltıda Asuncion’lu doktor –şu politik sığınmacı– yörenin kadınları hakkında konuştuğunda da edinmişim. Konuşmuştu; ama söylemek için konuşmamıştı (bu düşünce beni izliyor)... Evet, gerçekten söylemek istediğini söylememek için. Ona bakmıştım, ama

yok, sevimli bir surat, huzur, mutluluk, gizin izi bile yok. Kahvaltıdan sonra güverteye çıktığımda, konuşma sırasında, tıpkı kahvaltı sırasında olduğu gibi yüzdüğümüzün farkına vardım... Ve şimdi de yüzüyoruz gemiyle... Rüzgâr vuruyor bana yandan. İki okyanusu bağlayan boğazdan geçiyoruz, önümüzdeki okyanus bize sınırsız beyazlık müjdelemişti, ardımızdaki okyanussa, kum tüten sığılıkların ardında zar zor algılanabilen bir kütleydi, boğazın coğrafyası, körfezlerden, burunlardan, adalardan adacıklardan, bilinmeyen bir eğime doğru giden gizli esrarengiz girinti çıkıntılardan oluşuyordu. Bir noktada, mistik heyecanların yedi kolu olan, ama her biri farklı yüksekliklerde ve her biri göğün altında asılı duran, yedi aynalı göller grubuna gittik. Ancak yarım saat sonra, her şey düştü, yine ortaya çıkan ve yine gemiyle üstünde yüzdüğümüz, durmadan yüzdüğümüz nehre yerleşti...

Aynı Günün Akşamı

Palyaçolar ve maymunlar! Yılanlar, kaynak suları! Papağanlar ve mor züppelerin oynak muziplikleri! Fıskiyeler, horozun kuşağına dizilmiş papağansı, 316 ateşli oyunlar; su cıvıltılı bir hal almıştı, hani üstünde, kaçınılmaz bir iz, ardımızda da bir uğultu durmaksızın yüzdüğümüz bir hayvan bilimi, kuşbilimi olmuştu!...

İki kadın –boynuna bir altın para asmış olan şu kütüphaneci ve mühendisin karısı– güvertede konuşuyorlardı. Tam olarak duyamıyordum, ama kesin saçma sapan kadın muhabbetiydi, saçma sapan, evet, ama kim bilir belki de aşkın biçimde saçma sapandır – bu sözcüğün içerdiği huzursuz edici fikri bilerek “aşkın” diyorum... Fakat bunda “aşkın” bir şey yoktu, her şey olması gerektiği gibiydi... Ve onlar konuşurlarken, yüzüyorlardı gemiyle, ben de yüzüyordum.

Ertesi Sabah

Nehrin rengi kaçtı –duran, hışırdayan nehrin– yüzüyoruz gemiyle.

Gece bir şey oldu –ya da, daha ayrıntılı bir betimlemeyle, bir şey patladı– veya kırıldı... Ne olduğunu tam olarak bilmiyorum, hatta doğrusunu söylemek gerekirse hiçbir şey olmadı– ama bu “hiçbir şey olmadı”, bir şeyin olmasından daha önemli, üstelik daha kötü. Olay şu: Uyumaya çabaladım ve derin bir uykuya daldım (çünkü son günlerde az uyuyorum), hemen sonra, bir şey olmuşçasına sarsıcı, yıkıcı, korkunç bir endişeyle uyandım... Hani üstesinden gelemeyeceğim bir şey... Beni aşan bir şey. Yataktan fırla-

dım, koşarak dışarı çıktım, orada, güvertede, teller gergindi, titriyordu, bu gergin sessizlikte, gecenin suskunluğunda, bu hareketsizlikte ve dünyanın görünmezliğindeki tek hareket, tek yaşam belirtisi buydu. Yüzüyorduk gemiyle. Sonra (daha önce de söylediğim gibi) bir şey kırıldı, sessizliği mühürleyerek patladı, bir çığlık... Bir kezlik çığlık... Dağılan, yükselen... Yayıldı... O olmayan çığlık! Kesinlikle gördüm ben, kimse bağırmadı, ama aynı zamanda gördüm ki, çığlık vardı... Çığlık olmadığı için, korkumun da var olmadığını düşündüm, kamaraya döndüm, hatta uyudum. Saat dokuz buçukta uyanıp balık karnı gibi gümüş bir nehirde yol aldığımızı gördüm.

Peki, ne olmuştu? Tüm giz hiçbir şeyin olmamasındaydı. Hâlâ da bir şey olduğu yok. En usta dedektif bile hiçbir iz bulamazdı, anlayacak hiçbir şey yoktu. İştahla, bol bol yiyoruz yemeklerimizi. Konuşmalarımız da endişesiz. Herkes memnun. Paraguaylı Doktor "Particulares" paketini alıyor, bu fırça saçlı esmer adam, elini paketin içinde bir şey yok dercesine sallıyor; aynı zamanda, bir çocuk bir lokomotifi peşi sıra çekerek koşuyor ve bir estanciero, boynuna o sırada mendil bağlayan karısını çağırıyor; şurada merdivenlerde duran balayındaki çiftse resim çektiriyorlar. Tüm bunlarda ne var? Daha sıradan bir gemi var mı? Daha banal bir güverte bulunur mu? Tam da bu yüzden, işte bu yüzden tümüyle savunmasızız... Kendisini tehdit eden şeyle karşılıklı... Hiçbir şey yapamıyoruz, çünkü en ufak bir huzursuzluk bile yok, her şey tümüyle yolunda... Evet, her şey yolunda... Bitmez tükenmez baskı altında kopmadıkça bu tel, tel, tel...

Aynı Günün Akşamı

Anonim bir su, devasa. Yüzüyoruz gemiyle.

Doktor bana takılıyor; çünkü bana Goldberg, Santa Fe satranç ustası olarak tanıtılan bir beceriksiz yenilmiştim.

"Korkudan yenildiniz" dedi.

"Ona kaleyi verebilir, yenebilirim" dedim.

Ama onun ve benim sözlerimiz, çığlık öncesi sessizlik gibi. Yüzüyoruz gemiyle şeye doğru... Niyetliyiz şeye... Ve şimdi açıkça görüyorum ki yüzler, konuşmalar, hareketler dolu dolu... Yenilmiş. Acımasız bir şeye doğru donmuş... Belirsiz bir gerginlik en ufak harekette pusuya yattıyor. Yüzüyoruz gemiyle. Ama bu çılgınlık, bu keder, bu korku ulaşılmaz, çünkü hiçbir yok – ve olmadıkları için reddetmek de olası değil onları. Yüzüyoruz gemiyle. Yüzüyoruz suda, bu su, başka bir gezegenden sanki ve gece her yandan tütüyor, görüş alanımız daralmaya başlıyor – biz içindeyiz. Ama

yüzüyoruz gemiyle ve aralıksız büyüyor içimizde... şey... ne? Ne? Ne? Ne? Yüzüyoruz gemiyle.

Ertesi gün

Bir şeyler yapıyoruz, bir şeyler diyoruz, kendimizi bir şeylere veriyoruz – yüzüyoruz da yüzüyoruz gemiyle. Bunu yazarken de yüzüyoruz zaten. Yüzler korkutucu, çünkü gülüyor o yüzler. Çevredeki hareketler ürkünç, çünkü huzur ve mükemmel bir kutluluk dolu.

Yüzüyoruz gemiyle. Gemi titriyor, makine çalışıyor, geminin yanlarında hışırdayan su dalgalanıyor, püskürmeler, köpükler, bizse yüzüyoruz gemiyle, daha da derinlere dalarak... Ulaşarak şeye... Sözcükler yarıdıcı olmuyor, çünkü konuşurken ben yüzüyoruz gemiyle!

Ertesi gün

Yüzüyoruz gemiyle. Tüm gece yüzdük ve şimdi de yüzüyoruz gemiyle!

Ertesi gün

Yüzüyoruz gemiyle. Acı karşısındaki o kocaman güçsüzlük, içimizde, sürekli yer alan gerginlikle oluşan gücü toplamaya karşı yetersizlik. Bizdeki sıradanlık, en büyük sıradanlık, patlıyor bir bomba gibi, bir gök gürültüsü sanki – ama ardımızda. Patlama ulaşılmaz bizim için, sıradanlıkla lanetlenmiş. Az önce Paraguaylıyla, geminin burnunda karşılaştım; ona dedim ki, evet, dedim, ha, dedim!

“İyi günler!”

O da yanıt olarak dedi ki, ha, dedi, evet, dedi, ey yüce Tanrı, dedi ki (sürekli yüzerek gemiyle):

“Güzel bir hava!”

Goya

Pazartesi

Sonra uzun ve uykulu bir gemi yolculuğuyla yelken açtım dönüş –kuzeyden güneye– dün saat akşamın sekizinde gemiden indim ve beni limana götüren bir motora bindim... Goya, küçük bir kasaba, otuz bin kişilik, Corrientes’in taşrasında bir yer.

Haritada gördüğümüzde, zaman zaman heyecanlı bir merakın içimizi sardığı isimlerden biri... İlginç olmadığından kimse oraya gitmez... Peki, ne olabilir öyleyse... Goya? Parmak duraksar böyle bir ismin karşısında – İzlanda'daki köyler, Arjantin'deki kasabalar... Oraya gitmek için baştan çıkıyor insan...

Çarşamba

Goya. Dümdüz bir kent.

Köpek. Dükkanının önünde duran satıcı. Kırmızı kamyon. Yorumsuz. Dikkate değer bir şey yok. Burada her şey olduğu gibi.

Perşembe

Oturduğum ev ferah. Buralı bir *estancier*onun eski ve değerli malikânesi (buradaki *estancier*oların, genellikle iki evi var: birisi *estancjada* öteki Goya'da). Bahçe “mastodon” yani kaktüs dolu.

Buradayım. Neden burada? Yıllar önce, Małoszyce'deyken, birisi tutup da Goya'ya gideceğimi söyleseydi... Eğer Goya'daysam, başka bir yerde de olabilirdim, dünyadaki tüm yerler, orada olmam gerek diye istekte bulunarak, birden bana yük olmaya başlıyor.

Sarmiento Meydanı'nda, akşamın parlak ışığında geziyorum. Onlar için egzotik bir yabancıyım. En sonunda onların huzurunda kendime karşı yabancılaşıyorum: tanımadığım bir kişi olarak kendimi Goya'da gezdiriyorum, onu köşede durduruyorum, bir kafenin sandalyesine oturtuyorum, ona, sıradan birisine anlamsız sözcükler söylemesini buyuruyor ve kendi sesimi dinliyorum.

Pazartesi

Social Club'a gittim ve kahve içtim.

Genaro'yla konuştum.

Molo'dan jeeple havaalanına gittim.

Romanım üzerinde çalıştım.

Nehrin kenarındaki küçük meydanda gezdim.

Küçük bir kız çocuğu, bisikletle giderken benim yerden aldığım bir paket düşürdü.

Kelebek.

Bir bankta yenen dört portakal.

Sergio sinemaya gitti.

Duvarın üstündeki bir maymun ve papağan.

Her şey, derin bir sessizliğin dibindeki günde, Goya'da, yerkürenin bir köşesindeki bu kentte olduğum günde gerçekleşti. Bu kentin neden benim olduğu da belli değil. Bu benim sessizleşmem... Ey Goya, neden hiç girmedin daha önce düşlerime; kaderimde, yolumda yer aldığını neden hiç mi hiç hissetmedim? Yanıt yok. Evler. Keskin gölgelerle bölünmüş sokaklar. Bir köpek uzanmış şuraya. Bir bisiklet dayanmış duvara.

Rosario

Pazartesi

Rosario. Sabahın üçünde, yedi saatlik bir gecikmeyle, limana vardık; çünkü nehrin suyu alçalmıştı. Dzianottları uyandırmak istemeyerek, sabah yediye kadar kentte dolaştım durdum. Ticaret. Bilanço, bütçe, hesap bakiyesi, yatırım, kredi, envanter, hesap, net, brüt; tüm kent kocaman bir muhasebe işareti altında. Şu yağlı Amerika'nın sığılığı.

Rena, kocası ve şu küçük Jacek Dzianott, hani içinden sevinç fışkıran, hani, varlığın üzerindeki tek yengimiz ve insanlığın tek övünç kaynağı olan o eğlence var ya. Peki, bu gurur ve övünç neden on iki yaşındaki bir çocuğa sığmıştı, işte bunun üzerine eğilmek gerek değil mi? Bu yol onursuz bir acıya doğru gidiyor. En büyük onurumuzun, en gururlu bayrağımızın bir çocuk donu olması ne alaycı bir durum.

Buenos Aires

Perşembe

Dört aylık bir geziden, uzaklara yapılan ziyaretlerden sonra, işte yine buradayım. Masamda pek çok mektup buldum. Saat, gecenin biri. Mektupları okumayı bitirdim. Bu tümceye nokta koyduktan sonra, kalkacağım, gerineceğim, bavuldan eşyaları çıkarmaya başlayacağım ve telefonun yanına bıraktığım adres defterimi almak için koridora çıkacağım.

Çarşamba

Buenos Aires'e döndükten sonra, yaşam tarzımı değiştirdim. Sabah saat on birde kalkıyorum. Ama tıraş olmayı daha sonraya bırakıyorum çünkü çok sıkıcı. Çay, ekmek, yağ ve haftanın çift günlerinde rafadan, tek günlerinde lop olmak üzere iki yumurtadan oluşan kahvaltı. Kahvaltıdan sonra çalışmaya koyuluyorum, çalışmayı durdurma isteğim, tıraş olmama arzusun üstesinden gelene dek yazıyorum. Kırılma noktası ortaya çıktığında zevkle tıraş oluyorum. Tıraş olma eylemi kente inmeye eğilim gösteriyor, ben de Peru'yla Moreno'nun köşesinde bulunan kafe Querandi'ye gidiyorum ve kruvasan yiyerek kahve içiyorum, tabii *La Razon*'u da okuyorum.

Biraz daha çalışmak için eve dönüyorum, ama bu saatleri yöresel basından para kazanmak için ya da Remington'umun başına mektuplaşmak için geçerek harcıyorum. Bu arada Dunhill veya BBB Ultonia tütürüyorum. "Hermes par pipa" tütününü içiyorum. Saat sekizde, akşam yemeği için Sorrento restoranına gidiyorum, daha sonra da duruma göre program değişiyor. Gece geç vakitlerimi kitap okumaya ayırıyorum, ama ne yazık ki her zaman okumayı istediğim türden şeyler bulamıyorum.

İndirimden, altı tane yazlık gömlek aldım.

Pazartesi

Jeleński... Kim bu? Uzaklardan, ta Paris'ten, girdi benim ufkuma ve savaşıyor benim için... Uzun zamandır, belki de hiçbir zaman, bana böylesi bir onay verilmemişti; hani bu kadar kesin ve benim kişiliğim ya da yazdıklarımın herhangi bir çıkar gözetmeden yapılan böylesi bir onaylamayı görmemiştim. Bu destek, bu kavrayış, bu uyum ancak yalnızca kan bağının doğasında olabilir. Benim için Polonya göçmenliğini hırpalıyor. Paris'teki durumunun ve arkamı desteklemek için entelektüel *beau monde*⁸⁹'deki yüksek kişisel say-

89 (Fr.) Yüksek sosyete.

gınlığının tüm savlarını kullanıyor. Benim çalışmalarımı yayımlayan yayıncılara koşuyor. Daha önce de destekçilerim olmuştu; ama böylesi değil. Onaylama, kabullenme, hatta hayranlık... Eninde sonunda bunu anlarım (*homo sum*)... Ama bu çalışkanlık da ne? Bu hayranlık hayranlıkla sınırlanmaz mı?...

Onun bunca kolaylıkla, benim kolaylığımı içine çekip öğrenmesini garipsemiyorum... O tümüyle kolay zaten, engel karşısındaki bir nehir gibi yükselmiyor, yatağıyla gizli bir anlaşma içinde hızla akıyor, bölünmüyor, içe işliyor, sızıyor, engele karşı model oluşturuyor... Sanki zorluklarla dans ediyor. İşte ben de biraz da olsa bir dansçıyım ve bu sapkınlığı (“zor” olana “kolayca” girmek) çok benimsiyorum, hatta bunun edebi çalışmalarımın temeli olduğunu var sayıyorum. Ama beni şaşırtan şey şu, Jeleński benim zorluğuma, odağıma öyle ulaşmış ki, bizim ilişkimiz sıradan değil kesinlikle, pek çok şeyi anladığı gibi, en sancılı noktayı da anlıyor. Onunla olan ilişkim, yalnızca mektupla sürüyor, kendisini hiç görmedim; hatta mektuplarımız bile acele yazılmış iş mektubu türünden mektuplar. Kesin olarak biliyorum ki, ilişkimizde duygusal bir sarmalanma yok, bizim ilişkimiz sert, keskin, gergin ve özünde ölümcül derecede önemli. Bazen Jeleński (duyduğuma göre şık bir salon adamıymış) askerin proleter basitliğini anımsatıyor. Öyle ki, ondaki kolaylık savaş, ölüm karşısındaki kolaylıkmış gibi bir izlenim ediniyorum. Sanki ikimiz de kuşatma altındaki askerleriz, hem havai hem trajik.

Perşembe

Giedroycia tarafından bana yollanmış bir dolu gazete: *Nowa Kultura*, *Życie Literackie*, *Po Prostu*... Şöyle bir göz atıyorum. Yeni insanlar. Tanınmamış isimler: Lapter, Bartelski, Teopltiz, Bratny – kimdir bu kişiler? Haklarında hiçbir şey bilmediğim kitaplar hakkında yazılar, duymadığım olaylara yapılan dokundurmalar, anlamadığım göndermeler içeren özdeyişler, tam olarak yerli yerine oturtamadığım itişmeler, çekişmeler – sanki gece büyük bir kampın duvarında süzölmüşüm de gelen sesleri avlıyorum. Nedir bu şamata? Bir zamanlar, Polonya’da yabancıydım, çünkü edebiyatım egzotik ve dışlanan bir edebiyattı – bugün yine kıyılarda dolaşıyorum işte.

Bu dergilere göz atıyorum; onlara *gerçekten* neler olduğunu söylemek isterim. Şu anda yazdıkları tartışma götürmez: Burada gerçek, ruhsal, belirli, bilinçli, fırsatçı olmayan, uzun süre dayanmak üzere hesaplanmış sahici bir çalışmanın başladığını söyleyebilecek tek bir metin, tek bir yazar bile bulamadım. Ancak söz konusu yazdıkları değil. Kafalarının içine girmek isterdim: Ne düşünüyorlar acaba? Onlara ne olduğunu anlayabilir miyim?

Hiçbir şeyi açığa çıkarmayan bir sözcüğü boğmak mümkün mü?

Polonya Halkının on yılı isimli hesaplaşmalarla dolu pek de ilginç olmayan sütunlarda, diğer üretimlerde olduğu gibi bir bilanço vardı – şiir kitaplarını saydılar ve düzyazı fabrikasının ürünlerini belirlediler. Eğer ben kenardan, görmez bir biçimde, hatta neredeyse kör olarak on yıllık bilançolarını çıkarsaydım? Sözcüklerini değil, seslerini dinleyerek.

Cuma

Gelin kabul edelim, iki büyük deneyim yaşadılar: Savaş ve devrim. Gelin şunu da söyleyelim, onlar bugün bir şey olabildilerse, bir şeyi temsil edip, yaratabildilerse, bu deneyimlerin kanlarına işlediği derecede yapabildiler bunu. Bunun için 1938'den sonra insan olmayı bıraktılar – 1956 modeldiler. Eğer o gerçekçiliği yitirip kendilerine yeterli derecede yeni bir gerçeklik uyarlayamadıysa, eğer yoğun bir biçimde ne o ne bu iseler, peki o zaman ne bu insanlar? Hiçbir şey.

Bana öyle geliyor ki, kendi yaşamlarını yaşamadılar.

Savaşı deneyimlememiş olmaları. Bu gazetelerin birinde Adolf Rudnicki söyledikleri için referans gösteriliyor – demiş ki, savaş sonrası Polonya edebiyatı, savaş konusuyla ilgili her şeyi anlatmaya yetkin değilmiş, bu cehennem uçuşumdan insana dair, mümkün olan her şey çıkarılmamış; gerçekten de çok şey çıkarılmadı. Fakat bu cehennem, istismara uygun mu ki?

Bu yazarlar, ötekiler ve özellikle de Rudnicki, büyük acının, onları, doğrunun, ahlakın en azından sınırlarımızın yeni bilgisiyle donatacağını düşünerek, işkence görmüş bedenlerle uğraştılar. Çok azı, yaratıcı ve verimli çıktı. Borowski gibileri, bizim dipsiz bucaksız bir biçimde alçak olduğumuzu keşfettiler. Ama eğer hepimiz alçaksak, kimse alçak değildir – bu kavram yalnızca bir insanı ötekinden ayırmak istediğimizde aşağılayıcı olur. Kültürün, este-

tikçilerin ve entelektüellerin tasasız ruh hallerinin yalnızca köpük olduğunu buldular, bu bana Nuh Nebiden kalma çocuksu bir keşif gibi geliyor! İnsanlık dışılığı açıklarken, ahlakçı bir tonla insanlığa başvuruyorlar (Andrzejewski) ama bu papaz vaazlarından sonra ne onlara inananlarda ne de bu vaazları dinleyenlerde değişen bir şey oluyor. Bu kanlı beden dağıyla, yorumun solgunluğu arasında bulunan utanç verici karşıtlık, ünlemlerin fazla olmasına karşın, Kutsal Baba'nın, insanların kötü değil iyi olmalarını öğütleyen söylemelerinde bulunan *pia desiderianın*⁹⁰ ötesinde bir şey düşünmeye yetkin değildir. Proust, pastasında, hizmetkârlarında, kontluğunda, duman tüten krematoryumlarda onların bulduklarından daha fazla şey bulmuştu. Bu acı duman yeni diktatörlüğün tutsüsü olmuştu, kurtuluşları için Stalinci yeni rejimde (Kolima dumanını unutarak) bu tutsüyü yaktılar. Bunu cehennemin evcilleştirilmesi ve politik yapıya konuşlandırılması izledi.

Bunların sanatsal iktidarsızlıklarının, savaşın karşısında utanç olduğunu hiç düşünmedim; tam tersi, bu tahmin edilebilir bir şey. Bir asker, cepheye gider, zalimliği tanır, kendi de zalim olduktan sonra, sivil yaşama nasıl hiçbir şey olmamış gibi geri döner... Nasıl yola çıkmadan önce olduğu adam gibi olur? Bu aşırı bir doz. Organizma bunu kabul etmez. Bunun içindir ki, savaş sonrası günlerde onların Edebi Birliğinin yoldaş başkanı olsaydım, bu devasa şeytani temalara karşı yaklaşımlarında, aşırı dikkatli, en azından aşırı kurnaz davranmalarını önerirdim. Eğer Proust, kontlardan pek çok şey çıkardıysa, bu onların arasında hareket edebildiği ve özgür hissettiği içindi, pastalar da onu aşmamıştı. Ancak öldürülmüş, dört milyon Yahudi, Himalayaları oluşturmuştu! Yalnızca dorukta keşfedilebileceğine inanılan bu tipik Polonya saflığını yasaklardım. Doruklarda, kardan, buzdan, kayadan başka şey yok. Buna karşın kendi bahçesinde insanın göreceği çok şey var. Bu acı dağına, kaleminle yaklaştığında, seni bir korku, saygı, dehşet sarar, elindeki kalem titrer, dudaklarından inleme dışında bir şey çıkmaz. Ama edebiyat dediğin, inlemeyle yapılmaz ki. Ne *a la* Borowski boşluğuyla ne de *a la* Peder Andrzejewski "vicdanıyla"

Elbette ki bu yalnızca edebiyatla ilintili olmaz. Ortalama bir Polonya aydını da savaşı dibine dek yaşamaya yetkin değil. Ancak bu koşullarda, tek dürüst yaklaşım, yaşanmaya uygun olmayan bir

90 (Lat.) Dinsel arzular. (ç. n.)

şeyi yaşamaya çabalamak değil, neden, bu deneyimin ulaşılmaz olduğunu sorgulamak olmalı. Polonyalı savaşı deneyimlemedi. Sadece savaşın deneyimlenmeyeceğini deneyimledi, diyorum ki, barışla birlikte sıradan, normal bir düzenin gelmediğini –sonuna dek, tam anlamıyla– deneyimledi. Bu biçimde algılanan konu, barış zamanında, en azından onları, felsefi, ahlaki ve duygusal olarak zayıflatmama avantajına sahipti – kendi doğal kapasitelerini bilen bu insanlar dengelerini daha kolay bulabilirlerdi.

Ancak savaşla ilişkileri yapay hale geldi. Savaş, geleneksel terimler içinde algılandı: “Büyük” deneyimdi, yani savaştan büyük duygular, büyük dersler çıkarılmalıydı. Bunu çıkarmayan alçaktır. Kimse bir ders çıkaramadığı için, kendisini alçak hissetti, alçak hissedince de umursamaz oldular. Oysa birisi onlara şunu söylemeliydi: Bil ki, savaş, güneşli bir günde senin bahçende olanlardan daha korkunç değildir. Eğer dünyada, yaşamda neler olduğunu bilirsen savaş seni neden korkutsun ki? Bilmezsen, savaş hakkında bu tür bir bilgi için niye inat ediyorsun?

Yukarıdaki konuları alay olarak kabul etmemek gerek, çünkü burada istenen şey, en kısa yoldan ulaşılmamanın olanaksız olduğu fenomenin varlığının onaylanmasıdır; belki ona tüm dünya ve en temel öğeleri içindeki insan doğası aracılığıyla yaklaşılabilir.

Devrimi deneyimlememiş olmaları. – Bilinçlerinde savaştan kalan neydi? Ne formüle edilmişti? “Vahşet” hakkında üstünkörü bir düşünce ve acıyı ahlaki hale getiren aksak bir şey.

Savaşın gerçekte bitmesi, onları ters dönmüş, aptallaşmış, içi boşalmış hale getirmişti. Hâlâ çeşitli toplu eylemler yapabilmeye, örgütlenmelere katılabilmeye yetkinlerdi, dayanmak için, hareket edebilmek için her şeye tutunuyorlardı; savaşım ve yaşam içgüdüleri onları sarsmıştı, ama donakalmışlardı. İşte bu boşluğu Marksizm doldurdu. Düşünüyorum da Marksizm, daha kendilerine gelmeden düşmüştü üstlerine. Düşünüyorum da, onlar devrimi de deneyimlemediler, deneyimleyecek bir şey yoktu ki. Keşke Marksizm, Polonya’da, kendiliğinden, kademeli biçimde direnci kırarak gelseydi... Donakalmış bir kuşun üstüne kafes kapatmış ya da çıplak bir adamın üstüne giysi atılmışçasına dayatıldı ülkeye.

Kendilerini kafeste buldukları anda, Polonya için devrim, tartışması olanaksız hale gelmişti. Polonyalılar, bu baskıyla yüzleşmeye hazır olmadıkları için, bu durum, bireysel ruhun Marksizm’le giz-

li diyaloguna iliskindir. Çünkü Polonyalı, bu baskıyla yüzleşmeye hiç hazır değildi. Bizim kültürümüz, yalnızca görünürde bireyseldir. Bir Polonyalının bireyselliği, ne zaman, kemerine bir delik daha açtırmanın ötesine gitmiştir ki? Kendine inanma sorumluluğunun erdemi ve zorluğu bizde hiç oluştu mu ki? Mickiewicz, Sienkiewicz ve Żeromski üstüne eğitilmiş ruhlar nasıl Marksizm'e karşı çıkacaklardı? Zincirler atıldığında artık Polonya bireyselliğini bilinçli olarak örgütlemek için geçti – yani onlar, entelektüel savunmadan yoksun ve ahlaki haklarından kuşkulu olan onlar, bireysel olarak dövüştüler, daha doğrusu dövüşmek yerine kör dövüşü yaptılar, Marksizm'i reddettiler ve içselleştirmediler. Sonuç paradoksal oldu; Batıdaki, Fransa, İtalya gibi burjuva ülkelerinde, Marksizm sonsuz bir biçimde daha derinden deneyimlendi. Bu sırada Polonya'daysa Marksizm, deneyimlenmeyen ama içinde yaşanan bir toplumsal sistem oldu. Polonya ki, dünyada, Marksizm'in kabul gördüğü ülkelerin en sonunda gelir.

Çarşamba

Polonya'dan gelen ve şimdi burada, rafta duran gazetelere dönecek olursak – bence Ülkedeki Polonyalıların varlıkları belli değil... Sanki belirli bir dereceye kadar var gibiler... Belli belirsiz, başlangıçsal bir varlık sanki.

Boşa konuşmayalım. İşte bu yeni gerçekçilikte, onların var olmayışlarının karakteristik belirtileri.

Halk, proletarya bunu nasıl deneyimlemişti? Ben entelektüellerden söz ediyorum. Ne de olsa, proletarya sahneye, başrolde, sürünerek çıkmıştı; yani bu entelektüel, korkudan da olsa, bu varlığı hissetmeli...

Tabii ki onların gazetelerinde, proleter afişlerindeki gibi olmak zorunda: Yani gözüpek ve ışıltılı olmalı. O zamanlar Polonya'da var olan vahşi ve dipsiz aşağılanmayla tehdit edilen savaş öncesi "yüksek sınıfımız", bu konuda insanseverlikle karalanmış, toplumcu Żeromskici bir gazeteden başka bir şeyle ortaya çıkarmaya muktedir olmadığı için, bugün entelektüelin halka yaklaşımı, aşağılanmış ve resmi sözlerle yumuşatılmış bir havada oluyor. Anlaşılabilir. Mantıklı. Ama... Gayriresmi mi? Onların şiirlerinde, metamorfozlarında, dillerinde, üsluplarında daha doğrusu düşüncelerinin ton-

larında, yaratıcı bir güç olarak, aşâğılığın daha yoğun deneyiminin yansımalarını arıyorum. Eğer bu onlarda olsaydı, bir biçimde ortaya çıkardı. Ama yok. Sanki düş güçleri uykuda.

Onların halka karşı duyarsızlıkları – halkın biraz da olsa (buna izin veriliyor) güzelliği ve şiirselliği. Mûthiş, hatta tiksindirici! Güçlerin trajik ama yaratıcı mücadelesi olurken devrim onların proleterya ile ilişkilerini “yapıcı ortak çalışmaya” indirgeyerek yapaylaştırıp sığlaştırdı. Devrimci düşüncede bir entelektüel işçi ve köylüyle ne yapmalıdır? Ortak fabrika mı inşa edecek? Onu aydınlatacak mı? Ortak bir parti cephesi mi oluşturacak? Teknik işbirliği kişisel bir temas değildir –bu durumda, kişisel temas, anlaşmazlık, isteksizlik, güvensizlik, iğrenme, korkuyla patlar– çünkü bu iki bilinç düzeyi –üst ve alt– birbirine yabancısıdır ve düşmandır; üstünlük, alçaklıkla yalnızca vahşet ve mücadele aracılığıyla birleşir. Bana göre –sırf teknik, ölü ya da manevi bağlamda yaratıcı olmayan bir biçimde, Polonyalı entelijensiyayla alt tabakanın ilişkisi daha önce hiç bu kadar gayri şahsi olmamıştı. Herhangi bir şey söylemiyorum, onlara dikte edilen düşünceleri yineliyorum. İddia ediyorum ki, bu düşünceler, sessizce ve gizlice bile olsa onların yakınına uğramıyor. Onların içinde, bu sınıfsal sürtüşmenin güzelliğiyle gözlerinin kamaşmasından yorulan var mı acaba? Üst bilincin alt bilince yırtıcı bir kuş gibi dalışı mükemmel mi? Belki daha mükemmel olanı altın, üstün kendisine tecavüz etmesine izin vermesi mi acaba? Uyaklı şiire karşı duyduğum iğrenmenin üstesinden gelip şiirlerini okuyordum ve düzenli bir sıkıntıya dahi yordum – beni bu gerilim alanına taşıyabilecek tek bir aksana rastlamıyordum.

Şunu da not edelim: Polonya Halk Cumhuriyetinde kimse *bi-reysel* olarak halkı deneyimlemiyor. Onlar proleterya ile doldular, hislerini yitirdiler.

Cuma

Bugün kafede, yanıma iğrenç bir herif oturdu ve on iki yaşındaki bir kıza koymak istediğini söyledi, kız da istermiş bunu... Ve hükûmete, devlete, rejime, topluma, rahiplere, uygarlığa, kültüre sövdü durdu. Yavaş sesle, iğrenç ve melankolik bir biçimde, pis parmaklarıyla kulağını karıştırıp tavana bakarak sövüyordu.

Akşam yemeğini Crillon'da Rodriguez Feo'yla yedim. Virgilio

ve Humberto da vardı. Rodriguez Feo Havana'daki *El Cidlon* adlı, hiç de fena olmayan bir edebiyat dergisinin redaktörü. Ziyarete gelmiş. Hepsi Kübalı. Garip bir tür! Entelektüeller ve bilgililer, ama kilden değil de sudan yapılmışlar. Hareketli, parlak, kayıp giden bir akışkanlık.

Eve dönerken, Polonya'daki yazar arkadaşlarımı düşündüm. Bazen onları büyük bir alçakgönüllülükle düşünmem gerekiyor-muş gibi geliyor. Ama onlardan daha fazla *olduğum* kesinliği bir ayrıcalığa izin vermiyor. Aramızdaki hiyerarşi yetenekten, akıldan, ahlaki değerlerden ileri gelmiyor: Bu her şeyden önce daha güçlü ve gerçek bir varoluş hali.

Yalnızım. Onun için varoluşum çoğalıyor.

Pazar

Sanat alanında cansız olduklarını görünce onların basınını okumak beni öfkeliendiriyor. Ne şaşırtıcıdır ki, devrim, onların varlıklarının temelini sarsmış olsa bile, edebi eserlerinde hiçbir şey değişmedi. Dünya devrildi, ama bu dünyacık –hani sanatsal olan– olduğu gibi kaldı. Önümde savaş öncesinin Parnas'ı var, eskisi gibi – yalnızca rengi farklı. “Şiirin özü hakkında” veya resim hakkında, yarışmalar, ödüller, yorumlar hakkında meraklı düşünceler... Şu “düzyazının önde geleniymiş” bu “harika bir şairmiş”

Depremden sonra evinde kalan eşyaların, en değersiz ve en kötü yapılmış şeyler olduğunu görmek ne kadar sinir bozucu. Devrimden sonra ne beklenebilir (eğer bir deneyim haline gelirse)? En azından, gerçekten girilen kısacık bir çatışma olsa da, hiç olmazsa bir süre Medusa'nın gözüne bakmak zorunda kalsalar.

Gerçek şu ki, –önünde eğilmek gereken acımasız gerçek– şiirleri okunmuyor. Neredeyse kimse iyi bir resmi kötüsünden ayırmaya yetkin değil. Bu bir at yarışı, özür dilerim, ama bu soluk soluğa kalmış piyanistlerin, birincilik için koşan diğer virtüözlerin sanatının at yarışlarıyla öyle ortak noktaları var ki. Müzeler, yalnızca baş ağrısına neden olan yaşamsızlığın doruklarıdır. Ben bugün bu saçmalıkların köküne inmek istemiyorum, yalnızca onları belirliyorum. Sanatın kurmacalığının, komikliğinin ve aptallığının devrim tarafından duvara vurulmasını ve estetiğin görüntüler, durumlar ve gelenekler üzerinde değil de gerçekler üstüne kurulmasını beklemek olmaz mı?

Örneğin, halk içinde eserini şöyle böyle bilen yüz kişi bile yoksa, Wyspiański'nin ünlü bir ulusal şairimiz ve yazarımız olduğu duruma nasıl onay verilir? Słowacki veya Mickiewicz'in, hiç de hayran bırakmadıkları halde hayran bıraktıkları nasıl iddia edilebilir? Onu sadece kütüphane kataloglarından tanıdığınız halde, neden Kaspro-wicz aramızda yaşıyor diyorsunuz? Toplumsal sanatın anlamının ilk plana çıktığı bir yerde, böyle soruların olması gerekiyor gibi gelebilirdi. Ama hâlâ uygunsuz bunlar. Eğer benim *Kultura* için yazdığım "Şairlere Karşı" adlı makalem Ülkede basılsaydı, devrimci denebilecek bir makale olurdu – ama bu devrimi, sizin devriminizin uzun zaman önce yapması gerekirdi. Sanata vahşice yaklaşmak, mitlerini yok etmek, yandaşlarının ve sözcülerinin imkânsız arkaik dilini aramak, onu olduğu gibi sağlamlaştırmak – belki biraz daha ileriye götürebilir. Kafanız mı karıştı, ama siz sordunuz ya, nasıl yapmalı diye. Çok basit! "Sanat hayranlık vericidir" diye yalan yanlış iddiaları bırakın, gerçek sanatın zaman zaman hayranlık verici olduğu gerçeğini söyleyin, her şeyden önce, insanların birbirlerini sanata hayran olmak zorunda bıraktıklarını söyleyin. Birbirlerini mi buna zorluyorlar? Neden? Nasıl? Ne için? Daha önceden de yazmıştım, ama bu tutumun sizi sahte hayranlık, kurmaca değerler ve anakronik ayinler çemberinden çıkaracağına dikkat edin.

Devrim böylesi bir gerçekçilik için uygun ortam yaratmadı mı? Marksist ruha uygun değil mi –burada sanatın hatalı Marksist teorisini değil ruhunu düşünüyorum– olabildiğince diyalektik olan bu kavram, "insanlar arasında" ortaya çıkan sanatsal deneyimi mi gösterir? Polonyalı için böyle bir gerçekçilik büyük bir kazanç olurdu; sanata yaklaşımda kendi yaratıcılığımızı oluştururdu; bizi Batı'dan ayırırdı ve yalnızca yaşamla değil doğamızla da uygun bir estetik anlayışa götürürdü.

Bunun yerine ne oldu? Hiçbir şey yapılmadı. Sanatın "kitle için" olması talep edildi ki bu, sığ olmasını talep etmekle eşdeğerdi. Sanatın kitle için olması talep edildi, ama kitlenin sanatla olan ilişkisi reform görmedi. "Hayranlık verici" kalmaya devam etti. Dinsel liderliğiyle birlikte, tüm kiliseyi ve inananlarını koruyarak, sanatçı bürokratize edildi. Hele, hele! Belirsiz biçimli bir absürd daha eklendi. Batı toplumlarında, orta eğitilmiş bir küçük burjuva, Bach'ın bir füğünü ya da Rafael'in bir tablosunu özümseyebileceğini farz eder. Ama Halk cumhuriyeti bir hödügün ya da işçinin "güzelliğe

karşı duyarlı bir ruhu" olduğunu, bu tiplerin Chopin'in sonatıyla etkileneceğini düşünerek, onları konserleri veya kültürel etkinlikleri "deneyimlemek" için yönlendirir... Tıpkı her şeyi deneyimledikleri gibi, bir nebze daha fazla değil. Ne rüküşlük!

Ve yine: Biliyorum ve anlıyorum ki, Żdanow hüküm sürdüğü sürece yapılacak hiçbir şey yok. Ama bugüne kadar, orada filizlenen düzenleme olasılığını gösterebilecek küçük bir ipucu bile görmüyorum.

Pazartesi

Giedroyc yeni bir dergi yığını yollamış – son ayların dergileri bunlar, mart ve nisan aylarının. Yoldaş Kruşçev'in konuşmasından ve XX. Kongrenin açıklamalarından sonra. Yeni bir dönem, yol değişimi. Sevinçli ve gururlular.

Ama işte bu makaleler, şiirler, redaktöre yazılan mektuplar, hepsi aynı elden çıkmış sanki. Ufak tefek farklar var yalnızca. Büyük bir ittifakla tek bir konu egemen: XX. Kongre ve yeni yol.

Her şeyden önce, onların her zaman tek bir konunun esiri oldukları göze çarpıyor. Konu kendiliğinden doğmuyor orada, kendi kendine yaratılıp keşfedilmiyor – her zaman veriliyor.

Buna karşın, kendilerine verilen bir porsiyon yaşamla mutlu olmalarını görmek etkileyici.

Eğer Polonya'da gerçekten yaşamak isteyen –belki yerel değil de, dünya çapında bir şeyler yapmak isteyen– az sayıdaki insana gelecek olursak... İşte bunlar izin verilen özgürlüğün kutlamalarını, gülümsemeyle imha etmek zorunda kalacaklar.

Salı

Yukarıda, proletarya ve sanat hakkında yazdıklarımı okudum. Beni anlamayanlar, bendeki anlamı kaçıranlar için hiç de ikna edici olmayacak. Bir tümen bu tip okuyucu var. Keşke bunların kapris olmadığını duyacak kulakları olsa – doğrusu yaptığım, zor yolu göstermek, çünkü bulutlar üzerinde değil bu yol, yerde.

Yine çıkış noktama döneyim: Kendi yaşamlarını yaşamadılar. Evet, onlara karşı böyle mağrur, kibirli, ilgisiz olmamın sebebi bu;– bu insanların benim seviyemde olduklarını kabul edemem.

İşte onlara düşenin onda birinin bile bana düşmediğini düşünürsek, böylesi bir duygunun –onlar kan ağlarken ben Buenos Aires kafelerinde geziyordum– itiraf ediyorum ki yeri çok da yok. Daha çok alçakgönüllülük ve hayranlık uygun düşerdi. Ama bu bende ki soğukkanlı umursamazlık öyle güçlü ki, çok fazla yalan söylemek istemediğim bu gnlükte saklayamıyorum bunu.

Ne cüretle onları hafife alıyorum, peki? Bu öyle bir zalimce reddetmek ki, her şeye karşın bana yakın olan bu insanların acısı ve yenilgisi daha az önemli hale geliyor, öyle mi? Onların varlıklarını neden daha az bir güçle deneyimlediğimi başka türlü kendime açıklayamıyorum? Yok, hayır, bu uzun süren ayrılıktan, aradaki uzaklıktan dolayı değil. Benim için, herhangi birisi olmayı bıraktılar. Eskiden oldukları neyse onu olmayı bıraktılar ve başka, yeni ve kesin bir varlık olamadılar. Belli belirsizler. Bulanıklar. Tamamlanmamışlar. Dölüt olma evresindeler.

Komünizm mi? Antikomünizm mi? Hayır, şimdilik bunu bir kenara bırakalım hele. Bu sizin komünist ya da antikomünist olmanızla ilgili değil... Sadece *olmanızla* ilgili. Olmak – Polonyalı entelijensiyanın ve Polonyalı bilincinin karşısına koyduğum şey bu. Önümüzdeki yıllarda, yarım varoluştan varoluşa geçmek için çabalamak zorunda kalacaksınız da becerir misiniz bunu, o belli değil. İşte o zamana dek, dostlar, ne yaşamınız ne de ölümünüzün bir ağırlığı olacak. Her biriniz, ayrı ayrı yaşam ve ölüm hakkını kazanmak zorunda kalacaksınız.

Gazeteler hakkında birkaç sıradan yorum.

Düş güçleri. – Savaş öncesinden daha temiz. Garip bir biçimde temizlendiler. Düş güçleri zevk ve sefayı bıraktı, mücadele ve çabalamaya yönlendirildi. Özünde enerjiye daha çok bağlandı. Bugün daha çok yakın oldukları ilkel düş gücünü iyileştiren akım, onlardaki histeriden gelen çarpıklıkları, gariplikleri temizledi.

Savaş öncesinde pek çok insan –toprak sahipleri ve burjuvalar– rahat bir yaşam sürüyorlardı. Düş güçleri serbestti ama yeterli derecede disiplin altına alınmış değildi, yani pis hayalperestlerdi onlar. Şimdiyse Ülkede – yok böyle bir şey. Ama bunu Marksizm yapmadı, yoksulluk yaptı.

Bu düş gücü daha derli toplu ama aynı zamanda yoksul. Bu yoksulluk, toplumsal sistemin sonucu değil, yasaklarla, yönergelerle de ilgisi yok, ülkedeki genel yoksullaşmaya bağlı bir şey bu.

Yasaklanmalar kalktığında, ülke boşaltılmış bir düş gücüyle kalacak, elini bomboş cebine sokacak.

Ahlakları. Ağız dolusu ahlakları var. Dur duraksız. Kim inanır ki onların ahlaklarına?

Bana göre ahlakları onların zırvalarıyla ters orantılı. Toplumun ahlaki yaşamı hep tartışma konusu mudur? Düşünüyorum da bu konuda onlar bayağı iyi sinikler. Diğer taraftan, ketumluk gereken belirli yerlerde, örneğin aile ilişkileri gibi, elbette saygın insanlardır.

Güzellikleri. Kendileri için nasıl bir güzellik arzuluyorlar? Ne tür bir sorgu? Ne tür süslemeler? Nasıl bir şiir? Gri varoluşlarını giydirip kuşatmak için nasıl bir zarafet ararlar acaba? Zor bir soru bu. Onların resmi güzelliği, yeni bir düzen için savaşın güzelliğidir. Ama bu güzellik aşırı erdemle özdeşleştirilerek akılcı hale getirildi oysa bu durum onu yaşamdan yoksun bırakır. Katolik kilisesi gibi güzel erdemle kaynarlar. Ama nerede o güzel günahları?

Eğer düş güçleri sıfırı tüketmemişse, resmi şiirin yanı sıra, gizlice, başka bir şiir yaratıldığı tahmin edilebilir ki, bu da anarşinin şiiridir.

Onların şu alçakgönüllülükleri. Bu yazarlar olağanüstü alçakgönüllü. Alçakgönüllülükleri *savoir vivre*⁹¹'dir, Kibri saklamaya dayanır. Tek uyarı şu: kimsenin size öfkelenmesine fırsat vermeyin.

Edebiyatta bu alçakgönüllülük hiçbir işe yaramaz. Kibir, yücelik, hırs yazma ediminden ayrı tutulmaz, çünkü onun motorudur bunlar. Onları açığa çıkartmak lazım. Ancak böyle uygar hale gelebilirler.

91 (Fr.) Görgü, etiket.

1957

Beni çoğu kimse anlamadı. (*Ferdydurke* hakkında ülkede çıkan makaleleri kastediyorum) ya da anladıkları yalnızca, kendilerinin o anki durumlarına ve öykülerine yanıt veren “moda” olma hali. Ben zaten boyun eğmişim: böyle yanlı –bencilce diyebilirim– hani her şeyi gereğine göre yontan yorum kaçınılmaz. Savaştan önce, hani o sevinçli eserlerin döneminde ve devletin atağa kalktığı o zamanlarda, yazdıklarım çılgın bir sayıklama sayıldı, töreni bozuyordu, çünkü: bugün Çene ve Popo ulusu canından bezdirdi, taşlamanın ve eleştirinin düzeyine yükseldi, adeta bir Voltaire olmuşum gibi. Şimdi bu kitap için anlaşılır (hadi be! Hatta açık ve şeffaf) tasarlanmış biçimde yargılayan ve cezalandıran sağduyulu hatta akılcı bir eser, neredeyse klasik ve net olarak değerlendirilen bir eser diyorlar!

Çılgından akılcıya atlamak – bir sanatçı için yükselme midir? Bu *Ferdydurkeci* akılcılık, eleştirmenlere biraz fazla geliyor olmalı ki, makaleler şu sorunlu deyişle bitiyor: “Galiba Gombrowicz, düşüncelerini sonuna kadar götürmüyor.” Çünkü yapıt onların sürekli olarak türettikleri “öze” uymasına izin vermiyor. Belki de uymak istemiyor, sakın bu öz çok dar olmasın? Onlarla olan en kaba anlaşmazlıklarımı kısaca açıklamaya çalışacağım.

Ferdydurke, insana ait özel bir bakışı içerdiği için kolay yorumlanmıyor. Onlar benim adamımı nasıl görüyorlar? Peki ya ben onu nasıl görüyorum?

Onlar –haklı olarak– *Ferdydurke*’nin insanlar tarafından yaratılmış bir adam olduğunu söylüyorlar. Gelenek görenek ve tarz dayatan bir sosyal gruba bağlı olarak kabul ediyorlar. Hatta tam bu noktada bunun herkesçe malum, sıradan bir gerçek olduğunu ve açık kapıları zorlamak olduğunu söyledikleri de oldu.

Bir tek şeyi göremiyorlar *Ferdydurke*’deki insanlar tarafından biçimlenen adam düşüncesi sonsuz genişlikte. İnsanın içinde yaşadığı ortama bağlı olduğunu reddetmiyorum – ama benim için daha önemli, daha artistik daha yaratıcı, daha derin, daha felsefi

ve psikolojik olarak daha huzursuzluk verici olan, insanın başka bir insan, başka bir kişi tarafından yaratılması. Rastlantısal karşılaşmalarda. Her an. Hep “başkası için” varım, yabancı gözlerde tartılıyorum düşüncesinin, başkası tarafından belirlenmiş biçimde varolabilmenin –biçim olarak– gücünden söz ediliyor burada. Bu, benim için toplumun örf, adet dayatması ya da Marx’ın dediği gibi, insan sosyal sınıfının bir ürünüdür anlamına gelmiyor, insanın insanla karşılaşması tümüyle rastlantısallığı, doğrudanlığı, vahşiliği içinde anlatılması. Biçimin ve daha çok da belirlenemez absürd Biçimin nasıl bu rastlantısal karşılaşmalarla doğduğunu göstermekle sonuçlanıyor. Çünkü ben kendi başıma biçime gereksinim duymuyorum, biçim, bana başkası beni görebilsin, hissedebilsin, dokunabilsin diye gerekiyor. Böylesi bir Biçimin toplumun sıradan örneklerinden daha ağırlıklı olduğunu görmüyor musunuz? Peki bu afetle baş edilebilir mi? Siz *Ferdydurke*’yi geleneklerle savaş olarak anladıkça, o keçi yolunda gitmeye devam edecek; ama siz insanın kendisini başka insanla yaratmasının en yabani biçimde olagelmesi demek olduğunu anladığınızda, kişneyecek ve mahmuzlanmış bir biçimde, sizi Kestirilemeyenler mekânına taşımak üzere büyük bir adım atacaktır. *Ferdydurke* Geleneğe özgü biçimden daha çok, biçimdir – ögedir.

Bu kişiler, benim *Ferdydurke*’de (ve öteki eserlerimde) yalanla ve sahtecilikle savaştığımı da söylüyorlar... Kuşkusuz... Ama bu benim niyetimi ve adamımı hafife almak değil mi?

Çünkü benim adamım dışarıdan yaratılmış, özgün değil, her zaman kendisi olmayan birisi olarak var, ne de olsa onu oluşturan, insanlar arasında doğan bir biçim. Onun “ben”i zaten, “insanlar arasında”ki durumuyla belirleniyor. Sonsuz bir aktör, ama doğal bir aktör, çünkü ondaki sahtelik doğuştan, bu sahtelik onun insani yönünü belirliyor, insan olmak aktör olmak demek, insan olmak insana öykünmek demek, insan olmak derinden insan olmadan insan gibi “davranmak” demek, insan olmak insanlığı oynamak demek. Peki, bu koşullar altında, *Ferdydurke*’deki ağız ve yüz ifadesi ile savaşı nasıl anlamalı? Ne de olsa, bu, insanın maskesini çıkarması anlamına gelmiyor –çünkü bu maskeden başka bir yüzü yok– burada yalnızca kişinin sahteliğinin ayırdına varıp bunu itiraf etmesi beklenebilir. Eğer aldatmayla cezalandırılmışsam, elde edebileceğim tek içtenlik, içtenliği elde edemeyeceğimin itirafıdır. Eğer

hiçbir zaman tümüyle kendim olamayacaksam, kişiliğimin yok olmasından beni kurtarabilecek tek şey, özgünlüğe olan tutkum, ama bu her şeye karşın “ben olmak istiyorum” inadı biçim bozukluğuna karşı trajik ve umutsuz bir isyandan başka bir şey değil. Kendim olamıyorum, ama olmak istiyorum ve olmak zorundayım – işte çözülemezler zıtlığı... ve benden bu çaresiz hastalığa ilaç istiyorsunuz. *Ferdydurke*’nin söylediği, yalnızca, insanın içsel parçalanması, başka bir şey değil.

Peki ya değer yitirme?

Neden, benim eserlerimde çok güçlü bir rol oynayan ve biçimi-me gerçek tadı katan değer yitirmeyi neredeyse tümüyle pas geçiriyorlar?

Yalnızca biçimin bozulması sorununa odaklanıyorlar – *Ferdydurke*’nin yeniyetmelik hakkında bir kitap olduğunu da unutuyorlar. İnsan kendini, yalnızca başkaları onu çürüttüğü için açıklayamaz – bu açıklama öncelikle, yalnızca bundan değildir, ama içimizdeki düzenin ve olgunluğun ifade edilebilir olmasından ileri gelir, yoksa geri kalan her şey ki, bu yeniyetmeliğimizdir, suskun kalır. Buna karşın, biçim, her zaman bizim için uzlaşıcıdır – biz biçimle aşağılarız. Örneğin yeniyetmeliği saklamamıza bağlı olarak ortaya çıkan tüm kültürel birikimimiz, kendini belli bir standartta çeken (madalyonun öteki yüzünü açıklayamadan, susarak), dıştan görünümü ile bilge, ciddi, derin, sorumlu insanların eseridir ve tüm sanatımızın, felsefemizin ve moral düzenimizin bizi zor duruma düşürdüğünü, nasıl bizden büyük ve olgun olduğunu ve bizi nasıl bir ikincil çocukluğa fırlattığını görmek zor değil. Biz kültürümüzün içsel olarak hakkından gelemiyoruz – bu bugüne kadar gerektiği gibi dikkate alınmayan ama “kültür yaşamımızın” tonunu belirleyen bir gerçek, bu. Biz aslında derinlemesine bakıldığında, sonsuz tıfıllarız.

Ancak insanın biçim aracılığı ile aşağılanması, başka yollarla da oluyor.

Eğer beni başkaları biçimliyorsa, bu insanlar benden daha aşağı ya da daha yukarı olabilirler. Eğer daha aşağı varlıklar tarafından biçimlenmişsem, o zaman ben gerekenden daha az olgun ve daha aşağı bir biçim kazanmış olurum. Eleştirmen beylerin, sanatımdaki Daha Aşağı ve Daha Gencin, kendi yöntemince daha üstün bir yaratıyı oluşturduğu tüm durumlara dikkat etmelerini öneririm, çünkü benden çıkabilecek olan en güçlü şiir tam da bu yerlerde var.

Ama insanın yetişkinliği sevmediğini, çünkü gençliği yeğlediğini de unutmayalım. Onun için *Ferdydurke* bu iki niyeti de içinde taşıyor, bu günlüğün başında da söylediğim gibi, o aynı zamanda “kendi yeniyetmeliğine âşık birinin, bireysel olgunluğu için verdiği savaşın görüntüsü.” İşte burada yine biçim, değerini kaybetmiş olarak ortaya çıkıyor.

Sonuç olarak, her zaman daha aşağı değerde olan, her zaman taviz vermiş (daha da ileri giderek, insan olmak, “daha kötü” olmak, yani yarattığından daha kötü olmak anlamına geliyorsa) bir insan ruhsal yaşamı için, kendi düzeyinde, çöplük düzeyinde bir çıkış aramaz mı? Buna savaştan önce basılan *Skamamander*’de *Ferdydurke* hakkında yazdığı yazılarda Bruno Schulz değinmişti. Bu düzeyi, insanın yeniyetmeliğinin kışkırttığı “içeriğin kültür altı, biçimlenmemiş ve ham düzeyi” olarak adlandırıyordu. “Bizim yeniyetmeliğimiz –diye devam ediyordu– (hatta belki de aslında bizim canlı olmamız) binlerce düğümle, binlerce atacılığa, biçimin ikincil kostümüne ikinci sınıfın kültürüne bağlıdır. Resmi biçimlerin örtüsü altındayken daha yüksek ve daha ince değerleri şerefendiriyoruz, gerçek yaşam, sessizce ve yüksek bir yaptırıma tabi olmadan pis düzeyde var oluyor; bu düzeyde var olan coşkulu enerji, resmiliğin zayıf katmanından yüz kez daha güçlüdür”

Ben de şunu ekleyeyim. Bu “değer yitirme” durumunu *Ferdydurke*’de ve *Nikdâh*’ta veya diğer yazdıklarımda yakalayamayan ve hissetmeyen benim için en önemli şeyi pas geçmiş demektir.

Beni toplumla savaşan birisi, toplum eleştirmeni gibi görüyorlar. Bakalım benim adamım bu düşünceye uyuyor mu?

İşte kısaca adamımın özellikleri:

- 1) En derin ve en genel anlamıyla biçim tarafından yaratılmış bir insan
- 2) Biçimin üreticisi olarak, onun en yıpranmaz ürünü olan insan
- 3) Biçimle değer yitirmiş insan (hep “olmayan” olan –eğitimi olmayan, olgunlaşmayan)
- 4) Yeniyetmeliğe tutkun insan
- 5) Alçaklık ve Gençlik tarafından yaratılmış insan

- 6) Üstün yaratıcı güç olarak Tanrı'ya tek ulaşma yolu olan “insanlar arasılığıının” hükmü altında olan insan
- 7) İnsan “için” daha yüksek bir örnek bilmeyen insan
- 8) Diğer insanlar tarafından harekete geçirilen, yükseltilen, büyütülen insan.

Adamımın özellikleri hakkında aklıma şimdilik gelenler bunlar. Bunların hepsini varolmanın toplumsal biçimine karşı biricik isyan olarak indirgemek ister misiniz?

Bunlardan başka garip şikâyetlerde de bulunuyorlar. En azından bazıları, benden bu dünyayı onlar için “çözmeme” – onun trajik karışıklıklarını halletmemi ve “ılımlı” bir dünyacık haline getirmemi bekliyorlar. Bu biraz çocukça. Ben yaşamın Gordion Düğümü'ni çözmem kesinlikle. Peki ya ahlakım? İlkin, insanlık adına yaptığım protestocu ifademe bağlı – isyanımı belirleyen ironiye ve alaya bağlı. İkinci olarak, gerçek doğamızı ve dünyadaki durumumuzu çözmemize yarayan her şeyin, doğaya karşı kazanılan bir zafer olduğu inancına bağlı.

Bana göre yalnızca ciddiye alınmayan edebiyat, varoluş problemini çözmeye çalışır. Ciddi edebiyat ise bunu ortaya koyar. Varoluş problemini bir tek adam halledemez, bu problem eğer çözülsün insanlık içinde çözülür.

Ciddi edebiyat, yaşamı kolaylaştırmak için değil, onu zorlaştırmak için vardır.

Okuyucunun değersizlikleriyle de savaşmam gerek. Bu benim metinlerimin cesurca okunmamasından ileri geliyor. Galiba metnin tümünü almaktan korkuyorlar, kesinlikle bundan dehşete düştükleri için değil, ama böylesi metinlere alışkın olmadıkları için. Beni vahşice geleneksel edebiyatın yerine koymak istiyorlar, oysa yazımın geleneksel kuralları kıldığını söyleyen de kendileri.

Bunu basılan tüm değerlendirme yazıları için söylemiyorum. Arada bir azimle ve cesaretle ortaya çıkıp sonra yeniden aceleyle genelin safına dönen eleştirmenler de yok değil.

Peki ya *Atlantik Ötesi*? Kısa bir süre sonra ülkede çıkacak olan *Atlantik Ötesi* ne olacak? Yazdığım her şey aynı değerde önemli ve evrensel. İstesem de konularını arıtamam, çünkü konularım içinde her zaman insan ve dünya olacak. Ama *Atlantik Ötesi* Polonya'ya da değiniyor. "Polonya" sözcüğü içinde tüm yerel kompleksler var zaten.

Pazar

Bazen bu makaleleri okuyunca sanatçı olduğumu unutuyorum. Birkaç ciltlik bir felsefe eserinin yazarı olduğuma inanmaya başlıyorum... Hep "görüşlerim" hakkında konuşuluyor, sanatımdan neredeyse hiç söz eden yok.

Hayır, yorumların büyük çoğunluğuna entelektüel eksikliklerinden dolayı saldırmıyorum. Janusz Kowalewski'nin göçmen basınında çıkan *Günlük* hakkındaki o aptalca yazısını ele alacak olursak, bana, ülke içindeki basında böylesi bir düzey olmazmış gibi geliyor. Bu eleştirileri, *Ferdydurke* hakkında savaş öncesi yazarlarla karşılaştıracaysa artık başka bir atmosfer görüyorum... Başka bir zamanın atmosferini... Denildiği gibi, onlara cesaretsizlikleri ve dar düşünceli olmaları nedeniyle saldırıyorum, ama bu da Batı'nın soylu eleştirmenlerinin hitap ettiklerinden daha geniş kitlelere yazmalarıyla açıklanabilir. Ancak bu eleştirmenlerin görevlerini kurgulama ve uygulamaları sırasında yaptıkları bir hatayı da gözlüyorum. Gayretli analizlerle dolu sütunlardan tam ve açık olmayanları çok kısa, uzun olanları ise okuyucuyu sıkabilir... Bu kime hizmet ediyor? Kimin hoşuna gidiyor? Üstelik sanattan da bunca yoksun olarak! Polonya yaşamının griliği, hani o anlamak, üstesinden gelmek ve başkalarına anlatmak isteyen ama bunu kıvıramayan – yetenekten, cazibeden, güçten, parlaklıktan, şiirden ve eğlenceden yoksun, gayretkeş, zahmetli ve dürüst düşüncede atıyor. Bu eleştiri, parmağı gergin tele basmaya benziyor – titreşimleri öldürüyor. Onların sanata yaklaşımlarında bir yanlışlık var; bu, uzun dönemde ulusun sanatsal mizacı üzerinde olumsuz etki yapıyor.

Galiba bu, Polonya "güzellik krizi" ile bağlantılı.

Genelde bu eleştirmenin çok *comme il faut*, iyi bir tarzı var– daha bahanesiz ve gerçekçi hem de öncekilerden daha az saldırgan

ve daha teklifsiz... *Tygodnik Powszechny*'de yazan Bay Kisiel hariç. Beni "adam" olarak adlandırdığı için, hatta romanımın adı *Atlantik Ötesi*'ni doğru bile yazamadığı için üzülüyorum, ama bu makaledeki her şey çok yüzeysel, anlamsız, özensizlikler ve gazetecilerin herhangi bir şey hakkında yaptıkları gevezelikten oluşan ve sık rastlanan haddini bilmezlik çorbasında yüzüyor. *Ferdydurke*'nin ve *Günlük*'ümün "Polonya ve ben konusundaki sonu gelmez çılgınlıklardan başka bir şey olmadığını" ileri sürüyor. Beni "Mesihçilik ve Polonya merkezci hayallerle" kınıyor. Kendi hakkımda yazılmış pek çok doğru olmayan şey okudum, ama bu kadar saçma, bu kadar uçan ve bu kadar "baştan sona uyduruk", hani *Concreto Invecion* grubundan Arjantinli dostlarımın dediği gibi, "ustaca uydurulmuş" bir şey okumadım. Ha, Bay Kisiel, sevgili adamım, adamların adamı nişanını göğsünüze laf salatası falan filan için takarken, size başka türlü karşılık veremezdim.

Perşembe

Restoran vagonundayız, saat öğleden sonra beş, buradan bakınca dağların arasında yükselen kara kilisesi ile Salzburg'u andıran Tandil'e yaklaşıyoruz. İlkbahar ışıklarının hüzmeleri etrafta uçuyor, güneş havada titriyor, otlaktan, gökyüzünün çeperindeki son dağılıma dek renk üstüne renk kalkıyor. Hayal gibi. Ilık... Tren, alanın ortasında durdu. Şimdi önümde, pencereden, otları, tren raylarını ve bir kâğıt parçasını görüyorum.

Yorucu! Bin kere gördüm bunları, çünkü. Bin kere tren durmuş ve bin kere rayları ve kâğıt parçalarını görmüşümdür. Tüm görüntü şöyle özetlenebilir: kâğıt parçası ve raylar. Kâğıda perçinlenmiş bir biçimde gözlerimi ondan ayıramıyorum, tren hareket edene kadar bekliyorum, kâğıt arkada kalıyor. Bin kere yaptım bunu. Ben, kâğıt ve raylar. Raylar, ben ve kâğıt. Kâğıt, raylar ve ben.

Pazar

Sandauer, Polonya'da kendisini savunuyor, dört bir yandan kuşatılmış... Ben bunu Amerika'dan seyrediyorum. Duygularım biraz şaşkın, çünkü Adolf Rudnicki ile bir zamanlar savaştan önce çok yakındık – işe birlikte başlamıştık bizi bağlayan buydu. Diğer ta-

rafta ise mesafeler, yıllarca kilometrelerce mesafe – ne dondurucu! Buradan Polonya'ya dürbünle bakar gibi bakıyorum, onun varoluşunun en genel hattını görüyorum, bu da hoşgörüsüzlüğü davet.

Bu mesafeden yalnızca önemsiz olmayan şeyler gözüküyor. Neden, eleştirmen Sandauer'in Adolf'un hayranlarının zalimce bulduğı bir biçimde Rudnicki'yi ezip geçtiğı bu yerel itişip kakışma, neden bu edebi fırtına, onların en çok ses getiren kitapları bunca uzaklıktan az çok fark edilirken, Atlantik'i aşip hiç de hızını azaltmadan buraya, bana kadar geldi? Sandauer'in yanıtı *ç kez "Hayır!"* *Życie Literackie*'de okudum. Ayrıntılara girmiyorum ve Sandauer'in Rudnicki'ye karşı az mı, çok mu haklı olduğunu ya da hiç haklı olmadığını falan da biliyor değilim. Ama bu yanıtın, onun edebi metinlerinde daha önce görmediğim tonu, o kategorize edilmiş ton, beni elektrik gibi çarptı. En sonunda, acaba Polonya'da sanat hakkında gerçek bir konuşma başlamış olabilir mi? Bu harika makale, yıllardır havalandırılmamış bir odanın camının kırılması gibi. Bu, kurguya vuran bir yumruk. Geleneksel edebiyata. Geleneksel yaşama.

Zevkime çok uygun! Bana göre, Polonya'nın savaş sonrası varoluşunun en başat görevi gerçeğe ulaşıyor. Uzun yıllar tümüyle sahte bir düzende ve bu düzenin camdan küresine kapatılmış bir biçimde yaşadıktan sonra. Ama sistemin çürümesi, değerlerin ve gücün gerçek oyununa dönmekle aynı anlama gelmiyor – çünkü ne de olsa (bu Sandauer'in çok doğru bir düşüncesi) o zamanlardan kalma kurallar var, bulundukları pozisyonları tutmak isteyen insanların ve grupların kuralları bunlar ve bu karşılıklı nezaket, felç etmeyi ve şaşırtmayı sürdürüyor. Yalnızca hırs ve çıkar mı bu kuralın çimentosu acaba? Ya iyilik? Ya dürüstlük? Sempatikliğin ve duyarlılığın çeşitlemeleri? Hani sırf birini zmeme düşüncesi? Yumuşaklığın, düzene duvarın sertliğini, kayanın ağırlığını veren şey bir şey olmadığını kim bilebilir.

İşte bunun için yıkan döken bir eleştiri gerekiyor. Düzeni yıkmanın amacı, insanları yerlerinden söküp gerçekten olmaları gereken hale koymak. Sandauer, Polonya edebiyatının bugünkü başlangıcında, eleştirmenin esas ve karar verici rolünü derinden kabullenen bir eleştirmen. Bu rolün can veren ve temizleyen gücünü yakalamış.

Ödünç ışıkla parlayan soluk bir ay olmak, ikincil olmak, sıradan olmak, sabun köpüğü olmak, kötüce şişirilmiş bir taşralı olmak

– ya da dünya ile yalansızca yüzleşirken engin sularda yüzmek, tam olarak varolmanın hakkını kazanmak? İşte ağır hastalıktan sonra güçlkle soluk alan ve mükemmel olmayanlık geleneğinden mustarip Polonya sanatının ikilemi... Bana göre, Batı'dan bakınca, mesele gün gibi ortada. Bizim için, hâlâ soyunmamıza izin vermemen utancı korumaktan daha büyük bir aptallık olamaz. Polonya ve Polonyalılar, en azından sanatta çırlçıplak soyunmak zorundalar. Sandauer, Paris'te ülkedeki yazın hakkında açık, hatta içten konuştuğu için suçlandı. Dürüst bir adamın dünyayla nasıl konuşmasını isterdiniz? Namussuzca mı?

Salı

Eleştirmenlerle yapılan polemiği tamamlayalım:

Birincisi – Kafalarından şunu çıkarsınlar: Ben “insanlararası cılığın” (insanlar arasında oluşan biçimin) düşmanı falan değilim. İsyan etmek zorundayım, çünkü beni deforme ediyorlar, ama bu kaçınılmaz. Böyle olmak zorunda.

Örneğin: Gerçek şu ki, benim için kuşkusuz, “*insanların birbirlerini sanata hayran olmaya zorlamaları*” (gerçi kimse doğrudan ona bu kadar hayran değil) gerçeği, en azından benim gözümde, sanatın değerini olumsuz etkilemiyor. Yalnızca sanat, düşündüğümüzden farklı biçimde işliyor, hepsi bu.

İkincisi – İki tane düzen var: İnsani ve insani olmayan. Dünya, bizim yok edilemeyen anlam, adalet ve aşk gibi gereksinimlerimiz için canavarca ve saçma. Bu düşünce ortada. Kuşku götürmez.

Beni ucuz bir şeytana dönüştürmeyin. Ben insanlık düzeninin (hatta inanmasam da Tanrısal düzenin) tarafındayım son günlerime kadar; hatta ölürken bile.

Cumartesi

Benim oluşmamın tarihi, özellikle gelişmemi, sanki benden de-
ğillermiş gibi, her zaman beklenmez bir biçimde doğarak beni şa-
şırtan edebi eserime uydurmak olmuştur... Bir dereceye kadar
kitaplarım, yaşamımdan ortaya çıkıyor, ama daha büyük ölçüde
yaşam beni hem onlardan hem de onlarla birlikte biçimliyor. *At-
lantik Ötesi*'nde nasıl olmuştu? Bir gece Caballito'dan yürüyerek
dönerken, kendi kendime Buenos Aires'teki ilk günlerimin anı-
larını bir tür Grand Gouignol örneği ile kurarak eğleniyordum
ve bu arada, kendimi, aynı geçmişin gücüyle anakronik, antik bir
biçimde kuşanmış, bir bunamaya bulaşmış, sanki çok eskilerdey-
mişim gibi hissettim – bu öyle hoşuma gitti ki, hemen bir şeyler
yazmaya başladım; yazdıklarım güya benim o zamanlardan kalma
anılarım olacaktı. Eserin ilk biçiminin verildiği, o beceriksiz ve
daha sonra kalemin rastlayacağı ufak tefek esinlerle henüz zengin-
leşmemiş olan başlangıç etabı ne kadar huzursuz edicidir. Yalnızca
direnc, bir kimsenin bu iğrenç sisli başlangıcı yırtıp geçmeyi ba-
şarmasına izin verir. Ama doğal olarak –her zamanki gibi– başla-
yan eser, beni aştı geçti ve kendi kendine yazmaya başladı. Buraya
vardıktan sonra, ilk girişimlerimin kayıtları olarak algıladıklarım,
nasıl olduysa kendilerini bir biçimde değiştirdi. Tanrı bilir, yol-
da nasıl olduysa binlerce fikirden düellolar, “puto”lar hatta kızak
kovalamacalarıyla birlikte Polonyalılar hakkında garip bir hikâye
oluştı. Bir yıl sonra baktım ki, *Atlantik Ötesi*'nin yazarı olmuşum.
Bu *Atlantik Ötesi* nasıl bir şeydi peki? Komik, garip, uyduruk, on
binlerce heyecanla dokunmuş fantastik bir çalışma. Polonya mı?
Polonya, kaz tüyümün, o çılgın kalemimin altından Polonyalılar
hakkında yazdığım için ortaya çıktı. Belki de bunun için onda ta-
rihi bir aykırılık hissettim, sonra da benim tiyatrocuşuma ve eski
moda dekora uygun düştü.

Evet. Ama şimdi eserin insanlar –Polonyalılar– arasına çıkma-
sı gerekti ve bu Polonyalı okur, o ince, o düşlenen Atlantik ötesi

Polonyalı olma haline, savaş davulu sesini çıkarana dek vurmaya başlayacaktır.

Olayın gelişmesi şöyle oldu.

Bir yayımcı aramaya başladım. Ne de olsa bu metinle bir şeyler yapmak gerekiyordu. Paris'teki Paweł Zdzichowski'nin adresi elim'e geçti. Giedroyć ile bağlantıyı böyle kurduk. *Kultura*'da *Atlantik Ötesi*'nin bazı bölümleri yayımlanacaktı. (Bunu pek önemsemiyorum, çünkü göçmenliğin uçlarındayım. Neredeyse yabancıyım).

Ama metni gönderdiğim tanıdık yazarlardan şöyle mektuplar almaya başlamıştım. "Tanrı aşkına, ne yazdığının farkında mısınız siz?" ya da "Ülke dışındaki yurttaşlarımız için bu kesinlikle dayanılmaz bir şey. Oldukça acımasız. Eğer, elden gelirse böyle şeyleri yazmak gerek ama –ne yazık ki– böyle şeyler yayımlamayı, örnekler ölene, dekor eskiyene, zaman değişene dek ertelemeli... Elbette ertelenmeyebilir, ama o zaman çok yazık olur. Yazara yazık olur."

Neydi bu? *Ferdydurke*'de olduğu gibi bir skandal olacağını anlamaya başlıyordum. Daha da tehlikeli, çünkü dünyada kaybolmuş bir biçimde yalnız ve desteksizim. Wittlin'e bu zor doğumun ebesi olması için başvurdum.

Kultura'da yayımlanacak olan bölümlere bir önsöz yazdım: "Sayıyorum ki, elinizde tuttuğunuz bu kitap size bir hayli sarsıcı gelecek – dünyevi, hatta din karşıtı bir ruh, sizin tanrısallığınıza girecek gibi." Bu önsöz, bir anlamda yeni bir kışkırtma, çünkü kimse'nin lütfu peşinde koşma niyetinde değilim– "yurttaşlarımdan" yeterli derecede aldığım ve hâlâ da beni tehdit eden aldırmazlığa, aldırmazlıkla yanıt vermek istiyorum. Aynı zamanda da gerilimi, *Atlantik Ötesi*'ndeki Polonya sorununu vurgulayan ve daha ciddi olmaya sevk eden günahkâr alaycılığımı azaltmaya çalışıyorum.

Bölümler *Kultura*'da yayımlanıyor. Wittlin, hemen kabaran dalgaları yatıştırıyor. Bu makale, akılcı, önemli ve ölçülü, benim için altın değerinde (ama savunmayı yaparken, Polonyalılık problemi'nin hatlarını ortaya çıkararak yineliyor, işin diğer yönleri önemsizleşiyor).

Polemikler. W. A. Zbyszewski *Wiadomośc*'da beni gazeteci kalem'i ile ve kendine göre cüretkârlıkla, sık denilebilecek biçimde iğnelemiş. Yanıt vermeli mi? Zbyszewski'nin üç kuruşluk yazısına yanıtı hazırlarken, tezim, kafamda ilk defa iyice açıklığa kavuştu: Şu andaki Polonyalığımı yenmek. Bu tez, boşlukta kalıyor. Kim-

senin kılı bile kıpırdamadı. Bir tek Mieroszewski *Kultura*'da bir yorum yaptı, her zamanki gibi duyarlı, şöyle yazdı: "Çağdaş Polonyalı yazarların akıllarında çılgın düşünceler geziyor. Bunlar duyulmamış görüşler."

Straszewicz'e yanıt veriyorum. İlk kez burada, daha sonra da sürdüreceğim özgür bireyselliğin tonu ortaya çıkıyor. Anımsayın, bu süre içerisinde bu tarz polemiklere ve makalelere karşı belirli bir tonum yoktu. Yalnızca kitaplarımdaki "artistik" stili kullanıyordum.

Atlantik Ötesi, Wittlin'in ve benim önsözümle çıkıyor. Öfke. Mektuplar. İyi ve kötü tepkiler. Artık rolüm iyice belirlendi. On iki yıl sonra yurdumun edebiyatına ikinci girişim, yurduma karşı isyan bayrağı altında oluyor.

Bu kronolojiyi çiziyorum, çünkü ondan ulus –diyelim ki göçmenlik, ulus olsun– daha iyi gözüküyor, eseri ve yazarı biçimliyor. Eser ve yazar uçucu, durağan değil, okuyucu onlarda birtakım belirlenmiş anlamlar yakalıyor yalnızca. Benim eciş bücüş transatlantiğime gelince, onunla ülkemin kıyılarına bir isyancı ya da korsan gibi yaklaşmaya niyetim yok. Eğer kâfir, neredeyse yarı uyanık sayıklamalarım çıkarılıp, sarsılmasalardı bayrağım olamazlardı ve yeni Polonyalılık için çarpışacağım savaş gemimi keşfedemezdim. Ben-yani kim? Ben-çocuk. Geminin kaptanı, ne sorumluluk sahibi bir düşünür, ne güçlü bir politikacı, yalnızca, oyun olarak başladığı işin ciddiye bindiğini huzursuzlukla gören bir çocuk, o kadar.

Ama bu bir bardak suda koparılan fırtına, ciddiyeti sağlamlaştırmak için, beni ciddi ve tarafsız haklar aramak zorunda bıraktı. O zaman yavaş yavaş anladım ki, ulusun kendisine karşı olan güven duygusunu biçimlemek ve ona yeni enerji vermek için, dinamik bir düşünceye sahibim. Bu düşünce çağdaş bir entelektüel şaşkına uğratacak bir şey değil –özellikle Hegel'den sonra– Amerika'nın yeniden keşfi değil yani, daha çok, durağan ve belirlenmiş dünyayı bir yana bırakarak tutkuyla harekete doğru yönelen günlük düşüncelerimizin doğal sonucu. Ancak ruhlarımızı köktenci biçimde tazeleyip ona Polonya vatan bilincini kazıyan bir araç, temel bir dönüş olarak yeni bir çıkış yolu... Evet, bundan yararlanılabiliirdi!

Ama hayır, hayır, Polonyalıların en az aydınlık olanları için bile, yeni, en ufak yeni bir şey yok – bu düşünce pek çok başka düşünceyle bağlanabilirdi, sürekli havuzda zıplayan balık gibi kendini belli edebilirdi; bu açıkça söylenmemiş şeylerden bir şeyler keşfedilebilirdi – ama yine bu düşünceden bir slogan, bir görev, bir program yaratılır mı? Bu, ulus hakkındaki o en üst ve başat düşünce düzeyine çıkarılır mı?

Ne oluyordu? Görüyordum ne olduğunu. Bir Polonyalıya yaklaşacağım ve ona şöyle diyeceğim: Tüm yaşamın boyunca Ona diz çöktün. Şimdi tam tersi bir şeyler yapmaya çalış. Kalk ayağa. Düşün ki, yalnızca sen Ona hizmet etmek zorunda değilsin – o da sana ve gelişmene hizmet etmek zorunda. Sana doladıkları o aşırı aşkı ve saygıyı sıyr, ulusundan kurtulmaya çalış. İşte o zaman o Polonyalı bana öfkeyle şöyle yanıt verirdi: “Delirdin mi sen! Eğer öyle yaparsam ne değerim kalır benim?” Ben de ona: “Senin için neyin önemli olduğuna karar vermek zorundasın (çünkü artık bugünden sonra bu kaçınılmaz): Polonya mı, yoksa sen mi? Nihayetinde senin için en son kararın ne olduğunu öğrenmek zorundayız. Senin için en temel olanı seç: Bir insan mısın, yoksa Polonyalı mısın? Eğer insanlık önemliyse, O, yani Polonyalılık sana yarar sağladığı ölçüde, insanlığa uygun olur. Ama seni frenler, tökezletirse üstesinden gelmeli. Yani düşün taşın! Bu durumda, o tutkuyla bağırabilirdi: “Doğru değil, beni bu karmaşık şeylerle aldatamazsın, çünkü ben ancak Polonyalı olarak, ulusumda insanlığımı kazanırım. Bir köpek yalnızca hayvan mıdır? Bunun buldoğu var, pointeri var. Ya kaz? Ya at? Benim gerçekliğimi elimden alma, çünkü benim yaşamım odur!” O zaman ben onun omzuna sarılıp “Duygularını es geçerek gerçeğe ulaşmakta yanılıyor olmayasın? İtiraf et, O seni sınırılıyor, bağlıyor.” O: “Sus! Bunları dinleyemem!” Bense “Gerçekten varolmak istiyorsun, oysa kendi düşüncelerinden korkuyorsun ha?...”

Yüzyılların diyalogu, başkaldırıya karşı klasik ikna yöntemi... Belki de gönülsüzce bu ulussuzlaşmaya koyulabilirdim... Ben, ne evrensel yapıların şematigi ile bilimsel, kuru, kuramsal, soyut kozmopolitliğin, ne de duygusal anarşiden doğan ve akılsız kafaların tam “özgürlük” düşü peşindeki kozmopolitliğin hayranıyım. Ne birine, ne öbürüne inanıyorum. Tersine, insanın diğer insanlara bağlı olarak yaratılan bir varlık olduğu düşüncesi, beni sıkı ve yakın ilişkiler yumağına itiyor. Ama mesele şu, eytişimli hareketimin

bu etabında hiç de Polonyalılığa saldırıyormuşum gibi hissetmiyorum, aksine onu uyandırmış ve canlandırmışım gibi bir izlenimim var. Bu nasıl olabildi? Ne de olsa onları Polonyalılıktan kurtarmak istemiyor muydum? Gerçekten de... Ama bu çağrının tuhaf bir havası var. Polonyalının, Polonya'ya daha az bağlı oldukça daha fazla Polonyalı oluşu sayesinde ortaya çıktı. Karışık mı? Biraz daha açıklamaya çalışalım.

Polonyalı, doğası itibariyle Polonyalıdır. Buna karşı, Polonyalı kendi oldukça, daha fazla Polonyalı olacak. Eğer Polonya, ona düşünme ve hissetme olanağı tanımıyorsa, o zaman Polonya, yine ona kendisi, yani tam bir Polonyalı olma olanağı da vermiyor demektir...

Hâlâ karışık gibi mi geliyor? O zaman tarihten örnek arayalım. Almanlar, Hitler zamanında, ulusa hayranlıklarını harlı bir ateş gibi, kül olana dek yaktılar, ama ne var ki o Alman, Goethe'nin, sıradan Almanlığın tüm geleneğinden yoksun sahte bir üründü. Almanya ondan daha güçlüydü– tek bir Alman zayıftı, çünkü bireysel gücünün bir kısmını ve dayanağını ulusuna teslim etmek zorundaydı, dahası bir Alman olarak daha az tipik ve daha az gerçek Alman oluyordu. Fransa'yı da ele alalım. Örneğin, Fransa'dan başka bir şey görmeyen Fransız, daha mı çok Fransız'dır? Daha mı az Fransız'dır. Ama gerçek Fransız, Fransa'dan başka şey görendir.

Gayet basit bir gerçek. Toplu güç, herkesin kendinden bir şeyler vermesiyle doğuyor... Orduların, ülkelerin ya da kilisenin gücü böyle oluşuyor. Ulusun gücü. Ama bu, bireye mal oluyor.

Fakat eğer coğrafik ve tarihsel olarak konumlandırılmış bir ulus güce erişemeseydi? O zaman ne olurdu? İçimizde bulunan bu rastgele ve doğal Polonyalılık kayba uğradı. Çünkü ruhumuzun içtenliğini ve özgürlüğünü, ulaşılamaz olduğu için kazanamayacağımız toplumsal güç adına yitirebilirdik. Ne olurdu? Yanardık ama bu yangından yalnızca duman çıkardı.

Ancak benim gerçek arzum, "Polonya'nın zaferi" aynı zamanda bizim bireysel Polonyalılığımızı güçlendirmek isteği ile koşut. Polonyalının toplu yaşama bağlı ve toplu yaşam "için" bir yaratık olmayı bırakmasını isterdim. Onu tamamlamak isterdim. İkinci kutbunu –bireysel yaşam kutbunu– sağlamlaştırmak ve iki kutup arasına germek isterdim. Onun Polonya'yla kendi varoluşunun yani daha diyalektik daha çatışkılı, içsel çatışmalarının bilincinde ve

bunlardan gelişme kazanmayı beceren kendi varoluşunun arasında olmasını isterdim.

Polonyalının gururla, ben daha aşağı bir ulusa dahilim diyebilmesini isterdim. Gururla. Çünkü anlaşılacağı gibi böylesi bir söylem benim topluluğa üye olma karakterimde, beni aşağılıyor, ama aynı zamanda bireysel olarak beni topluluktan üstün tutuyor: Saklayacak değilim; dünyadaki yerimi belirleme yeteneğim var, durumumla baş edebiliyorum, değerli bir adamım. (Tırnak içinde söylersek, eğer *koşulsuz bir biçimde* Polonya'ya âşık olabilirsiniz, ancak o zaman, o, sizden değerinizi alamaz.)

Bu hızla bir adım daha atıyorum. Bizden daha fazla özgürlüğe sahip Fransızlar, İngilizler ya da Amerikalılar bile bu kadar uç bir tutumla baş edemeyebilirler. Ne de olsa bu onlara çok da gerekli değil! Önde gelen ve güçlü bir ulusa –bireysel yaşamlarını harap eden değil, tersine onu zenginleştiren bir ulusa– bağlılar, uluslarıyla dolup taşabilirler. Bizde işe durum farklı, biz kültürel geçmişimizin, toplu düzeyimizin, sancılı tarihimizin, yoksul ulusumuzun bizi sınırlamasına izin veremezdik. Hayır, niyetim asla Fransızların ya da İngilizlerin ölçüsündeki yurtseverlikten gevşemek değil. Polonyalıları, ulusa karşı daha köktenci ve örneği olmayan bambaşka bir ulus ve bambaşka bir tarzla bizi kitlesel uluslardan ayıracak olan bir konum öneriyorum.

Çılgınlık mı –diyorsunuz– deli saçması mı? –Öyle mi?– diye soruyorum. Öyleyse neden biz dünyanın en ateşli yurtseverleriyiz? Kumaşımız en soğuk karşı vatanseverlikten yapıldığı için olmasın? Bizde yurt aşkı en yüksek dereceye ulaşmıştır. Ondan kurtulmaya çalışmak ise en kötü şeydir. Öyleyse bizde, başka kimsede değil bizde, yaratıcı, ileriye doğru bir adım niteliğinde bir karşı sav ortaya çıkmalı.

Bunları söylerken hayalci falan değilim. Tersine kanıma çok önceden girmiş olan gerçekçiliğe çok sağdığım. Hiç kuşku yok ki, Polonyalılar –kendi tarihlerinden yorgun ve düş kırıklığına uğramış– kalplerinin derinliklerinde ikircikli bir duygu yaşıyorlar. Ona tapıyorlar mı? Evet, ama lanet de ediyorlar. Âşıklar mı ona? Evet, ama ondan nefret de ediyorlar. Bu onlar için kutsallık ve lanet, güç

ve zayıflık, gurur ve aşağılama. Ama Polonyalı üslubunda ve topluluk tarafından yapılan yakıştırmalarda yalnızca madalyonun bir yüzü görülüyor. Bizim edebiyatımız, örneğin, varolan tüm bireysellikten yoksun olarak ulusun onayını kazanabilmiştir. Duygu, isteksizlik, düşmanlık, kayıtsızlık ya da aşağılama belirtilememiş anarşik bir günah sayılarak kendi haline terk edilmiştir... Yani benim tüm çabam, karşı kutbun harekete geçmesini sağlayacak ve Polonyalı ruhunun öteki görüşünü yakalayacak ve zındıklığa zemin hazırlayacak kurallar yaratmaktır.

Çok güçlü delillerim var. Elbette, bizim durumumuzda ulusla yapılacak böylesi kuralcı bir dönüş, bireysel onurun ve bireysel gelişmenin adına yapılabilirdi. Bu öneri, hem ülkede, hem göçmenler arasında, hem de tüm dünyada çok güçlü bir biçimde ve zamanında yapıldı; çünkü bir zamanlar ruh olarak adlandırılan şeyi, biçim bozukluğundan ve insani olmayan toplu güçlerden korumanın gerekliliği gittikçe artıyor.

Başka bir şey de beni huzursuz ediyor. Daha önceden de söylediğim gibi ulustan nefret ederim, çünkü ona dayanamıyordum, korkaklığın sonucu olarak ona dayanamıyordum. Bu durumda benim yaşamı düzeltme olanaksızlığımdan çıkan öğüt ve önerilerimin bir önemi var mıydı? Ben, dekadans bir insanken, nasıl sağlıklı bir yol gösterebilirim ki?

Ne var ki, yalnızca benim acım olmayan bu korkunç sorun hakkında pek çok kez düşünüldü. Ancak açıkça bellidir ki, gelişme, ilerleme kendisini şöyle böyle idare eden vasat sağlıklı insanların işi değil... Fakat "normal" dışı, sakat varlıkların işidir. Hasta kişi, ona sahip olmadığı ve onu özlediği için sağlığın en derin içeriğini daha iyi kavrar. İç dengesinden yoksun bir kişi, belki de bu yüzden, denge konularının uzmanıdır. Bu ikinci sınıf adamın öğüdü sağlıklı yaşam için gereklidir. Sürülerle bağlantı kuramayarak kenarlarda dolaşanlar ise sürünün yolunu görür, çevredeki ormanı daha iyi tanırlar.

Yani eskiden olduğu gibi şimdi de düşüncemin utanç verici doğuşu zarar verici değil ama benim küçük cehennemciğimde, yetkin olmayan çocuk rahatlığımla nesnel biçimde önemli olmalı. Ve

sağlık. Kimseden (önce kendimden başlayarak) nasıl başladığını saklamayacağım.

Her şeyden önce, benim içim dışım bir. Kartlar açık –ben nasılsam öyleyim. Hiç kendimle övünmem– eğer varlığım herhangi bir biçimde işinize yarayacaksa onu istediğiniz gibi kullanabilirsiniz.

Polonya ile olan ilişkimizin değişmesi, zenginlik ve önem sağlayabilirdi, bizi tazelenmeye, elektriklelenmeye ve uzun süreli gelişmeye doğru harekete geçirmeye neden olabilirdi. Örneğin, Polonya tarihinin yeniden düzenlenmesi gibi. Ülke için olumlu olan şeyleri tanıyıp, ülkenin önünde engel olan olumsuz şeylerden kaçınarak, tarihimizi Polonya'nın varlığı açısından değerlendiren tarih ekolünü yok etmek gerek, demiyorum. Ancak Polonya'daki insanın gelişme açısı dikkate alınarak bu ekol yeniden yapılmalı. İşte o zaman, ulus için en parlak olan dönemde, birey için şansızlıkların olabileceğini ve her zaman koşut gitmeyen insan ve ülke gelişimini birlikte gösterebilmek olası olabilirdi. Her şeye karşın bu iki gelişimin aynı olamayacağı açıklık kazanabilirdi. Ama yine de en önemli şey bu olmayabilirdi.

En önemli şey şu olurdu. Tarihin girdabına dalmış biz, bir dayanma noktası kazanarak en azından bir ayağımızı ondan çekebilirdik. Ya da Polonyalılığa hayran olmak veya âşık olmak zorunluluğu olmadan, tarihimize âşık olmak zorunda kalmazdık. Değerimizi, kim olduğumuzda değil de, kendimizi, kişisel biçimimizi yenmekte nasıl yetenekli olmamız bağlamında arayarak tarihe düşman gibi bakabilirdik. Ben tarihimin sonucuyum. Ama bu sonuç beni hiç bağlamıyor. Daha değerli, daha iyi bir şey olduğumu biliyorum ve hissediyorum. Ve bu yetimden vazgeçmek niyetinde de değilim. Değeri, onun bana tarihi bir ürünmüşüm gibi bağlanmaması yolunda konuşlandırıyorum. Ama o zaman da tarihim benim bozuluşumun tarihi oluyor ve ona karşı oluyorum ancak bu durum beni özgür kılıyor.

Lütfen düş kurmama izin verin. Eğer ırmağın akışından çıkıp ayaklarımız altında yeri hissedebilseydik ne büyük bir ruhsal kazanım olurdu bu. Polonya tarihinin bu yeni renginin soğuk, belki isteksiz, belki alaycı veya aşağılayıcı olduğundan söz etmiyorum,

ne var ki bize bugüne kadar kapalı olan pek çok alanın, geçmişimizin anahtarlarını verebilirdi, öyle ki ilk kez kişiliğimizin ulusu ve onun büyük yaratıları hakkında *gerçek şeyler* söyleyebilirdik. Bu durum daha önemli. Bu tam da ne bir aşağı, ne bir yukarı olarak kendi yaşamımıza baştan başlamak istediğimizi ve yalnızca geçmişin bir sonucu olmayı bıraktığımızı belirlerdi. Tek bir hamleyle, bizi zorlayan şu andaki tarihe karşı koymamıza izin verirdi. İkisini de sıradan insanlığımız, insanlık zorunluluğumuz ve evrenselliğimiz adına yargılayabilerek, bir sıçrayışta geçmişimizden ve şimdimizden çıkabilirdik. Ancak tarihe karşı koyarken, bugüne de *tertium non datur*⁹² olarak karşı koyduğumuzu da unutmayalım. Aynı zamanda bu meselede son karar merkezi ya da kuru bir kuramcı olmak istemediğimi ve yaşamın zenginliklerini gözden kaçırmayacağımı da unutmayın, beni ilgilendiren daha önce de söylediğim gibi öteki kutbu harekete geçirerek ve madalyonun diğer yüzünü ortaya çıkararak bu onaylayıcı aşkı uzaklaştırmak, olanaklarımızı zenginleştirmek.

Tarih için bu kadar konuşmak yeter. Ama sanatı biraz daha irdeleyebileceğimiz düşünüyorum... Çünkü kendi artistik yaratılarımıza ve onların oluşturduğu biçime hayran olmaya illebet mahkûm olacak değiliz. Bu zoraki hayranlık dar görüşlüdür, bizimle dünya (ya da gerçek) arasındaki uyumu bozar; akın eden komplekslere de neden olur, aptallık, gösterişçilik doğurur... Ama dahası ve daha önemlisi kiçliğe karşı ağır bir aşağılama yapamayız, çünkü o bizimdir, bu da bizi kiçliğe karşı savunmasız kılar, anlatımlarımızı bizi anlatmayı beceremediklerinde bile düzene sokmalıyız. Bu günlükte, Polonya edebiyatından, ulusun bir gururu ya da (ender olarak) yenilgisi olarak söz etmiyorum. Bu, bence kötü değil, tonum öneri niteliğinde, çünkü bu, ölçüyü aşmanın ve edebiyatımızdan daha iyi bir şeyler gerçekleştirebilmemizin tek yolu.

İşte bu pratik düşüncenin daha sonraki sonuçlarından iki örnek. Açık ki, bizde “kendi kendini eleştiren” az değildir, “ulusal hatalarımızla” çok hesaplaşırız. Ama bu kendi kendini eleştirme, acil ve acılı Polonyalığa ilâştirilmiş, derinlerde bir yerlerde Polonyalılığı salt değer olarak ifade eden bir şey. Söylediğim şey daha bilinçli, kesin ve daha temel olabilirdi, bu durumda dünya vatan-daşlığını elde edebilirdik.

92 (Lat.) Üçüncü şahıs. (ç. n.)

Sanat yoluyla anlaşma, eğlenceli bir anlaşmazlıktır. Şiirle karışmış düzyazı matematik bir örnek değil – herkesin kafasında başka anlam kazanır. Pek çok şey kafaya bağlı. Kısa süre önce ülke basınında *Atlantik Ötesi* için şunu okudum: “Gombrowicz’in atılımı burada çok başka biçimde isabetli ve doğru: Groteski ve parodiyi kırık bir aynadan gösterme ve sonunda *sanacja*”⁹³ rejimine zehirli bir yergiye ulaşma...”

Yazar benim niyetimi böyle belirleyip daha sonra her şeyin dağılabileceği acısını taşıyor. Kafa, kafa değil, sanki toplumsallaştırılmış topraklarda yetişmiş kavun... Eminim ki, onun izinden pek çoğu gidecek. Çünkü bugün keyfi bir sanat yerine, karasabana sürülmüş gözleri bağlı at gibi çalışkan, yaralı bir sanat isteniyor. *Atlantik Ötesi* ilk sayfalardan sonra, yani bakanla konuşma sahnesinden sonra dağılacak “ah bakana, bürokrasiye ve gereken her şeye karşı ne kadar da ince bir yergi ama sonrası fantezi ve kompleksler”den ibaret, yalnız biri değil, pek çoğu böyle düşünüyor işte.

Atlantik Ötesi dağılmayacak. Bu yapıyı, derece derece daha derinleştirmeyi ve daha fantastik kılmayı, kendi özgün gerçeğini artırmayı başardım, öyle ki eser, başka hiçbir şey değil, yalnızca kendisi. Ne bir yergi, ne ulusal vicdanla hesaplaşma, ne tarih felsefesi.

Peki, ne o zaman? Hiç, anlattığım bir öykü sadece. Hani, içine diğerlerinin yanı sıra Polonya’nın da katıldığı. Ama konu Polonya değil, konu benim, ben, bunlar benim maceralarım, Polonya’nın değil. Ben yalnızca Polonyalıyım o kadar.

Bu yalnızca benim Polonya’nın bu dünyadaki varlığının bir yergi olması kadar yergi.

Bu daha önceki Polonya meselesi düşüncesinin meyvesi değil – Buenos Aires’te yaşayan kendimi yazdım – Polonya hakkında ancak sonra düşünmeye başladım, şimdi bu düşüncüyü Tanrısız gemimden ne taşıdığımı bilmeden taşıdığım, patlayan, kaçak bir mal gibi çıkarıyorum.

Öyle veya böyle ben bu gemiyle Polonya’ya döndüm. Sürgünlüğüm bitti.

93 I. Dünya Savaşı sonrası Polonya’daki rejim (ç. n.)

Döndüm, ama o eski ucube değilim. Bir zamanlar, eskiden, gençliğimde, ülkemdeyken Polonya ile ne yapacağımı bilmeden ona karşı vahşi, üslupsuz davranıyordum, hatta onun hakkında konuşmayı bile beceremiyordum. O, yalnızca bana işkence ediyordu. Ama sonra, Amerika'da, onun dışında ve ondan ayrı kaldım. Bugün her şey daha başka geliyor: Belirlenmiş isteklerle dönüyorum ona, ulustan ne isteyeceğimi biliyorum, ona ne gibi değişiklikler verebileceğimi de. İşte şimdi vatandaş oldum ben.

1958

Salı

Yeni yıl, dünyayı dönüp, doğudan hızla yaklaşıyor, beni Duş'un evinde La Cabania'da elimde bir kadeh şampanya ile oturmuşken yakaladı ve sardı. Duş lambanın altındaki koltukta oturuyordu. Marisa radyonun yanında, Andrea öteki koltuğun kolunda. Başka kimse yok.

Duş'un önünde, açılmış satranç tahtası.

Dramatik bir an. Ne oluyor? Zorla gelen gelecek ne doğuruyor? "Şu kötü rüyalarım olmasaydı!" Belki de belası olacak, bu yeni yıl. Yeni yılın yaklaşması hızlı, korkunç zamanın, insanlığın, dünyanın hızı, her şey geleceğe doğru çılgınca akıyor ve bu astronomik koşunun devasa hali soluk kesiyor. Ben de her şeyle beraber koşuyordum, yazgım, bu dakikada, bu saniyede büyük bir gürültüyle bir yıldan diğerine yuvarlanıyordu, hiçbir şey olmamasına karşın bir şeyler oluyordu. Yıl başlıyordu.

Takvime karşı artan duyarlılığım. Tarihler. Yıldönümleri. Dönemler. Şimdi nasıl da hızla bu tarihlere teslim olmuşum. Evet, evet... neden yazmayı öğrendiğim andan başlayarak her anımı yazmadım sanki? Bugün bu yazılarla dolu pek çok not defterim olurdu ve yirmi yedi yıl önce, aynı saatte ne yaptığımı bilebilirdim. Peki neden? Yaşam tarihlerle parmaklardan akan su gibi kayıyor. En azından bir şeyler kalabilirdi... Bir iz...

Sona eren tarihim, bende fiziksel zevk uyandırmaya başlıyor. Ona, açıklamaya ulaşan olağanüstü bir şeye dalar gibi dalıyorum. Her şey yavaş yavaş tamamlanmaya başlıyor, her şey kapanıyor. Zorla, bulanık bir gözlükle de olsa, kendimi okumaya başlıyorum. Garip olan şu: sonunda, Zamandan çıkan yüzümü görmeye başlıyorum. Buna, ertelenemez kesinliğin tasavvurunun önceden gelen hazzı eşlik ediyor. Coşku.

Çarşamba

Okalıptüs ağaçları arasında geziyordum. Birden ağaçların arasından bir inek çıktı.

Durdum, göz göze bakıştık.

Onun inekliği benim insanlığım karşısında afalladı – bakışlarımızın karşılaştığı o an o kadar gergindi ki, *insan olarak* kendime güvenim yitti, bu benim insanlık yapımda var. İlk kez hissettiğim bu duygu garipti – bu, hayvan karşısında duyulan insani utançtı. Onun bana bakmasına ve beni görmesine izin verdim –bu bizi eşit kılıyordu– bunun sonucu ben de insan oluyordum, ama garip bir biçimde, diyebilirim ki gayri meşru bir biçimde. Yarım kalan yürüyüşüme, beni saran ve sanki gözleyen doğada, devam ettim, ama kendimi iyi hissetmiyordum.

Perşembe

Bugün kahvaltıdan sonra, Bayan Verena, Duś, Jacek ve ben, benim tarafımdan ortaya atılan, atın üzerindeki insan garipliktir, komiktir ve estetiğe aykırıdır savı üzerinde tartıştık. Bu at Akropolünde, bu sav büyük bir küfür olarak algılandı.

Ben, bir hayvanın başka bir hayvanı taşımak için doğmadığını şöyle açıklıyordum. Atın üzerindeki bir insan, horozun üzerindeki bir sıçan, devenin üzerindeki bir inek, ineğin üzerindeki bir maymun, mandanın üzerindeki köpek kadar gariptir. Atın üzerindeki insan, skandaldan, doğal düzene aykırılıktan, tecavüzcü bir sahtelikten, uyumsuzluktan, çirkinlikten başka bir şey değildir. Atlı insan figürünün hayranları, heykeltıraşların eserlerini örnek gösterdiler. Buna kargalar bile güler. Heykeller! Sanat her zaman genelin isteklerine eğilim göstermiştir – tıpkı moda gibi! Her şeye alışkanlıklar karar verir. Yüzlerce yıldır at heykellerine bakıyoruz, atın üzerindeki insanlara baktığımız gibi. Ama gözlerimizi yıkasak da yeniden bakabilsek, acı bir tat duyardık – çünkü at sırtı insan için uygun bir yer değil, tıpkı inek sırtının uygun olmayışı gibi.

Sabah yürüyüşü sırasında tartışıyorduk, otlaktaki altmış tane safkan kısarak bize yumuşak yumuşak bakıyorlardı. Atla gezinti yapmak düşüncesine saldırdım. Zevkmis? Eğlenceli, zevkli, güzel ha? Ha, ha, ha! Hayvanın sırtına atlamak, bacakların açık bir biçimde, kaçma olanağı olmayan bir sırta oturup oturup kakmak, altında, üstüne binmesi zor, üstünden inmesi hiç de kolay olmayan, doğru dürüst yönetemediğin hantal, aptal bir hayvanla mı? Onunla bisiklet “hızında” gitmek mi? Birbirinin aynısı, yüz bin tane enge-

li, atlamaya hiç de yeteneği olmayan bir hayvanla atlayarak dönüp durmak mı? Atın hiçbir zaman gerçekten zafer kazanamayacak o zavallı hantallığı ile savaşmak mı? İşte bu zevk, saf bir atacılık o kadar! Bir zamanlar, at gerçekten gerekliydi, insan atla diğerlerine egemen oldu, at sürücüsünün zenginliği, gururu, gücüydü. At binmek ve bu modası geçmiş dört ayaklı hayvana hayran olmak çok eski zamanlardan kalma bir kült... Dedelerinizin hayranlığını otomatik bir biçimde yineliyor ve mite tapınmak için mabadınızı yırtıyorsunuz.

Kutsallığa karşı küfrümün korkunçluğu, bir uçtan bir uca, ufku sardı. Altmış safkan kısrakın sahibi ve seyisi, şaşkın şakin suratıma baka kaldı.

Perşembe

İnekler

İnek sürüsünü geçerken, inekler bana yüzlerini çevirdi ve geçene kadar gözlerini ayırmadı. Corrientes'deki Russoviclerde olduğu gibi. O zaman doğrusu hiç üzerime alınmamıştım, ama şimdi, bu "bana bakan inekler" durumunda bir şeyler var, bana öyle geliyor ki, bu bakışlar gören bakışlardı. Otlar ve yeşillik! Ağaçlar ve otlak! Dünyanın yeşil doğası! Bu enginliğe kıyılardan ayrılır gibi dalıyorum ve çevredeki milyonlarca yaratığın varlığı sarıyor beni. Nabızı atan canlı maddeler! Güneşin batışının tadı leziz, dağlar ve ışıklı sarkıtlardan oluşmuş kulelerle, beyaz-kahverengi-karalarla kaplı iki ada serilivermişti, her şey, yakuttan yapılmış bir tacın üzerinde yer alıyordu sanki. Sonra bu adalar, akararak, mistik lazura rengindeki ve hani neredeyse beni Tanrı'ya inandıracak kadar berrak olan bir körfez oluşturdular. Ufuk üzerindeki karanlık ve soluklaşma yoğunlaştı – ve gök kubbenin egemen olduğu oyulmuş, koyu kahve göbeklerin ortasında, yalnızca parlaklığın atan yüreği olan bir ışıklı nokta kaldı. Hossana! Bunun hakkında daha fazla yazmak istemiyorum, güneşin batışı, edebiyatta defalarca boyandı, özellikle de bizim edebiyatımızda.

Beni başka bir şey ilgilendiriyor. İnek. İneğe nasıl davranmalıyım? Doğa, Doğaya karşı nasıl davranmalıyım?

Pampa ile sarılı yolda yürüyorum– ve bu doğada yabancı olduğumu hissediyorum, ben, bu insani derimin içinde... Yabancı. Başkalarını huzursuz edici. Değişik bir yaratık. Polonya doğa be-

timlemesinin, tıpkı başkalarında olduğu gibi, benim insanlığımla doğa arasındaki bu ani zıtlığa yarar sağlayabileceğini sanmam. Çözüm-leri talep eden bir zıtlık.

Polonya doğa betimleri. Ne büyük bir ustalıkla ve umutsuz sonuçlarla yapıldı. Ne zamandan beri, o çiçekleri koklarız, güneşin batışında yüzeriz, bir yaprağın tazeliğine dalarız, erken sabahları soluruz ve bu mucizeyi düşünen Yaradan'ın şerefine ilahiler okuruz acaba? Oysa bu eğilmeler, diz çökmeler, boyun eğici koku almalar, bizi yalnızca en sert insani gerçekten uzaklaştırır – bu gerçek insanın doğal olmaması, doğa karşıtı olmasıdır.

Eğer benim ait olduğum ulus, kendi varlığını attan ayırıyorsa, bu yalnızca Kilise biliminin insanın ölümsüz ruhu hakkında söylediklerinden dolaydır. Peki, bu ruhu kim yaratmıştır? Tanrı. Peki, atı kim yaratmıştır? Tanrı. O zaman, en başta, at ve insan bir uyum içinde kaynaşmışlardır. Aralarındaki zıtlık düzelebilir boyuttur.

Okalptüs yolunun sonuna dek gidiyorum, hava kararıyor. Soru: Tanrı'dan yoksun olarak, bunun sonucunda, doğaya yakın mıyım, yoksa uzak mı? Yanıt: Uzağım. Benimle doğa arasındaki bu zıtlık Onsuz kapanmayacak gibi – burada bir yüksek mahkeme kararı da yok.

Hatta Tanrı'ya inansaydım bile, benim için doğa karşısında Katolik bir kişilik olanaksız olur, tüm bilincimle, tepkilerimle çatışır- dı – acı çekme meselesi önemli. Katoliklik insan dışında hiçbir yaratığı önemsemez. Onların – hayvanların, bitkilerin acısına karşı olan bu Olimposvari umursamazlığı hayal etmek güç. İnsani acının Katolik için bir anlamı vardır –bu kurtuluş düşüncesine dayanır– çünkü insanın özgür iradesi vardır, yani günahlar için ceza vardır, ne de olsa en büyük acılar için diğer yaşamda ödöl vardır. Ama at? Ama böcek? Onlar unutulmuş. Bu çile, adalet yoksunluğu, mutlak bir umutsuzlukla ortaya çıkan çıplak gerçektir bu. Aziz doktorların karmaşık diyalektik düşüncelerini geçiyorum. Kendisine gereken her şeyi öğütleyen adaletin ışığında ilerlerken, o adil olmayan acının hudutsuz uçurumuna karşı sağır ve adaletsiz olan sıradan bir Katolik'ten söz ediyorum. Acı çekerlerse çeksinler! Umurunda bile olmaz. Ne de olsa onların ruhu yok. Öyleyse çeksinler acıyı – hiçbir anlamı yok. İnsan dışındaki dünya ile daha az ilgilenen bir ilim bulmak zordur. Bu korkunç, hem de çok soylu olan insani gururlu

doktrinin bizi uyuşuk bir bilinçsizlikle, güneşin hem doğuşu hem de batışı hakkındaki idilsî betimlemelerimizde belirlenen doğaya karşı kutsal bir masumiyet haline getirdiğine şaşkırmamalı.

Cuma

Bendeki bu aşağı tarafa olan eğilim, atla, böceklerle, bitkiyle yüzleşme, “aşağılıkla bağlanma” hevesini harekete geçirdi. İnsan dünyasında eğer, yüksek bilinci, alçak bilince bağımlı kılmaya gayret etseydim –eğer olgunluğu yeniyetmelikle bağlamak isteseydim– türler merdiveninde daha aşağı basamaklara inmem gerekmez miydi? Aşağı doğru inen tüm türleri kucaklamam gerekmez miydi?

Ama bir çeşit isteksizlik... İtiraf ediyorum ki bu beni sıkıyor. Bunun hakkında düşünmek istemiyorum. İnsan krallığı dışındaki düşüncelerle uğraşmayı sevmiyorum, neredeyse nefret ediyorum bundan. Acaba bizi çevreleyen krallığın bunca geniş olmasından mı? Evden uzaklaşmaya dair bir isteksizlik mi?

Doğayı anlamak, ona bakmak, onu incelemek ayrı bir olay. Ama doğaya, bizi çevreleyen yaşamın hepimiz için ortak oluşu ile benim aramda denge sağlayan bir şeye yaklaştığım gibi yaklaşmaya çalıştığım zaman, hayvanlarla, bitkilerle “senli benli” olunca beni isteksiz bir uyuşukluk sarıyor, coşkumu yitiriyorum, insan evime dönüyorum ve kapımı kilitliyorum.

Bunu not edelim, çünkü bunun insanlığımın en önemli özelliklerinden birisi olup olmadığını kim bilebilir ki: Daha aşağı yaşama eğilmek ve onu tanımak isteyince, bende bir inat, bir isteksizlik, sıkıntı ortaya çıkıyor.

Cuma

Bugün “sinek katili oldum”, yani kısacası sineklikle sinekleri öldürdüm.

Odamda nereden geldiği belli olmayan (çünkü pencerede tel var) sinekler cirit atıyor. Hemen hemen her gün onları bu biçimde yok ediyorum. Bugün kırk civarında öldürdüm. Hepsini ilk vuruşta öldüremiyorum, tabii, bazıları ağır yaralanıyor, yere düşüyorlar bazen gebermek üzere olan sinekleri buluyorum. Hemen öldür-

yorum. Ama bazen d  şemenin kenarına da kaçtıkları oluyor, işte o zaman acıları benim için erişilmez oluyor.

Gençken hayvanlara eziyet ederdim. Maloszyce'de köylü çocuklarla nasıl oynadığımızı anımsıyorum. Kurbağaları kamçıyla parçalardık. Bug  n sineklere acı   ktirmekten korkuyorum –işte tamı tamına bu s  zc  k–. Sonra bu korku beni, sanki i  inde yaşıma kar  şı zayıflık varmış  asına   rk  t  yor, ben sineğin acısını kaldıramamaktan korkuyorum. Trajik ve tehditk  r karakterini saklamak istemediğim bir evrim ge  irdim yaşılandık  a, i  imde elbette bunu olabildiğince g  cl   bir bi  imde vurgulamak isterim. Ve iddia ediyorum ki, bu yalnızca bana değil, t  m ku  ağıma   zg   bir evrim.

Bu evrimin farklı noktalarını belirteyim:

1. *  l  m  n deval  asyonu* –   l  m, –insana ya da hayvana gelen– benim i  in gittik  e daha az   nemli oluyor. Yaşamd  n mahrum etmeyi en b  y  k ceza olarak g  ren insanları anlamak benim i  in gittik  e daha zorlaşıyor. Ani bir atı  la, birisini ba  ının arkasından vuran sonra da –sanki   ld  r  len bir Ő ey hissetmi   gibi– zevk alan o kin duygusunu anlamıyorum.   l  me kar  şı neredeyse t  m  yle kayıtsızım (kendi   l  m  mden s  z etmiyorum).

2. *Acının ta  lanması* – Acı, varolu  un   ıkı   noktası, her Ő eyin ondan ba  ladığı ve ona intikal ettiğ   temel deneyimdir benim i  in. Varolu    ular, “  l  m i  in ya  am” d    nceleriyle bana bir Ő ey ifade etmiyorlar. Ben, ya  amın kar  sına acıyı koyardım.

3. *Acı, acı olarak, acının ta kendisi* – bu en   nemlisi. Ger  ekten tehditk  r, korkun   ve devasa bir duygu değ  i  imi. Kimin acı   ektiğinin daha az   nemli olmasına dayanıyor... Bu konuda g  n  m  zde iki ekol olduğ  nu d    n  yorum. Eski insanların ekol  ne g  re, kendi acısından sonra aileden birisinin acısı, acıların en korkuncuydu. Bir memurun acısı k  yl  den, k  yl  n  nki k  yl   çocuğundan, onun ki de k  peğinin acısından   nemliydi. Sınırlı bir acı   er  evesinde takılıp kalıyorlar. Ama yeni insanların ekol  ne g  re, nerede ortaya   ıkarsa   ıksın acı, acıdır. İnsanda da olsa sinekte de olsa korkutucudur, katı  ksız bir acı deneyimi bizde bi  im almı  tır, cehennemlerimiz evrensel hale gelmi  tir.   rneğinin bazıları beni duyarsız bulur,   n  k   en yakınların acısının benim i  in en yakın acı olmadıg  nı saklamam zordur. Benim t  m doğam, o daha a  ağı olmanın acısını ke  fetmeye y  nelir.

Eski zamanları anımsıyorum da – köydeki malikânelerinde, iç-ten, sıcak sohbetin eşliğindeki akşam kahvaltısı sofralarındaki o masum, dindar aileler... Sofrada sinek yakalama kâğıdı, kâğıdın üzerinde ortaçağ resimlerinde işkence çekenlerden daha beter durumdaki sinekler. Bu kimseyi rahatsız etmez, ne de olsa “sinek acısı” tümcesinde vurgu, “sineğin” üzerindedir, “acının” değil. Bu gün, bu değersiz varlıkların topunun sağdan sola savrulması için flit yapmak yeterlidir, kimse buna aldırmaz.

Evet. Ama dün o, insanlık dışında yer alan, daha aşağı dünyayı tanıma arzusuzluğu ile not aldığım, o genel acı çekme buluşumla nasıl uzlaşmalı? Bu benim içimdeki en garip gediklerden biridir. Beni daha aşağı acılar korkutur ve tüm varlığım onları bulmaya yönelir. Ama yaşamdaki bu mahlûkatla kendimi eşit kılmak istediğimde onlara varoluşun hakkını vermeyi denediğimde, buz gibi bir sıkıntı, hani neredeyse bir uyku hali basıyor bana. Bu sıkıcı ve uyuşuk düşünce acaba gücümü aştığı için mi böyle? Yukarıdaki üç noktada belirttiğim evrim, beni ve benim gibi pek çoklarını nereye götürüyor? Bizden –itiraf etmek gerekir ki– daha fazla tarz sahibi o eski dönem insanlarına kıyasla doğaya karşı çok daha bulanıgız, daha kararsızız.

Pazartesi

Bu sabah Duş'un uykuda –ya da yarı uykulu– dile getirdiği şiiri:

Kristalize edilmiş sözcüklerle ağzını çarpıta çarpıta
Âlim aptala dedi ki: bomboş senin kafan ha.
Bunun üzerine aptal da domuz sırtışıyla
Benim hakkım var ya, ne diyorsam o, ya!

Yarı uykulu ve başarısız bir şiirden örnek. Bir özdeyiş gibi başlıyor, ama son dizede bir karışıklık ve uyağı kurtarmak adına yapılan, anlamsız bir sayıklamaya dönüyor. Bu şiir, bir sarhoşun adam gibi başlayan konuşması ile başlıyor, sanki büyük laf etmiş bir havada saçmalıkla bitiyor, Ancak aptal adam “domuz gülüşü”yle, gerçekten de aptalca, domuz kabalığı, utanmaz bir bakımsızlık ve asil bir salaklıkla yanıt veriyor – gerçek bir sonuç olmasın bu? Bu domuz aptallıkla zevke eriyor – işte onun hakkı.

İşte rûkûş bir şiir, kiçliğin zevki. Her zaman böyle sürüklenişlere meyilim vardı ve kim bilir, belki bu domuz yollarından saparak kendi mesleki yeteneğimi kaçırmış oldum. (Nikâh ve “Banbury Gemisindeki Olaylar” adlı öyküm bu sarhoşluktan yoksun değildir, hatta sarhoşluğun dozu bir nebze de artmıştır sanki.)

Uykulu her şey, beni büyüler ve heyecandırır.

Çarşamba

Posta. Ülke basınından makaleler – Varşova radyosunda “Witold Gombrowicz’in kitapları üzerine” konulu bir program yapıldığını öğreniyorum. Artur Sandauer’in “Bugün, ‘gerçekçi olmayan’ kitaplarıyla bütün gerçekleri kendi doğrularıyla vurgulayan ve ülkenin gururu olarak kabullenilmiş bir yazarın şaheserlerinin kültür memurlarımız tarafından yıllarca yasaklanmasını –Tanrım bağışla bizi– anlamak ne kadar zor” sözleriyle açılmış program.

Benim bağımsızlığım, kişiselliğim, hatta umursamaz umarsızlığım, her şeyi hiçe sayışım, çokyönlü kışkırtmalarını, kendi kendime dayanışım – hepsi toplumsal ve coğrafi durumumdan kaynaklanıyor. Kimseye güvenmemek zorundaydım, çünkü bana güvenilmiyordu –kendimi tümüyle her şeyden ayırmıştım– sanırım pek az edebiyatçı böylesine insansızlaşmayı yaşıyor. Savaş öncesi Polonya’da önemsenmeyen, fark edilmeyen –sonra savaşla ezilen– sonra komünist rejimin indekslerine geçen ben, burada, Arjantin’deyse edebiyat kahvelerinden, hatta Avrupa’da her kentin koynunda bulunan çingene, öncü sanatçı-dostlar grubundan yoksun olan ben. Cesur duruyordum, çünkü kesinlikle yitirecek hiçbir şeyim yoktu, ne onur ne para, ne dost. Kendimi bulmalı ve kendime yaslanmalıyım, çünkü başka hiç kimseye yaslanamazdım. Benim biçimim, yalnızlığımı.

İşte böyle... aniden... “ulusun gururu” Sanki? Biraz abartmadı mı – aniden, hızla? Ama biliyorum ki, benim Polonya’daki Rönesans’ım bir patlama olmalı. Ülkedeki yayınevleri kitaplarının üzerine atlıyorlar. Mektupların ve basında yer alan makalelerin tonunda bir şeyler değişti, çevremdeki yoğunluğu hissediyorum, bu gittikçe artan dalga beni havaya atabilir. Sanki?

Ama bunlar, yazdıklarım, o uzun mektubun adresi de tümüyle değişebilir. Düşmanlar için yazmıştım –peki– şimdi kimin için...

Ulus için mi?

(Okalıptüs ağaçları arasında yürüyorum; galiba altüst olmuş durumdayım. *Chimangos* –küçük atmacalar– pike yapıp başımın üstünde uçuyorlar).

Eğer bu omuzlar beni yukarı kaldırırsa?

Ne sıkı bir viraj. Beni attan düşürmesin de...

Her şey kendini aşağılıkla biçimlendirmişken, yukarıda ne yapmalı? Üslup bağlamında aşağıdan yukarıya nasıl hareket etmeli?

Sandauer...

Şans eseri (yoksa ne yazık ki mi?) ulus, Sandauer'in düşüncesi-ne beklenildiğinden daha çok boyun eğerek katıldı. Biliyorum ki, uzun bir süre Polonya'da pek çok insan, ardı ardına benden yana olacak.

Ya eğer sonunda, “ulusun gururu” olursam?

Bu titreten bir bilmece...

Bu heyecan verici *piriposlar* seni yakalayınca sağlığının iyiliği için, bu konudaki açlığın, yazarlık meslektaşlarının sahip oldukları üstün sıfatları o an bir düşünsün. Yani fazla takmamak gerek. Ne de olsa... Zaferimin Tuwimlerin –ya da diyelim– Lechońların başarısından daha gerçek olduğu konusundaki güvenimden sıyrılamıyorum. Yalnızca şunu biliyorum, benim eserim, daha az geleneksenel ve daha zor... Ve daha özgün ve akan suya karşı durmaya çalışarak yazılmış. Eğer *Ferdydurke* bir zafer kazandıysa, zaferi onlardan daha fazla hak etmiştir...

...Bu beni komik duruma düşürüyor, bu heyecandan zevk almak beni komikleştiriyor ve küstürüyor. Kuskünüm. Gurur. Hırçınlık. Soğukluk. Güvensizlik. İnatçılık. “Ulusun içine çekilmeye izin vermemek”

Benim edebiyatım, olduğu gibi kalmalı. Özellikle politik değildir ve politikaya hizmet etmesini istemiyorum. Ben tek bir politika yaparım: Kendi politikamı. Tek başına bir ülkeyim. Şimdi belki, bana kolları havada yaklaştıklarında savaş başlayacak. Bu onların tarafından başlatılan bir saldırı –fethetme çabası– buna karşı korunmalıyım!

(Öfkeliyim. Öfkeli olduğumu biliyorum. Öfkeli olduğumu bildiğimi de biliyorum. Öfkeli olduğumu bildiğim için, elimi boş ver dercesine sallıyorum (kimse görmüyor) – ben, “ulusun gururu”! İşte şimdi, çocukluğum, ne kadar da büyük bir güç haline geliyor!)

Hava artık hafif kararmış, okaliptüs ağaçlı yolun sonuna kadar yürüyorum, aklımda iki huzursuz edici düşünce var. 1. Doğa, bizim için eski anlamda doğa (hani bir zamanlar huzur ve uyum olan) değil artık. 2. İnsan, bizim için eski anlamda insan (hani doğanın uyumunu hisseden) değil artık.

Güneşin batma saatleri inanılmaz... Biçimlerin o anlamsız ama kaçınılmaz uçuşları... Onlara biçimin direndiği, değişmek istemediği o çok belirgin an öncülük ediyor. Ve her şeye ilişkin bu belirlilik, sert, trajik, hatta inatçı. Cismin yalnız, daha fazla kendisi gibi olmaya mahkûm edildiği ve o zamana kadar içinde yüzdüğü ışık oyunlarından yoksun olarak, tam, yapayalnız ve sadece kendisi gibi olduğu o andan sonra, kaçınılmaz bir zayıflık yayılıyor, özdeği buharlaştırıp, lekeler ve hatlarla birleşerek yorucu bir karışıklığa neden oluyor, kontürler direnç göstermiyor, çizgiler ölerək daha zor, yaygın ve geri çekilen ve karmaşıklığa karışan bir hale geliyor... Karanlığın tümüyle inmesinden önce, bir kez daha biçim güçleniyor, ama bizim görüşümüzün değil, onun hakkında bildiklerimizin gücüyle – artık bu ilan edici varoluş çılgılığı kuramsal. Her şey karıştıktan sonra, karanlık, bir delikten yayılıyor, yüzeyde yoğunlaşıyor ve özdek kararıyor. Hiç. Gece.

Kör karanlıkta eve dönüyordum. Görmezliğe batmış bir biçimde, anti-at, anti-ağaç, anti-doğa olarak, buralı olmayan bir varlık, bir yaban, bir yabancı olduğumdan tümüyle emin, dik ve güçlü yürüyordum. Bu dünyanın olgusu değildim, Başka bir dünyanın. İnsani dünyanın olgusuydum.

Bir yerlerde, yakınlarda, boğazıma atlayıp beni duvara yapıştırmaya hazır tehlikeli bir köpeğin sinmiş olduğunu bilmeksizin dönüyordum... Şimdilik – bu kadar.

Pazartesi

Doğa ile bir olmak mı, yoksa doğaya karşı olmak mı? İnsanın doğaya karşı ve ondan farklı hatta tam zıt olduğu düşüncesi kısa bir süre sonra seçkin bir düşünce olmayı bırakacak. Köylülere kadar inecek. Tüm insan türlerine baştan aşağı sinecek. O zaman ne olacak? Alt tabakadan gelen “doğallığın” son kaynakları ne zaman kendini tüketecek?

Salı

Dün akşam, komşum Tadeusz Czerwinski geldi, bir şeyler anlatmaya başladı, ama tam dinlemiyorduk, yavaş yavaş bir şeyler çıkarır gibi olduk... (en sonunda anlamıştık), Duş'un av köpekleri, Garanio'nun topraklarına giren bir domuza saldırmışlar, Garanio da tüfeği kaptığı gibi bir köpeği öldürmüş ötekini yaralamış – öbürleri kaçmışlar. Ağacın dalları gibi dallanıp budaklanan anlatımın özünü veriyorum.

Duş, elinde bir fenerle ve hep yanında dolaşarak ona yol gösteren sarı köpekleriyle geldi. Bu köpeklerin o teslim olan aşkları etkileyici. Ama kala kala beş tane kalmıştı, Step ve Saet'ten olma bir yavru yoktu.

On üç yaşındaki Andrea ağladı. Duş'un Izolda'nın şarkısı gibi yükselen kederi, her şeye egemen olmuştu – Step için en sevdiği atlarını bile feda edebilirdi. Yıkılmış bir yüz ifadesi vardı –bu yüz, garip bir biçimde, küçük bir çocuğunki gibi güçsüzleşmişti– belki de yalnızca bir köpeğe karşı olduğundan, bizden gerektiği gibi ilgi görmeyen bu acının önemsizliği ile güçsüzleşmişti.

Dolaptan silahını aldı –atına atladı, bütün gece boyunca dört-nala yol aldı– biz huzursuz, tarlalara yayılan bu öfke karşısında eli kolu bağlanmış bekliyorduk. Acaba Garanio'yu, köpeğini öldürdüğü için öldürecek miydi? Neyse ki olay, böyle kötü sonuçlanmadı. Duş Garanio'nun topraklarına girmiş ve onun köpeklerine ateş et-

mek istemiş, ama *estanciero* gelip ona yalvarmaya ve köpekler tarafından öldürülme tehdidi altında olan dişi domuzu kurtarmak için ateş ettiğini açıklamaya başlamış. O zaman zavallı Duş'un siniri geçmiş ve en sadık köpeği ardından duyduğu yas kalmış yalnızca geriye. –Neden bana bunu yaptınız?– diye sormuş. Ne de olsa iyi bir komşuydum. Oradan ayrılmış. Köpeklerin ölü bedenlerini aramaya koyulmuş gece boyunca. Bulmuş. Step henüz yaşıyormuş. Çalıların arasına saklanmış güçlkle soluyormuş. Onu buraya karada sürdükleri o acıip kızaklarla getirdiler.

Duş, Jacek Dębicki, Bayan Jeanne ve ben ahıra gittik – inleyen köpek güçlü titremeler içinde kıvranıyordu. Karar: bu işkenceyi bitirmeli mi? Çektiği işkence korkunçtu ve sanki işkencenin içine kapanmış bir halde bize geçit vermeden yapayalnız yatıyordu, öylece.

Beni huzursuz eden sahne: Gece, bu ahırda ve neredeyse tümüyle karanlıkta, boşanmış şeytani bir acının üzerinde geziyorduk. Bunu bitirmek elimizdeydi. Ateş etmek yeterliydi çünkü. Ateş etsek mi? Biz dört insani varlık “başka dünyadan”, daha üst, anti-doğadan, dört şeytan, dört anti-köpek. Bu yaratıkla bizi bağlayan tek şey acıyı anlamaktı – bu tadı biliyorduk.

İşkenceyi bitirmeli mi? Oylama. Ama bu çok daha detaylı bir karar gerektiriyordu. İlk anti-köpek Bayan Jeanne, güzel, 20 yaşında, ailesi multimilyoner – Paris'ten Roma'ya, Roma'dan Londra'ya, oradan Birleşik Devletler'e, gemilerle, uçaklarla atılmış, kendi dili gibi konuştuğu beş dilden başka hiçbir şey kazanmadığı ve sürekli değiştirdiği birinci sınıf okullarda, lüks enstitülerde eğitim görmüş. Hangi dilde düşünür ki? Şaşaalı ve komünist, şaşaalı hali, her şeyin aşırılığından ileri geriye. Sağlam, enerjik, cesur çağdaş ve ateist.– Onu bu köpeğin önünde gördüğümde komünist ve Katolik adaletin hayvanları kapsamadığını anımsadım, işte bunun için insanlık insan olmakta bitiyor. İnsanın insandan yararlanmasına karşı insan hayvandan yararlanabilir.– Parantez içinde eklediklerimiz pek anlaşılır değil. Düzenli değil. Çünkü eğer din, ruhsuz oldukları için hayvanları kenara atıyorsa, materyalizme göre, acı çeken bir özdek ile insan özdeği arasında temel bir fark yoktur... O zaman Bayan Jeanne'nin bu acı çeken köpek karşısında ahlakının söyleyecek hiçbir şeyi kalması durumunda davranışı nasıl olacaktı? Ne başlayacaktı?

İçinden bir kadın çıkıyordu! Garip... göz açıp kapayıncaya kadar, yalnızca komünistlikten değil insanlığından da soyunuyordu.

Kadına dönüşüyor-cinsine sığınıyordu... Acı düzeyinde, cinsellik patlayışı yaşıyordu, sanki cins, acıya yardım edecekmiş gibi... Kadın oluyordu, yani aşkla, yani şefkatle, yani merhametle. Köpeğin üzerine bir anne hassasiyeti ile eğiliyordu. Sanki kadın olarak, insandan daha fazla bir şey yapacak gibi miydi? Sakın, insanlığından sıyrılmak için cinsine sığınıyor olmasındı?

Ancak kadın oldukça ölümü, acıdan daha yoğun hissediyordu. Bu köpeği, acısına karşın yaşatmak isteyerek, zalimce sevmeye başlamıştı. Hayır, hayır –dedi titrek bir sesle– Öldürmeyin onu!

Daha yüksek insani düzeyden ikinci anti-köpek, Jacek Dębicki. İnançlı bir Katolik. Ama onun Katolikliği de Bayan Jeanne'nin komünizmi gibi burada işe yaramıyor Tanrı'nın da burada yapacak işi yok. Köpek için kurtuluş yok. Bence eğer köpeğin üzerine eğilseydi Tanrı'yı es geçmiş olurdu. O şimdi köpeğe "karşı", yani Tanrı'ya "karşı" değil. Varoluşunun bambaşka bir kaydı. Sanki ölümsüz ruhu kabul etmezmişçesine "köpekle birlikte" onunla acıda özdeşleşmiş durumda. Acı çeken hayvan karşısında duyduğu dehşetle içinden bir isyancı ve kâfir doğuyor. Ancak ne görüyorum?! Gördüğüm şu (çünkü neredeyse bunu gördüm, gerçi daha doğrusu "biliyordum"), başka bir durumda olsa, Katolik onurundan hiç ödün vermeyecek olan bu adam, tehdit karşısında resmi... uygar... iyi yetiştirilmiş bir merhamete geliyor... Ah, ama unuttuğum bir şey var, Tanrı da insanlara hayvanlara merhamet etmelerini buyurmuştu – demek ki buna izni var, ne de olsa kilisenin sadık bir üyesi! Ama kendisinde bulunduğu insanlık, hayvanla kardeş bir yaratık olmaktan gelmiyor, insanlıkla, yani köpeğin acısını yüksekte, yükseklerdeki ruhtan hissetmeyle ilintili, demek ki, umursamazlığın ve zalimliğin kökleri onu yeniden sarıyor. Alacağı kararı, galiba şu üç noktaya göre alacaktı: Her şeyden önce tümüyle vahşi ve rastlantısal olan hayvana acıdığı için bir karar verecekti; ikinci düşüncesi daha insani ve daha dinsel bir hesaba dayanıyordu, köpeğin yaşamı, ruhu olmadığı için değersizdi; üçüncüsüyse (bu daha ruhsaldı), ruh ve Tanrı için biraz zor olan bu durumu en çabuk bir biçimde sona erdirmek gerekiyordu.

"Öldürün onu" dedi. İyileşeceği yok.

Üçüncü anti-köpek. Ben. Benim için daha büyük bir kurum falan yok. Hatta köpek bile yok. Önümde acı çeken bir madde parçası var. Dayanılmaz bir şey. Dayanamıyorum. Bu acıyı bu ahırda

yakalamak ve bitirmek istiyorum. Öldürmek! Öldürmek! Bu acı makişesini durdurmak! Arık olmasın! Başka hiçbir şey yapılamaz yalnızca bu! Yapabilmeliyiz!

Dördüncü anti-köpek. Duş Çiftçi, toprak sahibi, avcı, sporcu, at binicisi ve izci. Onlardan ve bizden tümüyle farklı, bambaşka bir gerçeğin insanı. “Herhangi bir” acıdan benim gibi korkmaz, gerek o Katolik gibi, gerekse diğer komünist gibi yüzeysel bir adaletle duruma bakmaz. Soyutluktan sıyrılmıştır, onu tutmaz, tutmak da istemez. Kandan, kemikten varlıkların arasındadır, varlıkların arasında bir varlık, bedenlerin arasında bir bedendir. Ruhunun derinliklerinde eşitlik nedir bilmez. O bir beydir. Bu köpeği seviyordu ve kırk milyon karıncanın ve on bin balının –eğer köpeğine bir faydası olacaksa– hiç tereddüt etmeden acı çekmesine razı olurdu. Tanıdığı bir yakın yaratık için bütün fedakârlıklara hazırdı ama her şeyi tanıyıp bunlarla ilişki kurmak istemiyordu, sınırlı duyularının çerçevesinde kalmak istiyordu. Görüşünün menzili dışında neler olduğunu bilmeyi yeğlemiyordu. Ne var ki köpeğini bir sahibin aşkıyla seviyordu –seviyordu, çünkü köpek ona hayrandı– ondaki köpeksi hayranlığı seviyordu. Yani beyefendilere özgü egoizm, insanın üstün olmasından kaynaklanan soylu duygular, tüm doğa onun içindi, ona hizmet için vardı, içinde tüm ikinci sınıf varlıkları düzenleyerek, lütuf dağıtıcısı oluyordu. Bana, bu karanlık ahırda, köpeğin yanında durmuş bir halde her şey benim için diyerek yaratıkların kralı gibi, hepimizden daha “anti” gibi geliyordu.

Ama belki de doğaya en uygun oydu. Eğer köpek anlayabilseydi, onu anlardı, bizi değil.

Acı çeken bir annenin özeni ile: “Bekleyelim” dedi “belki de ölmez.”

Köpeği –kendini– kurtarmak için acıyı uzatan acıtıcı bir aşk.

Sanki bir dramdan alınmış bu sahne, eğer köpeğin hırıltılı nefesi ve fıldır fıldır bakan gözleri olmasa böyle gergin ve tahammülsüz olmayabilirdi.

Perşembe

Necochea. Okyanus kıyısında.

Devasa, kuru ve günlük gelgitlerden kararmış plajda yürüyorum. Necochea'nın evleri kayalıkların ardında yitiyor.

Boşluk, kum, dalgalanma – bu gürültü, boğucu ve uyutucu. Uçsuz bucaksız-sınırsız-ölçüsüz. Önümde, Avustralya'ya kadar uzanan ve yıldızlarla parlayan bir su, güneydeyse Falkland ve Orkada adaları – ve kutup. Ardımda: Rio Negro, pampa... Deniz ve uçsuz bucaksız görüntü kabartılı bir gürültüyle, gözlerde ve kulaklarda karışıklık yaratıyor. Ben sürekli yürüyorum, Necochea'dan uzaklaşıyorum, sonunda anısı bile kalmıyor, yalnızca saklanan bir sır gibi bölünmez ve sonsuz uzaklaşma kalıyor.

Shangri-La otelinde kalıyordum.

Pazar

Limanın karşısındaki Quequen oteline doğru gezine gezine yürüyorum. Artık bu otelde – Duś ve Henryk Sobanski aracılığı ile tanıdığım Anchorenler Santa Marinler gibi – Arjantin *high life*'ından kimse yok.

Gitmişler, çünkü ocak sonu. Dedeleri her yıl ocak ayında o zamanlar birinci sınıf olan bu otele gelirlermiş, onlar da bunun için, artık eski anakronik ve rahattan yoksun bu otelde *rendez-vous* yapıyorlar. Ocakta bu *bolichede* milyonlarca lira ve çok önemli isimler cirit atıyor.

Buralı aristokrasi ya da oligarşi, soyları çok zengin dedelerine dayanan birkaç aileden oluşuyor. Ama çok varlıklılar. Paranın etkisi insanlar üzerinde o kadar güçlü ki birkaç kuşak boyunca parasal açıdan – diyelim bizim Radziwiłłlarla⁹⁴ boy ölçüşebilecek nitelikler. İyi görünüyorlar, fena giyinmiyorlar, hareketleri –kendi çevrelerinde– düzgün, aristokrat sakinliğine sahip. Ama yalnızca kendi çevrelerinde. Ne yazık ki, ben, bir karşılaştırma yapıldığında – onların çevrelerini sarsan bir kişiyim. Entelektüel mi? Sanatçı mı? Belki bir Ateist? Yoksa anarşist mi? Bu durum onları sıkıyor, utandırıyor. Onların taşralı korkularını harekete geçiriyor... Ya gerektiği gibi davranmıyorlarsa!

Pazartesi

Onunla plajda karşılaştım. Harikaydı! Beni yüce gönüllükle selamladı. Sevimli bir ifade ile hatırlamı sordu. Görkemli parmağı ile

94 Radziwiłł Ailesi: Köklü bir Polonya soyu.

langostinos alabileceğim büfeyi gösterdi. Bir prens asaletiyle bana bir gülümseme ihsan etti. Kraliyet sarayına yaraşır bir zarafetle kabinlere giden tahta yolda önceliği bana verdi.

Her şey pantolonlu olmadığı içindi. Yalnızca üzerinde mayo vardı.

Cuma

Bay Grubiński tarzı. Çünkü Bay Sakowski, Grubiński'den daha az Latin-Helenik ve Rönesans zarifliğinden yapılmış olmasına karşın, aynı Grubiński, ama onun kadar öldürücü derecede usta değil. Onların akıllarının olağanüstülüğü şunlara dayanıyordu: "Her şey denendi bitti." "Özgünlükten daha adi bir şey yoktur." "Alışmadığım şeyler boş söz, pozlar, merhametli vecizelerdir."

İşte hadımların tipik kuralları. Yazgının ironisine bakın, *Sturm und Drang* akımında Grubiński'yi her hafta didikleyen *Wiadomość*, bugün yaşlılık döneminde bünyesinde en az iki Grubiński barındırıyor. Öte yandan Grydzewski'nin, değeri ne olursa olsun, öyle veya böyle benim yaşamının bir bölümünü içeren *Günlük*'ü yorumlamak için daha az akıllı birini yetkili göstermemesi de yazık olmuş. Sakowski'ye diyecek bir sözüm yok. *Günlük*, eğer bu tip mantığı kışkırtmasaydı, içerdiği anlamlardan (daha az yüce olan) birisini es geçebilirdi, bu durumda, onun tepkisinin kuyruğuna basılmış bir kedi gibi olması da doğal. İtiraf ediyorum-onu çok kırdım. Barbarca ruhunun yatak odasına daldım ve en sevdiği şiir kitaplarının bulunduğu rafı dağıttım. Tuwim'ini tekmeledim, Lechoń'unu perişan ettim, en değerli kutsallıkları ve en tatlı atıştırmalıklarını, hatta Boy Żelenski'yi aşağıladım. Tüm şapeli yıkıntılar içinde! Dehşet! İşte "*parle franse*"⁹⁵ üslubuyla yazılan köşeyazısındaki tikslenme de buradan kaynaklanıyor.

İhtiyar Kajetan Morawski yine *Wiadomość*'da, daha özen göstererek sakın Gombrowicz "fütürist" olmasın diyor. Tanrım, "Kurier Warszawski" geri döndü!

Sanki bu azmış gibi, geçimsiz, katı, insafsız ve o küçük ayaklarıyla çelme takan Maciuś da -Janusz Kowalewski- beni şaşırttı. Ama başka gazetede.

95 (Fr.) Fransızca konuşan.

Dün başıma bir şey geldi... Sanki köpek olayının bir devamı... Bir bakış açısından, bir anlamda bu yaşadığım iğrenç ikilemi hiçbir şeyle eşitleyemem deseydim... İnsanlığın kusma noktasında bulunduğumu söyleyebilseydim... Söyleyebilirdim. Bundan endişe duyabilirim ya da duymam – bu bana kalmış.

Plajın bir ucunda, sanki rüzgâr tarafından taşınmış kumlardan oluşan sıradağlara kurnazca yapışmış güneşin altında yatıyordum. Etrafta kum dağları, kumullar, bir sürü geçit, yamaç, vadi, kumdan labirentler, aralıksız esen rüzgârda titreşen orada burada bitmiş çalılar var. Yanımda haşmetli bir Jungfrau güneşime engel oluyor –soylu kübik, mağrur– burnumdan on santim ileride güneşten kavrulan Sahra'yı aralıksız olarak kamçılayan bir rüzgâr çıktı. Kum böcekleri –onlara ne denir bilmem– bu çölde belirsiz bir amaçla çalışkan bir havada ilerleyip duruyorlar. İçlerinden birisi, elimden az uzakta, ayakları havada yatıyor. Rüzgâr onu tersyüz etmiş. Güneş göbeğini pişiriyor, bu durum, sürekli gölgede kalmaya alışık bir göbek için hiç de hoş değil. Ayaklarıyla çırpınıp duruyor. Umutsuzca ve tek düze biçimde ayaklarını hareket ettirmekten başka yapacağı bir şeyi yok. En sonunda bayıldı, belki de saatler sonra tükendi.

Devliğimle onun için ulaşılmaz bir dev olan ben –bu devlik beni ona göre varolmayan kılıyor–, bu harekete bakıyordum... Elimi uzatıp onu acısından kurtardım. Kısa bir süre içinde yaşamına geri döndü ve ilerledi.

Bunu yapmıştım ki, az daha öteye baktım o kum böceğinden bir tane daha, aynı durumda yatıyordu. Ayakları havada tepiniyordu. Kıpırdamak istemedim... Ama-neden diğerini kurtardın da bunu kurtarmadın? Neden diğeri... bu buradayken? Birini sevin-dirdin, diğeri acı çekmek zorunda mı? Elime bir sopa aldım, elimi uzattım-kurtardım.

Bunu yapmıştım ki, az daha öteye baktım o kum böceğinden bir tane daha, aynı durumda yatıyordu. Ayaklarıyla çırpınıyordu. Güneşte göbeği pişiyordu.

Siestamı, geberen kum böceklerini kurtarmak için ambulans olarak mı geçirecektim? Ama bu böceklerin umarsız, garip çırpınışlarına, yani bu böceklerle kendimi iyice kaptırmıştım... Kurtarmaya başlayınca bir yerde durulmayacağını anlıyorsunuz herhalde. Üçüncü

böceğe karşı zalimlik olurdu bu – onun yenilgisinin kıyısında fren yapmak... acımasız ve yapılmayacak bir şey... Pöh! Eğer, bunlar ve kurtardıklarım arasında bir sınır olsaydı, durmaya hakkım olabilirdi – ama hiçbir şey yoktu, yalnızca 10 cm kumluk alan, aynı kumlu yüzey, yalnızca “az daha uzak” gerçekten “az daha”. Ayaklarını da aynı biçimde hareket ettiriyorlardı! Bakınca, “az daha” uzakta çırpınan ve güneşte pişen dört tane daha böcek gördüm – kurtuluş yoktu, tüm kocamanlığım la ayağa kalktım ve hepsini kurtardım. Gittiler.

O zaman gözlerim sıcakta parlayan yan taraftaki yamaca kaydı, orada da beş ya da altı çırpınan noktacık vardı: kum böcekleri. Kurtarmaya gittim. Kurtardım. Onların acılarıyla öyle yanıyordum, bu acıyı öylesine özömsüyordum ki, tepelerden vadilerin kuru diplerine düşen yeni böcekleri, döküntüler halindeki işkence çeken noktacıkları görerek kumun üzerinde çılgın gibi yürümeye başladım, yardım, yardım, yardım arzusuyla yanıyordum. Ama bunun sonsuza kadar sürmeyeceğini biliyordum, yalnızca plajda değil, göz alabildiğine kıyıyı boylu boyunca kaplamışlardı, yani artık bir sonraki böceği kurtarmamam gereken an mutlaka gelecekti. Hangisi? Hangisi? Hangisi? Her an kendi kendime “işte bu” diyordum ve bu korkunç alçak hakemliği kabullenemeyerek onu da kurtarıyordum – çünkü neden o, neden o olsun ki?

Ama en sonunda sıkıldım ve aniden onlara acımayı rahatça bir yana bıraktım, kayıtsızca “yeter artık” diye düşündüm, çevreme bakındım, “sıcak”, “dönmem gerek” diye düşündüm toparlandım ve yürüdüm. Ya o kum böceği, o kum böceği, *hani ardımda bıraktığım*, bacaklarıyla çırpınarak kalakaldı. (Artık gerçekten de kayıtsızdım, bu eğlenceden sıkılmıştım. Ama biliyordum ki, bu kayıtsızlık çevreden kaynaklanıyordu ve bu kayıtsızlığı sanki yabancı bir nesneymişçesine taşıdım).

Perşembe

Rambili'deki (iskele) pastane, akşamın bu saatinde *dancing* oluyor; işte burada samba, gizlice ve saklı bir zarafetle, camdan yansıyan ışıkla birlikte fısıldayan hareketsiz suya yansıyor... Kutuplara ve Avustralya'ya kadar... Sumampa. Bu egzotik isimler, kıtanın derinlerinden, ortalarından kısa süre önce katledilen yerlilerin dilleri olarak arkama siniyorlardı.

Garsonlar. Dans eden gençlik. *Refrescos* ve *helados*.

Eğer, o böceklerle neler olduğunu söyleyebilseydim... Lekeleyici mi olurdu bu ve alçakça mı? Ama her şeyden önce "aşağılık bir çaresizlik" olurdu. Bunu böyle belirleyebilirim. Bu bana bağlı. Şimdi bu *dancing*de büyük bir utanca batabilirim veya bir porsiyon daha dondurma ısmarlayıp böcekleri aptal bir olaymışçasına es geçebilirim.

Evet, korkularım ve dehşetim benim kontrolümde. Benim için daha korkunç *ne olabilir*? Şeytanı selamlamalıyım ki, bana görün-sün. Belki sıkça selamlıyorum... Dahası, doğrusu geleceğe ait olduğunu bildiğim korkuları oluşturuyorum, bu korkular henüz dölüt şeklinde ve bugün gelişmekte olan kuşakta belirecek.

Nicelik! Nicelik! Adaletten, ahlaktan, insanlıktan istifa etmek zorundaydım, çünkü niceliği düzenleyemiyordum. Çok fazla nice-lik vardı. Özür dilerim! Ama bu, ahlakın olanaksız olduğunu iddia etmekle aynı. Ne az ne çok, tastamam. Çünkü ahlak, her şeye karşı olan ilişkisinde aynı olmalı aksi takdirde adaletsiz olur, yani ahlaksız olur. Ama bu nicelik, niceliğin fazlalığı terk ettiğim, kurtarmadığım o tek o biricik böcek üzerine yoğunlaşır. Neden o da bir başkası değil? Neden yalnızca o, milyonlar için ödeme yapsın?

Benim merhametim, neden diğerleri ile aynı olan o böceğe sıra geldiğinde bitti, belli değil. Bu ani belirlemede bir dayanılmazlık, bir sindirilmezlik var – neden tam o? Neden o? Bunun üzerine düşününce ruh halim biraz garip oluyor, sanki yalnızca sınırlı bir ahlak sunuyormuşum gibi bir izlenim ediniyorum, bölümsel... hakemsi... ve adaletsiz bir ahlak (bilmiyorum açık mı) doğasından kaynaklanan bir biçimde sürekli değil ama *taneli*.

Cumartesi

Resim sanatı... Bilmem ki... Belki bu fobiyi abartıyorum.

Her şeye karşın doğanın birebir kopyası da olsa bir tabloda insanı çeken, cezbeden bir şeylerin olduğuna karşı çıkmayacağım. Bu nedir? Kuşkusuz, tuvale aktarılmış bir peyzaj, doğadaki manzardan daha başka bir şey söyler bize, ruhumuzda yaptığı etki değişiktir. Bu durum, resmin doğadan daha güzel olmasından kaynaklanmaz, hayır, resmin her zaman doğadan daha yetkisiz bir güzelliği, insanın beceriksiz elinden çıkan daha yarım yamalak bir güzelliği olacaktır. Belki de çekimin sırrı burada yatıyor olabilir. Tablo bize

başka birisinin, örneğin bir ressamın gördüğü güzelliği sunar. Tablo bize yalnızca: “Bu manzara güzel” demez, ancak aynı zamanda, “Ben bunu gördüm, hayran oldum ve bu yüzden çizdim” der.

Eğer nesnenin (manzara, elma, ev, insan) olduğu gibi yansıtılmadığını fark edersek, bu bizi düş kırıklığına ve yalnızlığa iter – çünkü o zaman Şeyler karşısında yalnız kalırsın. Şeyler seni ezer – belki de olduğu şekliyle şeyler karşısındaki bu korkumuzda, tarafımızdan çizilen mükemmel olmayan bir kütüğün, doğada bulunan mükemmel kütüğe göre bize daha yakın olması bağlamındaki paradoksal bir olgunun açıklaması bulunabilir. Çizilmiş bir kütük, insan tarafından aktarılmış bir kütüktür.

Pazar

Bu gün Atilio'nun evinde çay içerken yine resim sanatından konuştular (ya ne konuşsalar?). Ama problem şu ki, resim sanatı hakkında konuşulmaz. Bu konuşmalar sağırılar diyalogunu anımsatır – ağızlarını şapırdatırlar, ellerini kollarını sallarlar, dişlerini göstere göstere sırtırırlar... “Ne yani bu lekeleri anlamadın mı?” Şimdi bunda, şu şu şu var şundan bildiğin gibi...” “cık cık cık, hadiii... lanet olsun!” “Dâhice, şerefim üzerine yemin ederim ki!”

Eğer yalnızca resimden söz ediliyorsa niye böyle konuşurlar? Üstelik plastik sanatların en olağanüstü eleştirmenlerinin dili çok da zengin değildir. Ve bu sağırılar diyalogu insanlık içinde sürer, sürer...

Tüm bunları sevmem...

Poczo Oddone'de karşılaştığım Avusturyalı. Mimar. Akılcı, estetik ve işlevsel kentler arzuluyor. Ona insanların estetikten daha önemli kaygıları olduğunu söyledim. Olağanüstü abartılmış bir güzellik duygusunun bize pek çok problem çıkaracağını söyledim. Sıradan bir kent soyluya, aynalı dolabının, komodininin ya da perdelerinin rüküş olduğunu söylemek, onun yaşamının anlamını yok eder. Daha evrensel bir deneyim olan Yoksulluğumuzda her şeyin içinde, hatta küçüklikte bile güzelliği bulmak çok evrensel bir deneyim olurdu, doğrusu.

Anlamadı, Çok bilmiş. Avrupalı. Akıl veren. Eğitimli. Çağdaş. Mimar.

Çarşamba

Güzel hava çirkin bir kötü havaya dönüşüyor, bulutlar henüz yağsın mı yağmasın mı diye kararsız kalarak gökyüzüne yayılıyor, güneş arada, altın renginin, maviliğin, beyazın dans ettiği plajı aydınlatıyor. Kumlarda, eğlenceler, fıkralar, muziplikler – ama tüm bunlar için acı ve korkunç bir ödeme var, soyunacaklar. Duyulmamış bir sinizm! Onların bu eğlencesi utanmaz umutsuzluğun bir perdesi, evet, buna cüret ettiler... Soyundular... Ayakkabılarını, çoraplarını, naylon çoraplarını, donlarını, iç donlarını, pantolonlarını, kravatlarını, gömleklerini, bluzlarını, ceketlerini çıkardılar... Ve haydi hop!.. Doğayla içli dışlı, giysisiz muziplikler yapıyorlar! Ama bu giysisizlik çıplaklıktan değil, yalnızca soyunmuş olmaktan kaynaklanıyor! Ne küstahlık! Evet, evet eczacının karısı muziplik yapıyor, bakın da şuna hele, aya-cıklarıyla kumu kazıyor, topukları, çıplak, dikiliyor, ayaklarını kumdan çıkarıyor – satış bölümünün şefi de muziplik yapıyor, balonu tekmeliyor, nefes nefese kalıyor, haykırıyor. Ha, her şey kullanılıyor! Giysisiz! Ama soyunmuş giysisiz, çıplak! Soyunmuş şef! Donsuz eczacının karısı! Ayak parmakları, el parmaklarıyla garip bir biçimde bütünleşiyor. Bütün plaj bu iğrenç bedenlerin azgın kışkırtmasıyla anıyor. Tanrım izin ver de şu insan biçimlerini kusayım! Bir köpek ortaya çıktı. Günahsız –köpeksi bir asaletle geçti– kibarca...

Her şeyi yukarıdan seyrediyordum; yanımda Meksikalı sanat uzmanı, kültürlü Atilio vardı.

“Sevimli bir manzara. Sanki içinde biraz Turner var değil mi?” dedi.

Gerçekten de sevimli bir manzara, yalnız, yalnız korkuyla oluşmuş.

Piniera, Havana'daki kendisine saygısı olan her estetik âşığının eğer yazgı onu Avrupa'da bir haç yolculuğuna çıkarsaydı, Avrupa'daki müzeler, katedraller ve tüm eski eserlere duyduğu coşkuya adayabileceği ve ayırlamayacağı, XIV. Luis'den kalma bir saat ya da madalyon gibi "antikalarının" olması gerektiğini iddia ediyor. Anlaşıyor ki, bir Meksikalı olan Atilio'nun da antik eşyaları varmış. Dün, muhteşem bir deri kılıftan gümüş bir kupa çıkardı ve bana törenle gösterdi.

"Otantik."

"Eh, olabilir... Bu, büyük ölçülere sahip ve öfkeli bir Rönesans havasında bir kupa, her milimetresi ince ince çizilmiş sahnelerle dolu— olağanüstü fazla figür ve süs var, bunu çözmek ve sanatçının yıllarca süren çalışmasına sızmak için birisinin bu kupaya saatlerini adayarak yönlemsel bir çözümleme uygulaması gerek."

Bunu, onun bugüne kadarki sahiplerinden herhangi birisi anlamış mıdır kuşkuluyum — büyük bir olasılıkla bu kupa kimse tarafından gerçekten "incelenmemiştir" Bana gelince, kuş bakışı diyebilirim ki, iyi bir parçaydı... Sonra annemin raflarda sıralar halinde geçit yapan ince ve kimse tarafından keşfedilmemiş eski porselenlerini anımsadım. Porselenin otantik olması yeterdi.

Atilio, kupayı tutkuyla okşayıp (sanki yüzyıllar önce harcanan emekleri kucaklamışçasına) ve ona sentetik bir bakış atıp (bizim porselenlere attığımız bakışlar gibi) kılıfına sakladı. Valizden bir sürü albüm çıkardı. Her zaman bu albümleri yanımda taşıyım dedi. Bunlarsız yaşayamazdım! Bu resimlerde, Chartres Katedrali, Michelangelo, Picasso, etrûsk vazoları, Giotto'nun freskleri ve Yunan tapınakları vardı. Atilio, kartları çevirerek "Ah" diye bağıyordu. "Lütfen şunlara bir göz atın, buna, buna, Ya bu? Değil mi ama!" Ben göz atıyordum, o göz atıyordu, aslında sanki daha çok denizde yüzüyorduk... Biçimlerin girdapları, üzerimizden dalgalar gibi aşıyordu, bizse bunların altında boğulmuş, kaybolmuştuk. Chartres Katedrali, sudan bir dağ gibi üzerimden aşip beni yıktı. Katedralin kemerlerinden taşlarına dek —yapımında çalışan işçiler, dalgalara atırlarmış gibi— üzerinde çalışılmış, tutkuyla doyurulmuş, insanlaşmış her bir bölümünü baştan aşağı incelemek kaç ay, kaç yıl alırdı acaba? — Acaba tek bir seyirci bunca sanatçının eme-

gini özümseyebilir miydi? Michelangelo'yla, Picasso ve Giotto, biz katedrali geçerken pusuda bekliyorlardı. "Ha" diye savruldu Atilio – "Ha? Mükemmel değil mi?" – Batıyorduk. Sanki zengin bir dükkândaymışçasına batıyorduk, sanki kelebek avlayan çocuklar gibi, bizi es geçen şeylerin soluk tanığı olan bir çizgiye, bir lekeye tutunuyorduk...

Pek bakmıyorduk da... Daha çok envanter çıkarıyorduk sanki... Altınlarını bir elinden ötekine aktaran bir cimri gibi, bu zenginliği ona hemen hemen bakmadan, ama mutlaka buna bakan birilerinin varlığından emin olarak, içimize çekiyorduk. İşte Giotto'nun freski. Buna çok zaman ayıramayacağını, ama inanıyorum ki *bir başkası* ona derin derin bakacaktır. Bu arada beni korkunç bir düşünce sarsıyor. Ya o başkası yoksa? Ya *herkes* bakma yükünü bir ötekine atarsa ya bu zevki onu hiçliğe dökerek elden ele geçirirsek? Atilio omuzlarını silkti.

"Pöf, bunu bana mı söylüyorsunuz. Ben yaşamımın yarısını sanata vermişim."

Yalan söylüyordu, büyük bir olasılıkla plastik sanatlar albümünün sayfalarını çevirmekten başka hiçbir şey yapmamıştı. Onları çıkarmış ve orada burada göz atmıştı, tıpkı yemini didikleyen tavuk gibi... Ama yalan söylediğini nasıl kanıtlamalı?

Cuma

Seniora Mercedes H.de A. Buenos Aires'ten özellikle Atilio'nun kupasını görmeye gelmişti. (Atilio Buenos Aires'e dönmüyor, Şili'ye gidiyor) –bu kuru, içine kapalı ve sessiz hanımefendi, kupayı eline aldı, baktı, yerine koydu– "Ah" diye fısıldadı "Eğer bu kupayı görmeden Arjantin'den gitmenize izin verseydim, kendimi asla affetmezdim!" Kısa bir aradan sonra yine fısıldayarak, "Pettoruti hakkında, onun son rengi hakkında ne düşündüğünüzü de öğrenmek isterim." Atilio buruldu "Beş yıl önceki halini yeğlerim." "Anlaşıyoruz" diye hemen hemen duyulmaz bir biçimde konuştu kadın, sevinmişti, arabasına bindi ve gitti.

Bayan Mercedes'i götüren o kocaman arabaya bakınca, birkaç yıl önce tanıştığım Paris üzerinden buraya gelen o sarışın, genç Polonyalı kadın ressamı anımsadım. Onun arabası yoktu. Sergiden sergiye, ressamdan ressama koşarak, Arjantin'de birkaç ay ge-

çirmişti. Çalışkandı. Bir anını bile boş geçirmek istemezdi. İşine yoğunlaşmıştı. Ressamlık düzeyini zenginleştirme arzusu ile doluydu. Bir av köpeği gibi “değer” peşindeydi. Başka hiçbir şey konuşmazdı. Yazan çizen, sürekli not alan, yalnızca plastik sanatların sorunlarına kendini adanmış, çalışkan ve alçakgönüllü biçimde kendini biçimleyen bir kadın. Onun sakın, sofu, açgözlü çalışkanlığı kadar sinir bozucu bir şey olamaz.

Ya Mercedes? Hangisi daha iyi acaba: “Kendini eğitme” konusunda inatçı, bu bıktırıcı taşraya özgü hırs, ya da 400 kilometreyi sadece şöyle bir baktığı –ama niye baksın ki, onun için Mercedes’in ziyarete gelmesi bile yeter– bir kupayı görmek için gelen aristokrasiye ve plütokrasiye ait bir zenginlin jesti mi? Plastik sanatların, kiliseler, salonlar ve takılar gibi maddesel sanatlar olması ne yorucu... Otelde Paris Arjantin büyükelçisi sekreteri *Paris'te Beş Yıl* adlı eserin yazarı, Jerzy Rohde'nin günlüğünü buldum. “*Cuántas expresiones del arte, hijas del supremo buen gusto!* (Bilinmeyen zevklerden doğan ne kadar çok sanat eseri var!)” Bu zevkli goblen duvar halıları, Clodion'un bronz, Roettier'nin gümüş heykelcikleri, Fragonard'ın tabloları ve soyluluk unvanı almış Fransız Yahudi, monsieur de Comondo'nun değişik mucizeleri görüntüsünde, Petit Trianon'un malikânesinin bir kopyası olan Paris'teki evinde bu keyifli ünlem, onun kendinden geçmiş dudaklarına eşlik ediyordu. Bay Rohde, sanat eserlerine hayran, ama düşeslere de, hatta düşeslere biraz daha fazla. “Etkileyici Loli Larivière beni prensen de la Rochefoucauld'nun salonuna aldı...” (*Loli Larivière-la encantadora-me lleva al salon de la duquesa de La Rochefoucauld...*) 50 sayfa okudum ve yaşlı Fragonard'a ve La Rochefoucauld'ya karşı bizi çeken şeyin aynı kaynaktan olduğunu ciddi ciddi düşünmeye başladım – bu kaynak büyüleyici “aristokrasi” sözcüğü olmasın.

Cumartesi

Raquel Forner'in (bence kötü ve maniyerist Arjantinli bir kadın ressam) ve kocası heykeltıraş Bigatti onuruna verilen (çünkü bir ödül kapıp Birleşik Devletlere gittiler) bir partide birbirlerine laf atan, konuşan, birbirini kutsayan ressamlar topluluğunu gördüm. Ben bu durumu kenardan, restorandaki başka bir masadan seyret-

diyordum. “Hayret bir şey” –halkın dediği gibi– gerçekten de aşağılama mekanizmasının böyle çevrelerde yükseltme mekanizmasına dönüştüğünü görmek çok garip. Bir başka deyişle bu ressamlardan her biri burada bulunan meslektaşını aslında aşağılar –gerçi Arjantin fırçası Paris fırçasının yanında yunmuş yıkanmış!– ama burada, bu partide, herkes kendisini onurlandırıyor, neredeyse birer aslan olmuşlardı, herkes kendi şerefine methiye düzüyordu; bu masa övgüyle çınılıyordu, bunca insanın kendi kendilerini yükseltmeleri, onurlu, önemli, hatta çekiciydi.

Ancak bu uzun sürmedi. Kısa sürede kuyrukları düştü, zanaat-kârlar zafer kazandı. Konuşma, sergilere, ödüllere, resim satıcılarına yoğunlaştı – bu adamlar, sanki fabrikalarına özen gösteren, tedbirli, biraz düş kırıklığına uğramış ve malını almak istemediği için topluma karşı kırgın sanayiciler gibiydiler... Onlar özellikle anarşist, bazen komünist, ama aslında yaşamı ve ölümü burjuvazi ile bağlayan kişilerdi. Yalnızca bir burjuva onu etkileyen –güzel möbellelere Rönesans kupalarına, değerli antikalara– inceliğe yani kitlesel üretim veya proleter üretimin karşısındaki her şeye, şeylere sahip olabilir. Ne söylenirse söylensin, bu adamların değerli nesneleri yalnızca bir kişinin sahip olması için, yani maddi olarak sahip olmalı diye, bunlar birinin malı haline gelmeli diye vardır. Bu sanatta sahip olmak çok şey demektir, özel sermaye olmadan bu olamaz.

Pazar

Bayan Kropka Czerwińska’yla İngiltere’yi konuştum.

Şimdi, bedenler arasında, plajdayım, yüzüstü yatıp yazıyorum. Düşünüyorum... Düşünüyorum da belki benim plastik sanatlara karşı isyanım, portrelerimden başlamıştır... Birkaç kez ressama poz vermiştim –ama her seferinde– biçiminin üstünde hareket eden bu yabancı bakışlardan rahatsız olurdum, çünkü bu kenardan bakan, olağanüstü dikkatli gibi görünen gözlere teslim olmuş olurdum... Şövalenin ardında, beni istediği gibi çizen ressam vardı. Durum – artistik yaratı bağlamında olması gerekenden çok daha fazla anormal... Daha çizim sırasında, ressamın benim üzerimdeki ağırlığının hayali olduğu izlenimini edinirdim – ne de olsa o, benim biçimime egemen olacak durumda olmazdı, burnumu, kulak-

larımı, yanaklarımı tuvalde yaratmakla bağlanan teknik zorluklar onu, benim bedenimin sahibi efendisi olmaktan çok, zorlukla iş gören bir zanaatkâr haline getirirdi. Ve işi, biçimi yaratan çizgi ve lekelerin birleşimi safhasına çektikçe daha da karışık olurdu bu – daha çok beni tuvale taşıdıkça, ben ona daha fazla egemen oluyordum ve bana “bir şeyler yapmak” bu bağlamda bir şeyleri değiştirmek ve yaratmak onun için gittikçe daha zor oluyordu. Sanırım, kayalar veya ağaçlar da bir şey duyabilselerdi, kendilerine fırçayla saldıran ressama karşı aynı ironik-zafersi duyguyu duyarlardı, diyebilirim ki bu uyuşuk zafer, ressamın biçimi yakalamak için ona teslim olmasından ileri geliyordu; biçimi yakalayıp da tuvale geçirdiğinde, artık çaresizdi; çünkü bu aynı “şey” artık tabloya egemen oluyor ve amansız “şeyliğini” oraya mihliyordu. Ayrıca bana öyle geliyordu ki, bu meselenin fiziksel aşağılanması, bu burunların, gözlerin, kulakların, saçların yağlı boyayla yeniden yapılması, bu doğaya teslim olmuş kederli duyarlılık, ressamın elinden yaratıcılık gücünü alıyordu– her şekilde, yaratıcılığa ayrılan pay, benim tablom ölçüsünde, korkunç dar ve anlamsız hale gelirdi. En sonunda portre hazır olurdu. Bana gösterilirdi. Düş kırıklığı!

Ne olmuştu? Beni şeye döndürmüştü. O taşı çizdiği gibi beni de çizmişti ha, işte şimdi, onun insanları da tıpkı diğer nesneleri çizdiği gibi çizdiğini keşfediyordum. Beni kendi görüşüyle aktarmıştı da ne olmuştu? Beni, sanki beni değil de pabuçlarımı çizer gibi çizmişti.

Salı

O kaba saba çıplak –zihnen sakallı veya en azından kıllı– adamların güruhuna Quequen yakınlarında rastladım: balıkçılara, ağ çekmekte yardım ediyorlardı. Tiksintiyle geri çekildim. Onların o çerçeveli gözlüklü, keçi sakallı bohem hallerine, o bakımsız ama kentli bedenlerine, “rafinelikle bütünleşen sanatsal basitliklerine” dayanamıyorum... Ama yanlarına yaklaştım, hepsini selamladım ve her zaman bana rastladıklarında söylediğim gibi şöyle dedim:

“Resim sanatına inanmıyorum!” (*no credo en la pintura!*)

Kahkahalar atarak yanıtladılar.

“İçinizden birisinin şu balıkçıyı resmettiğini düşünelim. Ne dersiniz? Ben eğer renk, biçim duygusundan yoksunsam ve benim

zevkim eğitilmeyecek gibiyse, bu durumda artistik ustalığı değerlendirmeye yetisine sahip olabilir miyim? Kısacası, eğer resme keşfedici bir biçimde, resim gibi bakmayı beceremezsem, bunu yapabilir miyim?”

Onlar: “Kesinlikle bu durumda resimden hiçbir şey anlamazsın.”

Ben: “Öyle değil mi? Ama eğer tüm bunları beceriyorsam, resim neyime gerek?”

Onlar: “Nasıl yani?”

Ben: “Öyle ya! Eğer kendi kendime görmeyi beceriyorsam, balıkçının canlı yüzüne bakmayı yeğlerim. O zaman bir tablo yerine onlarca tablom olur, çünkü değişik açılardan ve değişik ışık altında görünen bu yüz, başka başka olacaktır. Eğer canlı yüzdeki resim değerini anlayabilirsem, sizin çizdiğiniz devinimsiz yüz neme gerek? Ama eğer bunu anlayamazsam, tablo da bana ilginç bir şey söylemeyecektir.

Dünya demek olan biçimin, rengin, ışığın göz alıcı döngüsünü, sizin, içinde hiçbir şeyin devinmediği o ölü krallığınız için, fırlatıp atmalı mıyım bir kenara! Size nasıl yaklaşmak istediğimi hissetmiyorsunuz, değil mi? Ne eksik, ne fazla, size tam olarak şunu söylemek istiyorum: Fırçanız, plastik dünyanın açısını verme durumunda değil. Çünkü dünya, hareket içindeki biçim demektir. Biçim devinimsiz olsa bile ışık, hava değişir. Sizse tuvallerinizde biçimin elinden yaşamını yani devinimi alarak doğayı felce uğramış olarak gösteriyorsunuz.

Onlar: “Ne? Ne? Resim sanatı devinimi belirtmiyor mu? Absürd! Tablodaki devinim, asılı ve durağan olsa bile gerçek devinimdir, bunun için daha fazla devinimdir.”

Ben: “Ha, ha,ha,!”

Yalan! Ah nasıl da güçsüzlüğün aslında güç olduğunu söylemeye hazır olan böylesi tipik sanatsal yalanları severim!

Evet, aramızda kalacak... Kimse duymayacak... Hadi şurada biz bizyiz... Kabul edin, eğer tuvallerinizde bu canlı tanrısal devinimi yakalayabilseniz göğün yedi kat üstüne çıkardınız!

Neden, fırçanın işe yaramaz bir araç olduğunu itiraf etmiyorsunuz?... Bu sanki diş fırçalarınızla, yıldızların ışıklarıyla parlayan evrene saldırmak gibi.

Hiçbir sanat ifade bakımından bu kadar yoksul değil – heykel hariç. Resim sanatı, resmedilemeyenden büyük bir vazgeçistir.

“Daha fazla söyleyebilmek isterdim ama yapamıyorum!” çılgıncıdır bu. Bu çılgılık işkence ediyor insana.

İflas edişinizle ilgili kısa bir öykü dinlemek ister miydiniz?

Eskiden ressamın doğanın yeniden yaratılmasına çok sadıktırlar. Ama var olan bir şeyi yeniden yaratmaya ne gerek var? Ayrıca bu, ebedi partallığa insanın kendini mahkûm etmesi değil mi? Doğa daha iyi resmeder. Hiçbir Tiziano bu balıkçının yüzünü aynı mükemmellikle çizemez. Çünkü burada hiçbir hataya yer yok, her gölge, her leke, fiziğin dikte ettiği gibi.

Doğayla baş edilemeyince “ruh”la kurtuluş aranmaya başladı. Gittikçe daha fazla insan ruhu tabloları gösteriliyordu. Burada ruha karşı olan resmin özdeği su üstüne çıkar. Yalnızca maddeyle uğraşmak dururken bu ruhla ne yapacağız peki? Ruh, içeriği yükselten bir şey bir anekdot gibi tabloya pompalamak mı gerek?... O zaman bu, eklemeli ve tümüyle komik bir ruh olurdu!

İşte böylece, ressamın ruhu dış dünyayı değil de doğayı kendisinin nasıl gördüğünü –kendine özgü fiziksel alanların sınırlarını aşmadan– kendisini olduğu gibi ifade etmesi... kendisini resim sanatının araçlarıyla, biçimle, renkle ifade etmesi gerektiği gittikçe açıkça ortaya çıkmaya başladı... O zaman nesnenin de biçimi bozulmaya başladı böylece. Peki, insan kendini, devinimden yoksun resim sanatıyla nasıl ifade etmeli? Çünkü varoluş bir devinimdir, zaman içinde tamamlanır. Kendimi, yani varlığımı devinimsiz biçimleri yan yana dizerek nasıl gösterebilirim? Yaşam devinimdir. Eğer devinim veremiyorsam yaşamı veremem. Dikkat edin, gerçek devinimden söz ediyorum, bir ressamın eskizinde atlayan bir atı çizdiği devinim imasından değil. Bu bakış altında renk ve çizgiyi sözle karşılaştırınız. Söz zaman içinde gelişir karınca alayı gibi, her bir karınca yeni, beklenmeyen bir şey taşır, kendini sözle ifade eden kişi her an yeniden doğar. bir tümce bitmek üzereyken diğeri onu tamamlar, işte bu sözcüklerin hareketi varoluşumun aralıksız oyununu ifade eder – kendimi sözle ifade ederken, rüzgârda hışırdayan, titreşen bir ağaç gibiyimdir. Oysa ressam, tek bir görünüme mihlanmıştır, hepsi bir arada, tuval üzerinde devinimsiz– külçe gibi. Tablonun tümünü bir bakışta görürüz. Bu tabloda öğeler arasında bir tür oyun fark etsem ne çıkar, bu oyun gelişmedikten sonra? Resim, kuşkusuz bize ressamın bakışını, onun dünya ile olan ruhsal serüvenini gösterir, ama yalnızca bir tek anı, buna göre onun

kişiliğine sinebilmek için bu bakışlardan binlercesini görmem gerek; ancak hepsi birlikte beni onun içsel devinimine, yaşantısına, zamanına götürmeyi başarabilir.

Van Gogh'un ya da Cézanne'nin tuvalde bireyselliklerini gösterdiklerini iddia etmek nasıl bir aldatmacadır. Bir elmayı doğadaki halinden biraz başka resmetmek – ve bu elmayla şiirin ve müziğin sürekli değişen halleriyle boy ölçüşmek... Bir elma ile ifade bulan insan! Devinimsiz bir elmayla! Eğer bana, yani bir yazara, bir şaire kendimi bir elma anlatmam gerektiği söyleneşeydi oturup aşağılanmış bir halde ağlardım. Ama ne gam – sanattan ve ustalarından söz ettiğimiz zaman bizi bir hoşgörü... ve sempati ve hatta hayranlık sarar... Tüm bunlar bizim ufak tefek ve daha küçük kusurlara göz yummamızı sağlar; yeter ki geçit töreni bozulmasın... Böylece o elmanın ya da ayçiçeğinin bizi Cézanne'a ya da Van Gogh'a götüreceğine yemin etmeye hazır oluruz, ancak eğer onlar bizim yakın tanıdıklarımız oldularsa, bu biyografilerin ayçiçeği ve elma tarafından bırakılan devasa boşlukları doldurmasından ileri gelir. Eğer söz bize onların yaşamını anlatmasaydı, oto portreleri de bu konuda pek işe yaramazdı.

Resim sanatı, gerçi artık biçim bozukluğuna da uğrasa hâlâ kronik bir doyumsuzluk çekiyordu – fırçanın (bu kaba saba aracın) çilekeş sanatçıları doğada var olan biçimleri ileri safhada dönüşüme uğratsalar bile, öykünerek geniş bir ölçekte kendilerini ifade edemeyeceklerini hissediyorlardı. Peki, ne yapmalı? Nasıl Şeyden, o köpek gibi zincirledikleri Şeyden kurtulmalı? Şeyi yıkmak sonra ondan bir sözdizimi kurmak ve bundan bir dil –soyut bir dil– yaratmak olası olabilir miydi acaba? İşte soyut resim böyle başladı. Başlamış da ne olmuş, ne de olsa, o da devinimsiz ya da donmuş bir devinim. Müzikte arı biçim ulaşılacak bir şey, çünkü müzikte kemanın yavaşlaması arkasından vurmalı çalgıların vuruşu gelir, biçim her an yenilenir. Ama soyut tablo tek bir akor gibidir. Sanki bir müzisyen bizi konsere davet etmiş yalnızca tek bir akor sunmuş gibi bir şeydir bu. Soyutluk tablonun elinden doğanın taklitçisi olması gereken yaşam değişkenliğini aldı ve başka bir canlılıkla yer değişmesine izin vermedi.

Sizin resim sanatınızın cehenneme kadar yolu var. Karnım tok buna. Bu manyaklıktan bıktım, usandım!

Onlar: "Âdemoğlu! Hiçbir şey hissetmiyorsun! Bilmiyorsun! Anlamıyorsun! Hiçbir şeyden çıkmıyorsun!"

Ben: “Şu kumların üstüne bıraktığım üç kibrit çöpüne bakın.”

Varsayın ki, bir grup insan bu kibrit çöplerinin, işin sanatsal yönünü daha belirgin açığa vuracak biçimde, nasıl yerleştirilebilecekleri konusunda sıkı bir rekabete girmiş olsun. Örneğin onları üçgen halinde koyarsam herhalde yan yana yerleştirmemden daha çok ilginç olurlardı. Ama daha başka ilginç şeyler de yapılabilir.

Varsayalım ki pek çok görmüş geçirmiş “kibritçinin” devasa çabaları bazılarının diğerlerinden daha becerikli görünmelerine, hiyerarşilerin oluşmasına, ekollerin stillerin kurulmasına, bir uzmanlığın doğmasına adanmış olsun... Bunun niye saçma gelebileceğini sorarım size. Çünkü bu üç kibrit çöpüyle bile insan, kendi hakkında, dünya hakkında bir şeyler ifade edebilir. Ne de olsa, tüm dikkatimizi bu üç kibrit çöpünde yoğunlaştırarak bunlarda evrenin sırrını keşfedebiliriz, çünkü onlar da evrenin bir parçası, açıktır ki, bir su damlasında tüm evren yansır – çünkü onlar ne az ne çok yalnızca tüm görkemi içinde Şeydir, çünkü onların yansıyışlarında doğanın yasaları ifade bulur, bu kibrit çöplerine gereken yoğunlukta bakarsak törensel bir eyleme ulaşır, Özdeği Bilinçle yüzleştiririz.

Hepsi bu – yani *dikkatli bakmak* koşulu ile. Tek bir sorum var-değer mi, değer mi, değer mi? Çünkü bu işi, kibrit çöpleri yerine, aynı derecede belki de daha başarılı biçimde, ağaçların, hayvanların ya da herhangi başka bir şeyin gizine ermek için kullanabilirdik.

Eğer aynı yoğunlukla Cézanne’a bakmaya başlarsak ve Cézanne muhteşem bir hale gelirse buna karşı çıkmıyorum. Tek bir sorum var – değer mi, değer mi, değer mi? Neden bu mükemmellik başka yerde aranmasın ki?

Bana göre tabloların kendi başına görsel bir şey olduğunu ve bu yüzden insanların bakışlarını üzerlerine çektiğini düşünerek acı biçimde yanılıyorsunuz. Bana sorarsanız tam tersi. Tablolar, insanlar onlarda ifade edici bir nitelik aradıkları için böyle bir nitelik kazanmıştır – o zaman sanatın engin yoksulluğu derinlik ve varsıllıkla ışıdamaya başlamıştır.

Ancak neden insanlık dikkatle tablolara bakmaya başlıyordu?

Bunun yanıtını insanın ortak yaşam sisteminde ve tarihsel gelişiminde arayınız. Tablo, her şeye karşın, güzeldir – değil mi? Süse hizmet eder. Demek ki, kuyumcu pazarı gibi tablo pazarı da vardır. Tablolar için ödeme yapılmaya başlanır çünkü –Pascal’ı daha basit sözcüklerle ifade ederek– eğer benim duvarımda Tizinao asılı olur-

sa, ben sayılması gereken biriyim, çünkü zengin biriyim demektir. Bu güzel nesne –tablo– ta burjuvaya dek kralların, prenslerin, piskoposların sahiplik içgüdülerini kızıştırmıştır ve bu talep, değerler ölçeğini oluşturmuştur. Daha başka karmaşık pek çok neden de buna eklenmiştir; aslında olay şu: Tek bir insanda olduğu gibi, tüm insanlıkta da eğlenceler ve düşkünlükler vardır. Örneğin, pırlanta, yakut gibi taşların (bu taşların sanatsal önemleri yoktur) insanlıkta böylesi bir güçlü arzu doğurabileceğini kim öngörebilirdi? Ya posta pulları?

Elbette ki tablo, posta pulu değil. İfadesi sınırlı olsa da bir sanattır. Tablonun sanatsal yükünü, sanatla pek ortak yanı olmayan diğer güçlerle bütünleyin, algılamamızda neden böyle yükseğe, neredeyse kutsallığının doruklarına sıçramış olduğunu anlarsınız.

Tek bir sorum var – onu bu kadar yüksekte tutmaya değer mi?

Bugün sizin sürdürdüğünüz süreç şöyle: tarihsel olarak yaratılan, bu sürü mekanizması *önce*–sizi tablonun önünde dizleriniz üzerine çökertiyor *ancak daha sonra* aranıp bulunmuş uyduruk delillerle, neden hayranlığa düştüğünüzü ve bu eserin hayranlığı hak ettiğini kendinize açıklamaya çalışıyorsunuz.

Kendi duygularınızla oynayan böylesi karmaşık bir oyuncağa teslim olmaya değer mi?

Hayran olmayı bırakınız – daha basittir.

Ele aldığım her şey tümüyle rastlantısal. Yetersiz. Başka yoldan da saldırılabilir onlara –belki on değişik yoldan– onlardaki Aşıl'ın topukları düzinelercedir.

Amacım, kendimi haklı göstermek değil, isyan etmek derdindeyim. Protesto etmek istiyorum! İnaniyorum ki peşimden başkaları da gelecek. Ey ihtiyat, birkaç yıl daha muhalefette kalmama izin ver – muhalefet kendi insanlarını bulmalı.

İzin ver de basmakalıp bir güzergâhta ilerleyen coşkuyu raydan çıkarayım!

Üstelik benim resimle olan savaşım, uyaklı şiirle olduğu gibi, her şeyden önce ortamla –ressamlarla, şairlerle, bir grupla, bir meslekle– olan savaştır... Üretim biçimi Ruhu kendi örneğine göre şekillendirir yasasının sınanacağı en iyi yer, burası. Marksistlerin dokunmaya ce-

saret edemedikleri o sanatsal yanılsamadan başka hiçbir şey, Marksist savı bu denli mükemmel resmetmiyor. Ressamlar, şairler, onların tutkunları, müritleri, tipik uygun hale getirilmiş bilinç – onlar inanmakla kalmıyorlar, inanmak da istiyorlar. Benim karşı koyduğum şey inancın onlara kolayca, hatta biraz aceleyle geldiği – kendi sahte tutkuları için nesnenin tarihsel olarak yaratılmış sahte durumundan yararlanan manyaklar. Hiçbirisi de kendisine gelmek istemiyor. Hepsi de manyaklıklarında bataabilmek için elinden gelen her şeyi yapıyorlar. Benim de burada batmamı istiyorlar. Ben buna direneceğim.

Cumartesi

Onlara kibrit çöplerini gösterdim. Yazık ki sigaraları göstermedim.

Sigara da bize büyük zevk vermiyor mu? Neredeyse yemek gibi? Ancak kim ekmekle sigarayı karşılaştırmak cesaretini gösterebilir? Ekmek gerçek gereksinimimiz, sigara ise alışkanlıklar tarafından yaratılan yapay gereksinimler doğduğunda değer kazanıyor – kötü bir alışkanlık.

Günümüz insanlığı resim sergilerinden tüten bu hoş kokulu dumanı içine tutkuyla çekiyor diye gururlanmayın. İnsanın güzele doğuştan gereksinim duyduğundan kuşkum yok. Ama sorarım size sanatın bir dalında (şiir gibi, resim gibi) üretici, alıcısını da üretmez mi?

İnsanı resim sanatına zorlayan bu baskı, amma da düşündürüyor!

Cuma

Artur Sandauer'e Bay Kisiel'in *Tygodnik Powszechny*'de çıkan "Sandauer ve Gombrowicz ya da Varolmayanların Anlaşması" başlıklı köşe yazısı bağlamında yazdığım mektuptan.

Onun alıntıladığı ve saldırdığı denemenizin giriş bölümünü okuyunca, düşündüm de, bu adamın bizi, hem sizi hem de beni nasıl okuyamadığı, bizden nasıl hiçbir şey anlamadığı açıkça ortada. Bay Kisiel tarafından alıntılanan giriş bölümü dışında bu denemenizi hiç bilmiyorum – ne yazdığınız hakkında da hiç fikrim yok – buna karşın, eğer izin verirseniz Bay Artur, benim görüş açımdan sizin sözlerinizin nasıl yorumlanacağını söyleyeyim.

İşte Bay Kisiel'den, sizin sözleriniz:

“Polonya edebiyatında tümüyle yeni bir şey ortaya çıkıyor: otoironi ve kendi kendini lekeleme. Kendisiyle alay ederek ve tüm Polonya sorunsalını iğneleyerek, Gombrowicz uzun yıllar kültürümüzün bir özelliği olan görkemi ve kibri yok ediyor ve böylece daha özgün ve daha ulusal bir kültür yaratmak için bir perspektif açacağını düşünüyor.”

Bu Bay Kisiel’i kızdırmış – makalesinde zafer kazanmışçasına sizin “novum”unuzun aslında “nihil novi” olduğunu, edebiyatımızın romantik ustalarından başlayarak Bu “otoironi” ve “kendi kendini lekelemeyle” dolu olduğunu ileri sürüyor. “Bunun bu edebiyatın yüzelli yıllık temel geleneklerinden” olduğunu yazıyor.

Böyle yazıyor, çünkü sizin terminolojinizi anlamıyor. Bay Kisiel, örneğin Wyspiański’nin de Dügün’de kendi kendini lekelemeye ve otoironiye yaklaştığını söylüyor. Elbette ki öyle değil. Dügün, belki de, Polonya ulusunun lekelenmesi olabilir, ama o, yani Wyspiański burada en yüksek yargıçtır, o burada şimşekler yağdırır. Yani Dügün Wyspiański’nin kendi kendini lekelemesi değildir, Słowacki’den başlayarak Norwid, Bobrzyński, ya da Brzozowski en sonunda da Nowaczyński’nin alayları, küfürleri, ulusa yöneltmiş şimşeklerdir, bunların kendi kendini lekelemeyle ilgisi yoktur..

“Kendi kendini lekeleme” diye yazarak, siz, Ferdynandurke’de kendi yeniyetmeliğimi ilan eden ve öteki yazarları yeniyetmeliklerini saklamakla suçlayan ve gerçekten de pek beklenmeyen bir tutum içinde olduğumu söylemek istemiyor musunuz? Bu acaba bizim edebiyatımızda “novum” değil midir? Belki de dünya edebiyatında. Kendini lekelemekten, bu yeni yetmeliğin itirafının, polemik bir hile ya da gülmece efekti olarak hizmet etmemesi koşulu altında sözü edilebilir: Eğer Wyspiański ve ben bir kafede karşılaşılsaydık aramızda nasıl bir konuşma geçerdi acaba? O: “Polonya ulusunun zayıflıkları bana acı veriyor, çünkü Polonya ulusundan daha yetişkinim.” Ben: “Polonya ulusu bana hiç acı vermiyor; ben yalnızca kendi yeniyetmeliğime acıyorum; ulus beni yalnızca benim yeniyetmeliğimi oluşturan etkenlerden birisi bağlamında ilgilendiriyor, olgunluğumu kısıtlayan ve zorlaştıran her olasılığa kılıç çektiğim gibi aynı nedenle ulusa karşı da kılıç çekmişim, bu soydaşlarımdan daha yetişkinim demek değil, hayır, ben yalnızca kendi yeniyetmeliğim bağlamında daha bilinçliyim, bu da bana mesafe sağlıyor, öte yandan bu yeniyetmelik beni kendisine hayran bırakıyor, büyülüyor

ve zevk veriyor. Veya ben Yeniyetmelikle yetişkinim ve Yetişkinlikle yeniyetmeyim...

Son tümceyi geçelim, belki de alışkın olmayan insanlara fazla zor gelebilir. Ama yukarıdakilerden de anlaşılacağı gibi benim ulus “eleştirimin” edebiyatımızdaki geleneksel eleştirisiyle ilgisi yok; bu eleştiri başka bir ruh haline, başka görüşe, başka kurama dayanıyor. Yani bu eleştiri falan değil, yalnızca benim ruhsal varlığım için ve benim –birey olarak benim– daha yüksek ve tarafsız hak adına değil, benim hakkım adına toplumla verdiğim savaşımında beliren biçimsel varlık için yapılan savaş.

Şimdi siz “bugüne kadar olagelen tüm Polonya sorunsalı ile alay ettiğimi” yazdığınızda – bunu nasıl anlamalı? Herhalde Bay Kisiel’in anladığı gibi, Polonya’da varolan tüm başarısızlıklarla alay etmiyorum, onları iyi ve kötü taraflarıyla bütün olarak kınıyorum, çünkü onlar “konu dışı”, çünkü onlar ulusu yaratan insanların gelişimiyle ilgilenmekten çok, ulusun gelişmesine özen gösteriyorlar. Ben bireysel sorunsalda direnirken, bu konular toplumsallık etrafında dönüyor. Ayrıca bu sorunlar durumu aşan konular, birinin diğeri için ve diğerine göre, olduğundan daha yurtsever görüldüğü yapay olgunluğun ürünü olarak ortaya çıkıyorlar – bizim ruhsal-psikolojik yaşamımızla ilgileri yok. Bay Kisiel, en sonunda, benim devrimci ve özgün tezimin basit bir gerçeğe dayandığını, yani bireyin ulustan daha temel bir şey olduğunu, anlasa ne iyi olurdu. Birey ulustan önseldir.

Ne var ki Bay Artur, sizin “Daha özgün ve daha ulusal bir kültür yaratma perspektifi” sözünüzü nasıl yorumlamalı? (Bay Kisiel’in yakalayamadığı gibi) Polonyalının, kendisini ulusal biçimi ile özdeşleştirmemek için, bir Fransız’a ya da İngiliz’e göre çok daha fazla nedenleri olduğundan dolayı ve biçime olan bu büyük mesafenin, bizim Avrupa kültürüne, özgün bir katkıda bulunmamızı sağlaması yüzünden değil mi? Bir Fransız’ın “ben Fransız’ım” derkenki, bir İngiliz’in “ben İngiliz’im” derkenki gururunun, bir Polonyalının “ben tam Polonyalı değilim, Polonya’dan daha üstünüm” sözü karşısında düştüğü şaşkınlığı düşünsenize...

Sizin niyetinizi iyi yorumlayabildim mi? Sizin dersiniz bana tanıdık değil, bu sözcüklerin içeriklerini ve bunları dar bir anlamda kullanıp kullanmadığınızı da bilmediğimi yineleyeyim. Ama ben bunları en geniş ve en derin anlamıyla alıyorum. Bunu, bu birkaç satırın Bay Kisiel’in yaptığı gibi yüzeysel, ya da benim yaptığım gibi çok derin anlamda okunabileceğini göstermek için yapıyorum. Belki iki tümceyi

bizlerin ölümsüz banallığında batırmak, tüm adi sözlerimiz, sloganlarımız, klişelerimiz, sapkınlarımız ve Polonya ulusal düşüncesinin hareketleri ile doldurmak, hatta onlarda daha taze içerikler aramak olasıdır. Yalnızca ikinci durumda, benim kitaplarımın canlı bedenlerinin iskeleti hakkında biraz fikir sahibi olmak gerek... Onların biçimleri ve yeni yetmelikleri hakkında da... Ama bu bir Sarmat olarak filozof olmayan ve en büyük felsefi özlü sözü “Zavallı benmerkezci insanlar. Benmerkezci bir kişi peygamber olur mu? Belki, ama sahte peygamber olur” olan Bay Kisiel’den böyle korkunç bir entelektüel çaba beklemek uygun olur mu? Tıpkı göçmenken, mahkûm edildiğim diğer uzman için, hani Londra’daki Wiadomość’tan Bay Sakowski için olduğu gibi; Sakowski’ye göre benim Günlük onun hiçbir şey anlamadığı saçmalıklar içinde yuvarlanıyor, öyle ki, garip bir poz takınmaya ve özgünlük için aptalca bir arzuya zorlanıyor. Kisiel için, benim Polonya’ya karşı takındığım tutum, dünden artan yemeklerin yeniden ısıtılması – nasılsa Bay Kisiel özel bir şeyleri olan yazarda fazla dozda yenilikçiliğin bulunduğunu itiraf ediyor.

Vardıkları sonuçlar bu beylerde garip kaçıyor, çünkü her sıradan, entelektüel okuyucunun, benim görüşlerimin organik bütünlüğünün, benim sanatla, ulusla ya da benzeri meselelerle olan ilişkimin, yalnızca kökü, benim biçim kavramım olan ağacın dallarından oluştuğunu gördüğünü, onların kör uzmanlıkları göremiyor. Öyle-ama Polonyalılar köklere uzanmayı sevmezler. Bay Sakowski veya Bay Kisiel “sosyal” tipler, kendilerini ve başkalarını temel düşüncelerle yormaktan uzaklar. Katolik kilisesi zaten ne için var ki? Bu kilise, Bay Kisiel’i sevimli olmayan temel düşüncelerden, tarihte bir kez daha olmak üzere bağışlar.

Bir şey daha-var. Bay Kisiel’in aşağıda alıntıladığım girişini de okuyunca güldüm:

“Gombrowicz’teki evrensel ve yaratıcı şeyler ona Polonya edebiyat tarihinde, otuzlu yıllar ölçeğinde anakronikliğini hesaba katmadan bir yer sağlıyor. Ne var ki bugün düşünsel yaşamın önderi olmaya Gombrowicz uygun değil. Onun bu yaşam hakkındaki düşünceleri dogmatik olduğu kadar, naif ve eski. Onu önder tahtına Sandauer çıkarıyor, genç insanları da etkiliyor...”

E, ne oldu Bay Kisiel eteğindeki taşları dökmedi mi?
Sakin olsun...Korkuya gerek yok.

Ben gerçekten de buradan, Amerika'dan, çuvaldaki patates gibi Polonya'da tıkanıp kalmış... antika diyalektikle uğraşan, Polonya edebiyatından çıkardığı sözlerle düşünen bundan başka dengesizlikle, taşralı bir dengesizlikle, Polonya'yı yükseltmek için Polonyalı'ya özgü bir aşağılık duygusu içinde çırpınan Bay Kisiel'den daha iyi görüyorum her şeyi. Bu aşağılık ve yükseklik kompleksi arasındaki anlaşmazlık Avrupa'da milyonlarca insanı hareketlendiriyor ve ilgilerini Polonya'ya çeviriyor. Evet, gerçekten de buradan, dünyadan, her şeyi daha ayık kafayla görüyorum ve tüm bunlar hakkında daha özgürce düşünüyorum. –Ama korkuya gerek yok–. “Önder” falan olmak peşinde değilim. Ben, önder ha? Ne de olsa ben “Polonyalı yazar” etiketine bile heves etmiyorum. Ben yalnızca Gombrowicz olmak istiyorum, daha fazla bir şey değil.

Çarşamba, Tandil

Birkaç gün önce Tandil'e geldim ve Hotel Continental'e yerleştim. Tandil, 70.000 nüfuslu, üzeri kayalarla dolu alçak tepelerle çevrili, kale gibi bir kent. Hem bahar geldiği için hem de Asya gribinden arta kalan mikrop-lardan kurtulmak için geldim buraya.

Dün, kentten biraz uzakta, dağların eteğinde, büyük bir taş kapının ve dağlardaki iğneli ağaç ve okaliptüs ormanı-yla parkın birleştiği yerde bulunan, uygun bir fiyata çok hoş bir dairecik kiraladım. Vadideki Tandil, göz kamaştırıcı sabah güneşine açılan pencereden tabak gibi görünüyor – ev palmyelerin, portakal ağaçlarının, çamların, okaliptüs ağaçlarının, biçimlenmiş çalılarının ve en garip kaktüslerin yumuşak şelalesinde batıyor ve arkada kara-çamların yüksek duvarı, şekerden kalenin doruklarına tırmanırken, bu şelale kente doğru dalgalanarak düşüyor. Bu kadar fazla bahara özgü, çiçek açmış, çiçeklenmiş ve aydınlanmış başka bir şey yok. Kenti çevreleyen dağlar biber tozu kadar kupkuru, çıplak, kayalık, görünen büyük taşlarla çıkıntı yapmış tarih öncesi bir kale, platform, bir kaide görünümüne sahip. Bir amfi tiyatro.

Tandil, önümde– avucumun içi gibi üç yüz metre uzaklıkta. Burası otellerle, turistlerle kaplı bir kaplıca falan değil, sıradan bir taşra kenti. Güneşte dişlerimi fırçalayıp, çiçek kokularını içime çekerken “Tandil’de sıkıntıdan ölürsün” diye beni uyardıkları kentin içine sızma yolları üzerine düşünüyordum.

Küçük bir pastanede harika bir kahvaltı yaptım – ah, olamaz böyle bir şey, kahve, iki yumurta –her yer çiçek içinde– daha sonra kente ve meydana daldım – düz damlı göz kamaştırıcı beyaz evlerden oluşan dikdörtgenler, keskin açılar, kuruyan çamaşırlar ve bir duvarın dibinde duran bir motosiklet ve yeşilliğin fışkırdığı düz bir meydan. Bu sıcak güneşin altında ve serin bahar havasında yürünür. İnsanlar. Yüzler. Bir şeyin ardına giden, koşuşturan, enerjik, canlı, aceleci, sakin, o tek aynı yüz... “Tandil’de sıkıntıdan ölürsün”

“Nueva Era, günlük gazete” başlıklı bir taş tabela gördüm. İçeri girdim, kendimi redaktöre tanıttım, ama canım konuşmak istemiyordu, hayaller içindeydim ve bu nedenle, biraz mutsuzca, *un escritor extranjeroyum* dedim ve Tandil’de entelektüel olup da tanışmaya değer birisi var mı diye sordum.

“Ne?”, diye parladı alınmış bir biçimde redaktör, “Burada entelektüellerden yoksun değiliz! Kültürel yaşam zengindir, yalnızca yetmiş civarında ressam var. Ya edebiyatçılar? Elbette, Cortes’imiz var bir kere, artık başkent basınında yayın yapan bir ad o.”

Onunla telefonlaştık ve yarın için sözleştik. Günün öteki saatlerini Tandil’i dolaşarak geçirdim. Dört yol ağzı. Dört yol ağzında mülk sahibi, şapkalı, şişko bir adam, iki askerin yanında duruyor, biraz uzakta, aşağı yukarı yedi aylık hamile bir kadın, satıcısının, bankta üzerine bir gazete kâğıdı örtüp derin bir uykuya yattığı, tatlıcı arabası var. Hoparlörden şu şarkı yayılıyor “beni bu kara göz- lere hapsettin...”

Ben de kendi kendime şu şarkıyı söylüyorum: “Tandil’de sıkıntıdan ölürsün” Uzun çizmeli, şapkalı, güneşten kararmış bir beyefendi, öylece duruyor.

Perşembe

Tandil, yukarıdan sanki tarihöncesiyle kuşatılmış gibi – kayalar- dan oluşmuş dağlarla parçalanmış gibi duruyor. Güneşin ve ağaç- ların altında, çiçeklerin arasında enfes bir kahvaltı ettim.

Ama kendimi yabancı ve garip hissediyorum, bu tanımadığım yaşam bana dokunuyor... Cortes’le sözleştiğim “Centro Popular” a gidiyorum. Burası 20.000 kitaplık bir kütüphane– arka tarafında kültürel oturumların yapıldığı bir küçük oda var. Ben oraya vardığımda toplantı bitmek üzereydi ve Cortes beni katılımcılara tanıttı. Beş dakika konuşmadan sonra anladım: Cortes, komünist-idealist, hayalci, soylu karakterli, pek çok iyi istekle dolu, canlı, insancıl –şu on beş yaşındaki kız, kız değil de, şuradaki Marksist genç adamın yirmili yaşlarındaki karısı– öteki taraftaki sekreter Katolik, Rembrandt’a benzeyen üçüncü adam da militan bir Katolik. Onları inanç bağlıyor.

Beni hiç duymamışlar bile. Olabilir, taşra burası. Ama bu beni dikkate yöneltiyor. Bu durumlarda nasıl bir taktik uygulayacağımı biliyorum ve kendimi tanıtmak gibi bir hata yapmıyor, tersine

sanki onlar tarafından çok iyi tanınıyormuşum gibi davranıyorum. Sesimin tonu ile Avrupa'mdan bir ipucu veriyorum onlara. Bu tarz konuşmalar iğneli ama nükteli, özensiz, teklifsiz ve entelektüel havada olmalı. Paris. Hemen ağa düşüyorlar. "Ah siz Paris'te bulundunuz mu?" diye soruyorlar Ben gayet özensiz: "Ee, ne olmuş, orası da aynı Tandil gibi bir kent, evler, sokaklar, kahveler, tüm kentler aynıdır..." – Paris'le yücelmeyip de Paris'i aşağılamam onların hoşuna gidiyordu ve beni de bir Parisli gibi görmelerine neden oluyordu; bakıyorum da Cortes tümüyle fethedilmiş, kadınlarsa, tam güvenmemekle birlikte ilgilenmiş durumdalar. Ancak... Onlarda bir dikkatsizlik, bir dalgınlık var, sanki başka bir şey düşünüyorlarmış gibi. Ve birden anlamaya başlıyorum ki, Camus ve Sartre, birlikte Tandil'e gelselerdi, Tandilli ve yerel olmayan başka bir düşünce üzerinde güç kuramazlardı. Ne oluyor? Birden canlanıyorlar. Birbirlerinin sözlerini keserek konuşmaya başlıyorlar. Ne hakkında peki? Kendi meseleleri, nasıl son konferansa kimse gelmemiş, nasıl insanları zorla çekmek gerekmiş, nasıl Fulano en sonunda gelmiş, ama uyumuş kalmış, nasıl doktorun karısı küsmüş... Her şeyi sanki bana anlatıyormuşçasına, ama aslında kendi aralarında konuşuyorlar, şikâyet edip yakınıyorlar, üstelik hepsi de benim yazar onayımından, bir yazar olarak onların "halk üzerindeki çalışmalarını" ve "toplum üzerindeki çalışmalarını", Żeromskici Tandilciliklerini ve tüm acılarını paylaşacağıma eminler. Brrr... "Tandil'de sıkıntıdan ölürsün!" Birden Tandil kafama çarpıyor, hani ineğin arkasında duran köylüler gibi sıkıcı ve sonsuz bu bayat, kaba saba, alçakgönüllü, sınırlı yaşam – onlar sonsuz bir biçimde buna odaklanmışlar.

"Bırakın da insanlar yaşasın" diyorum.

"Ama..."

"Herkesin entelektüel ve aydınlanmış olması gerektiğini nereden çıkarıyorsunuz?"

"Nasıl yani?"

"Şu hödükleri rahat bırakın."

Hödük (bruto), köylü (vulgo) sözcüğünden daha kötüsü benim aristokrat haline gelmem... Savaş ilan etmişim gibi oluyor. Kibarlık maskemi çıkarıyorum.

Artık dikkatli olanlar onlar.

"Siz evrensel aydınlanmanın gerekliliğine karşı mısınız?"

"Elbette."

“Ama...”

“Bu eğitim uzak kalsın!”

Bu artık fazla kaçıyor. Cortes eline kalemini alıyor, ışıktaki ucuna bakıyor, ve soluğunu veriyor “Anlaşamıyoruz” diyor endişeli bir biçimde. Genç adam gölgede kalmış, homurdanıyor ve isteksizce:

“Yoksa siz faşist misiniz, ne?” diyor.

Cuma

Gerçekten de çok konuşmuştum. Bu gereksizdi doğrusu. Ama şimdi daha iyi hissediyorum... Bu saldırganlık beni güçlendirdi.

Ama ya beni faşist olarak adlandırırlarsa? Bir bu eksikti! Cortes’le konuşmak ortalığı yumuşatmak gerek.

Cumartesi

Ne oluyor?

Ruhum, kabaca ve kasvetlice biçimleniyor... Rastgele olaylardan. Onlarla yaptığım kütüphane toplantısı, özel bir şey değildi, yalnızca katalizatör görevi görüyordu. Şimdi roller belirgin bir biçimde bölünmüş. Ben aristokratım. Aristokrat havasına büründüm. Ortak taşralılığı biçimlendirmek için Tandil’e gelmiş olan bir aristokratım.

Ancak bunun yalnızca genel hatlarla böyle olduğunu anlamak gerek... Bir tiyatronun, benim günümü dolduran milyonlarca başka olayın fonundaki ana hatları, çaydaki şeker gibi, içlerinde drama'nın ana hatlarının eriyeceği, sayamayacağım olayların ana hatları – öyle çok ki bu olaylar, biçim yitiyor yalnızca tat kalıyor...

Bunları, Cortes’le yaptığım yumuşatma konuşması yerine, durumu sertleştiren bir konuşma olan yeni konuşmamdan sonra yazıyorum. Asabım bozulmuştu, komünist liderin melekliği beni rahatsız etmişti.

Tüm konuşmayı anlatacak değilim. Eşitlik fikrinin insanın doğasına aykırı olduğunu söyledim. İnsanda en mükemmel olan şey, onun diğer türlere göre dehasını belirleyen şey, bir karınca diğer karıncanın aynısıyken, onun diğer insana eşit olmayışıdır. İşte çağdaş iki yalan: Herkesin aynı ruha sahip olduğu yolundaki Kilisenin yalanı. Gelişme yolunda, herkesin aynı haklara sahip olacağı konu-

sunda demokrasinin yalanı. Siz bu fikirlerin ruhun zaferi olduğunu düşünüyor musunuz? Nerede bu bolluk, hiç de öyle değil, bu durum bedenden ileri geliyor, bu görüş temel olarak hepimizin aynı bedene sahip olmasına dayanıyor.

Karşı koymuyorum (diye devam ettim) kuşku yok ki, görsel etki olarak aşağı yukarı hepimizin boyları aynı, iç organlarımız benzer... Ama bu manzaranın yeknesaklığına, türümüzün özel varlığı olan ruh dalıyor ve türümüzün birbirinden şaşırtıcı derecede farklı, aralarında dağlar dereler olan bir tür olmasına neden oluyor, böylece bu yüzden, bir insanla öteki arasında, dünyadaki tüm hayvanlardan yüz kere daha fazla fark ortaya çıkıyor. Pascal veya Napolyon'la bir köylü arasındaki uçurum, bir bağırsak solucanı ile at arasındakikinden daha büyüktür. Ne de olsa bir köylü ile at arasındaki fark, köylüyle Valéry ya da Aziz Anselmus arasındaki farktan daha azdır. Bir cahille bir profesörün, yalnızca görünüşleri insan olarak aynıdır. Müdür, işçisinden daha başka bir şeydir. Sizce de –teorinin kıyısında, içgüdüsel olarak– eşitlik kardeşlik dayanışma hakkındaki mitlerimiz, gerçek durumlarımızla hiç de uymuyor, değil mi?

İtiraf edeyim ki, bu durumlarda “insan türü” hakkında konuşmalı mı, yoksa bu çok fiziksel bir kavram değil mi diye şüpheye düşebilirdim.

Cortes bana yaralı bir entelektüelin bakışlarıyla baktı. Ne düşündüğünü gördüm: faşizm! Bense bu Eşit Olmama Bildirgesini açıklayarak zevkten çıldırmıştım, çünkü zekâ bana göre kana ve sertliğe dönüşüyordu.

Salı

–Tilos-pinos-platonos-naranjos-palmeras-glicinas-mimbres-alomos-cipres– bu ağaç grubu içindeki pastanenin verandasında kahvaltı, uzaklarda amfiteyatrolar ve eski kale burçları, tarihsel kalıntılar, güneşte parlayan meydanlar.

Tandil'de dolaşıyor, aylıklık ediyorum. Ben şey yaparken... şey yaparken onların o monoton koşuşturmaları –bu etkinliklerin insanı öldüren aslına uygunlukları– karıncalara özgü çabaları, atlara özgü sabırları, ineklere özgü hantallıkları. Kimseye bulaşamam, çünkü herkes kendi yağında kavruluyor, üstelik yalnızlıklarının derecesi ölçülemez, her biri kendini kovalıyor, hayvansal bir yalnızlık

bu, bir at, bir kurbağa, bir balık yalnızlığı. Tüm kent tek bir çabadan oluşmuş. Ne yapmalı? *Ala recherche du temps perdu*⁹⁶ – onu kütüphanede buldum, başladım Proust'u okumaya; kardeşimle, Proust'la birlikte, içimdeki kaynağa dalmak için okumaya başladım!

Çarşamba

Gerçekten de aileden birisi gibi mi? Evet, ikimiz de o aynı, seçkin aileden geliyoruz. Birbirimizi kucaklamalıyız. Rafine bir eser, kılıç gibi keskin, kılıç gibi titreşen, ince ve sert – Tandil'in kaba hantal masif varlığına, ne tatlı ne hoş bir karşıtlık. İkimiz de aristokratız, ikimiz de zarifiz. Ama hayır! Cehenneme kadar yolu var, beni rahatsız ediyor, onda kendi karikatürümü fazlasıyla görmek beni iğrendiriyor!

Her zaman beni rahatsız ederdi. Ona yapııştırılan övgülere katılamazdım. Bu ucube... boğulma nedeniyle çok hassaslaşmış, daima kuştüyü yataklar içinde, ateşli ve terden yapış yapış bir halde, sarılıp sarmalanmış, ilaç karışımları içinde boğulmuş, bedeninin tüm kirlerine mahkûm edilmiş, mantar duvarlı bir odaya tıklmış... Benim şu basit Polonya köylülüğüm, bu Fransız dekadansından tiksiniyor. Annesinin eteğinin kıvrımlarına gizlenmiş, şımartılmış, yatakla, kitaplarla, tablolarla, sohbetlerle, salonlarla, züppeliklerle sınırlanmış bir yaşama, özellikle, gerçeğin en gizli kuytularına ulaşan, sert ve zalim bir eser yaratmasını buyuran bu ilahi esinli enerjije şaşırmak, hatta hayran olmak mümkün. Belki de bu yumuşaklığın sertlikle, zarafetin sivrilikle yer değiştirmesinde aristokrasinin yararlı sırrını görebiliriz. Hatta burada, hastalığın sağlıklı yer değiştirdiğini bile risk alarak iddia etmek olası. Üstelik sanatın varlığına da uygun. Sanatta sağlıklı olan sağlıklı, güçlü olan güçlü yapıtlar verecek diye bir şey yok, tersine hastalar ve güçsüzler sağlığın ve gücün özünü daha iyi yakalarlar...

Soylu sağlık seni
Kimse öğrenmez ki
Tadını senin
Gidene dek nefesin!⁹⁷

96 "Kayıp Zamanın İzinde" (ç. n.)

97 Polonyalı Rönesans şairi Jan Kochanowski'nin bir *fraszka*sı. (ç. n.)

Demek ki, hastanın sağlığın tadını daha iyi bilmesine; odanın dört duvarı arasına hapsolmuş durumda daha uzak ufuklara ulaşmış ve yapaylığın onu harika gerçekliğe taşımış olmasına şaşmamalı.

Ne var ki... Çok yazık! Telafisi de kesinlikle yoktu. Sanki pişme-miş bir biftek– bu sayfalarda Proust’un yarı çiğ, şansız ve hastalıklı etinin koca parçalarını açığa çıkarıyorum...

Kitaplarının kusurları çok büyük ve sayısızdır –hatalar made-nidir, bu kitaplarda. Proust’un, Zamanla olan temel davası, sanatın gücündeki abartılı ve saf inanca dayalıdır– işte estetik düşkünü-nn, sanatçının, her şeyin üstündeki profesyonel mistisizmi. Psi-kolojik zmlmeleri sonsuza uzanabilir, çünkü bakışların nakış nakış işlemesinden oluşmuştur; hiçbirisi buluş değildir – bu üç-zmlmeler dünyanın temel mükemmelliğinden yoksundurlar, ie işleyen tek bir bakıştan gelmezler, geniş görüşlülükten oluşmaz-lar, yalnızca zekânın (ama esin kaynağı olmayan) kk ürünle-ridir bunlar. Zengin tümceleri, her adımda abartıyla ilişki kurar; bu tümcelerin görkemli güzelliğinin, nerede yapay bir karmaşık gayrete yuvarlandığını kestirmek hemen hemen olanaksızdır. Me-cazlarının türü, zayıflığını ele verir: Bu pek çok durumda ikincil olayın daha temel bir biçime dönüştüğü bir mecaz değildir; tam tersine o her zaman büyük, temel dünyayı kendi ikincil gerçeği-ne, kendi dilinin “ortamına” çevirmeye, tabloyu doğayla değil de, doğayı tabloyla açıklamaya eğilimlidir. Bunda bir sapkınlık – yaşa-ma karşı bilinçli olarak dürüst olmama durumu var. Öte yandan aşk romanlarında oluşturduğu dünyadan daha dar bir şey yoktur –insanları tek bir modeldir, değişik birleşimlerde, benzer kalıtsal özelliklerin görüldüğü bir aile– Charlus, Nordpois, Madame de Guermantes aynı malzemeden yapılmışlardır, hepsi temelde aynı şeyi söylerler. Motiflerin yeknesaklığı, eserin zengin olmayan ama ayrıntıları üretmekte dikkat çekici biçimde gayretli dş ve düşünce gücünü karakterize eder. Proust’un “az pişmişliğinin” maskesini, onun o muhteşem –ama aynı zamanda umarsızlık ve saflık içinde sıkça tökezleyen– zekâsından daha fazla düşüren bir şey yoktur – bu yenilmez saflığın bilgiye sinmeyen, ama duyarlılık olarak kalan inceliğinin kalıntılarıdır bunlar.

Neden ona hayranız? Ona her şeyden önce inceliğe cesaret ettiği için, biraz fraklı, biraz sabahlıklı, bir şişe ilaç karışımıyla, histe-

rik-eşcinsel bir parça dudak boyasıyla, korkuları, nevrozları, zayıflıkları, züppelikleri ve rafine bir Fransız'ın tüm sefaletiyle birlikte, kendisini olduğu gibi göstermekte tereddüt etmediği için hayranız. Ona hayranız çünkü garip ve bozulmuş Proust'un dışında onun insanlığının çıplaklığını, acılarının gerçeğini ve içtenliğinin gücünü keşfediyoruz. Ne yazık ki! Eğer biraz daha yakından baksak, çıplaklığın ötesinde, tüm aksesuarları – yatağı, ilaç şişeleri, bibloları ile birlikte sabahlıklı, fraklı ya da pijama entarisi içindeki Proust'u yeniden keşfederiz. Bu bir körebe oyunu. Burada sonun nerede olduğu belli değildir: Çıplaklık mı giysi mi, salon mu yaşam mı, hastalık mı sağlık mı, histeri mi güç mü. İşte bunun içindir ki, Proust'ta her şeyden biraz var, hem derinlik hem yüzeysellik, hem özgünlük hem sıradanlık, hem sağduyululuk hem safdillik... o, sinik ve naif, zarif ve tatsız, hünerli ve hünersiz, eğlenceli ve sıkıcı, hafif ve ağırdır...

Çok ağır! Bu kuzenim beni boğuyor. Ne de olsa ben de aynı aileye aitim. Rafine olan ben...aynı ortamdanım. Ama Paris'siz. Bende Paris eksik. Paris merheminin korumasından yoksun nazik derime, kaba saba Tandil girmeye çalışıyor!

Perşembe

Cortes bana, Otel Residencial'in sahibinin oğlu olan, Juan Angel Magarinios adlı genç bir şair önerdi. Ondan, bu gün kafeye başka şairler getirmesini rica ettim.

Saat beşte, hakkımda hiçbir şey bilmeyen ve neden Arjantin'e geldiğimi sorup duran üç delikanlı belirdi. On altı yaşındaki ufak tefek dördüncüsü soyadımı duyunca gülümsedi ve *Ferdydurke* dedi.

Ona "Dipi" diyorlar. Böylece Tandil'de iki okuyucum oluyor (iki, çünkü ilki müze müdürü Ferreira'nın 18 yaşındaki oğlu).

Hepsi yazıyorlar. Artık istediğim her şeye sahibim: okuyucular, kafede bir sanatçı masası ve meslektaşlar. Yazık ki, meslektaşlarımdan birisi bile yirmi yaşını aşmış değil.

Cuma

Sıska, uzun, fasulye sırığı, 17 yaşındaki Cox'un arkadaşıyım. Bu çocukta büyük otellerin 'bell boy'larına özgü bir şey var – teklifsiz, karşılaştığım en mükemmel umursamaz. Sanki Tandil'e doğrudan

New York'tan gelmiş gibi her şeye alışık (ama daha Buenos Aires'e bile adımını atmamış). Onu hiçbir şey etkilemiyor, herhangi bir hiyerarşiyi hissetmeye karşı kesinlikle yetersiz, kibar görünüşleri sağlama deneyiminden kaynaklanan bir sinizm onunki. Bu bilgelik, alt düzeyde doğmuştu, üst düzeyden alabildikleri kadar değeri olan, sokak satıcılarının, gazete dağıtıcılarının, asansörcülerin bilgeliği-di bu. Churchill ile Picasso, Rockefeller, Stalin, Einstein, onlar için, otel lobisine girdikleri anda son bahşişe kadar soyacakları yağlı av hayvanlarıdır, o kadar. Bu oğlanın "Tarih"le olan ilişkisi beni sakinleştiriyor, rahatlatıyor ve öyle bir eşdeğerlilik veriyor ki, bu durum, teori ve sloganlardan oluşandan daha gerçek. Gevşiyorum.

Cumartesi

Yaşam sınırlı. Yerel yaşam. İnsan yeni günün getirdiğini yaşar. Kimse çevresine bakmaz, herkes ayağının altındaki yola bakar. İş. Aile. Etkinlikler. Bir şekilde yaşamak işte... Somut bir varoluş.

Bu insanı hem yoruyor hem de kendine çekiyor... Oh, işte onca arzuladığım sınırlamalar! Artık evren beni yoruyor, içimdeki "evrensellik" krizini itiraf ediyorum. Sanırım pek çok kişi bu dertten mustarip. Bu hastalığın tanısı şu biçimde konuyor: Yüzyıldan yüzyıla ufkumuz genişliyor, en sonunda görüşümüz tüm gezegeni kucaklıyor; "herkes için" ahlak, "herkes için" hak, "herkes için" her şeyi istiyoruz, ama sonra ortaya çıkıyor ki, bu gücümüzün üstünde bir şey! Felaket! Düş kırıklığı! İflas! Ben, olabilecek olan, evrensel adalet arzumda çoktan böceklerle insanı karşılaştırmıştım zaten! Ama ilk kurtarmadığım böcek tarafından ruhuma atılan şamar, beni iktidarsızlığa savurdu. Ve işte şimdi pan-eşitlik, evrensel adalet, evrensel aşk ve evrensel olan her şey içimde eriyor – yalnızca bunu istemediğim için değil –çünkü buna gücüm yok– ne de olsa dünyayı omuzlarında taşıyan Atlas değilim ben.

Ben ki, kısa bir süre önce Katoliklere ve Komünistlere hayvanlar karşısında takındıkları aristokrat bencillik için kızmıştım. Birden Cortes'le birlikte insanların eşitliğini bile reddeder oldum. İçimde bir şey, ötekine nasıl oluyor da hep karşı koyuyor acaba!

O zaman ben 'tepkî' mi oluyorum? Evrenselliğe erişmeyi arzulayan süreç mi bu? Ben fazlasıyla diyalektiğim, devrin bana yüklediği konular için, sosyalizmin, demokrasinin, bilimcililiğin iflası için

çok hazırlıklıyım; öyle ki, neredeyse sabırsızlıkla kaçınılmaz tepkiyi bekliyorum, neredeyse o tepkinin ta kendisiyim.

Kendimi daraltmalıyım! Sınırlamalıyım! Yalnızca benim olanla yaşamalıyım! Somut ve özel olmak istiyorum! Çin'e ilgi göstermem gerektiğini buyuran düşüncelere ifrit oluyorum. Çin'i görmedim, bilmem, orada hiç bulunmadım! Kardeşim olmayan bir adamı kardeşim gibi görebilmem için yeterli derece buyruk var! Kendi çemberime kapanıp görüşümün izin verdiğiinden daha uzağa uzanmak istemiyorum. Beni sıkı bir hapisneden daha çok engelleyen bu lanet olası "evrenselliği" devirip yıkmak ve Sınırlanmanın özgürlüğüne kavuşmak istiyorum!

Bu gün Tandil'de bu arzumu kaydediyorum.

Çarşamba

Tandil'in en tanınmış insanıyım! Kimse benimle boy ölçüşemez! Onlar yetmiş bin kişi – tam yetmiş bin kişiden üstünüm... Başımı, bir lamba gibi taşıyorum...

Perşembe

Polonya'da büyüyorum. Başka yerlerde de büyüyorum. Tam da şimdi ülkede *Nikâh* ve *Atlantik Ötesi* doğuyor – bir de tüm öykülerimi kapsayan bir öykü kitabı: *Bakakay* (Buenos Aires'te oturduğum Bacacay sokağının anısına adını böyle koydum). *Ferdydurke*'nin Fransızca çevirisi bitmek üzere. *Günlük*'ün Fransızca ve İspanyolca baskıları için görüşmeler devam ediyor. *Iwona* Kraków'da ve Varşova'da oynanacak. *Nikâh*'ın sahnelenmesi için yazışmalar sürüyor. Ülke basınında makale ve yazılar çığ gibi büyümekte. Ha, başladı işte, artık biri, ötekini özendirir – devasalaşma sürecim uzun yıllar için kesinleşti! Zafer! Zafer! Z...! Z...!

Tandil!

Cuma

Nefis bir kahvaltı ettim... “Tandil'de sıkıntıdan ölürsün” Umut-suzluktan dolayı, Filefotto'nun Beethoven'in senfonileri hakkında yaptığı konuşmaya girdim. Suratının ortasında ekmek gibi duran patates burunlu Filefotto, ironik bir gülümsemeyle şöyle dedi: Üstadın yeteneğini sağırlığına bağlayanlar var. Bu saçma bayanlar bay-lar, absürd! Sağırlık yeteneğe neden olmadı. Yetenek onda Fransız ihtilalinin sonucunda ortaya çıktı, ihtilal üstadın gözlerini sosyal eşitsizliğe karşı açtı!

Filefotto'nun ekmek gibi ellerinde Beethoven'i görüyorum. Onu bir sopa gibi kullanarak, Eşitsizliğe vuruyor. Ah, Filefotto'nun ellerindeki Beethoven!

Aynı zamanda varlığımın derin katmanlarında hoşnutluğa benzer bir şey var, hani astın üstü kullanmasının düşüncesinden ortaya çıkan bir neşe gibi.

Cumartesi

Dün, yazarken, kapı açıldı, içeri Ada girdi, ufak tefek küçümen – solgun korkusunun etkisiyle mikroskobik ölçülerde çekmiş sanki. Ameliyat olmuştu. Zar zor soluk alıyor. Buenos Aires'te yola çıkabilecek duruma gelince buraya “nachkur”⁹⁸ gelmesi için çağırmıştım onu. İşte geldi. Kocasını Henryk birkaç gün içinde burada olana dek Ada kedere gark olacak. “Niye buraya geldim ki?” “Ne yapıyorum burada?” Bir pastaneye kahve içmeye gittik. “Tanrım nasıl bir pastane burası?” “Ada, kendine gel...” “Kendime falan gelemiyorum. Niye buraya geldim ki ben?” “Kendine gelsen iyi olur...” “Gelemem, çünkü burada değilim henüz. Bu nasıl bir kahve?” “Her yerdeki kahve gibi kahve işte.” “Nasıl her yerdeki gibi... Bu nasıl bir at?” “At gibi at, bildiğimiz at işte, görüyorsun ya” “Bildiğimiz at değil işte, çünkü ben henüz burada yaşamıyorum”

Çarşamba

Ne yapacağımı bilmiyordum. Sonra N.N. (pazarın sahibi) beni akşam yemeğine davet etmişti, gittim... şansımı denemeye... belki tutar... Ama ben görünür görünmez, seferberlik ilan edilmişti, askerler, toplar hazırlanmıştı!

Siperlere doğru savunmaya geçmişim gibi bir izlenimim vardı. Evin beyi, sahte bir cana yakınlık pervazının ardındaydı. Evin hanımı ve teyzesi yaşlı kız Raquel, herhangi bir kâfirlik yaparsam (ne de olsa bu entelektüellerden her şey beklenirdi!) bana ateş etmek üzere Katolik prensipler surunun ardında silahlanmışlardı. Küçük hanım, klişe bir gülümsemenin zırhında salata servisi yapıyordu. Oğul, mühendis, ince bir gömlek giymiş, puf puf, düzgün, bıyıklı, yüzüklü, saatli, konforlu – kendi kendine yeterliliğin şaheseri.

98 (Alm.) Tamamlatıcı tedavi. (ç. n.)

Cuma

Evet... Burjuvaziye güvenilmez. Ya proletarya? Anlamıyorum! Anlamıyorum! Ah, en azından yarım saat, köşede durmuş karşıya bakan işçiye “anlamaya” çalışıyorum. Ne düşünüyor, nasıl düşünüyor? Hangi tür düşünce motifleri örülüyor, kafasında. Başaramıyorum. Onda bir boşluk, geçemediğim lanet bir delik var. Neden proleterlerin çocuklarını, gençlerini, böylesine iyi ve hiç sorunsuz anlıyorum da yetişkin bir köylü, işçi garip bir boşlukla, korkunç bir girdaba girmiş?...

Pazar

Şunlara bakın, meydanda Pazar yürüyüşlerini turlayan şu *famili*asa. Onların turlamalarına! Böyle turlayabilmeleri inanılmaz! Bu dönüş hareketi gezegenlerin temel hareketlerini anımsatıyor ve ilk canlıların varolduğu milyonlarca yıl öncesine insanı geri götürüyor. Einstein'ın diliyle, uzay kendini bükerek görüldüğü sürece, onlar ileri hareket ederken bile devamlı geri dönmektedirler. İşte bu durum, bu geçidin kargaşası. Soylu, huzurlu, kentsoylu, ışıldayan İtalyan ve İspanyol gözlü, aynı zamanda dost dudaklardan dişlerin dışarı uğradığı yüzler – işte böyle küçükburjuvazi çocukları ve eşleriyle geziniyor.

Askerler!

Botlu ayakların, Rodriguez Sokağındaki ritmik vuruşundan titreyen sütun. Bu adımlar meydana darbe gibi giriyor, Katakлизм. Gezinti yarıda kesiliyor, herkes askerlere hayran olmak için acele ediyor! Sanki meydan aniden canlanmış gibi... Amma da büyük bir utanç ha! Ha, ha, ha –bırakın da güleyim– ha, ha, ha! Üniformalar içine sokulmuş, hareket etmeleri için birbirlerine emirle kaynaklanmış esir gövdelerin ve korkunç biçimde raptı zapt altına alınmış bacakların istilas. Ha, ha, hümanist, demokrat, sosyalist beyler! Demek tüm toplumsal düzenler, tüm rejimler, yönetimler, yasalar, devletler ve hükümetler, kurumlar, her şey, her şey çocukluktan yeni çıkmış, kulağından çekilip, körü körüne itaate boyun eğmeye zorlanmış (bu zorunlu gönüllü yeminin bedelsiz ikiye bölünmüşlüğü!) ve öldürmek için eğitilmiş ve kendilerinin de ölümüne izin veren bu kölelere bağlı. General, binbaşıya buyurur.

Binbaşı, teğmene. Sonra eğitimli ve yeminli amelelerin sert elleri tüfekleri kavrar, ateş başlar.

Oysa kapitalist, sosyalist tüm rejimler kölelik üzerine kurulmuş üstelik genç köleliğinin üstüne – akılcı beyler, hümanistler, ha, ha, ha demokrat beyler!

Salı

Tandil'de başıma gelen şeylerden çoğu açık değil...karanlık... Ricardon'la karşılaşmam gibi. Onu kafede tanıdım, orta yaşlı sakın bir bey. Gombrowicz? – dedi, kitaplarınızı bilmiyorum ama hakkınızda bir şeyler okumuştum. Mallea (Arjantinli yazar) *Leoplan*'da (haftalık dergi) sizden söz etmişti.

“Doğru. Ama on beş yıl önceydi bu.”

“Evet. Aşağı yukarı.”

“Ama tek bir tümceydi –anımsadığım kadarıyla– tek bir tümce-de söz etmişti benden...”

“Evet tek bir tümce. Soyadınız belleğimde kalmış.”

“İyi de on beş yıl sonra bu anlamsız, kısacık, hele hele okumadığınız bir yazar hakkındaki kısacık notu anımsamanız olanaksız!”

“Yooo... Nedense aklımda kalmış işte...”

????? Karanlık. Duvar. Hiçbir şey anlamıyorum. Daha fazla sormuyorum, çünkü biliyorum ki, daha çok bir şey öğrenmeyeceğim. İçimi bir zayıflık sarıyor...

Çarşamba

Tandil'de başıma gelen şeylerden çoğu öyle... açık değil, sanki konuştuğum kişi ile birbirimizi yitirmenin sonucu. Onlarla benim aramdaki söylenmemiş şeylerin buharı. Bilmeceler artarak çoğalıyor. Burada yüz kere yabancıyım ve yabancılığı içimde taşıyorum. Hatalar artarak çoğalıyor. Onlarla olan ilişkim tedbirli ve sıradan. Zarafetimi yitirdim –zarif olmadığımı biliyorum– ve neredeyse tümüyle ardıma saklanıyorum. Onlar da kendi arkalarına saklanıyorlar.

Yani perde, duman büyüyor... Cesaretsizlik büyüyor... Benim ve onların utancından oluşan iki kat karanlık yükseliyor. Utanç – yazar olduğumu öğrendiklerinde, kabuğunun altına sığınan sümük-

lüböcek gibi kıvrılıyorlar. Utanç – ben utanıyorum, çünkü binlercesinin karşısında yalnızım.

Yarı karanlık, perde, karanlık, duman, cesaretsizlik – sanki kilisede gibi, sanki yükselen gizemin altarı önünde durur gibi...

Perşembe

En büyük kutsallığımız, en sıradan adiliğimizi içerir. Kutsallık? Bu sözcüğü, yalnızca onun zıddı olan, daha bayağı bir anlamda kullandığımda utanmıyorum.

Cuma

Tahammül edemediğim bir şeyde ilahi olanı arama arzusunda olan ilk ben değilim... Çünkü ona tahammül edemiyorum...

Espania Bulvarı'nın sonundaki tepelerden birinde, kente egemen olan devasa bir haç yükselir. Bunun sonucunda kent kendinden emin, bıyık altından gülen bir Vasatlığın utanmaz alaycılığında bir tür tembel tanrısallık karşıtlığı haline gelir... Sanki bir çeşit parodi ve kiçlik... Aşağılık, kıkırdayan bir ortaçağa özgü dinsel oyun ama öbüründen, (kendine göre) yüksek olandan daha az kutsal değil.

Cumartesi

Kayalarla kaplı yamaçlardan yükselen ve ince gövdeleri taşa benzeyen Okalıptüs ağaçlarının ormanı – dağ, orman, yapraklar, her şey taşlaşmış; vakur ve taştan sessizlik, bu sıırım gibi ve temiz, kuru, geçirgen ve güneşin lekeleriyle parlayan hareketsizliği ziyaret ediyor. Cortes ve ben patikada ilerliyoruz. Mermerden oyulmuş bir grup yontu, Golgota'nın tarihini yansıtıyor. Golgota'ya adanmış tepe *Calvairo* olarak adlandırılıyor. Haçın ağırlığı altında, düşen İsa-kamçılanan İsa-İsa ve Veronika... Tüm koruluk bu acı çeken bedenle dolu. İsaların alınlarından birinde Cortes'in bir müridinin elinden çıkma bir yazı: *Viva Marx!* Cortes, belli ki Tanrının Acısı figürünü kabullenmiyor –o bir materyalist– ve bana ateşli biçimde başka bir kutsallığı anlatıyor, yani dünya için, dünya ile yapılan komünist savaşın kutsallığını, insanın dünyayı fethetmek ve onu “insanlaştırmak”tan başka çıkar yolu olmadığını... eğer komik ve iğrenç soytarılığında, tiksindirici urunda sonsuza kadar kalmak

istemiyorsa, tabii... Evet, diyor size katılıyorum, insan doğa karşıtıdır, kendi doğası vardır, kendi doğasında, karşıtlık vardır – dünyayla oyun oynamaktan kaçınamayız, ona bizim, insanca düzenimizi getirmeliyiz, yoksa sonsuzluğa dek varlığın patolojisi ve absürdü haline geleceğiz. Eğer bu bir savaşa, umutsuz bile olsa, tek başına, yalnızca onuru ve güzelliği ile birlikte insanlığımızı gerçekleştirmeye muktedirdir – gerisinin aşağılamaya kadar yolu var... Bu dua yükselir ve İsa'nın haç üstünde hüküm sürdüğü doruğa ulaşır; ben aşağıdan ince uzun okalıptüslerin arasından tahtaya çivilenmiş kolları ve bacaklarını görüyorum; bir kenara yazıyorum ki, bu Tanrı ve bu ateist tam aynı şeyi söylüyorlar...

Neredeyse haça yaklaşmıştık. Gözümün kenarıyla Prometheus gibi karaciğerinden işkence gören bedene bir bakış atıyorum (çarmıhın işkencesi her şeyden önce karaciğerin korkunç acılarına dayanıyordu). Son sınırı da geçip *olanaksız* bir şey haline gelse bile acıdan korkmayan, acı çeken ete bir milimetre bile hoşgörü veremeyen çarmıh tahtasının ne kadar uzlaşmaz olduğunu anımsıyorum, işkence tahtasının kesin kayıtsızlığı ile bedenın sınırsız basıncı arasındaki bu küçük oyun, gövdeyle tahtanın sonsuz, karşılıklı özlemi bir kıvılcımla bana bizim korkunç durumumuzu gösteriyor, dünya çarmıh ve beden arasında bölünüyor. Bu arada yanı başımda ateist havari Cortes, "Proletaryanın" kurtuluşu için farklı bir savaşım vermenin gerekliliği konusundaki sözlerini kesmiyor. Gözümün kenarıyla Cortes'in zayıf, bitkin, sinirli, gözlüklü, tiksindirici ve kıpkırmızı gözlü, hiç kuşkusuz ki ciğeri ağrıyan, çirkinlik tarafından işkence görmüş, çok acı verici ve çok itici bedenine bakıyorum, görüyorum ki o da çarmıha gerilmiş.

Birisi ilahi, öteki tanrısız olan iki acının çapraz ateşindeyim. İkisi de bağırıyor: Dünya ile savaşmak, dünyayı kurtarmak! Yine insan kendine yer bulamayarak, isyankârca *her şeyi* yapabileceğini düşünüyor, kozmik, her şeyi kucaklayan evrensel düşünce güçle patlıyor... Önümde, aşağıda araba kornalarının ve günlük yaşamın seslerinin sınırlı ve zor görülebildiği bir kent. Ah bu yüksek yerden aşağıya kaçmak! Yukarıda Cortes ve çarmıh arasında havasız kaldım. Cortes'in diğerleri ile yani aynı, kesin, aşırı evrensel dini, Evrensel Adaletin, Evrensel Saflığın matematiğini, Tanrısız dudaklarla dile getirmek için beni buraya getirmesi trajik.

Aniden İsa'nın sol ayağında "Delia y Quique, verano 1957" yazısını gördüm.

Hafif bir esintide yazının içeri doğru patlaması... Hayır, daha doğrusu, bu taze, sıradan, yorulmamış bedenlerin müdahalesi diyelim buna; görelî olarak hoşnut olan insan yaşamının dalgası... Varoluşta kutsal, mucizevi saflığın nefesi... Karanlık. Sis. Perde. Duman. Bu nasıl bir din?

Pazar

Kendimi İsa ve Cortes arasında Golgoto'da bulduğumda, Delia ve Quque aracılığı ile tütsülerle bana vuran bir din mi bu?

Cortes'e "Neden siz ateistler fikirlere hayransınız da insanlara değilsiniz?" dedim

Ne de olsa, generalin tanrısallığı kuşku götürmez. Onun parmağı da, en sefil bir askerinkiyle aynı incelikte değil mi? Ancak bu parmağın bir hareketi –kurban olmanın anlamını bile sormadan giden ve ölen– onbinlerce insanı ölüme gönderir. İnsanın yaşamını o En Yüce Tanrıya sunmasından daha değerli ne olabilir? Eğer bir insan diğer bir insanın emriyle ölüyorsa, bu demektir ki bir adam ötekinin Tanrısı olabilir. O komutanın emriyle yaşamını kesmeye hazır olan – neden onun önünde diz çökmekten kaçınır?

Ya Başkanın tanrısallığı? Ya Müdürlerin veya Profesörlerin tanrısallığı? Ya Toprak Sahibinin veya Sanatçının tanrısallığı? Hizmet-esaret-alçakgönüllü teslimiyet-başka insan içinde kendini yitirmek – daha üste kayıtsız şartsız teslimiyet-bu insanlığın ta iç organlarına dek işlemiştir. Ha, siz ateistler-demokratlar, insanların toprağa ekili sebzeler gibi sıra sıra olmalarını ve Fikre boyun eğmelerini isterdiniz. Ama bu insanlığın yatay manzarası başka bir dikey manzarayla bozuluyor... Bu iki manzara da karşılıklı olarak birbirlerine zarar veriyor ve ortak yasaya boyun eğmiyorlar, onlar için bir tek sav yok. İnsanlığın dikey görüntüsünden bilinci çıkarmak ve yalnızca yatayla hoşnut olmanın nedeni bu mudur? Gerçekten de sizi anlamıyorum, ateistler. Hiç de mantıklı değilsiniz... Eğer Tanrısızlık mükemmel oluyorsa, neden bu kutsal törene gözünüzü kapıyorsunuz, hatta Tanrı'nın olmaması onun *conditio sine qua non*'u mu? Gerçekten de Tanrı olmayınca, çağdaş metafizik huzursuzluğun, insana tapınılmasında kendisine ifade bulamayışının nedenini anlayamıyorum.

Bunun olması için yapmanız gereken yalnızca, dikkatinizi insanlığın belli bir özelliğine, yani hiç bitmeyen biçimlenme gereksinimine çevirmenizdir. Bu, milyonlarca küçük parçacıktan oluşan ve her dakika belirli bir biçime giren dalga gibidir. Ancak özgürce konuşan küçük bir grup insan içinde bile, kişilerin özgür iradelerinden bağımsız, rastlantısal olarak yalnızca karşılıklı ayarlamalarla oluşan bu veya şu biçime uymak zorunda kaldıklarını fark edersiniz... Sanki teker teker herkesin orkestradaki “sesini” ve yerini, hepsi birden belirlemişler gibi. “İnsan” bu, her an örgütlenmek zorunda, ancak bu örgütlenme, bu topluca biçimlenme, kendini binlerce nabızın yan ürünü olarak yaratır, bundan dolayıdır ki, öngörülemediği gibi onu oluşturanların kendisine hükmetmesine de izin vermez. Melodilerden oluşan tonlar gibiyiz –tümce oluşturan sözcükler gibi– ama söylediklerimize egemen değiliz; sözümüz bizi bir yıldırım gibi, bizden çıkan ama frenlenemeyen yaratanın gücü gibi çarpıyor. Biçimin, formun olduğu yerde Yükseklik ve Aşağılık da olmalı –işte insanlar arasında, ötekiler pahasına, birini yükseltme süreci neden başlıyor acaba– bu birinin üstün olması, en aptalca ve en adaletsiz olsa bile, biçimin en kesin gerekliliği olacak ve insanlık içinde daha yüksek bir alanın yaratılması anlamına gelecek, katmanlara ayrılacak, daha aşağı olanlar için hem ağır bir yük, hem de muhteşem bir hamle olan yüce krallık, halkın bağrından yükselecektir. Neden bizim tarafımızdan oluşturulan ve eğer tanrıların değilse yarı tanrıların *rastlantısal* dünyasına onur kazandırmayı reddediyorsunuz? Göklerden, cennetten değil de, insanlardan çıkan bu tanrısallığı görmenizi, kim size yasaklıyor? Bu olay, tek tek hepimizle ilgili olarak, üstün ve yaratıcı insanlar arası gücün sonucunda ortaya çıkan ilahi özelliklere sahip değil midir? Görmez misiniz ki, Yükseklik kontrol edilemez biçimde yaratılır? Ey ateistler, sizin aklınız, soyutluğa, sava, fikre, adalete bu tutkuyla teslim oluyor da burada burnunuzun ucunda, insanlığın havai fişek gibi Tanrı’yı ve dinsel gösterileri ateşlediğini neden fark etmiyor? Bu size adaletsiz, ahlaksızca– hatta ruhsal olarak mesnetsiz gelmiyor mu? Ama unutuyorsunuz ki, bu sizin ruhunuzda yer alsaydı ne Aşkınlığın gücü ne de Yaradanın gücü olurdu.

Keşke sonunda, ben bizzat bu durumdan kaçsam –fikirden sıyrılısam– başka bir kiliseye, insanlar tarafından yapılmış olanına sonsuza dek sığınsam. Keşke kendimi böyleleri bir tanrısallığı

tanımak için zorlasam ve soyutluğa daha çok özen göstermesem, çok değil yalnızca bir metre üzerimdeki ulaşılabilir Olimpos olarak bizden doğan yaratıcı gücün oyununu hissetsem –ve ona tap-sam. *Nikah*'ta böyle bir ayin var ve bu eserin girişinde şaka falan yapmadan şöyle yazdım: Burada insan ruhu, insanlar arası ruha tapıyor. Ancak! Hiçbir zaman boyun eğmeyi beceremedim – ve İnsanlar arası Tanrı'yla benim aramda, dua yerine her zaman grotesk doğmuştur... Yazık! –içtenlikle söylüyorum– Yazık! Çünkü yalnızca O – insanlardan doğan, yarı Tanrı, benden sadece bir karış “yüksek”te, sanki ilk ve başlatan olarak öylesine mükemmel olmayan tek kelimeyle –sınırlarım ölçeğindeki– Tanrı, baş edemediğim lanetli evrensellikten beni kurtarabilir ve yararlı bir somutluk sağlayabilirdi. Ah sınırları bulmak! Sınırlandırılmak! Sınırlanmış bir Tanrısı olmak!

Bunu yazmamak bana acı geliyor... Çünkü hiçbir zaman bu sınırlandırma adımını atacağıma inanmıyorum. Bu uzay beni yut-maya devam edecek. Yani bunu tümüyle ciddi olmadan yazıyorum, bir retorik gibi... Ama ne de olsa çevremde benimkinden başka insan doğaları duyumsuyorum, bana ulaşamaz gelen çözümleri içeren, beni çevreleyen başkalığı duyumsuyorum... Bunları, başkalığa bırakıyorum, istediğini yapsın onlarla.

Salı

Onu yine gördüm! Onu! O hödüğü! Bahçelerin üzerinde asılı gibi duran kafede sevimli bir kahvaltı sırasında gördüm onu. Kutsal proleter! O (manav, el arabasıyla geldi) her şeyden önce güdük, koca kalçalı; aynı zamanda şişko parmaklı şiş yanaklı ve tıknaz, al suratlı, sanki bir karının yatağından kalkmışçasına uykulu, kenef-ten çıkmış gibi. Keneften diyorum, çünkü kalçaları çenelerinden daha güçlü; sırf kalça. Her şey, düşkünlüğü, zevk alması, ondaki inatçı direnişi, dünyayı, aktif ve çalışkan biçimde hödüklüğe dönüştürme çabası, hödüklük için inanılmaz bir savaşım ile belirleniyordu. Ve kendisine âşık!

Onunla ne yapmalı? Bianchotti ile kahve içiyorum, ona hiçbir şey söylemiyorum... Ne yapmalı? Eğer aşağılık her zaman daha gençse! Her zaman daha genç! Gençlik aşağılığın kurtuluşu, onun doğal ve kutsallık veren kaynağı... Hayır, benim için, büyüleyici

“faşizm”i dikkate alarak) bu sarhoş, benim sağlığıma içiyor gibi görünüyordu... İma mı? Eskiden beri biliyorum ki, bana çok ima yapıldı, sağlığıma çok içildi...

Üstelik Hitler bana saldırıyor, hödük beni tiksindirirken – hödük tarafından kusturularak hödük kusuyorum.

Cuma

Hitler’i tuz buz ettiler (dirilir korkusuyla), bunun sonucunda, *post mortem* cehennemden gelen kaba, megaloman avuş, şeytani bir vasatlık olarak karakterize edildi. Onun efsanesini kirlettiniz. Bunu korkudan yaptınız. Ama korku da hürmettir. Ben doğrusu Hitlerin *post mortem*inden korkmamaya oy verirdim – o başkalarının korkusu üzerinde yükseldi, sizinki üzerinde iyice yükselmesin, sakın.

Bu kahramanda (niye onu kahraman olarak adlandırmayayım ki?) o sona, maksimuma, aşkınlığa ulaşmaktaki inanılmaz cesaret etkileyici. Daha az korkanın kazanacağını –gücün sırrının bir adım daha atmak, başkaları tarafından atılmayacak olan o tek adımlı atmak olduğunu düşündü– düşündü ki, cesaretle korkutana dayanılmaz, öyleyse güçlü olur – ve uluslara uyguladığını insanlara da yaptı. Taktiği şuna dayanıyordu: Dehşette, sinizimde, yalanda, kurnazlıkta, cesaretle bir adım daha atmak, çılgın, normal deviren, fantastik, inanılmaz, kabul edilmez bir adım... Diğerlerinin, korkutulmuşların “*pas!*” dedikleri yerde dayanmak. Onun için dehşete sürükledi Alman ulusunu, dehşete sürükledi Avrupa’yı. Yaşam kapasitesinin en üst göstergesi olarak zalimce bir yaşam arzuladı.

Eğer bir korkak olmasaydı kahraman olamazdı. Kendindeki zayıflığı olanaksız kılarak –geri çekilme olanağını kendisi için yok ederek– kendini bir Güç haline dönüştürürken, üst dereceden vahşeti kendine uyguladı. En büyük reddedişi varlığın olasılıklarını reddetmekti. İlginç olan sorun şu: Alman halkının ilahı mertebesine nasıl sıçradı? Şöyle bir tahmin yapılabilir, önce birkaç Alman’la “bağlantı kurdu” “bağlantı kurdu” derken, onlara kendisini önder olarak kabul ettirdi demek istiyorum – bu durumu onun farklı kişilik yapısı sağladı, çünkü bu ölçekte ve bir grup insan arasında, hâlihazırda, bu kişisel özelliklerin geçerliliği vardı. Bu sürecin ilk aşamasında, henüz bağlar gevşekken, Hitler sürekli nedenlerini tekrar etmek, ikna etmek, kanıtlamak, fikirlerini savunmak zo-

rundaydı çünkü kendisine gönüllü teslim olmuş insanlar arasında etkinlik gösteriyordu. Ama her şey henüz, çok insanca ve çok sıradandı; Hitler ve tebaası için geri çekilme olanağı vardı; içlerinden herhangi biri ayrılabilir, başka seçeneğe sahip olabilir, başkalarıyla başka biçimde bağlantı kurabilirdi. Ancak burada yavaş yavaş, hemen hemen hiç fark edilemeyen bir etken devreye girdi – sayı, artan insan sayısı. Sayı çoğaldıkça, grup tek bir adam için neredeyse ulaşılmaz olan başka bir boyuta girdi. Fazlaca ağır, fazlaca kitlesel bir yaşam sürmeye başladı. Belki de üyelerden her biri öndere yalnızca biraz güveniyordu, ancak bu ufak güven sayılarla birlikte arttı, güvenin tehdit edici ağırlığını oluşturdu. Ve öyle bir an geldi ki, her biri, belki de biraz zor da olsa, pas der, tabanları yağlarsa, kendisine ötekilerin (pek çok olan ve onun tanımadığı ötekilerin) ne yapacağını bilmeyeceğini hissetti. Her şeyin farkına vardığında ise kapı çoktan kapanmıştı...

Hitler için gerçi bu da yeterli değildi. O artık çok olan insan sayısı ile güçlenmiş ve artık büyümüştü – gelgelelim, ne adamlarından ne de kendinden biraz olsun emin değildi. Kendi özel doğasının, sıradan insanlığının aniden ortaya çıkmayacağına bir garanti yoktu – yazgısı üzerindeki denetimini henüz tümüyle yitirmemişti, hâlâ kendi büyüklüğüne “hayır” diyebilirdi. Burada her şeyi, bireysel varlığın ulaşamayacağı, daha yüksekteki bir düzeye taşıma gerekliliği ortaya çıktı. Bunu yapmak için kendi enerjisinden başka kitlelerin ona verdiği enerjiyle hareket etmek zorundaydı, bu da kendisinininkini geçen bir güçtü. İşte olan budur. Tebaasının ve inananlarının yardımıyla onlarla kendi arasında meydana gelen gerilimleri sömürerek, daha güçlü olmak ve daha büyük güç uyandırmak için onlardan maksimum gücü çıkartarak, kendisini daha güçlü yapmak için, tüm grubu kaynama noktasına getirir, grup olarak onları daha korkutucu yapar ve hep beraber bireysel kapasiteyi aşarlar. Her biri, önderini devre dışı bırakmayarak, korkutucu hale gelmiştir. Grup, doğaüstü bir düzeye girer. Grubun üyeleri denetimlerini yitirmişlerdir. Artık hiç kimse geri çekilemez, çünkü artık “insanlık” içinde değil, “insanlararası” ya da “insanüstü”lük içindedirler.

Dikkat edelim, her şey nasıl da tiyatroya... Rol yapmaya benziyor... Hitler, diğerlerini de bu oyunun ortağı olmaya zorlamak için, olduğundan daha önemliyi oynuyordu – ama oyun gerçeği yansı-

tıyor ve hakikatleri yaratıyordu. Ulusal kitle, apaçık ortadadır ki, bu mistifikasyonu yakalayamıyor, Hitler'i etkinliklerine göre yargılıyorlar – liderlerinin güçlü emirleri karşısında milyonlarca insan korku içinde geri çekiliyor. Lider büyüyor. Bu büyüklük garip. Bu sonsuz, şaşkınlık verici güçlenme inanılmaz ölçekte – sözcük, etkinlik, gülüş, kızgınlık, gök gürültüsü gibi yayılarak, temelde aynı, her şeyden önce daha az önemli olan diğer varlıkları çiğneyip ezerek normal insanın menzilini geçer... Ama bu güçlenmenin en garip yönü, dışardan yaratılmasıdır... Her şey Hitler'in ellerinde büyür, ama kendisi tüm zayıflığıyla, olduğu gibidir; kendisini Câlût gibi göstermeye çalışan bir cüce; dıştan Tanrı olan sıradan insan; bir gürz gibi vuran yumuşak insan eli. Hitler şimdi, kişisel, duygularına, düşüncelerine, sağduyusuna sahip olduğu için değil, ama onlar çok küçük, çok zayıf oldukları, ona dıştan sızan Devasalık karşısında çekimser kaldıkları için o Büyük Hitler'in pençelerinde.

Bir şeye daha dikkat edelim; süreç insanüstü düzleme geçtiği zaman, fikir artık gerekli olmuyor. Başlangıçta vazgeçilmez, ikna etmek zorunda olunduğunda destekçileri birleştiriyorlardı – şimdi ise neredeyse gereksiz, çünkü insanın, bu yeni insanüstü boyutta söyleyecek çok şeyi yok. İnsanlar yığılmaya başlıyorlar. Baskılar yaratılıyor. Kendine ait bir mantığı ve hakkı olan bir şekil doğuyor.

Düşünce, görünümde var; bu arkasında, insanın insanı sahiplendiği, önce kendini yaratıp sonra anlamını sorduğu cephededir...

Pazar

Elveda Tandil! Ben gidiyorum. Bavulumu topladım.

Demokratik düşünce krizlerimi ve evrensel duygularımı kâğıda döktüm, çünkü tek ben değilim –inanın ki– sınırlı bir dünya ve sınırlı bir Tanrı arzusuna düşen tek ben değilim, bu gün değilse bile, on yıl sonra böyle istekliler çıkacak. Peygamberlik: demokrasi, evrensellik, eşitlik sizi sakinleştirecek düzeyde olmayacak. İkili olma arzusu, içinde gittikçe daha güçlenecek –ikili dünya– ikili mitoloji-gelecekte iki değişik sisteme aynı anda hürmet göstermek zorunda kalacağız, sihirli dünya akılcı olanın yanında kendisine yer bulacak.

Pazar

Hasta
lık
Ben hasta
Canım istemiyor...

Pazartesi

Kendimi yatağa atıyorum –dinleniyorum– en çok da Andrzej Bobkowski'nin *Kalem Eskizleri* ile ilgileniyorum. İki kalın cilt. Günlük. Başlığı: *Fransa 1940-44*

Günlük okuma işini tutkuyla yaparım. Yabancı yaşamların çukurları beni çeker, süslenmiş ya da yalan olsalar bile – ama, öyle veya böyle gerçeğin tadından yapılmış et suyuna çorba ve ben, örneğin 3 Mayıs 1942'de Bobkowski'nin, Vincennes ormanlarında, karısına bisiklete binmeyi öğretmesini öğrenmeyi seviyorum. Peki ya ben? O gün ben ne yapıyordum acaba? Göreceksiniz, doğrusunu isterseniz görmezsiniz: 200 veya 1000 yıllık zaman içinde, değişik insanlar arasındaki bağlantıları belirleyen yeni bir bilim çıkacak, o zaman birisinin başına gelenin bir ötekiyle bağlantısı olduğu ortaya çıkacak... Bu varoluşların senkronizasyonu bize yeni bir perspektif açacak... Neyse... Bobkowski'nin yazıları iki şekilde ilgimi çekiyor –Polonya ve Fransa– bu iki temel neden yüzünden bunu okuyorum, ateşli ve tutkuyla yazılmış bir metin, ama sanırım *ex postun* rötüşü olmadan olmazdı. Bu eleştirinin ateşi, hemen başlangıç eleştirisini eleştiren eleştiriyle sonuçlanır (bu tümcenin anlamı az sonra daha açık olacak).

Anavatan... Oraya nasıl gidilir? Bu hemen hemen yasak bir konu. İnsan anavatan hakkında yazınca üslubu bozuluyor. Polonya hakkında klasik olmadan nasıl yazılır –tahmin yürütelim– “çünkü biz Polonyalıyız”, kendini Avrupalı yapmadan, maske takmadan, kendini aşağılamadan, üstünlük takınmadan, alaysız,

saldırmaksızın, ısırılmaksızın, tekmelemeksizin ve çekiştirmeksizin... insan, acıdan yüzünü ekşitmeden yarasını nasıl parmağı ile deşer? Kendini soyтары etmeden nasıl Aşil'in topuğunu gıdıklar. Bobkowski'nin 1940-1944 yıllarını içeren kitabında da *Atlantik Ötesi*'nin olgunlaşmaya başladığı zaman, beni saran aynı kramplı duyguyu hissettim – o da alay ediyor, isyan ediyor, küfür ediyor... Ama belki de coğrafi mesafenin büyüklüğü yüzünden, belki de ruhsal mesafenin büyüklüğünden (sanatsal yapıt başka, günlük başka), bu Polonya karşıtı süreç bende dondu, ben Polonya hakkında hep soğuk yazdım, bana yaşamı zorlaştıran engellerden biri olarak, Polonya, hep benim pek çok sorunumdan yalnızca birisi oldu ve hâlâ da olmakta. Bu konunun *ikinci derece* önemini bir an bile unutmadım. Ateşli biçimde yazılmış günlüğünde, benden daha genç olan Bobkowski, bana oranla daha az soğuk – o Polonya'yı itiyor, ama iterken ellerini kanatana dek yaralıyor. “Kurtulmak istiyorum” diye bağıyor. “Bu altarın altında yanmam ben, kendi bildiğimi okurum.....” Gelgelelim bu çılgılık, öyle tutkulu ki, göbek bağının kesilmediğini gösteriyor, onun bu karşı koyuşu, daha sessiz hatta sıradan bir ses olarak konuyu temel anlamından saptıran farksız ve umursamaz seslerden birisi gibi olsa kendisini daha iyi açıklayacak. Eğer Bobrowski'nin Polonya mitiyle olan açık savaşı bu *karalamalardan* çıkartılsaydı, yazı, üslup açısından daha güçlü olurdu.

Şu moda olan “evrensellik” ile kafalarımız duyulmamış ölçüde karışık. Örneğin Bay Kisiel. İçimizden pek çoğu için evrensellik Polonya'yı konu etmekle ve Lehçe yazmamakla eşit. Örneğin Bay Michał K. Pawlikowski. Józef Mackiewicz'in kitabı *Kontra* için yazdıklarını okuyalım:

“Józef Maczkiewicz'i tüm Polonyalı yazarlar içinde ‘en Polonyalı olmayan’ bağlamında adlandırmaktan tereddüt duymazdım. Aslında: ‘Hiçbir Yere Gitmeyen Yol’, eski Litvanya'nın bir köşesinin havasını ve iklimini verir ve– eğer dili hesaba katmazsak– dillerden düşmeyen ‘Polonyalılık’ romanın ayar çatalı değildir. Karierowicz motifi her ülkede olabilir. Sonuç olarak *Kontra*, yabancı okuyucunun okuduktan sonra yazarının Polonyalı olduğunu düşünmeyeceği bir yapıt.”

Sonra Bay Pawlikowski, benim “fazla Polonyalı” bir yazar olduğum yargısına varıyor, Mackiewicz ise yukarıdakilerin sonucu olarak “evrensel bir yazar.”

Neden Bay Pawlikowski, neden? Yazarın evrenselliği ile yapının konusunun ne ilgisi var?

Mackiewicz, hiç kuşkusuz, kemiklerine kadar Polonyalı bir sanatçıdır... Ama –ortadadır ki– bunda onun “evrenselliğini” zedeleyecek hiçbir şey yoktur. Çünkü ikisinin birbiri ile ilgisi olamaz.

En evrensel Fransız ya da İtalyan yazarlar, aynı zamanda en Fransız ve en İtalyan olanlardır, çünkü sanat (eskiden beri bilindiği gibi) daha özel, ayrıntılı, yerel hatta ücra bir mutlaklığın daha yüksek düzeyine... evrensel ölçüğe taşınmasıdır...

Chopin’ın dünyaca en çok tanınan melodileri, yine en çok Polonya halk müziği havasında olanlardır, çünkü sanat –bunun üzerine konuşmak saçma– tipik evrensel ve sonsuz ögenin gösterimidir, bundaki mutlak olma hali, bireysel ve geçicidir.

Gerçekten de komik, çünkü Jacek Bocheński, benim *Atlantik Ötesi*’nde Polonyalı kültürel mirasımla “sağlıksız bir aşk ve delice bir takıntım” olduğundan yakınıyor (Kisiel gibi). Ya hangi kültürel mirasıma takacaktım? Çinlilerden kalana mı?

Yine Bobkowski’ye dönelim. Günlüğünde, Kurtulmuş Polonyalı için yeni bir tarz üzerinde nasıl çalıştığı hakkında birden fazla şey söylenebilir... Bunaltıcı itilme olmaksızın... Çünkü Bobkowski, zeki, canlı ve yetenekli korkuyla görüyor ki, elleri ve ayakları üzerinde emekleyip Polonya dışına çıktıktan sonra, bu kez ulusallık karşıtı bir basmakalıplığa düşüyor ve şimdi bu Polonyalı *a rebours*¹⁰⁰ adeti hakkında bir panzehir aramalı... Bu yeni biçim, yine düzeltme istiyor. Bu durum, bir sanat eserinde şok edici olabilir. Ama günlükte? Burada canlı bir yaşam ve kaynama noktasında, henüz mükemmel olmayan bir yazarı okumak isteriz. Tarihe bakalım. 1940-44 arası kim kaynama noktasında değildi ki?

Ama bu günlükte ilginç olan Polonya değil, Fransa.

Yüzyıllarca uluslararası bir kompleks olan Fransa. O kadar ki, psikanalistik inceleme için yalvarmakta. İnsanlar Fransa için salaklaşıyorlar –tüm uluslar Fransa’yla büyülenmişler– Fransa miti, peri masalı Paris! Amerika’da her adımda şu sersemlemiş söz ile karşılaştım: *Ah, Paris, ah Paris!* Ama bizim arka bahçede de aynı altar duruyor ve burada dualar, reveranslar, atlayıp, zıplamalar, kıvrılmalar olageliyor – mitler önünde boyun eğen farklı farklı Bay Sakowskiler tarafından yapılan zorlamasız öykünmeyi, bu zevkli ikinci el Fran-

100 (Fr.) Geri sayım.(ç. n.)

sızlığı es geçiyorum. Hayır, yalnızca Dışişleri Bakanlığı'nın eski üyelerinin kültürel biçimde kafaları karışmamıştı, bu düşkünlük üst sınıfların içine kadar da yayılmıştı; Paris'te yaşayan Polonyalı entelektüel Bobkowski bu büyüden kurtulmayı başaramadı. Ama itiraflarının "tarihsel" ağırlığı miti yok edecek azmin ortaya çıkmasına dayanıyordu. Polonya'ya saldırdığı gibi, şimdi de kendisini Fransa'ya tüm şiddetiyle fırlatıyor genç ve fırtınalı eliyle kendi rüyalarına yumruk atıyor. Şimdi Fransa ile konuşmamız başka bir pozisyonda başlıyor ve yazar tam egemenliğini henüz keşfetmediği halde, ton biteviye olarak keskinleşiyor, konuya daha çok değiniyor ve aşkın sonsuza dek bittiğini, yalnızca hesaplaşmanın kaldığını ispiyonlayan, tarifi zor bir söylem ortaya çıkıyor. Benim için bu ton ve söylem daha değerli, bunları sıradan günleri ve olayları anlatan yazılarda buluyorum.

Pazar

Tandil'den dönünce masamda yazar Bay Stefan Kisielewski ("Kisiel") tarafından yazılmış ve bana gönderilmiş *Komplo* adlı kitabı buluyorum. Kitapta şöyle bir adayış var:

"Kendisi hakkında yazdığım köşe yazısını anlamamış gibi davranan Bay W. G'ye (adama), onun sürekli coşkulu eleştirmeni ve okuyucusu—Kisiel, Kraków. 18.XII.57"

Yanıtladım:

Sayın Bayım,

Bugüne dek bir ithaf yazısıyla yolladığınız Komplo için teşekkür edemediğim için özür dilerim, ama yaklaşık altı aydır Buenos Aires dışındaydım.

Çok güzel –adayış yazısı çok sevimli– ama neden gazetede benim hakkımda aptalca şeyler yazıyorsunuz. "Aptalca" derken sizi kırmak istemiyorum, ancak böyle yazarak kendi düzeyinizi düşürüyorsunuz. İlk köşe yazınız öyle saçmalıklar içeriyordu ki, konuyu anlamadığınızı – Ferdydurke'yi unutup, Günlük'ü yalnızca Kultura'da yayımlanan birkaç bölümden bildiğinizi düşündüm. İkinci makale daha çok okuma içeriyordu, ama yine de benim kişim, türüm, gerçeğimle uymayan, basit ve çocuksu savınızda ısrar ediyordunuz.

Siz, hem avangard, hem anakronik, hem entelektüel, hem aptal, hem yaratıcı, hem gelenekçi olabileceğimi – insana nüfus eden kitaplar yazdığımı ve sonra kendimi sizin bana atfettiğiniz gibi saçma banalliklere teslim ettiğimi mi düşünüyorsunuz? Hayır, böyle bir şey yok. Siz benim Polonyalılık hakkındaki tartışmalarımı, sanat değil de bir gazete yazısı gibi yüzeysel algılıyorsunuz. Onun doğuşunu, sanatımın genel görüşü ve dünyaya genel bakış açımı olan bağlarını anlamıyorsunuz.

Bu beni rahatsız etmiyor – hatta bana uyuyor bile, çünkü siz beni daralttıkça, sıktıkça ben daha çok patlayacağım, sizinle yaptığım polemik, sığırlarla yapılan, çağdaş Polonyalı düşüncenin (Katolik varyasyonu) sığıllarıyla girilen bir polemik olacak. Ama beni şaşırtan, sizin bir korobaşı gibi bu role soyunmanız. Bu size göre bir iş değil. Daha iyi bir yazgıya değersiniz. Bunu tüm iyi niyetimle yazıyorum, çünkü galiba ‘bireysel’ olarak düşman değiliz. Lütfen bu mektup için bana kızmayın...”

Cuma

Tyrmänd¹⁰¹ Yetenek! Yeniyetmenin gözünde Varşovalı çıplak ayaklı, garip adam, öğrencinin gözünde şişko Varşovalı aşçı, sokak seriserisinin gözünde zilzurna sarhoş! Pis ve bayağı – ama arzulanan ve hayranlık duyulan! Bu efsanenin amma da *sex-appeal*i var, yüzde üç yüz Varşovalı, daha önce Hoza ya da Żelazna’nın kapıları önünde pusuya yatanların aynısı – ama tek farkı, o zaman pusuya yatardı, şimdi patladı!

Polisiye romanlar, ucuz aşk romanları? Öyle ama daha kötüsü de var: Yıkıntılar, harap binalar ve hendeklerle dolu arka sokaklardan çıkan bir aşk. Parlıyor, fışkırıyor, sesleniyor, şarkı söylüyor. Ay, romantik biçimde kentin harabelerinde yükseliyor, mağaralardan, inlerden yaygara yayılıyor –yine!– ne şiirsel. Trymand romantik şiir geleneğimizin en mükemmel sürdürücüsü, romantik şiirin tuğrasını aldı ve şiirin devamını yazıyor ama yeni bir tarihi düzeyde: Proleter havada. Bu düzeyi pezevenklerin, üç kâğıtçıların, sahtekârların düzeyine indirse de ruh aynı ruh. Beden de – bu tüm kusurlarıyla günahkâr Polonya bedenciği!

Öykünün, a’dan z’ye –okuyucunun zevki için ve yazarın zevki için– yalan olduğu açık. Ama bu yalan düş gücü, duygusallık ve

101 Leopold Tyrmand ABD’de yaşamış ve orada ölmüş Polonyalı göçmen yazar (ç. n.)

karakter bağlamında öyle gerçek ve öyle Polonyalı ki. Siz bu kitabın ne olduğunu biliyor musunuz? Bildiğimiz votka. Savaş öncesinin Polonya'sında bir biçimde yaşama dayanmayı sağlamış... Bir fark var, o zaman Polonyalılar küçük kadehlerle yudumlardı, bugün şişeden çekiyorlar. Fakat bu şişeden iflasların ve sefaletin fazlasının yutulmasının artık olanaksız olduğu kasvetli bir fantezi çıkıyor.

Trymand'ın sayfalarında gezinerek, sanki Krucza'nın Hoża'nın veya Żelazna'nın savaş öncesi sokaklarında, yumruklanmış tarihimizin izinde yürüyordum. Ta o zamandan Trymand'ın kaçınılmaz olduğunu biliyordum! Bir ay gibi romantik biçimde doğmak ve patlamak zorunda olduğunu da! Tam öyle! Tam arka sokaklardan ve yıkıntılardan çıkan ayın serseriliği, dayağı, sarhoşluğu! Bana kısa bir süre önce (ABD'den) aldığım X'in mektubunun giriş bölümünü hatırlattı: "Tanrım, bu Polonyalılık bir delinin acı rüyası! Bu karanlık, boğucu hava, emin olmama hali ve sıkıntı..." Devamı şöyleydi: "Bu yeni Polska¹⁰² beni çok eğlendiriyor, Tanrı şahidimdir, Sakson dönemi¹⁰³ üzerimizde çok etki yaptı. Ulus cahil, ulusçu demokrat, gaddar, hödük, tembel, kavgacı, ham, sofu ve gelişmemiş, üstüne üstlük buna bir de Kremlin komünizmi iliştirilmiş. Şimdi mesele bu karasevdalı kafalardaki tozu kaldırmak!"

Pazar

Arjantin başkanı Artur Frondizi'nin zaferi hakkında söyleyeceğim fazla bir şey yok, ancak seçimlerin beni şaşırtmaktan alıkoymadığını yazmayı arzuluyorum. Okuma yazma bilmeyen cahilin oyunun bir profesörünkine, aptalın, akıllınıninkine bir hizmetkârın oyunun bir kodamana, bir eşkıyanın erdemli bir insana eş olduğu bu gün, benim için günlerin en çılgını.

Bu fantastik durum gelecek birkaç senede ülkenin hükümeti gibi önemli bir şeyi nasıl belirleyebilir anlamıyorum. Yönetim hangi tür peri masalına kendini dayandırmalı? Nasıl olur da, bu beş nitelikli¹⁰⁴ fantastiklik sosyal varlığa temel oluşturur?

102 Rusların Polonyalıları aşağılamak için kullandıkları bir söz. (ç. n.)

103 Sakson krallarının Polonya'da egemen olduğu dönem. (ç. n.)

104 Bir tür seçim yasası. (ç. n.)

M'yi hastanede ziyaret ettim; aylardır ölüm döşeginde, gittikçe kötülüyor, ama doktorların dediğine göre, ölmesine daha birkaç hafta var. Hareketsiz yatıyordu, kafası yastığın üstünde, ölüm tarafından parça parça kemirilmiş halde, her gün biraz daha ölüyor. Çok acı çekiyor muydu, acaba?

Odada yaşayan birkaç kişi vardı; yardımcılar diyebilirim, çünkü ölüme yardım ediyorlardı... ne yapılması gerektiğini bilmeyen dertli bakışlarıyla, başka bir çıkış yolu olmadığı ve ölmekte olan kişi nalları dikinceye kadar beklemek gerektiği inancıyla işkence çeken bu insana yaklaşmayarak. Paskal'ın dediği gibi "Yalnız yaşanır ve yalnız ölünür" Tam da öyle değil aslında. Topluluk içinde yaşanır, insanlar birbirine yardım eder, ölüm gelip çattığında ise insanlar yalnız olduğunu görür... bir başına... tıpkı ölmek üzere olduğu için sürünün bir kış gecesi terk ettiği hayvanlar gibi. Neden insan ölmü, hayvan ölümüne benzer ki? Neden can çekişmelerimiz böylesi yalnız ve böylesi ilkel? Neden ölümü uygarlaştıramadınız?

Bu korkunç şeyin, can çekişmenin yaradılışın ilk günlerindeki o aynı vahşilikle bizlere sokulduğunu düşünmek. Binlerce yıldır buna hiçbir şey yapılmamış, bu vahşi tabuya dokunulmamış! Televizyonu geliştiriyor, elektrikli battaniyeler kullanıyoruz, ama vahşice ölüyoruz. Doktorun ürkek iğnesinin, artırılmış morfin dozlarıyla ıstırapları gizlice azalttığı oluyor bazen. Utangaç bir müdahale ölümün genel devasalığı karşısında pek ufak kalıyor. Kolay bir ölüm için, herkesin kullanabileceği çağdaş araçların bulunduğu Ölüm Evleri arzuluyorum. Hani insanın, kendisini trenin altına atmadan ya da bir çengele asmadan, doğru düzgün ölebileceği bir yer. Hani usanmış, harap olmuş, tükenmiş bir insanın, ıstırapsız ve hayâsız bir ölüm sağlansın diye kendisini bir uzmanın dost ellerine bırakabileceği bir yer.

Neden olmasın –soruyorum– neden olmasın? Sizi ölümü uygarlaştırmaktan kim alıkoyuyor? Dinler mi? Ah, şu din... Bugün intiharı, dün de anestezi maddeleri aynı derecede gürültülü biçimde yasaklayan... evveli gün ise, köle ticaretine izin veren, Galileo'ya, Kopernik'e zulmeden... Şimşekler çakarak cezalandıran, sonra da sessiz ve gizlice geri çekilen bir kilise bu... Birkaç on yıl sonra bu günkü intihar cezasının kiliselerin gözünde yumuşamayacağını ve hiçbir öneminin kalmayacağını garanti edebilir misiniz? Köpekler

gibi, kasılmalar ve hırıltılar içinde ölmemiz, milyonlarca korkunç ölüm bu biçimde sonlanırken sabırla beklememiz gerektiği sürece, ölüm ilanlarında “uzun ve ıstıraplı acılar sonunda” ifadesi ne için yazılır ki? Ama hayır, bu “yorumlar”ın kutsal metinlerdeki faturası çok ağır ve çok kanlı ve Kilise, yaşama bir hayli başına buyruk biçimde giren skolastikten vazgeçse daha iyi olur. Sonuç olarak, eğer inançlı Katolikler kötü biçimde ölmek istiyorlarsa, bu onların sorunu. Ama ya siz, ateistler ya da Kiliseye gevşek bağlarla bağlı olanlar, kendi ölümünüzü tesis etmek kadar kolay bir şeye niye cesaret edemiyorsunuz? Cesaretinizi kıran ne? Bir yerden bir yere zorluk çekmeden göç etmek için ne gerekiyorsa yaptınız, ama bu, ev değiştirirken böyle sadece, iş öbür dünyaya göç etmeye gelince, bu işin eskisi gibi, gebermenin o ebedi yöntemiyle olmasını mı istiyorsunuz?

Bu güçsüzlüğünüz ne kadar da iç karartıcı böyle! Düşünün ki, her biriniz şunu çok iyi biliyor: En yakınlar dahil hiç kimse ölümden kaçamaz, olağanüstü ani ve umulmadık bir ölüm şansı rastlayacaktır ona belki de; herkes yüzü zamanla tanınmayacak hale gelinceye dek yavaş yavaş çökecek ve bunu, bu kaçınılmaz yazgıyı bilerek, kendinizi ıstıraplardan kurtarmak için parmağınızı bile kıpırtıtmayacaksınız. Ne korkutuyor sizi? Kapıyı fazla aralarsanız, pek çok insan kaçır diye mi korkuyorsunuz? Ölmeyi seçenler, bırakın ölsünler. Hiç kimseyi ölüm huzursuzluğuyla yaşamaya zorlamayın – bu çok alçakça.

Ölümü yapay olarak engellemeyi içeren şantaj, en değerli insan özgürlüğünü ihlal eden bir alçaklıktır. Çünkü benim en büyük özgürlüğüm, Hamlet’in “olmak ya da olmamak?” sorusunu kendime her saniye sorabiliyor ve buna özgürce yanıt verebiliyor olmamda yatıyor. Mahkûm edildiğim bu yaşam beni yırtıcı bir hayvan zalimliğiyle ayaklar altına alıp ezebilir, ama içimde muhteşem ve bağımsız bir düzenek var; yaşamdan kendimi mahrum edebilirim. Eğer istersem, yaşamayabilirim. Dünyaya gelmeyi ben istemedim, ama en azından terk etmek hakkım benim... ve bu benim özgürlüğümün temelidir. Aynı zamanda onurumun da (çünkü onurlu yaşamak gönüllü yaşamaktır). Ama anayasada bulunması gereken maddelerden biri olan, insanın temel ölüm hakkı derece derece artan, belli belirsiz bir müsadereye teslim olmuştur – her ihtimale karşı, olabilecek en zor... ve en korkunç biçimde gerçekleşsin diye... şu anki teknik düzeyde olması gerektiğinden daha zor ve

daha korkunç biçimde gerçekleşsin diye böyle düzenlediniz bunu. Bu sizin, yaşamı artık tümüyle hayvani ölçekteki o körü körüne onaylayışınızı ifade etmiyor sadece –konu *henüz* deneyimlemediğiniz acı, *henüz* sizin olmayan ıstırap olunca, bu, sizin o ürkütücü vurdumduymazlığınızın bir ifadesidir öncelikle– ölüm *henüz* bir başkasının ölümü olduğu sürece, ölümü kanıksayan o aptal umur-samazlıktır bu. Tüm bu dogmatik, ulusçu, günlük-pratik görüşler, görüşçükler, tüm bu teori, tüm bu pratik, bir tavuskuşunun kuyruğu gibi açılıyor... ölümden uzakta. Olabildiğince uzakta.

Cuma

Kapısında, elindeki ateşten kılıcıyla bir melek duran bahçedeki kaynaklarım fokurduyor. Oraya giremiyorum. Hiçbir zaman giremeyeceğim. En gerçek büyülenişimin kutsandığı o yerin çevresinde dolaşmaya mahkûm edilmişim.

Bana yasak, çünkü... bu kaynak, çeşmeler gibi utançla kaynıyor! Ama içten gelen şu buyruk diyor ki: Utancının kaynağına yaklaşabildiğin kadar yaklaş! Akli, bilinci, disiplini, biçimin ve stili-min öğelerini yetenekli olduğum tüm teknikle, ardında utancımın çiçek açtığı bu bahçenin sırlı kapılarına yaklaşmak için harekete geçirmeliyim. Bu durumda benim yetişkinliğim eğer yardımcı araç değilse, ikincil duruma düşmez mi?

Hep aynı terane! Bir liman meyhanesine gitmek için mükemmel bir palto giymek! Akli, yetişkinliği, erdemi *tam tersi* bir şeye yaklaşmak için kullanmak!

Pazar

Balzac'a dayanamıyorum. Eserlerine de kendisine de. Ondaki her şey istemediğim, sevmediğim ve dayanamadığım bir şey gibi! Üstelik tutarsız, iğrenç ve aptalca tutarsız! Âlim – ama tam bir salak! Sanatçı – ama onda çağlar boyu olan en büyük lezzetsizliğin en kötü tadı var. Şişko – bir yandan da kalp hırsız, donjuan ve iğrenç bir hovarda. Tanınmış bir adam ama insanda bu kadar küçükburjuva kabalığı ve bu kadar sonradan görme küstahlığı olur! Gerçekçi – oysa kötü bir romantik hayalci... Ancak beni bu karşıtlıklar rahatsız etmemeli, çünkü onların yaşamdaki ve sanattaki rollerini

biliyorum... Evet, ama Balzac'ta bu karşıtlıklar bile, şişman, iğrenç, tiksindirici, yağlı ve h d kl kten bile kötü duruyor.

Onun *İnsanlık Komedyası*'na dayanamıyorum. Düşünün en iyi çorbayı bozmak, bir kaşıkcık eski yağ ya da bir parça diş macunu katmaya bakar. Bir damla kötü, gösterişçi, melodramcı Balzac, onca kitabı ve bu kişiliği yenip yutulmaz hale getirmek için yeterlidir. Dâhi olduğunu, onun için hoşgörü göstermek gerektiğini söylüyorlar. Onun yağlı dehasıyla ile baştan çıkan kadınlar bu hoşgörüyü biraz biliyorlardı, çünkü bu Dâhi ile yatmak için birçok utanmazlığın üstesinden gelmek zorundaydılar. Ama bu hesabın buna değdiğinden ve doğa ile uyum içinde olduğundan emin değilim. Kişisel ilişkilerimiz çerçevesinde –aynı zamanda sanatçılarla olan ilişkilerde– küçük bir şeyin bazen anıtsal hizmetlerin dikili taşlarından daha çok önemi vardır. Birisinden, burnunu karıştırdığı için nefret etmek, senfoni yazdığı için ona  şık olmaktan daha kolaydır. Çünkü küçük bir şey karakteristiktir ve kişiyi günlük ölçekte belirler.

Pazartesi

Bu yılın (1958) 4 şubatında *Pornografi*'yi bitirdim. şimdiye kadar bu başlığı kullandım, ama aynı kalacağına dair bir garanti vermiyorum. Yayımlatmak için acelem yok. Son zamanlarda pek çok kitabım basıldı.

Bu yer yer pornografik olan *Pornografi*'yi yazma sırasında en inatçı gereksinimlerimden birisi: Dünyayı gençlikten geçirmek; gençlik diline ya da çekici bir dile  evirmekti. Onu gençlikle yumuşatmak... Gençlikle baharatlamaktı – hani ırzına geçilmeye geçit versin diye.

Bana bunu dikte ettiren  nsezim, Erkeğin dünyaya karşı güçsüz olduğu kanısını içeriyor. Güzel olmayarak yalnızca güçlü olmak... daha-sı, gerçeğe sahip olabilmek için önce teslim olabilen...  ekici olabilen... daha alt, daha zayıf varlığa yapışabilmeli. Buyurun seçin – ya kadın ya gençlik.  ocuk durumu yüzünden kadını bir yana bırakıyorum, çünkü başka bir deyişle kadının işlevi belirgin. Geriye gençlik kalıyor. Derin formüller oluşuyor: olgunluk için gençlik, gençlik için olgunluk.

Bu nedir? Ben ne yazdım? Gençlik Ruhunun ve Sorunlarının  zerine koyduğum söylemin değerinin olup olmadığı... veya ne kadar değerinin olduğu öyle çabuk anlaşılmayacak değil mi?

Pazar, Santiago del Estero

Dün gece, geç vakit, sinir bozucu ve birbirini kovalayan saatlerden sonra Santiago'ya vardım. Önce Parana'nın yeşil ovalarından, tüm Santa Fé yöresi boyunca (hızla giden trenden kaçan direklerle işaretilenmiş çok uzun kilometreler sonra, trenin, kuzey Cordoba'daki benim için çok gizemli olan Mar Chiquita gölü yakınlarında kayıp gittiği yerde) çarpık çurpuk ağaçların büyüdüğü,– yerleşim bölgelerinin arasında hiçbir canlının yaşamadığı, harita üzerinde büyük beyaz bir leke olarak on binlerce kilometrekarelik bir alan tutan çöl başladı. Tren hızlanıyor. Vagonun, her tarafa sızan kumlardan korunmak için sımsıkı kapatılmış penceresinden, çölde büyümüş bu sefil ağaçlar ve cansız otlardan başka bir şey görülmüyordu. Gece bastırıyor ve zaman zaman penceredeki ışığı elimle gölgelediğimde aynı ağaçlar gözlerimin önünde uçuşuyor. Daha kaç saat yol kaldı, daha geçilecek kaç yöre var? Bilmiyorum. Uyuyakalmışım.

Ve sonunda: Santiago.

Arjantin'in eski kentlerinden birisi. Söylendiğine göre, 23 Aralık 1553'te, Francisco Acuña tarafından kurulmuş. Yöresel tarihin başlangıçları, mitik, uzak, fantastik hatta çılgınca –sanki bir rüya gibi. Burada yaşayan yumuşak Kızılderili kabileler– (adları, Huri-es, Lules, Vilelas, Guaycurues, Sanavirones) – 16. yüzyıl başında, kafası efsanelerden bulanmış, değerli taşlar ve altın hayaliyle kör olmuş İspanyol, fethetmeye gelmişti buraya. Bu manyaklar, tecavüzcüler, suçlular, kahramanlar, düş gücünü kısıtlamayan, bu bilinmeyen yere dalarken olağanüstü cesaretli olmalıydılar. Kafaları zengin kentler masalı ile bulanmış on dört asker, kendilerini Sancti Spiritus kalesindeki Sebastian Gavot'un ekibinden ayrıldılar ve bugün "Arjantin bahçeleri" olarak adlandırılan Tucumán bölgesini keşfederek ilk kez Santiago yakınlarında gezdiler. Diego de Rojas da 1542 yılında "İmparatorların hazinesi" olarak adlandırılan mitik hazineyi aradı. Onu, "Trapalanda", "Yungulo" ve "Lefal" olarak bi-

linen masal kentlerine yürüyen Francisco de Mendoza izledi. Daha sonra yüzbaşı Nicolas de Heredia, yüzbaşı Francisco de Villagra ve on kişi daha geldi. Ancak bu yakın geçmiş, burada tarihhöncesi oluyor artık, bunlar, karışık, oturmamış veya bilinmeyen bir coğrafyada, sürüler halinde dolaşan göçebe kabilelerde, fatihlerin düşlerinin karanlık, inatçı ve kararlı bir şekilde at koşturduğu, büyük, sürükleyici ancak İspanya'dan devasa genişlikte bir suyla ayrılmış, belirsiz enginliklerde bulanıklaşan kasvetli başlangıçlardı; burada, yabancı ve korkunç bir yaratık haline gelen at eşliğinde, başka bir gezegende gibiydiler sanki.

Manzarasız, penceresiz, kapısı koridora açılan bir odanın bana ayrıldığı Hotel Savoy – ışıkları gündüz de yakmak zorundasınız. İçerisinde yalnızca bir musluk ve duş bulunan “özel banyomda” yıkandım. Akşam yemeği çok tatminkâr, enfes bir soslu tavuk ve bir karaf koyu kırmızı şarap.

Pazartesi

Uyumadan önce, evveli gün bana neler olduğunu eklemek istiyorum... Ama öyle sisler içinde ki... Bunu nasıl anlatmalı, iyi bilmiyorum, sarsılmışım...

Otelde yediğim akşam yemeğinden sonra meydana çıktım. Ağaçların ve çalılarının gizlediği, büyük yelpaze yapraklarıyla başımın üzerinde duran palmyelerin altındaki bankta oturuyorum– Buenos Aires'in nemli kışı hâlâ sürmekteyken ve üzerimdeki kışlık ceketim beni ısıtırken, sıcak, yıldızlı gecenin giysisinin hafifliği, gülümsemesi, çıplak omuzları karşısında şaşkına dönmüştüm! Muthiş bir değişim – orası soğuk ve sertken – burası şehvetli ve sınırlım biraz da hoppa... Sanki birden Güneye batmışım gibi (buraya “Kuzey” deniyor, çünkü güney yarımküredeyiz).

Meydan bir atlıkarınca gibi dönüyor, gözüme çarpan devasa kara gözler, kıvrırcık saçlardan oluşmuş gülümseyen cumartesi kalabalığıyla ...ışıldayan bir gülümsemeyle... bir dansçının kolları ve bacaklarının hafifliği ile sanki insanların sesleri, neşeli, özgür... içten... Nedir o? Nedir o? Meydan uzak dişlerle, uzak gençlikle parlıyor... sanki burada değilim, başka yerdeyim... benim uzaklaşmam (çünkü hâlâ Corrientes'deki kalabalığı görüyorum ve arabaların kornalarını duyuyorum), burada, tam önümde olmalarına karşın,

onlara mesafe sağlıyor. Ama ben *henüz* burada değilim ki. Hakkım yokmuş gibi bakıyorum – sanki gizlice izliyormuşum gibi...

Sessizlik kulaklarımda çınlıyor; uzak bir yerin ürpertici sessizliği – tüm sesler dilsiz, eski filmlerdeki gibi: hiçbir şey duyulmuyor. Ses, gerçekleşmenin eşiğinde donup kalmış...

Bu sessizlikte, meydandaki geçit, bedensel görkemin gösterilmesinde, gözlerin, dudakların, ellerin, ayakların şaşırtıcı oyununda yoğunlaşıyor – önümde uzanan yılan, güzellikle harmanlanıp gökkuşağı oluveriyor, bugüne dek Arjantin’de böyle bir şey görmedim, şaşkınlım, kendi kendime soruyorum: Buraya, Santiago’ya nereden geldi bu?

O anda fark ediyorum ki *aslında böyle bir şey yok*, varolmamanın tadı kavrayıcı, ben de bir varolmayışla sımsıkı sarılmış, yapamanın içinde düş kırıklığı ile kaybolmuşum...

Pazar

Güzellik! Seni ektikleri yerde boy atarsın. Ve ektikleri gibi büyüsün! (Santiago’nun güzelliğine inanmayın. Doğru değil. Benim uydurmam!)

Pazartesi

Güneş kör edici ve sanki bir vitraydan geçermişçesine renkli, sanki tüm nesnelerin renkleriyle doymuş gibi. Parlaklık ve gölge. Göğün yapışkan mavisi. Altın renkli ve devasa *pomedosla* yüklü ağaçlar kırmızı... sarı... açıyorlar. İnsanlar ceketsiz geziyorlar.

Bir yanı gölgeden karanlık, diğer tarafı parlaklıktan beyaz sokağa, Bayan Canal Feihoo’nun sokağına gittim. Bu hanım, Buenos Aires’de yaşayan bir yazarın kız kardeşi. Kuşkularla dolu, yaşlı bir insan –bu hemen görülüyor– bir ev kadını olarak “nasıl yapıldığı belli olamayan” restoran yemeklerine karşı güvensizliği var, “nasıl oldukları belli olmayan” gezginlere karşı da. Ama benim yerel edebiyatçılarla bağlantı kurma ricamı “*Como no!*”¹⁰⁵ diyerek kısa ve öz bir biçimde, çok nazikçe kabul etti. “Tanıdığım birkaç kişi var” dedi, “dergi çıkarıyorlar, hatta şimdi ararım onları... kardeşim buraya her geldiğinde onlarla görüşür.”

105 (İsp.) Elbette. (ç. n.)

Otelime dönerken dün geceki duygularımı kontrol altına almaya çalıştım. Abartmıştım! Hayal gördüm belki de... Elbette Arjantin'de kolayca görülecek güzelliği burada da görüyorum, burada başka yerlerde olandan belki daha fazla... burada bir Kızılderili havası da var, bugüne kadar görmediğim renklilik... ama bu mükemmel mi olmalı... hayır, hiçbir mükemmellik yok bunda! Üstelik yeni kentle bağlantı kurma sorunu ve dostluk kurma durumu beni içine aldı ve kendimden geçmişliğime son verdi.

Salı

Öğleden sonra Santucho (*Dimension* dergisinin editörü ve edebiyatçılardan birisi) ile Kafe Ideal'de *rendevum* var.

Oryantal kokuyor. Kavgacı sokak çocukları durmadan, burnuna piyango bileti dayıyorlar. Sonra yüzünde binlerce kırıışık olan yetmişlik bir ihtiyar da aynısını yapıyor – bileti burnuna dayıyor, sanki çocuk gibi. Kızılderili giysileri içinde kurumuş, yaşlı bir kadın, garip biçimde içeri giriyor ve burnuna bilet uzatıyor. Ufaklığın biri, seni bacağından çekiştiriyor, ayakkabılarını boyamak istiyor, Kızılderili saçlı bir diğeri sana gazete sunuyor. Yumuşak, ateşli, esnek bir mucize –bir genç kız– bir odalık,¹⁰⁶ bir huri¹⁰⁷ kör bir adamın elinden tutmuş, onu masaların aralarında gezdirmekte, birisi seni arkandan çekiştiriyor, küçük ve üçgen bir yüzü olan bir dilenci bu. Eğer bu kafenin içinde bir keçi, bir katır ya da bir eşek hoplayıp zıplasa şaşırmazdım.

Burada garson yok, hizmetini kendin göreceksin.

Biraz aşağılayıcı bir durum, öyle ki– benim bunu sessizce ge-
çiştirmem zor.

Tıknaз bedenli, inatçı, tutkulu, zeytin rengi derili ve geçmişe köklenmiş Santucho ile oturuyorum. Durmaksızın bu bölgedeki temel Kızılderili sorunlarından konuşup duruyordu. Biz kimiz? Bilmiyoruz. Kendimizi tanımıyoruz. Avrupalı değiliz. Avrupa düşüncesi, Avrupa ruhu bir zamanlar bize İspanyolların getirdiği bir yabancılık. Bizim şanssızlığımız sizin 'batı dünyasının' kültürü, hani bize boya gibi emdirilen, bugün ise, kendi Kızılderili-Amerikan kültürümüz

106 Lehçeye Türkçeden geçmiş bir sözcük. Özgün metinde *odaliska* olarak geçmekte.
(ç. n.)

107 Özgün metinde *huryska* olarak geçmektedir. (ç. n.)

olmadığı için, Avrupa düşüncesini, Avrupa dilini kullanmak zorundayız. Biz kısırsız, çünkü kendi kendimiz hakkında bile Avrupalı biçimde düşünmek zorundayız!... Bu belki de, kuşkulu olan söylevi dinliyordum, ama aslında iki masa ötede gencecik bir kızla oturan *çangoyu*¹⁰⁸ gözlüyordum –o vermut– kız limonata içiyordu. Arkaları bana dönük oturuyorlardı, nasıl göründüklerini yalnızca uzuvlarının bedenlerinin hareketsiz oyunları ve duruşları gibi ipuçlarından tahmin ediyordum, buradan da onların çevik gövdelerinin içsel özgürlüğünü betimlemek zordu. Nedendir bilmem (belki kısa süre önce bitirdiğim romanım *Pornografi*'den uzak bir yansımadır, belki de bu kentteki heyecanımın bir sonucu) bu görünmeyen yüzlerin güzel olduğunu, hatta çok güzel ve büyük bir olasılıkla sinema yıldızları gibi zarif ve artistik olduğunu söylemek yeterli sanırım... Birden bir şey oldu, sanki ikisinin arasında, burada Santiago'da, yöresel güzelliğin en yoğun hali oluştu... Bu da bana daha çok olası göründü, gerçekte bu çiftin çizgileri, benim oturduğum yerden gördüğüm kadarıyla canlı olduğu kadar lükstü de.

Sonunda dayanamadım. (Avrupa emperyalizmi hakkında konuşmaya devam eden) Santucha'dan izin isteyip, su içme bahanesiyle masadan kalktım, aslında niyetim, bana işkence eden gizemin gözlerine bakmak, onların yüzüne bakmaktı, emindim ki bu gizem bana sanki Olimpos'tan, kendi ulu zarafeti içerisinde bir görüntü gibi kendini gösterecekti, sanki genç bir tay gibi tanrısal bir hafiflikle! Düş kırıklığı! Bu *çango* dişlerini kürdanla karıştırıyordu, ve vermutun yanında verilen fındığı atıştıran sevgilisine bir şeyler anlatıyordu. Bundan başka hiçbir şey –hiç– sanki hayranlığım içinde şaşkınlığa düşmüş gibi tökezlemiştim!

Çarşamba

Çocuk ve köpek seli!

Hiç bu kadar çok köpeği bir arada görmemişim – üstelik hepsi de iyi huylu! Eğer burada köpek havlarsa bilin ki şakadandır.

Kara kâküllü, zıplayan çocuklar... Hiç bu kadar “resim” gibi ve tatlı çocuklar görmemişim! Önümde iki oğlan çocuğu – birbirlerine sarılmışlar, sırlarını anlatıyorlar. Hem de nasıl! Onlardan birisi

108 *çango*: delikanlı.

aptal çocuk grubunu parmağı ile gösteriyor. Öteki şeker kâğıtlarına doladığı sopaya, ciddi ciddi şarkı söylüyor.

Dün parkta, boks hakkında hiçbir fikri olmayan bir kızla boks yapmaya çalışan dört yaşlarında bir çocuk gördüm, ama kız ondan daha uzun ve ağır olduğu için, oğlanı eşek sudan gelene kadar ıslattı. İki üç yaşındaki uzun gömlekli yavru grubu el ele tutuşmuş, kızın şerefine “No-na! No-na! No-na!” diye bağırarak zıplamaya başladılar.

Perşembe

Santucha ile kafe’de yaşadığımız bir önceki günkü sahne, garip biçimde yineleniyor, gerçi başka bir değişkenlikte.

“Plaza” otelinin restoranı. Santiago’da, kütüphanesindekilerle bilgeliğin görkemini temsil eden Avukat, Dr. P.M’nin masasında oturuyorum. Bizimle birlikte onun *barra*’sı da oturuyor, yani bir grup kahve arkadaşı, bir doktor, birkaç tüccar... Ben en iyi niyetimle politika konusunu açıyorum ki, birden...o!... işte yine beni yakaladı... orada, yakınımızda, masaldan çıkmış gibi genç bir çift oturuyor. Birbirlerine dalıyorlar, sanki bir göl, başka bir göle dalmışmışçasına. Yine *belleza!* Ama masamdaki Güney Amerikalı Milliyetçilerin herkesçe bilinen laflarıyla, ABD’ye ve “emperyalist kışkırtıcılık” karşısında duydukları nefret ve panik içindeki korkuyla kotarılmış bir çorbaya benzeyen konuşmaya dönmek zorundayım. Evet, ne yazık ki, bu adama bir yanıt vermeliyim, gerçi hâlâ benden pek uzakta olmayan güzelliği dinliyor ve gözlüyorum – ben bir köle, ölüme âşık ve tutkulu, ben sanatçı... Ve yine kendime soruyorum, bu restoranda birkaç adım ötede, yani bu geveze... Arjantin’den birkaç adım ötede böylesi bir mucize nasıl olur da oturur... “Her zaman uluslararası ilişkilerde ahlak talep ediyoruz.” “Yankeelerin ve İngilizlerin emperyalizmi şuna çalışıyor ki” “Biz artık koloni değiliz” Bunların hepsi (bu günden itibaren değil) benim karşıtlığımı telaffuz ediyor, bense anlayamıyorum, anlayamıyorum, anlayamıyorum... “Neden Birleşik Devletler Avrupa’ya borç veriyor da bize vermiyor?”

“Arjantin tarihi gösteriyor ki biz onuru, her şeyden çok hak ediyoruz!...”

Ah birisi, bir taraftan da sempatik olan şu grubun ağdalı sözlerinin bağırsağını koparıp atsa!

Akşamları şarap, gündüzleri *mate* içen bu burjuvazi amma da sızlanıyor! Onlara, öteki uluslarla karşılaştırıldıklarında, Avrupa'nın yarısı büyüklüğündeki *estancias*larında huzur ve güven içinde yaşadıklarını söyleyebilsem ve keşke, ama Arjantin uluslararası ortamda bir *estancierodur*, toprakları üzerine gururla yayılan bir "oligarşi temsilcisidir" diye eklesem. Ölümcül biçimde küserlerdi! En iyisi yok, demeyeyim... Ne var ki, duramıyorum, bunu onların yüzüne söylüyorum! Bana ne.

Orada, o masada, beni büyüleyen bir Arjantin var – sessiz ama büyük bir sanatın sesi var orada. Hayır, burada, bu geveze, uyusuk, politikayla yanıp tutuşan bu Arjantin değil aradığım. Neden onlarla orada oturmuyorum sanki? Benim yerim orası! Siyah beyaz bir buket gibi titreyen o genç kızın, Rudolf Valentino'ya benzeyen o gencin yanı!... *Belleza!*

Ama... ne oluyor? Hiç. Bu dereceye kadar, hatta şu anda bile onlardan bana ulaşan şey ne, bilmiyorum... belki arada yakalanan bir sözcük...bir aksan... göz parlaması... Tamam, birden yeteri kadar bilgilendirildim.

Bu tüm *belleza* her şey gibi, tamı tamına! Masa gibi, sandalye gibi, garson, tabak, örtü, bizim tartışmalarımız gibi, hiçbir şeyden farkı yok-aynı-aynı dünyadan-aynı malzemeden yapılmış.

Perşembe

Güzellik mi? Santiago'da? Hadi be, cehenneme kadar, nerede?!

Perşembe

Eğer bir tren seni uzak... kıyıda köşede kalmış... bilinmeyen.... renkli bir kasabaya götürse ne olurdu?

O, direnç göstermeyen... temiz ruhlu... ama ürkek... biraz saf kasabada ne olurdu sana?

Hiçbir şeyin sana karşı koymadığı ve senin sınırında durmadığı o kasabada sana ne olurdu?

Cumartesi

Öncelikle gerçekleri yazacağım.

Parkta bankta oturuyordum, yanımda büyük bir olasılıkla Es-

cuela Indastruial'dan bir *çango* ve onun yaşlı dostu oturuyordu. Eğer bir o...puya gitseydin – diye *çango* dostuna açıklıyordu– en azından bir ellilik bayılırdın. Öyleyse ben de o kadar hak ediyorum!

Bunu nasıl anlamalıyım? Artık Santiago'da her şeyin ikili biçimde açıklandığına ikna oldum –ya aşırı masum ya da aşırı günahkârca– burada çok işittiğim sözcüklerin masum olduklarını öğrenmek beni şaşırtmazdı. Örneğin öğrenci muhabbetindeki sıradan şakalar gibi. Ama biraz daha sapık şeyler de söz konusu. Hatta bu sapıklığın şahikası bile akla yatkın olabilir, onlara yüklediğim anlamlara sahip olmalarına rağmen masumlardı; bu durumda bile en büyük skandal en mükemmel masumiyetin üzerine dayanır. Bu on beşlik *çango* görünüşe göre “düzgün bir ailedendi”, gözleri, sağlık, canlılık ve neşeyle parlıyordu, ahlaksızca değil, haklarını koruyan bir insanın tüm inancıyla konuşuyordu... Üstelik gülüyordu da, bu yerli gülüş, hiç aşırı değildi ama sarıcıydı...

Zayıf, renkli, gülen bir yüz....

Varolmayan bir ahlaki bozulmanın görünüşleriyle kendimi kandırmaya izin mi vermeliyim? Bir şey elde etmek zor... Burada her şey kaybolduğum balta girmemiş orman oluyor...

Şu, 18. piyade alayından bir askerle çıkan kız yerden bitme değil mi?..

Diğer “çangito” benimle beş dakikada arkadaşlık kurup bana babasının geçenlerde öldüğünü (tahmin edileceği gibi) eğer ilginç bir öyküyle beni eğlendirmek, neşelendirmek için anlattıysa bu onun dürüst ve konuksever bir genç olduğuna işaret eder...ama aynı zamanda bir canavar olduğunu da kanıtlar...

Canavar mı?

Şeffaf, renkli ve çok keskin güneş ışığı her yerde, ağaçlar arasındaki gölgelerde, ışıklı şelalelerde, duvarların arasındaki çeşmelerde, ağaçların tepelerinde. Bu Santiago'nun iyi yürekliliği. İyi niyetliliği. Sakince gülümsemesi. Sekiz çocuk ve üç köpek palmyelerin çevresinde duruyor. Hanımefendiler alışverişler. Ağaçları kaplamış mor ve kırmızı çiçekler duvarlardan sarkıyor, yolun ortasında bir “motoneta”¹⁰⁹ akıp gidiyor. Kızılderili gözlerin o iyi bakışları. Bisiklet seli. Güneş batıyor. Sokak koyu yeşil, uzak bir görüntü ile kapanıyor.

109 (Portekizce) Motosiklet (ç. n.)

Bankta “ninia” oturuyor, bir portreden çıkma sanki, ince belli, düzgün baldırlı, yumuşak bir dalga, saçları parlıyor... ama buna ek olarak güzel, garip biçimde uzatılmış... ona bu ırk karışımı nereden gelmiş acaba... kız, âşığını dizlerine yatırmış, adam, gökyüzüne bakıyor, beyaz bir rûzgârlığı var ve genç, üçgen yüzü güzel. Günahsız. Eğer bu bankın üzerinde bir suç işleseler bile, bu başka bir boyutta oluşacak gibi. Bu ton, benim duymam için çok mu yüksek, çok mu tiz? Sessizlik.

Pazar

Bu çılgınlık duyulmamış, bu günah masum, o kara gözler yavaş... Çılgınlığa batıyorum, ona gidiyorum – ben bu yaşta! Felaket! Ama eğer yaş değilse, hangi nedenle çılgınlığa batıyorum... bana can vereceğini umarak, olduğum gibi, tüm yaratıcı duygusallığımla!

Bana esin veren, esin verecek günahı kucaklayabilirdim – çünkü sanat günahattan gelir!

Yalnızca... burada günah yok... Bu kenti suçüstü yakalayabilmek için, neler vermezdim! Hiç. Güneş. Köpekler.

Onların lanetli bedenleri...

Pazartesi

Onların lanetlenmiş değersiz bedenleri!

Kırbaç altında sırtlarını kolayca eğen çıplak kabilelerin mirası mı bu? Bir konuşma sırasında Santucho'ya, burada bedenler “şarkı söylemiyor, ayaklarını yerden kesmek istemiyor, uçmuyor” diye yakınmıştım, o da bana şöyle yanıt vermişti:

“Bu Kızılderili intikamı.”

“İntikam mı?”

“Evet öyle. Siz de, hepimizin içinde ne kadar Kızılderili olduğunu görüyorsunuz. Burada yerleşmiş Huries ve Lules kabileleri, İspanyollar tarafından köle ve hizmetçi haline getirilerek aşağılandılar... Kızılderili, efendinin gücüne karşı koymalıydı, ona bu yüksek konumu vermemek düşüncesiyle yaşadı. Nasıl mı direndi? Yükseklikle dalga geçerek, efendi ile alay ederek – kendisinde, egemen olmak ve yönetmekle ilgili her şeye karşı alay etme yetisi geliştirdi. Eşitlik ve sıradanlık istedi. Her harekette, her kıvılcımda

baskınlık arzusunun fark etti... Ve işte sonucu görüyorsunuz. Burada her şey o kadar NORMAL Kİ.”

Ancak bu tıknaz, inatçı Santiagolu yerli yanılıyor. Burada her şey günahsız, ama aynı zamanda, alaysız, küçümsemesiz, kinsiz ve ironisiz de. Şakalar dostça ve dilin her tonunda bir iyi yüreklilik hissediliyor. Yalnızca... Güney Amerika'nın gizemi, iyiliğin, güzelliğin, sıradanlığın, burada saldırgan hatta tehlikeli olmasında yatıyor. Bu iyi yüreklik kenardan köşeden, kendi gülüşü ile rastlantısal olarak bana çarptığı zaman, ya da bu köle gözlerin rahat bakışlarıyla karşılaştığımda, belli belirsiz, sanki maskelenmiş bir tehditle sarmalanmışım gibi bir hisse kapıldığımı anlamaya başlamıştım.

Salı

Eşekler... Keçiler.... Sık sık bana İtalya'yı, ya da Güney Pireneleri, sonuç olarak güneyi anımsatıyor.

Belki de bu Güney Amerika'yla hesaplaşmamda kuzeyli korkular, her şeyden çok bundan dolayı ortaya çıkıyor. Bu şok kuzey güney çarpışması, Avrupa'da beni çok rahatsız ederdi. Kuzeyin metafiziğinin, güneyin somut gövdesine hızla evirildiği o andan söz ediyorum.

Doğru değil... doğru değil... Artık Kuzeyin canavarca duygusallığını ortaya çıkarmanın zamanı. Ben örneğin... metafizikçi olabilir miydim... Bedenle hiç işim olmayabilir miydi?

Yok! Ben ölümcül bir biçimde bedene âşığıym! Beden benim için bir mihenk taşıdır. Hiçbir ruh, bedenın çirkinliğini telafi edemez ve bedensel olarak çekici olmayan bir kişi, benim için her zaman ırkının canavarıdır. Hatta bu Sokrates bile olsa!... Ah, beden tarafından kutsallaştırılmaya nasıl da gereksiniyorum. Bana göre insanlık bedensel olarak çekici ve itici olmak üzere ayrılır, bunun sınırı o kadar belirgindir ki, bu beni şaşakalmaktan alıkoyamaz. Çirkin birini sevebilsem de (Sokrates'i), ilahi bedensel, saran bir çift kol olmaksızın ona hiçbir zaman âşık olamam – çünkü bu kendimi büyülü bir çember içine çizmem demektir...

Benden, Kuzeyliden bir itiraf daha ister misiniz? Benim metafiziğim bedene dönüşmek için var... sürekli... aralıksız... tepeden aşağı doğru inen çıgın, doğal eğilimi gibi... Ruh? Diyebilirim ki, benim

sanatçı olarak en büyük gururum, Ruhun krallığında bulunmuyor asla, her şeye karşın bedenle ilişkimi kesmediğim için gururluyum. En çok da ruhu tanımaktan öteye daha çok duyarlı olduğum için övünüyorum; tutkum, kibarlığımı, karanlığımı, daha değerli ışığım-dan. Daha mı? Daha fazla mı itiraf etmeliyim? Öyleyse diyebilirim ki, yaşamımdaki en büyük sanatsal başarıım, yazdığım bu birkaç kitap değildir, ancak, yalnızca “yasak, nikâhsız aşk” ile ilişkimi kesmeyişimdir. Ah! Çünkü sanatçı, ölümcül, iflah olmaz ve tutku-lu, ama aynı zamanda garip ve nikâhsız bir âşıktır.

“Sözcük beden oldu” Bunun içeriğindeki tüm cesareti kim çıkaracak?

Salı

Kızılderili bedeni, daha mı fazla bedendir? Onların köle bedeni daha mı fazla beden? Kölelik nikâhsız aşka yakın mıdır?

Bu sana, yani kuşların cıvıltılarında boğulmuş Santiago'ya, yöneltilmiş bir soru.

Perşembe

Neden Santiago'ya gelmiştim?

Bronşlarımın korkunç vaziyeti yüzünden, Buenos Aires'in o nemli kışından kaçmak için mi?

Belki, ama...

“Witold Gombrowicz, Buenos Aires'in nemli kışından kaçmak için Santiago del Estero'ya gitti. Ancak kısa zamanda anlaşıldı ki, sağlık sorunu bahaneydi, gezinin gerçek ve gizli amacı başkaydı. Yaklaşan yaşlılıkla şah mat olmuş Gombrowicz, kesin bir kurtuluş arıyordu ve biliyordu ki eğer birkaç yıl içinde gençlikle bağlanamazsa, onu hiçbir şey kurtaramayacaktır. Üstelik o zamana kadar bu yeni yaşamın tazeliği ile bir çeşit bilinmeyen yeni bağlantı bulmak, onun için acil bir ölüm kalım meselesiydi. Çünkü bu çılgın fikir, başka bir çıkış yolu önermeyen çok tehlikeli bir durum tarafından dikte ediliyordu. İlk anda, kim bilir belki de gezginimiz, sakın düşlerin en fantastiği burada gerçekleşiyor olmasın diye düşündü ve böylece uzak Santaiago ona uysal, lütfedici ve rahat göründü... Ancak, kısa sürede, bu rahatlık dişlerini gösterecekti... üstelik bu dişler beyazdı!”

Cuma, Santiago

("Witold Gombrowicz, Santiago'ya gelip, geç bir erotizm dalgasına kapıldı, tıpkı eskiden olduğu gibi... ama şimdi bu dalga Kızılderili kanı olan kentin buğusu, kolay güzellik ve sıcak güneşle güçleniyordu. Geciktikçe daha çok skandal yaratan olsa da, bu dalga, onu yine gülünçlük ve utancın sarmalına götürüyordu! Ama bu tür durumlardaki ustalığı (hani onun uzmanlığı olan— çünkü ne de olsa sanatçı, her zaman utanç ve gülünçlüğü sınırlarında etkinlik göstermeli) sıradan bir sarhoş gibi bu çılgınlığa teslim olmak yerine, onu eline alıp biçimlemeye başladığı ve sarhoşluğu drama dönüştürdüğü zaman bir kez daha parlıyordu... Bu, Gombrowicz'in, O'nun, Doktor Faust'un Santiago'ya büyük bir buluş yapmaya geldiği ve sonuçta yaşlılığı gençlikle bağlamanın bir yolunu bulmaya karar verdiği, sonuna yaklaşmış bir kuşağın alacakaranlıkta, gençlikten yeni bir öz alacağı ve başlangıcı yeniden yaşayacağı açıklamasının yardımıyla gerçekleşti... ve kim bilir, dostlar, sonumuza izin veren veda zamanı bizi doğuma bağlayacak yeni bir yaşam tadı olan bu gizemli anahtarı bulmak bizim elimizde değil mi! Düşünün — ne de olsa, eğer ilk bakışta kurtuluş olasılığı varsa, yalnızca bunda olabilir!")

"Bu açıklama —galiba— yalan... Çünkü laf aramızda, ne o bu amaçla Santiago'ya geldi, ne de bu Faustcu caka, beş dakika bile, ölümcül biçimde tüm hayallerden arınmış, ayık bir gerçek gibi görünmekte. Ancak bu yalanı hiç çekinmeden, yukarı çıkardı— bazı hesaplara dayanarak başının üzerinde bir bayrak gibi dalgalandırdı. Hesaplar şunlar: Her şeyden önce, yalan, kendi saf ve savunmasız açıklığında yalan olmayı bırakır; ikincisi, yalandan olsa da, yine de içinde, gerçek ve doğayla barışık bir şey taşır; öyle ki bu aldatmaya karşı koymak, pek çok kuşkusuz gerçeğe karşı koymaktan daha zordur. Bunun için, bir kez daha "Gençliğe!" "Gençliğe Doğru!" "Onu alın, yaşayın ve yaş engelini yok edin!" diye bağırarak kendini çılgın bir yaşlanma krizine savurdu!")

...kırbaç altındaki sırt, kara, omuzlara gömülmüş, kıvırcık saçlı bir baş, gözler yana bakıyor, kulaklar kayışın ışığine duyarlı... Bu beni Santiago'da zehirleyen zehir. Kanlarında var. Bakışlarında. Gülüşlerinde.

Üç yüz dört yüz yıl önce beyaz sakallı fatihlerin bu çıplak ve savunmasız Huries, Lules, Vilelas kabileleri üzerindeki, ciritleri, kılıçları, zırhları, mahmuz ve hotozları... Ya yüz yıl önce? General Paz, günlüğünde, geçen yüzyılın kırklı yıllarında, valinin her gün, zindanda çürüyen esir yığınının seçilen ve dışarıya gebertilmek için çıkarılan, iki Kızılderili'nin bıçakla boğazlanmasını emrettiğini yazıyor... General, "sık sık bunların gözlerini görürdüm" diye ekliyor... Sadizm ve mazohizm hâlâ bu renkli havada cirit atıyor ve sokaklarda dans ediyor – bu pis koku beni zehirliyor. İşte Santiago'nun sapıklığı!

Köleliği kentteki sıradanlıkla karıştırın!.. Ama belki de yanılıyorumdur.

Pazar

Tandil! Ah, Tandil! Bu takıntı! Santiago, Tandil gibi, aynı dörtgen meydan, benzer sokaklar, aynı pastane, aynı kilise, aynı banka, sadece değişik biçimde konumlanmışlar. Tandil'deki Banco de la Provincia burada, Hotel Palace'ın yerinde. Etrafıma bakmadan bankaya gittiğimde bir de ne göreyim otele gitmişim – sanki Tandil olmayan bir Tandil'deyim, kötülükçü biçimde karman çorman bir tuzak.

Ey, Tandil, soğuk okyanus yellerinle, taştan amfiteyatronla sen Tandil!...

(*"Tandil, Pornografi'nin yazarı için bir takıntı – Santiago'nun saldırgan ve kışkırtıcı tehditlerinden bir kaçış"*).

Benim, Tandil'deki genç dostlarım! Dün Dipi'den bir mektup geldi ve benim, bu mektuptan sonra... Santiago'da nasıl soluklandığımı ifade etmem güç!... Benim onlarla olan ilişkimin tonunu, tonlardan birini size vermek için mektubu işin içine katacağım... Gize'nin (ya da "Quilombo") *te adora* (hayran) olması, benim için değerli. Bu Dipi (namı diğer "Asno") 16 yaşında, yayımlanmamış

bir romanın ve bir oyunun (La Plata tiyatrosunda oynanan) yazarı, ayrıca birkaç öykü de yazmış.

“Hey Ceset!

La Plata'daydım, oyunumun rejisörülle konuştum. Oyun hakkında hiçbir şey söylemedim – onların iddia ettikleri gibi, teatral açıdan iyi yapılanmış bir fars. Benim içinse edebi açıdan çok basit ve kolay. Bir tiyatro eseri olarak zevkli olabilir, ama şu anda değerinden kuşku duyuyorum... Sahneleyerek beni övüyorlar, ancak ben buna sevinmiyorum.

Senin eliptik mektubun hepimizin boynunu tirbuşona döndürdü. Quilombo intikam almaya yemin etti.

Gize, *Ferdydurke* ile sarhoş olmuş biçimde üretiyor. Eğer bu zekice ortaya çıkarsa ne ala! Ama korkarım onu Gombrowicz'e döndüreceksin. Biliyorsun, Quilombo ateşli, tutkulü ve sana hayran. Tümüyle senin –ha, ha!– ‘dehana’ teslim olmuş durumda. Lütfen bu tırnak işaretlerine takma, senin dehanı takdir ediyorum; ama bendeki sinizmi, kuşkuyu, karşı koyma özelliğini ve alaycılığı biliyorsun... Seninle de (kıs kıs gülmeni hayal ederek) kendimle alay eder gibi eğleniyorum. Anımsar mısın, hani Gize'yi tutukladıkları için acılı biçimde yürürken seni anlık saran o zayıflık sırasında, nasıl da beklenmeyen bir biçimde anlaşıvermiştik. Şimdi kıvrırma, bunu reddetme! Gize'ye gelince, Lehçe deviniyor, Lehçe düşünüyor, neredeyse Lehçe konuşuyor. Gerçekten de çok ‘sanatsal’ hatta senin iddia ettiğinden daha fazla. Burada zamanı ‘Witold’dan önce’, ‘Witold’dan sonra’ diye ayırmak istiyor, abartıyorum biraz, gerçi Witold zamanından çok yararlandığımı da itiraf etmeliyim. Senin çakı gibi, canlı, vahşi, ama biraz yalandan (kıзма) eleştirin bana çok şey öğretti.

Yaz! Nasıl olduğunu korkunç merak ediyorum. Ancak –henüz görevden çekilmek niyetinde olmadığım çocukluğum içinde– çok sağduyulu hale geliyorum. Onun için de senin son nefesini veren yaşamında neler olduğunu öğrenmek istiyorum. Evet, bu sana garip gelse de, sağduyu ile soruyorum... ama sorun şurada, sağduyu burada görgü kurallarına teslim oluyor ve ne var ne yok sorusuna dönüşüyor... çünkü gerçekten, senin de anladığın gibi, bu beni hiç ilgilendirmiyor, çünkü sana saygım var, ne var ki hayran değilim, *a la* Gize hayranlığından çok uzağım. Bu mektup oldukça anlaşılmasız oldu, çünkü yoruldum. Hâlâ onca kadın âşık mı sana? Bazılarını

bana yollayabilirsin, gerçi Fuchi, Puchi ve Tuchi'ye karşın hâlâ kadınsızlık çekiyorum.

BÜYÜK YAZARIN “olla” yerine “holla” yazması çok üzücü. Ayıp, artık ÇENENİ KAPAMALISIN, bundan sonra– bu mektubu okuyan on kişi gülmekten yerlere yattık. Çau! Daima senin!

Eşek”

Bu eşeğin adı Jorge Di Paola'ydı. Ben onu bir alay saldırısının da Eşek olarak vaftiz ettim, o andan itibaren adı, dostları arasında asno olarak kaldı, doğrusu bundan çok mutluydu.

Bu mektubu işin içine katmakla iyi mi ettim bilmiyorum...

(“Neden işin içine kattı? Tandil’de tanındığını göstererek övünmek için mi? Ama burada şu biçimde formüle edileceği gibi kendini rafine olarak, yükseltme, ayrı yere koyma eğilimi açıkça var: “Ce-ee! Gördünüz mü yaşlılar, benim gençlerle olan ilişkim sizlerle olandan nasıl da daha samimi! Öyle ki, içinde hiç de olağanüstü bir şey olmayan bu mektup, sizin o ince ince yazılmış namelerinizden çok daha önemli...”

“İşte Gombrowicz, toplumda yer almak istemeyen biri olduğunu ve öğeler, ortamlar ve gelişmenin evreleri ile nasıl da gizli iş çevirdiğini, yine gösterdi.”)

Çarşamba

Bu mektubu pek çok kez okudum. Ve Tandil’den gelen birkaç mektupla birlikte bunun da Santiago’dan kaçış ve Santiago’ya karşı savunma olduğu anlaşıldı mı, kuşkuluyum. “Biliyorsun, Quilimbo sana hayran”. Bu tümce bana bir umut prelüdü gibi gelmişti, bu, gençliğin daha başka, daha az zalim bir rolde kendisini göstermesiydi...hatta daha dostça da denebilir... Demek ki –dedim kendi kendime– benimle onun arasında “hayranlık” olanaksız değil, ha?

Quilombo, namı diğer Gize, Colimba olarak da adlandırılıyor (bu halk argosunda, orduda hizmet gören acemi er anlamına geliyor), benimle bu Colimba arasındaki yakınlık, belirsiz, ama derin ve sarıcı bir sanatsal ortamın sonucuydu. Önce –zayıflık. Onu Tandil’de café rex’de tanıdığımda sarsıcı bir anjinle zayıf durumdaydım, duyarlılığım titrek ve acılı biçimde gergindi. İkincisi –kekeleme. Kekeliyordu... Başlangıçta bunun onu sevimlileştireceğini bilmiyordum. Ancak ikinci gün, bu kekeleme sonucu konuşurken özel bir özen göstermek zorunda olduğunu anladım ve bu durum–

canlı İspanyol yüzüyle birleşince binlerce serüveni olan bir film gibi – onu daha dostça kılıyordu.

40 dereceye varan ateşli bir anjin beni yatağa çivilemişti. Calviaro yakınında, kentin dışında, küçük bir evde yaşıyordum, iyileşme dönemime rastlayan o günlerde yaşadığım düş kırıklığını daha önce yaşadığımı hiç anımsamıyorum. Kurtuluş yoktu. Kurtuluş olmadığını biliyordum. Yağmurlu ve rüzgârlı günlerdi. Pencereden yalnızca karşıdaki dağın bulutlarla parçalanmış dorukları görülüyordu ya da bulutlar dorukla parçalanmıştı. Bir gün –özellikle korkunçtu– bütün gece yağmıyordu yağmur, gündüz gibi değildi bu yağmur –suya, soğuğa, sise, rüzgâra, soğuk ve nemli bir karanlığa dönüşmüştü– pencereden, sürekli damlayan sisle kaplı, silik, belirsiz, ama hâlâ su akıtan, sıkıcı bir ağaç görüyordum... O gün üzerimdeki düş kırıklığı öyle bir gerginliğe ulaştı ki, elimde basit bir ölüm olsaydı, kendimi feshedebilirdim. Hastalığı ardımda bıraktığımı biliyordum –ama sağlığımın hastalıktan kötü olduğunu da biliyordum– sağlığın daha az tiksindirici olmadığı hatta belki de, daha tiksindirici olduğu bir duruma ulaştım; çünkü bu durum ölümle kirlenmiş ve lanetlenmiş bir varlığı onaylıyordu.

Derken birden bir yumruğun mutfak kapısını dövdüğünü duyuyorum –ve mutfığa Colimba dalıyor– her yerinden sular damlıyor! Gökten yağan yağmurun yanı sıra bir de daha kötüsü sokaktaki akıntıya maruz kalmış, çamurlara bata çıka, rüzgâr, yağmur ve soğuk altında buraya varmış – dostça! Witold, *che, como estas?*! Yüzü serüvenle zenginlemiş, tıpkı bir film gibi dramdan gülmeceye, acıdan sevince, şiirden vahşi aldatmacaya, merhametten kötülüğe, akrobatik olarak kayıyor, tüm odayı dolduruyor, *başkasının neşesinin ulaşılabilir olmadığını, kişi eğer gençse başkasının neşesine ulaşabileceğini* hiç bu kadar güçlü hissetmemiştim. Hatta gençliğin sahip olunması bir şey haline gelişini de (lütfen bu konuyu aptalca şaka malzemesi yapmayın!). Bu sanki bir çeşit Dalga Mekanizmasının benim özgüvenimi tamamlaması ve genişletmesiydi, ben yazgısı yok etmeye yönelmiş somut bir birey değildim de, yükselen ve inen kuşakların arasında uzanan bir dalga, bir akımdım sanki. Bazen umutsuzluğumu, *kurtuluşun olanaksız havasının* açık seçik belli olduğu bir güven kıvılcımı ziyaret eder. Gize, yemekleri hazırlayıp getirdiği şişeyi açtığı anda bunu hissettim.

Gerçi gerek ben gerekse o bu konuda hiçbir şey söylemesek de, biliyordum ki, onun gelişi, beni ateşli biçimde kabul edişinden ve hatta bana hayranlık duyuşundan ileri geliyordu. Etkilenmesinden! Büyülenmesinden! Dahası, kısıtlı boş zamanını bana adayarak aslında hiç de onu sıkmayacak olan kız arkadaşından bu zamanı sakındığını da biliyordum... Ne komiktir ki: ben, belirli bir yaştaki koca adam, onun için güzel bir kızdan daha güçlü bir mıknatıstım, benim büyüm, aşka galip gelmişti! Bende olan hangi şey bir genç kızın cazibesi ile karşılaştırılabilirdi ki?

Bu karşılaştırmanın iğrenç ve alaylı komikliği, beynimin bir ucuyla düşünmeyi yeğlediğim bir nedendi – ama bu da, bu iğrençliğin benim sevincimin en derin kaynağı olduğunu anlamama yetiyordu. Aslında yaşlı bir adam, genç bir adama baktığında, gencin yaşlı için önemli ve daha karakteristik olan şeylerden tümüyle bağımsız olarak kendine özgü bir zevki ve gereksinimleri olabileceğini kabullenmekte zorlanır. Bu yaşlı kişiye, örneğin yalnızca genç, gence, güzel, güzele uygunmuş gibi gelir... Ama birden ortaya çıkar ki, gençlik yaşlılıktan... ya da bir tür çirkinlikten hoşlanabilir. Kısacası kendi varlığıyla (yaşlının gördüğü gibi) hiç uyuşmayan, hiç tahmin bile etmediği bir şey hoşuna gidebilir. İlk anda, sanki aldatılmışız gibi bir kırgınlık kaplar içimizi, hatta idealin bozulması ve çürümesi söz konusudur – ama çok kısa bir süre içinde, vahşi bir sevinç yayılır içimize, her şeyin yitirilmediğini anlamaya başlarız! Yani hem iğrenerek ondan uzaklaşır, hem de onu bir mucize, bir lütuf gibi sevinçle kabul ederiz.

Bu sevincin çirkin ve iğrenç açısını daha iyi ölçüp biçmek için şunu da unutmamak gerek ki, ben Gize'ye karşı, gencin açlığının, iğrenmesinden daha fazla olduğunu neşeyle fark eden yaşlı bir kadın gibi davranıyordum... ne de olsa, sonuç olarak, benimle olan ilişkisinde çekici ve itici güçler vardı... Öte yandan, doğadaki düzenin tüm cömert kusursuzluklarını ölçmek için kimsenin kendi çekiciliği hakkında karar vermediğini, bunun tümüyle karşıdaki- nin beğenisiyle ilgili olduğunu da kabul etmeli. Yani ben onun için eğer çekiciydiysem, çekiciydim, o kadar... öyleydim, çünkü onun o yaşlarda hayal bile edemeyeceği, bir tekniğim, stilim, duruşum, uf-kum, türüm vardı, çünkü onun gözlerini kamaştıran bir eser yaz-mıştım, çünkü her aksanım, mimiğim, şakam, davranışım la onu o ana dek duyulmamış ve görülmemiş bir yüksekliğe götürüyordum.

Sefilligimi biliyordum, ama ne gam? Onu büyülemiştim ya! Bu sonucun cehennemsel kayganlığını belirli hale getirmek için fizik alanından bir örnek daha: Özürlü olduğunuzu düşünün, diyelim ki eşek gibi kulaklara sahipsiniz. Peki, eğer bu kulaklar kraliçeyi eğlendiriyorsa ve size bu yüzden âşıkça, ne olur? Eğer hoşunuza gitmeyen kulaklarınızı keserseniz, hoşunuza giden birisinin sizden hoşlanmasını sona erdirmiş olursunuz – bu durumda hangisini seçmeli? Hoşunuza giden birinin sizden hoşlanması, sizin kendinizden hoşlanmanızdan daha önemli değil mi?

Eğer durumda –benim için– bir kurtuluş olasılığı vardıysa.... bu olasılık buna dayanmaz mıydı?

Anlamıştım: onu benim “varlığım” etkiliyordu, beni ise ondaki *in crudo*¹¹⁰ yaşam. Ben onun tazeliğine ve doğallığına hayrandım – o benim gelişme yolumda yaptığım şeylere; ben ölüme yaklaştıkça, o bana daha çok hayran oluyordu, benim bitmekte olan varlığımı daha iyi anlıyordu. Demek ki aramızdaki anlaşma, gençliğin ateşliliği, sabırsızlığı ve varolma arzusunun, yaşlanmaya özgü yaşam açlığıyla yer değiştirmesi koşullarında gerçekleşecekti... Varlığı yaşamla değiştirmek mi?... Dur, bunda bir şey var, belki bu yaklaşımla bir şey yapılabilir, düşün, düşüncenin kaçmasına izin verme!...

Perşembe

(“Evet, demek ki, sonunda onu kurtarıcı bir düşünce sarmıştı – varoluş değişimi (insanın biçimlediği gibi yapılan bir yaşam) bu pasif doğal yaşam, gençlik ve başlangıç aşamasındadır.”)

“Bu düşünce onu gerçekten de harekete geçiriyordu. Acaba onun tüm eserlerini gençlik iksiri aramak olarak algılamak abartı mıydı? Ferdydurke de (henüz 30 yaşını geçmemiş olan) – insanı... belki de daha genç bir insan yaratabilir düşüncesiyle, yasak bir zevkle zevkleniyor, değil mi? İşte bir gençleşme türü. Nikâh’ta gençlere teslim olmalarını ve kendilerini yaşlılık için öldürmelerini emrederek, bu özel cömertlikten sonuna dek yararlanıyor. Pornografi’de gençliğin yaşlılık için var olduğu– ya da tersi düşünceyle heyecanlanıyor.”

“Çünkü hiçbir dünya, gençliğe Gombrowicz’in dünyası kadar gereksinmez... Hatta belki de, bu dünya ‘gençlik göz önünde tutularak’ yapılmış bir dünyadır denebilir. Eğer bu zamana dek kurtuluşu, gençlik tarafından

110 (Lat.) Doğal, işlenmemiş, ham. (ç. n.)

uygulanan vahşette (Ferdydurke) ya tam tersi yaşlılık tarafından uygulanan vahşette (Nikâh) ya da sonuçta her iki vahşet biçiminin birlikteliğinde (Pornografi) aradıysa, şimdi onu Santiago'da, kökleri Tandil'den gelen, yaşamı- varlığı değiştirme örgütlemesi düşüncesi içinde görüyoruz. Sözün kısası insan türünün iki kategorisi vardır ve bunlar birbirini arzular...”

Perşembe

Evet... ama bizi yakınlaştıran şey, söylendiği gibi, ilk anda rastlantılar zinciriydi...ufak tefek... Eğer o kekemelik ve o sağanaktan kaçış olmasaydı... Eğer hastalık beni yakalamasaydı...

Bunlara bir de o büyüğü isim “Gize” ekleniyor – bu kısaltma hoşuma gidiyordu, patetik bir apostrof veriyordu, dramatik olarak da “Gize!” demeyi seviyordum.

Konuşmalarımıza seçkinlik ve parlaklık katıyordu. Bir gün dilim sürçtü ve ona “Colimba” yerine “Quilombo” dedim. Bu İspanyolca “genel ev” demek. Ama o kadar da bayağı gelmiyor kulağa, şaka olarak kullanılıyor, metaforik bir anlamı da var: karışıklık, karmaşıklık, tımarhane. Özel isim olarak kullanmak, çok komik, hatta biraz sapıkça şiirsel oluyor. “*Che Quilombo, como estas?*” diye ona rafine bir kibarlıkla soruyordum. Bu ikimizin arasına yakınlığı kolaylaştıran bir mesafe koyuyordu.

Ona, Biçimler olmadan, biçimlerin çerçevesi olmadan yaklaşmazdım. Ve o (bir sanatçı olarak, resim çizmeye tutkusu vardı; ama onun yaşında bunun bir yetenek mi yoksa yetenekçik mi olduğuna henüz belli değildi) benden Biçimler talep ediyordu.

Tandil'den gelen mektubundaki giriş beni nasıl da etkilemişti: “İnan bana... Her seferinde yazı anımsadığımda... o evi, kızları... senin o melankolik anjini, hani ‘Quilombo’ diye bir meleğin sana baktığı o anları...anımsayınca üzülüyorum.”

“Sonra senin Park Dağı'na taşınışın, benim ‘hayali’ anjini, hani öyle diyordun ya, ve iyileşme dönemi... senin konuşmaların... güneşin altında yaptığımız yürüyüşler... benim çizimlerim... Öyle bir yazdı ki o, hiçbir zaman unutulmayacak. Asla!”

Ben ise ona, “Ah unutulmaz Quilombo! Ufacık olayları mit ve söylence boyutuna taşımayı nasıl da beceriyorsun...” diye yanıt yazdım.

“Çağdaş Sorunlar” başlıklı konuşmam dün gerçekleşti. Bu konuşmayı sıkıntıdan ve Santiago entelektüelleriyle ilişki kurmak için yapmıştım – böyle şeytani biçimde biteceğini hiç düşünmemiştim, doğrusu.

Şimdiki zaman düşüncesinin karakterini örneğin “azalma” ya-
vaş yavaş “ikili yoruma” alıyor, bunu “yalnızca dıştan etken olan
bir şey olarak değil, içten de, düşüncenin yarattığı bir şey olarak”
duyumsuyoruz diyerek yansıtmaya çalıştım, bilime, kuantuma,
Heisenberg’e ve dalga mekaniğine, Husserl’e, Marcel’e uzanıyordum – Yüce Tanrım! En mükemmel kişilere öykünerek, sanki
evimdeymişim gibi, sanki bu benim için peynir ekmekmiş gibi,
her zaman konuşulduğu gibi konuşuyordum, gerçekte düşüncesiz
bir soru ile kolaylıkla alt olabiliyordum. Ama bu aldatmacaya artık
öyle alışmıştım ki! Bu aldatmacanın, en mükemmellerce bile aşağı-
ılanmayacağını biliyordum! Rolümü yaptım, fena da olmadı. Ani-
den ilk sıranın ardında derinliklerde, birisinin dizi üzerindeki elini
fark ettim...

Yakındaki başka bir kişiye ait olan öteki el, bir yere dayan-
mıştı, yani sandalyenin ardına parmaklarıyla asılmıştı... birden
bu iki el, korkutana, soluksuz bırakana dek öyle bir yakaladılar
ki sanki beni... sonra yeniden bedenim konuşmaya başladı. Daha
yakından baktım. Eller, Tucuman’dan gelen öğrencilere aitti. Bu
beni hemen sakinleştirmişti. Tandil gözümün önünde canlandı,
biliyordum ki korkacak hiçbir şey yoktu, bunlar iyi niyetli, dost
ellerdi –yeniden tüm salona baktım, tüm eller arkadaşçaydı– ve
diyelim bedensel olsalar da, Ruhun emrindeydiler, bu eller en-
telektüellere ait ellerdi... Bu ruhsal el yoğunluğu, üzerimde bir
mucize yaratmıştı. Galiba yaşamımda ilk kez, ruhuma işlemiş ak-
törlük ölçüsünü, etkisini, sahteliğini yitirdim. Birden etkinliğimin
varlığının gerçekliği ve cesareti, bir öğretmen varlığı olarak, tüm
samimiyetsizliğimi aştı. Görevimin anlamını anlamıştım: Bu bir
profesörün dersinden, bir “kültürel çalışmadan”, sanatsal, edebi
gösteriden daha önemli bir şeydi, ben burada, onları bedenlerin-
den çıkarmış olarak biçimlemeye, varoluşa dönüştürmeye kendi
kendime çabalayarak savaşıyordum. Benim yazgım, onları ne öl-
çüde fethedeceğime ve ruha zorlayacağıma bağlıydı, çünkü ancak

bu beni kurtaracaktı! Sesimi duyduğumda inanmadığımı bir tutkuyla konuşuyordum, öyle gerçektir ki.

Sonra tartışma başladı, ama onların cesaretsiz ve heyecanlı sesleri benim metafizik sesim için bir zıplama tahtası görevi görüyordu. Yaşamımda ilk kez, öyle güçlüydüm ki, eğer kendime inanabilseydim, azizler ve peygamberler gibi güçlü olabileceğimi anladım. En sonunda bir genç ayağa kalktı, yüksek sesle minnetini dile getirdi, aynı şekilde diğerleri de bana yaklaşıyorlardı. Zekâmdan dolayı değil, ama daha önemli olan bir şey için – bedenle fiziksellikle savaş için bana teşekkür edildiği açıktı... Bir bardak su istedim. Herkes bu arzumu karşılamak için seferber oldu. Bir dakika sonra bir *çango*, elinde bir tepsi ve sūrahi ile geldi. Ben korkmuş biçimde, sustum. Bu *çango*...

Bu cahilin bedeni öyle dürüsttü ki... baştan aşağıya dürüstlütü... bu sıradan, sakın, rahat yaşayan, kolayca devinen, sessiz beden, içtenlik ve ahlaktı... burada “ruhsal” toplantıyla karşılaştırılınca öyle mükemmel ve fazlaydı ki, tiz bir ses gibi yüksek çıkıyordu. Ne bileyim... Göğüs kafesinin kutsal düzlüğü... belki de boynunun dürüst devinimi, zor zar harf yazabilen, gerçekten ve fiziksel olarak çalışmaktan kocaman olmuş elleri. Ruhum bir ruha teslim oluyor. Tam fiyasko. Dudak boyasının tadını dudaklarımda hissediyorum.

O anda Kızılderili (onda bu kandan vardı) bardağıma, bir kölenin özenli devinimleriyle, elleri hizmet etmeye teslim olmuş, gururdan ve anlamdan yoksun biçimde su koyuyordu. Bu eller, sessizleştikçe patlamaları daha korkunç oluyordu –çünkü bu *çango*, tüm hizmetçiler gibi *quantité négligable*¹¹¹ idi. “hava”ydı– ama tam da bunun sonucu olarak ezici ölçüde marjinal bir hale geliyor ve başka bir kaydın fenomeni oluyordu!) Onun önemsizliği ayrıca alınıyordu ki, bu ayrıca onu önemli kılıyordu! Veda ettim, oradan ayrıldım. *Çango* ile olan baş başa kalma halimi daha fazla uzatmak istememiştim. Sokaklar kararmıştı, Santiago’nun o renkli güneş batışı sönmüştü, güneşin ortadan kaybolmasından sonra, birdenbire bastıran kışın o hatırı sayılır soğuğu egemen olmuştu, bu soğuk insanı palto giymeye zorluyordu. Beni uğurlayan insanlarla nazik bir biçimde vedalaşmıştık ki, yine bir *çango*... birkaç adım önümden gidiyordu.

Acaba aynı *çango* muydu? O muydu? Hepsi birbirine benziyordu...öyle ki hepsi de birbirinin yerine geçebilirdi...tıpkısının aynı-

111 (Fr.) Önemsiz (ç. n.)

syıldılar... yani bunun bir başkası, başka bir birader, arkadaş, yoldaş olduğuna inanmaya eğilimliydim... Ama bir şey fark eder miydi? Rio Dulce ırmağı boyunca yürüyordu. Arkasından yürüdüm. Arkasından yürüdüm çünkü benim, Gombrowicz'in, bir çangonun ardından, sırf kendisine su verene benziyor diye yürümesi saçma ve inanılmazdı. Ancak yine onun mükemmel önemsizliği, önemli olan her şeyin önemli olduğu yerde bir şimşek gibi patlamıştı. Onun ardından, sanki bu en kutsal görevimmiş gibi gittim.

Huzursuz yürüyordum... çünkü uzun zaman önce Retiro'da, Leonardo Alem'den (bunun hakkında bir zamanlar yazmıştım) sonra bu yürüyüşleri bırakmıştım – oysa şimdi, beklenmedik bir biçimde, tüm durumlar içinde benim için en gerçek, en derin, en acılı durum, geri dönmüştü işte: köylü bir çocuğun peşine düşmüştüm yine. Ancak şimdi bu durumun yepyeni bir yanı da ortaya çıkmıştı, oynadığım güzellik veya gençlik değildi, ahlakı – benim ruhumu karıştıran ve harap eden başka bir dürüstlüğü, doğruluğun, basitliğin ve temizliğin peşinden bilinçli olarak gidiyordum. Onun düz sırtının, açık ensesinin ve sakın ellerinin peşinden yürüyorum! Az önceki zaferimin yerinde yeller esiyor, puf, yok oluyor!.. Ama yenilgimdeki yinelenen marşın düş kırıklığını karşılayarak, buna herhangi bir çözüm bulacağımı düşünerek dişlerimi sıkma-ya karar veriyorum. Böyle uzun sürmez, bunu bitirmek gerek. Neden bilmem, belki de gövdenin bana aşıladığı yoğunluktan dolayı, sanki olayın fiziksel şeklini çözeceğime, sanki duruma fiziksel bir çözüm bulabileceğime, bunun da beni ruhsal bir çözüme götüreceğine inanıyordum. Çangonun ardından, karanlıkta yürüdüğüm sürece, arkasından ilerleyişimin her şeyden önce durumu formüle edeceğinin bilincindeydim: Ben ve o, onun ardından giden ben, onunla ben, işte çözülmeyi bekleyen problem...

Bazı anlamsız şeyleri kabartan o özel güçle... sorun büyüyordu. Bu beklenmedik yürüyüş, artık kulaklarımı çınlatıyor, şakaklarımı zonklatıyordu! Teorik olarak, önümdeki bedenin neden bu kadar dürüst ve biz entelektüelleri karakterize eden sapkınlıklara karşı olduğunu biliyordum. Bedenin şeffaflığı! Bedenin dürüstlüğü! Çünkü beden basit ve ışıklı gereksinimler ve değerler oyunu yaratıyordu, bu çango için değer, onun bedensel gereksinimlerini, sağlıklı bir bedenin basit gereksinimlerini tatmin eden bir şeydi, öyleyse o, doğal güçlerin edilgen bir oyun alanıydı –doğa gibi bir

şeydi, daha fazlası değil– bunun için önümde karanlıkta parlıyordu, temiz, basit, şeffaf. Köpek gibi, at gibi ahlaklı! Sıradan sağlık gibi ahlaklı! Ya ben? Ya benzerlerim? Oh, biz bedenin mantığı ile kırılmıştık, karmaşık etkinliklerin yaratacağıydık, bildiğimiz doğanın değil, insan doğasının ürünüydük, biz, insanlığın ürünüydük, insan doğası olan “ikinci doğanın” üretimiydik. Sapıklıktık, rafineliktik, karmaşıklıktık, Ruhtuk, biz mutsuzlar!... ne de olsa ben, sanki onun ardından giden ben, hayran olan ben, bu duruma daha fazla katlanamazdım... ya bu bir fiyaskoysa... öyleyse gücümü toplayıp ilk sokaktan sağa döndüm. Bağlantıyı kesmiştim işte ve şimdi yalnız yürüyordum... kendi kendime sinirle: “Cehenneme dek yolun var! Kim olduğunu unutma! O yalnızca bir beden, hiçbir anlamı olmayan, posa yığınının üstündeki pek çoğundan birisi. Oysa Sen– yinelenmez, tek, özgün, yerine konulmaz bir varlıksın!”

Ancak onun öyle bir ağırlığı vardı ki, bedensel olarak ne onun gibi dürüsttüm, ne de şeffaftım, boş yere kendi onuruma marşlar okuyordum. Tatları buruktu, etrafı çürük kokusu sarmıştı. Bu boş sokakta, dayanamayacakmışım gibi, bir şeyleri katletmem gerekiyormuş gibi hissettim, artık kesin olarak cinayete gidiyordum. Onu hayvan sınıfına indirmem ve kendi insanlığımda yalnız kalmam gerekti, bu ikili insanlığa (onun ve benim) daha fazla hoşgörü göstermeme izin yoktu, ya ben canavar olacaktım ya o hayvan olacaktı, başka bir çıkış yolu yoktu... Bu açıklığa başka bir şey daha eşlik ediyordu – ondan uzaklaşmamın, onun yalnız ve gizemli kalmamasının gerektiği düşüncesi. Onu izlemeye ve hakkından gelmeye karar verdim. Çok fazla uzaklaşmış olabilir miydi acaba? Hayır, kesinlikle parkı geçip sağa dönmüş olmalıydı, şimdi benim yürüdüğüm sokağın paralelindeydi – onu kovaladığımı, ardından gittiğimi hayal ettim... Hayır, bundan bir şey çıkmazdı! Köşeden, yandan ona ulaşmakta tatminkâr değildi, adımlarımı hızlandırmaya ve ilk dönemeçte onunla yüz yüze gelmeye karar verdim... Bu beni kör etmişti! Ne arkadan, ne yandan, yüz yüze!

Arkadan değil.

Kenardan değil.

Önden, yüz yüze!

Zaferin fiziksel formülü buydu. Bu durum saldırıya izin veriyordu. Onunla bu savaşı yapmaya gereksiniyordum, bu savaş onu benim düşmanım yapmış, dışarı atmıştı. Sağa doğru koşmaya baş-

ladım ve görüntüde onun olduğu bu koşu, durumu benim lehime çevirmişti. Hızla döndüm. Adımlarımı yavaşlattım. Şimdi tek tük sokak lambası olan, duvarına parkın büyük, kara ve sessiz ağaçlarının eşlik ettiği bir sokakta yürüyordum. O ise belli bir uzaklıktan, sallanan lambaların altında erimiş biçimde yaklaşıyordu. Daha da yaklaşıyordu. Benim düşmanlığımca onu çiçek mikrobuymuşçasına benden uzaklaştırıyordu, oradaydı, önümde. Öldürmek. Onu, içtenlikle öldürmek istiyordum. Öldürmek isteğiyle, içimde onu öldürdüm. Bu cinayet olmasaydı, *asla ahlaklı olamayacağımdan* emindim. Ahlakım saldırgan ve katil olmuştu. Aramızdaki mesafe hızla azalıyordu, ben doğal olarak onu “dıştan” öldürmeye niyetli değildim, yalnızca onun üzerinde bir cinayet uygulamayı içimden arzuluyordum. Onu öldürdüğüm zaman Tanrı’ya da inanacaktım buna inanıyordum— en azından, Tanrı’nın yanında olacaktım... Yaşamımda, ahlakın vahşi bir şey olduğunu en iyi anladığım anlardan biriydi bu... vahşiydi... Sonra...karşı karşıya geldiğimizde beni gülerek selamladı:

“*Que Tal?*”

Onu tanıyordum! Sarayın önünde dolaşan ayakkabı boyacılarından— birkaç kez benim de ayakkabılarımı boyamıştı. Tanıdık mı? Buna hazırlıklı değildim işte! Bu cinai karşılaşma parça parça olmuştu. Başımla onu selamladım, *adonde vas?* diye bağırarak yanıtladım. Birbirimizi geçip yürüdük ve o tüm tutkudan geriye hiçbir şey kalmadı, yalnızca sıradanlık— sıradanlık, en yüksek bir ton gibi, tüm olayın kralı gibi!

“İşte yine bir kez daha bela onu bulmuştu. Bir dram örgütleyeceği zaman yine o lanetli sıradanlık ortaya çıkmıştı— bir kez daha her şey sanki ‘öteki taraf’ kısacası hiçbir drama oynamak istemiyormuş gibi, ellerinden akıp gitmişti... Ve Faust’umuz sıradan bir güne gömülmüştü. Aptal gibi aldatılmıştı! Dramını, gençlikle yaptığı savaşta elindeki tek süsü olan, dramını almışlardı ondan...”

“Amacına ermemiş bu karşılaşmadan, herhalde sonuna kadar ona kalan şey, erdemin tırnaklarının bulunduğu ve öldürmeyi bildiği, ahlaki ve ruhsal dünyanın zalimliğinin evrensel yasasının etkisi altında olduğu inancının büyümesi. Onun tüm çabalarına karşın, ruh ve beden arasındaki boşluk gittikçe küçülüyor, bu dünyalar birbirlerine karışıyor, birbirlerine karışıyor...”

“İşte o güneşli Santiago’dan bunları öğrenmişti”).

Şairlere Karşı

Elimizde avucumuzda kalmış o ender ibadetlerden birini, zaman içinde, altüst etmeseydim, benim açımdan daha akıllıca olurdu. Neredeyse her şeyden kuşkulansak da, Şiirin ve Şairlerin kültürünü büyötmeye devam ediyoruz ve derin tapınmayla şişirilmiş, görkemli bir sesle tapmaktan utanmadığımız tek Tanrısal şey bu... Ah, ah, Shelley! Ah, ah, Słowacki! Ah, Şairin sözü, Şairin görevi ve Şairin ruhu! Yine de bu dualara saldırmalı ve üslubun tüm hatlarının, tüm sahteliklerinin, gerçekten yapılan tüm kaçışlarının bizde uyandırdığı temel öfke adına, bu töreni olabildiğince altüst etmeliyim. Özellikle yükseltilmiş, göksel bir alanla savaş için yola koyulduğumdan, bir balon gibi uçmamak ve ayağımın altındaki zemini kaybetmemek için dikkatli olmalıyım.

Aşağıdaki denemenin savı: Şiiri neredeyse kimse sevmez, dizele-
rin dünyasının kurmaca ve sahte olduğunu, önemsiz olduğu kadar
cüretkâr da görüneceğini varsayıyorum. İşte burada, tam karşınızda
duruyorum, şiiri hiç sevmediğimi ve hatta şiirin beni çok sıkıldığını be-
lirtiyorum. Belki benim yoksul bir cahil olduğumu söyleyebilirsiniz.
Ne var ki, uzun zamandır sanat alanında çalışıyorum ve sanatın dili
bana hiç de yabancı değildir. Şiirsel duyarlılığımın olmadığını iddia
ederek, elinizdeki en iyi savı da bana karşı kullanamazsınız, çünkü
bu duyarlılığa yüksek oranda sahibim. Şiir, bana şiirlerde değil de,
diğer düzyazılarda, örneğin Shakespeare'in dramalarında, Pascal'ın
ve Dostoyevski'nin eserlerinde ya da çok sıradan bir günbatımında
göründüğünde, öteki ölümlüler gibi titrerim. Öyleyse "saf şiir" olarak
adlandırılan bu ilaç, beni neden, özellikle uyaklı olduğunda sıkıyor
ve yoruyor? Neden bu monoton, sonsuz derecede kibirli şarkıya da-
yanamıyorum; neden ritim ve uyak beni uyutuyor; neden şairlerin
dili bana hiç de ilginç bir dil gibi gelmiyor; neden bu Güzelliği çekici
bulmuyorum ve neden şairlerin kendilerinden ve şiirlerinden söz et-
melerinden daha kötü ve gülünç bir tarz tanımıyorum?

Belki de bazı deneyler... bazı bilimsel deneyler olmasaydı... bu
konuda özel bir kusurum olduğunu kabul etmeye eğilimli olur-

dum. Sanatta lanetlenmiş Bacon! Size önerim, sanat alanında asla bu deneyleri yapmaya çalışmayın, çünkü sanat, buna izin vermez – bu konu hakkındaki tüm boş laflar, ancak bunların gerçekte örtüşüp örtüşmediğini kanıtlayabilecek ve sır tutamayan birisi çıkana kadar varlığını sürdürebilir. Örneğin, Bach'ı seven bir kimse- nin, Bach'ı gerçekten ne kadar sevebileceğini incelemeye başlarsak, güzel şeyler bulabiliriz ki, bu Bach ve müziğinden bir şeyler kavramaktır. Bununla birlikte, (piyanoda “Daha dün annemizin kollarında yaşarken'i” bile çalamasam da) birkaç uzmanla önceden alkışları garantilemek için anlaştıktan ve modern müzik çalacağımı duyurduktan sonra, bir enstrümanı yumruklamaktan oluşan oldukça başarılı iki konser verme zevkine sahip olmaz mıydım? Sanat hakkında, yüksek Valéry havalarında işi sürdürenlerin, kendilerini böyle yüzleşmelere düşürmemeleri ne şans. Estetik ayinimize bu taraftan yaklaşan biri, bunun sahte bir erişkinliğin krallığı olduğunu ve tam olarak blöfün, aldatmacanın, züppeliğin, dalavere- nin, aptallığın içinde at koşturduğu, insana ait yeniyetmeliğin arka bahçesi haline geldiğini kolaylıkla keşfedebilir. Paul Valéry'yi, arada bir, kısa donlu, çıplak ayaklı bir halde Yeniyetmeliğin başrahibi olarak düşünmek, sabit düşünceler için iyi bir jimnastik olurdu.

Şu deneyleri yaptım: belirli bir şairin şiirlerinden bazı tümceleri veya tümce parçalarını birleştirerek, absürd bir şiir hazırladım ve onu usta şairin son eseriymiş gibi, bir grup gerçek şiir meraklısına okudum veya meraklılara şu veya bu uzun şiir hakkında ayrıntılı sorular sormaya başladım; anladım ki, bu şiir meraklıları aslında tam olarak bu uzun şiiri okumamışlardı bile. Öyleyse bu nasıl oluyordu? Bir insan, bütün bir eseri okumadan, nasıl o eserle mest olabiliyordu? Şiirsel sözcüğün “matematiksel kesinliğiyle” nasıl bu kadar zevk alınıyor ve bu kesinliğinin hatalı olduğu nasıl fark edilmiyordu? Bu konularda bu kadar çok söylev vermek, inceliklerle, ince ayrımlarla mest olmak ve sonra böyle ciddi, temel günahlar işlemek nasıl olabiliyordu? Doğal olarak bu deneylerin hepsi, çok sayıda başkaldırıyla ve kırgınlıklarla karşılaştı, şiirseverlerse, “aslında...ama” diyerek bunun böyle olmadığına dair tüm azizler üzerine yeminler ettiler... bu bezelye, Deneylerin sert kayalıklarından sıçradı.

Böylece kendimi şu ikilemle yüzleşirken buldum: Binlerce insan dizeler yazmış; yüz binlercesi bu şiire hayranlık duymuş; mükem-

mel dâhiler kendilerini şiirlerde ifade etmişler; çok eskiden beri Şair saygı görmüş– ve bu övgü dağına karşı, ben, şiirsel ayinin mutlak bir boşluk içerisinde olduğundan kuşku duyuyorum. Ah, durumla nasıl eğlenileceğini bilmeseydim, kesinlikle çok korkardım.

Buna karşın, deneylerim ruhumu güçlendirdi ve yorucu sorunun cevabını daha cesurca aramaya başladım: Neden saf şiirin tadını beğenmiyordum? Neden? Şekeri de saf haliyle sevmemem, acaba ondan mı? Şeker, kahveyi tatlandırmak için iyidir, ama pilav gibi, kaşık kaşık yemek için değil. Saf, uyaklı şiirde, aşırılık yoruyor; şiirin aşırısı, aşırı şiirsel sözler, aşırı metafor, arıtmalar ve en sonunda tüm karşı şiirsel öğelerin yoğunlaştırılması ve arıtılması, şiirlerin kimyasal ürünlerle benzeşmesiyle sonuçlanıyor.

Şarkı, ifadenin çok özel bir biçimi... Ancak dikkatle bakın, yüzyıllar boyunca şarkı söylerken şarkıcı tutumu takınmaya zorlanan şarkıcılar çoğalıyor ve bu tutum zaman içerisinde giderek katılaşıyor. Ve bir şarkıcı ötekini harekete geçiriyor, biri daima şarkının inatçı çılgınlığında bir başkasını onaylıyor; ha, artık onlar kitleler için değil, birbirleri için söylüyorlar; aralarında durulmayan bir rekabet var, şarkı söylerken sürekli kendilerini mükemmelleştirme arzusu var ve tepesi göklere ulaşan, burnunu havaya dikmiş, aşağıdan, yeryüzünden bizim hayranlıkla bakakaldığımız bir piramit yaratılıyor. Düzyazının bir anlık uçuşu olan şey, bir program, bir düzen, bir meslek haline geldi – bugün mühendis veya doktor olur gibi Şair olunuyor. Şiir canavarca oranlarda büyüdüğü için, artık onu denetleyemiyoruz; o bizi yönetiyor. Şairler esir haline geldiler ve biz artık bir şairi, kendini ifade edemeyen, çünkü bir Şiiri ifade etmesi gereken bir varlık olarak tanımlayabiliriz.

Ancak birinin kendisini ifade etmesinden daha önemli bir görev olamaz. Tüm üslupların, tüm belli tutumların eleme yoluyla biçimlendiği ve bunun temelde bir yoksullaşma olduğu gerçeğini asla göz ardı etmemeliyiz. Bu nedenle, ağzımızı tıkayarak, olanaklarımızı azaltacak hiçbir tutuma izin vermemeliyiz – ha, eğer yapmacık, hani “şarkıcı” gibi gösterişçi duruş meselesi söz konusuysa, özellikle uyanık olmamız gerekir. Bizse şimdiye kadar, sanat söz konusu olunca, kendimiz ve tutumumuz arasında doğru bir ilişki oluşturmak amacıyla, bunlardan belirli bir içsel özgürlük ve bağımsızlık sağlamak yerine, kendimizi şu veya bu tarzda ya da şu veya bu tutumda mükemmelleştirmek için çok zaman harcadık. Biçimin,

bizi zenginleştirmesinden veya yoksullaştırmasından bağımsız, kendi içinde bir değer olduğu görülebilir. Biz sanatı çılgınca mükemmelleştiriyoruz, ancak onun hangi dereceye kadar bizimle bağ kurduğu sorusuyla hiç ilgilenmiyoruz. Şiirle, güzel olanın, mutlaka “yakışan” olması gerekmediğini fark etmeden uğraşıyoruz. Öyleyse, eğer kültürün insani bireyle ilişkisini kaybetmesini istemiyorsak, çalışkan yaratıcılığımızı arada sırada keserek, yaratımımızın bizi ifade edip etmediğine bakmalıyız.

Birbirine karşıt, iki hümanizm tipi var: bunlardan dinsel olarak adlandırabileceğimiz olanı, insanı, insanlık kültürünün önünde diz çökmeye itiyor – bizi, Müziğe veya Şiire ya da Devlete veya İlahiliğe hayranlık ve saygı duymaya zorluyor; öteki, sonuçta insan yaratısı olan Tanrılar ve Musalar’la ilgili olarak, insanlığı egemenliğine ve bağımsızlığına kavuşturmak adına mücadele ediyor, bu da ruhumuzun daha zor bir eğilimi haline geliyor. Bu son örnekte, “sanat” kelimesi küçük harfle yazılır. Her iki eğilimi de kucaklayabilen tarzın daha dolu, daha gerçek olduğu ve doğamızın çelişkilerini, duygularımızın bu iki kutbundan sadece birini ifade eden bir tarza göre daha yakından yansıttığı kuşkusuzdur. Sanatçılar arasında en gayretli biçimde dizleri üzerine çökenler, galiba şairlerdir – en çok bunlar dua ederler – bunlar *par excellence* ve *ex professio* rahiplerdir ve Şiir bu anlayışa göre düpedüz kutlama haline gelir. İşte tam olarak bu özellik, Şairlerin üslup ve konumunun şiddetle yetersiz ve çok eksik olmasına neden olur.

Üslup hakkında biraz daha konuşalım. Dedik ki, sanatçı kendini ifade etmek zorundadır. Ancak kendini ifade ederken, konuşma tarzının onun dünyadaki gerçek durumuyla uyumlu olması konusunda da dikkatli olmalı ve sadece kendisinin dünyayla ilişkisini değil, dünyanın kendisiyle ilişkisini de açıklamalıdır. Eğer bir korkak olarak kahraman bir ton takınırsam, bir üslup hatası yapıyorum demektir. Şayet herkes tarafından sevilip sayıldığımı sanıyordum, insanların beni sayıp sevmedikleri gerçeği karşısında yine bir üslup hatası işlemiş olurum. Dünyadaki gerçek konumumuz hakkında bir fikir sahibi olmak istiyorsak, kendi gerçeklerimizden farklı olanlarla yüzleşmekten kaçınamayız. Sadece kendine benzeyen ve kendi ortamının bir ürünü olan insanlarla ilişki kuran biri, farklı ortamları ve insanları tanıyan bir başkasından daha kötü bir üsluba sahiptir. Ve dolayısıyla şairlerde bizi kaygılandıran şey, Şi-

ire karşı tam bir teslimiyet olan iman değil, şairlerin gerçeğe karşı takındıkları devekuşu politikalarıdır: kendilerini gerçeğe karşı savunduklarından, onu görmek veya kabullenmek istemezler, bir güçten çok, zayıflık olan bir sersemliğe, isteyerek kendilerini sürüklerler.

Şairler, şairler için yaratmazlar mı? Sadece müritlerini, yani kendilerine benzer insanları aramazlar mı? Bu şiirler yalnızca bir-biriyle çok yakın ilişkide bulunan belirli bir grubun ürünü değil mi? Dışarıya kapalı değerler mi? Tabii ki bunları “zor” olmakla suçlamıyorum – “herkesin anlayabileceği bir şekilde” yazmalarını veya popüler olmalarını talep etmiyorum. Bu durum, kendilerini ortalama seviyeye indirmek için bilinç, mantık, büyük bir hassasiyet, yaşam ve dünya hakkında daha derin bir bilgi gibi, en gerçek değerlere teslim olmakla eşdeğerdi, ama yo, hayır, kendine saygı duyan hiçbir sanat bunu onaylamaz! Mantıklı, ince, asil ve derin bir kişi, mantıklı, ince ve derin bir biçimde konuşmalıdır, rafine bir kişiye, rafine bir biçimde konuşmalıdır – üstünlük vardır ve bu, kendini alçaltmak için var olmamıştır. Öyleyse çağdaş şiirin herkes için ulaşılabilir olmaması kötü değildir, ama kötü olan şiirin, tek yanlı, sıkı, benzer dünyaların birlikte varoluşundan, benzer insanlardan doğmasıdır. Kendi seviyemi inatla savunan bir yazarım (savaştığım sanat tipini gerçekleştirmekle suçlanmamak için, bunu herkesin dikkatine sunuyorum), ancak aynı zamanda eserlerim, dünyanın ötesinde hâlâ başka dünyaların var olduğunu, bir an bile unutmuyor. İnsanlar için yazmasam da, insanlar tarafından tehdit edilmiş ya da insanlar tarafından yaratılmış, insanlara bağımlı biri olarak yazıyorum. Hiçbir zaman bir “sanatçının”, bir “yazarın” yetişkin birinin, tanınmış bir yazarın pozunu takınmak aklıma gelmedi; gelişmeme engel olan her şeyle şiddetli ve sonsuz bir mücadele içerisindeyim ve tek arzusu yetişkin haline gelmek olan biriyim. Sanatım, benimle akraba olan bir grup insanla ilişki kurmam sonucunda doğmadı, düşmanla ilişki kurarak ve düşmanla karşılaşarak biçimlendi.

Ya şairler? Bir şairin şiiri, şairin arkadaşının eline değil de, bir düşmanın, şair olmayanın eline geçtiğinde varlığını sürdürebilir mi? Diğer açıklamalar gibi, bir şiir kimsenin ilgisini çekmese de, yaratıcısının şerefine leke sürdürmeyecek şekilde algılanmalı ve yaşama geçirilmelidir. Dahası, şiirler şairin kendisinin ilgisini çekmese

de, yaratıcısını utandırmamalıdır. Hiçbir şair, yalnızca şair değildir ve her şairde, şarkı söylemeyen ve söylemeyi sevmeyen bir karşı-şair yaşar... Bir insan, bir şairden daha geniş kapsamlı bir şeydir. Üslup, aynı dine inananlar arasında doğar, ancak inançsız bir kalabalıkla ilişki kurarsa ölür; kendini savunmaya veya mücadele etmeye yetkin değildir; gerçek yaşamı sürdüremez; bu kısıtlı üsluptur.

Aşağıdaki sahneyi sizlere sunmama izin verin... Birkaç kişiden oluşan bir grupta, birinin ayağa kalkarak şarkı söylemeye başladığını hayal edelim. Bu şarkı, dinleyenlerin çoğunu sıkar, ama şarkıcı bu gerçeği kabul etmeyi istemez. Hayır, sanki kendisini beğenmişler gibi davranır; herkesin bu Güzellik karşısında dizleri üzerine çökmesini bekler; Büyük bir Usta olarak rolünün onaylanmasını acımasızca ister; hatta kimse onun şarkı söylemesine önem vermesede, sözünün dünya için sonuca götüren bir anlamı varmış gibi bir tavır takınır. Şiirsel Misyonuna karşı inanç dolu olarak, şimşekler çaktırır, göğü gürletir, kükrer ve bir boşlukta çıldırır. Dahası, söylediği şarkının kimseyi sıktığını, azap çektiğini, hatta kendini bile bıktırdığını kabul etmek istemez çünkü o kendini özgürce veya doğal olarak ya da doğrudan ifade etmez de, yalnızca insan duygularıyla olan ilişkisini uzun süre önce yitirmiş ve diğer Şairlerden miras kalmış bir havada yapar bunu. İşte bakın, o sadece Şiiri övmüyor, Şiire meftun olmuş bir halde; bir Şair olarak, Şairin büyüklüğüne ve önemine hayran oluyor; önünde başkalarının diz çökmesini istemekle kalmıyor, kendi önünde de diz çöküyor. Böyle bir adam için omuzlarında çok büyük bir yük taşıyor denmez mi? Sadece şiirin gücüne inandığı için değil, kendisini de bu inanca zorladığı için; o bir ev sahibi gibi kendini sadece başkalarına sunmuyor, bu ilahi gücü, kullanmaları için onları zorluyor. Ruhun bu kapalı durumunda, yaşamın içine girebileceği bir çatlak nasıl bulunur? Biz üçüncü sınıf bir şarkıcı hakkında konuşmuyoruz; hayır bu, en ünlü ve iyi şairlerle de ilgili.

Keşke bir şair, şarkısına korkunç bir kaygı veya bir tören gibi davranabilseydi; keşke bir boşluk içerisinde şarkı söylediğini bilse bile, söylemesi gerektiği gibi söyleseydi. Şayet gururlu "ben", yerine, bu kelimeleri utanç veya korkuyla... hatta tiksintiyle... Şair dile getirebilseydi. Ama hayır! Bir şair, Şaire tapmalı!

İşte bu sebepten gerçeğin önündeki çaresizlik, şairlerin üslup ve tavırlarını yıkıcı bir şekilde belirliyor. Gerçekten kaçan bir insan,

artık hiçbir şeyde bir istikrar bulamıyor... öğelerin oynacağı oluyor. Şairler, somut insanın görüntüsünü yitirdikleri ve soyut Şiirle büyülendikleri an, onları absürdün boşluklarına giden yokuştan yuvarlanmaktan hiçbir şey alıkoyamaz. Her şey kendi kendinde ve kendi içinde büyümeye başlamıştı. Dizginlerinden boşanmış metafor, gemi azağa aldı ve öyle bir coştı ki, bugün şiirlerde metafordan başka bir şey yok. Dil törensi bir hale geldi – bir zamanlar belirli bir tazeliği olan “güller”, “günbatımı”, “özlem” veya “acılar” aşırı kullanımdan bomboş birer ses haline geldi – bu durum, daha modern “semaforlar” veya başka “spirallerle” de ilgili. Dilin daralmasına, günümüzde şiirlerin cimri sözcüklerin zorlayıcı birleşimlerinden başka bir şey olmamasına yol açan üslubun da daralması eşlik etti. Darlık giderek daha darlaştıkça, kontrolsüz Güzellik, giderek daha Güzeli, Derinlik daha derin, Asillik daha ve daha Asil, Saflik çok daha saf oldu. Çünkü bir yanda tüm frenlerden mahrum, kendini devasa bir şiirin (çok az kâşif tarafından bilinen ormanlar gibi) sınırlarına kadar büyüttü, öte yandan kendini çok sentetik ve homeopatik boyutlara yoğunlaştırmaya başladı. Aynı zamanda korkutucu bir gizle, çeşitli deney ve buluşlara teslimiyet de gelişti – ve yineliyorum, hiçbir şey bu sıkıcı cümbüşü sınırlamaya yetkin değil. Burada söz konusu olan, insanın insan için yaratıcılığı sorunu değildir, bu, ancak bir mihrabın önünde tamamlanan bir ritüeldir. İşte böylece her on şiir içinde, en az bir tanesi, Şiirsel Sözcüğün Gücüne veya Şairin işinin şerefleendirilmesine tapınmaya adanmıştır.

Bu hastalıklı belirtilerin, yalnızca şairlerin özellikleri olmadığını kabul edelim. Bu dinsel eğilim, düzyazıda da büyük yıkım yapmıştır, eğer Broch’un *Vergilius’un Ölümü*’nü ya da *Ulysses* gibi eserleri veya Kafka’nın bazı kitaplarını ele alırsak, aynı duyguya sahip oluruz – yani bu eserlerin “mükemmellik” ve “büyüklüğü” bir boşlukta gerçekleşir; bu kitaplar, herkesin büyük olduğunu bildiği... ama yine de, her nedense uzak, ulaşılmaz ve soğuk olan kitaplara aittir... ne de olsa, bu durum, diz çökmüş bir okuyucudan çok, Sanatla ve başka soyutlamalarla ilgili bir düşünceyle yazmalarından kaynaklanır. Bu düzyazı, şairleri aydınlatan aynı ruhtan doğmuştur, temelde “şiirsel düzyazıdır”

Eğer eserleri bir yana bırakırsak, kendimizi şairlerin kişileriyle ve bu kişilerin izleyicileri ve yardımcılarıyla birlikte yarattıkları küçük dünya ile meşgul ederiz, bu da bizi daha sıkar ve boğar.

Şairler, yalnızca şairler için yazmazlar, aynı zamanda birbirlerini övüp onurlandırır. Bu dünya, daha doğrusu dünyacık, kapalı ve uzmanlaşmış öteki dünyacıklardan pek farklı değildir: örneğin satranç oyuncuları, satrancı insan yaratıcılığının şahikası olarak düşünürler, kendi hiyerarşileri vardır, Capablanca'dan,¹¹² sanki Mallarmé'den bahseden şairlerinkine eşdeğer bir saygıyla söz ederler ve biri öbürünü, kendi öneminin duyguları içerisinde onaylar. Ancak satranç oyuncularının, evrensel role soyunmak gibi gösterişçi tutumları yoktur ve satranççılarda bağışlanabilen şey, söz şairlere geldiğinde, bağışlanmaz olmaktadır. Bu tecridin sonucunda, her şey şişer ve hatta vasat şairler bile kendilerini apokaliptik bir boyuta getirirler, önemsiz sorunlar, korkunç oranlar alır. En azından asonans konusundaki korkunç tartışmaları, konunun tartışıldığı tonu hatırlayalım. İnsanlığın kaderi, sanki "mümkündü"nün, "söndü" ile uyaklı olmasına bağlıymış veya değilmiş gibi görünmektedir. Bu durum, kalabalığın ortak ruhunun evrensel ruh üzerinde bir üstünlük kazandığı hallerde olagelir.

Daha az uzlaşıcı olmayan bir başka gerçek de şairlerin sayısıdır. Yukarıda biraz önce değinilen aşırılıklara, usta şair aşırılığı da eklenmelidir. Bu son derece demokratik sayılar, şiirin aristokratik ve gururlu kalesini içeriden patlatır ve tabii ki bunlar bir tür kongrede hep beraber görüldüklerinde epey eğlenceli olurlar: aman nasıl da müstesna varlıklar topluluğu! Ancak boşlukta yapılan sanat, değeri "hiç" olanlar için, ideal bir yer değil midir; bu tür insanların boş kişilikleri, ancak bu zayıflıkta hayranlık bırakacak kadar göze çarpmaz mı? Gerçekten komik olan, şiir konusu üzerinde basında çıkan eleştiriler, küçük makaleler, aforizmalar, denemelerdir. Bu saçmalaktır, ama abartılı bir saçmalaktır, çok naif ve çocuksu olduğundan, insan, kalemiyle çalışanların, bu gazeteciliğin gülünçlüğüne hissetmediklerine inanmak istemez. Bu üslupçular, kimsenin şiir hakkınıda, şiirsel bir tonda yazmasına izin verilmediğini hâlâ anlamıyorlar; gazeteleri de, bu tür şiirsel eserlerle dolup taşıyor. Resitallere, yarışmalara ve gösterilere eşlik eden yüceliğe gelince, bu da gülünç tabii, ancak büyük olasılıkla bunun hakkında ayrıntıya girmeye değmez.

İnanıyorum ki, uyaklı dizenin beni neden ele geçiremediğini, az çok açıkladım. Ve neden –kendilerini tamamen şiire veren– şairle-

112 Jose Raul Capablanca, Kübalı satranç şampiyonu. (ç. n.)

rin, kendileriyle beraber varlıklarını da bu kuruluşa bağladıklarını –kesin bir insanın varlığını unutarak ve gözlerini gerçeğe kapayarak– kendilerini (yüzyıllardan beri) yıkıcı bir durumda bulduklarını da söyledim. Ortaya çıkan sözde zafere karşın. Abartılı törensel duruma karşın.

Ne var ki, hâlâ belirli bir suçlamayı savuşturmak zorundayım.

Hata bulunduğu kendini savunan şairlerdeki (genelde ne aptal ne de saf olan insanlar) müthiş geri zekâlılık, ancak iyi niyetli bir körlükle açıklanabilir. Çoğu kurtuluşu, sanki tüm davranışları bu savı baltalamamışçasına, şiirlerin zevk için yazıldığı açıklamasında arar. İnsanlar için yazdıklarını ve bu fantastik zırvalarının basit halkın ruhsal beslenmesini oluşturduğunu ciddiyle söyleyenler vardır. Hepsi şiirin sosyal tınısına geri dönülemez bir biçimde inanırlar ve kendilerine, hangi nedenle bu yönden saldırılabileceğini anlamakta güçlük çekerler. Diyeceklerdir ki: – Nasıl! Bundan kuşku duyulur mu? Okuma günlerimize katılan yığınla insanı görmüyor musunuz? Ya hakkımızda yazılan çalışmaların, makalelerin, eserlerin sayısına ne diyorsunuz? Ya ünlü şairlerin etrafındaki hayranlık? Olan biteni görmek istemeyen sizsiniz efendim...

Ne yanıt vermeliyim? Bunların hepsi – göz aldanması. Yığınla insanın okuma günlerine gittiği doğrudur, ancak çok eğitilmiş bir dinleyicinin bile okuma gününde okunan bir şiiri anlayamayacağı da doğru. Kim bilir kaç kez, şiirlerin birbiri ardına okunduğu bu ümitsiz toplantılara katıldım – gördüm ki, bu şiirlerin her biri, içerdiği anlamın az veya çok çözülebilmesi için, en az üç kere, çok büyük dikkatle okunmalı. Yayınlanan kitaplara gelince, bunların binlercesinin asla okunmamak üzere alındığını biliyoruz. Söylediğimiz gibi, şairler şiir hakkında yazıyor. Hayranlık mı? Yarış atları bile daha çok ilgi çekmiyor mu; ancak seyrettiğimiz rekabetteki bu yarışa eşlik eden spor dalının ve tüm hırslı tutkuların –ulusal ve başka– gerçek anlamda sanatsal etkilenmeyle bir ilgisi var mı?

Bu yanıt doğru olsa da, yeterli olmayacaktır. Sanatla bir arada var olma sorununuz, çok daha derin ve zordur. Hiç şüphe yok ki –en azından bana göre– şayet bundan bir şey anlamak istiyorsak, şu “sanat bizi cezbeder” ve “biz sanattan zevk alırız” gibi çok basit düşüncelerden tümüyle kopmalıyız. Hayır, sanat bizi sadece bir dereceye kadar etkiler ve verdiği zevkler kuşkuludur... Büyük sanatla

yakınlık yorucuysa, daha yetişkin insanlarla zor bir yakınlık, daha geniş bir yelpazede ve daha güçlü duyarlılıkla başka türlü olabilir mi? Bundan zevk almıyoruz da, zevk almaya çabalıyoruz... anlamıyoruz... anlamaya çalışıyoruz...

İşte çözülmesi güç olayın basit bir formüle indirgenmesi ne kadar yüzeysel bir düşünce: Sanat güzel olduğu için cezbedicidir – Ah, çok züppe var... ama ben züppe değilim. Bir şey bana çekici gelmediğinde bunu içtenlikle itiraf ederim – bunu söyleyen düpedüz bir sadeliktir ve bu sadeliğe her şeyin çaresi varmış gibi görünür.

Aslında burada etkenlerin, estetikle bir ilgisi olmadığı açıkça hissedilir. Okulda sanata hayran olmaya zorlanmasaydık, ileri yaşlarda, sanat için bunca hazır hayranlığımız olur muydu sanıyorsunuz? Tüm kültürel örgütlenmemiz, bize sanatı bunca dayatmasaydı, sanatla bu kadar ilgilenir miydik sanıyorsunuz? Kendini bizim hayranlığımızda ifade eden, bizdeki mit ve hayranlık gereksinimi değil midir ve üstün olana hayran olarak kendimizi yükseltmez miyiz? Peki, bu hayret ve hayranlık duyguları, “bizden” mi çıkar, yoksa “bizim aramızda” mı doğmuştur? Bir konserde alkış fırtınası varsa, bu her alkışlayanın konserden zevk aldığı anlamına gelmez. Ürkek bir alkış, diğerini kışkırtır – herkesin kendini içsel olarak toplu çılgınlığa ayarladığı bir durum ortaya çıkana kadar, birbirlerini karşılıklı coştururlar. Aslında kimse “gerçekten” bu boyutta büyülenme de, büyülenmiş gibi “davranır”

Eğer şiirlerden veya başka bir sanattan, yalnızca ve yalnızca, insan için bir zevk kaynağı olmasını talep etseydik, bu çok acınası bir hata olurdu. Şairlerin ve hayranlarının dünyasına bu açıdan baktığımızda, tüm absürd ve gülünç yanları haklı görülecektir: Çünkü görünüşte olması gereken budur. Bu da, sanatın uyandırdığı hayranlığın, bireyin doğrudan tepkisinden çok, toplumsal ruhun eseri olması gibi, bu tarz şeylerin doğal düzeniyle uyum içerisinde.

Ancak – hayır. Bu anlayış dahi, ne şairleri kurtarır ne de şiirlerine gerçeklik ve canlılık katar. Eğer gerçekten, hakikat buysa, her nasılsa onlar bunu fark etmiyorlar. Onlar için her şey basitçe oluyor: *şarkıcı, şarkı söyler ve dinleyici, büyülenmiş halde dinler*. Bu gerçeklerin farkına varsalardı ve tüm uygun sonuçları çıkarabilirdi, o zaman şarkıya olan tavırları kökten değişmek zorunda kalırdı. Yine de, rahat olun: şairler arasında hiçbir şey asla değişmeyecek. Ve bizim bireysel duyarlılığımızı bozan toplu güçlerin

önünde, sanatı bir kurgu ve törenmiş gibi görmek yerine, insanın insanla kurduğu gerçek bir ilişkiymiş gibi görmek için, direnme iradesi gösterecekler diye bir ümide kapılmayın. Hayır, bu rahipler alçakgönüllülük göstermeyi tercih ederler!

Rahipler mi? Bu benim Tanrı'ya veya onun sayısız emirlerine karşı olduğum anlamına gelmez. Ancak din bile, törene dönüştüğü an yaşamını kaybeder. Bizler özgünlüğü ve varlığımızın ağırlığını bu mihrapların önünde çok kolay kurban ediyoruz.

Sienkiewicz

Sienkiewicz'i okuyorum. Rahatsız edici bir okuma. Epey kötü di-yelim ve okumaya devam edelim. Çok eften püften diyoruz, ama okumaktan da kendimizi alıkoyamıyoruz. Dayanılmaz bir opera diye bağıryoruz ve büyülenmiş biçimde, devamını okuyoruz.

Güçlü bir deha! Ve galiba böylesi ikinci sınıflığa layık, birinci sınıf bir yazar asla olmamıştır. İkinci sınıf bir Homeros, birinci sınıf bir Baba Dumas. Ulusu, kitlenin düş gücünü böylesi büyüleyici bir etkiyle cezbeden başka bir örnek yok. Bu büyücü, insanı ayartan bu adam, Sienkiewicz, Kmicic'i Wołodyjowski ve Büyük Ataman'ı¹¹³ kafalarımıza soktu ve mantarla kapattı. Ondan sonra, Sienkiewicz karşıtı ya da Sienkiewicz benzeri olan hiçbir şey Polonyalıların ilgisini bu kadar çekmedi. Düş gücümüzün mantarla kapatılması, bu yüzyılı, sanki başka bir gezegendeymişiz ve hiçbir çağdaş düşünce bize ulaşmamış gibi deneyimlememizle sonuçlandı. Abartıyor muyum? Eğer edebiyat tarihi, sanatın insanlar üzerindeki etkisini bir kıtas olarak ele alıyorsa, Sienkiewicz, (o şeytan, ortak aklımızın felaketi, o musibet) bu tarihte, Mickiewicz'ten beş kat daha fazla yer kaplamalıdır. Mickiewicz'i herhangi bir baskı olmadan, kim kendi iradesiyle okur, kim Słowacki'yi tanır ki? Krasieński, Przybyszewski, Wyspiański... dayatılmış zorlanmış edebiyattan daha fazlası mı? Ancak Sienkiewicz, bizi sarhoş eden bir şarap, kalbimiz onunla daha hızlı atıyor... Doktor, işçi, profesör, çiftçi, memur, kiminle konuşursanız konuşun, karşılaştığınız kişi, Polonya tadının en üst seviyedeki, en mahrem gizemi ve Polonya'nın "güzellik uykusu" olan Sienkiewicz'tir. Çoğunlukla maskelenmiş bir Sienkiewicz'tir, itiraf edilmemiş ya da utanç içinde saklanmış, hatta bazen unutulmuş Sienkiewicz'tir – gelgelelim, hep ama hep, Sienkiewicz'tir. Sienkiewicz'e ait olmayan kitaplar, neden daha sonra yazıldı ve yayımlandı ki?

Sienkiewicz'e karşı gizli aşkımızı (çünkü bu uzlaştıricıdır) anlamak için, sert bir konuya, yani "güzelliğin yaratılması" sorununa

113 Sienkiewicz'in *Üçleme*'sindeki kahramanlar. (ç. n.)

değirmek gerekir. Güzel, çekici, cazibeli olmak yalnızca kadınların arzusu değildir; belki de bir ulus, zayıf ve tehdit altında oldukça, dünyaya meydan okuma anlamına gelen güzelliğe olan gereksinimi daha acılı hisseder: bak, bana eziyet etme, beni sev! Ayrıca güzellik, insanın kendisini ve kendisinin olanı sevmesi için gereklidir; bu aşk adına, dünyaya direnir. Bu nedenle uluslar, güzelliği ortaya çıkarmak için sanatçılarına dönerler ve Fransız, İngiliz, Polonya veya Rus sanatının güzelliği buradan ileri gelir. Polonya'nın tarih boyunca var olan güzelliği üzerinde çalışan oldu mu acaba? Daha önemli bir konu bulmak zordur, çünkü güzelliğin, yalnızca senin zevkini değil, dünyayla olan tüm ilişkini de belirler, bazı şeyler, onları suçladığın için değil, "yakışksız" olduğundan, "tipine uymadığı" için, istediğin ve kendine model aldığın güzelliği onunla gerçekleştiremeyebileceğin için kabul edilemez olur. Kendini bir çocuğa örnek gösteren bir kadın, bir sersem, düşünmeyi istemez, sevmez, hoşlanmaz, bir asker sevmese de votkayı sevmek zorundadır, yetişkin de sigarayı.

Sienkiewicz'in güzellik salonu, uzun bir sürecin sonucudur, tekrar ediyorum, Polonya'nın son yüzyıllar ölçeğinde, güzellikle giriştiği maceraya bakmadan, yazarın o akıllara durgunluk veren zaferinin nedenini anlayamayız. On altıncı ve on yedinci yüzyıl edebiyatımıza bir göz attığınızda, her zaman güzelliğin erdemle eşit tutulduğuna ikna olacaksınız. Orada, özellikle yaşamdan doğmuş güzelliğe yer yoktur; tam tersi, burada yaşam dizginlenmiş bir ahlaka dönüşür ve sadece erdemli, dürüst, Tanrı'dan korkan bir gençlik, sanattaki estetik azizlik mertebesine ulaşabilir. Bu tam olarak bugün hoşumuza gitmeyen bir şeydir –bu bizi sıkar– cansız gibi görünür, çekici gelmez. Çünkü erdem, özünde ilginç değildir, erdemin, meselenin hallolması anlamına geldiği bilinir; bu ölümdür, günahsa yaşam. Erdem, yalnızca özgün olan ve dahası bizi ayıran ve betimleyen günah üzerinde kazanılan bir zafer kadar yaşamsal olabilir. İnsan doğası, kendini yaşamsal bir genişleme içerisinde günaha açıkça gösterir ve yaşamsallığın böyle bir dönemini tanımayan ve çocukluğundan beri erdemli olan, kendisi hakkında çok şey bilemez. Ancak Cehennem, Erdemin ötesinde var olabileceği gibi kâfirce bir düşünce, o günün edebiyatı tarafından hayal bile edilemezdi.

Kaçınılmaz olarak biçimin katılaşması gerekiyordu. Edebiyat ve sanatın önerdiği yeterince günaha doymamış, olabildiğince yaşama

tutunmuş Polonyalı tipinin yalıtılmış bir formül haline gelmesi gerekti. Bugün, dudaklarında gülümseme, elinde çekiç ve erdemden boğan bakışların aydınlık geleceğe yönlendirilmiş, pırıl pırıl parlayan genç işçinin, resmî Bolşevik güzelliğinde olan biten bu değil mi? On sekizinci yüzyılda geçirdiğimiz olağanüstü maceramız, bizi Çirkinliğimizle, Hovardalığımızla yüz yüze getiren Polonya güzelliğinin dahi krizi, işte buradan çıkar... ihtiyarlığa bağlı kireçlenmenin, bunak yüzyılı, aynı zamanda, biçim ve içgüdü arasındaki ateşkes... büyük olasılıkla, kırsal ruhumuza, kendini gösteren derinlikte bir boşluk yarattığında oluşan kör bir cüretin yüzyılı. Ne şimdi, ne de daha önce, cehenneme bu kadar yakın olmamıştık ve Sakson soytarıllık dönemini pas geçen, Polonya ve Polonyalılar hakkında herhangi bir düşünce de pek önemli değildi. Ancak tam olarak ne oldu? Polonyalı, birden kendini Polonyalının bir karikatürü gibi hissetti. Cizvit okulları daha yaşamsal bir güzellik sağlayamıyorlardı, bu nedenle kendi korkunçluğumuz ve gülünçlüğümüzün acılı duygusunun verdiği umutsuzlukla, bunaklık ve maskaralık içerisine sürüklendik.

Hiç kuşkusuz, bu dönemdeki o ezici aptallığımız, ötekilerin yanı sıra, güzellik için tatmin edilmemiş tutkulardan doğar. O günün Polonya'sı, düpedüz güzel olmasını bilmeyen bir ulustu. Yağlı, şişko soyluların kadril danslarının derinlerinde, canlı zarafetin kaynaklarına ulaşmadaki yeteneksizlikten sonuçlanan umutsuzluk sezilebilir; açgözlülük, hovardalık ve kibir, engel tanımazken, bunların yerine onur, haysiyet ve dinsel törende çıkışlar bulmak gibi şeylerle tatmin olmaya zorlanan varlıkların trajedisidir bu. İşte bu Sakson groteskinin en üst sonuçlarına kadar sürdürülmemiş olması, çok ama çok onarılmaz bir zarar açmıştır! Çünkü çirkinlikte, aptallıkta kendine eziyet etmek, bizi güzelliğin ve anlayışın en üst biçimlerine yönlendirebilirdi –bize düşman hale gelen biçimle girilen bu ıstıraplı çatışma, biçime karşı olan hassasiyetimizi mükemmelleştirebilirdi– ve kim bilir, bu şekilde insanla, onun biçimi ve “üslubu” arasındaki amansız uyumsuzluğu daha iyi anlayabilirdik – ve bu düşünce sonunda, Biçimin varlığının farkına varmamıza ve bu biçimin, yalnızca “Polonya üslubunda” değil, insanlarla ilişkilerimizde de en önemli kaygımız haline gelmesine izin verebilirdi. Evet, belki de önemli keşifler yapmış olabilirdik, verimli, yeni düşüncelere ulaşmış olabilirdik, ama eğer...eğer Mickiewicz

olmasaydı! Ne yazık ki! Mickiewicz, acılarımızı yatıştırdı, bize, bizim için uzun yıllar boyunca zorunlu hale gelen ve kendimizden hoşnut olmamızı sağlayan yepyeni bir güzellik öğretti.

Ah, keşke bu gerçekten iyi bir iş olsaydı! ... Ancak gerçek güzellik, çirkinliğin üzerinden sessizce geçmekle kazanılmaz. Utanma, çıırçıplak soyunmanıza izin vermiyorsa, bedeninizle çok şey yapamazsınız. Ve erdem, günahların saklanması değil, onların üstesinden gelmeye dayanır; gerçek erdem, günahattan korkmaz, ancak onu arar – çünkü var olmasının nedeni günahıdır. Sanat, eylemlerinde tamamen özgür bırakmamız koşuluyla, bir insanın veya ulusun güzelliğini harika bir şekilde büyütebilir. Ancak merhametli olduğu kadar utangaç bir bilge, çekingen olduğu kadar dindar olan Mickiewicz, çıırçıplak soyunmayı yeğlemedi ve onun, o herkesi kapsayan iyiliği, gerçeğin gözlerine bakmaya korktu. O, çamurda “oynamayı” sevmeyen veya kimsenin acı çekmesine neden olmayan Polonyalı estetiğin en büyük keşfiydi. Yine de Mickiewicz’in zayıflığı onun ulusal şair olmasına dayanıyordu ki, bu da bu şairin ulusla özdeşleşmesi ve ulusun ifadesi olması yüzünden, ulusu, “dünyada var olan” bir şey olarak, dışarıdan görme yetisini yitirmesine neden oldu. Dış dünyada ve kendi varlığında temel dayanakattan mahrum olarak, ulusu bulunduğu kaide üzerinde hareket ettiremedi ve bu koşullarda onu ayakta tutmak için bir şey yaptı ve gerektiği anda, ulusal çıkarlarımızla yanıt veren bir güzellik sağladı. Bağımsızlığımızı kaybetmemiz ve zayıf olmamız nedeniyle, zayıflığımızı Romantizmin tüyleriyle süsledi, Polonya’yı ulusların Mesih’ine döndürdü, Hristiyan erdemimizi, işgalcilerin adaletsizliğinin karşısına çıkardı ve ülkemizin güzel manzaralarına övgüler düzdü.

Erdem, bir kez daha güzelliğimizin temeli haline geldi – ve Polonyalılar, bunun yaşam pahasına gerçekleştiğinden habersiz, seve seve, bu kozmetiğe kendilerini teslim ettiler. Fethedilmiş, yaşamsallığı azaltılmış ulusun ulusal şairi Mickiewicz, temelde yaşamdan korkuyordu, o estetik ve ahlakı kontrol altına almak için boğayı kızdıran, kışkırtan, gerçeği kor ateşe atan sanatçılardan biri değildi. Hayır, – onun yerine, Batı sanatı baştan çıkarıcı bir heyecan ve genişleme haline gelmişken, o, baştan çıkarmaktan kaçınmayı yeğleyen bir öğretmen, bir hami oldu. Daha doğrusu, Mickiewicz’in sanatı “şeytani düşüncelere” ve baştan çıkarıcı bir heyecan veren görüşlere dikkatlice fren yaptırma, onlardan bir kaçınmaydı.

Mickiewicz'den başka bir yıldız daha göklerimizde görünseydi, gelişmemiz nasıl olurdu: Kendini ulusun hizmetine teslim etmemiş, aynı derecede üstün ve yüce, ancak yoksulluğumuzu, esaretimizi gerektiği gibi gururla küçük görüp Güzelliğe, ruhsal anlamda özgür bir adam olarak ulaşmaya çalışsaydı? Ne var ki, bu türden –Goethe türünden– hiçbir yıldız doğru anda bize görünmemiştir ve artık büyük olasılıkla bunun için çok geçtir... Çünkü sorunlar da bir kronolojiye sahiptir ve şimdi yüreğimizde başka yükler bulunmakta.

Belirli bir tarihi dönemde güzellik duygusunun nasıl hüküm sürdüğünü anlamak için, önce toplumun gençlikle ilişkisi dikkate alınmalıdır. *Gençliğe Övgü'nün*¹¹⁴ yaratıcısının şiirinde gençliğin güzelliğinin, “erişkin” bir güzelliğe uygulanması karakteristik olup bunun hâlâ babaların edebiyatı olarak kaldığı ve Mickiewicz'i etkileyenin genç değil de, “olgun bir adam” veya olgunluğa aday bir genç olduğu söylenebilirdi. Yunan sanatı, Rönesans resmine veya Romeo ve Juliet'e doymuşken, romantizmine karşın Polonya sanatında, gençliğin yüceltilmesinden en küçük bir iz bile bulamayız... Hayır, burada gençlik her zaman bastırıldı, gençliğin ağzına gem vuruldu... Peki ya Mickiewicz döneminde Polonyalı genç insanın düştüğü durum neydi? Yirmi yaşına ve doğanın ona bahsettiği zarafete, sanatta hiçbir onaylama bulmadan, yenilginin romantik oğlu veya bir Polonyalı ya da güzelliği –erdem, onur güzelliği– otuzundan sonra başlayan herhangi biri kadar güzel olabildi yalnızca. Ama kaynağı Tanrı veya Ulus olan bu erdem güzelliği dahi, Batı'da aşama aşama ortaya çıkan çok sayıda güzellik karşısında ölçülemeyecek derecede dar hale geldi. Tam bu sırada, kepezelik ve rezilliğin güzelliği olduğunu, günahın dinsiz güzelliğini, Goethe'nin güzelliğini ve Shakespeare'in ve Balzac'ın uğursuz parıltısının ve Baudelaire, Wilde, Ruskin, Poe, Dostoyevski'de ifadelerini bulan güzelliklerin farkına varmaya başladılar, ancak yalnızca “Polonya'nın erdemli oğlu”nun rol ve işlevine soyunmuş genç insanın ruhuna, insan güzelliğinin tümünün zenginleştirilmesi için uğraşan bu Batı mücadelesinden en ufak bir şey bile sızmadı. Eğer bu nedenle sezgi ve mizaçla coşturulduysa, her zaman kendisininmiş gibi, kılavuz olmadan, kendi başına, saf, anlaşılması güç içgüdüleriyle yasak cazibe ormanına ulaşmayı başardı.

114 *Oda do młodości*: Adam Mickiewicz'in gençlik için yazdığı şiiri (ç. n.)

Yine Sienkiewicz'e dönelim.

Erdem-yaşama gücü ikilemi, çözüme kavuşmadan kaldı ve Mickiewicz sonrası zamanlardaki edebiyatta, gayri resmi olarak sürdü gitti. Bu durum, Kraszeswki'nin eserlerinden başka hiçbir yerde daha çok karikatürize edilmedi, aslında bu yazarın üzerinde yapılan çalışmalar, ruhumuzu önemli ölçüde aydınlatabilirdi. Bizler dar bir estetiğe maruz kaldık ve bu çerçevede kendi yüzümüzü resmetmemiz lazımdı. Artan bir şekilde uygar güzelliğin mizaç için çok dar olan çıkışlar sağladığı gerçeğiyle, yeni kuşağı usandırdılar ve sadece tespih çekmeyi değil, dans etmesini de bilen Polonyalı bir tip yaratmak için güzellik ve zarafette erdem birliği aradılar. Bizim günah için fırsat kolladığımız söylenebilir, ancak yüzyıllardır süren gelenekle kötürümleştirildiğinden, alçak veya çirkin ya da korkunç olmayan yumuşatılmış bir günahı aradık yalnızca... evet, kimseyi iğrendirmeyecek, sevimli bir günaha gereksindik. Sienkiewicz, bu gizli gereksinimi harika bir şekilde hissetti ve bu da ona zafere giden yolu açtı. Mickiewicz'ten miras kalan ve her şeye rağmen yüksek sınıftan Polonyalı tipini daha kolay, daha kabul edilir ve daha çekici yaptı; erdemi günahla baharatladı, günahı şekerle kapladı ve çok sert olmayan, ancak uyaran, en çok da kadınların hoşuna giden tatlımsı bir likör hazırlamayı başardı.

Sevimli günah, kabul edilebilir günah, baştan çıkarıcı günah, "saf" günah – işte bizim mutfağın spesiyalitesi. Skrzetuski¹¹⁵ değil de, günahkâr Kmicic¹¹⁶ tipik bir Sienkiewicz kahramanıydı. Günahların yaşamsal güçlerin fazlalığından ve saf bir kalpten gelmesi koşuluyla Kmicic'lerin ve Winicjusz¹¹⁷'ların, günah işlemeye izinleri vardı. Sienkiewicz, Polonya'nın gelişmesi için uzun süredir gerekli olan günahın özgürlüğünü gerçekleştirmişti... ama hangi düzeyde! Güzelliğe ve işveye duyulan özlem arasındaki fark, ilkinin kendi hoşumuza gitmesi, ikincininse başkalarını etkilemeye yeterli olmasından kaynaklanır. Yıllardır Polonyalılar, her zaman bir başka ve daha yüksek haklar adına, ilginç bir güzellik deneyimliyorlar; o zaman her şeye rağmen, büyük ölçüde nesnel ve güçlü olan Mickiewicz'in, ne pahasına olursa memnun edilmesi gereken

115 Henryk Sienkiewicz'in *Ateş ve Kılıçla* (Ogniem i mieczem) adlı romanının kahramanı. (ç. n.)

116 Henryk Sienkiewicz'in *Sel* (Potop) adlı romanının kahramanı. (ç. n.)

117 Henryk Sienkiewicz'in *Quo vadis* adlı romanının kahramanı. (ç. n.)

bir tutku olan Sienkiewicz'e yavaşça dönüşmesi garip değil mi? Birincisi, okuyucunun ilgisini çekmeyi arzulamıştı. İkincisi, bir Polonyalının öteki Polonyalıyı ve tüm Polonyalıların ulusu beğenmesini arzulamıştı. Üçüncüsü, ulusu, öteki ulusların beğenmesini arzulamıştı.

Bu emici, baştan çıkarıcı ağ içinde, değerın kaybolması ve dış etkinin belirleyici olması kaçınılmazdır. Sienkiewicz'in sözde değere ulaşmasındaki rahatlık takdire şayandır ve son derece karakteristiktir. Eğer tiyatrosu, Büyük Hetman ve Wilno Voyvodası¹¹⁸ tipinin –başka bir yerde nadiren karşılaşılan– güç ve şana sahip, devasa figürlerle doluysa, bunun nedeni, tamamen saf tiyatro ve saf oyunculuktur. Bu şefin, bize şan, şeref çorbaları hazırlarken ortaya koyduğu yetenekler, aslında değerlerle oynayan sıradan bir adamın nitelikleridir. Gerçek üstünlüğün trajedisi, uçuşunu hiçbir şey için alçaltmak istememesidir ki, kendinden nasıl kurtulacağını bilmediğinden ve kurtulamadığından, seviyesini korumak için ölümüne savaşıacaktır – ve özgün bir üstünlük işte bunun için her zaman yaratıcıdır ve ötekileri kendi görüntüsüne göre biçimler. Öte yanda Sienkiewicz, kendini tamamen ortalama düş gücünün hizmetine teslim eder ve ruhtan vazgeçse de yetenekten vazgeçmez ve bu şekilde kitlelerin gerçekleştirilmemiş eğilimlerini doyuran üstün bir sanata ulaşır ve güzel rüyaların satıcısı haline gelir. Öyle ki, bu düzeyde, büyülenmiş sıradanlık, “ne dâhi ama!” diye bağırır. Ve gerçekten de, bu çok özel bir anlamda dâhice yapılmış bir sanattır, dâhice yapılmıştır, çünkü memnun etmek ve büyülemek için tutkudan türemiştir –işte anlatının mucizesi– yorandan, sıkandan, eğlendirmeyenden kaçınmanın sezgisi – o nektar, o renk, o melodi, hepsi bundan kaynaklanır... Ender bulunan bir dâhi, ancak oldukça utandırıcı biri, hani uyumadan önce yenik düştüğümüz o oldukça utandırıcı rüyaların dâhisi, yurtdışında övünülmeyecek bir dâhi. Tüm şanına rağmen, işte bunun için, Sienkiewicz bugüne kadar hak ettiğine kavuşamadı. Polonyalı entelijensiya, ondan “başucu kitabı” olarak zevk aldı, ancak resmi alanda, daha az yetenekli, ancak çok daha ciddi sanatçılar olan, Żeromski ve Wyspiański gibi yazarların adlarını öne çıkarmayı yeğledi...

Çünkü Sienkiewicz, “kolay güzelliğin” dâhisidir. Korkutucu bir etkiyle, dokunduğu her şeyi sığlaştırır; burada yaşamın ruhla çok

118 Henryk Sienkiewicz'in *Üçleme*'sinde (Trylogia) yer alan kahramanlar. (ç. n.)

özgün uyumlaştırılması ve ciddi edebiyatın kanattığı tüm çelişkiler yumuşar ve sonuç olarak, gençlerin yüzü kızarmadan okuyabilecekleri türden romanlar alırız. Peki, neden sonsuz işkence ve zulümle dolu *Üçleme* veya *Quo Vadis*, Dostoyevski okurken bayılan hassas bakirelerde bir protesto uyandırmaz? Çünkü Sienkiewicz'in işkencelerinin "zevk için" yapıldığı apaçıktır. Onun dünyasında, fiziksel acı bile bir parça şeker halini alır. Onun dünyası tehditkâr, güçlü, mükemmeldir, "eğlence için" etiketinin yapıştırılmış olmasının dışında, gerçek dünyanın tüm niteliklerine sahiptir ki, bunun sonucunda da korkutmaz.

Hiçbir yerde eğlencenin, cilveleşmenin, hayal kurmanın yasak olduğu yazılı olmadığına göre, oyun, özünde o kadar da kötü olmazdı, ...şayet değerlerle oynama, değerlerin kültü görünümüne girmeseydi. Kimse bir kedinin satışını yasaklamaz, ancak kedi çuvalın içinde satılmamalıdır. Eğer Sienkiewicz'e "Neden tarihi güzelleştiriyorsunuz? Neden insanları basitleştiriyorsunuz? Neden Polonyalıları naif yanılmacaların bifteğiyle besliyorsunuz? Neden vicdanı uyutup, düşünceyi boğup, gelişmeyi engelliyorsunuz?" diye sorsaydık, yanıt hazırды ve *Üçleme*'nin son sözcüklerinde saklıdır: bu kitaplar yürekleri neşelendirmek için yazılmıştır. Mazur gösterebilecek son şey ulustur. Yalnızca ulus mu, Tanrı da. Çünkü Sienkiewicz kavramında böyle olmalıdır, hayranları bunun ahlaki açıdan mükemmel olduğunu, Katolik dünya görüşüne dayandığını, "saf" bir edebiyat olduğunu düşünür. Buradan hareketle görünen odur ki, Sienkiewicz'in çıkış noktaları yüzyıllardır süren geleneğimizle uyumludur: Ulus ve Tanrı, Tanrı ve ulus adına yazılacak her şey yazılmıştır.

Bu iki kavramın –Tanrı ve Ulus– tümüyle uzlaştırılabilir olmadığını veya herhangi bir durumda, birinin ötekine yardımcı olmadığını anlamak zor değildir. Tanrı, mutlak ahlak, ulussa, belirli özlemleri olan, günlük varoluş için mücadele veren bir grup insandır... Bu nedenle, en yüksek doğrunun, ahlaki duygularımız mı yoksa grubumuzun çıkarları mı olduğuna karar vermemiz gerekir. Sienkiewicz'te olduğu gibi Mickiewicz'te de, Tanrı ulusa tabi kılınır ve erdem toplu varoluş için savaşta öncelikle bir araç olur. Bireysel ahlakımızın zayıflığı, zaman içerisinde gelişen inatçı, sürü içgüdümüz, bizi giderek artan bir laisizme daldırmak zorundaydılar ve böylece Sienkiewicz'in erdemleri güzellik için kesin bahaneler

haline gelmiştir; Sienkiewicz, düşüncede saflığa önem veren bir kadına benzer ve Tanrı'yı memnun etmek için değil, ancak içgüdü-sü, erkekleri memnun etmesini istediği için sevap işler. Bu nedenle Sienkiewicz güya Katolik bir yazardır ve onun o güzel erdemi, kolay güzelliklerin kesin bir reddi olan, acı dolu, kaba saba Katolik erdemden yüzlerce kilometre uzaktır – onun erdemi, yalnızca bedenle mükemmel bir uyum taşımaz, bedeni bir gülüş gibi süsler. Sienkiewicz'in edebiyatının, “yaşamı kolaylaştırmak için”, yani yaşam adına mutlak değerlerin hiçe sayılması için bir öneri olarak açıklanmasının nedeni işte budur.

Gide'in “cehenneme giden yol, soylu niyetlerle yapılmıştır” sözü bu duruma uyduğu kadar, başka bir şeye uymazdı... Sienkiewicz'in niyetlerininse asalet ve dürüstlüğü'nün şeytani sonuçları –bundan şüphelenmek için bir neden yoktur– ortaya çıkmakta gecikmedi. Onun “güzelliği”, kendi iğrenç çıplaklıklarına hayretle bakmak istemeyenler için ideal bir pijama takımı haline gelmiştir. Çiftliklerinde, kolay yaşamlarıyla varlık içinde yaşayan, toprak soylu tabaka, sonunda ideal tarzlarını ve bu tarzla neyin yakışacağını bulmuş, kendisinden memnun, genellikle sünepe budalalardan oluşmuştur. Zor olan yüzleşmeleri alay konusu yapan aristokrasi, burjuvazi, ruhban sınıfı, ordu mensupları ve doğanın tüm güçleri, bu stili sonuna kadar sindirdi; vatanseverlikse, yani başlangıçta çok basit ve coşkulu, sonuysa kanlı ve devasa olan Polonya vatanseverliğiye, Sienkiewicz'in Polonya'sıyla kendinden geçene kadar sarhoş oldu.

Birçok kontes, mühendis ve avukat karısı, ülkenin dışı vatan-daşları, kocalarının parasıyla desteklenen ve uşaklarıyla parlatılan idealizmi somutlaştıran “kadın Polonyalı”yı, sonunda buldular ve sonra bu rahibeler ve gardiyanlar, bu etli butlu kızlar, bu Olefkalar ve Başkalar,¹¹⁹ dışsal gerçeğin tamamı için geçirgenliklerini yitirdiler – güzellikleri, bilgi, “saflıklarına” zarar verdiği için, içlerine sızılmasına izin vermemelerinden oluşuyordu. Ancak daha kötüsü oldu; rüyalarını bozmak istemeyen hayalperestler örneği, ulusun tüm ruhu, dış dünyaya duyarsız hale geldi. Ve belki de yeni bir Marksizm, Freudçuluk veya gerçeküstücülükle patlayan Batı'nın bu inatçı yeniden düzenleyiciliği, Polonyalı kitlenin ilgisini çekmiyor değildi, ancak içlerinde gerçeğe karşı olan bir huzursuzluk vardı, ruhlarının derinliğinde, kendileri hakkında, Sienkiewicz'le başla-

119 Üçleme'nin kadın kahramanları. (ç. n.)

miş bir hayal vardı: Don Kişot'un darbeye dayanıklı zırhına büründüklerini düşünüyordlardı. Üstelik onlar bu şeyi *sevmediler*, onda bir zevk bulmadılar, onların şövalye-süvarilerinin ruhu, başka bir şeye âşık olmuştu. Ey sanatın büyüklüğü! İşte belirli bir üslup, ulusun duygusal olasılıklarını belirler, onu her şeye karşı körleştirir ve sağırlaştırır, onun en gizli tatlarını belirlediğinden dünyanın yüzde doksanı bu olasılıklar için yenmez, yutulmaz olur. Doğal olarak, Sienkiewicz bunu tek başına gerçekleştirmedi. Gördüğümüz üzere, ondan öncekiler de var; tabii ustanın takipçileri de var; işte edebiyat ve sanatta gelişen Sienkiewicz ekolü budur.

Ulusumuzun güzellikle maceralarının kuş bakışı görüntüsü, daha gerçek, daha özgün bir Polonya güzelliğinin, şimdiye dek var olmadığını ortaya çıkaracaktır. Ne güzellik, ne biçim, ne de üslup. Bugün kullandığımız edebiyat ve sanatın gerçekten bir üslubu olduğuna inanarak kendimizi bir an bile kandırmayalım. Üslup, biçim ve güzellik ancak ruhsal olarak özgür insanların, tam bir acımasızlıkla bu amacın peşinde olanların, tüm dış anlayışları küçümsemek ve bizi tümüyle soymak için cesaret gösterenlerin ve tutkulu olanların eseri olabilir. Ancak o zaman Polonyalılar gerçekten barışrlar ve uygun bir özgürlüğe ulaşırlar. Polonya, günahlarını ve çirkinliklerini göstermeye cesaret edene kadar ne Polonya güzelliğine ne de erdemine ulaşamayız.

Ancak Sienkiewicz'i küçük görmeyelim. Onun gerçeğin veya sahtenin bir aracı olup olmadığı veya utanılacak eserlerinin, bizi başkalarında daha büyük ölçekte açığa çıkarmaya yönlendirip yönlendirmediği bize kalmış bir şey. Sienkiewicz'in maske düşüren soyucu gücü, onun tam olarak en düşük direncin olduğu hat boyunca gelişen hareketinden oluşur ki, bu da, zevkle, ucuz düşlerde sorumluk yüklemeyen bir yükselmedir. Onda bir usta ve öğretmen görmeyi bırakırsak, bizim için teklifsiz bir hayalpe-rest, utanç veren rüyaların anlatıcısı olduğunu anlarsak, o zaman kitapları, içten karakterli bir sanat boyutuna ulaşır, böylece bizi kişiliğimizin bulanık karanlık oyuklarına götüren bir analiz haline gelir. Sienkiewicz'in yazısını bu şekilde, içgüdülerimiz, tutkularımız, gizli arzularımız için bir çıkış olarak ele alırsak, onda

olasılıkla, t ylerimizi diken diken edecek hakkımızdaki doğruları görürdük. Sienkiewicz, başka hiçbir yazarın yapmadığı biçimde, Polonyalıya özgü yaşamdan kaçışın ve Polonyalıya has bir biçimde gerçeği atlatmamızın yer aldığı ruhumuzun kuytularına bizi yönlendirir. “Y zeyselliliğimiz”, “hafifliğimiz”, yaşama ve kültüre temelde sorumsuz, çocuksu yaklaşımız, kesin bir gerçeğin varlığına inan sızlığımız (büyük olasılıkla bizim gerçekten ne Avrupa ne de Asya olduğumuz gerçeğinin sonucu olarak), biz ondan utandık a, kendini burada çok daha şiddetle gösteriyor. şayet modern Polonyalı düşünce keskin bir bakışa ulaşamazsa, bu keşifle korkutulacak ve ne pahasına olursa olsun Batı’ya (veya Doğu’ya) benzemeyi istemekle, bu “hataların” acısını bizden çıkarmaya başlayacak ve doğamızı dönüştürecektir – bu da daha büyük bir groteske yol açacaktır. Ancak yine de kendimize sonuçlar çıkarmak için duyarlı olursak, şüphesiz ki bazı beklenmedik ve yararlanılmamış olasılıkları keşfedeceğiz ve şimdiye kadar bildiğimiz g zelli ten farklı bir güzellik elde edebileceğiz.

Ağzımız tıkalı bir biçimde yoksulluk ve geri kalmışlık ortamlarında yaşarken, modern Polonyalı düşünceyi ve gelişmesini tartışmak, boş bir konuşma gibi görünebilir. Ancak! Var olmak karmaşık bir şeydir. Ana olayların kulisinde, daha uzaktaki hesaplaşmalar için ruhsal çalışmalar aralıksız sürer. İçimizdeki yaşam bir saniye bile s nmedi; sadece yüzeye çıkamıyor. Bugün Polonya’da, Polonyalı kitleler, proleter erdem adına onlara dayatılan yapma estetiğin borusuna her zamankinden daha çok ot tıkıyorlar. Dahası, hiçbir zaman, Doğu ve Batı arasındaki par alanmamız bu kadar güçlü olmamıştı. Gözlerimizin önünde birbirini yok eden bu iki dünya, bizde sadece kendi i eriklerimizle doldurabileceğimiz bir boşluk yaratıyor. Er veya geç, gerçek şeytan bize görünecek ve ancak ondan sonra hangi Tanrıya tapmak gerektiğini  ğreneceğiz.

Witold Gombrowicz'in Günlük'te Adı Geçen Eserlerinin Adları

Atlantik Ötesi 5, 28, 29, 30, 37, 113, 114, 144, 145, 146, 172, 183, 198, 202, 300, 301, 304, 305, 306, 313, 363, 377, 378

Bakakay (Bakakai) 363

"Banbury Gemisindeki Olaylar" 324

Bankiet (Şölen) 34

Ferdydurke 7, 107, 109, 113, 114, 129, 180, 184, 185, 193, 194, 195, 196, 229, 231, 241, 249, 250, 253, 259, 265, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 305, 325, 349, 360, 363, 379, 399, 403, 404

Iwona (Burgunya Prensesi) 170, 363

Nikâh 28, 33, 37, 86, 92, 93, 94, 95, 114, 196, 243, 265, 298, 324, 363, 403, 404

Pornografi 385, 390, 398, 403, 404

"Sienkiewicz" 15, 86, 119, 143, 210, 211, 213, 217, 223, 226, 286, 421, 422, 426, 427, 428, 429, 430, 431

"Straszewicz'deki Marjinal Düşünceler" 144

"Sürgünün Kolaylıkları ve Zorlukları" 61

"Şairlere Karşı" 42, 80, 174, 265, 289, 410

- A. 241
A.'nın eşi 241
A.N., bkz. Jeleński Konstanty 259
Ada bkz. Lubomirska Ada 364
Adolfo bkz. Obieta Adolfo de 116, 186, 187, 194
ahlak, ahlakçılık 20, 66, 67, 103, 111, 123, 241, 262, 263, 266, 270, 272, 284, 335, 361, 391, 428
Albérés (Alberes) René Marril 116
alçaklık 141, 159, 185, 262, 287, 298, 383
Aldo (Pelegri Aldo ?) 116, 158
Alman 17, 51, 115, 170, 171, 180, 190, 215, 242, 254, 308, 373
alter ego 58, 153
Altissimo bkz. Lechoń Jan 80
anavatan 61, 376
Andrea bkz. Jankowska Andrea
Andrzejewski, Jerzy 24, 27, 284
Anticoli-Corradò Paulina de, markiz Pescopagano (kurmaca karakter) 74
Antisemitizm, Antisemit *bkz.* Semit 114, 119
Aquino Tommaso 237
Aquirre, Francisco 386, 387
aristokrasi 198, 241, 331, 340, 358, 429
aristokrat 43, 51, 106, 183, 186, 266, 331, 355, 356, 358, 361
Aristoteles 237, 255
Arjantin 70, 71, 72, 81, 82, 87, 101, 102, 103, 134, 161, 173, 179, 180, 182, 183, 185, 187, 188, 192, 193, 195, 197, 200, 202, 203, 205, 221, 237, 248, 257, 272, 279, 324, 331, 339, 340, 341, 360, 381, 386, 388, 389, 391, 392
Arjantin edebiyatı 179, 187
Arrau, Claudio 51
Astino, Asno (Eşek) bkz. Di Paola Jorge
aşağıda olmak 47, 133, 197, 227 *bkz.* aşağılık, *bkz.* alçaklık, *bkz.* gençlik
aşağılık 18, 33, 75, 145, 162, 172, 180, 184, 200, 204, 260, 286, 297, 310, 312, 321, 325, 335, 341, 342, 345, 352, 355, 367, 371, 372
aşk 72, 101, 108, 129, 139, 163, 166, 169, 170, 194, 197, 199, 211, 212, 213, 225, 239, 261, 303, 330, 359, 361, 378, 380, 396, 422
aşkın 93, 166, 212, 242, 261, 276, 379
ateist, ateizm 45, 328, 331, 368, 369, 370, 383
Atilio 336, 337, 338, 339
Atlas 361
avangard 37, 71, 221
Avrupalı 20, 22, 42, 123, 161, 169, 185, 188, 194, 336, 376, 389, 390
Avrupalılık 43, 99, 100, 169, 185, 219
Avusturyalı (mimar) 336
Aziz Anselmus 357
B.T. (*Wiadomość*'taki makalenin yazarı) 21
Bach, Johann Sebastian 36, 52, 200, 289, 411
Baliński, Stanisław 78
Balzac, Honoré de 384, 385, 425
bar, Helvetico Barı 142
Bartelski, Lesław 282
basın/göçmen basını 14, 172, 300
basın/ülke basını 13, 14, 313, 324, 363
Baudelaire, Charles 425
beden 26, 91, 113, 164, 239, 284, 368, 395, 396, 406, 407, 408, 409
bedensellik 7, 103, 121, 164, 249, 388, 395, 405, 407, 408
Beethoven, Ludwig van 53, 59, 87, 115, 363
Benedict de Debenedetti, Cecylia 116, 182, 183
Bianciotti (Bianchotti) Hector 371
biçim 27, 42, 55, 57, 64, 93, 94, 119, 127, 130, 132, 133, 143, 205, 216, 224, 229, 271, 296, 297, 298, 310, 322, 326, 342, 343, 345, 351, 356, 378, 423, 430
Polonyalı biçimi 30, 231, 270

Bigatti (heykeltıraş) 340
 bilgi 34, 106, 110, 121, 132, 134, 142,
 160, 243, 258, 271, 285, 414, 429
 bilim 34, 112, 122, 247, 376
 bilinç, farkındalık 49, 83, 237, 250, 256,
 267, 268, 269, 271, 272, 287, 348, 414
 Polonyalı farkındalığı 270
 Bioy Casares, Adolfo 186, 188
 bireycilik, bireysellik 36, 62, 125, 217,
 229, 286, 306, 310, 345
 biyografi 59, 115, 345
 Bobkowski, Andrzej 376, 377, 378, 379
 Bobrzyński, Jacek 349
 bohem 182, 342
 Borges, Jorge Luis 187, 188
 Borowski, Tadeusz 283, 284
 Boy-Żeleński, Tadeusz 47, 226
 Braitowski (Brailovsky) Alexandr 51
 Brancaico-Ruffano, (soy) 70
 Braque, George 43
 Bratny, Roman 282
 Braun, Mieczysław (gerçek adı M. Bra-
 unstein) 221
 Broch, Hermann 416
 Broniewski, Władysław 71
 Brzozowski, Stanisław 349
 Buber, Martin 36
 Burbonlar (hanedan) 71
 Byron, George Gordon Noel (lord) 79, 159

 Camus, Albert 36, 65, 66, 67, 92, 355
 Canal Feijóo (Feihoo) Bernardo 388
 Canal Feijóo (Feihoo), Bernardo'nun kız
 kardeşi 388
 Capablanca y Graupera, José Raúl 417
 Capdevila, Arturo 179, 181
 Capdevila, Arturo'un karısı 179
 Capdevila, Chinchina 182
 Castellene (soy) 70
 Cellini, Benvenuto 102
 Cervantes, Saavedra Miguel de 30, 263
 Cézanne, Paul 345, 346
 Chamico 160
 Chaplin, Charles Spencer 183
 Chopin, Fryderyk 16, 17, 19, 51, 115,
 147, 262, 290, 378
 Choromański, Michał 179, 181, 225
 Churchill, Winston Leonard Spencer 361
 Ciano, Galeazzo 14
 Cicero, (Marcus Tullius Cicero) 145
 Claudel, Paul 27, 141, 220

Cocteau, Jean 27, 41
 Conrad, Joseph (gerçek adı Teodor Józef
 Konrad Korzeniowski) 61, 97, 190
 Contreras, Cleo 189
 Contreras, Rosita 189
 Curie, Skłodowska Maria 16, 97
 Cyrankiewicz, Józef 260
 Czapka, Andrzej'in karısı 248
 Czapka, Helena (Lena) 261, 266
 Czapka, Verena 318
 Czapski, Andrzej 248, 376
 Czapski, Józef 20, 78, 215, 248, 377
 Czapski, Stanisław 248
 Czerwińska, Kropka 341
 Czerwinski, Tadeusz 327

 çağdaş, çağdaşlık 17, 18, 26, 27, 30, 35,
 50, 52, 55, 63, 69, 88, 93, 98, 106,
 118, 128, 130, 139, 142, 148, 205,
 211, 241, 247, 258, 263, 306, 328,
 336, 356, 369, 380, 382, 405, 414,
 421
 Çin şiiri 84, 273, 362
 çocuk, çocukluk, çocuğu 16, 31, 79, 83,
 100, 109, 136, 162, 183, 186, 220,
 232, 244, 245, 246, 250, 271, 277,
 280, 284, 306, 310, 379, 389, 391,
 393, 417, 431

 Dąbrowska, Maria 225
 Dąbrowski 116, 225
 Dalí, Salvador 205
 dans 25, 53, 91, 92, 112, 148, 166, 183,
 282, 337, 398, 426
 Dante, Alighieri 15
 De Rokha, Pablo 138
 De Rokha, Pablo'nun karısı 138
 Debenedetti Cecylia bkz. Benedit de
 Debenedetti Cecilia
 Dębicki, Jacek 15, 266, 328, 329
 Dębicki, Zdzisław Klemens 15
 Debussy, Claude Achille 52
 Dedé 162
 değerler, ahlaki değerler, alt değerler, de-
 ğerler ölçeği, kültürel değerler, mut-
 lak değerler, yüksek değerler 25, 35,
 36, 76, 103, 111, 145, 163, 197, 200,
 211, 288, 289, 347, 407, 429
 deha 140, 175, 421
 dekadans 61, 64, 222, 310, 358
 demokrasi 357, 361, 375

- deniz 108, 189
denizci 101, 184
Descartes, René 237, 254, 255
devlet 36, 215, 217, 218
devrim 35, 105, 119, 171, 263, 264, 265, 268, 283, 285, 287, 288, 289
Di Paola, Jorge (Asnito, Asno Eşek, Dipa, Dipi) 148, 260, 360, 398, 400
din 80, 94, 188, 305, 328, 369, 382, 420
Dior, Christian 165
diyalektik 46, 79, 118, 127, 231, 238, 244, 251, 255, 264, 268, 289, 308, 320
doğa, doğa karşıtı 319, 320, 326, 327, 344, 368
Dołęga-Mostowicz Tadeusz 99
Dostoyevski, Fiodor M. 17, 28, 36, 68, 410, 425, 428
dramatik 65, 129, 159, 160, 161, 230, 404
düş 23, 33, 36, 93, 113, 166, 169, 195, 210, 215, 224, 228, 243, 251, 252, 262, 287, 291, 292, 309, 311, 336, 341, 359, 380, 386, 388, 401, 407, 421, 427
düşünce 22, 30, 35, 45, 47, 49, 57, 60, 67, 83, 92, 119, 121, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 132, 152, 153, 158, 167, 185, 206, 210, 224, 226, 228, 230, 231, 244, 250, 251, 254, 256, 261, 264, 266, 268, 270, 275, 285, 303, 306, 307, 323, 326, 327, 339, 355, 359, 365, 368, 372, 375, 403, 419, 421, 422, 423, 431
düşyazı 219, 225, 283, 313, 416
Dzianott 280
Dzianott, Jacek 280
Dzianott, Rena 280
edebiyat 20, 21, 24, 26, 33, 37, 38, 62, 105, 107, 112, 122, 154, 179, 186, 187, 193, 195, 196, 205, 206, 209, 210, 218, 224, 226, 227, 230, 244, 270, 284, 288, 299, 351, 421, 428, 430
edebiyat tarihi 99, 209, 421
Edith (felsefe öğrencisi) 253
Eşek bkz. Di Paola Jorge
ego 58, 153, 159
egoizm 330
egosantrik 159, 257
Eichler, Janusz 39, 42, 43, 120
Einstein, Albert 361, 365
Eisler 116, 117
El Cidón 288
eleştiri 29, 58, 86, 101, 110, 112, 139, 269, 295, 300, 376
eleştirmen 24, 62, 64, 107, 110, 111, 137, 205, 223, 249, 298, 299, 302, 379
Eliot, Thomas Stearns 36
emperyalizm 255, 390, 391
entelektüalizm, entelektüel 24, 34, 47, 49, 52, 63, 79, 98, 102, 103, 107, 118, 121, 122, 123, 126, 127, 135, 137, 139, 157, 161, 170, 172, 185, 187, 188, 199, 212, 216, 227, 240, 245, 254, 257, 258, 260, 264, 267, 281, 286, 287, 300, 351, 354, 355, 379, 380
Polonyalı entelektüeller 379
sahte entelektüel 257
entelijensiya 106, 119, 133, 153, 160, 195, 222, 287, 291
Arjantinli entelijensiya 195
Avrupalı entelijensiya 123
Polonyalı entelijensiya 133, 153, 222, 287, 291, 427
erdem 14, 19, 103, 126, 154, 202, 422, 424, 425, 426, 428, 431
erkeklik 154, 166, 191, 197, 201, 202
erotizm 170, 397
Espiros, Nicolás (Tito) 179
estetik 24, 73, 74, 145, 162, 163, 164, 165, 187, 217, 220, 229, 249, 289, 336, 338, 359, 422, 424
eşcinsellik, eşcinsel 183, 184, 197, 360
etik 86, 121, 132, 249, 263, 269
evren, evrensel, evrensellik 26, 45, 63, 67, 96, 175, 180, 214, 225, 300, 307, 322, 336, 346, 351, 355, 361, 368, 375, 377, 378, 409, 417
faşizm 46, 357, 373
Fath, Jacques 165
fenomen 32, 38, 129, 220
Fernández (Fernandez) Joaquin Perez 183
Ferreira (Ferreira) Juan Carlos 360
Fidel bkz. Castro Ruz Fidel
Fila 68
film 401
Fleury, W. Gombrowicz'in teyzesi (kurmaca karakter) 76

Formoza, (W. Jankowski'nin çiftliğindeki hizmetli kadın) 235, 236
Forner, Raquel 340
Fragonard, Jean Honoré 340
France, Anatole (gerçek adı François Anatole Thibault) 98, 261
Fransız prenses (kurmaca karakter) 70, 74
Fransız edebiyatı 36
Freud, Sigmund 197, 269
Fronidzi, Arturo 381
Frydman, Paulin 189
Fulano (Tandil'den) 355
fütürist 332

Gacki, Stefan Kordian 221
Gaetano prens, (kurmaca karakter) 74, 76
Gałczyński, Konstanty Ildefons 24, 27
Galileo, Galilei 382
Galinana (Galignana) Segura 182
Gálvez (Galvez) Manuel 179
Garanio, W. Jankowski'nin komşusu 327
Gauguin, Paul 40
Gavot, Sebastian 386
gazeteci, gazetecilik 56, 78, 86, 109, 110, 140, 202, 305, 417
Genaro (Goya'dan) 279
gençlik, genç, genç kız 13, 14, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 34, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 50, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 72, 73, 75, 76, 77, 82, 83, 86, 87, 88, 93, 96, 98, 99, 102, 103, 104, 106, 108, 111, 118, 119, 122, 126, 127, 131, 132, 133, 136, 137, 141, 143, 145, 153, 160, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 175, 176, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 194, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 205, 210, 214, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 240, 241, 250, 253, 254, 255, 258, 268, 270, 271, 273, 283, 288, 289, 295, 297, 298, 299, 302, 308, 312, 320, 323, 325, 335, 339, 343, 344, 348, 351, 354, 357, 360, 361, 366, 371, 372, 377, 379, 381, 384, 385, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 402, 403, 406, 407, 411, 413, 414, 415, 417, 418, 420, 422, 423, 424, 425, 428, 430, 431, 433

gerçeklik 166, 218, 222, 223, 254, 283, 419
Gerçeküstücülük 71, 429
German, Juliusz 99
Gesinus (ressam) 158
Gibbon, Edward 157
Gide, André 36, 137, 141, 159, 261, 429
Giedroyc, Jerzy 61, 290
Gieseking, Walter 51
Giotto di Bondone 338, 339
Głos (Ses) 82
Goetel, Ferdynand 96, 97
Goethe, Johann Wolfgang von 308, 425
Gogh, Vincent van 345
Gogol, Mikolay 85, 143
Gojawiczyńska, Pola 223, 225
Gombrowicz, Irena (Rena), (Witold'un kız kardeşi) 69, 136
Gombrowicz, Jan (Witold'un babası) 358
Gombrowicz, Janusz (Witold'un erkek kardeşi) 300, 332
Gombrowicz, Jozef (Janusz'un oğlu, Witold'un yeğeni) 134
göçmen 5, 6, 14, 34, 61, 64, 72, 144, 153, 172, 173, 248, 300, 380
Grobiecka, Irena 36
Grocholski, Zygmunt 39, 42, 157
grotesk 16, 23, 166, 218, 227, 258, 271, 371
Grubiński, Wacław (W. Gr.) 157, 332
Grydzewski, Mieczysław (gerçek adı M. Grycendler) 227, 332
Grzymała-Siedlecki Adam 15
Gulda, Fredrich 51
günah 19, 98, 103, 198, 310, 394, 422, 426
günlük 54, 55, 69, 78, 85, 87, 91, 103, 114, 126, 148, 176, 182, 189, 198, 202, 205, 206, 214, 219, 244, 248, 252, 255, 306, 330, 354, 368, 377, 384, 385, 428
güzellik 19, 79, 102, 103, 155, 162, 163, 164, 170, 187, 203, 239, 292, 300, 336, 397, 407, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 428, 430, 431
H. (Londralı) 114
H. Alberto (fabrika sahibi) 155
H. de A., Mercedes 116, 161, 339, 340
halk 17, 102, 103, 160, 169, 216, 289, 355, 378, 400

- hayvan 161, 185, 243, 276, 307, 318, 319, 320, 322, 328, 329, 346, 357, 361, 382, 383, 384, 382, 383, 408, 439
 at 51, 85, 113, 150, 253, 288, 307, 313, 318, 319, 320, 326, 330, 357, 358, 364, 387, 408, 411
 böcek 97, 120, 147, 320, 334, 335, 361
 eşekler 134, 148, 260, 400, 435, 437,
 inek 149, 317, 318
 keçi 296, 342, 389, 395
 köpek 27, 92, 174, 246, 280, 307, 318, 328, 330, 333, 337, 345, 390, 393
 maymun 122, 280, 318, 372
 papağan 148, 280
 Hegel, George Wilhelm Friedrich 65, 131, 135, 258, 306
 Heidegger, Martin 249, 250, 251
 Heine, Heinrich 85
 Heisenberg, Werner Carl 405
 Hemar, Marian (gerçek adı M. Heschel) 20
 Henryk (Arjantin) 15, 56, 71, 94, 95, 156, 243, 331, 364, 426, 427
 Henryk (Varşova) 15, 56, 71, 94, 95, 156, 243, 331, 364, 426, 427
 Henryk'in (Arjantin) karısı 156, 364
 Hristiyan 14, 16, 269, 424
 hiçlik 62, 254, 256
 Hitler, Adolf 146, 308, 372, 373, 374, 375
 Homeros 421
 Horowitz, Vladimir 51
 Husserl, Edmund 250, 405
 Huxley, Aldous 36
 hümanizm, hümanist 365, 413

 Ibsen, Henryk 214
 Irena, İra 68
 Iwaszkiewicz, Jarosław 64, 220

 idealizm 170, 171, 429
 Alman İdealizmi 254
 klasik idealizm 250
 inanç, inançsızlık 24, 44, 45, 46, 48, 50, 62, 63, 104, 119, 131, 141, 154, 220, 225, 229, 242, 247, 269, 272, 354, 383, 415, 431
 insanlararası, insanlararasılık 66, 132, 265, 303, 374
 irade 15, 18, 31, 44, 48, 163, 320, 370, 420, 421

 ironi 80, 109, 197, 244, 262, 299, 332, 395

 J., Mauthausen (tutuklu) 242
 Jan III Sobiecki (Sobieski) 17
 Jankowska, Andrea 248, 261, 266, 317, 327
 Jankowska, Marisa 248, 261, 266, 317
 Jankowski, Władysław (Duś) 248
 Jarry, Alfred 224
 Jaspers, Karl 249, 251
 Jeleński, Konstanty Aleksander (Kot. A. N.) 116, 129, 132, 176, 281, 282
 Jezierska 172
 Jolanta 69
 Joyce, James 416
 Julieta 183

 Kaden-Bandrowski, Juliusz 109, 223, 224
 kadın 39, 40, 50, 101, 116, 136, 157, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 170, 171, 183, 184, 191, 197, 201, 202, 225, 237, 240, 276, 328, 329, 339, 340, 354, 385, 389, 399, 402, 422, 429
 kafeler/Ideal, Lourse, Paris, Querandi, Rex Zodiak, Ziemianska 68, 70, 116, 155, 156, 189, 193, 194, 228, 281, 389, 400
 Kafka, Franz 61, 117, 137, 416
 Kant, Immanuel 238, 255, 256
 kapitalizm 263
 kartezyen 254
 Kasprowicz, Jan 216, 217, 289
 katoliklik 44, 45, 46, 49, 131, 256, 258, 262, 320
 Keyserling, Hermann von 186
 Kierkegaard, Søren Aabye 237, 243, 249, 250, 255
 kilise 48, 49, 97, 320, 383
 Kisielewski, Stefan (Kisiel) 379
 Kister, Marian 108
 Koestler, Arthur 32
 Kolomb (Colombo Cristoforo) 135
 komünizm 26, 31, 32, 46, 106, 119, 121, 123, 171, 263, 272
 Konopnicka, Maria 16
 Kopernik, Mikołaj 17, 19, 382
 Kowalewski, Janusz 300, 332
 kozmopolitlik 85, 307
 kötülük 16, 66, 86, 96, 130, 174, 200, 398

- Krasicki, Ignacy 252
 Krasinski, Zygmunt 15, 421
 Kraszewski, Józef Ignacy 426
 Krušev, Nikita S. 290
 Kryśia, Krystyna 69
Kultura (Kültür) (Paris baskısı) 28, 33, 34, 42, 78, 140, 172, 204, 205, 259, 263, 282, 289, 305, 306, 379
Kurier Warszawski (Varşova Kuryesi) 99, 181, 332
 kurmaca 76, 82, 110, 159, 195, 210, 289, 410, 433
 kültür, kültürel yaşam 74, 115, 213, 215, 297, 298, 324, 349, 350, 354
 Avrupa kültürü 350
 evrensel kültür 63
 Polonya kültürü 155, 169, 231, 258, 272
 soylu kültürü 153
 yerel kültür 63
- L. (mühendis) 46
 La Fleur (Lafleur Pierre) 183
La Prensa 181
 laik, laiklik 45, 47
 Landes, Alicja de 158
 Lechoń, Jan (gerçek adı Leszek Serafinowicz; takma adı Altissimo) 14, 15, 45, 78, 80, 92, 185, 220, 332
 Lefebvre, Henri 243
 Lem, Stanisław 78
 Leonardo da Vinci 40, 407
Leoplan 366
 Lichniak, Zygmunt 259
 lirizm 79, 163, 165, 166, 170
 Lobodowski, Józef 78
 Lolobrigida, Gina 261
 Lubomirska, Ada 364
 Lubomirski, Henryk 364
 Lugones, Leopoldo 188
 Lusía 68
- M., (Witold Gombrowicz'in ölen arkadaşı) 381
 Maciaszek (peder) 152, 153
 Mackiewicz-Cat, Stanisław 34, 35
 Mackiewicz, Józef (Hetman) 377, 427
 Magariños (Magarinios) Juan Angel 360
 Maja 68
 Mallarmé, Stéphane 417
 Mallea, Eduardo 366
- Malraux, André 41
 Mann, Thomas 15, 172
 Marcel, Gabriel 256
 Marksizm, Marksist 29, 122, 131, 135, 139, 244, 249, 256, 258, 262, 267, 268, 272, 285, 286, 291, 429
 Marx, Karl 45, 195, 269, 296, 367
 Mascolo, Dionys 105, 106, 118, 119, 120, 123, 124, 125, 126, 127
 maske 43, 99, 242, 263, 269, 376, 430
 Mastronardi, Karol 185, 186, 257
 materyalizm, materyalist 118, 121, 328
 Matisse, Henri 43
 Mauriac, François 36
 melodram, melodramcı 102, 215
 Mendoza, Francisco de 125, 158, 387
 Michelangelo 115, 116, 338, 339
 Mickiewicz, Adam 15, 16, 17, 19, 21, 61, 147, 154, 286, 289, 421, 423, 424, 425, 426, 428
 Mieroszewski, Juliusz 306
 Miłosz, Czesław 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 83, 84, 85, 134, 135, 136, 145, 147, 259
 mistifikasyon 269, 375
 mistik 93, 160, 269, 276, 319
 mit, mitoloji 155, 375, 404, 419
 Mitzner, Zbigniew 259
 Mniskówna, Helena 99
 moda 15, 81, 98, 164, 165, 173, 251, 295, 304, 318, 377
 modern 411, 416, 431
 Molo (Goyalı) 279
 Montague, Stuart Eddy 74
 Montaigne, Michel Eyquem de 21, 33, 45, 263
 Morawski, Kajetan 332
 Moreno, Cezar Fernandez 179, 281
 Mozart, Wolfgang Amadeus 51, 102
 Murillo, Bartolome Estéban 40
 mutlak 25, 31, 35, 36, 59, 83, 97, 99, 106, 126, 131, 133, 176, 185, 192, 207, 210, 211, 241, 242, 243, 250, 264, 320, 378, 412, 428, 429
 müze 39, 182, 338, 360
 Museo Nacional de Bellas Artes 39, 360
- Naglerowa, Herminia 20
 Nałkowska, Zofia 223, 225
 Napolyon (Napoléon Bonaparte) 357

Nazizm 46
 nesnel 310, 426
 Nietzsche, Friedrich 14, 17, 48, 65, 200, 215, 255, 256, 258, 259, 264, 269
 Norwid, Cyprian 21, 61, 110, 111, 215, 349
Nowa Kultura (Yeni Kültür) 282
 Nowaczyński, Adolf 349
Nueva Era 354

 Obieta, Adolfo de 194
 Ocampo, Victoria 186
 Oddone, Francisco (Poczo) 117, 336
 Odyniec, Stanislaw 167, 235
 oğlan 150, 201, 390
 okuyucu 20, 54, 58, 61, 136, 196, 290, 306
 okyanus 79, 167, 235, 236, 248, 276, 398
 olgunluk, olgunlaşma, yaşlılık, yetişkinlik, yetişkin 19, 26, 31, 55, 59, 102, 107, 131, 180, 185, 187, 188, 191, 194, 195, 220, 244, 245, 259, 267, 298, 332, 350, 365, 372, 377, 385, 396, 397, 402, 403, 404, 414, 419, 422, 425
 oligarşi 331, 392
 Olsen, Regina 243
 Oppedheimherr (kurmaca karakter) 74
 Orwell, George (gerçek adı Eric Blair) 32
Orzeł Biały (Ak Kartal) 38
 Ostrowski, Jan 37, 38
 oyuncu 91
 oyunculuk 57, 58, 427
 oyunlar 58, 77, 93, 276

 ölüm 59, 60, 66, 142, 191, 205, 239, 242, 282, 291, 322, 382, 383, 384, 396, 401
 özgünlük 43, 332, 351, 360
 özgürlük 42, 62, 63, 84, 97, 107, 125, 126, 127, 131, 154, 217, 264, 270, 271, 307, 412
 öznel 35, 107, 125, 258

 P.M. (Santiago'da avukat) 391
 pampa 193, 331
 paradoks 211
 Pascal, Blaise 67, 346, 357, 410
 Pasek, Jan Chryzostom 147
 Pawlikowski, Michał K. 377, 378
 Paz (general) 398

Peiper, Tadeusz 24, 221
 Pellegrini, Aldo 158
 Pettoruti, Emilio 339
 Piasecki, Stanisław 227
 Picasso, Pablo 338, 339, 361
 Piłsudski, Józef 215, 224
 Piñera (Piniera) Virgilio 194
 Pirandello, Luigi 129, 130
 Pla, Roger 182, 232
Po Prostu (Açıkça) 282
 Poe, Edgar Allan 85, 425
 politika 62, 209, 218, 325, 391
 Polonya "halk" şiiri 216
 Polonya, Polonyalılar 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 35, 36, 37, 43, 44, 49, 56, 57, 58, 68, 72, 81, 84, 87, 88, 96, 97, 98, 99, 106, 107, 111, 113, 133, 140, 142, 143, 144, 146, 147, 153, 155, 157, 168, 169, 172, 173, 176, 179, 180, 195, 196, 200, 204, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 244, 245, 248, 256, 258, 259, 260, 270, 271, 272, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 319, 320, 324, 325, 331, 349, 350, 351, 352, 358, 363, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 429, 430, 431
 bağımsız Polonya 219, 223, 226, 229
 Polonyalı İnsanlar Cumhuriyeti 222
 Polonyalılık meselesi 43, 305, 306, 307, 308, 377, 380, 381
 Polonyalılık sorunu 97, 305
 savaş öncesi Polonya 24, 25, 324
 savaş sonrası Polonya 283
 sürgün Polonyalılar 96
 Polonya edebiyatı 24, 25, 26, 27, 37, 98, 99, 140, 146, 147, 172, 283, 302
 Polonyalı yazarlar 112
 Polonyalılık 43, 305, 306, 307, 308, 377, 380, 381
 Polonyalı bilinci 291
 Polonyalı biçimi 30, 231, 270
 Polonyalı düşünce 228, 380, 431
 Polonyalı mitolojisi 228
 Polonyalı ruhu 57, 310
 Polonyalı sahiciliği 272

- Portekizli Dede'nin nişanlısı 162
 Potocki, Wacław 143
 Pozitivizm 217
Preuves 129
 proletarya, proleter 43, 63, 71, 77, 127, 139, 160, 161, 171, 184, 195, 228, 263, 264, 282, 286, 287, 290, 341, 365, 368, 371, 380
Prosto z mostu (Köprüden Dümdüz) 24, 227
 Proust, Marcel 33, 34, 52, 74, 108, 284, 358, 359, 360
 Prus, Bolesław (gerçek adı Aleksander Głowacki) 21
Przegląd Kulturalny (Kültürel Eleştiri)
 Przybyszewski, Stanisław 214, 215, 217, 224, 421
 psikanaliz 131
 psikoloji 212
 Pueyrredón (Pueyrredon) Prilidiano 152, 153
 Quiloflor, Quilombo, Quilomboflor bkz. Betelú Mariano
 R. profesör bkz. Ruscomi Rabelais François
 Racine, Jean 15, 85
 Radziwiłł ailesi 331
 Radzyńska, Józefa 13
 Rafael (Raffaello Santi) 289
 Ravel, Maurice 52
 Rebinder 159
 Regina, Kierkegaard'ın nişanlısı bkz. Olsen Regina
 Rej, Mikołaj 143
 Rembrandt, Hammerszoon Hermansz van Rijn 39, 354
 Rena bkz. Gombrowicz Irena
 ressam, ressamlık 39, 43, 101, 158, 182, 340, 341, 344, 354
 Ricardon, Tandil'den 366
 Rilke, Rainer Maria 220
 Rimbaud, Jean Arthur 61
 Rios 116, 185, 274
 Rochefaucauld de la, bkz. La Rochefaucauld de
 Rockefeller, John D. 361
 Rodríguez (Rodriguez) Tomeú (Tomeu) Humberto 194, 288
 Rodríguez (Rodriguez), Feo José 287, 288
 Rodziewiczówna, Maria 212
 Roettier 340
 Rohde, Jorge 340
 Rojas, Diego de 386
 romantizm 79, 140, 163, 215
 Rooney, Rivas 183
 Rönesans 155, 324, 332, 338, 341, 358, 425
 Rubinstein, Artur 51
 Rudnicki, Adolf 283, 301, 302
 Ruskin, John 425
 Rüssovich (Russovich) Alejandro (Russo) 161
 rüküş, rüküşlük 165, 270, 290, 324, 336
 rüya 170, 252, 386
 sağlık 21, 76, 189, 311, 358, 360, 393, 396, 408
 Sakowski, Juliusz (koleksiyoncu) 157, 332, 351
 Salceda, Juan Antonio (Cortes) 354, 355, 356, 357, 360, 361, 367, 368, 369
 sanat 8, 27, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 50, 61, 63, 84, 88, 98, 99, 110, 111, 122, 129, 130, 135, 145, 162, 170, 172, 174, 187, 188, 194, 205, 206, 213, 214, 217, 218, 222, 227, 228, 245, 248, 254, 263, 264, 265, 270, 290, 302, 303, 313, 337, 340, 343, 378, 380, 394, 410, 411, 412, 413, 414, 417, 418, 419, 430
 Sandauer, Artur 301, 302, 303, 324, 325, 348, 351
 Santucho, Francisco 389, 394
 sapıklık, sapkınlık 197, 203, 408
 Sartre, Jean-Paul 36, 126, 129, 130, 132, 205, 250, 263, 355
 savaş 25, 37, 47, 57, 79, 93, 116, 125, 138, 146, 147, 171, 179, 181, 193, 194, 200, 209, 218, 262, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 296, 300, 302, 305, 306, 325, 350, 381, 406, 408, 410
 Schopenhauer, Arthur 65, 215, 255, 264
 Schulz, Bruno 8, 298
 seçkin, seçkin 42, 62, 75, 78, 79, 165, 227, 257, 327, 358
 sembol bkz. simge
 Semit 114
 Sergio (Goyah) 148, 149, 150, 151, 280
 Sergio (kurmaca karakter) 148, 149, 150, 151, 280

- Shakespeare, William 15, 46, 88, 214, 410, 425
- Shaw, George Bernard 186
- Shelley, Percy Bysshe 410
- Sienkiewicz, Henryk 15, 86, 119, 143, 210, 211, 213, 217, 223, 226, 286, 421, 422, 426, 427, 428, 429, 430, 431
- sinema 390
- Skamander* 24, 80, 85, 219, 221
- Słomski, Antoni 220, 226
- Słowacki, Juliusz 16, 61, 289, 349, 410, 421
- Sobański, Henryk 331
- Sokrates 47, 255, 395
- Solomon (gerçek adı Solomon Cutner) 51
- sosyoloji 212
- soyly 1, 21, 65, 69, 70, 76, 85, 88, 97, 102, 147, 153, 169, 183, 189, 212, 215, 220, 262, 300, 320, 330, 333, 354, 429
- soytarı, soytarılık 61, 147, 208, 215, 224, 377, 423
- Spinoza, Baruch 255
- Stalin, Josef (gerçek adı Josif Vissariyovici Çuğaşvili) 7, 160, 361
- Stempowski, Jeremi 179
- Storni, Alfonsino 188
- Straszewicz, Czesław 134, 143, 144, 145, 146, 147, 306
- Stravinski, Igor F. 20, 186
- Sur* 186
- surat 160, 276
- sürgün 7, 61, 63, 181, 219, 265
- sürgün okulu 265
- sürgün sanatı 61
- sürgün Polonyalılar 61, 96
- sürgün yazarlar 64
- Świeczewski, Karol 152, 153, 172
- şairler 20, 80, 141, 174, 220, 222, 348, 360, 414, 417, 418, 419
- şeytan 185, 196, 328, 421, 431
- şiir 24, 71, 78, 79, 80, 87, 130, 135, 138, 142, 143, 145, 163, 168, 174, 175, 187, 188, 205, 216, 219, 220, 221, 252, 253, 283, 292, 297, 323, 324, 332, 348, 380, 410, 411, 414, 416, 417, 418
- entelektüel şiir 79
- Polonya şiiri 143, 210
- Şili şiiri 138, 339
- Tanrı, ilahi, ilahilik 17, 20, 37, 38, 45, 50, 65, 66, 70, 81, 86, 93, 95, 102, 119, 120, 141, 167, 211, 215, 216, 226, 229, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 264, 265, 267, 278, 299, 304, 305, 319, 320, 329, 358, 367, 368, 369, 370, 371, 375, 381, 395, 409, 413, 415, 420, 422, 425, 428, 429
- tarih 34, 63, 83, 84, 154, 209, 217, 311, 313, 353, 422
- Tasso, Torquato 175
- teknik 43, 46, 121, 187, 202, 218, 287, 342, 383
- Teodolina 140
- Teoplit, Krzysztof Teodor 282
- teori 161
- Tetmajer, Przerwa Kazimierz 16
- Thibon, Gustave 240
- Tiepolo, Giovanni Battista 40
- tiyatro 6, 57, 64, 92, 141, 353, 399, 427
- Tiziano, Vecellio 39, 344
- toplum 163, 176, 201, 298, 355
- toplumcu gerçekçilik 71
- totaliter 231
- toyluk 255
- trajedi 65, 101
- Tukididis 157
- Turner, Joseph Mallord William 337
- Tuwim, Julian 24, 142, 332
- Tygodnik Powszechny* (Genel Haftalık) 301, 348
- Tyrmand, Leopold 380
- ulus 16, 18, 19, 30, 36, 62, 63, 99, 115, 116, 143, 217, 231, 245, 267, 306, 307, 308, 309, 311, 320, 325, 349, 350, 422, 428
- ulusal ayin 16
- ulusal biçimler 30
- ulusal düşünce 218, 351
- ulusal onur 18
- ulusal özellikler 154
- ulusal rol 271
- ulusal ruh 210
- ulusal sanat 231
- ulusal şair 289, 424
- ulusal yazar 62
- ulusallık 378
- Uniłowski, Zbigniew 259
- Uruguay şiiri 273, 274
- uygar 187, 221, 231, 292, 329, 426

uygarlık 27, 33, 37, 127, 170, 287
uzay 365, 371

üslup 22, 42, 55, 62, 98, 110, 111, 168,
187, 194, 211, 216, 325, 377, 412,
413, 415, 417, 430

üstünlük, yükseklik 61, 115, 199, 225,
287, 352, 370, 376, 394, 414, 417,
427

Valentino, Rudolf (gerçek adı Rudolfo
Guglielmi) 392

Valéry, Paul 27, 36, 92, 186, 220, 411

varoluşçuluk 129, 251, 254, 258, 262

vatansever, vatanseverlik 15, 145, 146,
211

Verena 318

Verlaine, Paul 33

vicdan 36, 66, 67, 212, 272

Villagra, Francisco de 387

Voltaire (gerçek adı François- Marie
Arouet) 295

W. Gr. bkz. Grubiński Wacław

Wagner, Richard 52, 215

Ważyk, Adam 24, 221

Weil, Simone 46, 47, 235, 237, 238, 239,
240, 241, 242, 245

Weintraub, Wiktor 79

Wiadomość (Havadis, Londra baskısı)
13, 14, 20, 21, 34, 96, 129, 136, 226,
227, 305, 332, 351

Wiadomość Literackie (Edebiyat Havadis-
leri) 282, 302

Wickenhagen, Małgorzata (Gosta) 266

Wickenhagen, Stanisław Staś 266

Wiech (gerçek adı Stefan Wiechecki) 143

Wierzyński, Kazimierz 78, 79

Wilde, Oscar 159, 425

Winczakiewicz, Jan 78, 79, 85

Witkiewicz, Stanisław Ignacy (Witkacy)
223, 224

Wittlin, Józef 85, 225, 305, 306

Wraga, Ryszard (gerçek adı Jerzy Nie-
zbrzycki) 86

Wyspiański, Stanisław 83, 213, 214, 215,
217, 289, 349, 421, 427

Yahudi 36, 114, 115, 116, 224, 284, 340

yalnızlık 61, 64, 67, 210, 357

yapaylık 17, 271

yapısalcılık 19

yazar 15, 16, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 31,
42, 55, 58, 61, 62, 63, 64, 78, 86, 93,
98, 99, 107, 109, 112, 134, 142, 145,
179, 181, 193, 201, 205, 211, 212,
224, 225, 228, 229, 230, 259, 283,
288, 306, 352, 355, 366, 377, 378,
379, 380, 421

yazarlık 30, 147, 203, 325

yeniyetme, yeniyetmelik 29, 72, 73, 76,
84, 136

Zabłocki, Franciszek 21

Zarzycka, Irena 99, 170

Zbyszewski, Wacław Alfred 20, 140, 141,
305

Żdanow, Andrieu A. 290

Zdziechowski, Paweł 305

zeka 25, 155, 207, 239, 357

Żeleński, Tadeusz (takma adı, Boy) bkz.
Boy-Żeleński Tadeusz 47, 226

Żeromski, Stefan 20, 21, 211, 212, 213,
217, 223, 224, 226, 286, 427

zihin 113, 129, 143, 146, 254

zihinsel 113, 143, 146, 254

züppelik 71, 73, 74, 358, 360, 411

Życie Literackie (Edebiyat Yaşamı) 282, 302

"Her şeye karşın kimseye benzememeyi yeğliyorum. Bu düşünce sanat öğelerinden birisi olsa, "aşk kutsaldır" ya da "yaşam güzeldir" gibi en sıradan düşünceden göz alıcı bir esine şaşırtıcı özgünlükteki bir güç çıksa bile bu böyle. Fikir nedir, batta sanatta dünya vizyonu nedir? Tek başlarına bir şey ifade etmez bunlar. Yalnızca hissedildikleri ve ruhsal olarak tüketildikleri bağlamda, çıktıkları irtifada ve bu irtifadan yansıttıkları parlaklık ölçüğünde anlam kazanabilirler. Sanat eseri bir düşünceyi ya da bir keşfin meselesi değildir; binlerce küçük esinin oluşturduğu bir yaratıdır, kendi madeninde yaşayan ve buradan yeni mineraller çıkaran insanın yaratısıdır."

Türkçede romanlarıyla tanınan Witold Gombrowicz özgün yazınsal kimliğiyle bütünüyle örtüşen *Günlük*'ünde otobiyografik karakterini sürdürür. Çok eski bir yazınsal gelenek olan günlük türünde, son derece Polonyalı ve felsefi temalar aracılığıyla kendisi hakkında bu hacimde kişisel bilgiyi dürüstlükle işleyişi, "kitabının gerçek öznesi olmak"la yıllarca "varoluşunun biçimi"ni arayan yazarı benzersiz kılıyor.

Gombrowicz'in *Günlük*'ünü birkaç yıl önce bir solukta, hevesle okudum; yazılanları içime çektim, içinde boğuldum. Bu Gombrowicz'e, elindeki alaycı kılıçla, Polonya göklerinde soytarıları kovalayan bu muzip Baş Melek Mikail'e âşık oldum. Tadeusz Konwicki

Şayet bir yaşam günlük gerektiriyorsa, bu onlardan birisi.
Paul West

Kapak deseni: Fahri Güllüoğlu

ISBN 978-975-08-3395-3

9 789750 833953

22 TL

